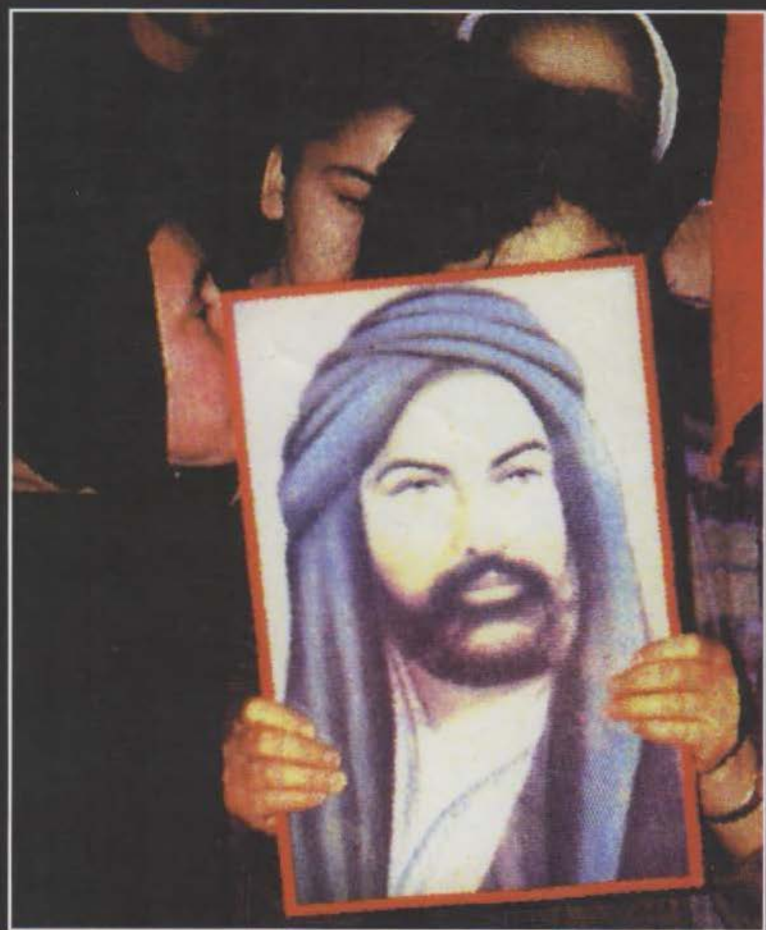
FAİK BULUT

Ali'siz Alevilik

BERFİN

FAİK BULUT
Ali'Siz Alevilik

BERFİN

Berfin Yayınları : 67
Araştırma - İnceleme : 23

ISBN 978 - 975 - 7354 - 77 - 2

Faik Bulut : Ali'siz Alevilik
Yayın Yönetmeni : İsmet Arslan
Düzelti : Güzide Dadaloğlu
Kapak, Renk Ayrımı : Seval Grafik
Baskı Cilt : Kayhan Matbaası (Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi, C Blok No: 244 Topkapı / İstanbul)
Birinci Baskı : Şubat 1997 (Doruk Yayınları)
İkinci Baskı : Ekim 1998
Üçüncü Baskı : Ekim 2007
Dördüncü Baskı : Ağustos 2011

Berfin Basın Yayın ve Tic. Ltd. Şti.
Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han, No: 29 / 62
Kat: 3 Cağaloğlu 34112 / İstanbul
Tel: (0.212) 513 79 00 - **Faks:** (0.212) 512 37 20
www.berfin.net **e-posta:** berfin@berfin.net

FAİK BULUT

Ali'siz Alevilik

BERFİN
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Dördüncü Baskıya Önsöz

Aleviler, çağların mazlumları; hep ezilip hor görüldüler. Bu nedenle, onlara sürekli sempati duydum; yaşam boyu Alevi-Sünni ayrımına karşı çıktım. Kars'ın etnik ve dinsel mozaiği içinde yer alan köyümüz Oluklu; Paslı, Tiknis, Mollamustafa gibi Alevi köylerine komşuydu. Gider gelirdik. Mollamustafa'dan kirvelerimiz de oldu. Küçük yaşta kuzu çobanlığı yaparken, Alevi komşularımıza ait arazilere tecavüz edenlere karşı çıktığımızı; bazı bağnaz Sünni tanıdıkların itirazlarına rağmen köylerine gidip konuk olduğumuzu, lokmalarını paylaştığımızı anımsıyorum.

Ortaokul yıllarında, ergenlik çağının verdiği idealizmle yetişen biz Sünni ve Alevi delikanlılar, "okumuş talebelerin" dostluğunu pekiştirir; birlikte zaman geçirirdik. 68' Kuşağı'nın devrimciliği sayesinde, Alevilerle daha derin ilişkiler kurmayı denedik. Türlü çeşitli bağnaz Sünni anlayışın iftira ve saçmalıklarına karşı çıktık; spor turnuvaları düzenleyerek halktan insanları birbirine kaynaştırmaya çalıştık. "Ekmeği haramdır" diyerek Alevi kardeşlerimizin sofrasına oturmayan, saf ama önyargılı köylülerimizi, kitlesel biçimde Alevi evlerine konuk ettik, onları da Sünni köylerine davet edip evlerimizde ağırladık...

1970'li yılların devrimci faaliyetleri çerçevesinde; Antep-Maraş-Malatya-Dersim bölgesindeki Alevi- Kızılbaş köylerini "pilot bölge" diye adlandırıp oralarda yaşayan halka bilinç götürmeye, onları örgütlemeye ve bu yolla kaynaşmaya çalıştık. 1980 öncesinde, devrimciliğin kanlı bıçaklı fraksiyonculuğa dönüşmesi sonucunda; sözde sol kisveye bürünen Alevi-Sünni çatışmasına şiddetle karşı çıktığımızı hatırlıyorum. Bu nedenle, Kars yöresindeki Türkmenler, hâlâ bu tavrımızı hatırlayıp bizden övgüyle söz ederler.

Son yıllarda dalga dalga yayılan Alevi aydınlanmasını olumlu karşıladığımızı belirtmek isterim. Bununla birlikte; Alevilerin "kimlik arayışı"nda ortaya çıkan, yanlış eğilimler de var. "Bize ne bela geldiyse, bu solcu, Marksist-ateist kesimden geldi. Alevi gençler, solculara aldandılar; bir hiç uğruna heba olup gittiler!" görüşü, buna örnek gösterilebilir.

Biraz serinkanlı ve makul olunduğunda, 1968'den başlayıp 1980 öncesine kadarki süreçte, devrimci hareket içinde yer alanların sadece Alevi gençlerden oluşmadığı; hemen tüm ezilen kesim ve toplulukların evlatlarını da kucakladığı görülebilir. Anılarına saygımız sonsuzdur; ama o günün devrimci gençliği, Alevi kökenli **Hüseyin Aslan**, **Sinan Cemgil**, **Hüseyin Cevahir**'den ibaret değildi. FKF ve Dev-Genç öncüleri arasında, ailesi Sünni olan gençleri nasıl yok sayabiliriz? Ya da bu kitlesel hareketlerdeki Kürt gençlerini, emekçi çocuklarını nereye koyabiliriz?

1980 öncesinde devrimcilik adına yapılan hatalar, belli bir kesimi hedef almış olmayıp; Türkiye'nin sınıfsal-toplumsal yapısından kaynaklanmaktaydı. Dönemin sosyalistlerinin yaptıkları hatalar, genele aitti. Solcular kendi içlerinde yanlışa düştükleri gibi Sünni veya Alevi inançlı insanlara; Kürt ya da Türk kökenli emekçilere karşı bazı hata ve kusurları da olmuştur. Ancak bunlar kasıtlı değil, o dönem, altyapısını ekonominin tayin ettiği bir zihniyetin ürünüydü.

Bugün Alevi kardeşlerimiz rahatlıkla, hattâ göğüslerini gere gere "kimliklerini" haykırabiliyorsa, bu biraz da o fedakâr, demokrat ve sosyalist kuşağın sayesindedir. Her türlü haksızlığa ve önyargıya, bu arada Alevileri kötüleyen milliyetçi-mukaddesatçı yobaz zihniyete karşı, solcular göğüslerini siper etmiş; Kızılbaşlara karşı yürütülen karalama kampanyalarını, devrimci fikirleriyle boşa çıkarmışlardır. Üstelik de, Alevi-Bektaşilere bağnaz mezhepçi gözle bakan Sünni kökenli aileleriyle kavga ederek.

İlginçtir; bugünkü "kimlik" arayışında, Alevileri; "Ateist-Marksist solculara" karşı kışkırtanlar, kimi Alevi bağnazları, tarikat ve cemaatlerle kol kola girmiş menfaatçi bazı Alevi şeriatçıları, o devirlerde bırakın Aleviliklerine sahip çıkmayı, MHP gibi partilerle veya militaristlerle işbirliği halinde, onlara maddi ve manevi destek sunuyorlardı.

Bu, işin bir yanı, diğer yanına gelince:

Alevi kimlik arayışında yeni yönelimler ortaya çıktı ki, bunu doğal karşılıyoruz. Düşünce ve örgütlenmede renklilik şarttır. Bunların tartışılması sonucu en doğru yolun bulunacağından eminiz. Böyle baktığımızda, bizlere karşı çıkıp hakarete varan sözler sarf etseler bile, Alevi dostların her türlü örgütlenme özgürlüğüne saygı duymak gerektiğine inananlardanız.

Bizce, Alevilik'te tek doğru, tek hakikat ve tek marifet yoktur ve işin esası şudur: Alevilik'te yol bir; sürek binbirdir.

Şu noktaya dikkat çekmek boynumuzun borcudur: "Alevilere kimlik" sloganları atan kimi çevreler, işi, "kimlik arayışından kimlik kaydırmaya" ve ardından "kimlik dayatma"ya kadar vardırabiliyor. Zaten zihin bulanıklığı ve arayış içinde olan Alevi kitlesi, ister istemez Şeriatçı-Türkçü-Türk İslam sentezcilerinin "kimlik" şiarına sarılanların cazibesine kapılıp gerçek kimliğini yitiriyor; asimilasyoncuların kurbanı olabiliyor. İslamcısından Ülkücüsüne, tarikatçısından şovenistine, liberalinden militaristine kadar herkes; âdeta "Alevi kapmaca" oyunu oynuyor. Alevileri, "batan geminin malları" olarak değerlendirip, Alevi bölünmesindeki aslan payına konmak istiyorlar.

Konuyu açacak birkaç örnek sıralayabiliriz:

CHP milletvekili eski diplomat **Onur Öymen**, Kürt meselesinin TBMM'de tartışılması münasebetiyle 10 Kasım 2009 tarihli konuşmasında, Dersimli Kızılbaş Kürtlerin şiddet yoluyla bastırılmasını (1937-38) desteklemişti. Geniş yığınların, özellikle Dersimlilerin yoğun tepkisini fırsat bilen AKP lideri Başbakan **R. Tayyip Erdoğan**, "Kerbelâ", "Dersim Katliamı" ibarelerini kullandı ve CHP'yi "Eski kafalı katliamcı olmak"la suçladı. Maksat, CHP'den kopan veya kopması düşünülen Alevileri AKP'ye çekmekti. Dönemin CHP lideri **Deniz Baykal**, "Alevi oylarını kapmaya çalışma, onlar bizimdir!" demeye getirerek, bu kez Sivas Madımak Oteli'nde aydınların bağnaz şeriatçılar tarafından diri diri yakılma olayını (2 Temmuz 1993) vesile ederek AKP'yi suçladı.

Gülen cemaati, 2000'lerin ikinci yarısından itibaren Dersim bölgesinde açtığı yurt, dersane, okul ve ibadethaneler yoluyla

Aleviliği Türkçü-İslamcı temelde yozlaştırıp asimile etme politikası izlemeye başladı. Üstelik de bu kuruluşlara Aleviler açısından kutsal olan isimleri koyarak... 2010'da Tunceli'deki fakültenin girişimiyle devlet ve cemaat desteğinde düzenlenen Dersim, Alevilik ve Kızılbaşlık başlıklı konferanslar da bu amaca yönelikti.*

AKP hükümetinin 2010 yılı boyunca gündeme getirdiği Alevi Çalıştayı ile Aleviliğin ders müfredatına konulması da aynı şeyleri amaçlıyordu: Kimlik hakkı verirmiş gibi yapıp, "kimlik kaydırması" yapmak. Resmi İslam'a göre bir kimlik tanımı yapmak ve asimilasyona hız kazandırmak.

Alevi-Bektaşi Federasyonu Başkanı **Ali Balkız**, şu tespitinde sonuna haklıdır: "Sanki Aleviler pazara çıkmış mal gibiler. Onlar üzerinden hem CHP hem AKP, pazarlık yapıyor."**

Tam da bu noktada, "Gelin canlar bir olalım, solculardan uzak duralım!" sloganı, amacına ulaşabiliyor. Bu kitabı kaleme almamızı gerektiren nedenlerden biri budur. İkinci nedense; Alevi aydınlanmasıyla birlikte, konuya ilişkin 800 kadar kitap yayınlandı. Herkes, kendince bir Alevi tanımı yaptı. Derken, "Yol bir, sürek binbir" özdeyişi, "Alevilik bir, kimlik tanımı binbir" söylemine dönüştü. Alevilik tanımı ve öz kaynaklarına ilişkin incelemeler; uydurma bilgiler, rivayetler, menkıbe, hikâye ve efsaneler çevresinde dönüp durdu. Özellikle Hz. Ali ve Ehl-i Beyt efsanesinin yüzyıllarca süren söylemleri durmadan tekrarlandı. Dünya çapında dini dalganın yükselişi ve Türkiye'deki siyasetin İslamcılıkla eşanlamlı hale gelmesinin sonucu, Alevi fikriyatı sağa kaydı veya kaydırıldı. Alevilik; Caferilik üzerinden Hz. Ali'ye ve İslam'a bağlandı. Oysa Alevilik-İslam ilişkisi tarihi gerçek olmaktan çok, milliyetçi ve ümmetçi

---

* Nurcu hareketin en büyüklerinden birinin mürşidi, şeyhi ve hocası konumundaki **Fethullah Gülen**, bir video konuşma kaydında Dersim Kızılbaşlarını şöyle tanımlıyor: "...esas, Nuseyri olan Ermenilerden, Süryanilerden meydana gelmiş, aslen Nuseyri olan Tunceli civarındaki Aleviler..." Aktaran **Kelime Ata**, *"Dersim'de Nurcu Seferi"*, Habercek, com., 29 Kasım 2009.

** **Devrim Sevimay** ile röportaj, Milliyet, 30 Kasım 2009.

ideolojinin, devletin ve Sünni İslam'ın beyin yıkama çabasıdır. Bu yüzden, çalışmamıza *"Ali'siz Alevilik"* adını koyduk.

Amacımız, Alevilik-Bektaşilik ve Kızılbaşlık inancının simgesi, baş aktörü, destansı kahramanı ve insanüstü özelliğe sahip rehberi, piri, mürşidi sayılan Hz. Ali'yi, Alevilerin günlük ayinlerinden, anma törenlerinden, deyişlerinden ve hayatlarından çıkarıp atmak değildir. Alevilerin onca değer verdikleri, sevip saydıkları Ehl-i Beyt ve Hz. Ali imajını, Alevilik defterinden silmek hiç değildir. Amacımız, Alevilerin simgesi olan Hz. Ali ile Sünni İslamcıların öne çıkardıkları Hz. Ali arasında ayırım yapmayı sağlamaktır. "Hangi Ali; Kızılbaşların, Ehl-i hak mensuplarının Ali'si, hangisi Sünnilerin Ali'si?" sorusunun doğru cevabını bulmaktır.

Alevi fikriyatının; tarihte yaşamış, İslam peygamberinin damadı ve İslam devleti uğruna kılıç sallamış Hz. Ali'ye bağlanması, İslamcılığa, bugünkü moda deyimle köktendinciliğe bağlanması anlamını taşır. Çünkü Hz. Ali, o dönemde bildiğimiz anlamdaki Aleviliğin değil; şeriatın kurallarını benimsemişti. O şeriat kuralları, Ali'nin ölümünden hemen sonra *Sünnilik* olarak ortaya çıkmıştı. Ali camide namaz kılmaya giderken öldürülmüştü. Hz. Ali, kendi ifadesiyle; "Deve yavrusunun anasının peşinden gittiği gibi Resulullah'ın (peygamberin) izinden giderdi" ve İslam şeriatını korumak uğruna onca savaş vermişti.

"Ali'siz Alevilik" çalışmasına başlamamızı zorunlu kılan şey; Hz. Ali ve Alevi fikriyatı arasında esaslı ve doğrudan bir bağın olmadığını göstermektir. Tarihi gerçekler, Hz. Ali'nin adını kullanarak siyaset sahnesine çıkan *"İlk Aleviler"* diyebileceğimiz İslam karşıtı eylemcilerin bizzat Hz. Ali tarafından ateş kuyularında yakıldığını gösteriyor. Alevilik adını almasalar bile, günümüz Alevilik-Kızılbaşlık hareketleri ile bildiğimiz Ehl-i Beyt (Hz. Ali ve soyu) arasındaki ilişkilerde tarihsel açıdan 50'şer, 100'er, 200'er, hattâ 500'er yıllık kopuşlar yaşanmıştır. Hz. Ali, Aleviliğin oluşumuna herhangi bir katkıda bulunmamıştır.

Ali, dürüst bir yönetici ve cengâverdi. Haksızlıklara itirazları vardı. Arap zenginlerine karşı hem Arapların hem de İran, Kürt, Türk kökenli olan insanların haklarını korur; onların söz-

cüsü gibi davranırdı. İslam'ın ilk zamanlarında yoksulluk çeken Ali, sonraki dönemde fakir değil; hali vakti yerinde biriydi. Bununla birlikte kanaatkâr, diğergam (başkasını düşünen), iyiliksever birisiydi. Eşitlikçi değildi ama adil biriydi; insanlar arasında hak ve adaleti gözetirdi.

Bizce, Hz. Ali'nin eşitlikçi ve sosyalist olduğu yolundaki efsaneler, onun izinden giden Kızılbaşların iyi niyeti ve ütopyasıdır. Oysa, bu güzel özellikleri Hz. Ali'ye mal etmek, tarihte yaşamış Hz. Ali'nin hayat tarzına ve benimsediği İslam görüşüne uymuyor. O halde biz, Kızılbaşların hayalindeki, ütopyasındaki simgesel güzel Ali'yi benimseyeceğiz; çünkü geleceğin, kurtuluşun ipuçları buradadır. Ancak günümüzde Sünnilerin bize dayatmaya çalıştığı tarihi bir kişilik olan gerçek Ali'nin yaşam tarzı ve felsefesini ise reddetmek durumundayız.

"Alevilik İslam dairesindedir, İslam içindedir" diyerek beyin yıkayanlar var. Bize göre Alevilik İslam tarihinin, İslam uygarlığının bir parçasıdır. Çünkü İslam'ın doğup yayıldığı ve egemen olduğu coğrafyada (Mezopotamya, İran, Ortaasya, Anadolu, Doğu Akdeniz, Kuzey Afrika) ortaya çıkmış; en amansız mücadelesini İslam'a karşı vererek şekillenmiştir. Aleviliğin bugünkü halini alması, Sünni İslam yönetimine karşı sürdürdüğü çok yönlü (inançsal, felsefi, siyasi, kültürel, toplumsal ve ekonomik) kavgaları sayesinde olmuştur.

Alevilik; bu süreçte onlarca fikir, inanç, kültür ve siyasetten etkilenmiştir. Eski Yunan felsefesi ile İran'daki derin irfan/hikmet akımından çok şey almıştır. Sadece Türk Şamanlığından değil; Asya'dan Mezopotamya ve Anadolu'ya uzanan yerlerdeki her türlü Şaman inancı, paganizm, doğa tapıncından; antik Anadolu, Yunan, Mısır, Mezopotamya'daki çoktanrılı inanışlardan etkilenmiştir. Asya merkezli Budizm ile İran kaynaklı Zerdüştilik dinini, Manici inanış ile İslam tasavvufunu özümsemiştir.

Alevilik için, "İslam içidir, İslam'ın özüdür, aslıdır" demek, esasında tarihe ve bilime haksızlıktır. Doğrudur, Alevilik, soyağacını Ehl-i Beyt ve Kerbelâ olayına bağlar; oradan çıktığını ileri sürer. Fakat bu, İslam içi olduğunu göstermez. Örneğin, Hz. İsa'nın kurucu önderi olduğu Hıristiyanlık, gerçekte Yahudi

dininin bir mezhebiydi. Zaman içinde bu mezhep, diğer inanç ve kültürlerden etkilenerek, Yahudilik'ten farklı bir din haline geldi. Keza Yezidilik inancının kimi önderleri İslam tasavvuf geleneğinden geldiler. Yezidilik'teki bazı ayin ve inanç kuralları, İslam'dan ödünç alınmıştır. Buna rağmen Yezidilik, İslam dininden tümüyle farklıdır. İslam yönetimi altında yaşayan diğer dinler (Yahudilik ve Hıristiyanlık), İslam tarihi ve uygarlığının birer parçasıdır. Ancak bu dinler, İslam'la aynı değildir. Demek ki, İslam tarihinden gelmek, "İslam içinden olmak" ile aynı şey değildir. Türk-İslam sentezini benimseyen Alevilerin yanıldıkları, tarihe ters düştükleri temel nokta budur.

O halde şunu yazabiliriz: Alevilik sadece İslam'ın değil; farklı inanç ve kültürlerin batınileşmiş harmanıdır, ürünüdür. Alevilik, bir fikir aşuresidir aslında. Eh, içinde doğal olarak bir tutam da İslam vardır.

Hangi Ali, yani Alevilerin beynindeki yüzü güzel, sözü güzel ve insanlık için çalışan Ali mi; yoksa İslamcıların bize altın tepsi üzerinde sundukları Şeriat Aslanı, Sünni İslam'ın bekçisi Hz. Ali mi sorusuna verilecek yanıt, Alevilerin yüzyıllardır akıllarında tutup sevdikleri Hz. Ali'nin ütopyası, ideali peşinde yürüyüp yürümeyeceklerini de gösterecektir. Biz, kitabın başlığını *"Ali'siz Alevilik"* koyarken böyle düşündük. "Kızılbaşlar ve Bektaşiler, kendi yüreklerinde ve beyinlerinde sakladıkları Ali'yi terk etsinler!" demedik, demiyoruz. Tam tersine, *"Ali'siz Alevilik"* kitabı, Sünnilerin bize sundukları "Şeriatçı Ali" portresine karşı Kızılbaşların umudu olan kurtarıcı, kurtuluşçu, manevi rehber Ali kişiliğini (portresini, imajını) savunmak için yazılmıştır.

1990'lı yıllarda Almanya'daki konferanslarımız sırasında, "Eskiden solcuydum. Aleviyim, ama gerçek kökümü buldum; şimdi Müslümanların safındayım..." diyen pek çok insanla karşılaştık. Eskiden radikal solcu olarak tanıdığım İstanbul'daki bir esnaf ise, bana şöyle demişti: "Nefes gibi Alevicilik oynayan dergiler, aslında ateisttirler. Şimdi Cem dergisi okuyarak gerçek kimliğime kavuştum."

Bu iki örnek, *"Ali'siz Alevilik"* kitabımda öne sürdüğüm, "Ey Aleviler! Siz hangi Ali'den yanasınız?" sorusunun yanlış

cevaplarıdır. Atadan dededen bilip sevdiğiniz Ali'den mi, yoksa İslamcıların size armağan diye sundukları, "Şeriat Aslanı" diye gösterilen Ali'den mi yanasınız? Şeriatçı hediyesi Ali'yi benimseyenler, onun izinden gidenler; solcular, ilericiler, demokratları karalamakla yetinmez, sosyal-demokrat (Kemalizm ve CHP çizgisi dahil) çizgidekileri dahi "Ateist, dinsiz imansız, yaramaz, düşkün" ilan ederler.

Kuşkusuz, Alevi dostlarımızın inançlarına saygılıyız. Ali'yi istedikleri kadar sevebilir, kutsayabilir; hatta Ali'yi ilahlaştırıp tanrı makamına bile oturtabilirler. Alevilerin Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e muhabbetleri demokrasi düzleminde sorgulanamaz. Ancak, iş bilimsel çalışma ve tarihsel verilere gelip dayanırsa; Ali'nin ne olup olmadığını yani Ali efsanesi altındaki gerçeği ortaya çıkarmak da bizim görevimizdir.

Biz tarihi gerçeği yazdıkça; Alevi inancının İslam dışı, şeriata aykırı karakteri ortaya çıktıkça; bu kitabı okuyanların, "Yüzü güzel, sözü güzel Ali"ye muhabbetleri daha artacak; Ehl-i Beyt meselesi kafalarında daha bir netleşecektir. İnanacakları varsa, yine buyursun inansınlar. İslam ile Kızılbaşlık arasındaki temel farklar, bu kez kanıtlar düzeyinde insanların bilincinde, beyninde yer edecektir.

Özetlersek: Elinizdeki kitap, tarihi Aleviliğin, Kızılbaşlık ve Bektaşiliğin 21. yüzyılda çağdaş ortamlarda korunması ve sürdürülmesini savunmaktadır. Kimi İslamcı çevrelerin eksik, kırpık, çarpık biçimde bize yutturmaya çalıştıkları Şeriatçı Alevilik, İslamcı Alevilik anlayışına karşı geleneksel Kızılbaşlığın sınıfsal ve muhalif mücadele geleneğini savunmaktadır.

Bu açıdan, Alevi dedelerinden Prof. **İzzettin Doğan**, **Fermani Altun** ile Cem Vakfı ve Ehl-i Beyt Vakfı çevresinin gizli yahut açık biçimde bu kitaba yönelik karalama kampanyaları, tarihi gerçeklerden ne kadar korktuklarını gösterir. Onların derdi, geleneksel Kızılbaşlığın benimsediği **Pir/Mürşid Ali** yerine, İslam'ın kurucu önderleri dört halifeden biri olan **Hz. Ali**'nin şeriatçı fikirlerinin Şiilik/Caferilik mezhebi üzerinden Alevilere benimsetilmesidir. Bu çevreler Ehl-i Beyt sevgisini ya Türkçülük ya da Caferilik potasında eritip Kızılbaşlık diye sunma gay-

retindeler. Halbuki Ehl-i Beyt sevgisi, Aleviliğin erkânının/inancının tümünü kapsamaz; tevella, Alevi erkânının sadece bir şartı ve kuralıdır. Ehl-i Beyt muhabbeti temel şart olsaydı, bu durumda Şiilik, Caferilik, Nusayrilik, Dürzilik ve Ehl-i Hak gibi farklı kollar ortaya çıkmazdı.

2000'li yılların sonuna doğru, "Alevi dedelerini maaşa bağlama", "Alevi derneklerine bütçeden pay ayırma" konuları gündeme geldiğinde, ayrışmalar da başladı. Yaşananlar, bu kitabı yazma amacımızın ne denli isabetli olduğunu gösterdi. Bu yüzden olsa gerek; *"Ali'siz Alevilik"* yayınlandığı günden itibaren kamuoyunda tartışılmaya başlandı. Her kesim ve görüşten okuyucunun ilgisini çekti. Günlerce basında yer aldı. Genelde olumlu tepkiler almakla birlikte, olumsuz tepkiler de aldı. Özellikle Alevi çevrelerde yankı bulan kitap; Türkiye'de çok tartışılan ve hemen hiç gündemden düşmeyen, "laiklik-şeriatçılık" tartışması açısından da turnusol kâğıdı işlevini gördü.

2010 yılında, AKP hükümetinin "Alevilik Çalıştayı" adıyla düzenlediği birçok tartışma, açık ve gizli girişim sonucunda ortaya çıkan "sonuç bildirisi ve kararlar" kimin neyi amaçladığını açıkça ortaya koydu. Cem Vakfı ile Ehl-i Beyt Vakfı ve benzeri Alevi kuruluşları, AKP'nin resmi İslam, resmi Alevilik çizgisini benimsediler. Bir zamanların "Hızlı solcusu/Troçkisti" sayılan **Reha Çamuroğlu,** AKP'nin sadık milletvekili oldu; akademisyen **Hüseyin Kurucu** ise aynı partinin kurucu milletvekili unvanını aldı. **Kurucu**'nun Alevilik konusunda kaleme aldığı görüşler, bu felsefeden nasibini almamış birinin üslubuyla yazılmış, tipik bir Türk-İslam manifestosu sayılabilir.

Burada, bir iki "Türkçü" örnek üzerinde durmak gerekiyor:

Yazar **Cemal Şener**, solculuk yıllarında Kürt kökenli olduğunu savunurken; 1990'ların sonundan itibaren hızla sağ Kemalist ve Türkçü bir çizgiye kayarak, bilimsel olmayan şöyle bir tez ileri sürdü: "Anadolu'daki Aleviler, bazı istisnalar ve küçük öbekler dışında, öz Türklerdir. Kürt diye bilinen Aleviler ise Türk asıllı olup, sonradan Kürtleşmişler." Keza sol bir akımdan gelen ve "sol" lafzı ağzından düşürmeyen yazar **Rıza Zelyut**, Türklüğü öyle bağnazca savunuyor ki, bu uğurda Dersim

ve Koçgiri'deki Kürt isyanlarının kanla bastırılmasını, "feodalitenin ve ağalığın tasfiyesi olarak" göklere çıkarıyor. Bu takıntısı nedeniyle, Dersimli ve Sivaslı Kürt Alevileri, Kızılbaş kabul etmiyor; onları "Kürtçü" diye damgalıyor. Ona kalırsa, her Alevi doğal olarak Türktür.

Cemal Şener ile **Rıza Zelyut**'un düştükleri bu yanlış, kitabımızda anlatmaya çalıştığımız tarihi ve bilimsel gerçekleri, olguları ve dünya görüşünü kavrayamamaktan kaynaklanıyor. Ne diyelim? Solculuktan gelip Güneş-Dil Teorisi'nin tipik tezlerine sarılmak, insanı böylesine hayat ve tarih dışı bırakabiliyor.

Geçerken, "Alevilik İslam içidir" diyen, aynı zamanda Atatürkçülüğü de kimseye bırakmayan Alevi yazarlara da bir örnek verelim. **Mustafa Kemal** döneminin resmi ideologlarından Prof. **Reşit Tankut** bir raporunda şöyle yazar: "Aleviliği, İslam'ın bir mezhebi veyahut bir tarikatı sayanlar, tamamıyla aldanmışlardır. Alevilik Müslümanlık değildir, onu Şiilik'le karıştırmak da hata olur."

1997'de, 12 Alevi aydının makalesinden derlenen *"Ortak kitap"*, *"Ali'siz Alevilik"* adlı çalışmamıza yanıt olarak doğdu. Kitapta aktarılan görüşler; akademik ve bilimsel olmaktan çok, şahsımızı hedef alan küfür, hakaret ve iftiralarla dolu. 12 Alevi aydının, döne döne vurguladıkları iftira ve suçlamalar karşısında değinmek istediğimiz birkaç nokta var:

• Biz, Alevilerin kafasındaki efsanevi, masalsı, mitolojik Ali imajı ile İslam devleti ve şeriat için kılıç sallayan gerçek Ali arasında net ayrım yapıyoruz. Alevilerin düşüncelerinde yaşayan **Ali** tipini (Eşitlikçi, adaletçi, özgürlükçü Ali) olumlu buluyoruz. Ancak tarihteki gerçek şahsiyet olan **Hz. Ali**'nin bu olmadığını vurguluyoruz. O halde, tarihteki gerçek Ali'yi eleştirmekle Alevilerin inançlarına saygısızlık etmiyoruz. Sadece, şunu diyoruz: Siz, kafanızdaki o güzel ama hayali ve "Efsanevi Ali"ye sıkı sıkı sarılın, "Gerçek Ali"ye fazla itibar etmeyin! Yoksa, farkında olmadan şeriatçıların tuzağına düşersiniz.

• Alevi-Sünni yakınlaşmasına karşı değiliz. Tersine, inançlı veya inançsız, şu ya da bu mezhepten ezilen tüm kesimlerin bir-

leşmesinden yanayız. İsteriz ki, elbirliği ve gönül birliği içinde geleceklerini kendi elleriyle belirlesinler. Alevi-Sünni diyaloğu olarak sunulan faaliyetlerin temelinde yatan; çağlar boyu muhalif kalmış bir akımı, Türk-İslam sentezi veya Şeriatçılık potasında eritip asimile etme amacıyla çaba göstermeye kimsenin hakkı yoktur.

• Araştırmacı olarak görevimiz; "İnanmak değil, araştırıp doğruyu bulmak"tır. Alevi araştırmalarıyla tanınan **İrene Melikoff**'un bu doğru saptamasına katılıyoruz. Bu nedenle, gerekmedikçe **Ali, Hasan, Hüseyin** ve **Fatıma** adlarının önüne, "Hz." sıfatı koymadık. Zaten, "Hz." sıfatı bize Farslardan geçmiş olup, Araplar tarafından da kullanılmıyor. Batılı araştırmacıların böyle bir derdi bulunmuyor.

• Alevileri dost bilip onları çok seviyoruz; inançlarını ve duygularını incitmeyi de kesinlikle düşünmedik, düşünmüyoruz. "Ali'siz Alevilik" adını koyduğumuz bu çalışmayla, herkesin bakmaya alıştığı o dar ve hatalı çerçeveden kurtuluşu amaçlıyoruz. Alevileri bekleyen tehlikelere, bundan çıkar uman bezirgân takımının gerçek niyetlerine işaret etmeye çalışıyoruz.

Türk araştırmacılardan **Ahmet Yaşar Ocak**, "Tarihte yaşamış Hz. Ali ile milyonlarca Şii, Alevi ve Bektaşi'nin inanç dünyasında yaşayan Hz. Ali birbirinden farklıdır" diyor. **İrene Melikoff** ise, "Men Ali'den gayrı tanrı bilmezem diyen Alevinin Ali'si ile gerçek Ali arasında dağlar kadar fark var" demekle görüşümüzü destekliyor.

"Kerbelâ olmasaydı bile Alevilik gerçekleşecekti" diyen **A. Yaşar Ocak** haklıdır. Alevilik, Kerbelâ olayıyla başlamamıştır. Bu nedenle, Aleviler, hızla "Kerbelâ kompleksinden" kurtulmalıdırlar ki, aydınlanmaya katkıda bulunabilsin, Alevilik araştırmalarında ilerleyebilsinler.

Bir noktayı daha vurgulamakta yarar görüyorum:

Kitabın akışı sırasında Alevi kesimden ve Sünni çevrelerden çok sayıda isme gönderme yapmakta; siyasi ve fikirsel tutumlarını eleştirmekteyim. Esasında benim kişi veya şahıslarla özel bir hesabım olamaz; olmamalıdır. Benim meselem bu kişilerin

isimleri, sosyal hayattaki konumları değil; Alevilik, Sünnilik, İslam ve benzeri konularındaki düşünceleri, önermeleri ve tezleridir. Aynı tezleri kim savunursa savunsun ya desteklerim ya da bana ters düştüğü yerde eleştiririm. Bu açıdan, bu fikirlerin, diyelim ki Mehmet Yaman ya da Ali, Veli, Hasan, Hüseyin ismindeki bir akademisyen, inanç önderi veya siyasetçi tarafından öne sürülmesi halinde, bu kez de onların isimleri anılarak/ belirtilerek değerlendirilip olumlu/ olumsuz biçimde eleştirilecektir. Ben o insanın *kişiliğini değil;* bir *fikri,* dünya görüşünü, siyasi-ideolojik bir tutumu eleştiriyorum. Kitapta anılan isimler, o fikrin somutlanması ve kanıtlanması anlamında sadece bir araçtır, semboldür, simgedir. Yoksa, anılan insanın kendisi veya maddi/manevi şahsiyeti değildir.

1996'da Frankfurt buluşmamızda, sevgili **Fakir Baykurt** bana şöyle demişti: "Veriler seni Ali'siz bir Alevilik kanaatine götürüyorsa, hiç çekinmeden bu ismi kullanabilirsin. Her şeyden önce, akademik ahlâkın gereğidir bu."

Fakir Baykurt'a, kitabımın isim babası **Engin Erkiner**'e, Frankfurt'ta kaynakların bulunup derlenmesinde yardımını esirgemeyen Samandağlı **Adnan Kimyon**'a, kitabımın düzeltilerini yapan **Güzide Dadaloğlu**'na teşekkürü borç bilirim.

Faik Bulut/ *Ocak 2011.*

1. Bölüm:

HZ. ALİ VE EHL-İ BEYT

*"Şia'da, Hz. Âdem'den en son İmama kadar teselsül yoluyla vasiyet fikrine inanılmaktadır. Şia'ya göre; Allah, Peygamber'i tayin ettiği gibi, İmamı da tayin etmektedir. İmamın, toplum tarafından seçilmesine bırakılmayacak kadar önemli olduğunu iddia eden Şia, bu görüşüyle ümmete (yani halka-F.B.) güvenmediğini de ortaya koymaktadır. Onların bu görüşünün mülki devlet anlayışından kaynaklandığı sanılmaktadır... Kerbelâ faciasından önce Şia, dini bir fırka değildi. Belki siyasi bir parti idi... Kur'ani bir kavram olan Ehl-i Beyt'in de muhtevası değiştirilerek, Ehl-i Beyt edebiyatı geliştirildi. Hz. Fatıma'nın neslinin Ehl-i Beyt kavramı içine girmesi Kur'an'a uygun düşmemektedir. Böylece yönetimi ve yöneticiliği vahy ve nass'a dayandıranlar (Şia), teokratik bir yaklaşım benimsemiş oluyorlar."** **Ahmet Akbulut**

**Sahabe Devri Siyasi Hadislerinin Kelami Problemlere Etkileri*), s.99-105. Birleşik yay., 1992, İst.

I. BİR KİMLİK ARAYIŞI

"Şi'i diyorlarsa, sevenlere Ali'yi, Ey ins-ü cin!
Biliniz, ben de oldum Şii!.." **İmam Şafii**

"Ben de Aleviyim!.."

1990'lı yıllarda, neredeyse slogan halini alan bu sözler, sokaktaki insandan tüm politik çevrelere kadar hemen her kesimde dile getirildi. Alevi oylarını "çantada keklik" sayma alışkanlığındaki iki sosyal demokrat parti CHP ve DSP ile kısa süre öncesine kadar hem ideolojik, hem eylemsel düzeyde Alevileri düşman görüp "gereğini yapan" şeriatçı RP ve ırkçı MHP de bu kervana katıldılar. Sağ görüşlü DYP ve ANAP; başta eski solcu, nevzuhur Türkçü yazar **Rıza Zelyut**, eski milletvekili (ilkin SHP'li sonra DYP'li) Kürt kökenli **Cemal Şahin**, siyasetçi **Kamer Genç** ile oldum olası muhafazakâr Alevi dedesi Prof. **İzzettin Doğan** gibi fikir ve politika babalarının irşad etmeleri sayesinde, birçok Aleviyi yanlarına çekmeyi de başardılar.

Olayın siyasal-toplumsal cephesinde yaşananlar buydu. Dönemin fikirsel-toplumsal cephesinde yaşananlar ise daha karmaşık, daha anlaşılmazdır.

"Alevilik, İslam içidir" diyen bu cephenin içinde CEM Vakfı

---

1. **İzzettin Doğan**'la iki söyleşi için bakınız, *Milliyet*, 22 Mart 1995; *Zaman*, 31 Mart 1996. **Abidin Özgünay** ve **Niyazi Öktem**'in görüşleri için de bkz. *Selam gazetesi* 1-7 Ağustos 1994.

Başkanı **İzzettin Doğan**, Prof. Dr. **Niyazi Öktem**, *Cem dergisi* sahibi **Abidin Özgünay** gibi Alevi şahsiyetler(1) ile Milli Görüş lideri, eski başbakan **Necmettin Erbakan**, dönemin Kültür Bakanı ve Birlik Vakfı yöneticisi **İsmail Kahraman,** Nurcu önderlerden **Fethullah Gülen**, İslamcı yazar **Ali Bulaç,** *Türkiye* gazetesi yazarlarından iki Türkçü; **Yavuz Bülent Bakiler** ile **Ahmet Kabaklı,** Prof. Dr. **Ali Özek,** eski bakan DYP milletvekili ülkücü-Türkçü **Namık Kemal Zeybek** ve dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı **Recep Tayyip Erdoğan**(2) türünden İslamcı ya da Türk-İslam sentezcisi isimler yer alıyordu.

Bu yelpazede yer alan, Türkiye'de "Işıkçılar" adıyla bilinen tarikat/cemaatin mürşidi **Ahmed Faruk** takma adlı zat, *Eshab-ı Kiram* kitabında, "...'Alevi' demek, yani İmam-ı Ali'nin yolunda ve Ehl-i Beyt mezhebinde demek, Ehl-i Sünnet demektir. Ehl-i Sünnete (Sünnilere-F.B.) Alevi demek yerinde olur" yolunda fetva veriyor. **R. Tayyip Erdoğan**, 1994 yılında İstanbul Karacaahmet'teki Cemevi inşaatına müdahaleyi protesto eden Alevi topluluğuna hitaben yaptığı konuşmada; "Eğer Alevilik, sevgili Peygamberimizin damadı Hz. Ali'yi sevmekse, ben sizden daha fazla Aleviyim" derken; dönemin başbakanı **Erbakan**, Ekim 1996 yerel ara seçim gezisinde şunları söylüyordu: "Her Sünni Alevi, her Alevi de Sünnidir. Her Alevi, Ehl-i Beyt'i, Hz. Ali'yi, onlar da Peygamber efendimizi örnek aldığına göre, hepsi Sünnidir."(3)

---

2. Bkz. Erbakan'ın 29 Ekim 1996 tarihli *Milliyet*'teki demeci; **İsmail Kahraman**'ın 30 Ağustos 1996 tarihli *Zaman* gazetesindeki "*Hacı Bektaş'tan İzlenimler*" başlıklı dizideki demeci. **Fethullah Gülen**, bu görüşlerini, gazeteci **Ruşen Çakır** imzasıyla 2 Temmuz 1995 tarihli *Milliyet*'te "*Alevi Hareketi*" adıyla çıkan yazı dizisinin 7. bölümünde dile getirdi. **Ali Bulaç,** "*Alevilerin Kimlik Arayışı*" başlıklı makalesini İslamcı *İzlenim* dergisinin Mayıs 1993 tarihli nüshasında kaleme aldı. **Yavuz Bülent Bakiler,** *İzlenim* dergisinin Mayıs 1993 tarihli nüshasında bu görüşünü açıkladı. **Ahmet Kabaklı**'nın görüşleri, 9-13 Nisan 1995 tarihli *Türkiye* gazetesindeki köşesinde "Aleviliği yazıyorum" ünvanıyla yayımlandı. Prof. Dr. **Ali Özek**'in bu iddiasını 7 Ağustos 1994 tarihli *Selam* gazetesinde bulmak mümkün. **Namık Kemal Zeybek** için özellikle **Ruşen Çakır**'ın anılan dizisine "*MHP, Kibar İnkârcı*" başlıklı yazı çerçevesini kaleme alan **Tanıl Bora**'nın 11 Temmuz 1995 tarihli *Milliyet*'teki makalesine bakınız.

3. *Milliyet*, 29 Ekim 1996.

"Alevilik Öz Türklüktür, Türk İslamlığıdır!" savının fikir babası ve teorisyenleri, Kemalist kadro içinde yetişip Cumhuriyet ve Türklük ideolojisinin oluşmasında önemli rol oynayan Prof. Dr. **M. Fuat Köprülü** ile **Abdülkadir İnan**'dır.(4) Sonraları bu görüş, inkârcı ve asimilasyoncu Türk milliyetçiliğinin temelini oluşturan Güneş-Dil Teorisi'nin vazgeçilmez söylemi haline gelmiştir. İki tipik örneğini, 1976'da "*Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*" başlıklı bir kitap yazan Dr. **Mehmet Eröz** ile 1995 yılında "*Alevi Bektaşi Kimliği*" adıyla kitabı yayınlanan eski MHP'li Prof. Dr. **Orhan Türkdoğan** oluşturuyor. Kemalist profesör **Türkkaya Ataöv** de, "Alevilik, Türk İslamına özgü bir akımdır" savını destekleyenler arasındadır.(5)

"Alevilik Öz Türklüktür, Türk İslamlığıdır!" söylemine vurgu yapanların başını eski Kültür Bakanı Ülkücü-Türkçü **Namık Kemal Zeybek** çekmiş; onu, kendisinden sonra yerine geçen **Agâh Oktay Güner** izlemiştir. Her ikisinin de ırkçı bir parti olan MHP'den liberal sağ partilere geçtiğini hatırlatmakta yarar var. **Zeybek**, bakanlığı döneminde, Alevilik düşüncesini Ortaasya kökenli Nakşibendi tarikatının önemli isimlerinden **Ahmed Yesevi**'ye bağlayarak, Alevileri; "Bozulmamış, su katılmamış, eski Şaman geleneklerini koruyan Türkler" biçiminde niteleyen konuşmalar yapmış; **Ahmet Yesevi** seferberliği ilan ederek, Aleviliğin tarihsel varlığını; "Anadolu'yu Türkleştirme ve Müslümanlaştırma misyonu" ile açıklamıştır. Türk milliyetçiliğiyle irtibatlandırılan Alevilik; onun sayesinde, Ahmet Yesevi ocağı üzerinden, Türk Sünniliği ile aynı kökene bağlanıverir. **Zeybek**, bu alanda "kibar inkârcı" teoriler geliştirerek gereken uygulamalarda bulunmuştur.(6)

---

4. Bkz. **F. Köprülü**, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., genişletilmiş ve sadeleştirilmiş 5. baskı, Ankara, 1984; **Abdülkadir İnan**, *Makaleler ve İncelemeler*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.

5. Bkz. "*On The Alevis*" (Aleviler Hakkında) adlı İngilizce makalesi, *Turkish Daily News*, 25 Ocak 1994; yazar özellikle şu ibareyi kullanıyor: "*It may be assumed that Alevism is not a sect* (mezhep) *in itself, but represents a historical current, mainly in Turkish Islam.*" (Alevilik, 'başlı başına bir mezhep olmayıp, esasında Türk İslamında tarihi bir akımı temsil eden' niteliktedir.)

6. **Tanıl Bora**, "*MHP, Kibar İnkârcı*" başlıklı makale, *Milliyet*, 11 Temmuz 1995.

Alevileri, Ortaasya ve Ahmet Yesevi ocağı üzerinden Sünnilerle irtibatlandırma konusunda Zeybek'le aynı düşüncede olanların sayısı az değildir. Türkiye'deki Nakşibendi Dergâhı'nın (müteveffa) mürşidi Şeyh **Esad Coşan** ile onun hayranı İlahiyat doçenti ve Kur'an'ın modernist/popülist yorumcusu **Yaşar Nuri Öztürk**'e göre, Hacı Bektaş sıkı bir Sünnidir. Alevi yazar **Cemal Şener,** *Alevilik Olayı* adlı kitabında bu tezi destekleyen görüşler dile getirmiştir.(7)

Abdülbaki Gölpınarlı, İ. Zeki Eyuboğlu(8) ve **Reha Çamuroğlu**(9) ise; başta Prof. **M. Fuat Köprülü** olmak üzere bu görüştekilerle giriştikleri tartışmalarda, Ahmet Yesevi ile Hacı Bektaş Veli bağlantısını kesin bir dille reddederler.

İsveç'teki *Berhem* dergisinin yayın kurulunda bulunan araştırmacı-yazar **Mustafa Düzgün,** *"Anadolu Aleviliği"* adlandırmasından; "Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Alevilerin kastedilmek istendiğini" varsayıyor ve bu kavramı tarihi-coğrafi bakımdan doğru bulmuyor, "Özünde şoven bir yaklaşımın ürünü olarak" kabul ediyor.

Anadolu Aleviliği kavramının sadece Türklerden oluşmadığını; içinde başka etnik kökenlerden insanların, örneğin, önemli oranda Kürtlerin de bulunduğunu; Aleviliğin, birçok antik görüş ve inancın karışımı sonucu, İslam'dan bağımsız bir inanç manzumesi biçiminde billurlaştığını en iyi teorize edenlerden biri de **Nejat Birdoğan**'dır. "Alevi Aşuresi"ndeki Kürt katkısını göz ardı etmek ve olayı Anadolu uygarlıklarıyla sınırlandırmak dışında, **İ. Zeki Eyuboğlu**'nu da buraya katabiliriz.

Hemen belirtelim: Eski ya da yeni, Kemalist/Atatürkçü olarak bilinen çevreler, *"Alevilik öz be öz Türklüktür"* tezini İttihat Terakki'nin fikriyatından devralarak, Aleviliğin kökenini Anado-

---

7. Bkz. **Rıza Zelyut**, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, s.15. 6. baskı, Yön yay., 1992, İst.; **Cemal Şener**, *Alevilik Olayı*, s.103-111, Yön yay., 1989, İst. Öte yandan **Şener,** "Hacı Bektaş'ın Sünni olduğuna" hükmederken, aynı kitabının diğer baskılarında bu belirlemeyi çıkarıp attı. Soranlara ise, "Alevilerden çok tepki geldi, ondan değiştirdim" dedi.

8. *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, s.76-79.

9. *Tarih, Heterodoksi ve Babailer*, s.92-94.

lu'dan çıkarıp Tanrı dağlarının bulunduğu Ortaasya'ya kadar uzatırlar. "Türk Şamanizmi"nden, sözde bolca örnek ve destek bularak yeniden Anadolu'ya dönerken, bu kez; Alevilik olgusunu Türk-İslam senteziyle harmanlayıp başka halkları (bu arada Alevileri) asimile etmede kullanılan uyuşturucu ilaç haline getirdiler.

Kürt Alevileri ve Kürt kimliğini nereye koyup hangi dağarcıkta saklayabileceklerini, hangi kılıf altında inkâr edebileceklerini düşünen çevrelerin, ilk elde, Aleviliğin kökenini Ortaasya'ya kadar uzatmaları elzemdi. Sonrasında ise; Arap Müslümanlığına karşı Türk Müslümanlığını; Suudi kaynaklı Şeriatçılığa karşı görece Laik Cumhuriyet'in korunmasını; Kürt milliyetçiliğine karşı Türk milliyetçiliğini savunmaları gerekiyordu. Misak-ı Milli sınırlarının savunulması türünden kaygılar ve benzer nedenler, Kemalistleri, ister istemez, "Ortaasya kökenli Anadolu Aleviliği" sonucuna götürdü. Nitekim, *"Anadolu Aleviliği"* deyimi öylesine yaygınlaşıp dal budak sardı ki, Türkiye Solu'nun önemli bir kesimiyle Alevilerin büyük kesimi, kendilerini, "Horasan illerinden gelen Alp-eren dervişlerin torunları, dolayısıyla Anadolu'da harmanlanmış ve son şeklini almış Anadolu Alevilerinin mirasçıları, izleyicileri" saymaya başladılar. Kemalistleri, MHP'li Turancılardan ayıran başlıca nokta budur.

Anadolu Aleviliğine vurgu yapanların iki uç örneği **İsmet Zeki Eyuboğlu** ile **Halikarnas Balıkçısı**'dır.[10] **Eyuboğlu,** hemen her şeyin kökenini Anadolu'ya bağlayan bir araştırmacı olarak, Alevilik düşüncesini Ortaasya Şamanizmi ve Türkçülüğüne bağlayanları sert bir dille, zaman zaman alaycı bir tarzda eleştirir. Prof. Dr. **Fuat Köprülü** ile Türk-İslamcı düşünürler, **Eyuboğlu**'nun eleştirilerinden bolca nasiplerini alırlar. **Halikarnas Balıkçısı,** özelde Alevilik üzerine eğilmemekle birlikte, hemen her şeyin kökenini Anadolu'ya bağladığı, bu yüzden de

---

10. **İsmet Zeki Eyuboğlu**'nun şu üç eserine özellikle bakınız: *Alevilik-Sünnilik-İslam Düşüncesi*, gözden geçirilmiş yeni baskı, Der yay., 1989, İst.; *Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar ve Mezhepler Tarihi*, Der yay., 1993, İst.; *Anadolu Uygarlığı*, Der yay., İst. 1991. **Halikarnas Balıkçısı**'nın *Bütün Eserleri* dizisindeki *Düşün Yazıları* başlıklı altıncı seri ile *Altıncı Kıta: Akdeniz* adlı 9. kitabına bakınız. Bilgi yay., 1981-82, İst.

Greko-Romen kültürüne karşı geliştirdiği savlarla, ister istemez **Eyuboğlu**'nun fikir yelpazesinde, yani *Anadolucular* ekibinde yer almaktadır. *Nefes* dergisi ile belli ölçüde *Pir Sultan Abdal* çevresi ve **Cemal Şener, Rıza Zelyut, Reha Çamuroğlu, Lütfi Kaleli, Baki Öz, Ali Balkız** gibi yazarları da bu görüşü paylaşanlar arasında saymak gerekir.

"Anadolu'cu" görüşü savunanlardan **Çamuroğlu** ile **Kaleli,** olayın Alevilik sürecindeki Türklük yönüne vurgu yapıp, bu aşure yemeğinde Kürt kültürü ve eski inançlarının katkısını görmezlikten gelirken; **R. Zelyut**, Kürtleri Alevi-Asya-Anadolu defterinden tümüyle siliyor. Her iki derginin yanı sıra, **Öz** ile **Şener**'in "Anadolu Aleviliği"ni tanımlarken, mahcup ve örtülü biçimde, "Eh işte, gerçekte öz Türklük ile özdeş olan Alevilik'te bir tutam da Kürt kültürü vardır" demeleri, "Hala hatırın kalmasın" noktasını aşmaz.(11) **Şener**, 2000'li yıllarda tezini iyice Türkleştirerek; "Alevi inançlı Kürt yoktur" konumuna kadar gerilemiştir. **Balkız**, olaydaki Kürt etkisine vurgu yapar, ama teorisini yapmakta zayıf kalır.

Araştırmacı **Baki Öz**'ün, Ağustos 1996 tarihli *Cem* dergisinde, "*Hacı Bektaş Veli'nin Yaşadığı Tarihsel Ortam*" adıyla kaleme aldığı makalede, Ortaasya-İran-Anadolu-Kafkasya dörtgeninde Alevilik düşüncesine katkıda bulunan, neredeyse 72 millet anılmış, fakat her nasılsa ve ne yazık ki, Kürtlerin bir tutam dahi olsun katkı ve etkilerinden söz edilmemiştir. Aynı **Baki Öz,** *Pir Sultan Abdal* dergisinin Temmuz-Ağustos 1996 tarihli nüshasında, "*Anadolu Aleviliğinin Kültürel-İnançsal Kaynakları*" isimli yazısında, Aleviliği etkileyen kaynaklar arasında

---

11. Bkz. *Pir Sultan Abdal* ve *Nefes* dergilerinin çeşitli sayıları. **Cemal Şener,** Kürt kültürünün Alevilik düşüncesine katkısı hakkında derli toplu bir fikri olmamakla birlikte, bazı değinmelerini, *Alevilik Olayı* adlı kitabı ile 15-27 Ağustos 1993 tarihleri arasındaki *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan "*Yaşayan Alevilik*" başlıklı diziye ek olarak, Nisan 1994 tarihli *Nefes* dergisinde "*Alevilik ve Ulusal Sorun*" adıyla ele aldığı makalesinde dile getirmiştir. "Alevilik Türk soylularla özdeştir; Kürt Alevi yoktur, olamaz!" türünden tarih ve bilimdışı tez, 1990 sonlarında sol ve Kürtlerden gelen sert eleştirilere, **Şener**'in gösterdiği önyargılı, tepkisel ve duygusal mantığın bir sonucuydu.

Mazdeizm ve Zerdüştilik gibi İrani (Fars, Kürt, Beluci, Afgan vs.-F.B.) halkların antik inancını da sayarak, şöyle bir cümleye yer veriyor: "Zaten Ortadoğu halkı olan Kürtler, tümüyle Zerdüşt inancındadırlar." Genel çerçevesiyle katıldığımız nesnel bir saptamadır bu. Ancak **Öz**'ün, biri sol/demokrat, diğeri sağ/muhafazakâr olmak üzere iki ayrı Alevi dergisinde, aynı tarihlerde yayınlattığı iki ayrı makalenin birinde Kürt-Alevi ilintisi üzerinde dururken, diğerinde bunu es geçmesini unutkanlığa bağlamak pek olası değil.

Yazar **Rıza Zelyut'un** görüşleri, Alevi fikriyatının gelişim sürecindeki istikrarsızlığın tipik göstergesidir. Türk-İslam sentezi ile Anadolu Aleviliği, bu arada Kemalizm'in Aleviliğe bakışı arasında gidip gelmektedir. Ortadoğu'daki halkların töresel/kültürel, Kürtlerin ise geleneksel-siyasal bir bayramı niteliğindeki Newroz hakkındaki görüşlerini *Akşam* gazetesindeki köşesinde ve bazı TV kanallarında dile getirirken Türkler lehine, Kürtler aleyhine bir tutum takınarak inkârcı, asimilasyoncu ve Türkçü bir görüntü vermişti. Gerçekte Newroz/Newroj/Nuroj kökeninden gelen ve böyle yazılması gereken bir sözcüğü, bir özel ismi, bir kavramı Türk-İslam geleneği uyarınca sünnet edip, Nevruz biçiminde yazması da bu zihniyetin ürünüdür. **Zelyut,** *Nefes* dergisindeki, "*Nevruz Kavramının Boyutları*" isimli makalesinde ise daha insaflı bir tavır içinde görünmekte, Nevruz'daki Türk unsuruna vurgu yapmakla birlikte, "el insaf" babından Kürtlere de şöyle bir değinip geçmektedir.

Keza **Zelyut,** "Alevilik'in Anadolu kaynaklı mı, yoksa İslam içi mi?" olduğu konusunda hem eklektik (keyfine göre seçici), hem de Türk-İslam sentezcisidir. "*Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*" adlı eserinde, kâh İslamcı telden, kâh Anadolu bağlamasından çalmaktadır. *Cem* dergisindeki söyleşisinde, Alevilik konusunda anti-Marksist, tanrıtanımazların karşıtı ve İslam içi bir portre çizmekte; *Nefes* dergisindeki yazısında, "Alevilik İslam dışıdır" görüşünü savlayan **Nejat Birdoğan** ile **Fuat Bozkurt**'a ateş püskürmektedir. **İlhan Arsel**'in, İslamiyet'i eleştiren "*Şeriattan Kıssalar*" kitabını yerden yere vuran, "*Bir İslam*

Düşmanının Yalanları" isimli iki günlük makalesinde ise, koyu bir İslamiyet savunucusu ve Alevi şeriatçısı rolündedir.(12)

Zelyut, gazetedeki köşesinde şöyle yazıyor: "Somut biçimde söylersek, listelerinde seçilebilecek noktalarda Alevi milletvekili adayına yer veren partilerden hangisi olursa olsun, biz onu destekleyeceğiz. Bu bağlamda DSP'den ANAP'a, CHP'den DYP'ye kadar bütün partilerle aynı mesafedeyiz. Onlar Alevilere ne kadar sahip çıkarsa, biz de kendilerine o kadar sahip çıkacağız. Alevilerin tarafsız politika uygulamalarının meyveleri, daha şimdiden alınmaya başlamıştır. Başbakan **Tansu Çiller**'in 1996 bütçesinden Alevilere 3 trilyon TL ayrılacağını vaat etmesi de bu tarafsız politikanın bir ürünü olmuştur."(13)

Kuşkusuz, Aleviliği kullanarak siyasete tırmanmak isteyişindeki acemilikle fikirsel hamlık ve yüzeysellik, **Zelyut** benzerlerinin, bir uçtan diğer uca savrulmasına neden oluyor. Bu tutumun bir lobicilik faaliyeti, rant koparma taktiği, siyaset yapma adına, tipik şark kurnazlığıyla takiye yapan siyasi-ticari bir bezirgânlık olduğu ortadadır. Bir yandan Alevi örgütlenmesine, öte yandan Alevilerin partileşerek siyasete atılmasına karşı çıkarken, diğer yandan Aleviler adına konuşma misyonunu yüklenerek güya partiler üstü siyaset yapma gayretindedir. Kendisinin birtakım Alevi lordları adına konuştuğu, bu arada 3 trilyonluk pastadan pay istediği açıktır. Tüm partilerden Alevi milletvekillerinin aday gösterilip gösterilmeyeceğine göre, onları, Aleviler adına desteklemek, zaten göle maya çalmak gibidir.

Zelyut gibileri bu müthiş fikri keşfetmeden çok çok önce, Alevi şahsiyetler çeşitli partilerden politikaya atılmış; ama Alevi halk kitlelerinin dertleri, sorunları bitmemiş; tersine bizzat bu milletvekillerinin döneminde Alevi katliamları yaşanmıştır.

---

12. **Rıza Zelyut**, bkz., *Cem* dergisi, Ağustos 1996; *Nefes*, Aralık 1994; Nefes, 17 Mart 1995, *Akşam*, 7-8 Ağustos 1996. Alevi bilgesi sayılan araştırmacı **Nejat Birdoğan**'a karşı ara sıra polemiğe giren, ancak kendisiyle ciddi biçimde tartışamayan, fikirsel mücadele veremeyen **Zelyut**, Birdoğan'ın vefatından yıllar sonra ona yönelik haksız eleştiriler ve temelsiz karalamalarda bulunmuştur. Bu tutum, onun "fikir ahlâkı"nın sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir.

13. Bkz. Akşam, 29 Kasım 1995.

Şimdilerde partiler üstü siyaset izlemenin öncüsü durumundaki Alevi dedesi **İzzettin Doğan** ve ailesinin, geçmişte DP, Turgut Sunalp'in kurduğu sivil faşist, 12 Eylül artığı MDP, ANAP, DYP ve hattâ RP ile flört etmesi, yoksul ve mazlum Alevi kitlesine ne yarar sağladı ki, her partiden milletvekili olacak Alevi de halka öyle bir yarar sağlayabilsin? Benzer soru, SHP-DYP'de milletvekilliği yaparken hızlı Alevici rolüne soyunan Çorumlu **Cemal Şahin**, Dersimli **Kamer Genç** ile önce DYP sonra AKP içinde (2007 seçiminde milletvekili oldu) yer alan eski Troçkist, şimdiki liberal-cemaatçi ve takunyacı Alevi **Reha Çamuroğlu** için de sorulabilir.

"Zelyut, İstanbul Büyükşehir Belediyesi eski başkanı **Bedrettin Dalan**'ın kurduğu İstek Vakfı okullarından birinde yöneticilik yapma vaadini alınca, Aleviler adına DYP'ye oynamaya başladı" yolundaki iddialar genel seçim ortamında ortalıkta dolaştı durdu. İddianın doğru olup olmaması bizce çok önemli değil ama Zelyut'un, 1994 yerel, 1995 genel seçimlerinde hararetle desteklediği DYP'den aniden soğuması da anlamlı değil mi? İşin ilginç yanı, **Zelyut**'un Ocak 1994 tarihli *Nefes* dergisine yazdığı "*Alevi Kimliği ve Seçimler*" başlıklı yazısı, görece bir olumluluk taşırken, 1995 yılında *Akşam*'da kaleme alınan makaleleri gerçek niyetini belli ediyor; önceki yazılarına oranla daha sağcı/çıkarcı bir nitelik arz ediyor. 1996 Susurluk Skandalı ile ortaya çıkan mafya-çete-devlet işbirliğini protesto eden, "Sürekli Aydınlık için Bir Dakika Karanlık" eylemine karşı çıkıp bozkurt işareti de yapıyor bu eski solcu ve hızlı Alevici **Zelyut**. Aynı düzlemde **Zelyut**, 2000'lerin ortalarında, Ankara'da birlikte bulunduğumuz bir Alevi toplantısında, bu kez "Alevilerin niçin CHP'ye oy vermeleri gerektiğine" dair gerekçelendirmeler yapıyordu.

2000'lerin son döneminde, özellikle 2009-2010 arasında yazdığı iki kitaptan biri, Türk Şamanizm inancının öğelerini (Ay, güneş, dağ tapıncı vs) ön plana çıkaran **Zelyut**; buradan maksatlı bir sonuca varıyor: Alevilik Türklüktür. **Zelyut**, her zamanki huyuyla bilgi sahibi olmadan fikir sahipliği yapmakta; Ay, yıldız, güneş, dağ, ağaç, kurt, kuş vs gibi doğa nesnelerinin

sadece Türklerin benimsediği Şamanizm içinde yer aldığını sanmaktadır. Oysa bu tür doğa nesneleri, dünyanın her yanındaki ilkel-antik inançlarda yani Şamanizm'de bulunur. Aztek, Maya, Sumer, Sabi'i ve Firavun dönemi inançları incelendiğinde bunlar kolayca görülür. Kendince sol söylem kullanan Türkçü **Zelyut**, iddiasını ileri sürerken, uygarlıklar tarihine de yabancı kaldığını ortaya koymaktadır.

Zelyut, diğer kitabında, 2009'da Dersim katliamı üzerine (toplumda ve özellikle CHP ile AKP arasında) yapılan tartışmalar paralelinde görüş belirterek şöyle garip bir tezi savunuyor: Dersim Kızılbaş önderi isyancı-direnişçi **Seyit Rıza**'nın "Alevilik ile ilgisi yoktur. O, sadece Kürtçülük" yapmıştır. **Zelyut**, "Kürtlerin, Alevi inançlı olamayacaklarını, olmamaları gerektiğini; daha doğru bir ifadeyle, Kürt Alevilerin aslında Türk kökenli olduklarını" iddia ediyor. Tarih dışı, akıl dışı, bilim dışı bir tezdir bu. Zelyut, Seyit Rıza dâhil, kimi Kürt siyasi ve dini önderlerinin esasında "hep âsi, yaramaz, hain, işbirlikçi, feodal ve gerici" olduğunu kanıtlamak için bin dereden su getirmiş; Şeyh Said ile Saidi Nursi olaylarını birbirine karıştırmış; çok sayıda maddi hata işlemiştir. Nitekim, kendisini ziyaret eden kimi Nurcular karşısında yanıldığını itiraf etmiş; eh, bu arada günah çıkarma kabilinden "Aleviliğin İslam içi olduğunu" vurgulayarak, "Kürtçülük ve ağalık sistemine karşı güya sol-sınıfsal mücadele verme adına, Kürtlerin demokratik haklarına şiddetle itiraz etmiştir.

"Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslümanız!" sloganıyla Turancı maceralara atılmaya, bu arada "İslam'ın keskin kılıcı" sloganıyla moral bulup güç toplamaya çalışan MHP çevreleri, daha geniş anlamıyla RP-MHP çerçevesinde somutlaşan milliyetçi-mukaddesatçı yelpaze, her zaman bir imparatorluk özlemi içinde olmuştur. Dolayısıyla bu yelpazenin, Anadolu Aleviliği gibi dar bir alanda kalmaya niyeti yoktur, olamaz. Olay, sadece Turancı-İslamcı imparatorluk hayalleriyle yayılmacı emeller peşinde koşmak değil; bundan öte, Alevilik düşüncesini Sünni İslam içinde eritip, asimile etmektir. Bu amaçla, Alevi-Sünni yakınlaşması gündeme getirilmektedir. MHP çevresinin daha Türkçü kesimi, Ortaasya ve Türk Şamanizmine

vurgu yaparak, Aleviliği ırkçı Türk milliyetçiliğiyle eşdeğer tutma çabasındadır. Türkçü kesimin Kızılbaşlık-Türkmenlik-Türklük denklemi üzerinden öne sürülen görüşleri, Ülkücü hareketin önemli isimlerinden **Nihat Çetinkaya**'nın 2003 yılında yazdığı *Kızılbaş Türkler* isimli kitapta bulmak mümkündür.

Alevileri, Türklük üzerinden İslam'a bağlamak isteyen bazı Alevi dedeleri arasında, şu türden garip mantık yürütenlere de rastlamak mümkün: "Hz. Muhammed Türktür." Örneğin, Kürt kökenli Alevi dedesi Prof. **İzzettin Doğan**, söyleşilerinin birinde, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt soyunu kaşla göz arasında ve bazı kelime oyunlarıyla Türkleştirebiliyor; "Türk kültürüyle Kur'an'ın meczedilmiş biçiminden Türk-İslam inancı olan Aleviliğin doğduğunu" ileri sürebiliyor. **Ayhan Aydın**'ın derlediği *İzzettin Doğan'ın Alevi-İslam İnancı, Kültürü ile İlgili Görüş ve Düşünceleri* (Cem Vakfı yay., İst., 2000) kitabında ileri sürülen bu tezler, esasen bir hukuk profesörü olan Doğan'ın akademik unvanıyla ne kadar çelişkili olduğunu ortaya koyuyor.

"Alevilik, bu haliyle İslam içi değildir, ancak..." diyerek söze başlayan çevrenin ana gövdesini İslam şeriatçıları ve Sünni bağnaz kesim oluşturuyor. Nakşi tarikatının İstanbul Erenköy Cemaati meşrebinden gazeteci **Ahmet Taşgetiren**, Prof. Dr. **Bekir Topaloğlu** ve *Akit* (eski *Vakit*) gazetesi çevresi bu kesimdendir.

Bu konuda birkaç örnek verelim:

"Alevilik eğer Hz. Ali sevgisinden yola çıkış demekse, bugünkü Aleviliğin, o eksenin çok uzaklarında olduğu kesindir... Cemevi açmak Alevilik değildir, bir azınlık kitlesi oluşturma gayretidir. Hz. Ali'nin cemevi yoktu. O, namazlarını Mescid-i Nebevi'de kılardı."(14)

"Sünni-Alevi diyaloğuna taraftar" olduğunu belirten **Topaloğlu**, "Hz. Ali'yi tanrılaştıran (Alevi) anlayışla İslamiyet arasında olumlu bir bağ kurmanın mümkün olmadığını" savunarak şöyle diyor: "Çoğu Alevi aydınlar (belki de hepsi), Aleviliğin çeşitli dinlerin karışımı olduğunu söylerler, içinde bir tutam da Müslümanlık vardır. O halde bunu, İslam bazında düşünmemek

14. **Ahmet Taşgetiren**, *Zaman*, 14 Eylül 1994.

gerekir. Çünkü İslamiyet tevhid (tekçilik/ birlikçilik-F.B.) dinidir, karışım değildir."(15)

Bir örnek de *Vakit* (diğer adıyla *Akit*) gazetesinden:

"Güya Aleviliğin kaynağı sevgi imiş. İnsan sevgisi imiş. Mekândan münezzeh Tanrı, insanı yaratmış. İnsanın kalbine girmiş ve Tanrı insanlaşmış!.. Bu, tipik bir vahdet-i vücudculuktur. Bunun da Yunan felsefesinden geçtiği malumdur. Böylece, bu izahtan anlaşılıyor ki, Aleviliğin bir boyutu ilhadi (tanrıtanımaz/kâfir -F.B.) hareketten başka bir şey değildir..."(16)

Aynı gazetenin en polemikçi köşe yazarlarından olup, **Gazali** gibi Sünni İslam yorumu yapan **Yaşar Kaplan**'ın, *Alemdar* (Şii) gazetesince, Mayıs 1996'da İstanbul'da düzenlenen, "İmam Ali ve Devlet Anlayışı" panelinde, "Hz. Ali, tarih boyunca İslam dünyasında çatlakların olduğu dönemde, hep çimento vazifesi görmüştür" demesi de, Aleviliği Sünnileştirme operasyonunda bir yönlendirme olarak kabul edilmelidir.

"Aleviliğin her nasılsa, özellikle katı Sünni din bilginleri ve bağnazları tarafından İslam dışına itilerek sapkın bir mezhep/alt mezhep/kol/tarikat" vs olduğunu düşünen; "İslam ocağından ayrıldığı için kimlik bunalımına düştüğünü, dolayısıyla Aleviliğin eninde sonunda, mesela Alevi-Sünni diyaloğu temelinde yeniden özüne, yani İslam'a döneceğini" vurgulayanlar da az değil. CEM Vakfı Başkanı **İzzettin Doğan**, Çorum eski milletvekillerinden **Cemal Şahin**, *Cem* dergisi sahibi **Abidin Özgünay** bu tezlere yakındır.

Onlara göre; Aleviler de Sünniler gibi Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilip, devletten gereken maddi-manevi yardımları alırlarsa, iş tatlıya bağlanır. Alevi de Sünni gibi Müslüman olur. Eh az biraz olan farklılıkların zaten İslam şeriatında da yeri var, bunlar içtihaddan sayılmalı; dolayısıyla "Hepimiz Müslümanız" felsefesine, yani Allah'ın ipine sıkı sıkı sarılmalıyız.(17)

---

15. *İzlenim*, Mayıs 1993.

16. **Yusuf Sarıkaya**, "*Atv/Siyaset Meydanı veya Mitolojik Alevilik*", *Vakit*, 12 Kasım 1994.

17. **İzzettin Doğan**'la iki söyleşi, *Milliyet*, 22 Mart 1995; *Zaman*, 31 Mart 1996; **Zelyut**'un yazılarını Aralık 1994 tarihli *Nefes* dergisi ile 7-8 Ağustos 1996 tarihli *Akşam* gazetesinde bulmak mümkün.

Burada **Zelyut** ve **Çamuroğlu** için ayrı bir parantez açmak gerektiğine inanıyoruz. **Zelyut**, *Nefes* dergisinin Nisan 1994 tarihli sayısında şöyle yazıyor: "Aleviliğin manevi yüzünü, Allah-Muhammet-Ali inancı oluşturur. Bu inanışta en üstte Allah vardır. Daha sonra Muhammet ve Ali gelir... Alevilikte, Kur'an da kutsal kitap kabul edilmiştir. Alevi Cem törenlerinde Kur'an'dan ayetler okunur. Kur'an'ın yorumlanışı farklı olduğu için, Alevilerin Kur'an'a uzak durdukları, yahut onu kabul etmedikleri gibi iftiralar ortaya atılmıştır..."

Anılan derginin aynı sayısında "*Kur'an ve Alevilik*" başlığıyla bir makale yazan **Çamuroğlu**'na bakalım: "...Kur'an, Alevilerin ilgi ve saygı duymadığı bir kutsal kitap değildir. Aksine, konuya sosyal olarak yaklaştığımızda, hemen her Alevi evinde ya da Alevi kitap satış reyonlarında Kur'an'ın çeşitli çeviri ya da basımlarına rastlamanız işten bile değildir. Aynı şekilde Alevi-Bektaşi edebiyatında Kur'an'dan saygıyla söz edildiğini, cemlerde Kur'an ayetlerinin Türkçe okunduğunu görüp duymamak için kör ve sağır olmak gerekir..."

Türkiye'deki resmi İslam'ın temsilcisi ve dönemin Diyanet İşleri Başkanı **M. Nuri Yılmaz**, 1996 İlkbaharında CEM Vakfı'nın İstanbul'da düzenlediği sempozyumdaki konuşmasında; "Alevilik'in Hz. Ali'yi sevmek, dolayısıyla Hz. Muhammed'in ve Kur'an'ın yol göstericiliğindeki İslam'ı izlemek olduğunu" belirtirken, AKM salonunu dolduran Alevi ekâbirleri tarafından uzun uzun alkışlandı. Alevi şeriatçılarından destek alan **Yılmaz**, 21 Kasım 1994 tarihli *Akşam* gazetesinde çıkan açıklamasında şöyle diyordu: "Aleviler kendilerini İslam dışı görmemektedirler, biz de böyle bir mütalaa içindeyiz; Alevi- Sünni terimlerini, bir ayrılık, bir ayrımcı unsur olarak kabul etmiyoruz."

28 Ağustos 1995 tarihli tarikatçı *Zaman* gazetesinde ilginç bir habere yer verildi: "Yaz aylarında, çocukların Kur'an-ı Kerim'i ve İslamiyet'i öğrenmeleri için, İstanbul Sarıgazi Cemevinde Kur'an Kursu açıldı. O sırada 35 çocuk, kursa devam ediyordu. Dönemin Cemevi Başkanı **Ali Çelik**; 'Bazıları, Alevileri Müslüman değilmiş gibi göstermek istiyor. Biz; aynı Allah'a, aynı Peygamber'e, aynı Kitab'a iman ediyoruz. Bu kurs, ara-

mızda inanç farkı olmadığının göstergesidir. Alevilerle Sünniler arasındaki tek fark, mezhep farkıdır. Allah'a inanmayanın Alevi olması mümkün değildir. Keza Alevi olanın da dinsiz olması imkânsızdır" diyordu.

Gerçekte, bu tür ortodoks Alevilik çizgisinin öncüsü **Halil Öztoprak**'tır. 1950'li dönemlerin Alevi önderlerinden olan **Öztoprak,** "*Kur'an'da Hikmet*" adlı kitabında, "En ortodoks ibadetlerin Alevilik'te korunduğunu" öne sürmüştür. Ona göre namaz ibadeti, beş vakit değildir ve yalnız geceleri yapılır. Camiye değil, cemevlerine gidilerek namaz kılınır. **Öztoprak,** bu görüşlerini Kur'an'daki İsra 78-79; Müzemmil 1-7; Nebe 9-11; Tevbe 108 gibi surelere dayandırmaktadır.(18)

N. Birdoğan'ın, 29 Temmuz 1995 tarihli *Aydınlık* dergisindeki açıklamasına göre; künyesini Hz. Peygamber evladı Seyyid Hocaefendi Muhammed Mandi'ye bağlayan **Seyyid Veysel Semih Şeker** adlı 47 yaşındaki Alevi dedesi, "*Alevi-İslam İlmihali: Caferi Mezhebi/İmam Cafer Buyrukları/İmam Humeyni İçtihadları/ Şii'nin Dini El Kitabı*" adıyla bir kitap yazmış. Burada Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezhebinin üç kurucusu olan İmam Hanefi, İmam Şafii ve İmam Hanbeli'yi, Alevilerin ataları gibi göstermiştir!

Cemal Şahin, daha hızlıdır: "Kitabımız bir, Allah'ımız bir, Peygamberimiz bir, peki; temel konularda (Sünni İslam'la-F.B.) anlaşıyorsak, problemimiz nedir?"(19) Bu tarz bir sorgulama yöntemiyle, Sünni İslam'dan destek alarak Alevi şeriatçılığı yapılabilmektedir. **Şahin**, o denli bağnazdır ki, Aleviliğin batıni, heterodoks, ilerici veya sol yorumunu, "Allahsız Marksist-Leninist ve komünist oyunları" sayabilmekte, bu yöndeki iddialarını TV kanallarından kamuoyuna açıklayarak, adeta anılan çevrelere karşı, Aleviler adına "Cihad" ilan edebilmektedir. Onun avukat oğlu **Teoman Şahin** ise, o tarihte ilkin *Aşura*, bir süre sonra İran İmamiyye Şiası'nın bir türevi sayılan *Ondört Masum* adlı

---

18. **Halil Öztoprak**'ın görüşlerinden alıntılayan **Kürşat Demirci**, *İzlenim*, Mayıs 1993. Ayrıca **Öztoprak**'ın ortodoks Aleviliğe ilişkin düşüncelerine gönderme yapan **Cemal Şener**'in *Alevilik Olayı* kitabının 150-157. sayfaları.

19. *İzlenim*, Mayıs 1993.

dergileri çıkarıp, Çorum Milönü mahallesinde Ehl-i Beyt adında bir cami açmıştı. Babasının Kürt, annesinin de Türk olduğunu, Dede soyundan geldiklerini söyleyen **Şahin**, Bektaşiliği; "Aleviliği Sünnileştirme" yolu olarak değerlendirip yerden yere vurmakta; bir yandan İran Şiiliği ile bağlantısını reddederken,[20] öte yandan, İslam'ın Şii şeriatçı yorumunu benimseyebilmektedir.

Şahin'e göre: "Alevilik, teori ve pratikte Hz. Ali'nin değerlerini savunabilmektir. Çünkü, Hz. Ali Müslümandır." Çorum'daki *Ondört Masum* dergisi çevresindeki görüş, bu noktadadır. Onlara göre gerçek Alevilik, İran'daki Şiilik düşüncesinin alt koludur ve Şia'nın uyguladığı şeriat kuralları da Alevilik için geçerli bir uygulama olmalıdır. İslam ve Alevilik üzerine yazılarıyla tanınan eski kuşaktan **Abdülbaki Gölpınarlı**'yı da bu kategoride değerlendirmek mümkündür.

Bektaşi Dedebabalarından olduğunu savlayan Dr. **Bedri Noyan,** "Ehl-i Sünnet ile Ehl-i Beyt yandaşlığını eşitleyip, İslam potasında" değerlendiriyor. 19 Kasım 1996 tarihli *Yeni Yüzyıl* gazetesinin haberine göre **Noyan,** 25 yıldır üzerinde çalıştığı *Kur'an'ı Kerim*'in manzum çevirisini yapmış. 117 beyit ve 254 bin dizeden oluşan bu manzum eser, "*Kur'an-Türkçe Şiir*" adıyla Ardıç yayınlarında yayımlandı.

Aleviliği "Sağ/Şeriat" çerçevesinde yorumlayanların yarattığı bir ortamda, kitabına uydurarak işi ticarete dökme çabasında olanların en belirgin örneğini, **Nazmi Nizami Sakallıoğlu** oluşturuyor. Alevi dedelerinden olduğunu savlayan, kendini Dabbetü'l Arz Profesör 1400 olarak niteleyen **Nazmi Nizami Sakallıoğlu**, Sünnilerin Kur'an'ı Kerim'ine karşılık Aleviler için alternatif "*Ehl-i Beyt Muhiblerine Kelam-ı Kadim: Kur'an'ı Hakim ve Öztürkçe Meali*" adıyla bir kutsal kitap hazırladığını iddia etti. Kendisini "Beklenen Mehdi" konumunda varsayarak; "Ben, 1400 senenin hesabını soran bir Hak haberci-

---

20. **Ruşen Çakır**, "*Alevi Hareketi*", *Milliyet*, 11 Temmuz 1995. Ayrıca bkz. Prof. Dr. **Orhan Türkdoğan**, *Alevi Bektaşi Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma*, s.280-283, Timaş yay., 1995, İst.

siyim" dedi. 18-24 Haziran 1995 tarihli *Nokta* dergisi, olayı, "*Alternatif Alevi Kur'an'ı Çıktı*" başlığıyla kapak konusu yaptı ve büyük bir tantanayla kamuoyuna duyurdu. Ayyıldız yayınları tarafından alelacele basılıp piyasaya çıkartılan kitabın önsözünde, Ali-Muaviye anlaşmazlığına değinilip oradan Alevi-Sünni ayrışmasına yer verildikten sonra, mevcut Kur'an'ı Kerim'de en az 400 küsur ayetin eksik olduğu belirtiliyordu.

Siyasi ve ticari niteliği ağır basan bu olay, ister istemez Alevilerden tepki aldı. Yazar **Ali Balkız,** aynı dergide yayımlanan demecinde, "Alevi şeriatçılar atakta" derken; Alevi sanatçı **Musa Eroğlu**, "Bu bir saçmalıktır. Alevileri Müslümanlaştıracaklar; dinci, yobaz yapacaklar, kurtulacaklar. Böyle bir Alevilik gündeme gelirse, ben Alevi filan değilim!" yolunda görüş belirtti. Yazar **Ali Yıldırım**'ın düşüncesi de aynı: "Anadolu Aleviliğinin herhangi bir Kur'an'ı Kerim'le ilgisinin olduğunu söylemek doğru değil. Alevilerin Kur'an'la, dinle ibadet etmeleri gibi bir şey söz konusu olamaz. Aleviliği Sünniliğe yaklaştıran bir kısım Alevi gericisi, Alevileri devlet güdümüne alarak onları ehlileştirmek istiyor."

2000'li yılların başından itibaren akademisyen Dr. **Ayhan Yalçınkaya**, felsefi içtihatlarıyla Aleviliğin İslam ile olan bağını tümden kopartabilen **Esat Korkmaz**, Prof. Dr. **Cengiz Güleç**, Hubyar Sultan Kültür Derneği Başkanı **Ali Kenanoğlu** ile köşeli yazılarıyla göze çarpan birikimli Alevi aydın **Turan Eser**'i Aleviliğin İslam içi tanımlarına şiddetle karşı çıkanlar arasında sayabiliriz.

İslamcı teorisyenlerden **Ali Bulaç**, aynı noktadan hareketle şunu yazıyor: "Burada çoğunluk durumunda olan Sünnilere büyük görevler düşer... Sünni çoğunluk, kimlik arayışlarında Alevilere gerekli hoşgörüyü gösterip, psikolojik korku duvarını aşabilmelidir... İşte tam da Alevilerden bir bölümünün kendilerini Allah, Peygamber ve Kitap temelinde Müslüman tanımlamaları yeterince umut verici değil mi?.."(21) İslamcı yazarlardan **Mustafa Özcan** da benzer kanıdadır: "Alevilik ve Dürzilik, İs-

---

21. *İzlenim*, Mayıs 1993.

lam'la özdeştir... Döndükleri ve dönecekleri yer, kendi özleri (yani İslamiyet-F.B.), hepimizin özü..."[22]

Kuşkusuz, İslamcılar boş durmuyor. Alevi bağnazları, şeriatçıları ve mistikleri ya da "Gelin canlar, sosyalist ve ateistlerden uzak duralım"[23] diyen zihniyet erbabından aldıkları cesaretle, yol göstericilik ve beyin yıkama yoluyla Alevilik düşüncesini tuzla buz ederek Sünni şeriatçılık içinde eritme çabalarını hızlandırıyorlar.

Somutlayalım: RP'nin yan kolu durumundaki Milli Gençlik Vakfı (MGV)'nın, İstanbul Ümraniye belediyesinin (RP denetimindeki) katkısıyla 18 Aralık 1994 günü düzenlediği "İslam'da Alevilik ve Toplumsal Barış" paneline Çorum milletvekili **Cemal Şahin,** Alevi Dedesi **Muharrem Naci**, Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. **Mustafa Öz,** İstanbul Müftülüğü Fetva Uzmanı **Abdülaziz Bayındır** katılıyor. **Öz**, konuşmasında; "Anadolu halkı arasında pratikte fazla bir ayrılık yok. Ama Alevilik ile Sünnilik meselesini tahrik eden odaklar yüzünden, bazen hiç istenmeyen hadiseler cereyan ediyor. Bütün mesele cehaletten kaynaklanıyor. Tek çare, Alevi ve Sünnilerin mezheplerini tanıyarak birbirlerine sahip çıkmalarıdır" diyor. **Bayındır** ise; "Aleviler ile Sünniler arasında var olan ayrılıklar, İslam'ın özünden neşet etmemiş (kaynaklanmamış) ve tamamen İslam dışı kaynaklardan doğmuştur. Hz. Ali, Hz. Peygamber'i (s.a.v) her konuda destekleyen, yedi yaşında Müslümanlığı seçmiş ve Hz. Peygamber tarafından övülmüş bir büyük İslam şahsiyetidir" görüşünü savunuyor.

Alevi kökenli **Cemal Şahin,** "Her iki kesim arasında diyalog ve ideolojik, inançsal yakınlaşmanın" gereğini vurgularken; Alevi Dedesi **Muharrem Naci** de görüşlerini şöyle dile getiriyor: "Alevilerin hareket noktasını, Hz. Peygamber'in hayatı ve Kur'an'ı Kerim oluşturuyor. Bu panelin gayesi, Aleviler ile Sünniler arasına sokulmak istenen tefrikaya (*ayrımcılığa*) set

---

22. *Zaman*, 15 Kasım 1994.

23. Bu güzel saptama bana değil, Almanya'daki Alevi derneklerini sosyalistlerden ırak tutmaya çalışanları deneyimli siyasi bir gözle gözlemleyen **Engin Erkiner**'e aittir. Bkz. *Söz*, 8 Nisan 1995.

çekmektir. Aleviliği sahiplenmek isteyen materyalistler vardır. Bunlara karşı durması gerekenler, en çok Aleviler olmalıdır. Alevilik de Kur'an'dan inkişaf etmiş(*gelişmiş*)tir. Aleviliği, Muhammed'den soyutlamaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Bunu yapmak isteyenlere verilebilecek en güzel cevap, Kur'an'ı Kerim'in ayetleri üzerinde ittifak etmektir."(24)

Alevilik meselesini "devletin bölünmez birliği ve bütünlüğü" noktasından ele alan görüşün başını devlet ricali çekmektedir. Dönemin temsilcisi ise Cumhurbaşkanı **Demirel**'dir. "İnanç ve ibadetlerdeki Alevi-Sünni farklılığı, sosyal hayatı zenginleştiren unsurdur. Hepimiz kardeşiz; Sünni'siyle, Alevisi'yle, Caferi'si, Hanefi'si, Şafii'si, Hanbeli ve Maliki'siyle bu insanlar bir bütündür. Bu insanlar aynı vatana, aynı devlete, aynı maziye ve aynı istikbale sahiptirler, onun için millettirler. Büyük Türk milletinin onurlu vatandaşlarıdırlar" diyen **Demirel**;(25) 1996'da bu tarihi zat adına düzenlenen şenliklerde Hacı Bektaş Veli'yi evliyadan öte, büyük bir İslam âlimi ve kökü Ortaasya'ya uzanan Türklüğün onuru şeklinde tanımlayarak, onu muhabbetle anabilmiştir.

Türk-İslam sentezinin kibarca, aslında diplomatik kurnazlık taşıyan bu söylemine katılan önemli bir isimle daha karşı karşıyayız: Nur cemaati mürşitlerinden **Fethullah Gülen**! "...Kaynakları (Aleviliğin-F.B.) Hz. Ali'nin *Nehc-ül Belağa*'sı, **Mevlâna**'nın *Mesnevi*'si, **Yunus Emre**'nin *deyişleri*, **Hacı Bektaş Veli**'nin *Makalat*'ı ve **Ahmed Yesevi**'nin *Hikmetler*'i ise, onlar da (Aleviler-F.B.) kaynaklarına döneceklerdir" diyen **Gülen**, "*Küçük Dünyam*" adlı anılarını kapsayan kitabında daha da ileri giderek; günümüzde Sünni bağnazlık, şeyhlik ve tarikatçılığın en yoğun merkezlerinden olan Bitlis ve çevresini, Ehl-i Beyt'in, dolayısıyla gerçekte İslam içi olan Aleviliğin ikinci beşiği sayabilmektedir: "Emevi ve Abbasi zulmünden kaçarak Arap yarımadasını terk eden ve sığınacak bir yer arayan Ehl-i Beyt, onla-

---

24. Bkz. RP'nin dolaylı yayın organı *Milli Gazete*, 19 Aralık 1994.

25. *Zaman*, 17 Ağustos 1994. Ayrıca 30 Ağustos 1996, "*Hacı Bektaş'tan İzlenimler*" başlıklı dizi.

rı sevip destekleyenler, ekseriyetle Bitlis ve yöresini kendilerine sığınak ve melce olarak tercih etmişlerdir... *Denilebilir ki*, Türk boyları için tarihin geçmiş dirilişlerinin yanında İslam'la yeniden dirilişe erme, İslam'ın en yakını sayılan Ehl-i Beyt'le olmuştur. Sanki Bitlis ve özellikle Ahlat (Fethullah Gülen'in doğup büyüdüğü yer-F.B.), o aşılmaz dağ vadilerini, Ehl-i Beyt düşmanlarına karşı bir silah gibi kullanmış; zulümden kaçan ve İslam'la bütün mana erlerine de bağrını, sinesini alabildiğine açmış ve onları koruma altına almıştır..."(26)

Yeri gelmişken bir parantez açalım: Pek ilginçtir; **Gülen**'in sonradan (2010'da) ortaya çıkartılan bir yazısında, Dersim Kızılbaşları ile Adana-Hatay hattında yaşayan Arap Alevilerin (Nusayrilerin) inanç ve ayinleri tümüyle birbirine karıştırılıyor; araya Ermenilik sokularak, bu inanç sahipleri Sünni bakış açısıyla küçümsenip aşağılanıyor. **Gülen**'e göre; "Aslen Nuseyri olan, Ermenilerden, Süryanilerden meydana gelmiş, aslen Nuseyri olan, Tunceli civarındaki Aleviler bu işin arkasında... Bunlar Türkiye'de gaileler açtığı zaman, devletinizle, ordunuzla bu işin karşısına çıkamazsınız. Ve bunların dinleri yoktur. Nuseyri akidesi vardır. Allah insandır, insan Allah'tır. Allah insanın içine girmiştir. Allah insanlığa itaat etmiştir. Bu anlayış hâkimdir." (Kelime Ata, 24 Aralık 2010-Haberçek sitesi.)

"Alevilik, ateizm (tanrıtanımazlık-F.B.) değildir" görüşünün başını, yine bazı İslami çevrelerle Alevi kesimlerden *Cem* dergisi ve CEM Vakfı yöneticileriyle **Cemal Şahin, Rıza Zelyut** gibi kişiler çekmektedir.(27) **Reha Çamuroğlu,** Kasım 1994 tarihli *Nefes* dergisinde; Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Seyyid Nesimi, Pir Sultan Abdal, Edip Harabi ve Hatayi gibi ünlüleri,

---

26. **Ruşen Çakır**, "*Alevi Hareketi*", *Milliyet*, 8 Temmuz 1995; **Latif Erdoğan**, *Fethullah Gülen Hocaefendi: Küçük Dünyam*, s.12-14, Ad yay., 1995, İst. Gülen cemaati çevresi, günümüzde, Dersim Kızılbaşlığını yozlaştırıp Sünnileştirmeyi ve Türkleştirmeyi amaçlayan, neredeyse bir "Nurcu Seferi" düzenliyor. AKP ise, Alevi çalıştayları, maaşlı dedeler, çakma-dikme AKP'li Aleviler türünden faaliyetleriyle bu "Alevi operasyonu"na epeyce destek veriyor.

27. Özellikle **Zelyut** için yukarıdaki alıntılara, **A. Özgünay** içinse *Selam* gazetesinin 1-7 Ağustos 1994 tarihli nüshasına bkz.

"Aleviliğin yaratıcıları" olarak tanımladıktan sonra, "Bunlardan hiçbiri kendini ve inancını İslam dışı görmez. Hepsi, kendini, İslam'ın içinde ve ona göre tanımlar" saptamasıyla **Şahin-Zelyut** çizgisine yakın durur. **Cemal Şener** benzerleri ise Aleviliğe önemli bir mistik/dinsel öğe yükler. "Dinsel kökenin kaldırılması halinde, geriye Alevilik diye bir şey kalmayacağı" savını ileri sürerler.[28]

Daha ileri giderek Aleviliğin "Ateizm, Marksizm-Leninizm, sol ve komünistlik belasından kurtularak öz kimliğine kavuşması gereğini" vurgulayanlar arasında Amasyalı **Süleyman Sarıtaş** Hoca, **Fethullah Gülen** ve **Cemal Şahin**'i özellikle anmakta yarar var. "Alevi-Sünni diye sun'i ayrım yapanların kesinlikle başka maksatları var, açıkça söylüyorum, Marksistler bizi kullandılar" iddiasını öne süren **Sarıtaş Hoca**'dır.[29]

Marksizmi kötülemek suretiyle Aleviler-sosyalistler arasındaki ilişkiyi kesmek isteyen zihniyet, karalamada öyle ileri gitti ki; her hayaleti komünist gören, her taşın altında komünist komplosu arayan eski cumhurbaşkanlarından Celal Bayar'a rahmet okuttu. Tipik örneğini, Malatya Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği kurucularından **Hasan Meşeli**'nin sözlerinde görmek mümkün. Şöyle buyuruyor hazret: "...Bu masum toplumun beynini, Marksist ve ateist propagandalarla etkilediler. Bunlar, sürekli olarak Aleviliği, İslam'ın karşısına çıkarmak suretiyle siyasallaştırmaya çalışmışlardır... (Çorum'daki) Ehl-i Beytçiler, tek kelime ile İran Şiası'nın savunucusudur. *Ondört Masum* (Cemal Şahin, oğlu Avukat Teoman Şahin ve çevresi-FB) adlı dergilerinde, terbiye sınırlarını aşan bir üslupla, Hacı Bektaş Veli'yi eleştirmeleri kasıtlıdır. Bizi, Mao fetişizmine götürmek istiyorlar..."[30]

---

28. Bkz. **C. Şener**, *Selam* gazetesi 1-7 Ağustos 1994. **R. Çamuroğlu**, "Alevilik İslam geleneği ile gelişmiş ve serpilmiştir. Cem geleneği, Aleviliği İslam dışı yapmaz. Sistemin omurgasında Allah-Muhammed-Ali vardır" diyor 27 Ekim 1994 tarihli *Aktüel* dergisinde. "Kitabın ilk baskısında, **Nejat Birdoğan**'ı haksız yere suçlayan bir ibare yanlışlıkla Cemal Şener'e mal edilmiştir. Oysa, sözün sahibi Şener değil, DYP Milletvekili **Necmettin Cevheri** olmalıydı. Düzeltir, özür dileriz." (F.B.)
29. **Ahmet Kabaklı**, "*Aleviliği Yazıyorum"(5). Türkiye*, 13 Nisan 1995.
30. **Orhan Türkdoğan,** *Alevi-Bektaşi Kimliği*, s.256-257, Timaş yay., İst.

Görüyor musunuz benzetmeyi! Mao ile İran Şiiliği özdeşleştirilmiş; gerçekte **Meşeli**'nin özünde savunduğu şeriatçı zihniyet, bu kez, İran şeriat anlayışını Mao'nun Çin'de kurduğu sosyalist rejime benzeterek suçluyor! Alevilik, laiklik, özgürlük, demokratlık Meşeli gibilere kaldıysa, yandı bu Aleviler!..

Hub-u Yar Ocağı'na bağlı, Avukat **Sadık Eral** adlı bir araştırmacı ise, Alevilik olayını Türklük meselesine indirgeyerek, Çorum'daki Ehl-i Beyt camisi ile *Ondört Masum* dergisi çevresinde, "Bombacı Yusuf" türünden eski solcuların yer aldığına işaret ediyor. **Eral,** bir yandan, solculuğu eleştirirken; diğer yandan, Alevilik-Şiilik meselesini, Türklük-İranilik (Fars milliyetçiliği-F.B.) temelinde ele alıyor.(31) Bu zihniyetin **Meşeli**'ninkinden geri kalır yanı yok sanırız.

Fethullah Gülen'i izleyelim: "Temelinde sevgi, muhabbet, birlik, düzenlik, yardımlaşma ve birleştiricilik bulunan bir yol, ne yazık ki Alevi değil, birtakım sol, komünist ve tamamen bölücü, kan dökücü örgütlerce sahipleniyorsa, biz bunun Alevilikle alakası olmadığını kabul ediyoruz... Aleviliği istismar etmeye çalışan bazı komünist örgütler ve onlara alet olan ateistler, hem İslam'ın, hem bu ülkenin ve milletin, hem de arkasına sığındıkları Atatürk'ün düşmanıdırlar..."(32)

Cemal Şahin ise, bu konuda pek serttir: "Anadolu halkı gibi vatanını, bayrağını seven bir halk yoktur. Böyle bir halk görmedim. Alevi demek, Hz. Ali gibi yaşamak, O'nun gibi hareket etmek, O'nun hayat felsefesini, O'nun öz inancını hayatına uygulamaktır. Yoksa bazı odakların çarpıttığı gibi, İslam çerçevesinin dışında algılamak değildir. Biz Alevilerle Sünniler, İslam'a sahip çıkarak, Aleviliği saptırmak isteyen odaklara karşı elbirliğiyle hareket etmek zorundayız."(33)

Buna karşılık, "Alevilik İslam dışıdır" savının öncüsü, son yıllarda adından çok söz ettiren halkbilim araştırmacısı ve Alevi ileri gelenlerinden **Nejat Birdoğan**'dır. "*Anadolu'nun Gizli Kültürü: Alevilik*" ve "*Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*" adlı iki

---

31. Nokta dergisi, 15 Temmuz 1990, İst.
32. **R. Çakır,** agy, *Milliyet*, 8 Temmuz 1995.
33. *Milli Gazete*, 19 Aralık 1994.

eseriyle bu görüşlerini kanıtlamada ileriye dönük bir adım atan **Birdoğan**'ın bu savı; bizzat Alevi toplumunun bağnaz kesimleri, geleneksel dede ve muhafazakâr politikaya bulaşmış, sistem içi düşünen Alevi aydın çevrelerinden belli tepkiler aldı. Uç noktaya varıp, **Birdoğan**'ı "yol düşkünü" ilan edenler de oldu. Hakka yürümesinden sonra bile konu hâlâ tartışılmaktadır.

Keza, her istasyonda inip başka siyasi trene atlayabilen Alevi kökenli **Reha Çamuroğlu'nun,** bir yandan Aleviliğin engin hoşgörüsünden dem vururken; öte yandan, "Alevilik İslam dışıdır" tezini savunan **Nejat Birdoğan**'a Cem gazabını yöneltmesi; onu "yol düşkünü" ilan ederek görüşleri hakkında; "Bu, İslam'a Şarkiyatçı İslam düşmanı gözüyle yaklaşmaktır; sömürgeci yaklaşımdır" demesi ise evlere şenlik kabilinden bir yaklaşım olsa gerek.[34]

Tarihçi **Reha Çamuroğlu**'nun fikirsel ve siyasi "tarihçe-i hayatı"nda şunları görürüz: Sol bir akıma mensuptu. 12 Eylül faşizmi sonrasında kendini Troçkist olarak niteliyordu. "*Tarih, Heterodoksi ve Babailer*" adlı denemesiyle materyalist tarih anlayışına ve Marksizme önemli oranda ters düşen irdelemelerde bulundu. Aleviliğin inançsal ve mistik yönüne doğru çark ederken, "Bu iş burjuvazisiz olmaz"[35] diyerek bir ara CEM Vakfı'nı güya içerden değiştirmeyi savundu. Ardından Demokratik Barış Hareketi'ni ara istasyon olarak kullandı. Daha sonra liberal-sağ DYP'de boy göstererek **Çiller-Ağar** ikilisinin himayesinde, "Bahçe biziz; gül, bizdedir" sloganıyla Alevi oylarını kapmaya heveslendi. Muhafazakâr Türkçü liberal yazar **Taha Akyol**'un referansıyla AKP'den 2007 seçimlerinde milletvekili seçildi. Sözde, AKP kontenjanından Alevi temsilcisi bir milletvekili olarak, Alevilerin sorunlarını çözecekti. Fakat AKP'nin samimiyetsiz ve art niyetli "Alevi operasyonları" karşısında sessiz kaldı; bir ara, istifa edecekmiş havalarına girdi fakat

---

34. Her iki tarafın görüşlerinin ayrıntıları için bkz. *Aktüel*, 20 Ekim 1995 ve 27 Ekim 1995. Keza **Abidin Özgünay**'ın daha sert çıkarak, **Birdoğan**'ı; "Zemzem kuyusuna işeyerek gündemde kalmaya çalışan Ebu Bevval" gibi şeriatçı kavramlarla suçlaması, ibretlikler listesine girecek türden olmalıdır.

35. **Çakır**, agy, *Milliyet*, 7 Temmuz 1995.

mevki ve makam, yoluna baş koyduğu "dava"dan daha önemli gelmiş olmalı ki, yerinde kaldı; AKP'nin "asimilasyonculuğa yönelik çalıştaylarını" adeta tribünden seyretti.

Prof. Dr. **Fuat Bozkurt** ile Alevilerin sol kanadının önemli isimlerinden **Ali Balkız** ve **Ali Yıldırım**, bu yol ayrımında Birdoğan'ı destekleyenler arasında.(36) Alevi örgütlenmesinin sol kanadını oluşturan Pir Sultan Abdal Dernekleri (PSAD) eski başkanı **Murtaza Demir** de **Birdoğan**'a yakın duruyordu: "Aleviliği, İslam'ın özgün bir parçası olarak görmüyoruz. Tam tersine Aleviliği bütünün kendisi olarak görüyor, İslamiyet'ten de etkilendiğini ve izler taşıdığını, bununla birlikte tümüyle kendine özgü Anadolu kültürü, felsefesi, inanç biçimi olduğuna inanıyoruz" şeklindeki bilimsel görüşlere yürekten katılıyoruz."(37) M. Demir'in sistem içi tutumu ile Kemalizm'e dört elle sarılışı, kendisinin de AKP'nin 2000'lerdeki "Alevi Çalıştayı" başlıklı art niyetli faaliyetlerinin tuzağına düşmesine; kimi zaman onlarla "uzlaşması"na yol açtı.

Yeri gelmişken belirtelim: "Alevilik; Şii mezhebinin bir alt türevi ve kolu mudur, ayrı bir mezhep mi, yoksa bir tarikat mı, ya da batıni bir mezhep olmanın ötesinde bağımsız bir inanç mıdır?" sorusuna verilen yanıtlar da tartışmalıdır. Araştırmacı-yazar **Birdoğan,** *"Aksiyon"* dergisine yanıtlarını 16 Eylül 1996 tarihli *Aydınlık* dergisinde açıklarken; "Alevilik İslam'daki batıni bir mezhep değil, kendi başına bir inanç sistemidir" tezine vurgu yapar. **İsmet Zeki Eyuboğlu,** Aleviliği İslam karşıtı mezhepler arasında sayar. Aleviliği Şiiliğin bir kolu gibi değil, tersine ona eşit bir inanç yolu gibi görür. Bektaşiliği tarikat olarak tanımlayıp, Aleviliğin alt kümesinde sınıflandırır.(38)

Genelde sol/sosyalist örgütler, "Alevilik, sosyalizmin müttefikidir" görüşünü sahiplenirler. Daha ileri gidip, "Alevilik özün-

---

36. Bkz. *Aktüel*, 27 Ekim 1995; ayrıca *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Yön yay., 1990, İst.

37. *Cem* dergisi, Mart 1993.

38. Bkz. **Birdoğan**, *Aktüel*, 20 Ekim 1995; *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı: İçerik-Köken*, Mozaik yay., 1995, İst; **Eyuboğlu**, *Alevilik-Sünnilik-İslam Düşüncesi* ile *Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi* adlı iki eseri, Der yay.

de sosyalizmdir, en azından sosyalizan bir kültür ve uygulamanın ürünüdür" diyenler de var. Bu düzlemde 1990'larda sol/sosyalistlerin yayınladıkları bazı dergilerin adları da ister istemez *Kerbelâ, Kervan, Semah, Pir, Ehl-i Beyt, Aşura, Zülfikâr* türünden Alevilik'te kullanılan inançsal/tarihsel adlar taşımaktadır. Alevilik ile sosyalizmin birlikteliğini azami dereceye ulaştırıp bunun teorisini yapanlar arasında TKP-Londra kanadının öncüsü **Rıza Yürükoğlu** ile İstanbul merkezli *Kervan* dergisi çevresini saymak gerekiyor. **Yürükoğlu**, *"Okunacak En Büyük Kitap İnsandır"* adlı eseriyle Alevilik-sosyalizm ittifakının kaçınılmazlığına ilişkin gerekçelerini ayrıntılandırıyordu. Eskiden beri Alevi kitlesine oynayan Halkın Kurtuluşu/TDKP geleneği, özellikle Dersim ve komşu illerdeki Alevilere yönelen TKP/ML çevresi, son yıllarda ise DEV-SOL, MLKP, ve Kızıl Bayrak gibi sol kesimlerle, 1988'lerden beri Alevi dinamiğine işaret edip, bu gücü teorik yönden sosyalizm/Kemalizm saflarına çekmeye çalışan *Aydınlık* grubunu kaydedip geçelim. Bunları başka bir bölümde ayrıca irdeleyeceğiz.

"Alevilik öz be öz Türklüktür, bozulmamış otantik Türk kültür ve geleneğidir" türünden Atatürkçü/Kemalist, zaman zaman Turancı söylemlere karşı son yıllarda gelişen siyasal-fikirsel bir akım ortaya çıktı: "Alevilik, sadece Türklük değildir. Hele hele Türk Aleviliği, Horasan kökenli hiç değildir. Ahmed Yesevi'ye bağlanan Alevilik; Kürtleri asimile etme, Kürt kimliği inkârcılığına yönelme, Kürt Alevileri diğer Kürt kardeşlerinden ayırma ve Kürt siyasi hareketi karşısına Alevi engelini çıkarma siyasetinin bir parçasıdır" tarzında karşıt görüşler geliştirildi. Türkiye'nin son otuz yılına damgasını vuran Kürt meselesinde, Türk-İslam sentezi ve Türk-Alevi sentezi oluşturma çabalarına tepki olarak Alevilerin Kürtlüğü, ya da Kürtlüğün Alevilik'le neredeyse özdeş tutulması söylemi, bu düzlemde egemen olmaya çalıştı.

Bu akımın fikir öncülüğünü yapanlardan Dr. **Cemşid Bender**, özellikle kaydedilmeli. Kürt tarih yazımında olduğu gibi, Alevilerin Kürtlüğü konusunda da Kürtler lehine abartıları, tek yanlı vurguları ve öznelliği bir yana bırakılırsa, **Bender**'in; Alevilerin Türklüğü, Horasan'daki Aleviliğin Şamanist ve Türk

kaynakları konusunda kalem oynatan Sünni veya Alevi kökenden topyekûn fikir erbabına karşı açtığı teorik mücadele, beğeni toplamaktadır. **Bender**, Türkçülük ile Alevilik düşüncesini irtibatlandıran Türkçü, İslamcı, Türk-İslamcı veya Atatürkçü aydınlara yeterince sağlam olmasa da, kanıtlama ve irdeleme yoluyla önemli sorular yöneltip, onları dar alana sıkıştırmayı başarmıştır. Ancak **Bender**'in önemli kusurlarından biri, efsanelere fazlaca itibar etmesi ve yer yer materyalist tarih anlayışından uzaklaşarak zaman zaman mistisizme ve din/mezhep övgüsüne yelken açmasıdır. Bu da onun, ister istemez, olayın sınıfsal özünü yitirmesine neden olabiliyor.[(39)]

Alevi dedesi **Ali Haydar Celasun, Bender**'e oranla daha materyalist, daha bir dünyalıdır. Dolayısıyla, Kürtlerin Aleviliğini kanıtlama veya Alevilerin Türklüğünü sorgulamada, düşüncelerini, daha sağlam ve tarihsel bir zemine oturtabilmektedir.[(40)] Almanya'da çıkan *Zülfikâr* ve İsveç'te yayınlanan *Berhem* ile Türkiye merkezli *Çağdaş Zülfikâr* ve *Pir* dergisi çevrelerinde yoğunlaşan Kürt fikir akımı da ayrıca belirtilmeli. Sözgelimi PKK lideri **Abdullah Öcalan**, bir demecinde şöyle diyor: "Gerçek anlamda Alevilik, daha Türkler Anadolu'ya gelmeden önce Kürtler arasında vardır. Yezidilik hiç İslamlaşmamış Kürtlüktür diyelim biraz. Alevilik, Yezidilikten sonra en az İslamlaşmış Kürtlüktür. Hz. Ali çöl gerillasıydı, biz ise kır gerillasıyız. Bu yönüyle de Aleviliği en iyi biz temsil ediyoruz."[(41)]

"Kürt Aleviliğinin Türkleştirilip unutturulmasına" bir tepki olarak 1994 yılında Almanya'da ortaya çıkan Kürdistan Aleviler Birliği (KAB), Kürt Alevileri çevresinde toplamaya çalışır-

---

39. **Bender**'in görüşleri için bkz., *Kürt Uygarlığında Alevilik*, Kaynak yay., 2. baskı, 1993, İst.; *12 İmam ve Alevilik*, Berfin yay., 1994, İst.

40. Bkz. **Celasun**'un "*Alevilik Bir Sır Değildir*" başlıklı uzunca makalesi, *Özgür Ülke*, 29 Ekim-1 Kasım 1994. Öte yandan, Celasun'un terk-i diyar eyleyip Avrupa'ya gidişinden sonra, bu diyalektik görüşünü Kürtler lehine değiştirip daha siyasileştirdiği gözleniyor. Örneğin, 1995'in Kasım ayında Almanya'da düzenlenen bir panelde şöyle demiştir: "Aleviler Türkleştirilmektedir. Halbuki Alevilik, bir Kürdistan inancıdır..."

41. **Çakır**, agy, *Milliyet*, 8 Temmuz 1995.

ken; **Ali Haydar Celasun, Ethem Xemgin, Cafer Koçgirili** ve **M. Sıraç Bilgin** gibi isimlerin fikirlerinden önemli oranda yararlandılar. **Xemgin**; *"Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi"* adlı çalışmasıyla; Kürt Aleviliğindeki tarihsel gelişimi yakalamada hatırı sayılır ama yetersiz bir adım attı. Kürtlerdeki Alevilik düşüncesiyle, özellikle antik Kürt inançları (örneğin Zerdüştilik) arasındaki özgün bağı kurmada daha serinkanlı ve bilimsel çalışmaları ise, **M. Sıraç Bilgin** iki kitabında somutlaştırdı: *Zarathustra (Zerdüşt): Hayatı ve Mazdaizm; Yazatalar ve Homa: Aryan Mitolojisi.*

Daha sol bir görünüm sergilemekle birlikte, Tunceliler Derneği'nin çıkardığı *Dersim* adlı derginin, Kürt-Sol çerçevesi içinde Alevilik yorumu yaptığına işaret edelim. Uç noktasını ise, zaman zaman Zaza bağnazlığına düşme pahasına da olsa, **Ebubekir Pamukçu**'nun bir zamanlar yazıp çizerek *Piya, Ayra* türü dergi çevrelerinde kümelendirdiği bir grup ile **Seyfi Cengiz**'in yönlendirdiği *Desmala Sure* kümesi oluşturdu. *Desmala Sure* gibi, başlı başına *"Alevistan/Zazaistan"* iddialarında bulunup, Aleviliği hem etnik, hem inançsal bir yapının ürünü olarak gösteren bilimsel olmayan çevreler de hatırlanmalı.(42)

Kültürel/inançsal bir kimliği sosyolojik açıdan "etnik/etnisite" kavramı içine alarak bundan bir "halk/milliyet/millet/ulus" yaratmaya çalışmak, çok tartışmalı bir kavram olup, kanıtlanabilmiş bir tez değildir. Günümüz Avrupası'nda "etnik" meseleye geniş anlamda bakanlar arasında bile, bu tezler yaygınlık kazanmamıştır.

Özellikle Dersim ve çevresi Aleviliğini ön plana çıkarıp, aşırı ve haksız biçimde sol/sosyalist çevreleri eleştiren; biraz anarşist, biraz nihilist, biraz da Kürt sempatizanı ama, esas olarak Zazacılık/Alevicilik karışımı bir görüşü savunan **Ali Ülger**'in 1994 yılında İstanbul'da çıkarttığı *Pir* dergisini, Alevi kimlik arayışı karmaşası içinde anmak gerekir. Nurhakdağı web sitesinde yazılıp-çizilenleri, tüm eksikliklerine rağmen, "Türkçü

---

42. **Faik Bulut,** *Kürt Dilinin Tarihçesi,* 3. baskı., s.193-194, Berfin yay., 2006, İst. Ayrıca bkz. *Pir* dergisi, Ekim 1996, İst.

anlayışa, Aleviliği Türkleştirme çabalarına ve Kürt Kızılbaşlığını asimile etme amaçlarına" karşı ciddi bir itiraz olarak ele almakta yarar var.

Siyasi tutumlarıyla ön plana çıkan **Kemal Bülbül**'ün, bir yandan Kızılbaşlığı eksen alan, öte yandan, Alevi-Bektaşi inancının önemli merkezlerinin Kürdistan'da oluşuna dikkat çeken gayretleri de toplumda önemli yankılar buldu. **Bülbül**'e göre, Misak-ı Milli sınırlarını düşünmeden Alevilerin yayılımını (Türkiye, İran ve Irak) göz önüne alırsak; Kürt Kızılbaş ve Alevilerinin toplam sayısı, Türk Alevilerinkinden daha fazladır. Öte yandan aynı coğrafyadaki beş büyük Alevi-Kızılbaş ocağından (Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın dışındakiler) Kürtlerin yaşadıkları Kürdistan (Türkiye, Irak, İran) denilen topraklardadır.

Munzur Çem, Peri yayınlarında çıkan *Dersim'de Alevilik* isimli kitabında **Bülbül**'ün görüşlerinden daha ileri gerekçeleri kaleme alıp; Dersim Kızılbaşlarının Kürt kimliği ile İslam dışı inançlarına dair bölgesinden somut örnekler sunar.

Sergilediğimiz siyasi/ideolojik görüşlerin yanında, sıradan Alevilerin kendilerini tanımlamalarına da bir iki örnek verelim: Adı bir rüşvet olayına karıştığı için ceza alan vali eski yardımcılarından biri: "Alevi isen, ağzınla kuş tutsan da vali olamazsın" diye bir demeç vermişti; 15 Kasım 1995 tarihli *Yeni Yüzyıl* gazetesine. PKK ile askeri birlikler arasındaki çatışma alanı haline gelen Sivas yöresindeki köylerin durumunu incelemek üzere Alevi ağırlıklı 14 sivil kuruluşun oluşturduğu Sivas İnceleme Heyeti; Ulaş, Divriği, Kangal, Zara ve İmranlı ilçeleriyle bunlara bağlı 18 köy ve mezrayı gezdikten sonra, 14-15 Şubat 1996 tarihlerinde şöyle bir rapor hazırladı: "Bölge halkı, güvenlik güçleri ve özel tim tarafından, dini kimlikleri nedeniyle taciz edilmektedir. Bölge halkının Aleviliği, güvenlik güçlerince suç unsuru olarak değerlendirilmektedir."(43)

Her iki bakış açısından çıkan önemli sonuç şudur: Alevi kimliğinin tanımlanmasındaki toplumsal boyut, genellikle ezilmişlik ve baskı altında yaşamak biçiminde dile getiriliyor. Daha

---

43. *Aydınlık*, 26 Şubat 1996.

sade ve sıradan tanım ise, Almanya'da yaşayan bir Alevi anasının ağzından çıkabiliyor: "Biz çok çektik, hâlâ çekiyoruz. Alevilik hakkında hep kötü şeyler anlatılıyor; dinimiz, hiç bilinmiyor. Biz, şeriata karşıyız, Diyanet'te neden kimse bizi temsil etmiyor? Bizde din ile devlet işleri birbirine karıştırılmaz. Hem bizde öyle kaç-göç yoktur; kadın erkek, hep birdir. Kocam bana çarşaf giydirmeye kalksın, onu hemen boşarım."(44)

A) Dinsel/Antropolojik Sorunlar Ve Kültürel Heterodoksi

Alevilik, Selçuklu ve Osmanlı döneminden beri Anadolu topraklarında batıni (heterodoksi), siyasi, dini, antropolojik ve kültürel boyutlarda kendini göstere gelmiştir. Başlangıçta Alevilik, kültürel bir heterodoksi sendromuyla ortaya çıkan bir problem olmuştur.

Şimdilerde daha çok Diyanet ile Alevi çevreleri arasında gidip gelen polemiklerin tarihsel uzantısı Selçuklu ve Osmanlı'ya kadar varır. Sünni-Hanefilerin egemen olduğu Osmanlıların fıkhi (İslam hukuku) meselelerinde Alevilik; Rafızi, simgesel/siyasal biçimde de Kızılbaş olarak adlandırılmıştır.(45)

İttihat ve Terakki'yle başlayıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla taçlanan siyasal/fikirsel ortamda Türkiye Aleviliği, iktidarların ve Türkçü teorisyenlerin yönlendirmesiyle, katı bir Türk mirasını devralmış gözükür. Dolayısıyla batılı oryantalistlerle politikacılar Kürt atına oynamakla birlikte, Aleviliğe oynayamadılar.(46)

Türkiye Cumhuriyeti'nin giderek Sünni temele kayması, Alevi-Sünni fikirsel-kültürel çatışmasını 1960'lardan itibaren siyasi zemine taşır. Antropolojik bir problem olarak bakıldığında, Ale-

---

44. *Yeni Yüzyıl*, 3 Nisan 1995.
45. **Kürşat Demirci**, "*Türkiye'de Alevi Kimliğinin Problemi*", *İzlenim*, Mayıs 1993.
46. Agy.

vilik olgusu, konunun siyasi sürecini de belirleyen bir alanda seyretmiştir. **Fuat Köprülü, A. Yaşar Ocak, Doğan Avcıoğlu** gibi Türk yazarların çalışmalarında Alevilik; daha çok Ortaasya, Türk Şamanizmi, Anadolu Aleviliği bağlamında ele alınır. Aleviliğin, en azından başlangıçta, Şiilik'le kısa süren ortak bir yönü olduğuna işaret edilir(47) ve sonra Anadolu Aleviliğinde (dolayısıyla Türklük unsurunda) karar kılınır. Buradan yola çıkılarak Alevilik-Şiilik olgusunun başlangıçta, en azından sosyolojik açıdan, "Trajik Fars başkaldırı ruhu, hattâ kültü (tapıncı) ile göçebe Türk kaprisi"(48) zemininde yeşerdiği kabul edilir.

İsmet Zeki Eyuboğlu ve **Nejat Birdoğan** ise, sosyolojik/siyasal/kültürel açıdan Anadolu Aleviliğine vurgu yaparlarken, bu olgunun Şiilik'le ilgisinin ve ortak yönünün çok az olduğuna inanırlar. Hattâ **Birdoğan**'a göre ikisi arasında yok denecek kadar bir birliktelik söz konusudur.

"**Cemal Şener** ile **Reha Çamuroğlu**; *Encyclopedia Iranica*'nın Alevi maddesine gönderme yaparak, Türk Aleviler ile Şiilik arasında ilişki kurulmamasını ilginç bulurlar. Her ikisinin bakış açısından Alevilik rejim karşıtı olmadığı gibi, iktidar peşinde de değildir. Alevilik sadece barışçıl bir tasavvuf faaliyetidir. Oysa Şiilik, İran'da olduğu gibi iktidar olma ve egemen bir statü kurma peşindedir. **Şener**'e kalırsa, Alevi inancı pek çok dinin karması olup, gerçek teistik (tanrıya tapan) bir sistem bile değildir."(49)

Birdoğan; Aleviliği, İslam içi batıni bir mezhep olarak değil, bağımsız bir inanç olarak görür. Buna karşılık **Eyuboğlu**; "Alevilik sadece bir inanç yolu ve kurumu değil, aynı zamanda bir düşünce akımıdır" der.

Selam gibi İslami yayınlar, Alevilik ile Şiilik'in birçok ortak yönüne vurgu yaparak, her ikisini de eylemci bir tasavvuf, düşünce akımı ve siyasi hareket görme eğilimindedir. *Selam*, "Alevilerdeki muhalefet geleneğini sosyo-kültürel açıdan baskı-

---

47. Agy.
48. Agy.
49. Agy.

cı, batıcı ve modernist yapısıyla geleneksel kültürü (bu arada Aleviliği) yok eden mevcut rejime tepki"[50] olarak tanımlar.

Antropolojik bir problem olarak algılanması gereken başka bir nokta da Alevi-Bektaşi ilişkileridir. Genelde Bektaşiliğin mi Alevilik'ten doğduğu, yoksa tersinin mi geçerli olduğu tartışmalıdır. Ayrıca kimin gerçekte Hz. Ali'nin yolunu izlediğine ilişkin tartışmalar da sonuca bağlanabilmiş değildir. Her durumda Bektaşilerin simgesi olarak kabul edilen Dedegân kolu ile Alevilerin yol göstericilerinden Babagân kolu arasında; tarihsel, kültürel, siyasal, toplumsal, maddi ve manevi yönden bir rekabet ve çatışmanın varlığı söz edilebilir. Günümüzde, Bektaşilerin Dedebaşısı konumundaki Dr. **Bedri Noyan**'ın görüşlerini okumak, bu konuda yeterli fikir vermeyebilir. Ek okumalara ihtiyaç vardır. Somutlarsak, **Fuat Köprülü**'ye göre Aleviler, köy Bektaşileridir. Bu, "Ana ocak Bektaşilerdir" anlamını taşıyor. **Eyuboğlu** ise Aleviliği ana akım ve mezhep, Bektaşiliği ise alt kümeden tarikat sayıyor.[51]

Öte yandan, **A. Yaşar Ocak** ile **İrene Melikoff**; Baba İshak ile Hacı Bektaş arasında bir ilinti kurarak, Bektaşiliği Sünni ekolün dışına taşımaktadırlar. Buna karşılık Bektaşiliği (Ahmet Yesevi üzerinden) Sünniliğe bağlamaya çalışanlar arasında **Fuat Köprülü**, Diyanet İşleri, Nakşi şeyhi **Esad Coşan** ve Ülkücü-Turancı **Namık Kemal Zeybek** gibilerini saymak gerekir. **Coşan**'a göre, Hacı Bektaş Sünni olup Bektaşiliği bozan Balım Sultan adındaki revizyoner/ıslahatçıdır. İşin gerçeği ise, Alevileri Bektaşi tekkelerinden atan, bizzat Balım Sultan'dır.[52]

Geçerken değinmekte yarar var: Kürt milliyetçisi **Nuri Dersimi**, Dersim Kızılbaşlığı ile Bektaşilik arasındaki ayrılığa değinir. Bu bağlamda, Hacı Bektaş Veli Dergâhı postunda oturan **C. Çelebi**'nin Çarlık Rusyası'na karşı seferberlik ve güçbirliği amacıyla gittiği Dersim'den dönüşünden sonraki izlenimlerine işaret eder.

---

50. **S. Kemal Sakan,** "*Hakiki Aleviler Müslümandır-3*", *Selam,* 15-21 Ağustos 1994.

51. **Eyuboğlu,** *Alevilik-Sünnilik-İslam...*, s.16.

52. **Kürşat Demirci,** agy.

Toplumbilim yönünden, Aleviliğin göçebe temellerine vurgu yapan iki önemli isimden biri **Köprülü**, diğeri de Prof. **Nur Vergin**'dir. **Faruk Sümer** Alevi-Sünni çatışması yerine, yerleşik-göçebe arasındaki mücadeleyi ön plana çıkarır.(53) Sosyalistler de bu görüşü esasta benimsemiş durumdalar. **Çamuroğlu** ise, "Aleviliği yalnızca göçebeliğe bağlamaktan kaçınır."(54)

B) Reel Siyasi Bir Sorun Olarak Alevilik

Buraya kadar meselenin kültürel, antropolojik ve toplumsal yönüne değindik.

Bir kere, ilke olarak, her şeyin siyaset olduğu kanısındayız. Dolayısıyla hiçbir kültürel olgu, toplumsal ve siyasal gelişmelerden soyutlanmış değildir. Bu noktadan hareketle, batıni/heterodoksi (ana inançlardan sapan akımlar) veya bağımsız inanç biçimlerinin kolayca politikleşmesi, Alevi deyimiyle söylersek, "don değiştirmesi" gayet olağandır.

Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar, olaya dini-siyasi bir çekişme olarak bakılınasını haklı çıkaracak olgular hayli fazladır. Hattâ bu durum, Alevi kimliğindeki baskın unsuru oluşturur. Cumhuriyet'in kuruluşunda, Bektaşilerin himayesindeki Alevilerin rolleri küçümsenmeyecek orandadır. Ancak 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte, Alevi tekkeleri de kapılarına kilit vurmak zorunda kalır. Gelişen süreçte devletin yine Sünni-Hanefi kimliğe bürünmesi; Aleviliğin yeniden yeraltına inmesine, en azından kimliğini bir sır olarak saklamasına neden olur. Bu arada Bektaşilik, giderek Alevilik'ten uzaklaşma sürecine girer. Gerek Jön Türkler, gerekse İttihat Terakki önderlerinin bir kısmı, masonluğu da içine alan Bektaşi mensubudur.(55)

Milli Şef **İsmet İnönü** devrinde, devletin; Sünni-Hanefi kimliğe yeniden vurgu yapma ve köylüleri baskı altına alma po-

---

53. Agy.

54. Agy. Ayrıca bkz., **Çamuroğlu**, *Tarih, Heterodoksi ve Babailer*, 2. baskı, s.100, Metis yay., 1992, İst.

55. Agy.

litikasından en fazla nasibini alan kesimlerden biri Aleviler olmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri yönetimini ilericilik adına destekleyen Aleviler, bu kez, otoriteye karşı soldan bir muhalefet gütmeye başlamıştır. 1965'lerde Birlik Partisi gibi bir kimlikle siyasi alana çıkmış, aynı yıllarda Türkiye İşçi Partisi saflarında da kendilerini ifade etmeye çalışmışlardır. Yurtdışına çalışmaya giden, kapitalist kent kültürüyle yüz yüze gelen Alevi topluluğunda yeniden kimlik arayışı başlamış; 1980'li yılların ortalarından günümüze kadar devam eden, kırdan kente göç sürecinde sermaye ile tanışan Alevilerin belli bir kesiminde, sağa doğru bir yöneliş gerçekleşmiştir.

"*Aleviler Ne İstiyor?*" başlığıyla *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan dizide şu saptamayla karşılaşıyoruz: "Aleviler dendiğinde, bundan çok değil onbeş yirmi yıl önce 'homojen' bir kitle anlaşılırdı. Sözcüleri, önderleri, ünlü dedeleri, politik temsilcileri bilinen bir topluluk. Oysa Aleviler, artık 'tek ses, tek yumruk' bir kitle değil. Politik, dinsel ve örgütsel boyutlar kazanmış, ayrışmalar iyiden iyiye su yüzünde. Erbabının anlayacağı 'üstü örtülü' ayrışmalar, yer yer sert bir söylemle 'üstü örtülemez' bir açıklığa kavuşuyor."(56)

Saptama doğrudur. Esasta kırsal kesim ağırlıklı, güvenlik kaygısıyla dağlık, kuş uçmaz, kervan geçmez yerlerde barınarak yaklaşık 700 yıl içine kapalı bir dönem yaşamış Alevi topluluğu, 1950'lerden itibaren Türkiye'deki kapitalizmin etkisiyle sadece toplumsal/siyasal değil, aynı zamanda ekonomik temelde de ayrışmaya başladı. Kırdan kente göç sonucu İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Mersin gibi illerde âdeta Alevi mahalleleri/gettoları oluştu. Kırda egemen olan Dedelik kurumu ve kolektif denetim/sorgulama geleneğinin kentlerde işlevsiz kalması ya da yozlaşarak sürmesi, Alevi kültüründeki değerlerin sarsılmasına yol açtı.

Avrupa ülkelerinde çalışan Alevilerin, daha liberal bir ortamda kimliklerini aramaları ve bunun teorik temellerini/gerek-

---

56. Diziyi hazırlayanlar: **Aydın Engin, Ahmet Şık, Bülent Sarıoğlu** ve **Yörükhan Ünal**, *Cumhuriyet*, Mart 1994.

çelerini oluşturmaları görece kolay oldu. Batılı değerlerin Türkiye'yi etkilemesine paralel olarak, Avrupa'daki çeşitli Alevi şahsiyet, kurum ve kuruluşları; "Türkiye'deki Alevi topluluğu üzerinde düşünsel ve maddi açıdan bir motor işlevi gördü."(57)

Avrupa Alevi Dernekleri Federasyonu eski başkanı **Ali Rıza Gülçiçek**, Alevi Rönesansı ya da aydınlanmasına vurgu yaparken, bunun nedenlerini üç noktaya bağlıyor: Hızlı sanayileşme, Türkiye Cumhuriyeti'ni elinde tutan Türk-İslam sentezi zihniyetinin baskısı ve Alevilerin kimlik arayışında kültürüne ve geleneğine sahip çıkması.(58)

Derken Alevi topluluğu, Alevi-Bektaşi dernekleri ya da vakıfları gibi sivil kuruluşlar çerçevesinde örgütlenme içine girdiler. 2 Temmuz 1993'te Sivas'ta 37 kişinin bağnaz İslamcılar tarafından yakılmasıyla sonuçlanan olay, Alevileri siyasal alanda harekete geçirdi. Mart 1994'te, İstanbul Gazi olaylarıyla tepki zirveye tırmandı. Aleviler, günlük siyasete daha bir ağırlık koymaya başladılar. Ayrışma ve iç çatışma da bu noktada ortaya çıktı. Avrupa'daki Alevi örgütleri, olayın kültürel kimlik yönüne ağırlık vererek, kendilerini oradaki Kürt ve sol çevrelerden iyice ayırdılar. Genelde devletin diplomatik temsilcileriyle uzlaşan, onlardan taviz kopardıkça devleti destekleyen tutumlar takındılar. Bu arada Ostopolitik (Doğu Politikası) gereği Ortadoğu'daki dinsel/mezhepsel güçlere büyük ilgi gösteren Almanya'nın siyasi/diplomatik çevrelerinin dikkatlerini çekmeyi başardılar. Onlarla kültürel, siyasal, toplumsal diyaloğu hızlandırdılar. Merkezi Türkiye'de olan Pir Sultan Abdal dernekleri ise; başarısız sosyal demokratlar dahil, sistem partileriyle aralarına mesafe koyma eğilimi gösterdiler ve genelde sol/Kemalist güçlerle ittifakın önemine değindiler. Diğer bir deyişle, "Bir tür sosyalizm anlayışına"(59) vurgu yaparak, Alevi olan kendi dernekleri içinde Sünni kökenli demokrat, ilerici ve sosyalistlere de kucak açtılar.

---

57. *Cumhuriyet*, agy.
58. **Çakır**, agy, *Milliyet*, 5 Temmuz 1995.
59. *Cumhuriyet*, agy.

Bu arada, "sermaye ürkektir" kuralı gereğince; geçmişte Alevi kimliklerini telaffuz etmekten bile korkan Alevi burjuvazisi, tabandaki dinamiğin farkına vararak, bunu siyasal ve ekonomik anlamda metaya çevirip ticaret yapma, uyanan kitleleri kendi sınıf temelinde yönlendirme yoluna girdi. Eskiden MHP'ye yardım yaptığı söylenen Kale Kilit sermaye grubu; DP-AP-MDP-DYP-RP ve AKP ile siyasi diyaloglarını kesmeyen muhafazakâr profesör **İzzettin Doğan**; spor camiasında ünlü ve Ege Seramik sahibi **Adnan Polat**, armatör **Hıdır Selek**, Japon Zibro şirketlerini elinde tutan sermayedarlar birden bire Aleviliklerini keşfeder oldular. Hattâ kendilerini, Alevi haklarının sözcüleri ve temsilcileri konumunda gördüler. TÜSİAD ve TOBB gibi ekonomi devlerinin yönetimlerinde etkin olmaya başladılar. Devlet destekli ekonomik büyüme stratejilerini sürdüren bu Alevi burjuvaları; Alevi kitlelerinin demokratik taleplerini, devletle muhatap olarak, devlet mekanizması içinde bazı mevkiler elde etmek biçiminde formüle edip, halkın gerçek istemleriymiş gibi kamuoyuna mal etmeye çalıştılar. Yukarıda aktardığımız **Çamuroğlu**'nun, "Bu iş burjuvasız olmaz" yolundaki görüşü, olgunun teorik gerekçesini oluşturuyordu.

Bağlantısı olduğu için bir gazete haberinin başlığına göz atalım: "Diyanet İşleri Başkanlığına, 1995'te bütçeden ayrılan 20 trilyon TL'ye tepki gösteren Alevi dernekleri 10 trilyon TL istiyor."(60) "Zenginlerimiz kâmil insanlardır"(61) diyen Cem Vakfı Başkanı **İzzettin Doğan**, sadece Alevi sermayedarlığı sözcülüğünü yapmakla kalmıyor, onların çevresinde mistik/kutsal bir hale örerek kitlelere kabul ettirmeye çalışıyor; böylece "kutsal bir dokunulmazlık kalkanıyla" donattığı Alevi burjuvazisini halkın nazarından, kem gözünden saklamaya gayret ediyor.

Alevi burjuvazisinin devletle muhatap olan ve onunla pazarlık yaparak halk lehine değil de, Alevi sermayedarlarının çıkarına taviz koparmasına gösterilen bir tepkiye yer verelim: "Devlet, Alevileri sağa çekmek istiyor. Alevilerin zenginleri, Sünni

---

60. *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1995.
61. **Çakır**, agy, *Milliyet*, 3 Temmuz 1995.

işverenleri (Alevi) işçilerden daha yakın hissederler kendilerine. Ya da Alevi işçi, birlikte çalıştığı Sünni işçiyi kendisine daha yakın bulur. Kimi Alevilerin sağcı olmasının nedenini burada aramak lazım. Devletin Alevilere yaklaşması, bir hakkın iadesi ve haksızlığın giderilmesi değildir. Hesaplardan biri de doğudaki Kürt sorunudur. Devlet, orada izlediği şahin politikasını devam ettirmek için, Alevileri yanında görmek istiyor."[62]

Böylece, Aleviler arasında politik ayrışma başladı.

Kuşkusuz Aleviler homojen olmadıkları gibi, yaşadıkları toplumlardan soyutlanmış da değiller. Dolayısıyla bir toplumda bulunan çelişki ve çatışkılar, Alevi toplumuna yansımakta veya bu dinamiğin kendi içinde billurlaşmaktadır. **Gülçiçek**'in deyimiyle: "Aleviler içerisinde de ilerici ve gerici güçlerin iç içe, yan yana olması doğaldır."[63]

Öte yandan; "Alevilik kimliğinin hummalı yeniden inşa faaliyeti, tüm dünyada ve Türkiye'de nükseden 'kimlik bunalımı'nın bir parçası olduğu gibi, Alevi topluluklarında bilhassa İslamcılığın yükselişiyle artan tehdit algılamasından da hız aldı. Şimdi, görünür hale gelen, dillenen Alevi kimliğinin tarifine ve anlamına ilişkin bir yığın yaklaşım birbirini yiyor."[64]

Özcesi, **Eyuboğlu**'nun; "Hangi anlamda alınırsa alınsın, Kur'an'a (Sanırım, ana gövde olan İslamiyet'e demek isteniyor -F.B.) aykırı kuruluşlar bütünleştirici, birleştirici değil bölücü, dağıtıcı, ayrılıkçı bir içerik oluşturmaktadır"[65] saptaması ne denli doğru ve Aleviler için nereye kadar geçerlidir, bilinmez. Bizce, dağılan toplumlar, dahası toplum olamamış ve kendilerini altkimlikle ifade eden cemaatlerin hiçbiri toparlayıcı, birleştirici ve bütünleştirici olamaz. Bu; dinsel, mezhepsel, inançsal zeminler üzerinde kurulan cemaatler için daha da geçerli bir kuraldır. Meselenin Alevisi, Sünnisi, Şiisi falan olmaz.

---

62. *Yön* dergisi, 13 Kasım 1994.
63. **Çakır**, agy. *Milliyet*, 5 Temmuz 1995.
64. *Birikim* dergisi, "*Alevilik Yeniden İnşa Olunurken*" başlıklı dosya, Ağustos 1996.
65. **Eyuboğlu**, *Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar...*, s.11.

Bu noktada mevcut siyasi partiler ve hareketler, 1994-95'te bir çeşit "Alevi seferberliği" ilan ettiler.

Peki; kim, nasıl tavır aldı?

Alevileri "doğal oy deposu" olarak gören sosyal demokrat partiler (CHP-SODEP-SHP-CHP-DSP)'den önemli kopuşlar olmasına rağmen bu kanattaki politikacılar, Alevi söylemlerini sürdürme çabasındaydılar. Özellikle; "Türkiye'de irtica, şeriat tehlikesi, Hizbullah, İslamcı partinin yükselişini" bir tehdit ve şantaj unsuru olarak kullanıp, "Kemalizm, Atatürkçülük, laik Cumhuriyet" adına Alevi kitlelerden oy almayı bugün de sürdürüyorlar. 1995 genel seçimlerinde, CHP'nin Alevi oyları sayesinde barajı aşması bunun tipik bir kanıtı. Gerçi CHP'li liderlerin, Türkiye'de yükselen dini dalgayı kendi lehlerine çevirebilmek için, zaman zaman "Alevilerin partisi olmayacağız, Alevi egemenliğine hayır!" türünden sözler sarf edip; 1994 İstanbul Sarıgazi ile 1996 Adana Osmaniye yerel seçimlerinde başörtülü, takkeli adayları ön plana çıkartmaları ve "RP'nin önünü keselim" gayretkeşliğiyle İslami temaları kullanmaları da Alevilerin tepkilerine neden olmuştur.

Geçmişe oranla daha milliyetçi-muhafazakâr, bağlı olarak belli oranda Sünni söylemi içinde olan DSP lideri **Bülent Ecevit** için benzeri şeyleri söylemek mümkün değildir. DSP, bir yandan "Gerçek İslam'ı" ve tarikatları "ideolojik olarak övüyor; diğer yandan RP'nin "laikliği yok etme"sine karşı çıkıyor. Yani korkutma yoluyla Alevi oylarını kazanmanın peşine düşüyor.

ANAP, politik şahsiyetler arasındaki bazı önemli Alevi isimlerini transfer ederek (tipik bir örneği SHP eski milletvekili, Türkiye İthalat ve İhracatçılar Derneği Başkanı Ehl-i Beyt Vakfı onursal başkanı Fermani Altun'dur) ve Alevi sermayedarlarına devlet güvencesi vererek, bu arada RP'ye karşı demagojik çıkışlarıyla Alevi oylarını kazanma politikası izledi.

DYP, daha özel bir kanaldan, Cem Vakfı penceresinden Alevi topluluğunu ayartma sevdasındaydı. Nitekim, anılan vakfın kuruluş gecesine, dönemin başbakanı Tansu Çiller çiçek gönderdi. DYP'nin o tarihteki iki bakanı geceye bizzat katıldı. Nec-

mettin Cevheri 2 milyarlık bağışta bulunurken o sırada DTP'de olan Yıldırım Aktuna da bir konuşma yaptı.[66] Ayrıca **Çiller**, devletten Alevilere 3 trilyon TL'lik yardım yapılacağını da va'detti. CHP eski milletvekili **Cemal Şahin**'le, aynı partinin Tunceli milletvekili **Kamer Genç**'i partisine transfer etti. DYP kurucusu ve 1995'te MYK üyesi olan, Bektaşiliğin Dedegân kolunun en yaşlı ismi dede **Yusuf Ulusoy**'u da anmak gerekiyor. Alevi yazar **Rıza Zelyut**'un Bedrettin Dalan kanalıyla DYP'yi desteklediğini, bu arada ANAP'a destek yolunda çağrı yaptığını daha önce belirtmiştik. Hemen ekleyelim, Cem Vakfı'nın kuruluş toplantısına katılanlar arasında ANAP ve CHP kurmayları da bulunuyordu.

Kuşkusuz, sistem partileri içinde Alevilere yaklaşımda en dramatik, bir o kadar da fırsatçı ve eyyamcı dönüş yapan iki partiden biri Türkçü MHP idi. Milliyetçi-mukaddesatçı bir zemine oturan bu parti; 1970'lerde, Alevileri yok sayan, onları "Üç K" (Kızılbaş-Komünist-Kürtçü) sloganıyla aşağılayan, tarihsel sabıkalarını çıkartıp birçok Alevi gencini "sola karşı mücadelede" öldüren veya öldürten bu partinin, Malatya, Erzincan, Sivas, Kahramanmaraş ve Çorum'daki Alevi-Sünni çatışmaları ve kitlesel kıyımlarındaki rolü, kamuoyunda çokça yazılıp çizildi. 1990'larda ise MHP, Alevilere yönelik "şartlı tahliye" siyaseti izledi. "Yine bölücü-yıkıcı olaylara kapılmaları veya alet olmaları durumunda" uygulamaya konacak denenmiş siyasetlerini bu topluluğun tepesinde Demokles'in Kılıcı gibi tutmaya çalıştıysa da, şimdilerdeki MHP'nin Alevi operasyonunun ilginç unsuru; Hacı Bektaş Veli'nin "Gelin canlar bir olalım, iri olalım, diri olalım" şiarını yükseltmesidir. Bu şiarı, özellikle Kürt hareketi ve devletçi anti-terör söylemine dayanarak had safhaya yükselten MHP; "her şeyi milli birlik ve beraberlik kaydına bağlayan" resmi ideolojinin bir motifi olarak kullanıyordu. İyi halli hükümlülere tanınan şartlı tahliye statüsüne

---

66. **Aynur Gürsoy**, *"Alevi Zirvesinde DYP Ağırlığı"*, *Milliyet*, 27 Haziran 1995. Ayrıca bkz., **İhsan Yılmaz**'ın "*Alevilere 3 Trilyon*" başlıklı haberi, *Milliyet*, 30 Ekim 1995.

benzeyen bu Türkçü yaklaşım, Alevilik'teki Türk dinamiğini ön plana çıkarmayı amaçlıyordu.(67)

Öldürülen İstanbul Ticaret Odası eski başkanı Niyazi Adıgüzel'in Alevi olması ve MHP saflarında bulunması, bu Türkçü parti açısından bir başarıydı. Keza, İstanbul'daki Tokat-Amasya-Elazığ hattındaki bazı Alevilerin, Türklüğe vurgu yaparak ve Kürt hareketine tepki temelinde MHP lehine konuşma ve faaliyetleri, seçimlerde onlara az da olsa oy vermeleri basit bir rastlantı olmasa gerek. Nitekim Alevi kapma yarışında, MHP lideri Alpaslan Türkeş, köşe yazarlarına; "Altı Alevi dedesinin partisine katılıp Anadolu'yu karış karış gezdiklerini" söyledi. Ancak bu dedelerin isimlerini vermekten kaçındı.(68) Bu politik bir gözboyama taktiğiydi. MHP'liler, 10 Kasım 1996'da İstanbul AKM salonunda düzenlenen "Atatürk'e Saygı" gösterisinde semaha yürüyen Aleviler ve sema dönen Mevlevilerin davetine katılmaktan da geri kalmadılar.

Her şeye rağmen, 1995 Mart ayında İstanbul Gazi mahallesinde, bir Alevi dedesinin, Milliyetçi-Türkçü oldukları söylenen bir çete tarafından katledilmesiyle başlayan ve onlarca kişinin öldürülmesiyle gelişen olaylar sırasında MHP ile ülkücü hareket sözcülerinin, haksız durumdaki polisin tahrikçiliği ve kıyıcılığını gözardı etmeleri; Alevi önderlerine, "komünist tahrikçileri aranızdan uzaklaştırın" diye muhtıra niteliğinde mesaj vermeleri;(69) Alevi-MHP yakınlaşmasındaki ibrenin henüz yükselmediğini gösteriyordu.

Hz. Ali sevgisi yoluyla Alevilere yaklaşan partilerden en fırsatçısı ise, koyu Sünni damgalı RP'dir. İktidar mücadelesi veren RP, "hoşgörülü ve bütün inançları kapsayıcı" imajı verebilmek için çok çalıştı. Azınlık cemaatlerini ziyaret etti. "Alevileri kazanmak çok önemli olduğundan, parti teşkilatlarında bu amaçla

---

67. **Tanıl Bora**, *"MHP, Kibar İnkârcı"*, **Çakır'ın** adı geçen dizisinde çerçeve yazısı, *Milliyet*, 11 Temmuz 1995; **T. Bora**, *Birikim*, Ağustos 1996'da yayımlanan çeviri yazısı.

68. **Çakır**, agy. *Milliyet*, 11 Temmuz 1995.

69. **Tanıl Bora**, agy. *Milliyet*, 11 Temmuz 1995.

özel komisyonlar bile kuruldu." Eski Adalet Bakanı ve RP'nin kurmaylarından **Şevket Kazan;** "Seçim bölgelerimizde Alevi arkadaşlara gereken ilgiyi gösteremedik. Mesela bir köy var, bize oy vermez diye, aday bile göstermezdik. Ama artık mutlaka çaba sarf edeceğiz; partililerimize, taşla sopayla kovalasalar da bu bölgelere gideceksiniz, diyoruz"(70) yolundaki görüşleriyle RP'nin yeni Alevi kapmaca taktiklerini açıklamıştı. Kazan'ın 1995 tarihli açıklamasına göre İstanbul Ümraniye'de 700, Kocaeli'de 300, İzmir civarında da 300 kadar Alevi RP'ye üye olmuştu. Üyeler arasından, Halil Aykut isimli dede, RP'nin yayın organı *Milli Gazete*'de ayrıca duyuruldu.(71)

Aktüel dergisi, bu üyeliklerin sahte olduğunu ve anılan Alevilerin RP'ye kaydolmadıklarını belgeleriyle kanıtladı.(72) Dede Halil Aykut'un RP toplantısına katılmakla birlikte, üye olmadığı belirlendi. Buna rağmen Aykut, Aleviler tarafından "yol düşkünü" ilan edilerek azledildi.(73) Bu taktiğin geçerliliği, AKP'nin "Alevi Açılımı" çabalarında somutlaşıyor. Aradaki fark, artık kimse, "yol düşkünü" ilan edilmiyor.

RP'li Alevilerin sahteliği veya gerçekliği bir yana; giderek büyüyen, büyüdükçe hak arama sürecinde politikleşen, ama aynı zamanda ayrışan Alevi topluluğunu kendine çekme yarışında, mevcut partilerin nasıl kıyasıya bir rekabet içinde olduklarını kolaylıkla gözlemleyebiliyoruz. RP özelinde konuşursak, bazı Alevilerin toplumsal/siyasal bir çekim merkezi olarak bu partiye gitmediklerinin ya da gitmeyeceklerinin güvencesini vermek olanaksızdır. 1 Kasım 1994 yerel seçimlerinde, İstanbul Avcılar ve Tuzla semtlerindeki Alevi oylarının RP'ye yaradığı sır olmaktan öte, siyasi ortama bağlı değişken bir olgudur.

Ulusal solcu kesimden İşçi Partisi, 1990'lardan beri Alevi ve Kürt dinamiğine vurgu yaparken, 1995 seçimlerinde Kürtlerin ezilmişliğini vurgulayıp geçti. Ama Alevi dinamiği-sol güçbirliği

---

70. *Aktüel*, "*Refah'ın Sahte Alevileri*", 13 Temmuz 1995.
71. Agy.
72. Agy.
73. *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1995.

vurgusunu ön plana çıkardı. Alevi kitlesinin, Türkiye aydınlanma birikimiyle her zaman birlikte olduğunu belirten İşçi Partisi, "Laik, Kemalist, sol, sendikal ve Alevi güçlere kendi çatısı altında seçim ittifakı" önerdi.(74) Bu parti, seçim stratejisinin bir parçası olarak, CHP-SHP ve DSP saflarındaki Alevi oylarını kazanma çabasına girdi. O sıralarda henüz kurulma çalışmaları süren Demokratik Barış Hareketi'nin başını çeken **Ali Haydar Veziroğlu**'nun iş ve politik ilişkilerini teşhire yönelik yayınlar yaptı. Bu hareketi, "Aleviler üzerinde oyun" olarak değerlendirdi.(75) İP, kendi tarzında, "gelin canlar bir olalım" sloganını sıkça kullandı.

Cumhuriyet döneminden beri, "Sosyal demokratların doğal oy deposu gibi görülen Alevi kitlesinin" bu dinamiği; ister istemez, düzeniçi/düzendışı parti ve örgütleri harekete geçirdi. Artık her partinin, Alevilere yönelik bir sloganı vardı. Hele hele "canlar, dostlar" sözcükleri dillerden düşmez oldu.

Kürtlere gelince; HADEP'te ifadesini bulan Kürt politikaları, 1995 genel seçimlerinde Alevilerle temas yolları arayıp, belli bir protokol çerçevesinde parlamentoya birlikte girme önerilerinde bulundu. Ancak geç kalmış girişimlerden bir sonuç alınamadı. Kaldı ki, HADEP ve daha önceki siyasi gelenekte, çerçevesi iyi çizilmiş bir Alevi stratejisi olduğu söylenemez. Zaman zaman, günlük gelişmelerin ışığında Aleviler hatırlandı, onların lehine aktif tutum alındı. Örneğin 1993 Sivas katliamı, 1995 Gazi olayları, 1996 Sivas yöresindeki köylerin boşaltılması veya baskılar karşısında kararlı ama gelir-geçer tavırlar alınabildi. Bundan öte, Kürt politik çevrelerinin Alevilik konusunda fazlaca bir fikir geliştirdiği de söylenemez. Bu, biraz da, ön plana çıkan ya da basın tarafından gündeme sokulan Alevi sözcülerinin; giderek Kürt haklarına karşı çıkan veya Kürt hareketinin bölgedeki uygulamalarına veya Kürt milliyetçiliğine karşı, devletin yanında yer alan tutum ve davranışlarından kaynaklanıyordu. Kürtler ise, Alevi temsilcilerden duydukları hayal kırıklığını onlara ses vermeyerek, yani sessiz bir tepkiyle geçiştiriyorlardı.

---

74. *Aydınlık*, *"Alevilere Mektup"*, 25 Kasım 1995.
75. *Aydınlık*, ags.

PKK'nın Alevileri kazanmaya çalışma politikaları, 1994 yılında yoğunluk kazandı. CHP'li eski Adalet ve Çalışma Bakanı Mehmet Moğultay, Eski SHP milletvekili ve dönemin TBMM Başkanvekili DYP'li Kamer Genç, Prof. İzzettin Doğan gibi Alevi ünlülerini, "Devlet yanlısı Alevicilik" yapmakla suçlayarak işe koyuldular. Ama daha önce, devletin Alevileri yanına çekme oyununa işaret eden yazı ve makaleler yayımlandı. Söz konusu yazılardaki dil, son derece sert, suçlayıcı ve aşağılayıcı olduğundan; genelde Kürtlere sempatiyle bakan veya en azından Kürtlere karşı Türk milliyetçiliği furyasına katılmayan Alevi çevrelerini kazanıcı nitelikte değildi. Çünkü, kendisine; "İhanetçi, devletçi, işbirlikçi, faşist Türkçü" sıfatı yakıştırılan hiçbir Alevinin, Kürt *haklarını* savunması beklenemezdi.

Doğrusu, Kürtlerin kaygılanmasına yol açan; Kürtlere karşı *devletin yanında yer* alan *faaliyetler de yok değildi.*

Örnekleyelim:

• **Çiller**, Alevilere 3 trilyon *TL* vermeyi va'detmişti.

• 17 Mart 1995 tarihli *Milliyet* gazetesinin haberine göre, DYP-SHP koalisyon hükümetinin Bakanlar Kurulu, dört saat süren bir toplantı yaparak Alevilerle ilgili şu kararları almıştı: "İlk ve ortaöğretimdeki din-ahlâk derslerinde, Alevilik konusu da müfredata dahil edilecek. Alevi-Sünni cemaatlerini birbirine tanıtmak ve yakınlaştırmak amacıyla, yerel radyo ve televizyon kanallarıyla camilerden yararlanılacak. Başbakan Çiller, Alevilerin önde gelen isimleriyle görüşecek." Toplantının, İstanbul Gazi olaylarından sonra, Newroz bayramındaki gerginliklerden biraz önce yapılması da dikkati çekiyordu.

• Cumhurbaşkanı **Demirel**, Tunceli Dayanışma ve Kültür Vakfı tarafından Ankara Dikmen semtinde yapılacak öğrenci yurdunun temel atma törenine katılmış; Tunceli'den getirilen toprak ve suyu temele dökmüş, konuşmasında ise, "Yüce Hünkar" dediği **Hacı Bektaş Veli**'den deyişler okumuştur. "Tuncelilerin Atatürk'ün izinden gittiğini, laiklik ve demokrasiye sonuna kadar bağlı olduklarını; Türkiye'yi hep beraber yaşatacaklarını" söyleyen Demirel, adı geçen Vakıf'a her türlü desteği

vereceğini de belirtmiştir. Tunceliler tarafından alkışlanan ve büyük sevgi gören Demirel, tekbir getirip Alevi inanışlarına göre dualar okuyarak temel attıktan sonra, Ankara'daki Tuncelilerin sevgilisi oluverdi.(76)

• Hacı Bektaş Veli Dernekleri eski Genel Başkanı **Selahattin Özer** şöyle demişti: "Biz, Avrupa'daki Alevi gençlerini PKK ve diğer sol grupların etkisinden kurtardık. Ama bunları nereye kanalize edeceğiz? Gençler, bize soruyor. İşte bunun için siyasallaşmamız gerekir."(77)

• Yazar **Rıza Zelyut** amacını aşan ifadeler kullanmıştır: "PKK terörü, halk arasında Kürt düşmanlığına yol açmaktadır... Zaten PKK da bunu istemekte; sorunu, Doğu sorunu olmaktan çıkarıp tüm Türkiye'ye yayarak, ülkenin içinden çıkılmaz bir duruma dönüşmesini istemektedir..."(78)

• Başta Doç. Dr. **Mehmet Eröz** ve Prof. Dr. **Orhan Türkdoğan** olmak üzere, birçok Türk-İslamcı öğretim görevlisi, Bektaşilik-Alevilik hakkında alan çalışması yaparken, Alevilik normlarına dayalı "etniklik bilinci" alanına da el attılar. Özellikle, Sivas, Malatya, Elbistan, Erzincan, Elazığ, Bingöl ve Varto hattında yoğun olarak yaşayan Kürt Alevilerin "Türklüğünü kanıtlama" çabasına girdiler.

Eröz'ün 1977'de yayınladığı *"Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik"* isimli kitabı ile **Türkdoğan**'ın 1995'te basılan *"Alevi-Bektaşi Kimliği"* adlı çalışması, bu kez, Kürtlerin Türklüğüne ek olarak, Fransız araştırmacı **İrene Melikoff**'un deyimiyle, "Osmanlı'dan beri Kürtlerle özdeşleştirilen Kızılbaşların" etnik kökenlerinden koparılması, Türkçülük lehine beyin yıkanmasının somut ürünleri sayılabilir.

Kısacası, Türk-İslamcılar, teorik planda hamle yaparak Kürt Alevilerine el atmışlardı. Sözgelimi **Türkdoğan**, adı geçen kitabının 537. sayfasında, Selçuklu ve Osmanlı'dan bu yana Ale-

---

76. *Sabah*, *"Demirel, Alevilere Kucak Açtı"*, Mayıs 1996.
77. Alıntılayan *Atılım* gazetesi, 10-17 Aralık 1994.
78. *Nefes*, Aralık 1993, s.11.

vilere yönelik bu yanlış çizgiyi eleştirirken ana amacını şöyle açıklıyor: "Merkez çevre diyagramının devamı, tarihimizin hiçbir döneminde her iki taraf yararına olmamış; aksine, iç ve dış etkenlerin müdahaleleri sonucunda kanlı olaylar çıkmıştır. 1239 Babailer ayaklanmasından, 12 Eylül 1980 sonrası PKK ideolojisi içinde Kürt-Alevi sentezinin oluşturulmasına kadar sürüp giden olaylar zinciri, artık bir noktada kırılmalıdır."

Kürt hareketine sempati duyan çevrelerin, devletin yurtdışı ve yurtiçi Alevileri Kürtler aleyhine kazanma ve Türk-İslam sentezi ekseninde toplama faaliyetlerine karşı, en azından Kürt Alevileri, devlete kaptırmama politikasıyla yola çıktığı görüldü. Bu amaçla, 1992 sonlarında kuruluş çalışmaları başlatılan Kürdistan Aleviler Birliği (KAB), 1994'ten itibaren Almanya'da faaliyete geçip, yasallık kazandı. KAB'ın kısa zamanda önemli mesafe kaydettiğini, PKK karşıtı Alevi örgütleri de onaylıyordu.(79)

Bağlı olarak *Zülfikâr* adlı dergide, Aleviliğe ilişkin araştırmalar yapılıyordu. Aleviliğin Türklüğüne karşılık; Kürtlerin Aleviliği ya da Aleviliğin Kürtlüğü, Kürt kökeninden gelmesi türünden teorik araştırma ve polemiklere yer veriliyordu. Bu çerçevede PKK lideri Abdullah Öcalan, *Zülfikâr* dergisinde çıkan bir söyleşisinde; Sünniliği "İslam'ın en gerici biçimi" olarak tanımlayarak, Hz. Ali'nin çöldeki mücadeleleriyle örgütünün mücadelesi arasında paralellikler kuruyor; bu arada Aleviliğin, Yezidilikten sonra en az İslamlaşmış Kürtlük olduğunu" savlıyor.(80)

Yine aynı strateji temelinde PKK; Dersim, Sivas, Erzincan, Malatya, Adıyaman ve Elazığ gibi Alevi nüfusun yoğun olduğu

---

79. **Çakır**, agy. *Milliyet*, 8 Temmuz 1995. Gerçekte çeşitli Kürt örgütleriyle PKK'nin bu yöndeki kaygılarına denk düşen politikalarının daha erken dönemde başladığı söylenebilir. Gazeteci **Rafet Ballı**'nın 1990-91 arasında başlayıp 1992'de yayınladığı çalışmasında, şu görüşler dile getiriliyordu: "Türkiye'de Alevilik sorununu tanımak ve onun üstüne bir araştırma yapmak, istesek de istemesek de, bizi Kürt olayına götürmektedir... Doğu sorunu ne kadar Kürt sorunu ise, Alevi sorunu da işte en az o kadar Kürt sorunu ile iç içedir..." Abdullah Öcalan da, **Ballı**'ya verdiği demeçte, "Kürt-Alevi, bir sentezdir" diyordu. Bkz. *Kürt Dosyası*, s.303-304. 3. baskı, Cem yay., İst. 1992.

80. **Çakır**, agy.

bir hat boyunca eylemlerini yoğunlaştırdı. Bir rivayete göre; "Sivas katliamının intikamını aldık" diye propaganda yaparak, bazı Sünni köylerde birtakım eylemler gerçekleştirildi. Hattâ Sivas katliamını kınayan gösterilerde, belli kümelerin "Gerilla Sivas'a!" sloganını attıklarına ilişkin haberler basında yer aldı.

Demokratik Barış Hareketi (DBH)'nin kuruluşunu hoş karşılamayan PKK veya Kürt haklarına vurgu yapan kesimler; "Devletin, bu ve benzeri kuruluşlar kanalıyla Kürt Aleviliğini yok etme siyaseti güttüğünü" söylüyor ya da DBH'yi, "Alevileri, devlet lehine terbiye etme partisi" olarak nitelendiriyorlar.[81] Kürt hareketine göre Alevilik zulme karşı bir direnmedir. DBH hakkındaki görüşler ve Aleviliğin bir direnme geleneği olduğu yolundaki bu yorumlar, genelde radikal sol çevrelerce benimseniyor.[82] Bize garip gelecek ama, *Y Şafak* gibi İslamcı bir gazete bile, DBH'yi "yeni bir kontra hareketi" olarak niteleyebilmiştir.[83]

Kürt ağırlıklı ve merkezli HADEP geleneğini devam ettiren Demokratik Toplum Partisi (DTP) ve onun kapatılmasından sonra kurulan Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), 2000'lerin ikinci yarısından itibaren Alevilerle daha sıkı temaslar kurmalarına rağmen, her nedense, geniş Alevi kitlelerine kendi meselelerini açıklayıp, ittifak ve güçbirliği mekanizmasını geliştiremediler.

Bizce ilginç olan, Alevileri Şiilik'le özdeşleştiren, İran ile aynı doğrultuda siyasi-ideolojik tutumlar alan *Selam* gazetesinin, "Alevilik bir başkaldırı geleneğidir" tahlilini yaptıktan sonra, şu çıkarsamaya ulaşmasıydı: "Rejim, çağdaş Yezidizm'dir. Başkaldırı geleneği olan Alevilerin; bu batıcı ve modernist rejime yöneleceklerine, adalet toplumunu özleyen Hz. Peygamberi ve dört halifenin yaşam modellerini örnek alan Müslümanlara yönelmemesi, büyük olduğu kadar tarihi bir yanılgıdır."[84]

---

81. Kurd-Ha bülteninin 22 Kasım 1994 tarihli haberi; **Hüseyin Narlı**, "*Alevileri Terbiye Partisi*", *Yeni Politika*, 20 Haziran 1995.

82. *Y. Politika*, 20 Haziran 1995. Ayrıca *Atılım*, "*Alevilerin Partileşme Tartışmaları ve Devletin Alevileri Kazanma Hamlesi*", 10-17 Aralık 1994.

83. **Hüseyin Irmak**, agy. *Yeni Şafak*, 9 Eylül 1996.

84. **S. Kemal Sakan**, "*Hakiki Alevilik Müslümanlıktır*", *Selam*, 1-7 Ağustos ve 14-21 Ağustos 1994.

Yeri gelmişken hatırlatalım: Gerek İran, gerekse bu ülke paralelinde düşünen, Türkiye'deki bir kısım radikal İslamcı gruplar, Alevi gençlerini yanlarına çekmeyi kısmen başardılar, bazılarını da İran'a kadar götürüp eğitilmelerine yardımcı oldular. Ancak bu siyaset geride kaldı, yaygınlık kazanamadı. Iğdır ve çevresindeki Şii kümeleri kucaklayan, İstanbul Halkalı semtindeki bir cami çevresinde toplanan *Alemdar* gazetesi ise, Aleviliğin Şii yorumunu yaparak, bu topluluğa, İslami çerçevede bir kimlik veriyor.(85)

RP ve Saadet Partisi'nin siyasi İslamcı geleneğini, küreselci liberal-cemaatçilik ekseninde sürdüren Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidara geldiği 2002'den itibaren Alevilere yönelik farklı siyasetler güttü. "Alevilik İslam içidir; İslam'ın farklı bir yorumudur; Türk-İslam meşreplidir" saptamasına dayanarak hem **Reha Çamuroğlu** gibi bazı Alevi kökenlileri milletvekili yaptı. Hem de sağcı ve tutucu Alevileri, ilerici ve demokratlardan ayırmak için "böl-yönet" taktiği izledi. Bu taktik, 2009 yılından itibaren planlanan "Alevi Çalıştayı" organizasyonunda somutlaştı. Aleviliğe yeni bir çerçeve ve tanım getirilmeye çalışıldı. Sözgelimi bu çalıştaya katılan İslamcı yazar **Ali Bulaç**, cemevlerinin ibadethane olarak resmen tanınmasını, şu gerekçeyle reddetti: Eğer Aleviler Müslüman cemaatinin, toplumunun bir parçasıysalar yani Alevilik Islam içiyse, o zaman Müslümanların iki ayrı ibadethanesi olamaz. Tek ibadethane camidir."

ABF çatısı altındaki Alevi oluşumların çoğu, bu çalıştay sonucunda alınan kararları beğenmediler; buna karşılık Ehl-i Beyt Vakfı ile Cem Vakfı başta olmak üzere, bazı Alevi kuruluşları AKP'nin çalıştayını olumlu bularak, iktidarla ilişkilerini sürdürdüler. ABF çevresi, bu çalıştay sürecinde fire vermekten kendini kurtaramadı.

---

85. **Alemdar**, "*İmam Ali Kur'an ve Sünnet Referansıdır*" yazısı ile **Ali Kirazlı** imzasıyla çıkan "*Alevilik İslam'ın Özüdür*" adlı makale, 10 Mayıs 1996. Ehl-i Beyt Vakfı kurucusu **Fermani Altun** ve çevresiyle İstanbul Halkalı Caferi Cemaati arasındaki ilişki, 1998 MGK toplantılarının konusu olabildi.

C) Siyasette Yol da Binbir Sürek de

Hacı Bektaş Veli Dernekleri eski başkanı **Selahattin Özer**'in açık ifadesiyle: "Alevi gençleri PKK ve diğer sol kesimlerden uzak tutuldu, ama bu gençler bir şeyler bekliyor, bunun için siyasallaşmak gerekiyor." İyi güzel de mevcut parti ve hareketlerin "Alevi kapmaca" oyunlarına karşı, Alevilerin tutum ve politikaları nedir? Burada da "tek ses, tek nefes mi var; yoksa yol binbir, sürek de binbir" mi uygulanıyor?

Bakalım:

1992'deki DYP-SHP koalisyonunda Alevi kökenli 4 bakan ve 27 milletvekili olmasına rağmen; topluluk, "sahipsizlik"ten şikâyet etti durdu. Nasıl etmesin ki? Sivas katliamı denilen bir afet düştü üzerine Alevilerin. Hem de pek güvendikleri SHP Genel Başkanı ve dönemin Başbakan yardımcısı **Erdal İnönü**'nün verdiği devlet güvencesine rağmen. "SHP'yi basiretsizlikle suçlayan Aleviler, tüm sosyal demokratları kucaklayacak, Atatürkçü çizgide, laikliğe bağlı yeni bir partinin hazırlığına"(86) giriştiler.

Derken, "Alevi partisi için start verildiği, bu amaçla merkezi bir örgütlenmeyi sağlayacak Kırklar Meclisi'nin kurulması için yaklaşık 200 kuruluşu temsil eden sekiz vakıf, federasyon ve dernek ile iki derginin Şahkulu Dergâhı'nda toplandığı" basında yer aldı. Bu münasebetle, "SHP, Alevileri hüsrana uğrattı" açıklaması yapan bazı Alevi ünlülerinin yanı sıra, mevcut parti liderlerine "Artık size su yok" diyerek, "Birlik Partisi deneyiminden sonra Aleviler ilk kez merkezi bir örgütlenme içinde olacaklar" açıklamasını yapanlar da oldu. Her durumda, yandaşları ve karşıtları arasındaki ilk tartışmalar, bu noktada başladı.(87)

Bir yıl sonra daha somutlaşan tartışmaların merkezi, Hacıbektaş kasabasına; odak noktası ise, "Alevi partisi mi, değil

---

86. *EP dergisi*, 15-22 Ağustos 1993.
87. *Yön*, *"Kırklar Meclisi Kuruluyor"*, 30 Ekim 1994.

mi?" meselesine taşındı. Alevici "Şahinler" olarak nitelenenler, "Bizim sorunumuz Alevilik'tir. Bunun mücadelesini vermeliyiz" anlayışını savunurken; "Güvercinler" diye adlandırılan ılımlı kesim ise "Sorunlarımız, Türkiye genel sorunlarının bir parçasıdır" görüşünü öne sürdü. Alevi Temsilciler Meclisi'nin başkanlığını **Ali Rıza Gülçiçek** yaptı. Meclis üyeliklerinde **Arif Sağ, Lütfi Kaleli, Atilla Erdem, Selahattin Özel, Cemal Şener, Reha Çamuroğlu** gibi isimler yer aldı.[88]

1995 Aralık Genel Seçimleri yaklaşırken, "Alevilerin bir parti kurduğu, Demokratik Barış Hareketi adıyla örgütlendiği" haberi çıktı basında. Bu arada Aleviler, seçimlere bağımsız adaylar halinde girme kararı aldılar. Bunlardan **Lütfi Kaleli** şöyle diyordu: "Alevilik üzerinde oynanan oyunlara son verilmesi ve Alevi kimliğinin kabul edilmesini sağlamak amacıyla, bağımsız olarak seçime katılacağız. Alevileri güç haline getireceğiz."[89]

SHP/CHP eski milletvekillerinden **Ali Haydar Veziroğlu**, müteahhit ve büyük işadamı sıfatıyla 2 trilyon TL harcayarak Demokratik Barış Hareketi'ni Eylül 1996'da kurdu. Eski solcu isimleri (**Taner Akçam** ve **Baki Özilhan** gibi), Yeni Demokrasi Hareketi ve CHP gibi parti çevrelerinden bazı ünlüleri (Prof. **Zafer Üskül** gibi) de yanına çeken **Veziroğlu**, basına verdiği uzun süreli ilanlarda "Adlarımız farklı olabilir ama soyadımız Türkiye!" sloganı ve "Türkiyelilik bilinci ile sorunları birlikte çözelim; Türkiye Barış Projesi'ni gerçekleştirelim!" söylemlerini kullandı. Buna rağmen Alevi partisi olma damgasını yemekten ve bazı Alevi derneklerinin eleştirisinden kurtulamadı. Sol kesimle Kürtler, DBH'yi; "Aleviler üzerine devlet oyunu" ve "SHP eski başkanı Murat Karayalçın ile Başbakan Tansu Çiller'in himmeti, teşviki ve maddi olanaklarıyla kurulan, devletin muvazaa partisi" olmakla suçladılar. Pir Sultan Abdal Derneği Başkanı **Murtaza Demir** ise; "DBH, ideolojik platformdan yok-

---

88. *Milliyet*, 7 Haziran 1995.
89. *Milliyet*, 16 Kasım 1995; *Evrensel*, 20 Kasım 1995.

sun ve ilkeli birliği olmayan kişiliksiz bir harekettir" dedi.[90] Bazılarına göre ise, "Kürtleri PKK'dan, gençleri MHP'den ve dini de RP'den kurtarmaya azmetmiş bir sevdalı" idi, **Veziroğlu**.

Kuşkusuz, tüm Aleviler DBH'ye katılmış değildi. Politika'daki "yol da binbir, sürek de" temelindeki bölünmede; kim, hangi genel çizgide yer alıyordu? Anahatlarıyla sergilemeyi deneyelim. En azından yakın geçmişe kadar Alevi kesimlerindeki politik duruşun tablosu şöyleydi:

Aleviliğin tanımında görüş ayrılığına düşen Cem Vakfı/dergisi ve Ehl-i Beyt Vakfı çevreleriyle Pir Sultan Abdal derneklerinin politik tercihleri farklıydı. Bir oranda Alevi zenginlerinin sözcüsü durumunda olan, ılımlı ve Atatürkçü bir çizgi izleyen *Cem* çevresi; "Başkaları tarafından kullanılmaktan, ideolojik alanda ise Marksist ve Kemalist devlet rejiminden" uzaklaşmaktan yanadır. Eski DYP-ANAP ve yeni AKP ve CHP kanatlarıyla temas halinde, bir "lobi" oluşturarak "Alevi çıkarlarını buralardaki temaslarıyla korumak veya bazı tavizler koparmak" amacıyla hareket etmektedir. Bu düzlemde diyalog yanlısı (Alevi-Sünni, sol-liberal yakınlaşması gibi) ve görünüşte politize olmayan bir yapı sergiler.

Pir Sultan Abdal ve Divriği Kültür dernekleri çevresi ise, "bir tür sol, sosyalizm" anlayışıyla CHP ile sol arasında gidip gelen aktif, ideolojik ve kişilikli bir politikadan yanadır. Teorik planda, Aleviliğin İslam dışı olduğu önkabulünden hareketle, Aleviliğin Sünnileştirilmesine karşı çıkmaktadır. Ancak Sivas katliamı, bu çevrenin Sosyal demokrat gelenekten bir oranda uzaklaşmasına yol açtı. Pir Sultan Abdal dernekleri, devletle aralarına mesafe koymaya özen gösterir; bu yüzden, Cem çevresinin "Aleviler, Diyanet'te yer alsınlar, onlara da bütçeden pay ayrılsın" yolundaki önerilerini reddederler. *Nefes* dergisi sol bir söylem tutturan, ana çerçevesiyle Kemalist, laik bir çizgide,

---

90. *Evrensel*, 27 Kasım 1995. **Veziroğlu**'nun siyaset ve iş dünyasındaki ilişkileri, devlet ve parti kademelerinde kimlerle ilişkide olduğuna ilişkin ayrıntılar için özellikle *Aydınlık*'ın Kasım 1995- Eylül 1996 arasındaki çeşitli sayılarıyla, 1 Eylül 1996 tarihli *Aktüel Para* dergisinde **Gülçin Uysal Tahiroğlu** imzasıyla çıkan "*İşte Alevilerin 30 Trilyonluk Patronu*" başlıklı yazısına bakınız.

zaman zaman sosyal demokrat partilere güncel konularda eleştirilerde bulunmakla birlikte, kitlesini CHP'ye oy vermeye teşvik eder bir davranış içinde olmuştur.[91]

2000'li yıllarda Alevi Bektaşi Federasyonu (ABF) çatısı altında toplanan oluşumlarla **Deniz Baykal** dönemi CHP ve Kemalistler arasındaki ayrılıklar, ikilikler ve çekişmeler daha çok Hacıbektaş Şenlikleri (aynı adlı ilçede düzenlenen geleneksel dinsel/kültüre etkinlikler) münasebetiyle su yüzüne çıktı. İlçenin asker kökenli CHPli belediye başkanı ile ABF arasında, ciddi sürtüşmeler yaşandı. ABF, alternatif etkinlikler yapma iddiasıyla ilçeye kitlesel çıkarma yaptı. Karşılıklı eleştiriler, dönemin medya organlarına yansıdı.

Avrupa'daki Alevi kuruluşlarını temsil amacıyla kurulan Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) mensubu bazı yöneticiler, 2007 seçimlerinde CHP yönetimiyle ilkeli olmayan pazarlıklara giriştiler. Bu tutum, ABF ile AABF arasına ikilik soktu. Dönemin CHP lideri **Baykal**'ın katı ve retçi tutumu sonucunda, kendisine oldukça güvenen sözü edilen AABF'li yöneticilerin hesapları boşa çıktı.

Alevilerin 2000'li yılların sonundaki bölünmeleri ve yeniden şekillenmeleri, AKP'nin "Alevi Çalıştayı" sürecinde yaşanmıştı ki, yukarıda bu noktaya değinmiştik. **Ziya Halis**'in başkanlığındaki Eşitlik ve Demokrasi Partisi'nin kuruluşunu (2010) önceleyen bir dönemde, ABF yönetimindeki bazı şahsiyet ve temsilcilerin de yer aldığı nabız yoklama ve kuruluş faaliyetleri de Aleviler arasında saflaşmalara yol açmıştır.

D) Kimlik Arayışındaki Ekonomik/Toplumsal Etkenler

3 Nisan 1995 tarihli *Yeni Yüzyıl* gazetesinde muhabir **Dilek Zaptçıoğlu** yazıyor:

---

91. Bazı belirlemeler için, *İslamcı İzlenim*/Mayıs 1993 dergisinde **Şükrü Kanber** ve **Kürşat Demirci** imzasıyla çıkan iki makaleye bakınız.

"Berlin'in proleter semti, tesadüf bu ya, 'kızıl' lakabıyla anılan Wedding'deki binanın alt katında, Dedem düğün salonunda aynı dakikalarda bir Alevi düğünü başlıyor. Berlin'deki Alevilerin büyük bir kesimi ise, ilk kez, Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul ettikleri Nevruz'u toplu halde kutlamak üzere bir araya gelmişler. Bu kadar kalabalık olacağı tahmin edilemediğinden, 200 kişilik yerde 400 kişi var. Kalabalığın neredeyse yarısı, evlenme çağına gelmiş gençler. Son moda kıyafetler, upuzun saçlar, jöleli bukleler, Berlin şivesiyle Almanca konuşmalar ve hepsinin boynunda kolyeler: Hz. Ali'nin yumuşak mermer üzerine renkli işlenmiş güzel sureti, zulme başkaldırıyı simgeleyen *Zülfikâr* (Hz. Ali'nin kılıcı) yalnız kolyelerde değil altın ve gümüşten çeşitlemelerle kravat iğnesi, küpe ve bilezik olarak da herkesin üstünde...

Okulda, sokakta, fabrikada korkudan gizledikleri bir kimliği burada açıkça taşımanın rahatlığını yaşıyorlar. Hem Türk, hem Alman pasaportu taşıyorlar; Müslüman, Alevi, genç, öğrenci, işçi, kız, erkek, belki heavy-metal'ci ve mutlaka Berlin'liler. Bütün bu kimlikleri, nasıl rahatlıkla bir araya getirdiklerini anlamak için yüzlerine bakmak yetiyor. Alevilik'te köktendinci ahlâk normları olmadığı için, bu Avrupa metropolünde yaşamak, onlarda şizofreniye yol açmıyor...

1000 kayıtlı üyesi olan Berlin Anadolu Alevileri Kültür Merkezi'nin gençler üzerindeki cazibesi çok büyük. Derneğe düzenli olarak giden gençlerin sayısının 500'ü aştığı anlatılıyor gururla; kimi derneğin Semah grubuna katılıyor, kimi Alspor takımında amatör ligde top koşturuyor, kimi tiyatro grubunda veya bilgisayar kurslarında çalışıyor. Alevilik hakkında seminer veriliyor; son bölümde Hz. Ali'nin sosyalist olup olmadığı hararetle tartışılıyor..."

Gazeteci **Miyase İlknur**'un 30 Ağustos 1992 tarihli *Nokta*'daki izlenimleri:

"İstanbul'daki dolmuşlarda, 'Huzur İslam'da, İstikbal İslam'dadır, Hakimiyet Allah'ındır' türünden çıkartmalara en çok Vezneciler-Bayrampaşa hattındaki minibüslerde rastlanıyor. RP bağlantılı çıkartmaları kullanan bu minibüs şoförlerine Bakır-

köy, Beşyüzevler, Sefaköy, Alibeyköy ve Bağcılar hatlarında da rastlanıyor. Esenyurt, Bahçelievler, Zeytinburnu hattında çalışan minibüsçüler arasında ise, tepkisel olarak Hz. Ali ve 12 İmam'ın resimleri asılıyor. Anlamını sorduğumuzda, Vezneciler hattında çalışan bir şoför, 'Ne bileyim abla, astık işte. Bizi kazadan beladan korusun diye' şeklinde yanıtlıyor. 'Neden tek yol devrim diye yazmadınız o halde?' sorusuna verilen cevap da ilginç: 'O siyasete girer, abla!'..."

Bu olguyu, **İlknur**'un belirlemeye çalıştığı gibi, "Hepsinin ortak noktası, çıkartmaları başkalarının ısrarı sonucu yapıştırmaları" şeklindeki basit saptamayla geçiştirme olanağımız yok. Çünkü, söz konusu çıkartmaların yapıştırılması için bile iki önemli koşul gerekli. *Bir;* o çıkartmayı yapıştırmaya teşvik edenin nasıl bir amaç ve kimlik peşinde koştuğu, sosyolojik-siyasal bir gerçeklik arz eder. *İki;* bu tür basit şeyleri anılan şoförlere zorla yaptıramayacağınıza göre, onu gönüllü olmaya zorlayan toplumsal/siyasal ortamı araştırmak gerekir. Sonuçta bu olgu, bir toplumun (society) toplumlaşma sürecinde başarılı olamaması ve ulus içindeki cemaat (community) etkinliğiyle yakından ilintilidir.

Öncelikle iki saptamaya yer verelim:

İlki, **Michael Gilsenan**'a ait: "Toplumlar, bir tıkanma duygusunun egemen olduğu çarpık ve bozuk toplumsal-ekonomik ilişkilerin damgasını taşımaya devam ediyorlar... (Ve) bu türden toplumsal bozulmaları hiçbir tabaka; kentli kitleler ve küçük burjuvazi kadar keskin biçimde hissetmiyor... Devlet; dini, siyasi ve ekonomik iktidardan özellikle ayrı tutarken... Din, yerinden yurdundan ayrılmış kırsal göçmenlerin hayatlarını sıkıca sarıp sarmaladı... 'Onları' yönetenlere, büyük işletmelere, yabancı sermayeye ve bankaların gücüne yönelik bir tür popülist muhalefetin kolayca dini bir biçime büründüğünü söyleyebiliriz."(92)

İkinci saptama, Arap araştırmacısı **Nazih** (Nezih) **Ayyubi**'nin: "Pek çok Arap toplumunda (bu arada Türkiye gibi Orta-

---

92. Alıntılayan **Nazih Ayyubi** (Nezih Eyyübi), *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, s.195. Cep yay., 1993, İst.

doğulu ve halkı Müslüman olan ülkelerde-F.B.), sınıf oluşumunun 'akışkanlık' göstermesi, kültürel ve ideolojik etkenleri sadece karmaşık ve çok boyutlu değil, aynı zamanda, gerek çelişkileri uzlaştırma ve gerekse toplumsal ittifakları yeniden yapılandırma bakımından olağanüstü önemli hale getirir. Sınıf oluşumunun şimdiki akışkanlığı, sadece çeşitli üretim tarzlarının birbirine bitiştirilmesine değil, aynı zamanda, son yıllarda çeşitli Arap ülkelerinde uygulanan ekonomik siyasetlerdeki önemli değişikliğe ve halkın geliri ile statüsünün belirlenmesinde 'üretimden başka kıstasların, örneğin rantiye tipi gelirlerin ortaya çıkması; Körfez ve Avrupa ülkelerine emek/işçi/beyin göçü ve benzerlerinin önemli etkisine atfedilir. Bu tür koşullarda aşağı doğru toplumsal hareketlilik kadar yukarı doğru olan da, ani, hızlı ve beklenmedik olabilir... (Benzer olgu, Türkiye için de geçerlidir. Mesela, bu ülkede de vurgun ve rant ekonomisi vardır. Serbest piyasa kuralı özelleştirme furyası başlamıştır. Ortadoğu ve Batı'ya emek ve beyin göçü olmaktadır. Ayrıca on yıldır süren bir savaştan nemalanan çıkar grupları, vurguncular, çeteler söz konusudur. Alevi-Sünni, laik-şeriatçı kapışması iş hayatına yansımaktadır. F.B.)

Sınıf oluşumundaki bu akışkanlık, 'orta tabaka'nın oransal büyüklüğü ile birleşince, sınıf bilinci ve sınıf kimliği perspektiflerinin bulanıklaşmasına yol açar...

Modernleştirici 'laik devlet'in aynı zamanda ekonomik sektörü kısmen parçalaması ve kısmen de ona egemen olmasına tepki olarak, 'kültür'ün, sivil toplumun kendisini ifade edebildiği ve tutarlılığını koruyabildiği arenaya tam olarak dönmesi anlamına gelmiştir. Devlet, despot iktidarla (Türkiye'de 20 yıllık tek parti dönemi, darbe, sıkıyönetim ve olağanüstü hal yönetimleri, özelde on yıllık savaş nedeniyle yaşanan demokratik kısıtlamalar, DGM'ler, terörle mücadele yasası, Aleviler, İslamcılar ve Kürtler üzerindeki baskılar vs-F.B.) topyekûn birleşen bir kişisel çıkar aracı haline getirilirken (Susurluk kazasındaki Çete-Mafya-Aşiret-Devlet ilişkisi gibi-F.B.) ve toplumu dünya kapitalist sistemiyle kaynaştıracak yeni düzenlere açan 'bağımlı' süreci gerçekleştirirken; 'Bu koşullarda, yapısal olarak tükenmiş sivil toplumun,

kendisini devlet'ten ayrı olarak, ideoloji, efsane (mit) ve kültür aracılığıyla yeniden üretmeye çalışması şaşırtıcı değildir'...

Ne var ki, 'devlet'in çizgiyi aşmasına gösterilen tepki birdenbire olmadı. Çünkü ulus-devlet 1950'li ve 1960'lı yıllarda toplumsal-ekonomik projesini gerçekleştirecek ve yabancı hegemonyasına karşı ilerleme kaydedecek (bu dönem, Türkiye'de 1920-40 arasındaki yıllar için geçerlidir-F.B.) gibi görünüyordu. Bu dönemin milliyetçilik, sosyalizm, kalkınma vb gibi 'modern' değerlerin göreli gelişmesine tanık olması sadece bir rastlantı değildir. Ulusal devletin, kalkınma yolunda gerilemekte olduğu ve dış baskıya direnişin zayıfladığı görüldüğünde (ki, Türkiye'de 1950'lerden başlayıp 1970 ve 1980'lerde hızlanıp günümüze kadar devam etmektedir-F.B.), selefi ve fundamentalist (köktendinci, İslamcı, şeriatçı-F.B.) eğilimler güç kazanmaya başladılar. 1940'lardan 1960'lara kadar, ulusal kurtuluş, milliyetçilik ve modernleşme davalarının savunmasını ve öncülüğünü yapan orta sınıflar, bugün kendi geleneksel ve asli (mezhepsel olanı da kapsayan) köşelerine çekilen sınıflardır. Ve süreç karşılıklı olarak güç kazandırıyor: Mezhep bağlılıkları güçlendikçe, buna karşılık bir dinci ideoloji de güç kazanıyor. Nitekim Mısır'da Müslüman/ Kıpti; Suriye'de Sünni/Alevi; Lübnan'da Hıristiyan/ Müslüman/ Şii/ Alevi/ Sünni; Türkiye'de Türk-Kürt, Sünni-Alevi, Müslüman-Ermeni, Rum vs-F.B.) bölünmesi, militan İslamcılığa güç kazandırıyor ve bu yükseliş tarafından da güçlendiriliyor. Devlet'in ulusal egemenliği ve bağımsızlığı gerçekleştirme, pekiştirme ve kalkınma hedeflerine ulaşma yeteneği arttıkça, çatışma daha fazla toplumsal bir boyut kazanacak, oysa devlet ekonomik ve uluslararası hedeflerine ulaşmada duraksadığı zaman, büyük ihtimalle çatışma, hem asli (milliyetçilik öncesi, sınıf dışı yani feodal öğeleri içeren-F.B.) boyutlar kazanacak ve hem de, 'başkası'na, yabancıya karşı, kültürel nitelikte ve kimlik arayışına bağlı mücadeleler önem kazanacaktır..."[93]

---

93. **Ayyubi**, age. s.240-250.

Ayyubi (Eyyübi), Arap ülkelerini, daha somut olarak Mısır toplumunu inceleme konusu yapmıştır. Arap ülkelerinde yaklaşık 70 yıl önce sömürgeciliğe karşı başlayan ulusal kurtuluş mücadeleleri, Arap milliyetçiliğinin yükselişini (Mısır'da Nasırcılık, Suriye ve Irak'ta Baasçılık, Cezayir'de Arap Sosyalizmi, Tunus'ta Burgibacılık, Libya'da Kaddaficilik vs) incelemekte, Arap milliyetçi yönetimlerinin "milli kalkınma projeleri" yoluyla milyonlarca kitleyi nasıl seferber ettiğine, toplumsal-siyasal kurtuluş için ayağa kaldırıp umutlandırdığına değinmekte, ulus-devletin lehte olan puanlarının, zamanla diktatörlerce nasıl mirasyedice harcandığına işaret etmektedir.

Arap ülkelerinin fikri, siyasi, ekonomik bakımdan en gelişkini; bir anlamda Arap milliyetçiliğinin ocağı ve prototipi olarak (başarısı ve başarısızlıklarıyla) algılayacağımız Mısır, bazı alanlarda Türkiye'yi 20-30 yıl geriden izliyor, bazı alanlarda ise onu geçmiştir. Sözgelimi Nasırcılık, Kemalizm'in geç kalmış bir türevidir. Ancak günümüzde Mısır yönetiminin İslami ideoloji karşısında gerilemesi ve toplumun hemen tüm kurum ve kuruluşlarının İslam tarafından kuşatılması, bu arada oradaki radikal İslamcı örgütlerin yönetimle mücadelede vardığı nokta bakımından Mısır, olumsuz yönde Türkiye'ye örnek olabilecek bir ülkedir. Eh, nasılsa AKP yönetiminde batının "Ilımlı İslam" dopingiyle koşar adım hızla bu noktaya yaklaşıyoruz. Neredeyse Mısır bizi örnek alacak konuma geliyor.

Buradan yola çıkarak yukarıda anlatılanları özetlersek, şunları belirtmek gerek: Türkiye gibi geç ve çarpık kapitalistleşen ülkelerde birçok sorun vardır. Ulus-devlet olma yolunda, yani "birleşik, kaynaşmış, sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum" yaratma yolunda ilerlerken, yönetim milli kalkınma projeleri sunar. Bu, aynı zamanda geniş köylü yığınları, emekçiler ve orta tabaka açısından bir kurtuluş umudu anlamını taşır. Tam da bu dönemde, "millet olma, mesela Türk olma" gibi üstkimlikler devreye girer. Alevi-Sünni, Müslüman-Hıristiyan ayrımı geri plana itilir. Çünkü bu tür altkimlikler, toplumsal gelişmenin ve kalkınmanın önünde engeldir. Ayrıca büyümek ve kazanmak isteyen genç milli burjuvazi, bu ayrımların, kendi gelişmesi önünde engel ol-

duğunu kabullenir. Dolayısıyla, "milli birlik ve beraberlik" içinde, batılı ülkeler ve çağdaş uygarlık seviyesine yetişme hedefini yakalamak için kolları sıvar.

Ancak, ulus-devlet olma sürecinde, Türkiye dahil, bu ülkelerin geçmişten kalan yaraları, dertleri ve problemleri vardır. Sözgelimi Osmanlı'dan miras alınan Alevi-Sünni çatışması, millet sistemini yani dinsel ve etnik topluluklara göre grupların varlığını kabul eden Osmanlı politikası, eski devlet yönetimine yön veren şeriatın egemen olma ilkesi vs.

Türkiye gibi ülkeler, yabancı ülkelerle ekonomik-siyasi ilişkiler içinde, "bağımsızlığı ve milli kalkınmayı" esas almak zorundadır. Aksi takdirde, sınıflar arasındaki bölüşüm ilişkilerinin dengeleri bozulur.

Kısacası, milli kalkınma hedefiyle kitleleri ayağa kaldıran, onlara toplumsal/sınıfsal bilinç verip, ulusal bütünlük içinde eritmeyi, üstkimlik çatısı altında toplamayı düşünen modern ulus-devlet, açıkladığı hedeflere ulaşamayınca, şu vahim sonuçlar ortaya çıkar: Toplumsal bütünlük dağılır, sınıfsal ve toplumsal kimliklerin yerini Alevi-Sünni gibi altkimlikler alır. Ortaçağ kalıntısı ideoloji ve siyasetler (İslamcılık, köktendincilik, şeriatçılık) devreye girer, ulus-devletin karşısında dinci muhalefeti yükseltir. Dini kaynaklı muhalefet, sadece modern ulus devlete karşı değil, "düşman saydığı" diğer mezhep ve dini cemaatlere (Türkiye'de Ermeni, Rum, Süryani gibi Hıristiyan azınlıklar, Yezidiler, Aleviler vs.) karşı da kışkırtıcı söylem ve davranışlarda bulunur (Sivas ve K.Maraş'ta olduğu gibi).

Dahası, devlet ekonomisinin yerini dışa bağımlılık alınca, bu kez toplumdaki ekonomik dengeler değişir. Sözgelimi Gümrük Birliği'ne girme gibi politikalar; ister istemez, bundan pay alamayanları ve ülke ekonomisinden geçinen küçük tüccar, sanayici ve esnafı, yani geniş orta tabakayı tamamen felce uğratır. Bu nedenle orta tabaka ile çarpık sanayileşme/kentleşme sonucu metropollerin varoşlarını dolduran eski köylü yeni kentliler; anılan orta tabaka, tüccar ve esnafla ittifak halinde devletin yanında değil, onun karşısındaki muhalefette yer alırlar.

Demokratik sistemi yok etmeye çalışan dikta rejimleri, sivil kurum ve kuruluşların gelişmesine izin vermeyince, bu kez ekonomik-toplumsal-siyasal baskıdan bunalan yoksullar (Türkiye'deki varoşlar, Aleviler, Kürtler vs), artık üstkimlikle (yani Türk kimliğiyle) kendilerini ifade etmekten kaçınırlar; eskiden beri nasıl adlandırılıyorlarsa, o kimliklerine dönerek toplumsal/siyasal muhalefetteki yerlerini almaya çalışırlar.

Ulus-devletin bir çıkmazı da şudur: Ulusu yüceltmek, ister istemez milli bencillik anlamına gelir. Yani başka etnik toplulukları veya ulusları rakip/düşman görmeye, zamana ve zemine bağlı olarak -ayrıca o etnik kümenin kendisi için tehlikeli olup olmadığına bakarak- söz konusu etnik topluluğu veya halkı baskı altında tutmaya veya inkâr etmeye yönelik politikalar güder. Nitekim Sünni egemen devlet, yıllarca Alevileri; Türkçü zihniyet ise Kürtleri rakip görme noktasından hareketle, her iki kesimi de ezmeye yöneldi. Bu da ister istemez, milli kalkınma projelerinin ekonomik/üretim temelinde başarısızlığına, topluluktan toplum yaratma yönündeki toplumsal projesinin iflasına yol açtı. Post-modem dönemin kültürel hegemonik karakteri ve yönlendirmesini de katarsak, ulusal üstkimlik zedelenince; Türkiye'de dinsel, mezhepsel ve etnik altkümeler ortaya çıktı: İslamcılar, cemaatler, tarikatlar, Aleviler, Sünniler, Kürtler, Türkler, Çerkesler, Lazlar vs vs.

Alevi topluluğu açısından adını koyarsak şu özeti yapabiliriz: Osmanlı döneminde, yüzyıllarca Sünni egemen siyasal sistemin baskısına maruz kalan Aleviler; gerek Kuvayı Milliye yöneticileri, gerekse bizzat Mustafa Kemal'in Cemaleddin Çelebi'nin dergâhını ziyaret ederek va'dettiği, Sünnilerle eşitlik temelindeki geleceğe, umutla baktılar. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte laiklikten yana tutum aldılar, görece bir rahatlama oldu Aleviler arasında. Ancak Kürt isyanları sırasında Alevilerin Kürtlere karşı kullanılması, Kürt Alevilerle Sünni Kürtlerin çatıştırılması; ardından Kürt Alevi (Koçgiri, Dersim vs.) ayaklanmalarında Sünniliğin yeniden ön plana çıkarılması; genelde Alevilere, özelde Kürt Alevilerine va'dedilen Alevi okulları ve cemevlerinin açılmaması; Milli Şef İnönü devrinde köylülere yapılan baskı ve sömürüden Alevilerin önemli oranda nasibini

alması; 1950'li yıllarda devletin Sünni egemen bir söylemle Alevileri ezmesi; 1960'lı ve 1970'li yıllarda sol ve işçi sınıfı saflarında yer alan Alevi kitlesinin devlet ve yandaşları tarafından bin türlü katliam ve baskıya maruz kalması; 1970'lerde **Ecevit** önderliğindeki CHP iktidarı zamanında Sivas, Maraş, Malatya, Erzincan ve Çorum gibi yerlerde Alevi katliamlarının yaşanması ve bunun hesabının sorulmaması; 12 Eylül süresince Alevilerin siyasi açıdan baskı altında tutulması, Alevi köylerine zoraki cami yapılması; Dersim gibi bölgelerdeki Alevi çocuklarının generaller tarafından alınıp Sünni tarikat merkezlerine zorla gönderilmesi, okullara mecburi din derslerinin konularak Alevi kitlesinin duygularının incitilmesi; son olarak 1993 Sivas katliamında katliama tanık olan Alevilerin sosyal demokratlardan umutlarını kesmeleri, Mart 1994'te Gazi mahallesinde Alevi kitlesine yönelik baskı ve katliam; bu arada kırsal kesimden kentlere göçle birlikte geleneksel Alevi değerlerin çarpık kapitalist ilişkiler girdabında yok olması ve 70 yıllık Cumhuriyet rejiminin dikişlerinin sökülmesi neticesinde yükselen dini dalgaya ek olarak RP ve daha radikal şeriatçı örgütlerin âdeta ortalıkta cirit atmaları, ANAP-DYP iktidarları devrinde devlet kademelerinin önemli oranda tarikat erbabınca işgal edilmesi; bu arada bir üstkimlik olarak sosyalizmin umut olmaktan çıkıp, genel anlamda dinsel referans noktalarının gündeme gelmesi; AKP'nin "Alevi Açılımı" vs tüm bunlar, Alevilerin bel bağladıkları Atatürkçülerden ve devletten soğuyarak, geleneksel altkimlikleri olan Alevilik çerçevesinde örgütlenmelerine yol açtı.

Buradaki "öze dönüş", âdeta Kürtlerin ve İslamcıların "öze dönüşü"nün bir başka türevidir.

Araştırmacı-yazar **Alaeddin Şenel**, altkimliğin ortaya çıkmasına ilişkin bir gözlemini aktarıyor: "Ankara Ulus semtindeki bir elektrikçi dükkanına sakallı (yani İslami yanı baskın olan) bir müşteri girmiş, yine sakallı olan dükkan sahibine sormuş: "Varis çorabı alacaktım, şöyle tanıdığınız imanı bütün biri varsa, bari ona gideyim..."(94)

---

94. Bkz. *Yazın* dergisi, Temmuz 1994, s.24.

Olayın ilginç yanı şudur: Varis çorabının elektrikçi dükkanıyla ilgisi yok, ancak müşteri, sakallı oluşu nedeniyle dükkan sahibini kendine yakın hissediyor, ona güvendiğini belli edercesine, referans alarak bir başka dindar veya İslamcı kardeşinden varis çorabı almak istiyor. Yani birden fazla etken var. **Şenel** bunu, "Bir toplum içinde topluluk kurma girişimidir" şeklinde yorumlayarak devam ediyor: "Bu, Cumhuriyet'in başkentinin göbeğinde, 1993 yılında, topluluk (cemaat) ilişkilerini yaşatma girişimidir. Ve bu, siyasal nitelik kazanmış daha büyük bir girişimin bir parçasıdır. Nasıl olabiliyor? Bilgisayarlarıyla, biyoteknolojisiyle, yüksek teknoloji çağına ayak basıyoruz. Derken, karşımıza 'kara yazgı' çağına duyulan derin bir özlemin dikildiğini görüyoruz."(95)

Şenel'i izlemeyi sürdürelim: "Karşı karşıya bulunduğumuz paradoksal durum, ancak bir kuramla açıklanabilir. Bu yolda, sosyalist görüşlü bir sosyolog olup, Marksizm'den de etkilenen **Ferdinand Tönnies** (1885-1936) tarafından önerilen anlamıyla 'Topluluk'(Gemeinschaft) kavramından yararlanılabilinir. '*Topluluk ve Toplum*' (Gemeinschaft und Gesellschaft) **Tönnies'**in 1881'de sunduğu bir doktora tezidir, bu tez 1912'de son biçimini almıştır... Köktendinci (Bizce Alevilik de, öze dönüş anlamında yani toplumsal, siyasal, kültürel ve inançsal olarak köktendinci akımlar arasında sayılır-F.B.) yeniden canlanış akımlarının yapısına, **Tönnies**'in bu yapıtında geliştirdiği kuramla yaklaşılabilir. Yapıları, onun 'topluluk' ve "toplum' kavramlarından yararlanılarak çözümlenmeye başlanabilir. Topluluk geleneksel, toplum kavramı ise çağdaş (modern) toplumlarda ağır basan yapıdır. Topluluk, 'Doğal irade' (Wesenwille) denilen şeye dayanır. Toplum, 'Ussal irade' (Kürwille) denilen şeye. Bir yanda; doğal, yüz yüze, kendiliğinden ilişkilerin oluşturduğu topluluklar vardır. (Yukarıda alıntıladığımız Berlin'deki Alevilerin dernekte ve düğünde bir araya gelişleri, veya Ankara'daki dindar sakallının varis çorabını satın alabilmek için kendisi gibi

---

95. **Alaeddin Şenel**, "*Dokuz Canlı Alkyoneus: Gerçek, Düşsel ve Dinsel Topluluklar*", *Yazın* dergisi, ags, s.24-25.

dindar birinden yine dindar bir satıcı sorması gibi veya Fethullah Gülen cemaatinin camide, yemekte, zikirde bir araya gelmesindeki gibi-F.B.) Öte yanda; gerisinde bir hesap, bir çıkar yatan düşüncelerin uzlaşmasının ürünü olarak kurulmuş, yapay ilişkilerden oluşan toplum. (Türkiye etnik mozaiğinin sadece Türk milliyetçiliği veya Türk toplumu potasında eritilmeye, Alevilerin Sünnileştirilmesi temelinde yaratılmaya çalışılan Türk-İslam toplumu gibi-F.B.).

Topluluk, 'gerçek ve organik yaşamın' gereksinimlerini karşılar. (Karacaahmet'teki cemevi ve aşevi ya da Fethullah Gülen'in özel okulları, dersaneleri, hastaneleri, öğrenci yurtları ve bekar evleri gibi-F.B.). Toplum ise, 'yapay ve mekanik' dediği tasarımların buyruğundadır. (Kaynaşmış, sınıfsız, imtiyazsız bir Türk toplumu olarak çağdaş medeniyet seviyesine yükselmek veya Adriyatik'ten Çin Seddi'ne ulaşan Türk birliği kurmak gibi-F.B.) Doğal iradeye dayanan davranışlar, üç tür topluluk yaratır. Bunlar; kan bağı (Türklük, Kürtlük gibi-F.B.), komşuluk (yer bağı, yani Erzincanlı, Sivaslı, Elbistanlı Alevi olmak veya doğulu olmak gibi-F.B.) ve ruhsal değerler. (İnanç bağı yani Sünni, Alevi veya Yezidi olmak gibi-F.B.)

Topluluk ve toplum biçimindeki ikili yapı, sınıflı toplumlarda, aynı anda, birlikte ve iç içe bulunabilir. (Yani kişi aynı zamanda işçi ve Alevi, zengin ve Alevi olma özelliğini taşıyabilir-F.B.) Tarihsel durumlara göre, ikisinden biri ağır basabilir. (1960'lardaki sol mücadelede Alevilerin sosyalistlikleri, ilericilikleri ve emekçi oluşları belirleyici iken; günümüzde bunlardan tamamen farklı biçimde ve belki de sayılanların da üstünde, Alevilikleri, belirleyici bir kimlik kazanmış durumda-F.B.)..."[96]

Ulus yani millet, gerçek değil düşsel bir topluluktur. Bu yüzden yapay bir yönü vardır. Türk milletini, Arap milletini veya Acem milletini "birlik ve bütünlük içinde" yaşatmak, bu temel-

---

96. Şenel, agy.; Şenel bu uzun makalesi boyunca *Benedict Anderson'un Hayali Cemaatleri*, (Metis yay.) adlı çalışmasına bolca gönderme yapıyor. Hemen belirtmek gerekirse; bu dipnotu izleyen paragraflarda Şenel'in bu nefis makalesinden önemli oranda ve bazı cümleler düzeyinde yararlandım. Gönderme yaptığım her cümleyi dipnotlara boğmaktan kaçınmak istedim.

de bir toplum oluşturmak bu açıdan imkânsız denecek kadar zordur. Özellikle Kemalist kadrodan **M. Esat Bozkurt**'un, "Bu topraklarda tek bir millet vardır, o da Türk milletidir. Diğerleri ya boyun eğer, ya da yok olup giderler" yolundaki ifadesi, bir düşün gerçekleştirilmesi uğraşısıdır. Benzer amaçla oluşturulan Güneş-Dil Teorisi de, bir o kadar ütopik ve düşseldi. Bu yüzden, Atatürk Milliyetçiliği denen ideolojide gedik açıldı; 70 yıldır bir türlü yaratılamayan toplumda, "kaynaşmış" altkimlikler; Alevi, Sünni, Kürt, Türk vs. diye kendini göstermeye başladı.

Neden böyle oldu?

Çünkü, gerek dinsel topluluklar, gerekse etnik kümeler, bir topluma oranla hayatın içinde yüz yüze ve doğrudan temas halindedirler. Ayrıca organik bağlarla (akrabalık, komşuluk ve ruhsal değerler) birbirlerine bağlıdırlar. Birbirleriyle dayanışmaları, birbirlerinden etkilenmeleri, kendi lehlerine gelişim sağlamaları, karar almaları, dışa açılmaları veya içe kapanmaları, küçük çaplı projeler geliştirmeleri daha kolaydır. RP'nin *Adil Düzen* düşsel projesine yol açan şeyin; İzmir'deki tarikat erbabının bir araya gelerek Akevler Kooperatifi gibi yerel bir organizasyon kurmasından kaynaklandığını hatırlayalım.

Önce bir toplumu yaratmak ve sonra onu baştanbaşa örgütlemek hayli zordur veya imkânsız denecek bir çabadır. Oysa İslamcıların, Alevilerin, Kürtlerin örgütlenme alanları daha gerçekçi ve daha dar olduğu için, bunu gerçekleştirmek, daha kolay ve daha kısa sürelidir. Ulus'un düşsel olmasına karşılık, "dinsel topluluklar" bir dereceye kadar gerçek, bir dereceye kadar da düşseldir. Sözgelimi; Alevi toplumunda Hz. Ali olayı hem düşsel, hem gerçektir. **Hz. Ali**'nin eşitlikçiliği düşseldir. Keza Alevi efsanelerindeki **Hacı Bektaş Veli**'nin kendisi gerçek, ama kayaya binip yürütmesi düşseldir. **Hz. Fatıma** gerçek, onun ilahlaştırılması düşseldir. İslamcılar açısından Kur'an ile **Muhammed** Peygamber bir gerçek, ama Allah, melek, şeytan, cin, cennet ve cehennem gibi kavramlar düşseldir.

Tarihsel bir süreçte, toplum ile toplulukların iç içe geçmişliği bir gerçeklik olsa bile, toplum-topluluk çatışması ve birinin diğerine galip gelmesi muhtemeldir. Eğer toplum, toplulukları

yenerek örgütlenmesini tamamlamışsa, hiçbir gerçek topluluğun varlığından artık söz edilemez. Çünkü hepsinin içine az çok, egemen (çıkarcı, karşılıkçı, sahiplenici) 'toplum ilişkileri' sızmıştır. Aile, bu değerlendirmenin dışında değildir. Buna karşılık, dindar topluluklar gibi gruplar, toplumsal örgütlenme modelinden de esinlenerek, varlığını toplum içinde sürdürmeye çalışabilir. Çünkü ulus topluluklarından farklı olarak, salt düşsel topluluklar olmayıp gerçek yönleri de vardır. Örneğin; dinsel ayin ve törenlerle, camilerde veya cemevlerinde üyelerini bir araya toplayabilirler. Üyelerin gelişim ve denetimini sağlayabilir, topluluk ilişkilerini geliştirebilir, örgütleyebilirler. "Ümmetin Müslüman toplumu" gibi düşsel kavramdan yola çıkarak, görece gerçek topluluklar yaratabilirler ya da batıni gelenekten olup **Hacı Bektaş** gibi bir gerçek çevresinde düşsel efsaneler yaratarak, Erdebil ocağını ve giderek Safevi devletini kurabilirler. **Hasan Sabbah** gibi İsmaililerin toplandığı Alamut kalesinde düşle gerçeği birleştirebilirler. Aleviler gibi dernekleşerek, **Hz. Ali** ve Ehl-i Beyt efsanesi çevresinde düşsel gerçeğin sentezine ulaşabilirler.

Burada bir noktaya dikkat çekelim:

Cemaatler, topluluk örgütlenmesidir. Ortaçağın değerlerinden güç alır. Buna karşılık dernekler, çağdaş toplum örgütlenmesidir; değerlerini geçmişten alarak geleceğe taşır. Bu bakımdan, Aleviler arasında "Cemevi mi, parti mi, dernek mi?" tartışmasının sınıfsal, toplumsal bir zemini vardır. Genelde Alevi şeriatçı ve sağcılarının "Cemevi, cami, Kur'an kursu veya vakıf" kurmadaki ısrarlarını da, toplum içinde topluluk olma güdüsüyle; yani ortaçağ kalıntılarına ve geleneğine sarılma; bu kültür ve ideoloji temelinde kendini topluma kabul ettirme ve Alevi topluluğunu yönlendirme çabası olarak yorumlamak gerekir. Bir yanıyla; "Şeriatçıların camilerine karşılık, bizim de cemevlerimiz" türünden görünüşte ilerici sayılabilecek, ama ideolojik bir perspektifle bakıldığında, toplumu uyuşturma ve tutuculaştırma yönünden, camilerin gördüğü işlevden daha azını görmeyecek olan bir Alevi kurumlaşmasıyla karşı karşıyayız. *Kuşkusuz, olaya siyasi olarak* baktığımızda, cemevleri kurulması yolundaki talebi reddetmiyo-

ruz. Ayrıca o cemevlerinde neyin okutulacağı, orayı kimin yönlendireceği de "ilericilik/gericilik" ölçütünde önemli bir etkendir. Mesela cemevleri, "minaresiz bir cami" mi olacaklar yoksa, kültürel ve inançsal pratiklerin/etkinliklerin aydınlatıcı merkezleri mi? Konunun sosyo-kültürel ve ideolojik yönünü irdelediğimizde, belirttiğimiz sonuca varmak zorundayız.

Dinler ve inançlar (bu arada Alevi inancı da), sosyolojik gücünü, toplum içinde topluluk kurma düşü ve toplum içinde topluluk örgütleme denen şeyden almaktadır. **Benedict Anderson,** bunu "düşsel ilişki" kavramıyla açıklıyor. Üç boyutu vardır. *Bir;* düşsel bir geçmiş kurmak. *İki;* düşsel geçmişin değerlerine göre düşsel gelecek belirlemek. *Üç;* gelecekte ulaşılması gereken düşü oluşturmak ve bu yolda eylem (çaba) göstermek.

Bu noktadan yaklaşırsak, din, sosyolojik gücünü topluluk örgütlenmesinden; psikolojik gücünü, düşsel topluluğu kurarken hem umutlara hem korkulara gönderme yapmasından; ekonomik gücünü, tarihteki, teokrasi ve dinsel feodalizmden almaktadır. Bu, Alevilik için de genel bir kural olarak algılanabilir. Somutlarsak: Alevi cemaatleri oluşturulurken, gücünü toplumsal parçalanma zeminine mi oturtacak; sürekli şeriat korkusu ve Hz. Ali düşü ile mi yaşatılacak; kırsal ekonomi temelinde mi ilişkiler kurulacak yoksa kentsel ekonomi mi ön plana çıkacak; feodal geçmişe mi (Kerbelâ olayı, Muaviye-Ali çatışması gibi) gönderme yapacak; Dedelik kurumunu olduğu gibi mi yaşatacak, türünden sorulara verilecek yanıtlar, Alevilerin örgütlenmesi açısından çok önemli ve belirleyicidir.

İyi güzel de, Alevilik dahil din, günümüzdeki gücünü nereden almaktadır?

Dinin, çağımızdaki bilimsel gelişmelerin ışığında zayıflık oluşturacağı varsayılıyor genelde. Oysa kapitalist dünyada devreye iki olgu giriyor ve dinin olası zayıflıklarını gidererek, onu kuvvete dönüştürebiliyor. Bu olgulardan biri, çağdaş sınıflı, rekabetçi, küreselleşen toplumda görülen yeni bir gelişmedir. Günümüz ekonomik, toplumsal koşulları içinde insanlar hem kendilerine, hem sisteme yabancılaşmış durumdadır. Gelecekleri ve kaderleri kendi ellerinde değildir. Bu nedenle çaresiz kalan in-

sanlar, yanılsamalı biçimde, bir kurtuluş yolu olarak, giderek daha fazla dine-imana, mezhebe, altkimliğe, toplum içinde cemaat ve tarikatlara sarılmaktadır. Ekonomik açıdan bu küçük dayanışma toplulukları içinde, insanlar kendine geçici olsa da bir sığınma ve ekmek kapısı bulabilmektedir. Buna karşılık insanların özgürlükleri, kişilikleri silikleşiyor, yitip gidiyor; yerini boyun eğme, bir üst (ekonomik-siyasal-toplumsal-kültürel) yapıya itaat alıyor. Kişinin direnme gücü kırılıyor, özgürlük ruhunun yerini kölelik ruhu alıyor. Bu nedenledir ki, sağcı çevrelerde yer alan Aleviler, basit ve soyut bir Alevilik kimliğinin dışında, düzenle barışık hale geliyor ve ekonomik açıdan kendilerini rahatlamış hissedebiliyor. Ama düzenin ve düzenle barışık Alevi yapılarının (Cem Vakfı, Ehl-i Beyt Vakfı gibi) izin verdiği, yönlendirdiği ve belirlediği kadar düşünebiliyorlar, daha fazlasına akılları ermiyor. Büyük bir yanılsamayla, kişisel tatmin için verilen Alevi kimliği sayesinde düzene/topluma/sisteme, zorbalığa ve tüm haksızlıklara karşı başkaldırı içinde olduklarını sanmalarına rağmen, gerçekte özgürlükleri ve hareket alanları son derece kısıtlanıyor. Sistemin çizdiği daire içinde at oynatmaktan başka bir şey değildir olay. Deyim yerindeyse, bir zorbaya karşı mücadele verirken bile, kaderlerini elinde tutan bir başka zorbanın kanatları altına sığınmışlardır. Aksi takdirde, sivil faşist bir parti olan MDP'den milletvekili adayı İzzettin Doğan'ın, DYP'li Kürt kökenli Cemal Şahin'in, yakılıp yıkılan Dersim'in milletvekili Kamer Genç'in, AKP sayesinde parlamentoya girebilen Reha Çamuroğlu ile Sivas'taki katliama zemin hazırlayan sosyal demokratların Alevi kitlelerce hâlâ itibar görmesinin; eski solcularla yoksul Alevi kitlelerinin Cem Vakfı çevresinde toplanmasının; bazı Alevilerin düzene isyan adı altında AKP'ye oy vermelerinin başka türlü açıklaması olabilir mi?

Benzer şey, kapitalizme kızan kesimlerin daha geri düzlemdeki İslamcı parti ve tarikatlara sığınması olayında; yine sömürüye kızan, varoştaki kitlelerin *Adil Düzen* adıyla sunulan daha feodal bir sömürü sistemine oy vermeleri ya da evi barkı yakılıp yıkılan Kürtlerin, bir kurtuluş umudu olarak İslam'a ve dolayısıyla tarikatlara yönelmeleri olgusunda yaşanabiliyor.

Bilimsel bir dünyada, bilimdışı inançları zayıflık olmaktan çıkaran başlıca etken de medyadır; çağdaş görsel medyanın kapitalist ve sömürücü yapısıyla onun kullanılış biçimidir. Habire fal, medyumlar, dini cemaatler, tarikatlar, mezhepler övgüsü içinde olan böyle bir medyanın; "Şeriatçılığa karşı mücadele ediyor" görünürken, gerçekte dinsel inançları ne denli güçlendirdiğini bilmemeye olanak yoktur.

E) Alevilikte Postmodern Tehlike

Alevi kimliğinin ön plana çıkması; sadece Türkiye'deki Atatürk milliyetçiliğinin toplum yaratma projesindeki başarısızlığının bir alt ürünü değildir. Daha nesnel, daha küresel ve evrensel bir neden, bu tür altkimliklerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Dünyadaki genel dinci yükseliş; evrensel çapta üstkimlik ifade eden ütopyaların (komünizm, sosyalizm gibi) ideolojik açıdan değil ama siyasi yönden gerilemesi, bağlı olarak tırmanışa geçen milliyetçi-dinci-bölgeci dalganın yol açtığı çatışmalar, boğazlaşmalar; 'Postmodern' adı verilen, aslında ırkçılığı körükleyen, insanı toplumsaldan ve kolektiflikten soyutlayıp, sınıfsal çelişkileri bireysel çelişkiler düzeyine indirgeyen kapitalizmin atomize eden yeni söylemini de irdelemek gerek.

Postmodernizm denilen yeni kapitalist görüşün en önemli özelliği şudur: "Zamanımızda her şey kültürel hale gelmiştir; herkes kendi kültür dünyasında yaşamakta ve öz (kişisel) hayatını belirlemekte haklıdır." Postmodernitedeki bu kültürel hegemonya, toplumsal çatışmaları gözardı eder, kültür savaşlarını ön plana çıkarır. Bu "kültür savaşları," özellikle kentlerde yarattığı hayat stilinin bir tezahürü olarak, özne'yi (yani bireyi) adem-i merkezi kılmakta, kültür dünyasını düzensiz, çoğul kök gövde şeklinde büyüyen bir yönsüzlüğe sevk etmektedir. Bu da ister istemez, farklılaşma ve parçalanmaya, dolayısıyla iktidarın bölünmüşlüğüne götürür."[97]

---

97. **Ali Yaşar Sarıbay**, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, s.9-10. İletişim yay., 1994, İst.

"Oysa modernite, yani tek bir toplum yaratmaya dayalı proje; **ilk** olarak toplumsal dünyanın akledilebilir (*intelligibility*) mahiyette olduğunu; ikinci olarak da, aynı dünyanın biçimlendirilip, yönetilebileceği iddiasındaydı. Yani modernlik, merkezileştirilmiş bir toplumsal yaşamın yerini alan, akılcılık ve öznelleştirme gibi iki kutuplu bir görüşün bu iki unsuru arasındaki tamamlayıcılık ve karşıtlık ilişkilerinin yürütülmesiyle tanımlanır."(98)

Özcesi, modernitede; merkeziyetçilik, tekcilik/ teklik, akılcılaşma ve öznelcilik, büyük projeler, büyük dünyalar, kolektiflik, toplumsallık vardır. Buna karşılık postmodernitede merkezkaçlık, bireycilik, kültürel hegemonya gereği çatışma, parçalanma, farklılaşma, atomlara bölünme ve küçük dünyalarda kaybolma vardır. Altkimlikler söz konusudur.

Emperyalist dönemin yeni söylemi postmodernite ile Alevi kardeşlerimizin haklı olarak şikâyet ettikleri Şeriatçılık/İslamcılık, tam da bu noktada buluşmaktadır. Örneğin **Ali Bulaç** gibi İslamcı bir yazarın, *Medine Vesikası* adıyla Türkiye çapında tartışmaya açtığı, bu arada bizim de eleştirdiğimiz(99) toplumsal proje, tam tamına postmodern söylemle, dolayısıyla ırkçı şarkiyatçı zihniyetin planlarıyla örtüşür. Bu projeye göre Alevi-Sünni, Müslüman-Hıristiyan, mümin-kâfir her kim olursa aynı toplum içinde cemaatler halinde yaşayabilir; herkes kendi hukukunu belirleme, bir başkasının hukukuna müdahale etmeme durumundadır. Bu proje, gerçekte kapitalist/emperyalist söylemin sunduğu bireysel, parçalanmış küçük dünyaları sunmaktadır insanlara. Burada ütopya yoktur; günübirlik yaşam, küçük mutluluklar (namaz kılma, oruç tutma, zikir yapma gibi) ve sahte huzur (tapınma, dini ayinler vs) vardır.

Ali Bulaç gibi İslamcı aydınlarla eski RP'nin güya sivil toplum kanadının teorisini oluşturan **Bahri Zengin** benzerlerinin, "Cemaatlerin bir arada, ama birbirinden kopuk yaşaması; her-

---

98. Age., s.10-12. Yazar, burada **A. Touraine, M. Featherstone, S. Crook, M. Walzer** gibi konusunda uzman araştırmacılardan bolca alıntı yapıyor.

99. **Faik Bulut**, *Allah Devletinde Demokrasi*, "Medine Vesikası" bölümü, 6. baskı, Berfin yay., 2004, İstanbul.

kesin inandığı gibi yaşaması" denilen projeleri, tam da Türkiye toplumunun yaratılamadığı, Türk milliyetçiliğinin başarısız olduğu bir ortamda yankılandı. Toplum içinde topluluklar (cemaatler, tarikatlar, mezhep toplulukları vs) yaratma girişimi, sanki sivil toplum projesiymiş, gerçek demokrasiymiş gibi algılandı; "toplumsal barış, toplumsal uzlaşma" adına gerçekten bölünmüşlük yaratıldı. Bir yandan altkimlikler sunuldu herkese: Alevi-Sünni, inanan-inanmayan, laik-dinci, kâfir-Müslüman diye. Diğer yandan "İslam tek çaredir" sloganıyla, gerçekte İslamcı-dinci bir üstkimlik hapı yutturuldu. Alevi bağnazları da, sanki İslamcılara bir tepkiymiş gibi ortaya çıkarken; aslında postmodern kapitalist dünya ile İslamcıların yeni söylemlerini sahiplenmiş oldular. Örneğin İslamcıların sıkça tekrarladıkları, İslam kültürüyle Batı kültürünün çatışması meselesi, şu ırkçı **Huntington**'un hazırladığı "*Uygarlıklar Çatışması*" adlı tezinden farklı mıdır? Hayır, değildir! O **Huntington** ki, 1996 Sonbaharı'nda Türkiye'ye gelip yaptığı konuşmalarda; "Bu ülkeye İslam yakışır; batılı bir ülke olma ısrarından vazgeçip, modernleşme ve demokrasinin bir İslam ülkesinde de mümkün olduğunu gösterirse, Türkiye hem dünyaya hem İslam'a model olur. İslam'ın önderi olabilir" diyebilmiştir.[100]

Yeni Dünya Düzeni denilen bir bela var başımızda. Ekonomik sınırlar, milli olmaktan çıkıyor; çokuluslu dev kapitalist şirketlerin egemenlik alanına giriyor. Bilgi çağındayız. Kapitalizmin hizmetindeki kitle iletişim araçları, habire dünyamızı bölüyor; bizi küçücük atomlara çeviriyor, beynimizi yıkıyor, bize hangi şampuanla veya çikolatayla daha mutlu olacağımızın reçetesini sunuyor. "Ne kadar tüketirsek o kadar insanlaştığımızı, o kadar bireysel özgürlük kazandığımızı" üfleyip duruyorlar kulağımıza. Ama kapitalist dünyanın yarattığı modernite, bireyi topluma yabancılaştırıp köle kılmanın yanı sıra, kendi içinde de önemli hatalar yaptı. Çevreyi kirletti, ozon tabakasını deldi, insanı insanlıktan çıkardı, kişiyi toplumdan ve kendi dünyasından kopardı, toplumsal yanını törpüleyip bireyselleştirerek, sadece

100. *Milliyet*, 8 Eylül 1996.

ruhsal ve kültürel bir varlık olarak yapılandırdı. İnsanlar sosyalizm, devrim, sınıf mücadelesi, insanlığın kurtuluşu, materyalizm adına, modern kapitalist dünyada küçümsenemeyecek başkaldırı örnekleri sergilediler. Fakat iş geldi, bir yerde tıkandı. Özellikle Sovyetik yapı ile Doğu Avrupa'daki sahte sosyalist sistemler çökünce, insanoğlunun o güzelim ütopyaları da tuzla buz oluverdi.

Kapitalistler, kendi aksaklık ve kusurlarını örtebilmek, bu arada çöken sosyalizm-komünizm ütopyalarının yerine daha iyi sosyalizm-komünizm türünden sloganların önüne set çekebilmek amacıyla; 1960'larda, başta Fransa olmak üzere "postmodernizm" denen bir akım başlattılar. Buna göre, modern dünyanın ötesinde; onun üzerinde kurulabilecek bir dünya söz konusuydu. Postmodern de bu anlama geliyor zaten. Oysa, "Demokrasi adına, sivil toplumculuk, insan hakları, kimlikler, gerçek özgürlükler" adına bize yutturulmaya çalışılan postmodern adlı uyuşturucu hapta bakın neler var?

"Kurulacak yepyeni, yani postmodern dünyada her şeyi kültür belirleyecek. Kültürel hegemonya söz konusu olacak." Peki hangi kültür? Cevap hazır: "Batı kültürü!" Yani kapitalist-emperyalist dünyanın yoz ve insanı un ufak edici kültürü. Ya, "Üçüncü Dünya" adı verilen yoksul ülkelerdeki halkların kültürü? Cevap yine hazır: "Ha, onları boşverin! Çünkü onların kültürü iflah olmaz, ıslah edilemez. Çünkü geri kültürlerdir. Biz Batı dünyası olarak sanayisiyle, kültürüyle, bilgi çağına ve uzay çağına giriyoruz. Üçüncü Dünya ülkeleri bu çağa yetişemeyeceklerine göre, bırakalım kalsınlar oralarda. Uzay çağında bizim dünya görüşümüz ve felsefemiz içinde yer alabilecek kitleler bizdendir, onun dışındakiler olduğu yerde kalmalıdırlar."(101)

Kolayca anlaşılacağı üzere, postmodern dünyanın böylesine ırkçı, insanları ve halkları dışlayıcı bir yanı vardır. Yani Fransız Devrimi'nin "Tüm insanlar eşit doğarlar; eşit ve kardeştirler"

---

101. Prof. Dr. **Şahin Yenişehirlioğlu**'nun Ankara Halkevleri'nce düzenlenen "*Anadolu Kültür Mozayiği*" başlıklı 14-15 Kasım 1992 tarihli paneldeki konuşmasından. Bkz. *Anadolu Kültür Mozayiği*, s.216. Halkevleri yay., Ankara.

söylemi, dışlanmaktadır. İnsanı eşit olmayan bir varlık olarak algılayan postmodern tezler, bu nedenle Fransız Devrimi'ni "Jakoben" diye küçümser, genelde aydınlanma düşüncesi ve aydınlanma çağına düşmanlık besler. Büyük düşüncelere, büyük tartışmalara, büyük projelere ve büyük kavramlara karşıdır postmodernistler. Onlar açısından laiklik, cumhuriyet gibi kavramlar sevimsizdir.(102)

Şunu iddia ederler: "İster şeriatçı, ister kâfir ya da laik olsun, bu görüşler önemli değildir. Öne mli olan tek tek atom haline gelmiş bireylerin matematiksel toplamıdır. Bu, toplum bile değildir. Zaten topluma da gerek yoktur. Gerçi her zaman toplum olacaktır ama önemli olan toplumsal mutluluklar değil, herkesin tek tek mutluluğudur. Günün içinde yaşar, mutlu olur; bir hamburger yer, mutlu olur; coca cola içer, mutlu olur; reklam seyreder, mutlu olur. Bireylere büyük dünyaları vermek, onları büyük toplumsal projelere sevk etmek yersizdir. Kitleleri mutlu etmek istiyorsanız, bırakınız küçük dünyalarında, basit mutluluklarla avunsunlar. Onların yerine, tümüyle kitlelerin dışında bir seçkinler zümresinin yeryüzünü ve evreni yönetmesi yeterlidir."(103)

Postmodern söylem ve bakış açısını, günümüzdeki *Alevilik/Alevi kimliği* düzleminde uygularsak şunu görürüz: Sıradan Aleviler bazı kültürel, siyasal ve ideolojik bir kafese tıkılma tehlikesiyle karşı karşıyalar. Bu Alevi kardeşlerimiz; saz/bağlama çalarak, Pir Sultan ve benzerlerinden deyişler söyleyerek mutlu olduklarını sanıyorlar, cemevlerinde veya törenlerde semaha yürüyerek, demlenerek huzur bulduklarını zannediyorlar. Artık manevi değerlerin de metalaştırılarak ticaret dünyasında birer kazanç kapısı olarak kullanıldığı şimdilerde bir Zülfikâr kolyesi veya Hz. Ali rozeti takarak kimliklerini keşfettikleri sanısına kapılıp mutlu olduklarını; Cem Vakfı'na giderek Alevi haklarına kavuşup özgürleştiklerini hissedebilirler. Ya da bir Alevi genci, diyelim ki bir İslamcı/Şeriatçı delikanlıyı döverek bütün sistemden öcünü aldığı yanılgısıyla zafer kazandığını sanabilir.

---

102. Age. s.217.
103. Age. s.218-220.

Oysa tüm bunlar, 'zahiri'dir, batıni değildir. Yani biçime ilişkin olup, öz'le ilgisi yoktur. Bireysel mutluluklar sanısıdır, küçük dünyalardaki kişisel/cemaatsel (kümesel) tatmin yollarıdır. Diyanet'te temsilci bulundurarak, şu kadar milyon veya milyar devlet yardımı alarak mutlu olup özgürleştikleri zehabına kapılanlar da var. Şu yahut bu TV kanalında düzenlenen sazlı/sözlü eğlence programlarında Alevi deyişlerini dinleyerek, onlardan isteklerde bulunarak mutluluk duyanlar da bulunuyor elbette. Bu, bir yanılsamadır. En azından mutluluk denen şeyin çok küçük parçalarıdır ama gerçek mutluluğun bütünü, tamamı ve kendisi değildir. Yalancı mutluluktur; 700 yıllık kapalı köy toplumunun kendine yeterli mutluluğudur bu. Kent varoşlarındaki günübirlik mutluluklardır; gelip geçicidir, aldatıcıdır, kalıcı yanı olamaz bu tür küçük mutlulukların.

Bence, Alevilerin büyük kurtuluş projeleri yoktur. Tarihten günümüze kadar kendilerini ezen sistemle hesaplaşmak, sistemi sorgulamak; yıllardır Türkiye toplumunun bağrına oturmuş iki büyük sorunu; ekonomi ve Kürt meselesini irdelemek, bunun neden ve sonuçlarını araştırmak; olumlu çözüm yollarına katkıda bulunmak; Türkiyeli emekçilerin kurtuluş projelerine dahil olmak, Avrasya Projesi gibi büyük projeler içinde yer almak gibi noktalardan uzak, âdeta asude bir hayat yaşıyorlar.

Bu tutum, Cem Vakfı çevresi ve Alevi sağcılarının istediği postmodern bir dünyada; "Ben de Aleviyim; Aleviler de kardeşimizdir; Aleviler de vatandaşımızdır; Sünni-Alevi yok, biz Müslümanlar varız" lafını telaffuz eden eski başbakanlardan **N. Erbakan**, eski Diyanet İşleri Başkanı **M. Nuri Yılmaz** veya emekli Cumhurbaşkanı **Süleyman Demirel** veya AKP lideri ve Başbakan **R.Tayyip Erdoğan**'ın sözlerini alkışlamak ve bunlardan mutluluk duymaktan başka bir şey değildir.

Ne yazık ki, günümüz postmodern kafesine kapanan Alevi kardeşlerimizin, büyük kavramları tartışan; geleceğe yol gösterecek dev projeleri yoktur. *Nefes, Cem, Pir Sultan Abdal* benzeri dergilere göz atılırsa, konu daha iyi kavranır: Varsa da yoksa da Alevilik tartışılıp durur; kaçınılmaz olarak Ali ve kişiliği,

Ali-Muaviye çatışması, Kerbelâ olayı, Alevi töreleri, Alevi katliamları, Alevi partisi vs türünden kendini tekrar eden kısır bir döngünün içinden çıkılamaz bir türlü.

Kimilerince; Alevilik zaman zaman Türkçülük, kimi zaman da İslamcılık dairesi içine yerleştirilir; bir türlü bunun kökü kökeni, aslı astarı nedir diye bilimsel araştırma yoluna gidilmez. Ciddi bir gayret olan saha çalışması bile yapılabilmiş değildir. Masa başında ansiklopedik bilgiler derlenir; ya da Tokat'ın bilmem ne köyünden Hasan ile Sivas'taki Ali adındaki sıradan köylünün yıllardan beri görüp uyguladıkları, allanıp pullanıp yeniden ona satılır. "Alevilik nedir?" sorusunu; "Ali sevgisidir, Ehl-i Beyt muhabbetidir" yahut "Allah-Muhammed-Ali sevgisidir" biçiminde yanıtlayan kafalar da minik mutluluklarla avunur, küçük dünyalarında sevgi/muhabbet şarkıları söylerler. Urfa Belediyesi eski Başkanı ve eski RP milletvekili Halil İbrahim Çelik de; "Alevilik, Hz. Ali'yi sevmektir. Bu anlamda ben de Aleviyim. Her Müslüman Ali'yi sevdiğine göre, Alevilik diye özel bir şeye hiç gerek yok" diyerek Aleviler adına bu küçük mutluluğu yakalayıp, Postmodern-İslamcı ortamda, Alevilere İslam üstkimliğini sunabilmiştir.(104) Bu, Ferdi Tayfur'la Michael Jackson karışımı ya da Pavarotti ile İbo sentezine dayalı arabesk-postmodern mutluluktan öte bir şey değildir.

Günümüz Alevi fikriyatının, bu haliyle, "*Gelin Canlar bir olalım/ Bir yürüyüş eyleyelim/ Münkire kılıç çalalım*" veya "*Şaha gidelim...*" deyişinde ifade edilen ütopyaya işaret eden bir Pir Sultan kadar; (Bazıları, "Şaha gidelim" sözünü, "Şah İsmail'e kılavuzluk ediyor; dolayısıyla Pir Sultan, İran Safevi işbirlikçisidir" türünden yanlış yorumlar yapıyor. Oysa Pir Sultan, somut olarak Şah İsmail dese bile, onun kafasındaki "Şah'a gitme" projesi; "Ayağa kalkıp kendi cennetimizi kuralım" iç anlamını taşır. Bir bakıma 1968 Kuşağı'nın "Vietnam, Çin, Küba, Filistin'e gidelim!" sloganları; oralarda ajan olalım anlamına gelmeyip, tersine; "Toplumsal kurtuluşa erelim ve sınıfsız bir

---

104. 14 Kasım 1993 tarihli Kanal 6, "Dinamit" programındaki konuşmasından.

toplum kuralım" demesi gibidir.); geçmişteki batıni hareketleri, sözgelimi 900'lü yıllarda 150 yıllık bir devlet kurup "yar dudağını değil ama doğan çocukların tümünü ortak saymış" Bahreyn Karmati hareketi kadar; yine yaşadığı devirde yandaşlarına "Cennet'te yaşama olanağı sağlamış İsmaili Hasan Sabbah hareketi; feodal bile olsa Şah İsmail hareketi veya Şeyh Bedreddin, Baba İshak Hareketi kadar, "Büyük ütopyaları veya büyük projeleri" yoktur. Bu yanıyla günümüz Alevi fikriyatı, 500-800 yıl öncesi Alevi fikriyatının çok gerisindedir. Üstelik "bir olalım, diri olalım, iri olalım" bile diyemeyip, postmodern dünyada "binbir yol, binbir sürek" izleyerek habire bölünüp parçalanıyor. Bu da, Alevi dinamiğini düzen içine hapsetmek ve bundan siyasi-ekonomik çıkar sağlamak isteyen Alevi sermayedarlarıyla kolkola yürüyen Alevi şeriatçılarının işine yarıyor doğal olarak. Mini minnacık mutluluklarla avunup; iki saz, üç deyiş dinledikten sonra cem sohbetinde demlenerek, semaha yürüyerek avunan; kimliğini, özgürlüğünü, kurtuluşunu yakaladığını sanan yoksul, gariban ve en az şimdilerde yönünü kaybetmiş Alevi kitleleri yine eziliyorlar, sömürülüyorlar, baskı altındalar! Ne gam, kimin umurunda!

Bu acı gerçeği; 2000'lerin ikinci yarısında davetli olarak gittiğim Ankara merkezli ABF çatısı altında da dile getirdim. O dönemki ABF yönetiminden bazı dostlarım, "büyük projeleriniz, sizi geleceğe taşıyabilecek planlarınız ve sisteminiz yok" sözüne içerlemişlerdi. Ciddiye alınabilir "alternatif proje temelli çalışmalar"ın güdüklüğü, AKP'nin "Alevi çalıştayı"na alternatif olmak üzere 2010'da Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde düzenlenen Alevi çalıştayı; gerek katılımcıların azlığı, gerek konuşmacı olarak davet edilen bazı isimlerin (mesela Hüsamettin Cindoruk gibi) isabetsizliği açısından da kendini ortaya koymuştu.

İşte, Alevi kimliğinin binbir yol ve binbir sürek içinde tartışılmasının, ön plana çıkmasının nedenlerinden biri de bu postmodern düşüncelerden etkilenmesidir. Yanlış anlaşılmasın, bunlara karşı çıkmıyoruz. Ancak kimlik ararken, nerede yanlış yap-

tığımız, daha da önemlisi nasıl bir dünyada yaşamak istediğimiz -parçalanmış küçücük dünyalarla mı tatmin olacağız, yoksa Alevi kültürü ve kimliğinin katkısıyla büyük dünyaların büyük uyum toplumuna doğru mu yol alacağımız meselesi- son derece tayin edicidir.

Aleviliğe vurgu yaparken, bazı Alevi yobazlarının yaptıkları gibi şeriatçıların kucağına mı oturacağız; yoksa özgürlüklerin büyük dünyasına mı açılacağız?

Alevilerin kimlik arayışındaki ayrışmalar, bunun toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel nedenleri hakkında sanırım şimdilik söyleceğimiz, "consummata est"tir, yani hepsi bu kadar.(105)

105. Türkiye ve Ortadoğu ülkelerindeki toplum/topluluk ilişkilerini, milliyetçilikle İslam ideolojisinin kapışmasının nedenlerini, milliyetçi ideolojilerin nasıl ve hangi biçimde İslamcı ideolojiye yenildiklerini, radikal İslamcılık ve cemaatçilik denen olgunun toplumsallaşma sürecini nasıl baltaladığını, yani bizim hikâyemizi, benim senin değil, hepimizin fikirsel köleliğe doğru kayışımızın somut ayrıntılarını anlayabilmek için **Faik Bulut**'un üç kitabını (*İslamcı Örgütler 1,2,3, Cumhuriyet Kitapları, 2009, İstanbul; Tarikat Sermayesinin Yükselişi;* Su yay., 1997, Ankara ve *Şeriat Gölgesinde Cezayir;* Cem yay., 1995, İst.), **Nazih Ayyubi**'nin yukarıda anılan çalışmasını ve **Sami Zubaida**'nın "*Halk, İslam ve Devlet*" adlı eserini okumanızı özellikle öneririz.

II. ALEVİ KİMLİK ARAYIŞINDAN SÜNNİ KİMLİK KAYMASINA

"Ve her (Alevi) köye, bir Sünni imam nasb'oluna."
Şeyh Aziz Hüdayi Efendi.

Yukarıdaki öneri, 17. yüzyıl Sünni din âlimlerinden dönemin Osmanlı padişahına sunuluyor ki, Anadolu'da yönetime karşı başkaldırı içinde olan mezhepsel hareketliliklerin önü alınabilsin. Türk-İslamcı yazarlardan Doç. Dr. **Mehmet Eröz,** 1977 yılında yayınladığı "*Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*" adlı kitabının 95. sayfasında, bu öneriyi, "çok akıllıca ve şiddetten uzak bir tedbir" olarak niteleyerek ekliyor: "Anadolu, bu tür mezhep hareketleriyle çalkalanırken, bunların önünü almak için sadece sert tedbirlerle yetinildiği anlaşılmaktadır."[106] Oysa **Eröz**, Alevi köylerine sırf cami yaptırma işinin bile, baskı ve şiddet ortamında uygulanabildiği gerçeğini gözardı ediyor. Canlı örneğini 12 Eylül 1980 askeri yönetimi sırasında Dersim, Sivas, Erzincan yörelerindeki Alevi köylerine cami yaptırma faaliyetlerinde gördük, yaşadık.

Eröz, Sünnileşme yoluyla, bizim kimlik kayması/kaydırılması dediğimiz olguya, adı geçen kitabında iki örnek sunuyor. Balıkesir Bahçedere köyündeki Çepniler, yine Alevi olan Yörükleri "kök bir kardeş çocuğu" sayarken, Türkmen dedikleri Tahtacıları kendilerinden saymıyorlar. Daha ilginci, Ertuğrul köyündeki Bulgaristan muhacirleri, 'Mürşid'lerinin köy halkının aklını çelerek, "Bundan böyle Sünni olacağız" demesi üzerine Sünnileşmişler. Ödemiş Bozdağ yaylasındaki Karatekeli

106. **Ahmed Refik**, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İst. 1930, s.12.

köyünde de bu tür bir Sünnileşme olayı yaşanmış. Manisa Salihli Caferbey köyü halkı, 1961 yılına kadar camisi olmayan Alevilermiş. Bu tarihten sonra yapılan camide namaz kılmak suretiyle Sünnileşmişler.

Önceki bölümde, Alevi kimliği arayışındaki çeşitliliğe ve bu noktadaki karmaşaya, başıbozukluğa da değindik. Böylesine bir atmosferde, Alevi kimlik arayışının, ister istemez kimlik kaymasına/kaydırılmasına yöneleceği açıktır. Daha somuttan yola çıkalım: Alevi yazarlardan **Baki Öz**, "*Alevilik Nedir*" adlı eserinde, şimdiye kadar Alevilik hakkındaki tanımları derlemiş. Farklı, birbiriyle çelişen ve taban tabana zıt, tam tamına 32 tanım sıralanıyor kitapta. "Alevilik, İslam içidir; hayır, İslam dışıdır veya bağımsız bir inançtır" diyenler var; "Alevilik tarikat değil, mezheptir; hayır, sadece kültür ve yaşam biçimidir" diyenler de. Aleviliği, Şiiliğin alt kolu gibi gösterenler olduğu gibi, "Gerçek Aleviliğin Şiilik olduğunu" iddia edenler de bulunmaktadır. "Alevilik, gerçek İslam'dır; o, Allah-Muhammed-Ali üçlüsünün sentezidir" diyenler olduğu gibi; "Hayır, Alevilik öz be öz Türklüktür, Araplarla ilgisi yoktur; o Ortaasya kaynaklıdır" diyenler de var. "Alevilik, dinler üstüdür, barış ve sevgidir. İnsanlık, Alevilik felsefesini bilmiş olsaydı, bunca savaşta onca kan dökülmezdi" görüşünü ileri sürenlerle mi, "Materyalizm de nedir ki; Alevilik, hem materyalizmi, hem de Marksizmi sollayıp geçmiştir; o, gerçek eşitlikçilik, demokrasi, özgürlük ve sosyalizmdir" türünden büyük laf edenlerle mi karşılaşırsınız; "Alevilik, materyalist, ateist ve Marksist düşünceyle taban tabana zıttır" deyip, Alevileri, Marksist ve sol çevrelerden özenle ırak tutmak isteyenlerle mi? Aleviliği sadece Ortasya-Anadolu hattındaki Türklükten, ya da tam tersi İran-Mezopotamya platosundaki Kürtlükten ibaret sayanları mı hesaba katarsınız?(107) Varın siz düşünün artık!

---

107. **Yaşar Uçar**, "*32 Pare Alevilik*", *Cem* dergisi, Ağustos 1996, İst. Farklı tanımlar için bkz. **R. Yürükoğlu**, *Okunacak En Büyük Kitap İnsandır*, **Oral Çalışlar**, *Hz. Ali-Muaviye Çatışması*; **İsmail Mutlu**, *Tarihte ve Günümüzde Alevilik*; **Orhan Türkdoğan**, *Alevi-Bektaşi Kimliği*; **Mehmet Eröz**, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*; **Ethem Xemgin**, *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi*; →

Öz, "32 pare" Alevilik tanımı üzerinde durduktan sonra, kendininkini ekliyor. Varan 33!..

Alevi yazarlardan **Lütfi Kaleli**, Kasım-Aralık 1996 tarihli *Pir Sultan Abdal* dergisinde yayımlanan yazısında, daha ince bir noktaya parmak basıyor: "Son beş yıldır Alevi-Bektaşi örgütlülüğünde yer aldım. Birçok ülke, il ve köy gezdim; konuştum, dinledim, araştırdım, yazdım... Esef duyarak söyleyeyim ki, ne denli Alevi varsa, o denli Alevilik tanımına rastladım. Toparlanmak adına, ne denli çok örgütlendikse, o denli çok ayrışmaya tanık oldum... Görülen bu hata ve eksikliklerin, örgütlenme geleneğimizin olmayışından kaynaklandığı görüşündeyim..."

Sanırız, kimlik arayışında Aleviliğin böylesine parçalanışı, kimlik tanımından kimlik kaymasına/kaydırmasına doğru yol alışını etkileyen birden fazla etken bulunuyor.

İç nedenlerden *birincisi*; **Baki Öz**'ün çalışmasında sergilediğimiz farklı zihniyet, bakış açıları ve düşüncelerdir.

İkincisi ise; tarihsel açıdan birbiriyle ilintili olmasına rağmen genel/özel politik zeminlerde hareket eden, Bektaşilik-Alevilik ayrımıdır. Tekke, ocak, dergâh çevresinde dönen rekabettir. Keza, merkez-çevre ilişkilerinde yani devlet ile bu iki akım arasındaki birebir (düşmanlık/dostluk temelinde) ilişkilerdir. Bu temelde iktidarların "böl yönet" siyasetidir. Sözgelimi, Bektaşilikteki Babailer kolu, "Biz Türk değiliz; Haşimoğulları (Peygamber) soyundan geliyoruz" derken; Bektaşiler "Otman Baba'ya bağlıyız" iddiasındalar. Keza Çorumlu Teoman Şahin; "...Tarihimizde planlı bir oyun olan Bektaşi teşkilatı da Osmanlı'nın Alevileri denetleyip, 12 İmam yolundan uzaklaştırmak için kurmuş olduğu bir dergâhtır... Osmanlı dergâhı, Alevi top-

---

M. Sıraç Bilgin, *Yazatalar ve Homa: Aryan Mitolojisi*; Dr. **Cemşid Bender**, *Kürt Uygarlığında Alevilik*; **İsmet Zeki Eyuboğlu**, *Alevilik-Sünnilik-İslam Düşüncesi*; Dr. **Fuat Bozkurt**, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*; Dr. **Niyazi Öktem**, *Laiklik, Din ve Alevilik Yazıları*; **Cemal Şener**, *Alevilik Olayı*; **Reha Çamuroğlu**, *Tarih, Heterodoksi ve Babailer*, **Nejat Birdoğan**, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, Dr. **Ethem Nuri Fığlalı**, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*; **Derviş Şahin** derlemesi: **İmam Caferi Sadık**: *Buyruk*; *Nefes*, *Pir Sultan Abdal* ve *Cem* dergilerindeki çeşitli yazılar.

lumunu özbenliğinden koparmayı başarmıştır... Alevilik ile Bektaşilik zıt ve farklı şeylerdir. Bizler, Aleviyiz. Bu nedenle, Aleviliği yüzyıllardır ekonomik ve fikri yönden sömüren dedelik kurumu, artık yok olmalıdır. Bektaşilik ve dedelik, sömürü düzenidir" diyor.(108)

Üçüncüsü; Aleviler arasındaki ekonomik, toplumsal, siyasal ve ideolojik tartışmalar sonucunda meydana gelen kümelenmeler, bloklaşmalar, ittifaklar, dağılmalar, yeniden şekillenmelerin yarattığı büyük karmaşadır.

Bu karmaşa günümüzde iki ana akım halinde ortaya çıkıyor.

Biri, esas olarak; "Alevilik İslam içidir, Türklüktür, dolayısıyla dindarlıktır; tanrıtanımazlık, dinsizlik ve sosyalizmle ilgisi yoktur. Alevilik'teki inanç öğesi kaldırılırsa, geriye bir şey kalmaz. Alevi-Sünni yakınlaşması ve devletle işbirliği sayesinde Alevilere özel haklar sağlanabilir. Amaç gerçekleştirilebilir. Aleviler bir bütündür, sermayedarlar kâmil insanlardır. Bu işin sınıfı filan yok; burjuvazisiz bir şey yapmak mümkün olmaz!" görüşünü ileri sürüyor.

Diğeri ise özetle; "Alevilik inanç temeline dayanmaz; o, bir kültür ve yaşam biçimidir. Bu haliyle insanlığa hizmet eder; sol, demokrat ve ilerici düşüncelerle ittifak halinde 21. yüzyıla ayak uydurabilir. Alevilik, şeriatçılıkla bağdaşmaz; onun bir sınıf temeli de var. Bu sınıfsal özünü kaldırdığınız zaman, tarihsel Alevilik var olamaz. Devletle işbirliği, Alevileri çeşitli tuzaklara düşürür. Özgün kimliğini yok eder. Direnme geleneğinin kaynağını kurutur. Mozaik kültürünü, tek yanlı tek boyutlu İslam düşüncesine indirger" diyor.

İlk görüşün sıkı savunucuları arasında Prof. Dr. **Niyazi Öktem,** Prof. Dr. **İzzettin Doğan, Cemal Şener, Cemal Şahin, Rıza Zelyut, Reha Çamuroğlu, Abidin Özgünay** ile *Cem* dergisi çevresini sayabiliriz. Bakın bu konuda neler yazıyorlar:

Niyazi Öktem: "Biz, Aleviliği Stalin, Marks veya Lenin'le birbirine müsahip kılma saçmalığı içinde olmayız. İnsan sevgisi

---

108. Prof. Dr. **Orhan Türkdoğan,** *Alevi-Bektaşi Kimliği: Sosyo Antropolojik Araştırma*, s.243-245, 283-285, Timaş yay., 1995, İst.

içerisinde olan Anadolu Aleviliği, bölücü hareketler içinde olamaz... Sağduyulu, (evet) para sahibi, güçlü Aleviler, bilimsel çalışmalar yapan Sünni dostları da yanına alarak CEM Vakfı'nı kurdu. 'Zenginler Kulübü' dendi. Densin!.. Bu insanların ve bilimsel olumlu çalışmaların maddi ve manevi gücüyle, CEM Vakfı, Türk kamuoyunda Aleviliğin sesini yükseltti; devlet katında Aleviliğin saygın yerini vurguladı..."

Bize göre:

1. Anadolu Aleviliği, İslam dininin bir yorum tarzıdır. Belirleyici öğe, Müslümanlıktır. Hakk-Muhammed-Ali'yi her şeyin başı kabul eden Alevi yorum, İslam dini içinde yer almaktadır.

2. İnanç olarak Alevilik, doğaldır ki, aynı zamanda bir kültürdür. İşte Anadolu Aleviliği de İslam inanç sisteminin Şia kolu içerisinde, Anadolu topraklarındaki görünüm şeklidir. Ama inançsız olup, 'Aleviliği seviyoruz, zaten o kökenden geliyoruz' diyenler, bununla yetinseler hiçbir sorun olmaz. Aleviliği yüceltmek için mücadele ettiğini söyleyenler, eğer inanılmayan bir 'inanç' için mücadele ediyorsa, bunun adı ikiyüzlülüktür.

3. Anadolu Aleviliği, İslam dininin Anadolu yorumu olarak Ehl-i Beytçi'dir. Bu nedenle (Şia üzerinden) Caferidir... Kuşkusuz bu ilkeler, aslında İslam'ın özüdür. Gerçek Müslüman için, bu tür davranışlar bir erdemdir.

4. ...İslam'ın içinde yer alan Şia'yı, Hakk-Muhammed-Ali esasına dayalı Anadolu Aleviliğini, Ehl-i Beyt sevgisiyle dolu olan insanları Marksizm'le aynı potaya koymak, sadece ve sadece Alevileri kullanmak isteyenlerin icadından ibarettir. Genç, saf bazı Alevi çocukları ne yazık ki, buna kanmaktadırlar.

5. Aleviler, kuşkusuz demokrasiden yanadırlar. Anti-laik, teokratik devlet, Alevilik için büyük tehlikedir. Aleviler, Atatürk'ün kurduğu cumhuriyeti, laik devleti candan destekler. Ama 'Önce demokrasi, sonra Alevilik' veya 'Bizim Alevilik' diye bir sorunumuz yoktur; önce demokrasi sorunu vardır' demek, gene Alevilik dışında kalan bir anlayıştır..."[109]

---

109. *Cem* dergisi, Ekim 1996.

Burada araya girip yanıt verelim:

Öktem, Marksistlerin, "saf Alevi gençlerini kandırdığını" ileri sürerek, metafizik ve bilinçsiz bir çaba içine girebiliyor. Çünkü Marksizm, sadece Aleviler (Öktem'in deyimiyle saf Alevi çocukları) arasında yandaş bulma çabasında değildir. O kendini, sınıfsal ve toplumsal bir temelde tüm ezilenlerin, özünü dışlanmış hissedenlerin, baskı ve şiddete maruz kalanların kurtuluş reçetesi olarak sunmaktadır. Marksizmi benimseyenin Hıristiyan, Müslüman, Yezidi, Yahudi, Budist vs olması söz konusu edilmiyor. Aksi takdirde **Öktem**; Hıristiyan Avrupa'daki Marksistlerin, katı ortodoksluğu benimseyen Rusya ve Balkan halklarının, Budizm dinindeki Hintlilerin, Konfüçyus inancını benimsemiş Çinlilerin, Ortadoğu'daki Müslüman ailelerden gelme Marksistlerin açıklamasını yapamaz. Türkiye özelinde ise, İlk Marksist ve sosyalistlerin Alevi değil, Sünni gelenekten geldiği de bilinmelidir. **Nâzım Hikmet**, **Şefik Hüsnü**, **M. Ali Aybar**, **Aziz Nesin** ve benzerleri gibi. 1960'lardaki genel sosyalizm dalgası içinde, Alevi kökenlilerin Sünni kökenlilere oranı da pek fazla değildir. Ama Türkiye'de Aleviler, Kürtler, diğer etnik kökenden olanlarla baskı altındaki azınlık dinsel cemaatler, Marksizmi benimsemişlerse bunun nedeni toplumsal/siyasal/kültürel kimliklerinin yok edilmesi veya bu yöndeki ezilmişlikleridir. Demek ki, Marksistlerin, "Alevi gençlerini ayartalım" şeklinde özel bir takıntıları, onun deyimiyle "bir tezgâhları" bulunmuyor. "Saf Alevi çocuklarını ayartıyor" ifadesi de **Öktem**'in araştırmacı-yazar kimliğiyle bağdaşmıyor. Devlet gibi konuşuyor burada **Öktem**.

Kaldı ki **Öktem**, şunu inkâr edemez: Alevi, Kürt, diğer etnik ve dinsel azınlıkların hakları için; o ve benzerleri uzun yıllar susarken, sosyalistler bu uğurda çok can verdiler, mücadele ettiler. Nevzuhur Alevi sermayedarları ve bilgiçlerinden çok daha kararlı biçimde Alevi kimliğine sahip çıktılar, onların haklarını savundular, onlara kardeşçe yaklaştılar. Bir üstkimlikte, sosyalizmde buluşmayı; bir ütopya kurmayı önerdiler. Nevzuhur Aleviciler/Alevi sevicileri, bugün hak hukuk peşinde koşup, "Biz de Aleviyiz" diyebiliyorlarsa, bu, biraz da **Öktem**'in pek nefret

ettiği sosyalistler sayesindedir. Ha, bu arada sosyalistler de hata yaptılar, Alevi kimliği konusunda bazı kusurları oldu. Mesela, bize göre, biraz fazla "Alevi kuyrukçusu, Alevi pohpohçusu" oldular; Alevilikle sosyalizmi özdeş gördüler. Bunlar yapılmaması gereken şeylerdir. Ama tarihtir, olmuş bir kere.

Öktem'in, Marksistlere, "Biz Alevilerin kapısını çalmayın; saf gençlerimizi ayartmayın" demesi de tekkeci bir yaklaşımdır. Ortaçağ kafasıdır. Kendisinden çalınmasını istemediği gençleri, şeriatçıların kucağına atmakta (teorik yönlendirme yoluyla) beis görmüyor. Marksistleri ise Avrupalıların kapısına kışkışlıyor. Sen "Avrupalı gençleri çal, ayartıver" zihniyeti, İslamcıların tersten oryantalizmine ne kadar da benziyor. Tipik 12 Eylülcü, Türk-İslamcı mantığıdır bu. Çünkü "Marksizm ithal ideolojidir. Ama Alevilik İslam içidir. Eh, İslam da Türk milletinin öz malıdır, ithal değildir. Made in Turkey'dir!.." Maşallah, kırkbin kere maşallah!

Öktem, "Alevilik" denen şeyin gökten zembille inmediğini, sınıflar üstü ve dinler üstü olmadığını, aksine sınıfsal bir nitelik taşıdığını, tarihsel süreci içinde resmi/merkezi İslam'a karşı çok yönlü mücadelesinde mezhep biçimine bürünmüş bir devrimci ideolojiye sarıldığını bilmek durumundadır. Ortaçağda "Sosyalizm, Marksizm" olamayacağına göre, hemen tüm ilerici, devrimci hareketlerin başkaldırı sırasında "gerçek dine karşı sahte dindarlığı, reel İslam'a karşı ütopik İslam'ı veya bir mezhebi" kullandıklarından habersiz olduğunu sanmıyoruz. Mademki araştırmacıdır **Öktem,** o halde, **F. Engels**'in, "*Almanya'da Köylü Savaşları*" adlı incelemesinde yaptığı şu doğru saptamadan da haberdar olmalıdır: "Her çağda dinsel kavgalar, aynı zamanda yürümekte olan sınıf kavgalarının yansımasından başka bir şey değildir."

Konuya devam edelim:

Abidin Özgünay: "Alevilik'ten bahseden tarihimizde nakiller de, niyet ve eylemler de kirlidir... Bilinir ki, Aleviliğin hamurunda ilahiliğin irfaniliğin hamuru vardır. Alevilik Allah'ı reddetmez, ateist değildir. Kur'an, Aleviliğin de kitabıdır. Alevilik, Kur'an'ı bir ayak bağı olarak değil, Hikmet ve ilham kay-

nağı olarak görür... Alevilik mezhepsizlik de değildir. Peygamber'in mezhebi mi vardı ki..."(110)

Derginin aynı nüshasında yazan **Sadık Göksu** isimli bir zat, "Alevilik, felsefe olmaktan önce dinsel inançtır" diyor. Aynı kişi, Mart 1993 tarihli *Cem* dergisinde ise, Aleviliği başka türlü yorumlayan sol kesime âdeta veryansın ediyor.

Bu tartışmalardan cesaret alarak, Alevileri Sünnileştirmek, Türk-İslam sentezi içinde eritip asimile etmek isteyenlerse, âdeta pusuya yatmış bekliyorlar.

Buradan hareketle, Alevi kimliğini ararken kimlik kaymasına yol açan dış etkenlere geçebiliriz. Önemli dış etkenler arasında şunlar sayılabilir: Mevcut küreselleşme ortamında "Ulus-devlet" temelinin sarsılması, 70 yıllık Cumhuriyet döneminde "Toplum yaratma" projesinin başarısızlığa uğraması; bunun yerini, "Cemaat/topluluk" gibi altkimlikleri bol olan bir yapının alması; kapitalizmin toplumu bölücü, parçalayıcı yoz kültürü ve nihayet kültürel hegemonyayı üstün tutan postmodernizmin etkileri, postmodernizmden de cesaret alarak ortaya çıkan dinci-şeriatçı dalganın Türkiye özelinde yarattığı yankılar vs. Önemli kısmının tahlilini ve Türkiye'de nasıl somutlandığını yukarıda ele aldık. Daha özel olana, Türkçü-İslamcı kesimin teorik, siyasi, kültürel ve ideolojik hamlelerine inelim istiyoruz. Çünkü, ulusalcılık, sosyalizm gibi üstkimlikleri reddetme noktasından yola çıkarak altkimlikler kuyusunda bir şeyler aramaya koyulan Alevilerin, üstelik referans noktalarını da inanç biçimi olarak İslam'a dayayanların gelip varacakları nokta, Türk-İslamcıların sunacakları "yeni üstkimlik" olacaktır. Veya diğer adıyla söylersek, 12 Eylül 1980 askeri rejiminin topluma giydirmek istediği üniformadır verilecek üstkimlik. Üstelik ta Osmanlı'dan beri sınanagelmiş, artık küflenip yıpranmış olan bu kimlik, Alevilere yepyeni bir buluşmuş gibi sunuluyor. Amaç, kimlik arayışı içinde olanların, kimliklerini kaydırmaktır; güya bir üstkimlik veriyormuşçasına, kimlik imhasıdır. "İslam cilasıyla cilalanmış tek boyutlu Alevi kimliği yaratmaktır" amaç.

---

110. *Cem*, Eylül 1992.

"Kimlik kaydırması"nın önemli bir teorisyeni, eski MHP'li şimdinin tarikatçısı Prof. Dr. **Orhan Türkdoğan**'dır. Bakalım neler yazıyor:

• "Kaldığım Nürtingen bölgesindeki birkaç güneydoğulu (Elazığ) işçi ailesiyle dostluk kurdum. Terzilik yapan işçi arkadaş, Alevi olmasına rağmen, bende hiçbir Alevi izlenimi uyandırmadı. Ailece çok iyi dostluk kurduk. Böylece, 'kimlik kaydırması' yapmak suretiyle, benimle Sünni çizgide uyum sağlamaya çalıştı."(111)

• "Alevi kimliği üzerinde durduğumuza göre, varsayımımız da bu bağlamda ele alınmalıdır. Temel önerme olarak benim üzerinde durmak istediğim iki hususa burada dikkatleri çekmek istiyorum: 1) Alevi-Sünni farklılaşması-tarihi süreç içinde-iç ve dış etkenlerin oluşturduğu bir olgudur. 2) Bu nedenle, her iki bakış açısı, yeniden yapılanma süreciyle köklerine (İslam'a-F.B.) yönelerek sosyal bir bütünleşmeye dönüşebilir... Alevilik-Sünnilik, bir credo (inanç sistemi) olarak, temelde Allah-Muhammed-Kur'an üçlüsünün dışında değildir... Bu çerçeve içinde, bütünleşme ile ele almaya çalıştığım husus, bir grubun öteki grubu bir erime potası (melting pot) içinde eritmek değildir. Her iki grubu, düşünme, duyma ve eylemde bulunma özelliklerine saygı göstermek suretiyle, bir İslami kültürde birleştirmektir..."(112)

• Aydın iline bağlı Kızılcapınar Alevilerinden (Tahtacılar) köy öğretmeni **İbrahim Özkan:** "Bize, Türklüğümüzü Mehmet Eröz (Türk-İslamcı bir yazar-F.B.) öğretti. Devletin yapamadığını, bu arkadaş yaptı... Köyümüzde bir cami yaptırma derneği kurduk. Gördüğünüz cami böylece ibadete açıldı. 'Alevi köylerinde cami vardır' izlenimini yaymaya çalıştık. Bu yolla, yüzlerce yıl sürüp giden eziklikten, baskıdan kurtarmış olduk... Camilerde, Diyanet çevresinde ve medyada, 'Alevi de Türktür, Müslümandır 'tarzında yayın yaparak, kimliklerimizi açıklasınlar, kamuoyuna duyursunlar. Diyanet İşleri, bunu görev bilsin.

---

111. **Türkdoğan**, age. s.38.
112. Age. s.41-42.

Türkçü din adamları, İslam'ı Arapla aynileştireceği yerde, Türklükle uzlaştırmaya çalışsınlar. O zaman, yerimiz ve hüviyetimiz daha iyi anlaşılmış olur..."(113)

• **Halil Öztoprak,** '*Alevilik-Bektaşilik*' adlı incelemesinde, 'Alevi-Sünni farklılaşmasının esasta iç ve dış grupların kışkırtması sonucu büyüdüğünü' tarihi verilere dayanarak açıklamıştır. 1970'lerden sonra Alevi kültürü üzerinde yoğunlaşan Marksist eğilimli yayınlar ile PKK'nın etnik stratejisinde ele alınan 'Kürt-Alevi' sentezi türü oluşumları, bu çizgide düşünmek gerekir. Biz de bu araştırma boyunca böyle bir hipotezin doğruluğunu kanıtlamaya çalışıyoruz..."(114)

• Nitekim, Hacı Bektaş Veli'nin amcaoğlu ahfadından (torunlarından) Hacım Sultan torunu ve Hacım Sultan Ocağı dedesi, (Manisalı) Avukat İsmail Ünlütürkler, 700 yıllık şeceresine (soykütüğüne) dayanarak şu görüşleri ileri sürüyor: "Aleviler, İmam Halife'nin yolundadır. Çünkü, İmam-ı Âzam Hanefi, İmam Cafer'in talebesidir. Aslında bütün Aleviler Sünni, bütün Sünniler de Alevidir..."(115)

• "...(Mazgirtli gençler arasındaki yaygın kanıya göre) Sünni-Alevi bütünleşmesinde, cemaate göre dedelik kurumunun kaldırılması işi daha da kolaylaştıracaktır. Demokratik karar vermede, insanlar daha bağımsız yargıda bulunabilecekler... Beyoba'da 30-40 kadar Alevi genciyle yaptığımız söyleşide bir özeleştiri gördük. Marksist eğilimlerin sıcak dönemlerinde, Alevilik bir teoloji olarak dışlanmış, geri plana itilmişti. Maddeci norm ve önermeler, sistemin içine nüfuz etmek suretiyle, bir kültür unsuru olan 'Aleviliği' geri plana itmişti... Bu yönelim biçimi, ülkemizde de laik kod altında rahatlıkla dini değerlerin hiçliğini gündeme getiriyor ve ideoloji uğruna ağır eleştirilere maruz bırakıyordu. Eski düzeni devirmek, yerine devrimci bir kimlik taşıyan Marksist eylem biçimini ikame etmek sure-

---

113. Age. s.127-129.

114. Age. s.153.

115. **Mustafa Ruşen**'in "*Günümüzde Alevilerin Olaylara Bakışı*", *Ortadoğu* gazetesi, 12 Şubat 1994'ten aktaran Türkdoğan, age. s.162.

tiyle yeni formülleri açıklamak, artık ülkemizde ideolojinin zaferini oluşturuyordu... İdeoloji çağı, modern düşünce ve akımların bir gereğiydi. Bu çağın ömrü bir yüzyıl bile sürmedi, tarihin çöplüğüne atıldı... Pozitivist ve Aydınlık çağının geliştirdiği nihilist tezler, artık yerini bir iymancı (fideist) felsefeye bırakıyordu... Beyobalı Alevi gençler, her inanır gibi, kendilerinin de bir inanış sistemi bulunduğunu, bunu ifaya (yerine getirmeye/uygulamaya) hakları olduğunu savunuyorlardı. Cemevi de bu nedenle gerekiyordu. Hattâ, 'Diyanet İşleri ve Diyanet'te Alevi temsilcileri bulunsun, bizlere de dede yollansın' diyorlardı..."(116)

• "...(Çorlu/Tekirdağ yöresinden) olup Sünnileşen Bektaşi Ahmet Kös, 'Alevi öğretisi, İslam'ın bir parçasıdır. Bu nedenle namaz, oruç ve hacc inkâr edilemez' yolundaki görüş Aleviler arasında yaygınlık kazanıyor' diyor. Amasya'nın Uygur kasabasından Süleyman Er Dede, kendini şöyle tanıtıyor: 'Ben dinine, geleneklerine bağlı bir kişiyim. Namazımı kılmaya çalışırım, orucumu ise mutlaka tutarım. Alevilik Diyanet'te temsil edilsin, diyorlar. Ne kadar yanlış. Alevilik bir din midir? Hayır! Bir mezhep midir? Hayır! Bir tarikat mıdır? Hayır! Öyleyse neyi, niçin ve nasıl temsil edeceksiniz? Bu, TC bütünlüğü ile nasıl bağdaşır? Bir kere, Diyanet kimi temsil ediyor? Müslümanları... Aleviler Müslüman değil mi yani? Bu tartışmalar yanlış, çok yanlış."(117)

• "Hüseyin Tuğcu, İlahiyat Fakültesi'ni bitirmiş. Tuğcu diyor ki: Alevi ve Sünni arasında temelde hiçbir fark yok. Ehl-i Sünnet olarak Diyanet'te Hanefi, Şafii veya Alevi bürosuna ihtiyaç bulunmuyor. Cami'ye, Havra'ya veya Kilise'ye gidemeyen Marksistlerin Cemevlerinde ne işi var?"(118)

• "...Kırıkkale/Hasandede köyünden Ahmet Demirhan, 'Şeriat olmadan tarikat olmaz. Bir Alevinin şeriatını, tarikatını bilmesi gerekir. Bunları bilmiyorsa, o zaten Alevi değildir, Müslüman değildir. Bugün Aleviliği saptıranlar var... Dede dediğimiz

---

116. Age. s.169.
117. Age. s.247-249.
118. Age. s.248-249.

insanların bir kısmı Kur'an okumasını bile bilmiyor. Kelime-i Şehadet getirmekten habersiz. Kelime-i Şehadet getiremeyen ve Kur'an'ı Kerim okumasını bilmeyen bir adamdan Mürşid-i Kâmil olamaz. Rehber olamaz..."(119)

• "...Akhisarlı Doç. Dr. Mustafa Yılmazkılınç, Orman Fakültesi'ni bitirmiş ABD'de master ve doktora yapmış bir Alevi. Şöyle anlatıyor: 'Ben fanatik bir Alevi idim. Anladım ki, İslamiyet'te fanatizm yoktur. İslam'ın kaynağı belli: Kur'an ve Sünnet. İşe buradan başlamak lazım. Sünnetin kaynağı Âl-i Beyt'tir. Sünneti seniyeye sırtını dönen, hakiki Âl-i Beyt'ten olmadığı gibi, ona dost bile olamaz. İşte ölçü bu. Biz, Âl-i Beyt'i seviyoruz. Âl-i Beyt'ten murad ise, Sünneti seniyedir. Zira Hz. Ali başını, canını o sünnet için, o kitap için vermiştir..."(120)

• "Kırmancım, Koçgiri aşiretinden değilim. İmam Bakır'a bağlıyız. Biz, kendimizi Türk hissediyoruz ve samimi olarak da buna inanıyoruz. Şah Mansur, yani bizim pirimiz Horasan'dan gelmiştir..." diyor Süleyman Diyarlı.(121)

• Feyzullah Ulusoy, "Ben, bir Alevi dedesiyim. Alevilik, İslamiyet'tir; Alevilik, Türklüktür. Yalnız, günümüzde Aleviler çok saf ve cahil durumdalar. Kürtçülere karşı, Şia'ya ve komünistlere karşı uyanık değiller. Bunlar tarafından kandırılıyorlar. Devlet ve din adamları bunlarla ilgilenirse, bu tehlikeler ortadan kalkacaktır" görüşünde.(122)

• Emekli bir müftü anlatıyor: "Benim engin deneyimim var. Eğer biz Diyanet mensupları, Alevi çocukları üzerine iyi niyetle yaklaşır, Kur'an ve Peygamber yoluna dayalı hakikatleri açıklarsak, bu Alevi gençleri kazanmamak için hiçbir sebep göremiyorum. Bu yapılmadığı takdirde, iki grup arasındaki temelden kaynaklanan farklılık, hem kötü niyetliler tarafından alevlendirilir, hem de bütünleşme gerçekleşemez."(123)

---

119. Age. s.250-251.
120. Age. s.252.
121. Age. s.306-307.
122. Age. s.321-322.
123. Age. s.428.

• Tokat/Zile'ye bağlı yaşlı bir Bektaşi köylüsünün olaya bakışı: "Otuz gün oruç tutarım, namaz da kılarım. Kur'an okurum. Şia ile aramızda önemli hiçbir ayrılık yok. Hepimiz kökte biriz. 1994 yerel seçiminde köyümüz RP'ye oy verdi, iki genç ise MHP'ye oy attı. MHP'ye oy verenler, 'Biz Türklüğün savunucusuyuz, RP'yi savunanlar ise şeriatçıdır' diyorlar"(124)

Yukarıda sergilenen görüşlerin tümü, **Türkdoğan**'ın yaptığı/yaptırdığı alan çalışmasından alıntılandı. Aynı çalışmada, benzer görüşlerden onlarcasını bulabilmek mümkün. Biz, seçme yaptık. Kanıtlamak istediğimiz şudur: **Türkdoğan** ve benzer zihniyeti taşıyanlar, çokkültürlülük, demokrasi, Alevi-Sünni yakınlaşması, anlaşmazlıkların giderilmesi ve hoşgörünün gerçekleştirilmesi adına, esasta Alevi kimlik arayışlarını tek bir kalıba dökmek istiyorlar: Türkçülük-İslamcılık.

Bu da, kimlik tanıma adına, Alevilerde kimlik kaymasına/kimlik kaydırılmasına yani açıkçası Alevilerin yeniden sünnet edilerek Sünni Müslümanlar haline getirilmesine yol açmaktadır.

Türkdoğan gibi düşünenlerin mantığı aşağıdaki gibi işliyor:

"Yine antropolojik açıdan, **Charles Winick** etnikliği, dar sınırlarda ele almakta ve şöyle tanımlamaktadır: 'Etniklik, hakim bir toplumda azınlıkta kalan grubun göze çarpan genel kültürel özellikleridir.' Bir anlamda etniklik, çok sınırlı ölçülerde aynı dili konuşan ve aynı kültüre sahip olan insanlar grubudur. Bunların hiçbiri, Alevileri etnik grup olarak görmemizi gerektirmeyen verilerdir. Ancak, Sünni çoğunluk içinde, bazı özellikleriyle değişkenlik gösteren yönleri göz önüne alınırsa, son derece dar sınırlar içinde Alevileri bir etnik şemsiye altına toplayabiliriz.

Unutmamak gerekir ki, böyle bir kategorileşmede Şia, Alevi'ye; Alevi de Bektaşi'ye göre etniklik arz edebilir. Bunun gibi; Kürtçe konuşan Alevilerle, Türkçe konuşanlar için aynı çizgi düşünülebilir. Bütün bunların, Sünni çoğunluk karşısındaki kimliği de, aynı etniklik tayfı içinde gözlenebilir... Bu, sadece, Sünni-Alevi farklılaşmasında değil, bizzat Alevi-Sünni ve Ale-

---

124. Age. s.513.

vi-Bektaşiler arasında da gözlenmektedir. Örneğin İzmir Narlıdere yörelerindeki Tahtacılar, Doğu bölgesinden Alevileri dışlayarak, 'Biz Tahtacıyız, onlar Alevidir' diyorlar. Akhisar (Manisa) yöresinden gelen Gökçelilerle Narlıdere Tahtacıları, aynı Alevi şemsiyesi altında olmalarına rağmen kız alıp vermezler. Aralarında ocak ve erkân farkları bulunması sebebiyle birbirlerini dışlarlar...

Etniklik olgusunu, bu nedenle Alevi cemaatleri, hakim Sünni görüşün yer yer tepkilerine olan tutum geliştirmelerinin bir ürünü olarak algılanmalıdır. Tarihi süreç içinde, bu kapalı kalma özelliği, her türlü diyaloğun önünü kapatmış, âdeta toplum içinde bir kast oluşturmuştur. Sünni-Alevi farklılaşmasında, bu kalıp yargıların etkisini unutmamak gerekir... Dini liderlerin (Dede), bunda büyük tesiri vardır. Zeynelabidin Ocağı, elit dini lider yoluyla temsil edilmesine rağmen, Alevi-Sünni kaynaşmasına (kız alıp vermelerine) sonuna kadar karşı çıkmıştır. Aynı şekilde Volk-Aleviliği temsil eden kişilerde de bu eğilimi gözlemiş bulunuyoruz. O halde, Alevi-Sünni yaklaşımında, geleneksel Alevilik kadar, elit temsilcilik de etkili olmaktadır. Vecd içinde Ehl-i Beyt sevgisine yönelik tutum kazanmaları, karşıt grupları dışlamaktadır. Bu grup, gerçek İslamiyet'in kendilerinde bulunduğunu; demokrasi, eşitlik, özgürlük ve hoşgörü gibi modern hayatın bütün icaplarını ancak Aleviliğin karşılayabileceği tarzında bir algılamayı da gündeme getirmiştir. İşte, Alevi entegrizmi (köktendinciliği/bağnazlığı/şeriatçılığı-F.B.) dediğimiz olgu da budur. Kuşkusuz, bu oluşumda, Ehl-i Beyt'in bir karizma olarak algılanması ve Sünni baskılara karşı, koruyucu bir gücü temsil etmesinin de payı büyüktür...

Asırlarca yürütülen dışlanmışlık-itilmişlik gibi iki önemli mekanizma, Alevi topluluklarını yeraltına itmiş, illegal bir görünüm kazanmalarına yol açmıştır. Yasal hakların kesildiği bir 'Büyük Toplum'da, her 'Küçük Toplum' bir hayat mücadelesi başlatır. Bu, bir anlamda sosyal seferberlik diyebileceğimiz, kendini koruma, güç odaklarına karşı vaziyet alma sürecidir...

(Muaviye-Ali çatışması, Kerbelâ olayı vs)... Bütün bu gelişmeler, İslam tarihinin Arap kanadına aittir. Türklerin, bu oluşum-

da en ufak bir müdahaleleri düşünülemez. Bu olaylar cereyan ettiği sularda, Türkler henüz İslam'la tanışmanın eşiğindeler."(125)

"...O halde, İslam tarihinin ortaya çıkardığı malum olaylarda Ulema tabakası ile Volk-İslam'ın (Halk İslamı) görüşleri birbirine karşı olmamakla beraber, sessiz bir tercih ortaya çıkmıştır. Böylece Halk İslamı, Ehl-i Beyt çizgisinde yer almıştır. Bu tarihi ayrılık noktası, iç ve dış etkenlerle âdeta zamanın akışı içinde müesseseleştirilmiş (kurumlaştırılmış), geleneksel bir bilgiye dönüştürülmüştür. Bu da 'Gelenekli Alevilik'in oluşumunu hazırlamıştır. Bu 'Gelenekli Alevilik'in içyapısında; tarihi gerçeklere uymayan, İslami kültür kod'larıyla anlaşamayan birtakım batıl görüşler ve hurafeler de vardır... Alevi-Sünni teolojisini temsil eden yetkililerin bir araya gelerek ilmi bir seminer veya toplantıda tartışmaları gerekmektedir. Çünkü, hemen her Alevi ocakzadesi; Allah-Kur'an ve Peygamber üçlüsünde birleştiğini bize kesinlikle açıklamıştır. Bu nedenle İslam'ın özünde Alevi-Sünni açısından bir sapma düşünülemez. Her Alevi; Allah, Peygamber ve Kur'an'a bağlı olduğu hususunda kararlıdır. Bu üç unsur, Alevi-Sünni bütünleşmesinde temel taşı teşkil edebilir...

Alevi-Sünni bütünleşmesi için, 'İslam'ın sistematiğinde hiçbir ayrılık noktasına rastlamak mümkün değildir. İslam, aykırılıkları birleştiren, bütünleştiren, (Bir'de çokluk, Çok'da birlik) arayan bir dindir. Alevi-Sünni meselesi için böyle geldi böyle gitsin diyemeyiz...

...Güneydoğu yöresi hariç, ülkemiz büyük çoğunluğuyla Hanefi mezhebine mensup bulunmaktadır. Alevi-Sünni bütünleşmesinde önemli bir kültür kodu olarak Hanefi mezhebinin inceliğinden, hoşgörü ve liberal zihniyetinden yararlanılmak suretiyle, Alevi yapısına yeni boyutlar kazandırılabilir. Hanefizmin

---

125. Age. s.527-534. **Türkdoğan**'ın, "Türklerin Ali-Muaviye, Kerbelâ olaylarıyla ilişkisi yoktur" demesi, buradan hareketle "Alevi-Sünni çatışmasında Türklerin hiçbir dahli yoktur" anlamında geniş ve rahat konuşması, tarihsel gerçeklere uymuyor. Oysa, 1040'lı yıllardan itibaren Bağdat'a inerek Abbasiler döneminin keskin kılıcını oluşturan Sünni Türk komutanları, İran ve Anadolu Selçukluları, sonradan Osmanlılar, Alevi-Sünni çatışmalarında aktif rol oynayarak; yüzbinlerce Alevi/batıni isyancıyı katlettiler.

bakış açısı, öğreti kuralları, Alevi kültür sahalarında kitlelere telkin edilebilir. Hanefiliğin bir mezhep olarak sadece nüfus cüzdanlarında kalması yerine camiye, okullara ve cemaatlere aktarılması gereği vardır..."[126]

Türkdoğan'ın amacı anlaşılmıştır sanırız: Alevi-Sünni yakınlaşmasını, bütünleşmesini Türk-İslam sentezi içinde mümkün görüyor. Öncelikle Aleviliğin sol, ilerici, Marksist, devrimci ve Kürtlükle ilintili yorumlarının terk edilmesini, Alevi elitlerinin (seçkinlerinin) dışlanmasını önşart olarak öne sürüyor. Ardından milletleşme (Türkçüleştirme) programı temelinde Hanefilik yapıştırıcısını, kesin tedavi için kaçınılmaz reçete diye öneriyor. Bu arada sadece devlet eliyle değil; aynı zamanda Nurcu, Süleymancı, Işıkçı, Menzil grubu gibi tarikat ve dini cemaatlerin de devreye girerek Alevi kimliğinin kaydırılmasına katkıda bulunmasını öneriyor.[127] Haydi bakalım, kolay gelsin!.. Hem, **Niyazi Öktem, Abidin Özgünay, Cemal Şahin** ve **İzzettin Doğan** gibilere, hem de Türk-İslamcılık temelinde görüş belirten Türkçü-Şeriatçı takımına!

Türkdoğan, Aleviliği Sünnileştirme operasyonunda, postmodern görüşlerden de güç ve destek almaktadır.

Göz atalım:

"Daha önce de değindiğimiz gibi, Türk modernleşme ve batılılaşma tezi, din olgusunu, bir sosyal kurum olarak dışlamış, laik bir eksene oturtmuştur. **Ziya Gökalp**'te; 'Batılılaşma, aynı zamanda çağdaşlaşma' anlamını taşır. Ancak, günümüzde beliren postmodernist akımlar, din olgusunu yeniden gündeme getirmekte ve onu toplum fertlerini birbirine bağlayan, dayanışmayı sağlayan bir grup bilinci (esprit de corps/cemaat bilinci-topluluk bilinci-F.B.) olarak görmektedir... Alevilik de, bu yanlış yorumlanmalardan zarar görmüş, norm ve inanç sistemlerinin pratiklerini uzun yıllar uygulama alanına aktarmış, hattâ laik Alevi insanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Manevi eğitimden, ruh terbiyesinden yoksun nesiller, zaman içinde Ale-

126. Age. s.535-565.
127. Age. s.543.

viliği kabile ideolojisi biçiminde algılamışlardır. Alevi olmayı, kendileri gibi düşünmeyen inanç sistemlerini (Sünni normları) gelenekli yapıları içinde bir kabile ideolojisine dönüştürmüşlerdir. 1960'lar sonrası Alevi gençlerin Marksist ideolojilerin peşinde koşmalarını, işte bu kabile ideolojisinde aramak gerekir...

Bu laik-Alevi zihniyetinin yeniden gerçek yapısına kavuşturulması için özüne dönmesi (yani İslam'a-F.B.), kimliğini araması (İslami üstkimlik-F.B.), kendini kendinde bulması gerekir. Yeni Alevicilik hermöntiğinin (yorum tarzı-F.B.) temel felsefesi, bu noktada aranmalıdır. Protestanlığın yapısında gözlemlediğimiz yeni fundamentalizm (köktendincilik) akımının bir benzeridir. Alevi fundamentalizmi de bu çizgiden hareket etmelidir. Bu, radikal (köktenci) bir hareket değildir, tersine köklere dönmek ve kimliğini aramak (İslam şeriatçılığı-F.B.) misyonu taşır. Çünkü, çağımızda hızla ilerleyen teknoloji ve sanayileşme dalgaları, eski cemaat yapısını, dayanışma ruhunu yıkmakta; yerine maddeci, ferdiyetçi atılımları getirmektedir. Bundan en çok Alevi-Bektaşi toplum zarar görmektedir. Cem törenleri durmuş, musahiplik pratikleri unutulmuştur. Sadece ve sadece laik-Alevi kimliği kalmıştır. Bir başka deyimle, Alevi kabileciliği diyebileceğimiz 'Ben Aleviyim, ben Ehl-i Beyt'tenim' tarzı kalıp yargılar, remizler (simgeler), semboller, jargonlar ve mitler (efsaneler) etrafında toplanabilme eğilimi ağırlık kazanmıştır...

O halde, Alevi fundamentalizmine postmodernist bir dünyada yeni bakış açıları getirebilmek gerekir. Bunun için de Aleviliğin özüne dönmesi (İslam'a-F.B.), kendini kendinde bulması (Şeriatta-F.B.) tarzında yeni yönelim biçimlerine ihtiyaç doğmaktadır. Bunu, günümüzde Dr. **Ali Şeriati** (İranlı sosyolog olup, Marksist söylemleri Şii Şeriatçılığına boyayıp piyasaya süren zat-F.B.) İran'da başlatmıştır..."(128)

Artık anlaşılmıştır: **Türkdoğan,** İttihad ve Terakki döneminde başlayıp, Kemalizm'le devam eden modernist görüşlerin; ulus-devlet ve cumhuriyet-toplum-laiklik türünden söylemlerin bir kenara atılmasını istiyor. Bunun yerine tarikat/cemaat teme-

---

128. Age. s.185-186.

linde oluşacak bir toplumsal yapıda, Alevilerin laiklikten, demokrasiden, çağdaşlaşmadan, ilericilikten, sosyalizmden, pozitivizmden vazgeçmelerini istiyor. Aynı zamanda, *"Yeni Alevicilik"* denilen bir çeşit Alevi köktendinciliği/Alevi şeriatçılığı kanalıyla İslam'la bütünleşmesini öneriyor.

Eh, Alevi bağnazları, çokbilmişleri, bilgiç takımı ve şeriatçıları da; "Alevilik bir dindir; özü İslam'dır, Kur'an'dır. Ehl-i Beyt ve Hz. Ali sevgisidir. Sünni-Alevi arasında inanç ve kültür farklılıkları yoktur" dedikleri andan itibaren kaybetmişlerdi zaten. **Türkdoğan**'ın, *'Yeni Alevicilik'* adı altında ileri sürdüğü, Alevi köktendinciliği sahasında çoktandır at koşturmaktalar. Çok lafını ettikleri, sonuna kadar savunacağız dedikleri laiklikten de artık vazgeçmiş sayılabilir bu *"Yeni Aleviciler."*

Kaynağını "İslam'a" dayandıran nevzuhur Alevi köktendincilerinin anlamadıkları şudur: Allah, Peygamber, Kur'an, Ehl-i Beyt, Hz. Ali sevgisi gibi referans noktalarında İslamcılarla yarışmak, onlarla aşık atmak mümkün değildir, olamaz. Çünkü anılan şeylerin gerçek sahiplenenleri İslamcılardır. Üstelik, sizin adını zikredip geçtiğiniz o konuları, sizlerden çok daha iyi bilmektedirler. O kaynağın; sizleri, gerçek İslam'a yani Şeriatçılığa, Sünnileştirmeye götüreceğinin farkındalar. Belki sizler de farkındasınız ama hiç olmazsa; gerçekten laiklik, demokrasi, ilerleme ve çağdaşlık isteyen Alevi kitlelerinin kanına girmeyin! Kimlik arayışında, İslam'a yönelen kimlik kaydırması olayına alet olmayın, kimseyi de alet etmeyin. Üç-beş kuruş rant alacaksınız veya bunu siyasi açıdan istismar edeceksiniz diye, halkı Alevi bağnazlığına yani Alevi köktenciliğine itmenin gereği var mı?

III. EHL-İ BEYT NEDİR? KİMLERİ KAPSAR?

"Ey Peygamber hanımları!.. (...) Ey Ehl-i Beyt!.. Allah, sizden kiri ve günahları gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister..."
Ahzab suresi 32 ve 33. ayetler.

"Peygamber buyurdu ki, Bu ayet (Ahzab suresi, 33) ben, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin hakkındadır." **Ebu Said Hodri**

A) Ehl-i Beyt Kavramı

"*Ehl-i Beyt*", Alevi ve Şia dünyasının olmazsa olmaz (*sine qua non*) siyasi ve ideolojik kavramı haline gelmiştir. Sünnilerce de kullanılmasına rağmen, bu kavram, âdeta Şia ve Alevilerle özdeşleşmiş; çoğu da "Seyyid"lik (yani soyu Ali ailesine uzanan) ünvanı alarak bunu bir kimlik gibi kullanagelmiştir.

Bir yoruma göre, Ehl-i Beyt kavramı, Aleviliğin temel kurallarındandır. Bazı Şii ve Alevi düşünürleri, Ehl-i Beyt'e özel bir kutsallık atfederler. İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'da gerek Ali, gerekse eşi Fatıma (aynı zamanda Peygamber kızı) hakkında bazı ayetler bulunduğunu ileri sürerler. Somut örneklerini **Rıza Zelyut**'un çalışmalarında görebiliriz: "Bakara suresinin 207. ayeti, Hz. Ali için inmiştir; Ahzab suresinin 25. ayeti Ali'nin yiğitliğinden söz eder... Şura suresinin 23. ayeti, Hz.

Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'e ilişkindir... Ahzab suresinin 33. ayetinde Ehl-i Beyt ibaresi yer alır..."(129) Ancak bu kavramın tartışmalı olduğu, tarihsel süreç içinde görülmüştür.

Konuyu irdelemeden önce, Ehl-i Beyt kavramının bir tanımına bakalım: "Peygamber Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed'in ev halkı... Arapça *beyt* sözcüğü ev demektir. Bu deyim, Kur'an'ın Hud suresinde (73. ayet) Peygamber Hz. İbrahim'in ve Ahzab suresinde (33. ayet) Peygamber Hz. Muhammed'in ev halkı için kullanılmıştır. Peygamber Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatıma, Hz. Fatıma'nın kocası ve Peygamber'in amcasının oğlu Hz. Ali ve bunlardan doğan çocuklar '*Ehl-i Beyt*' deyimiyle dile getirilirler. Gerçekte bu deyim, Kur'an'da Peygamber'in karılarını ve öteki çocuklarını da kapsayarak bütün ev halkı için kullanılmıştır. Şiiler, Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelen dokuz imamı da Ehl-i Beyt'ten sayarlar."(130)

Yeri gelmişken, "Ehl-i Aba" ve "Pençe-i Âl-i Aba" kavramlarını da tanımlayalım. Ehl-i Aba, "Peygamber Hz. Muhammed'in abasıyla örttüğü ailesi... Âl-i Aba da denir... Buradaki *al* deyimi, Arapça'da evlat, çoluk çocuk, sülale, hanedan anlamlarını dile getirir..."(131) Pençe-i Âl-i Aba ise, Peygamber'in abası altına alınan beş kişiden; Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den oluşmaktadır. Bu deyimin, özellikle İran Şiası'nın tefsiri yoluyla (Penç/Penc sözcüğünün Farsça ve Kürtçe beş, beşli anlamına geldiğini belirtelim) Aleviliğe girdiğini kaydedelim. Bu arada değinip geçelim: bazı Alevi yazarçizerlerinin keyiflerine göre yorumladıkları "Penç/Pençe" sözcüğü, Hz. Ali'nin "Aslan Pençesi" anlamını taşımıyor.

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi, "Ehl-i Beyt" kavramı, farklı birkaç noktada yorumlanabilir:

---

129. **Zelyut**, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 6. baskı, Yön, 1992, İst. Ayrıca Ehl-i Beyt kavramı için, Kur'an'ın ilgili surelerinin yer aldığı Arapça Kur'an ile Çağrı yayınlarından 1991 yılında çıkan, bir ilahiyatçı tarafından hazırlanan *Kur'an-ı Kerim Meali* kitabına baktık.

130. **Orhan Hançerlioğlu**, *İslam İnançları Sözlüğü*, s.79. 2. baskı, Remzi Kitabevi, 1994, İst.

131. Age. s.79.

1. Sadece Peygamber Muhammed'e değil, aynı zamanda İbrahim gibi peygamberlerin ailelerine de "Ehl-i Beyt" denilebilmektedir. Hud suresinin 73. ayetinde tanımlanan Ehl-i Beyt kavramı, tarihsel anlamda hem daha eski hem de daha önceliklidir.

2. Ehl-i Beyt sadece Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i kapsamıyor; aynı zamanda Muhammed'in hane halkını; ölen erkek çocuklarını, diğer üç kızını, bunlardan ikisiyle evlenen Halife Osman adlı damadını ve eşlerini de kapsayabiliyor.

3. Yukarıda anılmayan, fakat zaman içindeki yorumlardan ortaya çıkan bir gerçek daha var: Ehl-i Beyt, Peygamber'in ilk eşi Hatice'nin ilk kocasından olma oğlu Hind ve evlatlığı Zeyd ile Abbasiler gibi amcaoğullarına kadar uzanabiliyor ki, şu "Seyyid"lik meselesinin bu kadar yaygınlaşmasının altındaki neden de, söz konusu geniş yorumdur.

4. Bizzat Ahzab suresinin 32. ve 33. ayetlerine bakalım: "Ey Peygamber hanımları!.. Eğer Allah'tan korkuyorsanız, söz söylediğinizde (yabancı erkeklere karşı) yumuşaklık göstermeyin. Kalplerinde hastalık bulunanlar, sizden tamaha düşerler. Sözü ciddi ve güzel söyleyin. Hem, evlerinizde oturun. Evvelki cahiliyet (devri) kadınlarının yaptığı gibi süslenip gezmeyin. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resul'üne itaat edin. *Ey Ehl-i Beyt!..* Allah, sizden kiri ve günahları gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister..."(132)

Dikkatle incelenirse görülecek olan şudur: Peygamber, burada, özel anlamda Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den oluşan dörtlüye seslenmiyor. Tersine, buradaki ana konu, Peygamber eşlerinin davranışlarının İslam'a uygun olması gerektiğidir. *"Ey Ehl-i Beyt!.."* diye başlayan cümle, esas olarak Muhammed eşlerine, daha geniş anlamda hane halkına sesleniyor. Demek ki, Ehl-i Beyt, Alevilerin pek nefret ettiği Peygamber eşi ve Halife Ebubekir'in kızı Aişe'yi de kapsıyor, sadece Peygamber kızı Fatıma'yı değil. Yani **Zelyut** tefsirinin tersi bir durum var orta yerde.

---

132. *Kuran-ı Kerim Meali*, Çağrı yay. Ayrıca Arapça Kur'an'ın anılan ayetleri ile Hz. Fatıma adı ve Tevfik Ebu İlm imzasıyla çıkan kitabı çeviren Burhan Başak'ın ayete verdiği meal tercüme, s.45. İnan yay. 1995, İst.

5. İster Pençe-i Âl-i Aba, isterse Âl-i Resul veya Âl-i Beyt ya da Ehl-i Beyt densin, her durumda bunun Arapça'daki karşılığı ve yorumlanışı hem değişken, hem de geniştir. *Al* sözcüğü "evlat, çoluk çocuk, sülale, hanedan" demektir. Al Saud/el Suud denildiğinde, şimdiki Suudi Arabistan'ı yöneten onbinlerce prens ve prensesten oluşan sömürücü oligarşik bir zümre anlaşılır. *Al Muhammed* dendiğinde, Peygamber'in içinde yer aldığı Haşimi kabilesi, onun altkolu ve Peygamber'in amcazadeleri olan Abbasiler, Hz. Ali'nin mensup olduğu Ebu Talip ailesi vs. de işin içine girer. *Ahl/Ehl* kelimesi ise, bir kişi adıyla birleştiğinde (mesela Âl-i Resul, Âl-i Muhammed, Ehl-i Beyt) bir çadırda veya damda birlikte oturanları dile getirir. Kökeni İbranice olup, *ohel* deyiminden geçmiştir. Genelde (Ahl ve Al) sözcükleri anlamdaş olarak kullanılagelmiştir. Ancak *ehl/ahl* kavramı, sadece hane halkı, sülale, hanedan gibi anlamları da aşarak fikri ve siyasi anlamda bir şeye katılmayı da içermiştir. Örneğin *Ehl-i Rıdde,* İslam'ın ilk yıllarında dinden dönen kabileler için; *Ehl-i Havaric*, Hz. Ali zamanında yönetime başkaldırıp İslam dışına çıkanlar; *Ehl-i Şia*, Şiilik mezhebini benimseyenler; *Ehl-i Küffar*, gayri müslimler; Ehl-i Salib, Hıristiyanlar ve nihayet *Ehl-i Sünnet* de Sünni mezhepteki tüm Müslümanlar için kullanılır olmuştur.

Buradan yola çıkarak, Ehl-i Beyt veya Âl-i Resul kavramını, Şiilerin daraltarak, Alevilerin ise siyaset gereği olarak kendilerine mal ederek yorumladıklarına tanık oluruz. Sırf bir çadır veya çardak altında yaşayanları kapsayacak anlamda kullansak bile, Ehl-i Beyt veya Âl-i Resul, sadece Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'le sınırlı değildir.

B) Ehl-i Beyt Yorumundaki Farklılıklar

Ehl-i Beyt kavramında tüm İslam âlimleri hemfikir midir, yoksa farklı yorumlar mı gündeme gelmiştir? Kuşkusuz ikincisi söz konusudur. Göz atalım:

Saib bin Cabir, İbn Abbas'tan naklen, "Halkın Ehl-i Beyt konusunda görüş ayrılığı içinde olduğunu" rivayet eder. **İkrime, İbn Saib** ve **Mekatıl** gibilerinin içinde yer aldığı bazı İslam ünlüleri, "Mademki Peygamber'in evinde yaşıyorlar, bu durumda O'nun hanımları da Ehl-i Beyt'tendirler" görüşündeler. **Zemahşeri** de "Peygamber hanımlarını Ehl-i Beyt'ten" sayar.(133)

İmam Fahr Razi (*Tefsir*, 3. cüz, 783. s); **Zemahşeri** (*Keşşaf*); **İbn Hacer Askalani** (*Esabe*, 4. cüz, 407. s); **Kurtubi** (*Tefsir*); **Muhammed bin Ali Şevkani** (*Feth-ül Kadir*); **Suyuti** (*Durer el Mansur*, 5. cüz, 169.s), **Hakim** (*Mustedrek*); **Zehebi** (*Telhis*, 3. cüz, 146. s), **İmam Ahmed Hanbel** (3. cüz, 259. s) ve **Taberi** ise Ahzab suresi 33. ayetinin yorumunda, görüş birliği içinde "Ehl-i Beyt'ten maksadın Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin olduğunu" açıklarlar.(134)

Bu ikinci gruptakilerin başlıca kaynağı **Ebu Said Hodri**'dir. "Peygamber buyurdu ki, Bu ayet (Ahzab suresi, 33-F.B.) ben, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin hakkındadır." Sanırız, o kadar âlimin biricik kaynağı olan **Hodri** de rivayetini Peygamber eşi Ümmü Seleme'ye dayandırmıştır.

Ümmü Seleme'den iki rivayet nakledilegelmiştir.

Birincisi: "Söz konusu ayet, benim evimde nazil oldu. O sırada Fatıma, Ali, Hasan ve Hüseyin oradaydı. Resulullah, üzerindeki hırkayı çıkarıp onların üzerine yaydı ve 'Bunlar benim Ehl-i Beyt'imdir. Allah'ım onlardan kusur ve hatayı gider, pak ve temiz kıl' diye buyurdu.

İkinci rivayet: "Resulullah, evimdeki kendine ait yerinde oturuyordu. O sırada Fatıma, elinde bir yiyecek kabıyla içeri girdi. Peygamber, eşini ve çocukları Hasan ile Hüseyin'i de çağırmasını emretti. Hepsi gelince yemek yemeye başladılar. Tathir ayeti (Ahzab, 33. ayet-F.B.) o sırada nazil oldu. Peygamber üzerindeki Hayber hırkasını, hepsini içine alacak şekilde onların üzerine örttü ve ellerini kaldırarak, 'Allah'ım, bunlar benim Ehl-i Beyt'im ve bendendirler. Yarabbi, onları..."(135)

---

133. **Tevfik Ebu İlm,** *Hz. Fatıma*, s.46. İnsan yay.
134. Age. s.46-47.
135. Age'den aktarma, s.47.

Ümmü Seleme, bu iki farklı rivayetten birincisinde, Peygamber'in "Allah'ım" diye dua ettiğini, ikincisinde ise "Yarabbim" ifadesiyle yakarışta bulunduğunu naklediyor. Bu farklılık bir yana, ikinci rivayette, olayın ayrıntısında gizlenen ve Şii dilinde/terminolojisinde kullanılan bir kavrama daha rastlıyoruz: "Tathir ayeti" deyimi. Arapça pak, temiz anlamına gelen bu sözcük, Şii kaynaklarında Ehl-i Beyt'e ilişkin olduğu ileri sürülen Ahzab suresinin sadece 33. ayeti için kullanılır. Ümmü Seleme Şii olmadığına, tarihsel olarak buna imkân bulunmadığına göre, ondan aktarılan ayete "Şiilik yorumu katılmıştır" demek pekâlâ mümkün.

Ümmü Seleme'nin rivayetinin devamı daha da kafa karıştırır niteliktedir: "...Ben başımı hırkanın (Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin üstüne örtülen-F.B.) altına soktum ve 'ey Allah Resul'ü, ben de sizinle olayım, dedim.' (Ancak) O buyurdu ki, 'Sen, kesinlikle işlerinde hayır ve iyilik üzerinde olacaksın."(136)

Zelyut, Alevilik'le İslam'ı bağdaştırmak ve Ehl-i Beyt'i; Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'le sınırlamak amacıyla, yukarıda işaret ettiğimiz Ümmü Seleme rivayetini şöyle alıntılıyor: "Ümmü Seleme, 'Ben de senin ailenden değil miyim?' diye sordu. Peygamber, 'Sen yerinde kal. Benim ailem, değer biçilmez yakınlarım bunlardır. Sen ise hayra karşısın.."(137)

Pes doğrusu!.. El çabukluğuyla, iki şey birden tahrif ediliyor. İlkinde, güya Ümmü Seleme diyesiymiş ki, "Ben de senin ailenden değil miyim?" Ümmü Seleme "senin ailenden..." sözünü Arapça "min ehl-il beyt..." biçiminde telaffuz etmiş. Sözlükte "ailenden..." olan bu sözcüğün kavramsal/siyasal anlamı, Şii ve Alevilerce benimsenen "Ehl-i Beyt" olmalıydı. Fakat **Zelyut**, Ümmü Seleme için "senin ailenden" ibaresini kullanırken; Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin söz konusu olunca, aynı kelimeyi, "Ehl-i Beyt" diye çevirmekte sakınca görmüyor. İkincisi daha vahim. Çünkü Muhammed, eşi Ümmü Seleme'ye cevap olarak, "Sen yerinde kal. Benim ailem, değer biçilmez yakınlarım bunlardır. Sen ise, hayra karşısın" demiyor. Hele hele, "sen ise,

136. Age. s.47.

137. Bkz. *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, s.105.

hayra karşısın" ibaresini hiç kullanmıyor. Tersine, Ümmü Seleme'ye hitaben, "Sen, kesinlikle işlerinde hayır ve iyilik üzerinde olacaksın.." diyor. Görüldüğü üzere, birinde Ümmü Seleme dışlanırken bile ona bir iyilik payesi veriliyor, diğerinde (**Zelyut**'un çeviri aktarmasında) ise, bu kadıncağız kötülenip kenara itilmiş oluyor. **Zelyut**, "İran Şiiliği ve Humeyniciliğe karşı olduğunu" sıkça tekrarlar, ama en bağnaz Şii kaynaklardan, işine geldiği gibi yararlanmayı da ihmal etmez. Oysa bizim başvurduğumuz nesnel Şii kaynakları bile, Ümmü Seleme'yi tümüyle tarafsız biçimde gösteriyorlar.

Türkiyeli Sünni yorumculardan **Mustafa Necati Bursalı**, İmam Müslim ile Tırmizi'ye dayanarak, adı geçen "Aba Olayı"nı iki farklı rivayet biçiminde nakleder. Rivayetlerden biri Peygamber'in eşi Hz. Aişe'den aktarılmış, diğeri ise diğer eşi Ümmü Seleme'den devşirilmiştir. Olayın geçtiği yer ve mekânda, ayrıntılarda değişiklikler söz konusudur. Her durumda, özellikle **Tırmizi**'nin aktardığı rivayette, Ümmü Seleme'nin "Peygamber hırkası içine alınmadığı, dolayısıyla Ehl-i Beyt'in dışında kaldığı" belirtilir.(138)

Ne var ki, İslam dünyasınca ünlü **Makrizi**, anılan rivayeti ve Peygamber hadisini, Ümmü Seleme'den farklı biçimde kaydediyor. Hırkanın altına başını sokan Ümmü Seleme soruyor: "Ben de sizden (Ehl-i Beyt-F.B.) miyim?" Resulullah, "Evet" yanıtını veriyor.

Rivayet ve ayetin geliş hikâyesi dikkate alındığında, Ehl-i Beyt kapsamına sadece Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin değil, Peygamber eşleri de girmektedirler.(139)

• **Yusuf Benhani**, "*El Şeref el Muebed el Âl-i Muhammed*" adlı eserinde, Ahzab suresinin 33. ayeti öncesi ve sonrasındaki cümlelerde geçen hitap biçimi ve eylemleri Arapça dilbilgisi ve fiil çekimi yönüyle inceliyor. Buna göre 28-34 arasındaki ayetlerde (Peygamber eşleri eğer dünya hayatını istiyorsanız, türünden şartlı dilek kipi söz konusu) iki defa çoğul dişil zamir, buna karşılık Ehl-i Beyt ibaresinin geçtiği yerde sadece çoğul eril za-

---

138. **M. Necati Bursalı**, *Hz. Fatıma-i Zehra*, s.122, Çelik yay., 1993, İst.
139. **Tevfik Ebu İlm**, age'den aktarma.

mir kullanılmış. **Benhani**, buna dayanarak, gerek Peygamber eşlerinin söz konusu edildiği çoğul dişil zamir, gerekse Peygamber'le birlikte anılan dört kişinin anıldığı çoğul eril zamirlerin birleşimi, Ehl-i Beyt kavramı içinde Peygamber eşlerinin yanı sıra damadı Ali, kızı Fatıma ve torunları Hasan ile Hüseyin'in yer aldığını vurguluyor.(140)

• **İbni Cerir** ile **İbn Daviye**'nin rivayet dayanağı, Peygamber zamanında Medine'de yaşamış ve sekiz ay onun hizmetinde yaşamış **Ebu'l Hamrai**'dir. Onun anlatıma bakılırsa, "*Ehl-i Beyt*" Ali ve Fatıma (belki de iki çocuğu) ile sınırlıdır. **Enes bin Malik** de buna yakın bir rivayeti aktarır.(141)

• Başka bir tefsirci kesim ise, "Ehl-i Beyt" kavramını iyice genişletir. Muhammed'in eşlerini, damadı, kızı ve torunlarını, soy itibarıyla yakın akrabalarını içine alacak bir kavram geliştirirler. Bu kesime göre, Ehl-i Beyt'i sadece Peygamber eşleriyle sınırlayanlar da, eşleri dışlayıp sadece Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den ibaret sananlar da yanlış yoldadır. Bunlar nazarında yanlış olan her iki taraftan biri, adı geçen ayetin kendine yarayan bölümünü alıp, diğerini yok saymakta; dolayısıyla eksik bir yorum yaparak Ehl-i Beyt alanını dar tutmaktadır. İki karşıt taraftan birine yaslanmayan bu kesim **Kurtubi, İbn Kesir, Taberi** gibi tarihçi ve araştırmacılardan oluşuyor.(142)

• Muhammed'in soy bakımından mensup olduğu Beni Haşim (Haşimoğulları) kabilesi üyelerini Ehl-i Beyt'ten sayanların sayısı da az değil. Bunların kanıt olarak ileri sürdükleri rivayet **Zeyd bin Erkam**'dan alınmadır. Rivayetin akışı şöyle: "Resulullah (sav) birgün ayağa kalktı ve üç kez, 'Ehl-i Beyt'ime riayet etme konusunda size Allah'ı hatırlatıyorum' diye buyurdu."

-- Zeyd'e, "Peygamber, Ehl-i Beyt ile neyi kastetti?" sorusunu sordular.

-- Zeyd, "Ehl-i Beyt, Peygamber vefat ettikten sonra, sadaka almanın kendilerine yasak (haram) edildiği kimselerdir" cevabını verdi.

---

140. Age. s.48.
141. Age. s.48.
142. Age. s.49.

-- "Bunlar kimlerdir?" diye sordular.

-- Zeyd, "Onlar Ali, kardeşi Âkil ile Cafer ve Abbas ailelerinden sürüp giden soydur" yanıtını verdi.

Bu geniş yorumu yapanlar, "Beyt" sözcüğünü aynı zamanda soy/aile/neseb anlamında da kullanıyorlar.(143) Nitekim, Abbasoğulları çok sonraları bu "Ehl-i Beyt" kavramını siyasete dökerek, hem Emevileri devirip büyük bir imparatorluk kurdular, hem de Şiilerle diğer batıni muhalefeti kanla ateşle susturma yoluna gittiler. Bu arada Ali soyundan gelenleri de tasfiye ettiler. Buna daha sonra değineceğiz.

• **Müslim**'in yer verdiği rivayetin devamı şöyle:

-- Zeyd'e, "Peygamber hanımları Ehl-i Beyt kapsamında mıdır?" diye sorduk.

-- "Hayır!" yanıtını vererek açıkladı: "Zira, kadınlar, ömürlerinin bir kısmını bir erkekle geçirdikten sonra, ondan ayrılarak baba evlerine dönebilirler. Dolayısıyla Peygamber'in Ehl-i Beyt'i, O'nun (evlenme yoluyla-F.B.) akrabası ve soyundan gelenlerdir. Bir de kendilerine sadaka almaları yasak olanlardır."(144) Peygamber'in, amcazadelerinden Abbas için, "Abbas bendendir, ben de ondan" demesi bu yorumu destekler niteliktedir. Çünkü Muhammed, amcaoğlu ve damadı Ali'yi Ehl-i Beyt dairesi içine alırken, Abbas için sarf ettiği hadisi dile getirmiştir: "Ali bendendir, ben de ondanım."

• **Ehl-i Beyt** kavramını genişleten bir rivayet, İslam tarihinde "*Sekaleyn Hadisi*" diye ünlenen, büyük Sünni âlim ve hadisçilerinin "sahih hadis "kitaplarında dile getirdikleri çeşitli rivayet ve senetlere dayanır. **Ebu Said Hodri** bunlardan birini şu biçimde nakleder: "Peygamber (sav), ben aranızda iki ağır/değerli şey (sekaleyn) bırakıyorum. Bunlardan her biri diğerinden daha büyüktür. Biri Allah'ın kitabı-ki o yeryüzünü sarmalayan nurdur. Diğeri, Ehl-i Beyt'im/sülalemdir. Bu ikisi birbirinden ayrılmazlar..."(145) Kolayca anlaşılacağı gibi, bu Hadis'teki Ehl-i

143. Age. s.49.
144. Age. s.50
145. Age. s.50-51. Aynı hadis için bkz. **İbn Hacer**, "*Min-el Savaiq*", s.26'dan aktaran **Muhammed Hüseyin el Zeyn**, "*El Şietu Fi'l Tarih*" (*Tarihte Şiilik*), s.32. Dar-ül Asar yay., Beyrut.

Beyt, sadece, Peygamber eşlerini değil; O'nun soy bakımından, yakınlarını, akrabalarını da içeriyor.

• **Ehl-i Beyt** kavramını pek geniş yorumlayan bir din bilgini de, Türkiye'deki Nakşi/Halidiye kolundan olup Vanlı Kürt aristokrat bir aileden gelme **Seyyid Abdülhakim Arvasi** adlı mürşiddir. Sonradan Türk-İslam sentezcileriyle "*Işıkçılar*" adıyla bilinen cemaat çevresinin benimsediği **Arvasi**, "*Eshab-ı Kiram*" adlı risalesinde şöyle diyor: "Ehl-i Beyt üç kısımdır. İlki, neseb, soy ile akraba olanlardır. Resulullah'ın (s.a.v) halasıgiller böyledir. İkincisi, temiz zevceleri(eşleri)dir. Üçüncüsü, zevcelerinin başlarını taramak, yemeklerini pişirmek, odaları süpürmek, çamaşır yıkamak ve ev işlerini yapmak için daima evlerinde (Peygamber evinde-F.B.) bulunan kadınlardır. Dışarıdaki işleri yapan, mescidde ezan okuyan Bilal, Selman, Suheyb gibileri de, hane-i saadetten yer ve içerlerdi. Hz. Fatıma ile çocukları kıyamete kadar Ehl-i Beyt'tirler."

Kur'an ile İslam'ın hem popülist hem de modernist (hattâ postmodern) yorumunu yapmakla ünlü araştırmacı ve *Hürriyet* gazetesi köşe yazarı **Yaşar Nuri Öztürk**, "*Kur'an'ın Temel Kavramları*" adlı eserinin 101. sayfasında benzer bir görüşü savunur: "Ehl-i Beyt'in biri dar, diğeri geniş olan iki çerçevesi vardır. İlkinde dört kişi vardır: Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin. Geniş çerçeveye girenler ise Peygamber'in hane halkı, hattâ hane halkına yakın (İranlı Selman-ı Farısi gibi) kişilerdir."

• Muhammed, amcası Abbas ile amcaoğlu Ali'nin huzurunda bir soruyu yanıtlıyor: "Ehl-i Beyt'im içinde bana en sevgili olan ciğer köşem Fatıma-i Zehra'dır."(146)

Bu hadis, iki türlü açılabilir. Geniş yorum; amcası oğlu Ali ile amcası Abbas'ın bulunduğu ve her ikisinin sorduğu soruya yanıtındaki "Ehl-i Beyt'im içinde..." ibaresi, Peygamber'in soy akrabalarını da içerebiliyor. Dar yorum; sadece Peygamber ailesi, yani eşleri, damatları ve kızları söz konusudur. Bunların içinde en çok Fatıma'yı sevmesi, diğer kızları daha az sevdiği anla-

---

146. *Cami-ül Sağir*'den aktaran **M. Necati Bursalı**, age. s.68.

mını taşır; yoksa, onları Ehl-i Beyt'ten, hane halkından saymadığı manasına gelmez. Çünkü Muhammed'in çok sevdiği eşi Hatice; Fatıma, Zeyneb, Ümm-i Gülsüm, Rukiyye, Kasım ve Tahir adlı çocukları doğurmuştu. Her iki erkek vefat etmiş; iki kızdan Rukiye ve Ümm-i Gülsüm, önceleri amcazadeleri Ebu Leheb'in iki oğlu olan Utbe ve Uteybe ile evlendirilmişler, fakat İslam'ın ilk dönemindeki siyasi/ideolojik kavga nedeniyle, yeminli İslam düşmanı aristokrat Ebu Leheb'in iki oğlu da, Peygamber'e inat, iki kızını da boşamışlardı. Bunun üzerine Osman Bin Avfan (Halife Osman); boşananlardan Rukiye'yi ilk eş olarak aldı. Çok geçmeden Rukiyye ölünce, Osman, yeniden damat olabilmek için Peygamber'den, daha önce boşanan ikinci kızını, Ümmi Gülsüm'ü istedi ve evlendi. Bu yüzden "Peygamber damadı" ünvanıyla iftiharla ortalıkta dolaştı. O kadar ki, Osman, "Zu'lnureyn, Zi'lnureyn, Zinnureyn" lakabıyla da bilinir. Yani " iki nur tanesine sahip olan Osman", daha açıkçası Peygamber'in "nur" olarak nitelenen iki kızıyla evlenen Osman'dır bu. Aynı mantığı sürdürürsek, Alevilerin pek hoşlanmayıp kötüledikleri, zaman zaman lânetledikleri Halife Osman'ın da "Ehl-i Beyt"ten olmaması için hiçbir neden yoktur. Çünkü Peygamber'e iki kez damat olma şerefine, hem de putperestlerin boşayarak küçük düşürmek istedikleri, belki de bu nedenle kimsenin evlenmeye pek yanaşmadığı iki kızını sırasıyla alarak ulaşmıştır. Osman, sonradan bacanağı olacak ve Peygamber'in damat adayı Ali'ye maddi yardımlarda bulunmuş; bu yanıyla Muhammed'in şu övgüsünü kazanmıştır: "Osman, Cennet'te benim öz arkadaşımdır..."(147)

Fatıma'nın ablası Rukiye, hem Habeşistan hem de Medine'ye hicret ettiğinden, diğer kızlardan daha üstün bir sıfatla, "Zat-ül Hicreteyn" (iki göç sahibi, iki göç görmüş kadın) diye adlandırılıyordu. Arap toplumunda, her insana, belirgin bir özelliğine veya başından geçmiş bir olaya veya gerçekleştirdiği iyi/kötü işe göre bir şeref payesi, bir unvan veriliyor; bir lakap ya da kulp takılabiliyordu. Mesele övgüyse eğer, Peygamber sadece Ehl-i Beyt'e değil; diğer dostlarına da, bu arada Ebubekir,

---

147. **M.N. Bursalı**, Hz. Ali, s.98. 7. baskı, Çelik yay., İst.

Ömer, Osman gibi halifelerle, sonradan Ali'ye kılıç sallayan Muaviye'ye de olmadık payeler vermiş, övgüler yağdırmıştır.

Meseleyi hadislerle somutlayalım:

Eshab (Peygamber'in dava arkadaşları, O'nu dünya gözüyle görenler, siyasi olarak danışmanları vs) hakkında: "Eshab'ımın her biri gökteki yıldızlar gibidir. Herhangisine uyarsanız, Allahü teala'nın sevgisine kavuşursunuz... Eshabıma dil uzatmakta yüce Allah'tan korkunuz. Onlara el ile dil ile eziyet edenler, gücendirenler, Allahü teala'ya eziyet etmiş olurlar. Onları sevenler, beni sevdikleri için severler. Onları sevmeyenler, beni sevmedikleri için sevmezler."(148) Ebubekir için, "Peygamberlerden sonra, Ebu Bekir'den daha üstün bir kimse üzerine güneş doğmamış ve batmamıştır"; Ömer içinse, "Benden sonra peygamber gelseydi, (o mutlaka) Ömer olurdu" türünden Peygamber hadisleri mevcuttur. Kur'an'daki bazı ayetlerin, Ebubekir ve Ömer'i ad belirtmeden övdüğü, tefsirlerde sıkça geçer.

Birkaç hadis de Muaviye'ye ilişkindir:

"Onu (Muaviye'yi) Allahu teala ve Peygamber'i de seviyor..."

"İşlerinizde Muaviye'yi bulundurunuz. Zira o, kavidir, emindir."

"Yarabbi, Muaviye'ye hesabı ve kitabeti bildir! İslam memleketlerinde, ona yüksek mevki ve makam ver. Emirlerinin yapılmasını kolaylaştır. Onu azaptan koru!"

"Muaviye, ümmetimin en halimi ve cömerdidir."(149)

Muhammed'in; Ebubekir'in kızı Aişe, Muaviye'nin bacısı Ümmü Habibe'yle evlendiği, bu arada Osman ile Ali'ye de kızlarını verdiği bilinir. Buna ilişkin bir hadiste şöyle der:

"Yüce Allah bana söz verdi ki, kızlarını aldığı ve kızlarımı verdiğim aileler, Cennet'te benimle beraber olacaklardır."(150)

Demek ki; Ehl-i Beyt deyimi, burada damat Ali, kızı Fatıma ve iki torunu ile sınırlı kalmıyor, kalamıyor.

---

148. **Ahmed Faruk,** *Eshab-ı Kiram,* "Tenbih" sayfası ile s.8-9, 3. baskı, İhlas yay., 1986.

149. Age. s.60-61.

150. Age. s.61.

• Hz. Fatıma, birgün babasının huzuruna çıkıp, "Ey Allah'ın Resulü, bana biraz ihsanda (yardımda) bulun..." dedi. Hz. Muhammed de, buna karşılık, aşağıdaki cevabı verdi: "Canım kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, Allah Resulünün Ehl-i Beyt'inin ocağında üç gündür ateş yanmamıştır. Ey gözümün nuru kızım, ben sana beş şey öğreteyim de, sen onlara devam et. Zira onları bana Cebrail öğretti..."(151)

Anlaşılacağı üzere, Fatıma, babasından yardım istemiş; babası da kendisine yardım yerine nasihatte bulunmuştur... Olayın doğruluğu yanlışlığı bir yana, rivayetin, yani Peygamber hadisinin içindeki "Ehl-i Beyt" ibaresinin, sadece Ali ailesini değil, aynı zamanda Peygamber eşleri ve ailesini de içerecek kadar geniş olduğuna kanıttır. Çünkü, "Muhammed'in ocağında (Ehl-i Beyt'inde) üç günden beri ateş tütmemektedir"; tütmüş olsaydı, Fatıma'ya yardımda bulunabilirdi.

• Şiiler, "Ehl-i Beyt" kavramından şunu anlarlar: Sadece 12 İmam ve anneleri Fatıma-ı Zehra." Onlara göre bu imamların hepsi "ismet" sıfatını almış olup, "masum"dur. Yani günahtan arınmış; günaha karşı bağışıklık ve dokunulmazlık kazanmışlardır. Şiilik'te imama ve masumiyetine inanmak, imanın şartlarındandır. İmamet, Hz. Hüseyin'in soyundan olanlara münhasırdır.(152)

Alevilik ise, 12 İmamı kabul eder, ama masum olup olmadıkları meselesine vurgu yapmaz. Ayrıca Alevi kesimi, Hasan ile Hüseyin arasında sesli bir tercih yapmadığı halde, zımnen Hasan'ı görmezden gelip, Hüseyin'i, abisine tercih eder. Buradaki Ehl-i Beyt kavramı, Hasan'ın dışlanmasıyla, daha da daraltılmış olmaktadır.

---

151. **El Suyuti**, *Cem-ül Cevami*'den aktaran **M. Necati Bursalı**, *Hz. Fatıma-i Zehra*, s.88-89.

152. *Caferi Mezhebi ve Esasları* adlı kitabın 40-46. sayfasında, "İmamiyye, diğer İslam mezheplerinden bu inançla ayrılır: İmamete inanmak, İmamiyye'nin usulündendir. İmametin usul-i dinden (inanç esaslarından) olup, imanın ona inanmakla tamamlanacağına itikad etmekteyiz... İmamete bu esasa göre inanan kişi, İmamiyye'ye göre bilhassa mümindir; öbür dört rükne inanan ise, umumi olarak Müslüman ve mümindir..." denmektedir. Aktaran **İsmail Mutlu**, "*Tarihte ve Günümüzde Caferilik*. s.84-85, Mutlu yay., 1995, İst.

• Yine Şiilikte Ehl-i Beyt'ten kasıt, (Peygamber'in de soyca bağlı olduğu) Beni Haşim (Haşimoğulları) kabilesinin tamamı değildir. Maksat, bu kabile arasında Allah'ın diğer insanlara üstün kıldığı belirli kişilerdir. Yani Peygamber'den sonra Ali ve Fatıma'dan soyunu sürdüren 12 İmamdır.(153)

• Ali ile Fatıma'nın evliliğinden Hasan ile Hüseyin'in dışında, Muhsin adında üçüncü bir oğlu daha olmuş; bir rivayete göre horozun didiklemesi sonucu ölmüştür. Ümmü Gülsüm, Zeyneb ve Rukiye adlarıyla üç kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Zeyneb, Ali'nin kardeşi Cafer oğlu Abdullah ile evlendirilmiş; bundan Ali, Avn-ül Ekber, Abbas ve Muhammed ile Ümmü Gülsüm adlarındaki çocuklar olmuştur.

Ali kızı Ümmü Gülsüm, Halife Ömer'e eş olarak verilmiştir. Evlilikten doğan erkek çocuğun adı Zeyd olup, biri Peygamber diğeri de Ali olan dedesinden ötürü kutsanarak "*Zü'l Hilaleyn*" (İki hilal sahibi) lakabıyla anılmıştır.

Sıtti veya Seyyide lakaplarıyla onurlandırılan Rukiye ise, kadınlık çağına gelmeden vefat etmiştir.(154)

Şura suresinin 23. ayetinin "Ali, Fatıma ve çocukları" hakkında indiği rivayet edilir; bunu, bizzat **Muhammed** bir hadisinde zikreder.(155) Bu durumda "Ehl-i Beyt" deyimi, özellikle Şura suresinin ilgili ayetinde, "Ali, Fatıma ve çocuklarıdır" biçimiyle açıklanan "Peygamber yakınları" (qurba) sözcüğüne dayanarak belirtirsek, daha geniş bir halkayla devam etmektedir. Şöyle ki; Ali'nin kardeşi Cafer'in oğluyla evlenen Ali kızı Zeyneb ve ikisinden olma erkeklerle kızlar; Ali kızı Ümmü Gülsüm'ün Halife Ömer'le evlenen (dolaylı biçimde Peygamber'e akrabalıkla bağlanmış oluyor) ve söz konusu evlilikten doğan Zeyd ve soy sürenleri; Hz. Hasan'ın evlenmelerinden süren soy vs. hemen tümüyle Ehl-i Beyt'e dahil olabiliyorlar. Ali'nin Cafer ve Âkil gibi kardeşleriyle, Abbas ailelerinin Ehl-i Beyt'ten olduklarına ilişkin geniş bir yorumdan söz etmiştik zaten.

---

153. **T. Ebu İlm**, age. s.53.
154. **Bursalı**, *Hz. Fatıma-i...*, s.89-117.
155. Kadı Beyzavi tefsiriyle aktaran **M.N. Bursalı**, *Hz. Fatıma-i...*,s.118.

• Şii kaynaklarına bakılırsa, "Ehl-i Beyt'ten kasıt (Peygamber'in mensup olduğu kabile) Haşimoğulları'nın tamamı değil, Allah'ın onlar arasında diğer insanlara üstün kıldığı belirli kişilerdir." Burada olayın Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'le sınırlı olup olmadığı belirlenmemiştir. Aynı kaynaklar, Haşimoğulları arasında üstün olma meziyetlerini şöyle sıralarlar: "Faziletin üstün vasıfları; zühd, ilim, iffet, temizlik ve arınmışlık"tır.(156) Ancak bu sıfatlara haiz olduğu iddia edilenler arasında birçok kimsenin, kendilerine atfedilen nitelikleri taşımadıkları da tarihsel açıdan bilinen bir gerçektir.

Örneğin, Hz. Hasan'ın, Medine aristokrasisinden olduğu, birçok ailenin kendisine kız vermek için yarıştığı; onun da, aslında kızlarla aşk temelinde arkadaşlık etmek istediği bilinir. O kadar ki, bu olay, Hasan'ın eşinin kıskançlığına neden olmuştur. Muaviye'nin, bu kıskançlıktan yararlanarak; Hasan'ı, eşi aracılığıyla zehirlettiği çokça rivayet edilir. Kaldı ki, fazlaca müsrif olan Hasan, parasız kaldığında, Muaviye'nin atının peşinden koşarak maddi yardım isteyebilmiş, o da bunu memnuniyetle (siyaset gereği de olsa) yerine getirmiştir. Bu olaya ileride ayrıca değineceğimiz için, satır başlarıyla geçiyoruz.

O halde, Ehl-i Beyt deyiminin ortaya çıkmasına yol açan Ahzab suresi 32. ve 33. ayetleri çerçevesinde rivayet edilen Peygamber hadisindeki, "Allah'ım, bunlar benim Ehl-i Beyt'im ve bendendirler. Onları pislik ve kusurdan arındır, tertemiz eyle" duası da kabul olunmamış varsayılabilir. Çünkü Hasan, yukarıda işaret edildiği gibi kusur/günah işlemiş, tertemiz kalamamıştır.

Şüphesiz, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin; tümüyle Peygamber nazarında çok sevilen, kadir ve kıymetleri bilinen, hemen herkesten üstün tutulmaya çalışılan bir dörtlüyü oluşturur. Sözgelimi **Muhammed**; Fatıma için, "Bütün halkın en sevgilisi, dünya kadınlarının hanımefendisi"; Ali için, "İşte Arabın efendisi"(157) gibi sözler söylemiş; iki torunu için de, "Hasan ile Hüseyin, cennetlik gençlerin iki efendisidir"(158) diyebilmiş ve ken-

---

156. **Tevfik Ebu İlm,** age. s.49.
157. **Tırmizi**'den akt. **Bursalı**, *Fatıma-i...*, s.69-70.
158. **Ahmed bin Hanbel**'den aktaran *Bursalı*, age. s.105.

dini "her ikisinin babası" yerine koymuş; deyim yerindeyse kendi sulbünden olduklarını ifade" etmiştir...[159] Ayrıca "Bundan sonra beni Ehl-i Beyt'im aracılığıyla izleyiniz"[160] diyerek vefat etmeden önceki hadislerinden birini dile getirmiştir. Ama bu başka, Ehl-i Beyt kavramının neyi kapsayıp kapsamadığı başkadır. Bunun yanı sıra, Peygamber'in diğer sahabeye (dostları, arkadaşları, akrabaları) övgülerini hatırlamakta yarar var. Övgülere rağmen, sahabe çoğunluğunun Ehl-i Beyt'ten sayılmadığını kanıtlayan rivayetler, hadisler de mevcuttur.

• Muhammed, "Allah, her peygamberin zürriyetini, o peygamberin kendi sulbünden getirdiği halde, benim zürriyetimi, Ali'nin sulbünden getirmiştir" yolunda bir hadis söylemiştir.[161] Bunu tamamlayan başka bir hadis var: "Ali bendendir, ben de ondanım." Buradaki mantıkla yola koyulursak, soy zincirinin babayla devam ettiği sonucu çıkar. Zaten bozulmuş kandaş toplumlardan itibaren, feodal ortaçağı da aşarak günümüze kadar gelen erkek egemen toplumda, soy zinciri (kanbağı) hep babaya nispet edilir.

Fatıma'nın ölümünden sonra **Ali**, birçok kadın almıştır. Sırasıyla:

1. Ümmü'l Benin Bintü Hizam el Kilabiyye: Diğer lakabıyla bu "oğullar anası"; Abbas, Cafer, Abdullah ve Osman adıyla dört çocuk doğurmuş; dördü de Kerbelâ olayında öldürülmüştür. Gerçek adı Umame olan bu kadın, Fatıma'nın bacısı Zeyneb'in kızıdır. Fatıma'nın vasiyeti üzerine, Ali kendisini nikâhlamıştır.

2. Leyla Bint-ü Mesud: Kuma olarak alınan bu hanımdan da Ali'nin iki oğlu olmuş; her ikisi de Kerbelâ kuşatmasında susuzluktan can vermiştir.

3. Esma Bint-ü Umeys: Hz. Ebubekir'in ölümüyle dul kalan Esma'yı, Ali nikâhına almış, ondan da Yahya ve Muhammed Asgar (Küçük Muhammed) adlı iki oğlu olmuştur.

---

159. **Suyuti'nin** *Feth-ül Kadir* ile **Muhibb-ül Taberi**'nin *Riyadul-Naara*'sından aktaran Bursalı, Fatıma-i...s.98-102-125.

160. **İbn Hacer**, *Min-el Savaiq*, s.76-77. Bu hadis, İbn Omar'ın rivayetine dayandırılıyor.

161. **Muhibb-ül Taberi**'nin *Riyad-ül Naara*'sından aktaran Bursalı, Fatıma-i...s.102.

4. Ümmü Habibe Bint-ü Rebia: Kuma olarak Ali'nin nikâhına giren Ümmü Habibe, biri kız diğeri oğlan, iki çocuk doğurmuştur.

5. Havle Bint-ü Cafer: Anasına nispetle İbn-ül Hanefiye diye bilinen Ebü'l Kasım Muhammed el Ekber (Büyük Muhammed) bu hanımdan dünyaya gelmiştir.

Hemen araya girelim: Çok ilginçtir; Emevi yönetimiyle özdeşleşen İslam zorbalığına karşı, yoksullar ve ezilen halklar hareketinin başkaldırısı haline gelecek olan *Muhtar-ül Sakafi isyanı*, Fatıma'dan olmayan Ali'nin bu oğlunun adı kullanılarak örgütlenmeye çalışılmış; kişiliği ve adı etrafında çeşitli efsaneler söylenip, yazılmıştır. *Aleviliğin* bir çeşit habercisi ve ön hazırlığı olan bu başkaldırının Fatıma'dan gelmeyen Ali soy zincirine dayandırılarak gerçekleşmesi bile, Alevilik olayının Ali-Fatıma-Hasan-Hüseyin dörtlüsüyle pek fazla ilintili olmadığını, olamayacağını; meselenin, ezilenlerin/mazlumların zalimlere karşı başkaldırısı olduğunu, Ehl-i Beyt denen kavramın da burada siyasi bir gerekçe olarak kullanıldığını gösterir.

6. Ümmü Said Bint-ü Urve: Bu kadından iki kızı olmuştur Ali'nin.

7. Muhayyat Bint-ül İmri-l Qays: Muhayyat hanımın sadece bir kızı olmuş, o da hemen vefat etmiştir.(162)

Özetle, Fatıma öldükten sonra Ali yedi kez evlenmiş; bu hanımlardan ve diğer kadınlardan (cariyelerden) toplam 14 oğlu, 17 kızı olmuştur. Ali'nin Peygamber kızı Fatıma'dan olma üç oğlu (Hasan, Hüseyin, Muhsin) dışında, Fatıma'nın bacısı Zeyneb'in kızı Umama (açık adı Umama bint-ü Ebi'l Aşi bin el Rabia olup aynı zamanda Peygamber torunudur)'dan doğma Muhammed adlı dördüncü bir oğlu daha olmuştur. Böylece kalabalıklaşan Peygamber torunları İslam ülkelerine dağılmıştır.

Günümüze kadar gelen bu soy, bazı ayrıcalıklar taşır: Başlangıçta Ehl-i Beyt'ten olanların hepsine "*Şerif*" (onurlu/şerefli/kutsal-F.B.) denirdi. Şerif-i Abbasi, Şerif-i Zeyneli gibi. Fatımi halifeleri ise, sadece Hasan ve Hüseyin soyundan gelenlere "*Şerif*" ünvanını lâyık gördüler. Mısır'daki Abbasi halifeleri

---

162. **Bursalı**, *Hz. Fatıma-i..*, s.242-243.

zamanından beri Hasan soyundan olanlar beyaz sarık takıp **Şerif**; Hüseyin üzerinden soy sürenler ise yeşil sarık takıp **Seyyid** adıyla anıldılar. Mısır Türkmen sultanlarından Eşref Şaban bin Hüseyin, 1371 yılında, Seyyidlerin, yeşil sarık takmak suretiyle Şeriflerden ayrılmaları yolunda emir verdi. Ancak bu bir âdettir; İslam şeriatında hukuksal bir değeri yoktur. Sahteleri de çıkmış olduğundan, *Nakib* adı verilen denetleyiciler tarafından denetlenirler; gerçek olanlarına seyyidlik/şeriflik belgesi verilir. Çok sonradan, Sultan **Abdülmecid** zamanında mason **Reşit Paşa**, Seyyidlik/Şeriflik ünvanları dağıtıp sicile geçen bu tür mahkemeleri ortadan kaldırdı.[163]

Ali'nin evlendiği bunca kadın ve onlardan doğan bu kadar çocuk meselesi, bizi üç noktada düşünmeye götürür:

1. Hz. Muhammed'in, "Benim zürriyetim Ali'yle sürecektir..." hadisinden de yola çıkarak şöyle denilebilir: Ali'nin Fatıma dışında doğan diğer çocukları da Ehl-i Beyt kapsamına alınabilir. Çünkü **Ali** sadece Peygamber damadı değil, aynı zamanda onun amcaoğludur. Yani geniş kapsamda Ehl-i Beyt dairesindedir. Fatıma ile evlenmemiş olsaydı bile, bu böyleydi. Örnek olayı Muhammed İbn-ül Hanefiye meselesinde gördük, sonra ayrıca buna değineceğiz.

2. Ali'yi örnek alıp efsaneleştiren sıradan Alevi insanına bir diyeceğimiz yok. Onlar atadan dededen böyle duymuş, böyle aktarmışlardır. Ancak kendilerini "sıkı Alevi" diye sunan bazı bilgiç takımı, "Alevilikte tek eşlilik, tek evlilik var" der dururlar. Oysa Ali'ye bakıyoruz; maşallah, epeyce hanımı var! Bu, Ali açısından kınanacak, yadırganacak bir durum değil. Çünkü olay, İslam şeriatınca meşru kılınmış, yasallık kazanmış. Zaten daha Fatıma ile evliyken, onun üzerine kuma getirmek istemiş; Fatıma'nın sızlanınası ve şikâyeti üzerine, babası Muhammed devreye girip, Ali'ye gözdağı vererek ikinci evliliği engellemiştir. Üstelik, Ali'nin Fatıma'ya kuma getirmek istediği kadın, bir İslam düşmanı olan ve Ebu Cehil lakabıyla nam salan Amr bin Hişam

---

163. **Orhan Hançerlioğlu**, *İslam İnançları Sözlüğü*, 2. baskı, s.22. Remzi Kitabevi, 1994, İst. Ayrıca, Ahmed Faruk, *Eshab-ı Kiram* adlı kitabın 259. sayfasında ayrıntı verirken şu kaynakları da belirtiyor: *Fetavel Hadisiyye, Mir'at-i Kâinat, Mevahib-i Ledüniyye.*

bin Muğire Mahzumi'nin kızı Cevriye idi.(164) Tam da bu nedenle Peygamber, damadı Ali'yi bir türlü bağışlamadı. Araya sırasıyla Ebubekir ve Ömer girdi, yine bağışlamadı. Ne zaman ki, yine Peygamber damadı ve Ali'nin bacanağı Osman girip ricacı oldu, işte o zaman Peygamber Ali'yi affetmiş oldu. Ali kuma getirmiş olsaydı, Fatıma'nın "dinden imandan döneceği"nden korkuluyordu.(165) O halde; Aleviliği mutlaka Ali'ye oradan da İslamiyet'e bağlama sevdasında olan bu Alevi bağnaz takımı, neden tek evlilikte ısrar ediyor; çok evlenme için de, "Bu irticadır, gericiliktir, şeriatçılıktır, yobazlıktır!" diye bağırıyor?

3. bizzat Kerbelâ katliamı, Ehl-i Beyt kavramının geniş olduğunun, dört kişiyle sınırlı kalmadığının pratik bir kanıtıdır. Meseleyi çok iyi tahlil eden, o dönemin nesep işlerini bizden çok daha iyi bilen **Yezid bin Muaviye** ve yandaşları, Ehl-i Beyt kavramını Hasan ve Hüseyin'le kısıtlamış olsaydılar, Kerbelâ sırasında Ali'nin, Fatıma'dan olmayan çocuklarını kılıçtan geçirmezlerdi. Oysa Hz. Hüseyin'in üvey kardeş ve bacıları da katliamdan nasibini aldılar Kerbelâ'da.

Kaldı ki, Alevilik meselesini getirip Ehl-i Beyt'e dayamak, onunla özdeşleştirmek; Alevi kimliği, kültürü kazanmaya yetmez. Çünkü birçok Sünni tarikat, sayısız şeriatçı ve bağnaz din adamı, birçok Şafii tarikat mürşidi (mesela Said-i Nursi gibileri) Üveysilik üzerinden, Adıyaman Menzilköy Cemaati mürşidi Şeyh **Raşit Erol** ise Ömerilik üzerinden soykütüğünü Hz. Ali'ye kadar dayandırabiliyor. Uydurma Acem seyyidlerinden söz etmek dahi yersiz.

"Şeyhler ve dervişler arasında görülen, soylarını Peygamber'e ve Hz. Ali'ye çıkarma kaidesi, hükümdarlar arasında da yayıldı. Bu cümleden olarak, birtakım şecerelerle (soyağaçlarıyla), Cengiz Han'ın dedeleri Buzencer ve Alanguva'yı, Peygamber ve Ali nesline çıkardılar. Timur'un anası, bütün Karahanlı sülalesi, aynı köke bağlandı."(166)

---

164. **Tevfik Ebu İlm**, *Hz. Fatıma* (s.120.) adlı eserinde bu rivayetini Abbas Mahmud Akad'ın "*Fatıma-i Zehra ve Fatımiler*" kitabıyla değişik kaynaklı rivayetlere dayandırıyor.

165. **Ahmed Faruk**, *Eshab-ı Kiram*, s.127, İhlas yay., 1986, İst.

166. **Zeki Velidi Togan**, "*Yeseviliğe Dair Bazı Yeni Malumat*", *Fuad Köprülü Armağanı*, İst, 1953, s.524-525'ten aktaran Doç. Dr. **Mehmet Eröz**, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, s.202-203, İst, 1977.

1950'lerde Mısır'ın Sünni, ayyaş ve kumarbaz kralı Faruk II bile kendine sahte soykütüğü belgesi düzenleyip, Ali soyundan geldiğini iddia edebilmişti! Gerçek kanında, Türk-Arnavut-Arap karışımı varmış, ne gam?!.

Kaldı ki, batıni mezheplerin kendi iç çatışmalarında, sözgelimi daha radikal Karmati ve İsmaili hareketi ile Mısır'da devlet kuran Fatımiler arasında hep şu ihtilaf çıkmıştır: Kimin nesebi, gerçekten Ali'ye dayanıyor? Genelde Fatımilerin (yani Hz. Fatıma soyundan gelenlerin) iktidarlarına meşruluk kazandırmak babından, sahte soykütükleri hazırladıkları veya başkaldırı önderlerinin kitleleri yanına çekebilmek için Ali'ye dayanan sahte soyağacı düzenledikleri kanıtlanmış gerçeklerdendir.(167)

Ehl-i Beyt tartışmasını burada bitirirken, Alevi kesimin, inanç açısından bu kavrama sarılması ve kendini bununla özdeşleştirip ayrı bir kimlik olarak ortaya çıkmasını saygıyla karşılarız. Ancak olayın derinliğine indiğimizde, Ehl-i Beyt kavramının yanlış biçimde algılandığını; ister rivayet, ister tarih, ister soy-sop, isterse ideolojik ve siyasal boyutla ele alınsın, olayın bu denli basit olmadığını, tersine, karmaşıklık arz ettiğini; Alevi ve Şii gerekçelendirmesinde boşluklar/gedikler bulunduğunu vurgulamak durumundayız. Akademik ve nesnel araştırmanın gereği budur.

Son bir nokta: Ehl-i Beyt sevgisi, Alevilik denen şeyi tanımlamaya yetmemektedir. Ama eğer, **M. Naci Orhan** gibi bir Alevi ünlüsünün sözüne uyup da "Ehl-i Beyt sevgisi, Aleviler için farzdır"(168) kuralına sarılırsanız, tam da bu noktada kaybetmişsiniz demektir. Oysa Alevi kimliği, Ehl-i Beyt'le veya bu sevgiyle kaim olamaz! Çünkü bu konuda da atı alan Sünni kesimi Üsküdar'ı çoktan geçmiştir. Onlarla Ehl-i Beyt sevgisi temelinde yarışmak hem yersizdir, hem de şeriatçılığın Alevi türevini yapmak anlamına gelir.

---

167. **M.J. De Goeje**, *Memoire Sur Les Karmathes du Bahrain et Les Fatimides*, (*Bahreyn Karmatileri ve Fatımiler Hakkında Notlar*), 4-20. sayfalar, 2. baskı, Leiden, 1886. Bu tür nesep/soy iddialarındaki çelişkiler, kitap sayfaları boyunca irdelenmektedir. Ayrıca bkz. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, cilt üç, "Abbasiler" bölümü, Çağ yay., İst.

168. **M.N. Orhan**, "*Kör Cahiller*" başlıklı yazı, *Cem* dergisi, Ağustos 1996, İst.

IV. ALİ'NİN "YOKSULLUĞU VE EŞİTLİKÇİLİĞİ" DOĞRU MU?

*"Dini gruplar, devleti fethetmeyi hayal etmeden önce, siyasi bir ideali besleyebilir ve ister seçkin 'aristokrasi'si, isterse 'eşitlikçi bir demokrasi' hükümeti şeklinde olsun, ideal cemaat için arzulanan hükümet (yönetim) şekliyle gayet açık düşünceleri kurabilirler. Fakat iktidar ele geçtiği anda, irticali şekillere başvurulduğu da vakidir. İpler ele geçtiği andan itibaren yöneticiler, şiddetli değişiklikler yapabilirler. Yeni yüce hakimler (yönetenler), 'doğru' dini tutuma riayet ettirme (boyun eğdirme) ve buna nezaret etmeyi görevleri arasında sayacaklardır."**

Alevileri, ister Ali kapısından giderek İslam'a bağlamak isteyen **Zelyut** gibi yazarlar, isterse daha sol bir profil çizerek "sosyalizan" ilan eden **Baki Öz** ve benzerleri; Ali'yi kişi olarak algılamanın yanlış olduğunu belirttikten sonra, Ali'nin Alevi-Bektaşi düşüncesi/inancında merkezi bir kavram olduğunu saptayan **Reha Çamuroğlu** gibileri; ya da İslamcı kesimlerin çeşitli yazar-çizerleri olsun, hemen hepsinin üzerinde görüş birliğine vardıkları bir nokta var: "Ali yoksuldu, zenginliğe önem vermezdi; Ali, eşitlikçi ve paylaşımcıydı; Ali, zühd ve takva insanıydı. Bu dünyadan neredeyse elini eteğini çekip, kendini öteki dünyaya hasretmişti..."(169)

---

* **Joachim Wach**, *Din Sosyolojisi*, s.364.

169. Özellikle bkz., **R. Zelyut**, "*Alevilik Nedir II*", *Cem* dergisi, Ekim 1996; "*Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*", s.91-92; **B. Öz**, "*Hz. Ali ve İslam İçindeki Toplumcu Çizgisi*", Haziran 1995; **R. Çamuroğlu**, "*Alevi-Bektaşi Düşüncesinde Hz. Ali*", *Nefes*, Aralık 1993.

Zelyut gibi bilimsel düşünce ve araştırmaya sırt çevirenler, iyice çemberin dışına çıkıp boşlukta haykırıyorlar: "Ali, Arapların başka ulusları yağmalamasını doğru bulmuyordu. Bu yüzden, Peygamber'in hakka yürümesinden sonra, başa geçen halifelerin (Ebubekir, Ömer, Osman) yaptığı savaşlara asla katılmadı. İslam dinini, Arapların yağma amaçlarına araç yapan anlayışı reddetti. Kendisi istemeden hilafet makamına geçince de fetih savaşları denilen sömürge savaşlarına çıkmadı..."(170)

Buyurun, size tipik bir Türk-İslam sentezi tahlili; bir yandan, Türklük nedeniyle Araplardan hoşlanmayan; öte yandan, İslam'ı aklayan; bu arada Alevicilik yapan bir zihniyetle karşı karşıyayız.

Satırbaşlarıyla eleştirip geçelim:

1. Her fetih/fütuhat, genelde şiddete dayanır; yağma ve talan savaşları bunun bir parçasıdır. İslam gazavatları bunun tipik örneğini oluşturur. Mesela **Halife Ömer** zamanında Sasanilerle yapılan Celula Savaşı sonucu İran askerlerinden 100 bin kişi öldürüldü; İslam ordusu Celula kentine girince, milyonlar değerinde ganimet ele geçirildi. Komutan Saad bin Ebi Vakkas, bunun beşte birini Medine'deki Ömer'e gönderdi. İslam başkentinde ganimetin miktarı açıklandı. Öyle ki, ortaya altın ve mücevherlerden bir tepecik oluştu. Sahabiler, böylesine büyük ve ihtişamlı bir servet karşısında hayrete düştüler.(171)

2. İlkçağ ve ortaçağdaki her gazavat/fütuhat, başka halkların topraklarını ele geçirme ve onları boyunduruk altına alarak sömürme anlamına geldiğinden, ister istemez sömürgecilik siyasetidir. Dolayısıyla, fütuhatları Araplara mal edip, İslam'ı bundan aklamak mümkün değildir. Zaten Dört Halife devrinden Emevilere kadar Arap ile İslam iç içedir. Araplık, İslamlık'tan ayrı bir kavram ve pratik değildir.

3. Zelyut, Peygamber için, "Hakka yürüdü" deyimini kullanıyor. Bizim bildiğimiz, bu Sünni İslam'da pek olmayan, ancak

---

170. **Zelyut**, "*Alevilik Nedir II*", ags.

171. **Mustafa Necati Bursalı**, *Hz. Ömer*, 10. baskı, s.232-234. Çelik yay., İstanbul.

Alevilik'te sıkça kullanılan özgün bir deyimdir. İslam'da "*Inne Lillahi Inne İleyhi Raciun*" ibaresi vardır. Ama Müslümanlar genelde ölüm için, "Vefat etti, Rabbine kavuştu, Allah'ın rahmetine vasıl oldu" gibi ibareleri tercih ederler.

4. **Zelyut**, "Ali'nin sömürgeci zihniyeti reddettiği, bundan ötürü de Arapların İslam dini adına yağma ve *talan savaşlarına* bizzat katılmadığını" iddia ediyor. Oysa, Ali'nin halife olduğu dönemde İslam orduları, Horasan'da pek göze çarpmayan küçük çaplı gazavatlarda bulundular. Ayrıca **Ali** yönetiminde İslam içi kavga ve savaşlar öylesine yıpratıcı, öylesine ciddi ve çetin idi ki; Ali; Cemel, Sıffin, Muaviye'nin Mısır istilası, Haricilerle mücadele gibi onbinlerce insanın hayatına mal olan aylarca/yıllarca süren *iç çatışmalardan* bir *türlü* başını kaldırıp da fetih savaşlarına girişemedi. İslam ordusu, Muaviye-Ali-Harici yandaşları diye üçe bölünmüştü. Fetih yürütecek gücü, takati ve iradesi kalmamıştı. Dolayısıyla **Ali'**nin fütuhat sevmeme diye bir huyu, mizacı, görüşü yoktur; olamaz. Sırf dini açıdan alınca bile, ilk Müslümanlardan olup Peygamber'in izinden samimi olarak giden **Ali**, "Gerçek din Allah'ın oluncaya kadar cihad edin" türünden ilahi buyruğa inanmak ve gereğini yerine getirmek zorundadır.

5. **Ali**; Ömer ve Osman gibi iki halife devrindeki İslam fütuhatlarına bir savaşçı olarak katılmadı. Ancak bu, "O'nun fütuhat zihniyetini, sömürgeci zihniyeti reddettiği" anlamına gelmez. Çünkü Ali; gerek Ömer, gerekse Osman'ın siyasi ve askeri danışmanlarındandı. Dolayısıyla fütuhatları planlayan genelkurmayın içinde yer almıştır.

Konuyu bir rivayetle somutlayalım:

Hz. Ömer, Sasani hükümdarı **Yezdigerd**'in ordusuyla Kadisiye'de savaşmak için Mekke'ye gidip, Müslümanları Allah yoluna cihada davet etti. Ordusunu düzene sokup, komutanlarını atadı. Bu arada kendisinin İslam başşehrinde olmadığı süre içinde, Hz. Ali, Hz. Ömer'e vekil olarak yönetimi devraldı. Kadisiye'ye hareket etmek üzere Medine'den çıkıp üç mil uzaklıktaki Zisar mevkiinde konakladı. Aralarında Hz. Ali'nin de bu-

lunduğu Savaş Konseyi/Harp Meclisi'ni topladı. **Hz. Ömer**, orduya başkomutan sıfatıyla savaşa bizzat katılmak istiyordu. Ancak **Hz. Ali**, bu görüşe karşı çıkarak şöyle dedi: "Ey müminlerin Emiri! Sizin bizzat savaş yerine gitmeniz ve ordunun başında bulunmanız, İslam'ın istikbali bakımından endişe vericidir." Çünkü Harp Meclisi'ni oluşturanlar arasında, İslam ordusunun yenilip Ömer'in öldürülmesi halinde, İslam devleti, temelinden sarsılıp belki de tümüyle ortadan kalkacak kaygısı vardı. Nihayet, Hz. Ömer, savaşa katılmaktan vazgeçti.(172)

Anlaşıldığı üzere, Hz. Ali, yokluğunda Ömer'e vekil olarak fetih savaşlarına hizmet ediyor ve Savaş Meclisi'nde strateji ve taktik belirliyor ki zaten beyin takımının her fetih savaşına katılmadığı bilinen bir gerçektir. Nitekim Hz. Ömer de Kadisiye savaşına bizzat katılmamış, ama İslam fetihleri ve **Zelyut**'un deyimiyle sömürgeci siyasetler gerçekleştirilmiştir. ABD başkanları veya genelkurmaylarından hiçbiri, Vietnam'daki savaşa bizzat katılmadılar; ama bu, onların yayılmacı ve fetihçi olmadıklarını ya da sömürgeciliği reddettikleri anlamını taşımaz.

Diğer yandan, "Arap sömürgeciliği zihniyetini reddettiği için İslam fetihlerine katılmadı" denilen Ali; iki oğlu, **Hasan** ile **Hüseyin**'i, Halife Ömer zamanında Horasan fethine gönderebilmiştir. Yani **Zelyut**'un iddiasından yola çıkarsak, **Ali**, sevmediği sömürgeci zihniyete ortak olmayı kişisel olarak reddediyor, fakat iki oğlunu buna alet etmekte sakınca görmüyor. Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu!.. Tarih, **Zelyut** gibilerinin savlarını bir çırpıda çürütüveriyor.

Ali'nin, Peygamber sonrası fetih savaşlarına katılmayışının kişisel bir nedeni daha vardı: Halifelik kendine verilmedi; bu konuda hakkı yendi. O da, belki pasif görevde kalarak kişisel protestosunu sergilemiş oldu ki bizce zayıf bir ihtimaldir bu.

Buradan, **Zelyut**'un, "Hz. Ali istemediği halde hilafet makamına geçti" iddiasına geliyoruz. **Ali**'ye ait olduğu söylenen *Nehcül Belağa* adlı kitaptaki şikâyetleri, üstü kapalı biçimde **Ebube-**

---

172. **Bursalı**, age. s.194-195.

kir-Ömer ikilisine yönelik eleştirileri ve **Muaviye** ile polemiksel mektuplaşmalarına bakılırsa, **Ali**, hilafeti canı gönülden istiyordu. O kadar istiyordu ki, eşi Fatıma'yı eşeğe bindirip geceleri Medine'deki evleri dolaştırarak, hilafet için ona kulis yaptırabilmişti. Bu noktayı, başka bir bölümde ayrıntılayacağız.

Umardık ki, eskiden edinmiş olduğu sosyalist/materyalist anlayış ve yöntem, **Zelyut**'u daha bilimsel ve akademik bir çalışmaya sevk etmiş olsun. Ama ne gezer! Meğer **Zelyut**, o zamanki sosyalist/sol düşünceyi de bir din gibi algılamış.

A) Ali'nin Yoksulluğuna İlişkin Rivayetler

Ali'nin yoksulluğu ve eşitlikçiliğine ilişkin efsaneye geri dönelim.

Butür rivayetlerin çoğu, İslamcı kaynaklarda yazılır durur. Ancak, bu "yoksulluk" edebiyatı sadece Ali'yle sınırlı değildir; başta Peygamber olmak üzere Ebubekir, Ömer ve Osman gibi halifeleri de kapsar. Özellikle Sünniler, Halife Ömer'in yoksulluğunu anlata anlata bitiremezler; bunu kutsal bir hale içinde sunup dururlar.

İşte bazı örnekler:

• Hz. Ömer ile Hz. Ali, kendini zühd ve takvaya vermiş Veysel Karani'yi ziyaret ettikten sonra, onun bu haline imrenen Halife Hz. Ömer, "Eyvah!.. Keşke Ömer'in annesi Ömer'i doğurmasaydı..." dedi ve ilave etti: "Benden halifeliği bir dilim ekmek karşılığında alan yok mu?.."(173) **Veysel-ül Karani**'nin cevabı hazır: "Sen halifeliği bırak; alan var mı yok mu aldırış etme!.."

Görüldüğü üzere rivayet kendi içinde çelişkili; Ömer halifeliği bir dilim ekmeğe devretmek için yanıp tutuşmuş gözüküyor, ama ziyaret edip nasihat aldığı **Karani**'nin "bırak" yolundaki telkinine aldırış ettiği yok.

---

173. Age. s.165-167.

• Hz. Ömer, hazineye ait develeri tımar ederken, yanına Temim kabilesi reislerinden **Ahnef** ile birkaç kişi gider. Hz. Ömer'in alnında terler birikmiştir. O, yanına gidenlere der ki: "Ey Ahnef, abanı çıkar yanıma gel. Şu iki zayıf deveyi tımar ederken bana yardım et. Bunlara bakmazsam, iyice zayıf düşecekler; fakir fukaranın hakkı, dul kadınların hissesi, masum çocukların uhdeme tevdi edilmiş bu hazine malları heder olacaktır."(174)

• Hz. Ömer, bir Ramazan gecesi, kendini iftara çağıran birine konuk olur. Önüne bal şerbeti konulur. Ancak Hz. Ömer, şöyle diyerek şerbeti reddeder: "Olamaz aziz dostum. Ne zaman ki, idaresini üzerime aldığım bu hidayete ermiş ümmet sofralarında bal şerbeti içmeye başlanırsa, ben de o zaman bu şerbeti içebilirim. Başkalarının içmeye kuyu suyu dahi bulamadıkları bir zamanda, benim bal şerbeti içmem İslam adaletiyle bağdaşmaz."(175)

• Esleme isimli bir Sahabi'den rivayet: "İslam devrindeki meşhur kıtlık tez zamanda sona ermeseydi, Ömer yoksulların perişanlığından duyduğu üzüntüyle mutlaka ölürdü."(176)

• Kızı Hafsa, babası Hz. Ömer'e giderek ganimetten pay almak isteyince, şu karşılığı aldı: "Benim şahsi malım üzerinde hakkın olabilir. Fakat bu para, hazinenin ganimet dairesine aittir. Benim şefkat duygularıma hitap ederek beni yenmeye çalışma.."(177)

• Hz. Ömer'in hırkasında, bir rivayete göre 12; bir rivayete göre de 21 yama vardı... Yattığı zaman yastığı toprak, yatağı kum idi.(178)

• Hz. Ömer, hakkında davacı olan biriyle mahkemeye çıktı. Kendini kayırmak isteyen hakime şöyle bağırdı: "Gözünde, hak ve onun dağıtılması açısından, İslam'ın halifesi ile sıradan bir

---

174. Age. s.124-125.
175. Age. s.123-124. **M.Akif Ersoy** da *Safahat*'taki bir şiirinde buna değiniyor.
176. Age. s.84.
177. Age. s.85.
178. Age. s.73.

Müslüman birbirine eşit olmazsa, sen hiçbir zaman hakimlik makamına lâyık olamazsın."(179)

• Hz. Ömer, bir gün hazine mallarını bölüştürüyordu. Küçük kızı, kimse farkına varmadan bir dirhem alıp çıktı. Sonradan olayı anlayan Hz. Ömer, arkadan yetişerek o dirhemi geri aldı.(180)

• Hz. Ömer halife olunca, eski işi olan tüccarlıktan vazgeçmek zorunda kaldı. Bunun üzerine sahabileri toplayarak şöyle dedi: "Şahsi geçim işimi bırakmak zorunda kaldığıma göre, bana bir maaş bağlayınız." Sahabiler, ona en yüksek maaşı önerdiler. Ancak Halife itiraz etti: "Hayır! Bu kadar yüksek miktar yersiz. Allah Resulü de büyük kanaat sahibiydi. Halifesi de onun yolunda olmalıdır. Geçinebilecek kadar bir maaş yeter bana."(181)

• İran'dan, Medine'ye gönderilen ganimet malı altın ve mücevherlerden bir tepecik oluşuverdi. Bunu gören Hz. Ömer, gözyaşlarını tutamadı. Sebebini sordular. Yanıtladı: "Servet ve para nereye girerse, düşmanlık ve nefret de peşinden gelir."(182)

Günümüze kadar ünü yayılan "adaleti" bir yana, rivayetlere bakılırsa Halife Ömer de; "Adaletli, kimseyi kayırmayan, kızına dahi hazineden haksız pay vermeyen, herkese eşit davranan; dünya malına önem vermeyen bir zahid, hırkasında çokça yama bulunan yoksul Halife, hazine develerini tımar eden emeksever, sıradan Müslümanla Halife arasında kayırmacılığa karşı çıkan haksever, hep yoksulları düşünen ve kahrından ölecek kadar onları düşünüp duran bir fakir babası/gariban yanlısı" gibi özelliklere sahiptir. Oysa bu, genelde İslam tarihindeki yöneticilere atfedilen "kutsal örtü"den öteye gitmeyip, özünde feodal sömürü çarkını gizlemeye yarayan bir bakış açısıdır.

Tarihçilere göre, Ömer zamanında İslam'daki sınıfsal farklılıklar artmıştır. Genelde zenginler ve Kureyş aristokrasisi lehine düzenlemeler yapılarak; ticaret ve toprak ağalığı temelinde sınıfsal ayrım meşrulaştırılmıştır. Hattâ toprak-rant temelinde (özellikle Sevad denilen Irak'ın verimli topraklarıyla İran'ın es-

179. Age. s.73.
180. Age. s.67
181. Age. s.57
182. Age. s.234.

ki Sasani derebeyi arazilerinde kölelerin çalıştırılması sonucunda) köylü kitlelerin sömürülme olayının üst düzeye çıktığını belirleyenler de vardır.[183]

Benzer rivayetler **Ali** için de söz konusudur. Göz atalım:

• Ali'nin babası Ebu Talip, Haşimoğulları kabilesinin orta tabakasından olup giderek yoksullaşmıştır. Geçim derdi çeken ailenin çocuklarını büyütüp beslemek isteyenlerden biri de **Peygamber Muhammed**'dir. Nitekim Muhammed, öksüz-yetim kaldıktan sonra evinde büyüdüğü amcası Ebu Talib'in Ali adındaki oğlunu yanına alır; besleyip büyütür; ilk Müslümanlardan olan Ali'ye, değer verdiği kızı Fatıma'yı verir. Hemen belirtelim, sayısız kaynakta geçen bu rivayet genel hatlarıyla doğrudur.

• Ali, o kadar yoksuldur ki; Fatıma ile evleneceği sırada *Mihr* (başlık) parası veremez. Zırhını Osman'a satar, aldığı 480 dirhemin bir miktarını başlık parası olarak öder; diğeriyle de düğün masraflarını karşılar.[184]

• Hz. Ali, elinde avucunda ne varsa, hepsini Allah için saçıp savuran bir cömertlik sultanıydı: Mesela, dört günden beri aç olup kendisine başvuran bir yoksula, üstündeki gıda maddeleriyle birlikte devesini verebilmiştir.[185]

• Bir Ramazan vakti, zaten yoksul olan Ali-Fatıma ailesi, tam iftar yemeğine oturacakken, Allah rızası için bir şey isteyen fakire, yemeklerini verir. Ortada yiyecek kalmayınca da, oruçlarını suyla bozup, ertesi güne öyle çıkarlar.[186]

---

183. Konuya ilişkin olarak **Faik Bulut**'un "*Allah Devletinde Demokrasi*" (Berfin yay.) ile "*Tarikat Sermayesinin Yükselişi-Yeşil Sermaye/İslam Ekonomisinin Eleştirisi*" adlı iki kitabına (Su yay.); **Erdoğan Aydın**'ın "*İslamiyet Gerçeği-dört cilt*" ile "*Nasıl Müslüman Olduk*" adlı iki kitabına bakınız. Ayrıca bkz. Prof. Dr. **Salih Ahmed Elali**, *el Tanzimat-ül İctimaiyye v'el İktisadiyye F'il Basra: el Qam-ül Evvel el Hicri (Basra'daki Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenmeler: Hicretin Birinci Yüzyılı)*, Dar-ül Talia yay., Beyrut, 1969; **Jan-Olaf Blichfeldt**, *Early Mahdism: Politic and Religion in the Formative Period of Islam (Erken Dönem Mehdiliği: İslam Döneminin Oluşumundaki Siyasetler ve Din)* **Leiden, E.J. Brill**, 1985. Her iki kitapta ilginç ayrıntılar bulmak mümkün.

184. **Bursalı**, *Hz. Ali...*, s.98-99.

185. Age. s.109-110.

186. Age. s.197.

• Hz. Ali, Kûfe'deki bir camide itikaftaydı. Aç olduğunu söyleyen bir yoksula, elindeki ekmek parçasını verdi. Hz. Ali'nin bu haline acıyan o yoksul, adını bilmediği, kendisini tanımadığı Ali'ye ekmek bulmak için ev ev dolaşmaya başladı. Bu arada Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in bulunduğu evin kapısını çaldı; "Mescidde yoksul ve garip birini gördüm. Bana elindeki kuru ekmek parçasını verdi. Onun haline öyle acıdım ki, vereceğiniz yemeği götürüp ona sunacağım" diyerek yiyecek bir şeyler istedi. Hasan ile Hüseyin, ağladılar. Yoksul, niçin ağladıklarını sordu. Onlar da, "Senin mescitte görüp acıdığın zat, babamızdır" dediler.(187)

• Hz. Ali bir keresinde şöyle dedi: "Elbisem sof (yün), şiarım korku, meskenim mescid, azığım açlık, bineğim ayaklarım, kandilim ay, kış günleri namazgâhım mağara, düşüp kalktıklarım miskinler, dünya malından hiçbir şeye malik olmadan günlerim geçer; bundan hoşnut olurum. Dünyada benden gani kim var? 'Bugünüm yarına kalsın' diyenlerden değilim.(188)

• Bir gün, Hz. Ali, bir muhtaca parmağındaki yüzüğü verdi.(189)

• Hz. Ali, bizzat şu anısını anlatmıştır: "Bir gün, açlık başıma vurdu. Izdırabı yudum yudum tattım. Yiyecek bir şey yoktu. Bir kadına rastladım. Kadın, kuyudan su çekmemi istedi. Her kova için bir hurma ücret karşılığında 16 kova su çıkardım. Ellerim kabarıp soyuldu. Aldığım hurmaları götürüp Allah'ın Resulü ile birlikte yedim."(190)

• Evinde çokça bulunan ekmekle sirkeyi, her zaman kabul ettiği misafirlerine takdim ederdi.(191)

• Ali, birinden borç aldığı bir dinarı, kendinden daha muhtaç durumdaki Mikdat'a verdi.(192)

---

187. Age. s.242.
188. Age. s.242-243.
189. Age. s.245.
190. Age. s.245.
191. Age. s.246; Ayrıca bkz. **Tevfik Ebu İlm**, *Hz. Fatıma*, s.93, İnsan yay., İst.
192. **Tevfik Ebu İlm**, age. s.58.

• Muaviye, günün birinde Zürar bin Zumre Kenani adlı birinden Hz. Ali'nin vasıflarını dinlemek istedi. O da şöyle sıraladı: "Güzel olmayan elbise, lezzetli olmayan yemek tercih ederdi. Aramızdan biri gibi, evinin kapısı sürekli bizlere açık; her istediğimizi ona sorar, ricalarımızı ve davetlerimizi kabul ederdi. Takvalılara saygı gösterir; çaresizlere, miskinlere uğrar; güçlülerle eşraf takımı, ona yaptırımda bulunamaz; konumlarını kötüye kullanma cesaretini gösteremezdi. Güçsüzlerle fakirler, hiçbir zaman onun adaletinden umutsuzluğa kapılmadılar. Allah korkusundan, yaralıymışçasına acı acı ağlardı. 'Ey dünya! Tuzağını başkasının değil de benim yolum üzerine mi kurmuşsun? Beni aldatmaya, bunun semeresini almaya mı hazırlanıyorsun? Kalbimi çelmeye mi çalışıyorsun. Hayır, hayır mümkün değil. Seni tamamen boşamış ve sana bir daha dönmeyecek biçimde uzaklaşmışım. Ey dünya! Güzelliğin ne kadar değersiz ve geçici. Az bir azık, uzun ve korkunç bir yol...' derdi..." Ali'nin bu özelliklerini dinledikçe, Muaviye'nin gözyaşları akıyor, akıyordu.(193)

• **İbni Abdulbir**, "*İstiab*" adlı eserinde rivayet ediyor: "Ali'nin yanına mal getirildiğinde, hepsini halka dağıtıyor; Beyt-ül Mal'e (hazineye) hiçbir şey aktarmıyordu.(194)

Şimdi de Ali-Fatıma ailesinin yoksulluğuna ilişkin birkaç rivayeti aktaralım:

• Fatıma, evlendiği sırada başlığının diğer kızlar gibi altın ve gümüşle takdir edilmesine karşı çıkarak babası Muhammed'e şöyle demiş: "Benim mehrim (başlığım) böyle olursa, bir peygamber kızıyla diğerleri arasında ne fark kalır? Mahşer gününde senin ümmetinden günahkârların bağışlanması için sizin şefaat etmeniz, benim mehrim için yeterlidir."(195)

• Ali ile Fatıma evlendiklerinde hemen hiçbir şey yoktu evlerinde. Geceleri üzerinde uyudukları, gündüzleri de biraz kesti-

---

193. Age. s.64-65.
194. Age. s.65-66.
195. **Bursalı**, *Hz. Fatıma-i..*, s.44.

rip uykusuzluklarını giderdikleri döşekleri durumundaki bir koç postuna sahiptiler. Kadife yorganlarını uzunlamasına örtünce sırtları, enlemesine örtünce de başları açılırdı. Fatıma'nın çeyizi ise bir el tezgâhı, bir tahta kâse ve bir kilimden ibaretti.(196)

• Bir Ramazan günü, Ali ile Fatıma tam iftar yapacakken kapıları çalınır. Yemeklerini isteyen fakire verip aç kalırlar. Bu üç gün boyunca aynı minval üzere sürer. Böylece her ikisi de üç gün boyunca bir lokma yemeksizin, aç bilaç oruca devam ederler.(197)

• Ali'nin evinde tek bir buğday tanesi bile yoktu. Fatıma beş gündür açlık içinde kıvranıyordu. Babasına şikâyet etmeye kalktı. Bunun üzerine Peygamber, Fatıma'ya; "Kızım, elini karnıma değdir. Oraya taş bağladım. Çünkü evimde bir aydır yemek pişmiyor" dedi.(198)

• Fatıma, ev işleriyle uğraşırdı. Günde belki yüzlerce kez dışarıdan eve su taşırdı. Yine bir eliyle değirmen döndürüyor; diğeriyle de çocuğunu emziriyordu. Değirmen döndürmekten elleri nasırlaşmıştı. Babasından, ev işlerine yardımcı olmak üzere bir esir (köle) istemeye gitti. Ancak Peygamber, "Bu savaş esirlerini satarak elde edilen parayla Sahabilerin maaşlarını ödüyorum, onların karnını doyuruyorum" diyerek, bu isteği reddetti.(199)

• İftar yiyecekleri olmadığından Ali, dokumacılık yapan Yahudi komşusu Şemon'un yanına giderek, Fatıma'nın yün eğirmesi karşılığında arpa ve buğday istedi. İkisi anlaştılar. Ali'nin getirdiği arpa ve buğdayla evde ekmek pişebildi.(200)

---

196. Hasan Basri'nin rivayetinden aktaran ***Bursalı***, age. s.45-46. Ayrıca bkz. Dr. **Ali Şeriati**, *Fatıma Fatımadır*, s.162, 3. baskı, Dünya yay., 1995, İst.

197. **Bursalı**, age. s.76-77.

198. **Tevfik Ebu İlm**, age. s.78-79.

199. **Bursalı**, *Hz. Fatıma-i..*, s.80; **Şeriati**, age. s.163-164; **Tevfik Ebu İlm**, age. s:90.

200. **Ebu İlm**, age. s.98.

B) Yoksulluk Edebiyatına Ters Düşen Rivayetler

Ali'nin içinden geldiği Ebu Talib ailesinin giderek yoksullaştığı bir gerçektir. Ayrıca genelde Haşimoğulları kabilesinin de ekonomik gücü zayıflamış; bu kesimdeki çoğunluk, Ümeyyeoğullarına oranla orta dereceli tüccar olarak kalmış veya orta tabakayı oluşturmuştur.

Ali'nin İslam'ın ilk döneminde yoksulluk ve acı çektiği de bilinir. Fakat bu, devrim yaparak bir İslam düzeni kurmak isteyen hemen herkes için söz konusudur. Dürüst bir tacir olan Peygamber, tümüyle işinden olmuştur. **Ebubekir** ve **Ömer** gibi tüccarlar, büyük oranda maddi zarara uğramışlardır. Büyük tüccarlardan **Osman**, biri Habeşistan diğeri Medine'ye olmak üzere iki kere göç (hicret) etmek durumunda kalmış; maddi durumu sarsılmıştır. Müslüman tüccarların en büyüklerinden Abdurrahman bin Avf bile, Medine'ye hicreti sırasında malını mülkünü kaybetmiş; Medine'ye ayak basar basmaz, ayağının tozuyla pazara (el Suq) giderek ticaret hayatına yeniden atılıp çok zengin olmuştur.(201)

Başlangıçta yoksul olan birinin sonradan büyük sermaye sahibi oluşunun tipik hikâyesini, Çukurovalı bir hamalın oğullarının kurduğu Sabancı Holding'ten biliriz. Ya da sıradan bir memurken, Allah'ın "yürü ya kulum" demesiyle birlikte devleşen RP yanlısı Kombassan Holding'in sahibini tanımış olmanız gerek. Veya çok değil, 30 yıl öncesinde İstanbul Cağaloğlu yokuşunu yırtık ayakkabılarla tırmanan Enver Ören'in, arkasındaki cemaat ilişkilerini ve iktidarlarla olan sıcak bağlarını da kullanarak İhlas Holding adıyla nasıl bir süper sermaye grubu oluşturduğunu bilmeyen var mı?(202)

---

201. **Faik Bulut**, *Allah Devletinde Demokrasi*, 6. baskı, "İslam Sınıfları Kutsuyor" ve "Ticaret Uygarlığı Olarak İslam" başlıklı bölümler, Berfin yay., 2004, İstanbul.

202. İslami sermayedarların bu hızlı yükselişinin öyküsü için bkz., **Faik Bulut**, *Yeşil Sermaye ve İslam Ekonomisinin Eleştirisi, 4. baskı*, Su yay., 1999, İstanbul.

Peki, inşaatlarda taşeronluk yapan bir babanın sıradan bir oğluyken, son yıllarda 30 trilyon TL gibi muazzam bir servetin sahibi, çok sayıda yerli ve yabancı şirketin ortağı, bu arada 2 trilyondan fazla para harcayarak DHB'nin kurucusu olan **Ali Haydar Veziroğlu**'nun başdöndürücü hikâyesine ne dersiniz?

Merak etmeyin!.. Bol kepçe "yoksulluk edebiyatı" yapagelen bazı Alevi tanınmışları da, Aleviliği siyasi ve ekonomik açıdan kullanacak, bunun rantını yiyerek zenginleşecektir. Yoksulken para babası olmasının sırrını da; "Allah inayeti, Ehl-i Beyt himmeti, Hz. Ali kudreti, dost marifeti" diye açıklayacaktır!..

Ali'nin yoksulluğu ekseninde yaratılan efsane, rivayet ve masallarda boşluklar olduğu kadar, bunlarla çelişen rivayetler ve satır aralarında gizli bazı tarihsel olgular da vardır.

Sergilemeye çalışalım:

• Ali'nin evlenmeden önce, Medine'de açlıktan kıvranacak kadar yoksul olduğu, parası pulu olmadığı yolundaki rivayet bize mantıklı gelmemektedir. Çünkü İslam adına kılıç sallayıp kervan baskını yaparak ganimet malı alan ilk Müslümanların en önde gelenlerindendir **Ali**. Ganimetlerin paylaşımından kendine belli bir oranın kalması, en azından Ali'nin günlük ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda para ve mal sahibi olduğunu gösterir. Bu durum, evlendikten sonraki yaşamı için de geçerlidir.

• Şii araştırmacının verdiği bir örnek şöyle: "Ali'nin geliri, daha çok savaş ganimetleri ve aldığı askeri maaştı. Geliri az olmamasına rağmen, genelde darlık içinde yaşardı."(203)

• Ali'nin Fatıma'yı isterken verdiği mihr (başlık) miktarı tartışmalıdır. Kimine göre bu miktar 480; kimine göre 400 dirhem; kimine göre 400 miskal gümüş, kimine göre ise sadece 47 dirhemdir.(204)

---

203. **T. Ebu İlm**, age. s.118.

204. Bkz. **Bursalı**, *Hz. Ali*, s.98-99; Tarihçi **Belazuri**'nin *İnsab-ül Eşraf* adlı kitabından aktaran **T. Ebu İlm**, age. s.110-113; **A. Şeriati**, age. s.162. Bizce **Şeriati**, burada Ali lehine az miktar para göstererek gerçeğe aykırı hareket ediyor.(F.B.)

• Fatıma'nın, "Benim başlığım, Peygamber'in, ümmetinden günahkârlara şefaatçi olmasıdır. Peygamber'in kızının başlığı diğer kızlarınki gibi yüksek olursa, o zaman benimle diğerleri arasında ne fark kalır?" diyerek başlık miktarını çoğaltmaması yönünde babasına telkin yaptığı meselesi de tartışmalıdır. Bir iddiaya bakılırsa, **Fatıma**, Ali'ye nikâhlandığını duyunca önce şaşırdı; sonra da kendisini parasız pulsuz biriyle evlendirmesinden ötürü babasından şikâyetçi oldu."(205)

La Menz adlı Fransız şarkiyatçının bu iddiası kanıtlanabilmiş değildir. Her durumda, Fatıma'nın Ali'ye verildiğini duyduktan sonra sürekli gözyaşı dökmesi, babası Hz. Muhammed'in de, "Ey Fatıma! Eğer seni Ali'ye nikâhladığım için ağlıyorsan, yüce Allah'a yemin ederim ki, ben seni, isteyenlerin en bilgilisine, yumuşak huylulukta ve akıllılıkta en üstününe ve ilk Müslüman olanına nikâhladım" ya da "Kızım sakinleş; seni, Ehl-i Beyt'imden bana en sevgili olana nikâhladım"(206) diyerek kızını sakinleştirmeye, avutmaya çalışması bu evlenme işinde bir pürüz olduğunu gösterir. Pürüz, Ali'nin kişiliğinden mi, yoksa zengin bir şövalye/cengâver olmayışından mı kaynaklanıyordu?

Birinci ihtimal yok sayılabilir. Çünkü Ali ile Fatıma birlikte büyüyüp, aynı sofrada yemek yemişler; birbirlerinin huyunu suyunu çok iyi biliyorlar. İkinci ihtimal mümkündür. Çünkü Fatıma'nın kızkardeşleri, görece zengin kişilerle evlenmişlerdi. Onların evliliğinde, para, şan ve şöhret vardı. Abdurrahman bin Avf, Ebubekir, Ömer gibi, Ali'den çok daha zengin tüccarlar Fatıma'yı istemiş; ancak babası olaya siyasi/soy açısından bakarak, Fatıma'yı, uzun zamandan beri Ali'ye hazırlamıştı. Fakat Medine kadınlarının dedikodusu da kafa karıştırıcı nitelikteydi. "Fatıma, çok zenginleri bırakıp daha yoksul birisiyle evlendi!.." Anlaşılan, Fatıma bu dedikodulardan bir hayli etkilenmiş, bir keresinde ağladığını görüp nedenini soran babasına, söylentileri açmıştı: "Ey Allah'ın Resulü! Kureyş kadınları, 'Baban, seni,

---

205. **T. Ebu İlm**, age.s.27.

206. **Ahmed bin Hanbel**'in *Müsned*'inden aktaran **Bursalı,** *Hz. Fatıma-i...,* s.43; Hz. Ali, s.102.

fakir bir adamla evlendirdi' diye benimle alay ediyorlar." Peygamber'in yanıtı ise, "Kızım ağlama, Allahü teala, arşta seni Ali'ye eş olarak seçti. Bu yüzden Ali'yle nikâhladım seni. Cebrail ve Mikail (adlı melekler), arşta ikinizin nikâhına şahitlik yapacaklar..." olmuştu.(207)

• Ali-Fatıma ikilisinin, çeyizi meselesi de tartışmalıdır.

İranlı **Şeriati,** meseleyi Ali lehine abartır: "Fatıma'nın çeyizi, bir el tezgâhı, bir tahta kâse ve bir kilimden ibaretti."(208)

Bir başka rivayet ise şöyle: "Peygamber (sav), Hz. Ali'den alınan 400 dirhem gümüşün 63 dirhemini ayırdı. Gerisini Ümmü Seleme'ye vererek, 'bunları sakla' dedi. 63 dirhemi Ebubekir, Bilal ve Selman'a verip onları çarşıya ev eşyası almaya gönderdi.

Eşyaların listesi şöyledir: Meşinden yapılma üç minder, saçaklı bir halı, içi hurma lifiyle doldurulmuş bir yastık, iki adet eldeğirmeni, bir adet su kırbası (tulumu), topraktan yapılmış bir su kâsesi, bir elek, bir havlu, tabaklanmamış bir koç postu, eskiyip tüyü dökülmüş Yemen dokuması alacalı bir kilim, hurma yaprağından örülmüş bir sedir, Yemen işi alacalı iki elbise, bir kadife yorgan..."(209)

Daha ayrıntılı bir rivayete göz atalım: "Resulullah, Ali'den alınan 480 dirhemin üçte biriyle mefruşat ve üçte biriyle de ev eşyası alınmasını emretti: Paranın aşağıdaki masraflara harcanmasını buyurdu: 160 dirhem, şerbet ve ıtır için; 160 dirhem, gelin giysileri için; 66 dirhem, ev eşyası için; 96 dirhemi de başka masraflar için Ümmü Seleme'de kaldı. Ayrıca pazardan 7 dirheme bir gömlek, bir bornoz; 4 dirheme bir başörtüsü; hurma lifinden örülmüş bir sedir, biri yünden, diğeri ince hurma lifinden üzerinde mısır keteninden yapılmış iki döşek, dört yastık, ince yünden yapılmış bir perde, bir hasır, bir el değirmeni, elbise yıkamak için bir bakır leğen, iki yayık, bir ibrik, bir testi, toprak-

---

207. ***İbn Abbas*** rivayetinden aktaran **T. Ebu İlm,** age. s.60.

208. **Şeriati,** age. s.162.

209. **İbn Hacer Askalani** ile **İbn Sa'd**'dan (*Tabakat* adlı kitabı) aktaran **Bursalı**, *Fatıma-i..*, s.44-46.

tan yapılı birkaç kap, deriden yer sofrası, pamuktan bir aba..."(210) O dönem için iyi bir ev donanımı sayılır bunlar. Allah bin bereket versin!..

Bu yanıyla bakarsak, gerek **Şeriati**'nin, gerekse **Bursalı** gibi İslamcıların, "Ali ile Fatıma, gündüz ve gece sadece bir koç postu üzerinde yatıyorlardı; kadife yorganları kısacıktı" demeleri, dayandıkları başka rivayetlerle çelişiyor. Çünkü döşek, sedir ve hasırın olduğu yerde koç postunda yatmak fakirlikten değil, olsa olsa zevk ve keyiftendir.

• Ali-Fatıma düğünü çok mu sade geçmiştir?

İddialara bakılırsa, yoksul olan çiftin düğünleri de sade biçimde gerçekleşmişti. Oysa rivayetlerdeki olgular, bunu çürütüyor: Peygamber, Bilal'e para verip çarşıya gönderdi. Verilen talimat uyarınca çarşıdan gülyağı, gülsuyu ve bal alındı. Bal suda ezilerek şerbet yapıldı, nikâh kıyıldıktan sonra içildi. İlk Müslümanlardan Ebubekir, Ömer, Osman, Abdurrahman bin Avf ve diğer sahabiler mescide çağrıldı. Mescidin içi insan kaynıyordu.(211) İçi cıvıl cıvıl kaynayan bu mesciddeki insan sayısının 700 olduğu tahmin ediliyor. Bu kadar insana gülsuyu, gülyağı dağıtmak ve bal şerbeti içirmek o devir yoksul insanının harcı olmasa gerek.

İkinci bir rivayete göre; Peygamber, Ümmü Seleme'ye bıraktığı başlık parasından 10 gümüş dirhemi Ali'ye verdi. "Düğün masrafı için git; biraz hurma, biraz yağ, biraz da süzülmüş yoğurt al" dedi. Alınanlar eve getirildi. Hurma ile tereyağı birlikte ezildi. İçine de "keş" adı verilen o süzme yoğurt katıldı. Buna da "hays" denildi. Hazırlıklar tamamdı. Sahabilerden **Sa'd b. Ubade**, bir koyun armağan etti. O da kesildi. **Hz. Hamza** da kurbanlık bir deve verdi. Cemaat pek kalabalıktı. **Bilal**, insanları onar kişilik gruplar halinde içeri alıyordu. Sahabiler bölük bölük yemek yiyorlardı. Yemekler bir türlü tükenmiyordu. Nebiler Serverinin (Muhammed) dualarıyla öyle bir bereket fışkırdı ki, o yemeği 700 kişinin yiyip doyduğu görüldü..."(212)

---

210. **Belazuri**'nin "*İnsab-ül Eşraf*"ından aktaran **Tevfik Ebu İlm**, age. s.112-113.

211. **Bursalı**, *Hz. Ali*, s.99.

212. **Bursalı**, *Fatıma-i..*, s.48-50; ayrıca **T. Ebu İlm**, age.

Hz. Esma'nın bildirdiğine göre, o zamanda Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın düğün ziyafetinden daha üstün bir ziyafet olmamıştı. Bu ise kuru hurmaya un, yağ ve yoğurt kurusu karıştırılarak yapılan bir arpa ekmeği yemekten ibaretti."(213)

Olaya bakalım: Hz. Esma, ziyafetin eşi benzeri olmadığını, ama anılan karışımlardan oluşmuş arpa ekmeği yediklerini belirtiyor. Oysa, yukarıda koyun ve deve bağışlayanlar sayesinde düğün şöleninde et de bulunduğunu belirtmiştik. Bu bir. İkincisi; o devirde 700 kişiyi doyurmak, öyle her babayiğidin harcı değil. Para ve mal ister bu iş. Rivayette geçen, "Peygamber duası sayesinde yemek bir türlü bitmiyordu; 700 kişi yiyip doydu" yolundaki ifadeyi, yani onca masrafın üstüne örtülmüş kutsal haleyi kaldırırsak, bizzat 700 kişilik düğünün şunu kanıtladığını söyleyebiliriz: Başta kayınpeder **Muhammed** olmak üzere, gelin ile güveyinin maddi durumları iyiydi. Eş, dost, akraba yardımı bile olsa, bu onların yoksul olmadığını gösterir.

• Gelelim Fatıma'nın düğün gecesine...

İbn Cevzi anlatıyor: Resulullah (sav), düğün gecesi giymesi için Fatıma'ya yeni bir elbise almıştı. Fatıma'nın yamalı bir elbisesi daha vardı. Bu arada kapısına bir fakir gelip eski elbiseyi istedi. Fatıma ilkin o yamalısını vermek istedi. Ancak Allah'ın, Âl-i İmran suresinin 92. ayetindeki buyruğu hatırlayınca, düğün elbisesini armağan etti. Zifaf gecesi yaklaştığında, Cebrail aleyhisselam, yeşil ipekten bir elbiseyi Fatıma'ya hediye olarak gönderdi. Buna tanık olan Yahudi kadınlar iman ettiler ve ardından da kocaları Müslüman oldu."(214)

Rivayetteki efsane kısmını, yani "Cebrail'in Fatıma'ya yeşil ipekten bir elbise verme olayını" bir kenara bırakırsak, Fatıma'nın gelinliğinin gerçekte yeşil ipekten bir kumaş olduğunu pekâlâ anlayabiliriz. Bu ipek, o devir için son derece pahalıdır; günümüzün göz kamaştırıcı gelinliklerine eşdeğerdir. Fatıma yoksul olsaydı, bunu giyemezdi.

---

213. **Bursalı**, age. s.50.
214. Aktaran **T. Ebu İlm**, age. s.97.

• **Hakim**, *Müstedrek* adlı kitabında rivayet ediyor: "Peygamber, Fatıma'nın evine gittiğinde, kızının boynundaki altın kolyeye gözü ilişti. Fatıma, 'Kolyeyi, Ebu'l Hasan (eşi Hz. Ali) hediye etti' şeklinde bir açıklama yaptı. Hz. Muhammed, pahalı ziynet eşyası takmasından ötürü kızına kızdı. O da kolyeyi götürüp pazarda sattı, parasıyla bir köle alarak azad eyledi."(215) Madem Ali yoksuldur, altın kolyeyi nasıl almıştır? Madem Fatıma dünya malına değer vermez, neden bir altın kolyeyle sevinç duyar?

• **Ebu Cafer Taberi**, "*Beş'arat-ül Mustafa*" adlı eserinde **Cabir bin Abdullah Ensari**'den aktarıyor: Peygamber, çok uzak yoldan gelen aç ve fakir bir insanın yardım istemesi üzerine, kendisini kızı Fatıma'nın kapısına gönderir. Fatıma, kapıyı çalan yoksula ilkin bir koyun postu verir. Yoksul, "Peygamber kızı, bana bir koyun postu mu verebiliyor?" diye yarı eleştirel bir serzenişte bulununca, Fatıma da amcası Hamza'nın kızının kendisine hediye ettiği kolyeyi yoksula armağan eder."(216)

Demek ki Fatıma'nın boynunda sürekli olmasa bile, zaman zaman pahalı kolyeler vardır. Bunu amcasının kızının verdiği de kesin değildir. Olsa bile bir şey fark etmez; Peygamber ya da o makamdaki siyasi önderlerin yakınlarına bu tür pahalı hediyeler sunmak, gelenektendir. Kolye o kadar pahalıdır ki, Ammar bin Yasir, onu 20 dinar (altın para) 200 dirheme (gümüş para) satın alır. (Ali'nin onca düğün masrafının sadece 400 gümüş dirheme mal olduğunu düşünün, sonra bir karşılaştırma yapın) Peygamber de, "Kolyeyi satın alanın cehennem ateşine girmeyeceği" yolunda teminat verir. Kolye; bir fakiri doyurmaya, bir çıplağı giydirmeye, bir dervişin tüm ihtiyaçlarını gidermeye ve bir köleyi satın alıp serbest bırakmaya vesile olduktan sonra yeniden Fatıma'nın boynuna takılmış olarak kalır.

• **Zemahşeri**'nin "*Keşşaf*", **Hafız Ya'lan**'ın ise "*Tefsir-ül Kebir*" adlı eserindeki rivayetleri: Peygamber kıtlık ve açlıkla karşı karşıya kalınca, Fatıma iki parça ekmek ve bir parça eti

---

215. Aktaran **Ebu İlm,** age. s.95.
216. Aktaran **Ebu İlm,** age.s.101.

kaba koyup babasına getirdi. Peygamber, yemeği geri verdi ve "kızım bak" diyerek kabın örtüsünü kaldırdı. Fatıma şaşkınlıkla ekmek ve et dolu kaba bakarak, "Babacığım, bu nereden?" diye sorunca, Peygamber, "Allahü teala tarafından; O, istediği herkese rızk verir" yanıtını verdi. Peygamber, Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatıma, Allah'ın verdiği o yemeği yiyip doydular. Yemek bitmiyor; hâlâ el değmemiş gibi orada duruyordu. Fatıma, bir kısmını, bütün komşularına gönderdi."(217)

Yine zenginliğin veya varlıklı olmanın kutsal bir örtüyle örtülmesi olayıyla karşı karşıyayız. Yemeklerin Allah tarafından gönderildiği yolundaki efsaneye inananlar için bir şey demek mümkün değil. Ama böyle bir şeye inanmayanlar açısından makul açıklama şudur: Ya Muhammed'in evinde, ama olayın faili Fatıma olduğuna göre, özellikle Ali'nin evinde bolca ekmek ve et pişmiştir. Beş kişi yemiş, doymuştur. Bir kısmı da komşulara verilmiş, ama et ile ekmek hâlâ bitmemiştir. Üstelik olay, açlık ve kıtlık denen bir musibetin olduğu devirde geçiyor ki, evde bulunan yiyeceğin kıymeti ve fiyatı daha da artmış oluyor. O halde, Ali ailesinin yoksulluğu ve açlıktan kıvrandığı yolundaki rivayet geçerliliğini yitirmektedir.

• Peygamber, Ebu Talib'in kız torunlarından Hind'in elindeki altın yüzüğü görünce kızdı. Bunu duyan Fatıma da, o sırada boynunda duran altın kolyeyi çıkardı.(218) Sormak gerek, aile yoksulsa, değirmenin suyu nereden geliyor?

• **Ebu Davud**, "*Sünen*" adlı kitabında yazıyor: "Birgün, Hz. Muhammed, kızı Fatıma'nın evinin kapısına asılmış dikişli nakışlı bir perde görmüş; böylesine pahalı bir eşyanın kullanılmasına kızarak, onu ihtiyaç içinde çırpınan bir başkasına hediye etmesini salık vermişti."(219) Demek ki, "Ali-Fatıma çiftinin çul çaputları dahi yoktu" efsanesinde de çelişki bulunuyor.

• Ali-Fatıma çiftinin ilk oğlu **Hasan** dünyaya geldiğinde, genç anne-baba, Peygamber'e sorar: "Ey Allah'ın Resulü!.. Oğ-

---

217. Aktaran **Ebu İlm**, age. s.104; **Bursalı**, *Fatıma-i..*, s.205-206.
218. **Bursalı**, *Fatıma-i..*, s.83-84.
219. Aktaran **Bursalı**, age. s.81-82.

lum için 'Akika' kurbanı olarak bir deve veya iki koç keseyim mi?" Peygamber yanıtladı: "Hayır! Sen onun saçını kes, kesilen kılların ağırlığınca gümüşü yoksullara sadaka dağıt."

Bu rivayet başka türlü de nakledilir: "Hz. Hasan dünyaya geldiğinde, Hz. Muhammed yavrunun kulağına ezan okudu ve başını tıraş ettirip ağırlığınca altını sadaka verdi. Ayrıca 'Akika' kurbanı kesti."(220)

Olay hangi biçimiyle geçerse geçsin, ortada bir gerçek var. Akika kurbanı, yeni doğan kız veya erkek çocuklarının yedinci gününde kesilir. Kurban, erkek çocuklar için iki, kız çocuklar için bir koyundur. Fatıma iki koyun ya da bir deve kesmek istediğine göre, bu kadardan fazla, yani kesilirse geriye kalıp evlerini geçindirecek sayıda, koyun ve develeri var demektir. Ayrıca çocuğun kesilen saçlarının ağırlığınca gümüş/altını sadaka vermek de bir varlığa sahip olmayı gerektirir. Ali ailesi yoksul olsaydı, bu tür bir sadaka vermeyi önerebilir, ya da gerçekleştirebilir miydi? Benzer sadakanın Hüseyin, Muhsin gibi iki oğul ile üç kız için de verildiğini düşünün. Ayrıca Ali'nin toplam 14 oğlu, 17 kızı olmuştur. Her biri için bir deve, iki koyun kesip saçlarının ağırlığınca altın/gümüş sadaka vermek, küçük çapta da olsa bir servet gerektirmez mi?

• Hz. Ali'nin, kızlarından Ümmü Gülsüm'ü, 40 bin dirhem karşılığında Halife Ömer'e nikâhladığını da belirtelim.(221) Bu da küçük çaplı bir servet sayılır, yoksul olduğu ileri sürülen bir aile için.

• Ali'nin elinde 4000 dirhemi vardı. Bunun binini gizli, diğer binini açık; üçüncü binini gündüz, dördüncü binini de geceleyin sadaka verdi.(222)

Bildiğimiz, hele hele "evinde yiyecek ekmek bulamayıp aç bilaç gezdiği" ileri sürülen Ali ailesi gibi yoksulların sadaka vermesi, İslam'a göre caiz değildir. Ali, dörtbin dirhemi sadaka verdiğine göre, bunu kat kat aşan bir gelire sahip olması gerekir.

---

220. Age. s.95-97.
221. Age. s.115.
222. Age. s.131.

• Ali'nin tarımla uğraşmanın dışında, küçük çaplı ticaret yaptığı da biliniyor. Bir keresinde 100 akçeye aldığı bir deveyi, 300 akçeye sattığı rivayet edilir. Ali, zembil dolu olarak eve girip Fatıma'ya, "Allah, bire bin verdi" diye bir de açıklama yapmıştır.(223)

• Peygamber, ziyaretlerinin birinde kızının evinde süt ve hurma pekmezinden pişirilmiş yemeklerle etten oluşan bir ziyafet sofrasına oturdu.(224)

• Peygamber'in sağlığında, geliri Ali-Fatıma çiftine bağışlanmış ve tarihte ünlü "Fedek Olayı"na konu olan Yahudilerden ganimet alınmış Fedek hurmalığının aile bütçesine katkısını unutmamak gerek. **Cevheri,** *"Sakife ve Fedek"* adlı eserinde hurmalık hakkında şu bilgiyi verir: "100 bin dirhem değerindeydi Fedek. Ömer (ra) bölge ahalisini Şam'a göç ettireceği sırada mülkün ve içinde yer alan hurma ağaçlarının değerini belirlemesi için bir heyet görevlendirdi. Bilirkişi heyetinin bilgisi doğrultusunda, Fedek'e biçilen 100 bin dirhem değerin yarısı olan 50 bin dirhem ödendi. Fedek hurmalığının genişliği hakkında birçok rivayet bulunur. Çok abartılı rakamlar verilmekle birlikte, içinde kaynak suların yer aldığı ve Arabistan şartlarında küçümsenmeyecek büyüklükte bir hurmalık ve arazi topluluğundan oluştuğu kesindir. **İbn-i Ebu el Hadid,** oradaki hurmalıkların bir kısmının, 6. yüzyıldaki Kûfe'nin tüm hurmalıkları kadar olduğunu belirtiyor."(225) Bugünkü dile çevirirsek, Fedek hurmalık ve arazisi, Türkiye'de çokça tartışılan Çiller'in İstanbul boğazı, Aydın Kuşadası, Bolu dağlarındaki arazileri ile GAP bölgesindeki toprak ağalarının geniş arazileri kadar değerlidir. Fiyatı trilyonları bulur.

Hilafet meselesinin çıkmaza girmesiyle, Ali-Fatıma'nın Ebubekir ve Ömer'e tavır almalarında, hele hele Fatıma'nın Ebubekir'le barışmadan, helalleşmeden ölmesinde de bu Fedek arazisi meselesi vardı. Siyasi olduğu kadar, ekonomik değeri

223. Age. s.144-145.
224. Age. s.178.
225. T. **Ebu İlm,** s.152.

olan bu arazi; yıllar yılı kâh iktidarların, kâh muhalefetin denetiminde işlenmiş durmuştu. Böyle bir arazinin gelirine sahip **Ali-Fatıma** ailesinden, "yoksuldu, açlıktan nefesi kokuyordu" diye söz edebilmek için, ya bilgisiz olmak ya da efsaneye başvurmak gerekir. Aynı aileye bağışlanmış Hayber hurmalığının gelirini de göz önünde bulundurmalıyız.

• "Tek başına çalışıyordu Fatıma; zavallının işten beli bükülmüştü" rivayeti de makbul sayılamaz. Çünkü Esma binti Ümeys adlı bir mürebbiyesi vardı.(226) Ayrıca Fatıma'nın saçlarını tarayan hizmetçisinden de söz etmek gerek.(227)

• Fatıma, ölmeden önce şu vasiyeti yaptı: "Resulullah'ın hanımlarıyla Beni Haşim kabilesi hanımlarından her birine 12 evkiye gümüş verin. Mirasımdan bir kısmını da bacının kızı Umame'ye ayırın."(228) Muhammed'in ondan fazla eşiyle, Haşimoğulları kabilesinin sayısı onları bulan kadınlarından her birine 12'şer evkiye gümüş bırakabilmek için hatırı sayılır bir servet sahibi olmak lazım. Bu iş, yoksullukla çözülemez.

• Çoğu rivayetlerin akışında şu satırlara rastlayabiliyoruz: "O sırada Ali, koyunları, develeri sağıyordu" veya " kızan Ali, evinin önündeki kazlarını kışkışlıyordu..."(229) Satır arasındaki bu ibareler bile, Ali'nin yoksul olmadığının; koyun ve kaz sürüsüne sahip olduğunun kanıtıdır.

• Halife Ömer'in Divan kayıtlarından, ganimetlerin dağıtımında aralarında Ali de olmak üzere belli bir kesime 5000'er dirhem ganimet payı; oğulları Hasan ile Hüseyin'e de 20'şer

---

226. Age. s.170.

227. **Faik Bulut**, *Allah Devletinde Demokrasi*, "İslam Sınıfları Kutsuyor" bölümü, Berfin yay., 6. baskı, 2004, İstanbul.

228. **T. Ebu İlm**, age. s.172.

229. **M. Necati Bursalı**, "Su taşıyan, koyunları sağan... hep o" diyor, "*Hz. Ali*" adlı kitabının 208. sayfasında. 233. sayfasında ise şu cümle yer alıyor: "Hz. Ali, hazırlanıp mescide giderken evin avlusunda ördekler çığlık çığlık öttüler. Müminlerden bir kısmı ördekleri kovmak ve susturmak isteyince, Cenab-ı Ali dedi ki; 'Onlara dokunmayınız, onlar ölü üzerine ağlayıcıdır..." Yazılanlardan şunu anlıyoruz: Hz. Ali'nin sağımlık koyunları, çığlık çığlığa avluda dolaşan ördekleri vardı.

bin dirhemlik maaş bağladığını okuyoruz.[230] Bu gelirlere sahip bir ailenin aç, yoksul olması imkânsızdır.

• Halife Ali'nin, yönetim kuralı gereğince, Atlas okyanusundan Basra körfezine; oradan Kafkasya ve Ortaasya'ya uzanan İslam imparatorluğu topraklarından devlet hazinesine gelen gelirlerin (fey, haraç, cizye, ganimet vs) beşte birini aldığı, ayrıca yöneticilik için maaşla çalıştığı da biliniyor. Miktarı milyonları bulan altının beşte biri, Ali ailesini yoksul kılmaz; ihya eder.

• Ali'yi sevmesiyle ünlü, Şiilik yandaşı **Abdulbaki Gölpınarlı**, *Nehc-ül Belağa* adlı kitabın Türkiye'deki derleyicisi olarak bilinir. Anılan kitabın 203. sayfasında şöyle bir açıklamasına rastlıyoruz: "Ali, biat sırasında hutbe okudu. Kendilerine verilen parayı az bulan Talha ve Zübeyr, mescide gelip Ali'yi kınamaya koyuldular. Ali, bu işe çok üzüldü. İkisini çağırttı. 'Niye böyle yaptınız?' diye sordu. Talha ile Zübeyr, 'Bizimle danışmadan bu işi yaptın' dediler. Bunun üzerine Ali, bu sözleri söyledi: 'Yenbu'da malım var; isterseniz onları size vereyim'..."

• Arap İslam tarihçilerinden Dr. **Abdurrahman Bedevi**, "İslam Mezhepleri" (*Mezahub-ül İslamiyyin*) adlı Arapça kitabının 44. sayfasında şöyle bir rivayetten söz eder: "Hz. Ali vefat ettiğinde, Abudllah bin Sebe taziye için gittiği Medain kentinde, Ali'nin ölmediğini; Arapları sopasıyla önüne katıp götürmediği müddetçe de ölmeyeceğini (yani Hz. İsa gibi göğe yükseldiğini ya da Mehdi sıfatı taşıdığını-F.B.) ileri sürdü. Bunun üzerine Hz. Ali'nin yeğenlerinden Abdullah bin Abbas dedi ki: 'Bilseydik, mallarını ve eşlerini bölüşmezdik."

Sorumuz şu: Halife Ali, olmayan malını nasıl teklif edebilir ki? Malı olmayan Ali'nin mirası onca insan arasında (yeğenlerine ve amcazadelerine yetecek kadar) nasıl paylaşılabiliyor? Demek

---

230. **Bulut**, age. Öte yandan, **Ahmed Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya* kitabında "Hz. Ömer, Beyt-ül Mal'den Ali'ye 8000 dirhem, iki oğlu Hasan ile Hüseyin'e de dörder bin dirhem verdiğini" yazıyor. Ayrıca, Ali'nin, Kisra sarayından ganimet alınan eni ve boyu altmışar arşın büyüklüğündeki Bahar adlı son derece değerli bir halıdan kendine verilen parçayı 20 bin dirheme sattığını belirtiyor. (Bkz. c.II. s.184-196, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 1985.)

ki, kendisinin de belirttiği gibi Yenbu bölgesindeki arazisi; yeğeni Abdullah'ın söylediği gibi, paylaşılacak malı mülkü vardı.

• Ali'nin "eli açık ve cömert olduğu" yolundaki söylentiler, Sünni din bilginlerince şu gerekçeyle reddedilir: "Ali'nin cömertliği, Ebubekir ile Ömer'inkinden daha fazla değildir."[231] Keza, Ali'nin zühd ve takva konusunda da her iki halifeden üstün olduğunu kabul etmeyen Sünni âlimlere rastlıyoruz.[232] Şii yazarlardan Dr. **Şeriati** ile **T. Ebu İlm** de, Ali'nin sadece "zühd ve takva adamı" olarak gösterilmesine karşı çıkarlar. Her ikisine göre, "Ali'nin yaşamı, hayret edilecek boyutlardan oluşmuştur."[233]

• Ali'nin "yoksul yanlısı ve eşitlikçi" olduğunu ileri sürenlerin getirdikleri basit kanıtların benzerlerine, hattâ daha fazlasına Ebubekir ve Ömer dönemlerinde de rastlanmakta. Hazine'den (Beyt-ül Mal) Müslümanlara eşit oranda pay dağıtmak (belli sınıfsal ve zümresel çıkarları gözetmek, iktidar ortaklarına daha fazla vermek kaydıyla) Muhammed zamanında bir gelenekti. Ebubekir, bunu devam ettirdi. Ömer, farklı bir uygulamaya gitti. Çünkü o, devlet sistemini yerleştirmek istiyordu. Kaldı ki, bugünün FAK-FUK-FON işlevini gören Beyt-ül Mal'i kuran, Ömer'in ta kendisidir. "Çalışanların, garibanların haklarını koruyun; onları gözetin" türündeki nasihatleri, Ömer ile Osman'ın vali atamaları sırasında yapılan konuşma metinlerinde veya yazılan mektuplarda kolaylıkla bulmak mümkün.

Ebubekir'in halife seçildikten sonraki hutbesinden bir örnek verelim: "Ey insanlar! Vazifemi gereğince yerine getirirsem yardım ediniz; yanılırsam, bana doğruyu gösteriniz. Doğruluk emanet, yalancılık hıyanettir. İçinizdeki zayıf (güçsüz), hakkını alıncaya kadar benim nazarımda güçlüdür. İçinizdeki en kuvvetli de, ondan başkasının hakkı alınıncaya kadar zayıftır..."[234]

---

231. **Bulut**, age. Ayrıca bkz. **Ahmed Faruk**, *Eshab-ı Kiram*, s.128-197.
232. **A. Faruk**, age. s.192-197.
233. **Ali Şeriati**, *İslam Ekonomisi*, Dünya yay., 1994, İst; **T. Ebu İlm**, age. s.66-67.
234. **Bursalı**, *Hz. Ebubekir*, s.162, 7. baskı, Çelik yay., İst.

Yezid'i ordu komutanı olarak Şam'a gönderirken Ebubekir şöyle der: "Senin akrabaların ve yakınların var. Onları başkalarına tercih ederek kayırabilirsin. Fakat bu, Allah lânetine uğramak, cehennemlik olmak demektir."(235)

Ömer diyor ki: "Medine'nin kenar mahallelerinde kör ve ihtiyar biri vardı. Yardım için ne zaman oraya gitsem, Ebubekir'i mutlaka benden önce gelmiş bulurdum."(236)

Ömer, halife seçilmesinin ardından yaptığı konuşmada ise şöyle diyor: "Ömer halife oldu değişti, demesinler. Hakkı, nefsimden önce düşünürüm. Halk arasında hangi adam bir haksızlığa uğramış yahut zulüm görmüş olursa, onu bana bildirsin. Kimseyi kayırmam."(237)

Bir başka hutbesinde ise **Ömer**; "Ey insanlar! Bazı taam (tamahkârlık/açgözlülük) fakirliktir. Bazı yeis (umutsuzluk) de zenginliktir. Sizler yiyemeyeceğiniz şeyleri topluyor ve erişemeyeceğiniz şeyleri arzuluyorsunuz. Halbuki bu aldatıcı dünyada, gelip geçicisiniz"(238) ve bir Vali ataması sırasında; "Müslümanlar! Memurlarımız, size musallat olmak, malınızı yağma etmek için gönderilmiyor. Aksine, size Allah Resulünün yolunu göstermek için gönderiliyor. Birisi buna aykırı hareket ederse, bana bildirin"(239) demektedir.

"Fırat kenarında bir deve bile helâk olsa, Allah bunun hesabını Ömer'den sorar" ve "İslam ümmetinden birinin davacı olması halinde, ailemden birinin Allah'a hesap vermesi yeterlidir"(240) diyen de Ömer'dir. Aynı **Ömer,** saçlarını hazine malı zeytinyağıyla yağlayan bir oğlunu azarlamış; Mısır'da sıradan bir adama dayak atan diğer oğlunu mağdur olan o kişiye dövdürtmüş; Suriyeli aristokrat bir adamı tokatlayan sıradan bir kişiyi, tüm ısrarlara rağmen Şeriat'ın uygun gördüğü kısas cezasıyla cezalandı-

---

235. Age. s.176.
236. Age. s.205.
237. **Bursalı**, *Hz. Ömer*, s.58, 10. baskı, Çelik yay., İst.
238. Age. s.59.
239. Age. s.86.
240. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* ikinci cilt, s.181-191, *Zaman*/Çağ yay., 1992, İst.

rıp daha ağır ceza verilmesi yolundaki ricaları reddetmiş; ücretlerini vermeyen işverenin malını çalan işçileri değil, patronu suçlayıp kovdurtmuş ve nihayet Halife Ömer'i kendisiyle ilgilenmemekle suçlayıp kargışlayan yaşlı ve yoksul bir kadına, mükâfat vermiştir. Altına serilmek istenen pırıl pırıl ipek bir halıyı geriye iterek; "Fukaranın hakkını ve kanını sömürerek dokutulmuş bir halının üzerine oturmam" diyebilmiştir.(241)

Tüm bunlara rağmen, **Ömer**'in de sınıf sömürüsünü kutsadığını, iktidarın nimetlerinden oldukça yararlandığını, sömürü çarkından kişisel anlamda olmasa bile, nesnel anlamda pay aldığını söyleyebiliyoruz. Çünkü bir Halife (yönetici) olarak suyun başında kendisi oturuyordu.

Rivayetlerin doğru olup olmadığını tartışmıyoruz. Anlatmak istediğimiz şudur: "Eşitlikçilik, yoksulu gözetme ve uyruğun haklarını koruma" açısından Halifeler lehine aktarılan rivayetleri karşılaştırıyoruz. Gerçekte **Ali** ekseninde söylenen; "Yoksuldu, fakir babasıydı, eşitlikçiydi" türü rivayetlerde olduğu gibi, **Ömer** ve **Osman** etrafında dönüp dolaşan bu rivayetlerin de doğruluğundan kuşkuluyuz. En azından büyük bir kısmı, sömürüyü örtbas edebilmek için kutsal örtüye bürünüp, kitlelerin gözü boyanmıştır.

Görüldüğü üzere, diğer halifeler de, kendilerince İslam adaletini uygulamaya çalışmış; olabildiğince bu yoldan sapmamaya gayret etmişlerdir. Bu anlamda Ali'den, onun sınıfsal bakış açısından ve İslam'dan anladığı adalet-eşitlik anlayışından farkları yoktur. İslam önderi **Muhammed**'in, "Sizden öncekiler, zengin-fakir, soylu-sıradan insan arasında eşit muamele yapmadıklarından helak olup gittiler"(242) dediği bilinir. O halde mesele; İslam düzeninin topluma, insana, sınıflara, üretimdeki payın üleşimine, eşitliğe ya da sömürüye hangi çerçevede baktığıdır. "İslam eşittir sosyalizm, İslam eşittir sosyal adalet veya sömürüsüz toplum, İslam eşittir adalet ve eşitlikçilik" diyebiliyorsak, buna inanabiliyorsak, **Ali**'nin de böyle olduğuna kanaat getirebiliriz.

---

241. **Bursalı,** *Hz. Ömer,* s.96,100,106,109 ve 116.

242. Bkz. Dr. **Fahri Demir,** "*Hukukta Eşitlik, Din ve Vicdan Özgürlüğü*" başlıklı makale, Diyanet dergisi, Ocak-Şubat-Mart 1994.

Alevi yazarlardan **Baki Öz,** Ali'yi konu alan makalesinde, bu anlayışı benimsediğini zımnen kabul ediyor: "Hz. Ali zalime ve insanlığa zulüm etmeye karşıdır. Zalimin düşmanı olduğunu söyler. Zulme karşı 'kutsal aydınlığın taşıyıcısı' olmak ister. Çünkü, 'mazlumun zalimden öç alacağı günün, zalimin mazluma zulmettiği günden daha çetin olacağını' çok iyi bilir. Hz. Ali sade bir hayat yaşar, halkçı bir kişiliği vardır. Hizmetçi ve kölesini kendisinden ayırmaz. Yoksulu ezmeyi ve ona zulmetmeyi, Hz. Ali 'utanç verici' bulur. Ona göre devletin malı, halkın malıdır. Toplumu sınıflara değil tabakalara ayıran Hz. Ali'ye göre, bu toplumsal katmanların 'hepsinin' Tanrı katında payı vardır..."(243)

Marksist kitapları okumuş, sosyalizmden ve materyalizmden anlayan bir araştırmacının yukarıdaki denklemi kurması olanaksızdır. Sınıfsız toplum ütopyalarını yitiren bazılarının, gözlerini ortaçağa çevirerek, tarihte doğruluğu kanıtlanmamış bazı kişilerin o dönemde bile sistem içi sayılması gereken uygulamalarını göklere çıkarmaları; bunlara insanlık adına erdem ve yücelik atfetmeleri ne denli hazindir! "Asr-ı Saadet, insanlığın kutsal ütopyası ve ilahi düzeniydi" dedikten sonra ama biz "Şeriat devleti istemeyiz, zira o irticadır, yobazlıktır" sözünü ekleyen **Demirel**'den **Ecevit**'e kadar bir dizi politikacının içine düştüğü çelişkidir bu. Çünkü "*Asr-ı Saadet*" gibi **Muhammed**'in kurduğu ilk İslam devlet modeline dönmeyi amaçlayan İslamcılar da, "Asr-ı Saadet, gelmiş geçmiş düzenlerin en iyisi, ilahi bir nizamdır. İnsanlığın mutluluğu ve kurtuluşu için tek çare, İslam'dır" şiarını yükseltiyorlar. O zaman, bunları, "Hayır siz mürtecisiniz, yobazsınız! " şeklinde suçlamanın bir mantığı olamaz.

---

243. Bkz. **Baki Öz**, "*Hz. Ali ve İslam İçindeki Toplumsal Çizgisi*", *Nefes*, Haziran 1995. Bu arada gazeteci-araştırmacı **Oral Çalışların** da "*Hz. Ali-Muaviye Çatışması*" adlı kitabında yer yer Ali'nin yoksul oluşuna, yoksulları koruyan siyasi bir çizgi izlediğine ilişkin Sünni-Alevi kaynaklı rivayetlerden epeyce etkilendiği görülüyor. (Bkz. s.97-114.) Bereket, sosyalist birikimi ve toplumsal gelişmelerin özünü kavramasındaki deneyimi sayesinde, "Ali yoksul yanlısıydı ama düzen içindeydi" arabaşlıklı bölümde (s.108-111) durumu kurtarıyor. Öte yandan, Ali'yi, dolayısıyla Aleviliği göklere çıkarıp onu sosyalizmden, materyalizmden ve Marksizm'den daha üstün gören kaba ve ilkel bir anlayışın örneği, **Mehmet Güner**'in "*Alevilikte Din ve Felsefe*" adlı kitabında (1995, Londra/Gaziantep) gözlemlenebilir.

Eğer **Ali** eşitlikçiyse, bu, onun böyle bir eşitçiliği dıştalayan İslam şeriatına karşı olması anlamına gelir. Dolayısıyla böyle biri, Müslüman değil kâfirdir; halife olamaz. Keza Ali bir çeşit sosyalist ise, ya da **Öz**'ün ibaresiyle, "Ebu Bekir, Ömer ve Osman gibilerinden farklı olarak Ali, bir İslam reformcusu ve Peygamber'le başlayan devletleşme çizgisinin içinde, fakat sol tarafında yer alıyorsa", bunun bilinen anlamda "toplumsal adaletçilik" ile pek ilgisi olamaz. Olsa bile; sömürüyü kutsayan, eşitsizliği ilahi bir yasa gibi önümüze çıkaran İslam şeriat düzeni buna izin vermez. **Ali** hem o şeriat devletine sahip çıkıp, onu sonuna kadar ölümüne savunacak; hem de o devletin sol yanında yer alacak! Mümkün değil! İslam devletinin "Adalet ve eşitlik" kavramı kendine özgü anlamlar içerir çünkü.

İslam'da, "Eşitlik, hak, adalet, emekçi, çalışan, paylaşım" gibi kavramların geçerlilik alanı bellidir ve günümüz kavramlarına uymaz, tersine, onlarla karşıt bir konumdadır. Kelime anlamlarına aldanmamak zorundayız.(244) Bu arada ekleyelim: **Öz**'ün iddia ettiğinin tersine; Ali, Hazine malını halka vermekte Ömer ve Ebubekir'den daha fazla cömert değildir. Hattâ eli fazlaca sıkıdır bu konuda. Ayrıca "Akraba ve dostlarını kayırıp önemli mevkilere getirmek"le suçlanan Osman'ın yaptıklarını yapar. Onun adamlarını görevlerinden azleder, yerine kendi eş ve dostlarını, kabilesi Haşimoğullarından yakınlarını getirir.(245) Ancak bu işi usturuplu yapar Ali, Osman gibi tadını kaçırmaz.

Ali'nin akrabalarını kayırdığına ilişkin bir örnek daha verelim: "Hz. Ali, yakınları ve amcaoğullarını Mısır, Basra, Yemen ve Mekke'ye yönetici olarak atamıştı. M. bin Eşter, kendisine karşı çıkarak, 'Sen de Halife Osman gibi akrabalarını kayırıyorsun' deyince, Ali ile Eşter bağrışıp, her biri diğerinin yakınlarına küfretmeye başladı."(246)

---

244. İslam düzeninin ekonomik-siyasal kavramlarının eleştirisi ve ekonomideki özel kavramların günümüzdekilerden farklı anlamlar içermesini öğrenmek için bkz. **Erdoğan Aydın**, *İslamiyet Gerçeği*: Dört Cilt, Doruk yay., 1996, Ankara; **Faik Bulut**, *Allah Devletinde Demokrasi*, Berfin yay., 6. baskı, 2004, İstanbul; **Faik Bulut**, *Tarikat Ekonomisinin Eleştirisi*, 4. baskı, Su yay., 1999, İstanbul.

245. **A. Faruk**, *Eshab-ı Kiram*, s.177-222.

246. Bkz. Çeşitli eski İslam tarihçilerinden derleyen **Nayıf Mahmud Maruf**, *El Havaric Fi'l Asr-il Emevi*, s.70, Darül Talia, Beyrut.

Ali'nin sözlerinden oluştuğu ileri sürülen "*Nehc-ül Belağa*" adlı kitaptan örnekler veren **R. Çamuroğlu** ise, "zalim-mazlum" ilişkisini irdeler. Ali'nin "zalime karşı mücadele ederken, zulüm yöntemlerini kullanmadığına" işaret eder. Ali'yi anlayabilmek için de Halife'nin Mısır valisi olarak atadığı sadık dostu **Melik Bin Eşter**'e tavsiyelerinin okunmasını salık verir. **Çamuroğlu**'na bakılırsa, Ali dendi mi, Aleviler nazarında bir insandan fazlası anlatılmak istenir.(247)

Oysa Ali'nin anılan kitaptaki sözlerinin benzerlerini; adaletsizliği ve adam kayırmacılığı yüzünden öldürülen Halife Osman'da bile bulmak mümkün. Valilerine yazdığı mektuplarında şöyle diyordu Osman: "Valilerin işi sadece vergi toplamak değil, yöneticilik de yapmaktır. Valiler sadece vergi toplayıcılığına devam ederse, zamanımızda haya, güven ve vefa diye bir şey kalmayacaktır. Şunu bilin ki, adalet hem Müslümanların ihtiyaçlarını gözetmek, haklarını verip, vergilerini tahsil etmek; hem de Zımnilerin haklarına riayet edip, onları vermektir..."(248)

Halife **Ömer**'in atadığı bazı görevlilere (vali, kadı vs) gönderdiği mektuplardaki talimatlar da **Ali** ve **Osman**'ınkinden farklı değil: "Keza, adaletin yerini bulması, muhkem bir farzdır ve herkesçe sünnettir. Senin karşında, meclisinde ve adalet huzurunda, birbirine eşit olmayacak kimse bulunmasın. Zayıflar, adaletten ümitsizliğe kapılmasın; Kuvvetliler de senden taraf-girlik beklemesin... Halk, bizi, bu makama daha çok maaş alalım, türlü çeşitli yemekler yiyelim diye getirmedi. Burası, nefse (kişiye) değil, nass'a (halka) hizmet yeridir. Hak dururken, batıla nasıl yapışalım? Sizi, saltanat sürmeniz, insanlara tahakküm etmek ve yukarıdan bakmak için atamadım. Siz, doğru yolda rehber olarak, herkesin izlediği kimseler olmalısınız. Öyleyse Müslümanların haklarını yerine getirin. Fena muamele yapmayınız ki, küçülüp aşağılanmasınlar. Onları gereksiz yere pohpohlamayınız ki, şımarmasınlar. Kapılarınızı, yüzlerine kapamayınız. Sonra, güçlüler güçsüzleri yer. Kendinizi onlardan üstün tutmayınız, yoksa zulüm alır yürür.."(249)

---

247. **R. Çamuroğlu**, "*Alevi-Bektaşi Düşüncesinde Hz. Ali*", *Nefes*, Aralık 1993.
248. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 2. s.195.
249. **Bursalı**, *Hz. Ömer*, s.76-79.

Sonuç babından diyebileceğimiz şudur: **Ali**, İslami kuralların ve feodal ortamın izin verdiği oranda adaletli gözükmeye çabalamıştır. Ancak, sınıfları kutsayanlardan biri de Ali'dir. İslam çerçevesinde "ıslahatçı" ve "reformcu"dur. Ancak bu reformlar, İslam sistemi içinde dahi gerçekleştirilebilmiş değildir.

Ömer ve özellikle **Osman** zamanında toplumsal/sınıfsal çelişkiler artık kabına sığmıyordu. Zengin/yoksul ayrımı had safhaya varmıştı. İslam'ın toplumsal/ekonomik hayata uygulanmasındaki dalgalanmalar, toplumsal katmanları huzursuz ediyordu. Kırsal kesimden göçen bedeviler, köylüler, köleler Medine ve Mekke gibi ticaret merkezlerinin varoşlarına sığınmışlardı. Boyunduruk altına alınmış halklar ve yoksul kitleler, artık din-iman adına susturulamıyordu. Hele **Osman** döneminde, yönetim iyice dünyevileştirilmişti. Yani çıplak sömürü devredeydi ve sömürü için dini/ilahi kılıf kullanılması bile gerekmiyordu. O devirde yakınlarının mensup olduğu Emeviler, "Memuriyetleri bir nevi yemlik edindiler. Servet ve refahın (zenginlik ve şatafat demek daha doğru olur-F.B.) artması, Osman aleyhine kopan fitne ve fesadın (huzursuzluk ve başkaldırının) önemli bir nedenidir. Çünkü büyük zenginlikler doğdu, bu da halkın gözüne battı. Başka aristokratların veya yönetimden pay koparmak isteyen diğer kesimlerin kıskançlığına yol açtı.[250]

Dr. Ahmet Akbulut, "Zenginleşmenin değil, yoksullaşmanın daha büyük fitne (isyan/karışıklık) kaynağı olması gerektiği" savıyla yukarıdaki görüşlere karşı çıkıyor. Daha iyi ya; o zaman Osman döneminde, hem tırmanan bir zenginleşme, hem de dibe vuran bir yoksullaşma söz konusudur. Hangi yanıyla alınırsa alınsın; Osman yönetimindeki haksız kazanç, vurgunculuk ve çıplak (dini terimlere başvurmaksızın) sömürü ortaya çıkıyor. Bu bakımdan, **Ali**'nin İslam dairesi içinde tüm yaptığı, Ömer ve Osman zamanındaki bazı uygulamaların yeniden düzenlenmesinden ibarettir. Yaraya merhem kabilindendir; dini deyimle

---

250. Bkz. **Yaşar Kutluay**, *İslamiyet'te İtikadi Mezheplerin Doğuşu*, s.32; **Şibli**, *Asr-ı Saadet*, c.5. s.20; **Taha Hüseyin**, *El Fitne*, c.1. s.109'dan aktaran **Dr. Ahmet Akbulut**, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*, s.166-169, Birleşik yay., 1992, İst.

söylersek bir "İçtihad"dır, daha fazlası değil. Nitekim Ali, şöyle demiştir: "Halife Osman zamanında Müslümanlar fazla zenginleşti. İnsanlar arasındaki dünyevi gayeler çoğaldı. İbadet kabilinden sayılan memuriyetler, geçim vasıtası olmaya başladı. Bundan dolayı, şimdi öncekinden fazla, dengeyi gözetmek; kabile, boy ve sınıflar (tabakalar) arasında eşitlikle muamele etmek gerekirdi. Osman ise, akrabasını fazla severdi ve onları başkalarına tercih ederdi." Ali bir başka yerde ise şöyle söyler: "Andolsun Allah'a ki, onların (Emevi ailesinin) gelirleri yüzünden, evlendikleri kadınlardan, satın aldıkları cariyelerden, mülk edindikleri araziden bulursam, alıp Beyt-ül Mal'e (Hazineye) vereceğim. Çünkü, adalette genişlik vardır..."(251)

Dikkat edilecek olursa, **Ali**'nin "adalette genişlik" ve "zenginlerden alıp Hazineye devretme" kuralı, kendisinin de dile getirdiği gibi, Emevi aristokrat çevresinin fazla mallarına el koymakla sınırlıdır. Yani, koskoca İslam imparatorluğundaki tüm zenginlerin, aristokratların, vurguncu tefeci-tüccar takımının lüks harcamalarına, fazla malına el koymak diye bir mesele yoktur Ali'nin kafasında. Zaten dışarıdan gelen ganimet ve malların sadece başkentteki (Medine), asker ve milislere, bürokrat kesime, iktidar çevresine dağıtılması da; Ali'nin gerçekte İslam şeriatıyla sınırlı bir "adalet" anlayışı içinde hapsolup kaldığına işarettir. Mesela Şam, Kûfe, Basra, Horasan, Keyrevan, Azerbaycan, İran halkı böylesi bir "adalet ve eşit bölüşüm" imtiyazına sahip değildir.

Bizce, Halifeler devrinde "kandaş kabile eşitlikçiliği"ne görece en yakın düşünceyi taşıyan, bu uğurda mücadele eden kişi; yine bir kabile şefi olan **Ebu Zer Gıfari** idi. Onun İslam'dan anladığı şey, tümüyle başkaydı. Âdeta küçük ütopik dünyasında yaşadığından; sosyal adaletçilik, mülk edinmeme ve eşitlikçilik uğruna Ebubekir ve Ömer'le tartışmış ama özellikle Osman ve Muaviye ile çatışma noktasına gelebilmişti. Ne var ki, İslam şeriatı çok farklı bir çerçeve çizdiğinden, **Ebu Zer** ne İslam'ın başkenti

---

251. Bkz. **Cevdet Paşa**, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih Hülefa*, birinci cilt, s.457. Arslan yay., İst. 1981; *Hz. Ali, Nehc-ül Belağa*, s.187-188.

Medine'de kalabilmiş, ne de Şam'da barınabilmiştir. Oradan oraya sürülmüş; en sonunda Osman'ın talimatı üzerine dayak yemiş ve sürgün edildiği çölde sahipsiz ölmüştü. Çöle sürgün edilirken, o "eşitlikçi ve sosyal adaletçi" denilen **Ali** bile, kendisini destekleyip duran Ebu Zer'i sahiplenip, koruyamamış; sadece Medine çıkışında ona avutucu sözler söylemekle yetinmişti.

Kaldı ki; Emevi aristokratlarının yiyiciliğine, adam kayırmacılığına, lüks ve sefahate düşkünlüklerine sadece **Ali** değil, aynı zamanda Peygamber eşi olup, Alevilerin pek hoşlanmadıkları Aişe de karşı çıkmıştır. **Aişe**, Osman dönemi yönetimini, "Peygamber'in pabuçları yıpranmadan yıpranan ve bozulan rejim" diye niteledikten sonra, Halife Osman'ı, "Saltanat sürüp, hükümdar gibi davranmak"la suçlamıştır.(252) Bu durumda, Alevi yazarların Ali hakkında dile getirdikleri "sosyal adaletçi, eşitlikçi vs" sıfatını, Aişe için de kullanmaları gerekmez mi?

Ehl-i Beyt'ten yani Ali soyundan olup da onun gerçek ilkelerine sahip çıkan, günümüzde Caferilik (Şiilik) mezhebinin kurucusu diye bilinen İmam Cafer Sadık Buyruğu'na şöyle bir göz atmak bile, "Eşitlikçilik, sosyal adaletçilik, kardeşlik" söylemlerinin ne denli hurafe ve maval olduğunu anlamaya yeter: "İmdi malum oldu ki, her kişi kendi akranı ve emsali (eşi ve dengi) ile musahip olmak erkândır. Âlim cahil ile musahip olmak erkân değildir. Zira âlim şahindir; cahil kargadır. Mürit, mürşit ile musahip olmak erkân değildir. Mürşit, altın; mürit bakırdır. Şeyhler, dervişler ile müsahip olmak erkân değildir. Şeyhler, deryadır; dervişler, katra(damla)dır. Arap, Acem ile olmak erkân değildir. Zira Arap bülbüldür; matlubu güruhtur. Acem baykuştur, matlubu virandır... Eğer Sufi, Pir'inin ayakkabısını giyip ve Pir'den evvel sofraya el uzatsa ve seccadesini üzerine alsa ve onun atına binse ve kılıcını kuşansa ve Pir'ini yaya yürütüp kendisi atlı olsa ve Pir'inden önde yürüse, yahut Pir'ini yolda bırakıp geri dönse, iş bu anılan durumlarda Sufi'yi tarik çalmak (değnekle dövmek-F.B.) hem dahi kurbanını almak

---

252. *Hz. Ali-Muaviye Çatışması: İslam'ın İlk Doğuşu ve İlk Ayrılıklar*, genişletilmiş 2. baskı, s.92. Pencere yay., İstanbul.

farzdır... Kadın ehline üç çubuğu sarıp birlikte dövmek (tarik çalmak) evliya yoludur..."(253)

Tam bir kast sistemi oluşturan, Arap ile Acem arasında tercih yapan, kadını üç bağlı çubukla dövmeyi evliya yolu sayan bir anlayışın eşitlikçi olduğu düşünülebilir mi?

Bu yanıyla bakarsak; **Osman** zamanında ilahi kılıfı bile yırtılıp atılmış çıplak sömürü sistemi, **Ali**'nin devreye girmesiyle, yeniden ilahi bir örtüyle örtülmüştür. Ali, sömürüye; dini söylemlerle yeni bir uluhiyet ve kutsiyet kazandırmıştır. Bu noktada ilerici bir rol değil, gerici bir rol oynadığı bile söylenebilir. Patlama noktasına gelmiş İslam toplumunu, bu kez, dini çerçevedeki iç çatışmalar/iç savaşlar eksenine çekmiştir. **Ali**, bazı reformları yaparken bile ikircikli davranmış; yoksul kitleleri siyasi açıdan yanına çekip çekmemekte uzunca bir süre tereddüt etmiştir.

Toplumsal kurtuluşa ilişkin bir proje sunabilmiş değildir **Ali**. Sadece Şam-Mısır-Kûfe-Medine-Basra arasındaki rant kavgasının bir tarafında yer almıştır.

Medine'de **Osman**'ın, Şam'da **Muaviye**'nin başını çektiği Umeyyeoğulları aristokrasisi ile Peygamber'in ölümünden sonra bir daha iktidar nimetlerinden yararlanamayan ve ekonomik durumları giderek bozulan Ali'nin başında bulunduğu Haşimoğulları aristokrasisi arasında bir iktidar ve paylaşım savaşı söz konusudur. Ali, iktidardaki Umeyye aristokrasisine karşı, yaşadığı başkent Medinelileri değil, taşralı orta kademe tüccar-sermayedar sınıfını yanına çekmeye çalışmıştır. Medine'de, kısa bir dönem için kent varoşlarındaki yoksullara yaklaşır gibi olmuş, sonradan geri çekilmiştir. Halife olduktan sonra, Medineli yoksulları yüzüstü bırakıp, Kûfe-Basra hattındaki tüccar-sermayedar kesimin yanına gitmiştir.

Savaş, yoksullarla zenginler arasında değil; büyümek ve tek başına merkez konumuna gelmek isteyen Medine-Şam-Kûfe-

---

253. *İmam Cafer Sadık: Buyruk*, **Derviş Şahin** derlemesi, s.42-45-49, 1996, İst. Kendi payımıza, bu Buyruk'un İmam Cafer Sadık'a ait olduğundan kuşkuluyuz. Çünkü İmam Sadık'ın, katı bir sufi ve tasavvuf düşmanı olduğu bilinir. Her ne olursa olsun, Alevi kaynaklı tassavuf erbabı arasındaki eşitsizlik ve kast sistemini göstermesi bakımından önemlidir yukarıdaki Buyruk.

Fustat-Basra gibi kentler arasındadır. **Ali**, olay sırasında mazlumdur. **Osman** yönetiminin tekelciliğine karşı muhalefet etmekle de iyi yapmıştır. Bu ileri bir adımdır; çünkü İslam'a karşı, Ali dışında ve Ali'ye rağmen muhalefet dinamiğini harekete geçirmiştir. Belki, bu tarihi bakış açısıyla Ali'nin yaptığına nesnel açıdan "bir parmak daha sol" bir tavır olarak bakılabilir. Fakat hepsi bu kadar! Daha ilerisi yoktur bunun.

Bu yönüyle karşılaştırırsak; 12 Mart 1971 askeri yönetimine ve ondan sonra gelen **Demirel** önderliğindeki ünlü Milliyetçi-Mukaddesatçı-Muhafazakâr sağcı MC faşist hükümetlerine karşı, dönemin sosyal demokrat CHP lideri **Bülent Ecevit**'in "Karaoğlan" diyerek efsaneleştirilmesine benzer **Ali**'nin durumu. Habire "toprak işleyenin, su kullananın" veya "halkçı düzen, hakça düzen" sloganlarıyla kitleleri peşine takan **Ecevit**'in nereye kadar ilerici, demokrat ve devrimci olduğu çok geçmeden görülmüştür. Yine 24 Ocak kararlarıyla tahrip edilen toplumsal ve ekonomik yapının başmimarı **Özal**'a karşı, "sosyal adalet" şiarıyla ortaya çıkan **İnönü-Baykal** ekibinin SODEP/SHP/CHP'si ile "sıkı demokrat ve halkın babası" imajına bürünüp "benim işçim, benim köylüm" edebiyatıyla meydanlarda boy gösteren **Demirel**'in DYP'sinin muhalefeti de böyleydi. SHP-DYP koalisyon hükümeti, 1991'de Kürt illerinde "SS Karamamelerini kaldırıp Kürt realitesini" tanıdıklarını ilan edince, **İnönü-Demirel** çiftine; "kahraman demokratlar, ilericiler, düzene başkaldıranlar" payeleri verilmişti. Ama düzen içi oldukları hemen anlaşıldı. DYP-SHP koalisyonunun zulmünden yaka silken halka, bu kez; RP lideri **Erbakan**, "Müslüman Kürt kardeşlerimizin ve yoksul halkımızın Adil Düzen sayesinde kurtarılması" mesajını verdi. Üstelik **Ali**'nin kullandığı dini söylemlere benzer nutuklar çekerek!

Hz. Ali ile **Erbakan**'ın da ortak yönleri var: İkisi de Alevi değil Sünni, ikisi de koyu şeriatçı ve Peygamber'in kurduğu İslam devletine sahip çıkıp, onu kutsuyorlar. Üstelik Erbakan, Marksizm ve sosyalizmden, Türkiye'deki sosyalistlerden çaldığı sloganları İslam yeşiline boyayıp haykırabiliyor. Memurların maaşlarına zam yapabiliyor! Ekmek fiyatı şu kadardan yüksek

olmasın, diyebiliyor. Peki, bu **Erbakan**, ne kadar ilerici, ne kadar halktan yana ve devlet çizgisinin ne kadar solunda? Aynı soruları **Ali** için de sorabilirsiniz: Ey eşitlikçiliği, sosyalizan uygulamaları, halkçılığı ve benzerlerini Ali'ye mal edenler! Ali, ne kadar solcu?

Oysa o tarihlerde "Eşitlikçi kabile **dü**zenine dönmek isteyen Hariciler" ile[254] Basra bölgesinde ezilen Zenci ayaklanmalarını bastıran da Ali'den başkası değildir.

Ali'yi kişi olarak değil bir kavram olarak alıp *Aleviliğin* ilericiliğine dayanak yapmak ya da sadece inanç temelinde onu sevmek, bizce anlaşılır bir savdır. Ancak tarihteki menkıbelere, efsanelere, rivayetlere güvenip Ali'yi; "Zaten yoksulluk içinde olan bir yoksul babası; eşitlikçi, sol reformcu" gibi göstermek yanlıştır.

---

254. Hariciler meselesinin ayrıntıları için, **Faik Bulut**, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, 3. baskı, Berfin yay., 2010, ist. ile **Oral Çalışlar**'ın anılan kitabına bakınız.

V. ALEVİLİK'TE HOŞGÖRÜNÜN SINIRI

"Ali savaştan döndüğünde, kılıcından kan damlıyordu..."

Ali Şeriati

Lütfi Kaleli yazıyor:

"Alevilik; sevgicilik ve hoşgörücülüktür! Alevilik; savaşçılık değil, barışçılıktır! Alevilik; dost kapısıdır, aşktır, muhabbettir, sevgidir!.."[255]

Genel hatlarıyla katıldığımız bir ütopya, bir idealdir bu. Ezilen Alevilerin böyle bir evren, böyle bir dünya özlediklerinden kuşkumuz yok. Şimdilik temenni ve özlem düzeyinde kalsa da, bu tür bir tanıma katılmak durumundayız.

Reha Çamuroğlu, "*Tarih, Heterodoksi ve Babailer*" adlı denemesinde, Anadolu'ya akın eden Türkmen kitleler için, "...'feleğin çemberinden geçmiş' olarak geliyorlardı. Beraberlerinde Animizmin, Şamaniliğin, Maniheizmin, Budizmin ve Batıniliğin yoğun izleriyle geliyorlardı. Yaşam tarzlarında ve kafalarında sadece 'cihad'ın ve yağmanın saldırgan evreni değil, fakat aynı zamanda uzlaştırıcı bir evrenin öğeleri de vardı..." dedikten sonra, "Selçukluların saldırgan evreni" ile "Heterodoks dervişlerin uzlaştırıcı evreni" arasında karşılaştırma yapıyor; Vahdet-i Vücutçuların aşk, muhabbet kavramlarına nasıl sarıldıklarını tahlil ediyor.[256]

---

255. **Lütfi Kaleli**, "*İktidar Olmanın Gücü ve Alevilik*", *Pir Sultan Abdal* dergisi, Kasım-Aralık 1996, Ankara.

256. *Tarih, Heterodoksi ve Babailer*, s.97, 113-128, 145. Metis yay., İst. 1992.

Alevi meselesini irdelerken, **Çamuroğlu**'nun bu diyalektik yaklaşımının daha doğru olduğu kanısındayız. Ama meseleye bir başka noktadan yaklaşmak zorunluluğunu hissediyoruz.

Önce birkaç soruyla başlayalım: Alevilik salt hoşgörü, sırf aşk ve muhabbet midir? Veya aşk ve muhabbet kavramları salt Aleviliğe mi özgüdür? Aleviliği, Prof. **Niyazi Öktem** benzerleri gibi, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve Caferilik üzerinden İslam'a bağladığımızda, bu yaşam tarzındaki hoşgörünün sınırları ne olabilir?

Fransız araştırmacı **İrene Melikoff**, soruya idealist bir cevap veriyor: "İnsanlık Aleviliği tanıyabilse, Aleviliği kabul eder. En azından görüşlerini etkiler, yönlendirir. O zaman da, dünyada nefret duyguları, kin ve düşmanlık duyguları olmazdı. Savaşlar olmazdı..."(257)

Bu yanıt, tarih üstü, metafizik bir yorum tarzıdır. **Melikoff**, yanlış noktadan hareket ediyor. Bizzat tarihin kendisi "şiddet"tir. Daha doğru ifadeyle belirtirsek, tarih; bir yandan, insan topluluklarının yoğun biçimde şiddete başvurmaları süreci, diğer yandan; bu şiddeti toplum/topluluk adına disiplin altına alarak, gerekli mekanizmaları (devlet kurma, site devlet) oluşturma mücadelesidir. Şiddeti disiplin altına alırken (organize ederken) kendisi bir şiddet ve baskı makinasına dönüşen devlete (ya da devletlerin yaptıkları savaşlar, baskı, zulüm gibi uygulamalara) karşı yine zor ve şiddete başvurularak gerçekleştirilmeye çalışılan istikrar, huzur ve barış kavgasıdır.

O halde, "aşk ve muhabbet, hoşgörü ve insanseverlik" adına yola çıkmış bile olsa, Alevi dünyasının, batıni evreninin sadece "uzlaştırıcı" olduğunu söylemek mümkün değildir. Aleviler, tarih boyunca, hayatta kalabilmek, baskı ve zulümden kurtulmak için ya da "aşk-u muhabbet" bulabilmek uğruna habire kılıç sallamış; çok can vermiş, çok can almışlardır. Tipik örneklerini **Ebu Müslim Horasani**, Batıni ayaklanmaları; Karmati, İsmai-

---

257. *Nefes* dergisi, Kasım 1993, İst. **Melikoff**'un "Alevilik sadece Türkler için değil, sadece Aleviler için değil, tüm dünya için bir kurtuluş yoludur" türündeki görüşünün nasıl bir mezhepsel bağnazlık içinde söylendiğine ilişkin eleştirisi için bkz. **Faik Bulut**, *İslamcı Örgütler*, "Çok Yönlü Bir İrdeleme" başlıklı bölüm, Cumhuriyet Kitapları, genişletilmiş yeni baskı, 2009, İstanbul.

li, Haşhaşin, Babai, Şahkulu, Şeyh Bedrettin hareketlerinde görmek mümkün.

Olayın değinmek istediğimiz birinci noktası budur. İkinci noktadan sürdürelim tartışmayı:

Hemen tüm dinler, mezhepler veya siyasi akımlar, zayıf oldukları dönemlerde yani güç ve kudrete ihtiyaç duydukları, müttefikler aradıkları aşamalarda; "sevgi, muhabbet, insanlık, kurtuluş, barışçıl evren" söylemine sarılırlar. Bu bakımdan Alevilik'te görülen "sevgi, aşk, muhabbet, savaş sevmezlik, barışseverlik" türünden deyimleri; Zerdüştlük, Budistlik, Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te sıkçaa rastlamak mümkün. Tevrat'ta; "Artık kılıçlarınızı kırıp, onlardan saban demiri yapın" buyruğu yer alır. İsa Peygamber, "bir yanağınıza vurduklarında, diğerini çevirin" demiştir. Budizm'deki ana ilke şöyle belirlenir: "İnsan başkalarına yalnız varını yoğunu değil, zamanını ve benliğini de vermelidir. Yoksul olan, her şeyden sıyrılmış olan, korku nedir bilmeyen kimseye Brahma derim ben... Ne acizlere, ne güçlülere karşı zor kullanan; adam öldürmeyen ve öldürtmeyen kimseye Brahma derim ben... Hoşgörü sahibi olmayanlara hoşgörü gösteren, sertlere yumuşak davranan, tamahkârlar arasında tamahsız davranan kimseye Brahma derim ben... Budizm, kast ve sınıf ayrılıklarına olduğu kadar, ırk ve milliyet ayrılıklarına da aldırmamaktadır. Bu bakımdan evrenselcidir. Tüm insanları kendi sinesinde toplamak, evrensel bir din haline getirmek amacındadır..."(258)

İslam'ın Mekke'deki zayıf dönemlerinde, Kur'an ayetlerinin hemen hepsi, "aşk, Allah sevgisi, barış, huzur, istikrar, insan hakları" konusuna hasredilmiştir. Doğrusu, dinlerdeki bu "sevgi" sloganının iki kaynağı vardır.

İlk kaynak şöyle: Dini yayan önderler, zayıf oldukları ilk aşamada, gerçekten alçakgönüllü ve barışçı olmaya mecburdurlar. İkinci kaynak; dini kitaplar, genelde kaybolup giden ama insan zihninin derinliklerinde iz bırakan "eski cennet toplum" yani "kandaş eşitlikçi toplum"un barışçıl evrenini yeniden diriltmeye,

---

258. Bkz. **Felicien Challaye**, *Dinler Tarihi*, Varlık yay., s.76.

onu ihya etmeye, bir ütopya gibi topluma sunmaya çalışırlar. Yaşanan köleci veya feodal toplumun sömürücü, savaşçı, vahşi ortamında uygulanamayan insanoğlunun o eski büyük ütopyası, cennet ideali, artık kutsal kitapların tozlu metinleri arasında kalmak, insanlara bir avuntu vermek durumundadır. Söz konusu akım ve düşüncenin hayata geçirilmesinde, propagandası yapılan akım eğer güç toplayıp iktidar olmuşsa, eski dost ve müttefiklerine artık ihtiyacı yoktur. Baskı ve zulmü önlemek üzere kurulan mekanizmanın kendisi, bir zulüm makinası olmuştur artık. Halkla ilişkileri, tahakküm ilişkileridir. Kendini en haklı ve en yanılmaz gördüğünden, muhalif olanların bir şekilde tasfiye edilmesini, onlara karşı şiddet kullanılmasını meşru görür.

Nitekim, iktidar aracı olan veya bizzat iktidarı alan Zerdüştlük, Musevilik, Hıristiyanlık veya İslamiyet gibi dinlerin tarihlerine bakınız, âdeta kanla ve ateşle yazılmıştır. Sayılan dinler veya benzerleri, muhaliflerine kan kusturmuş ve milyonlarca cana kıymışlardır. Allah'ın cem gazabını yağdırmışlardır ademoğluna. Aleviliğe giden yoldaki iktidarlar da bu kuralın dışında kalmadı, kalamaz da.

A) Ali'nin Kişiliğinde Kutsanan Şiddet

Yukarıdaki sorulara daha özel yanıtlar verelim:

Anılan bakış açısıyla baktığımızda, gerçekten binbir fikir ve düşüncenin bir sentezi olan, içinde yüz çiçeğin açtığı Alevilik fikriyatının, "ebedi barışçılıktan gelip ezeli barışçılığa doğru yol aldığını" söylemek zor bizim için.

Neden?

Şuradan başlayalım: Alevilik'teki "insanseverlik, sosyal adaletçilik, eşitlik, sevgi ve muhabbet" meselesini Hz. Ali'ye bağladığımız andan itibaren, kural olarak şiddeti benimseyip onu yüceltmiş oluruz. Çünkü **Ali**, çoğu Alevi yazarın yanlış yere sergilemeye çalıştığı gibi, "barışsever, zahid, dünyadan elini eteğini çekmiş" biri değildi. Her şeyden önce o bir savaşçı, bir şövalye ve cengâver idi. Üstelik yedi yaşından beri Peygamber'in izinden

giden inanmış bir Müslümandı. Cengâverin işi savaşmaktır. İnanmış bir Müslüman için bu, kutsal bir Cihad'dır.

Ali'nin şiddete sıkça başvurduğuna ilişkin bazı örnekler sunalım:

• Ali diyor ki: "Savaş (Cihad), İslam'ın en yüce rüknüdür."[259]

• Ali'nin iki sözü: "Bi'atten dönenlerle savaştım, gerçekten (İslam) sapanlarla mücadele ettim: Dinden çıkanları kahrettim..." ve "Ben daha çocukken, Arabın başkaldıranlarını yere serdim, Rabia ve Mudar boylarının boynuzlarını kırdım..."[260]

• Ali'den iki itiraf daha: "Ben Hakk'a (Allah) yüz tutanlara yardım için ondan yüz çevirenlere, benim sözlerimi duydukları halde itaat etmeyip isyan edenlere, öleceğim güne kadar yürür de yürürüm; vurur da vururum..." ve "Allah'a and olsun, savaşta onların kanlarıyla bir havuz dolduracağım ki, buna gücüm yeter..."[261]

• **Ali**, İslam'ın ilk döneminde çok sayıda adam öldürmüştür. Öldürülen 70 Mekkeli içinde 27 kişi, Ali'nin kılıcından geçmişti. Halife olmak isteyen Ali'nin Mekkeliler arasında destek bulamamasının bir nedeni de, bunca adam öldürmesi ve kan davasından doğan düşmanlıkların/çekememezliklerin olmasıydı.[262]

Ali'nin İslam uğruna aldığı can ve başvurduğu şiddet bu kadarla sınırlı değil elbet. Başka olaylar da var.

Sıralayalım:

• Halife Ömer, Ali'nin önerisi üzerine, içki içenlere vurulacak değnek sayısının 80'e çıkarılmasını kararlaştırdı.[263]

• Müslüman olduktan sonra eski dini Hıristiyanlığa dönen yaşlı bir adamın kellesini kesen ve Rafızileri (İslam'ı reddeden-

---

259. *Nehc-ül Belağa*, hazırlayan **Abdülbaki Gölpınarlı**, s.110. Der yay., İst.

260. Age. s.133.

261. Age. 201-205

262. **Rıza Zelyut**, "*Alevilik Nedir II*", *Cem* dergisi, Ekim 1996; **Ahmed Faruk**, *Eshab-ı Kiram*, s.208. İhlas yay., İst.

263. **Faik Bulut**, *Allah Devletinde Demokrasi*, "Kılıç Dini Olarak İslam" bölümü, Berfin yay., 6. baskı, 2004, İstanbul.

ler) ateş hendeklerine attıran Ali'den başkası değildir. O kadar ki, bir İslam önderi, Ali'nin, dinden dönenleri yakmasına şiddetle karşı çıkmıştır.[264]

• Cemel savaşında Peygamber eşi Aişe'yi korumakla görevli 40-70 kişilik fedai grubunu öldürenler arasında Ali de vardır. Bu savaşta kimi rivayetlere göre 13 bin, kimine göre 20-30 bin kişi öldü. Keza Muaviye-Ali çatışması 110 gün sürmüş, kimi rivayetlere bakılırsa toplam 70 bin Müslüman ölmüştür.[265]

• Sıffin savaşı sırasındaki Hakem olayına itiraz ederek Ali'nin ordusundan ayrılan, sonra da "Eşitlikçi bir toplum, Kureyş aristokrasisinden olmayan bir Halife yönetimi" sloganıyla ortaya çıkan Hariciler'den 4-6 bin kadarı, Ali ve yandaşları tarafından kılıçtan geçirilmiştir.[266]

Tüm bu nedenlerle, iki Şii yazarın Ali hakkındaki tanımları haklılık kazanıyor.

• **Ali Şeriati**: "...Aynı şekilde Ali savaştan döndüğünde, kılıcından kan damlıyordu; eve girince Fatıma'ya sesleniyordu: Kılıcımı yıka!.."[267]

• **T. Ebu İlm**: "Ali'nin yaşamı, hayret edilecek boyutlardan oluşmuş. Bu durum, başka hiç kimsede görülmez. Nasihatlerini, zühd ve takva alanındaki konuşmalarını dinleyenler, eğer konuşmacının kim olduğunu bilmiyorlarsa, bu sözleri, elini eteği-

---

264. **Abdülbaki el Heytemi**, "*İrtidat ve Mürted'in Hükmü*" adlı eserinden aktaran **Bulut**, age; Ayrıca **A. Faruk**, age. s.194-195.

265. Age. Ayrıca bkz. **Bahriye Üçok**, *İslam Tarihi: Emeviler-Abbasiler*, düzeltilmiş 2. baskı, s.20-22, Milli Eğitim Bakanlığı yay., 1983, Ankara; **Abdülbaki Gölpınarlı**, *Sosyal Açıdan İslam Tarihi*, s.368-375, İnkılap ve Aka yay., 1975, İst.

266. Bkz. **Faik Bulut**, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, 3. baskı, Berfin yay., 2010, ist. Ayrıca bkz. **Bahriye Üçok**, age; **A. Gölpınarlı**, age; **Oral Çalışlar**, **Hz. Ali-Muaviye Çatışması**, s.115-131, Pencere yay.; Dr. **Nayif Mahmud Maruf**, *El Havaric Fi asr-ül Emevi (Emeviler Devrinde Hariciler)*, s.60-99, *Dar-ül Talia*, Beyrut; **Julius Wellhausen**, *İslamiyet'in İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, s.1-38, TTK yay., 1989, Ankara; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, "Hz. Ali'nin Halifeliği" bölümü, Çağ yay., İst.

267. Dr. **Ali Şeriati**, *İslam Ekonomisi*, s.107, Dünya yay., 1994, İst.

ni dünyadan çekmiş; zahidlikten başka bir uğraşısı olmayan birisine ait zannederler. Sanki sadece ibadet ve zikirle ilgilenen; bir harabede yaşayan ya da insanlardan uzaklaşıp dağ eteğine çekilen birinin sözleridir bunlar. Eşi dostu olmayan, yalnızlıkta sadece kendi nefesinin ahengiyle baş başa kalmış; kimsesizlikten sadece kendisiyle dost olmuş biri zannedilir **Ali**. Ama gönül ve irfan ehli bu adam (Ali-F.B.), kılıçla yatıp kalkan, bir ok gibi savaş alanına fırlayan, kılıcıyla başları gövdelerinden ayıran, vurduğunda kanlar fışkırtan biridir aynı zamanda."[268]

Aleviler arasında, özellikle sıradan halk arasında Ali hakkında anlatılan hikâye, efsane, menkıbe veya "miraçlama"lara bakarsanız; şiddetin Ali'yle özdeşleştirilip kutsanmasını bulursunuz. Ali, bir ateş ve alev unsurudur; Allah'ın keskin kılıcıdır, Peygamber'in fedaisidir. Özellikle *Düldül*'e bindirilen Ali'nin, *Zülfikâr* adlı kılıcının boyu, gerektiğinde 1000 arşın uzar; binlerce kişinin kellesini koparır. İslam tarihçisi **Mesudi**, kitabında[269] Sıffin savaşında Ali'nin bir tek günde 523 kişiyi öldürdüğünü yazar.

Bu tür menkıbelerden ilham alan Alevi miraçlamaları, **Yahya Benekay**'ın "*Yaşayan Alevilik*" adlı incelemesinde yankısını bulabiliyor. Kitaptaki menkıbeye bakılırsa, Ali'nin çifte uçlu kılıcı *Zülfikâr*, bir sallayışta 72 arşın uzayabiliyor ve önüne gelen kâfirin kellesini gövdesinden ayırabiliyordu. Bu da, "barışçıl ve uzlaşı evreni"nde yaşayan Alevilerin, gerektiğinde, şiddeti kutsayabileceğinin bir kanıtı sayılabilir. Hele hele, Aleviliği götürüp İslam'a bağlayanların, ikide bir, "Biz şu kadar insansever, barışsever ve muhabbetçiyiz" demelerinin teorik temelleri de kendiliğinden çöker.

---

268. **Tevfik Ebu İlm**, *Hz. Fatıma*, s.66-67, İnsan yay., 1995, İst. Aynı paragraf, Hz. Ali'nin hutbe, emir, vasiyet ve mektuplarını *Nehc-ül Belağa*'da toplayan, onuncu göbekten Ali torunu **Şerif Razi Muhammed bin Hüseyin**'in önsözünde de yer alıyor. Bkz. Age. s.22. Der yay., İst.

269. *Muruc-ül Zeheb*, c.4.s.376.

B) Barış Evreninden Saldırgan Evrene Geçiş

Devam edelim:

Barışçıl ve uzlaşıcı bir evrenden saldırganlık/şiddet evrenine geçiş mümkün müdür?

Mümkündür!

Peki, bunun şartları ve ortamı nedir?

Bir kere, *Alevilik* gibi yıllarca horlanmış, dışlanmış bir akımın yanlıları çağlardan beri baskı, şiddet ve katliamlara maruz kalmış; bu arada toplumsal kimlikleri inkâr edilmiş, ekonomik açıdan sömürülmüşlerdir. Dolayısıyla *Aleviler*, merkezi iktidarla özdeşleştirdikleri İslam'a karşı, diğer ezilenlerle birlikte olmuş; onlarla aynı hayatı ve aynı kaderi paylaşmışlardır. Sonuçta, diğer fikirsel akımlarla ezilen halkların türlü çeşitli güzelliklerini alıp benimsemişlerdir. Kendilerine, "barış ve huzur dolu bir evren" oluşturmuşlardır. Çünkü yöneten değil, yönetilen; ezen değil, ezilen; zalim değil, mazlumdurlar.

Yoksulun, ezilenin, yönetilenin ve mazlumun iktidarlardan ilk talebi, "beni, kapalı dünyamda rahat bırak"tır. Fakat iktidar, kan ve sömürü üzerine kuruludur. Bu yüzden, *Aleviler* gibi kapalı devre yaşayan toplumları bile rahat bırakmaz; onlara ulaşmak, kılıca boyun eğdirmek, ürettiklerini gaspetmek ister. Başka türlü devlet olmanın bir anlamı yoktur. Tam da bu noktada, Alevi benzeri toplulukların, iktidara karşı pasif veya aktif direnişleri başlar. Derken, direnişler ayaklanmaya dönüşür. Artık *Alevi* ezilenleri, düzenle hesaplaşmak için ayağa kalkarlar. Deyim yerindeyse, barış ve huzur dolu mağaralarından, "uzlaşmacı evrenleri"nden kitleler halinde boşalarak dış dünyayla, saldırgan evrenle yüz yüze gelirler. Hayatın acı gerçekleri onlara şeyler öğretmiştir: Kılıç sallayana sen de kılıçla karşılık ver! Kılıca davranan o barışçıl Alevi, ister istemez, acımasız bir cengâver veya yer yer mağaradan boşalmış ilkel insan görüntüsü vermek durumundadır. Bu yüzden, *Alevilik*'teki "aşk, insan sevgisi, barışseverlik" kaybolur gider veya sadece belli bir kesim için ge-

çerli sayılır. Mazlumlar için geçerli olur, zalimler için geçerli olmaz bu dünya görüşü. "Zalim ve münkire kılıç çalmak", aynı zamanda yerel veya bölgesel anlamda bir nüfuz bölgesi oluşturmak, bir iktidar alanı yaratmaktır. Dolayısıyla kendi yandaşlarıyla olan ilişkilerde tahakküm devreye girer; kılıcın hükmüne göre karar vermek zorunda kalınır.

Söylediklerimizi tarihten örnekleyelim:

• **Ahmed Cevdet**'e göre, Emevi zulmüne başkaldıran **Ebu Müslim Horasani**'nin tutup öldürdüğü adam sayısı 600 bin kişiyi geçmiştir. Ebu Müslim, Horasan'a yalnız başına hükmetmek ve tek kalmak sevdasında olduğundan; Kûfe'deki eski yandaşı olan komutanlarından **Ebu Seleme** ile buna karşı çıkan **Süleyman bin Kesir**'i öldürtmüştü. Onun iktidara oynadığından kuşkulanan Abbasiler, bu kez, eski müttefikleri ve sevgili başkomutanları Ebu Müslim'i öldürttüler.(270)

• **Ahmed Cevdet** yazıyor: "O sırada Zeyd-i Alevi'nin oğlu Ali isyan ederek Kûfe'yi zaptetti. İbn-i Safi diye tanınan bir Alevi de, Mısır'da halifelik davasına kalkarak Esna'yı zaptetti... Yakup Saffar, Belh ile Kabil'i; Zeyd-i Alevi'nin oğlu Hasan da Cürcan'ı zaptettiler... Hasılı Abbasiye devletinde ne nizam, ne disiplin kalmayıp, yer yer asiler ve Hariciler çıkıp devleti işgal ediyorlardı. Fakat, Zencilerin zulümleri ve tecavüzleri, her gaileyi bastırıyordu... **Sahip Zenc**, etrafına çok cemaat topladı. Hareketleri, hal ve şanı Ehl-i Beyt'in haline hiç yakışmıyordu. Sünnilerin mallarını ve canlarını helal sayarak, çocuk ve kadınları esir ediyordu. Übülle'yi harap ederek Abadan şehrini de aldı. Bir taraftan da Kadisiye'yi yağma etti."(271)

• "**Mazyar bin Karin**'in mensup olduğu Kariniler sülalesi, Sasani hükümdarlarından Hüsrev Anuşirvan tarafından Taberistan'ın dağlık bölgesine yerleştirilmiş ve bölge, bu aileye verilmişti. 839 yılındaki isyandan sonra irtidat (dininden dönme) ettiği

---

270. **Ahmed Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, s.121-129, dördüncü cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1985, Ankara; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, üçüncü cilt, s.49-80, Çağ yay.

271. Age. s.228-230.

söylenen **Mazyar** ilk iş olarak hakim olduğu sahalarda kendisine muhalefet edecek olanları ortadan kaldırmaya başladı. İlk hedefi, Taberistan'a yerleştirilmiş Araplarla bölgenin zenginleriydi. Köylü ve fakir tabakaya dayanarak harekete geçen Mazyar..."[272]

• "870 yılında Basra civarında, Hz. Ali ve Hz. Fatıma soyundan geldiğini iddia eden ve aslen İranlı olan **Ali bin Muhammed** adında bir şahıs ortaya çıkarak, bölgedeki tarla ve tuzlalarda kötü şartlar altında yaşayan zenci köleleri, onlara zenginlik va'dederek etrafında topladı. Ali, köleleri kışkırttı. Efendilerini hapsetmek ve mallarını yağmalatmak suretiyle duruma hakim oldu. Ali soyuna sempatisi olanları etrafına toplamak gayesiyle, kendisinin Ali soyundan geldiğini ileri sürmüştü."[273]

• "İsmaili olarak da bilinen *Batıniler*, Şia'nın müfrit koludur. Büyük Selçuklu devletinde, Sultan Melikşah'ın veziri Nizam-ül Mülk'ü öldürdüklerine ilişkin rivayetlere adları karışmıştır. Batıniler, İsfehan kentinin muhtelif mahallelerinde dağınık yaşamaktaydılar. Ancak, kendilerine muhalefet edenlere karşı hemen toplanıp güçlerini birleştirmekteydiler. Onların adam öldürmeye varan taşkınlıklarına karşı Şafii fakihi **Ebu'l Kasım Mesud**, yanına silahlı muhafızlar alarak Batınilerle mücadeleye girdi..."[274]

---

272. Age. s.211-212.

273. Age. s.267-268. **Taberi** ve **İbn-ül Esir**'in kitaplarından aktarma.

274. Age. 7. cilt, s.159. Ayrıca **İbn-ül Kesir** *El Kâmil*, onuncu cilt, s.258-261. **Ahmed Cevdet** de Nizam-ül Mülk'ün Hasan Sabbah liderliğindeki Haşşaşinler tarafından öldürüldüğünü yazıyor. Ayrıca **Amin Maalouf**, "*Semerkant*" adlı kitabında Nizamülmülk-Hasan Sabbah ilişkisini belgesel roman biçiminde ortaya koyarak, Sabbah'ın, o dönemde inanılmaz bir casusluk/istihbarat şebekesini oluşturduğunu, günümüzde kontrgerilla/gladio adıyla bilinen bir çeşit vurucu tim meydana getirdiğini, bunlar aracılığıyla sayısız insanı tasfiye ettiğini anlatır. (Bkz., Semerkant, Yapı Kredi yay., 3. baskı, 1996, İst.) Belgesel roman türündeki bir örnek de **Ömer Rıza Doğrul**'un "*Cennet Fedaileri: İslam Tarihinde Gizli ve Yıkıcı Teşekküller*", (Asarı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı, 1944, İst.) adıyla yayınlanmıştı. **Bar Habreus**, *Abu'l Farac Tarihi*, II .cilt, s.493-518 (TTK Basımevi) arasındaki yazılara da bakılması gerekiyor. Aykırı tezleri görmek için bkz. **Faik Bulut**, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, 3. baskı, Berfin yay., 2010, ist.

• "Bütün Mısırlı memurlar, Fatımi (Ali-Fatıma çiftinin soyundan gelenler-F.B.) mezhebine girmeye zorlanmış ve kadılara da bu mezhep gereğince hüküm vermeleri emredilmiştir. Hattâ bazı Müslümanların yüksek makamlara gelebilmek için, Şii mezhebine girdiklerini görmekteyiz... Hıristiyan ve Yahudi olan gayrimüslimler de aynı durumdaydı. Hükümetin kendilerine kötü muamelesinden korkarak, başkaları gibi, onlar da Şii mezhebine girmişlerdi... Sünni halifelerle övünen veya onları methedenlere, en şiddetli cezalar uygulanıyordu. Fatımiler, Ehl-i Sünnete karşı sert bir tavır takınarak dini merasimlerini yasakladılar... Hz. Ali'nin diğer halifelere üstünlüğünü kabul etmedi diye, bir Şamlı tutuklanarak başkadı tarafından hapsedildi. Sonunda Fatımi Halifesi **el Hakim**'in buyruğu üzerine çarmıha gerilerek öldürüldü. "(275)

• **Babek**, civarda bulunan Müslüman ahaliye saldırarak kadın ve çocuk ayırmaksızın birçoğunu kılıçtan geçirdiği gibi, mallarını da gaspetmekten çekinmiyordu..."(276)

• "**Baba İshak,** güya dış görünüşüyle İslam'ı kabul etmiş, Komninler soyundan bir Rum idi. Baba İshak, eylemini, müridleri aracılığıyla yönetiyordu. Toplumsal adaleti savunuyordu. Onda, belki Mazdek öğretisinin yankıları duyulmaktadır... Köy, kentin üzerine yürüdü. Köylüler, köyleri yakıyor; büyük kin duydukları 'soyluları' öldürüyor ve kent üzerine yürüyorlardı. Onlar, 'Bize dost olan ganimete ortaktır!' diye bağırıyordu. İsyancılara karşı çıkanlar ise koşulsuz yok ediliyordu..."(277)

• "Harzemli asi **Babek**, düştüğünü görünce Ermenistan'a vardı. Orada ismi Estafana olan bir asilzade, Babek'i evine çağırıp zincire vurduktan sonra, Mu'tasım komutanı Afşin'e teslim etti. Babek katlolundu. Çünkü bu adam, Arap askerlerinden 100 binden fazlasını öldürmüştü..."(278)

---

275. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, beşinci cilt, s.202-204. Olaylar, **Makrizi**'nin *Hitat*, ikinci cilt, s.286-341'den aktarılmış.

276. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, üçüncü cilt, s.180. Ayrıca bkz.

277. **V. Gordlevski**, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s.180, Onur yay., 1988, Ank. Ayrıca bkz, **Claude Cahen**, *Osmanlılardan Önce Anadolu Türkleri*, E yay., 1984, İst.

278. *Ebu'l Farac Tarihi*, s.225, birinci cilt, T.T.K. Basımevi, 1987, Ank.

• "Bu sırada **Ali** namında bir asi türedi ve Peygamber'in amcası Ali'nin neslinden olduğunu söyledi. Küşitlerden ve Araplardan etrafında çok kimse toplandı. Bunlara **Karmatiler** deniliyor ve reisleri Ali'nin köyüne nispet ediliyorlardı. Bunlar, Araplardan birçoğunun kanını döktüler..."(279)

"**Şeyh Bedreddin** ayaklanmasında da çok kan döküldüğü, Bedreddin'in öncelikle kan dökmeksizin devrim yapmaya niyetlendiği, ancak mecburen kanlı devrime yöneldiği görülür."(280)

Görüldüğü gibi, yukarıdaki uygulamaların herhangi bir Hıristiyan veya İslam kaynaklı ortaçağ devletinin şiddet uygulamalarından hiç mi hiç farkı yoktur. Yani, "barışçıl evrenden savaşçıl ve saldırgan evren"e geçiş tarihte mümkündür. Yukarıda yazılıp çizilenlerin Sünni tarihçiler tarafından uydurulan iftiralar olduğunu düşünsek bile, tarih bize, bu tür şiddet yöntemlerine başvurulduğunu gösteriyor. Verilen örneklerde; hem iktidar olma, hem de bölgesel çapta hakimiyet kurarak, kitleler veya düşmanlarla tahakküm ilişkisi içine girme; dolayısıyla kılıcın hükmüne başvurma olgusu vardır.

İktidar açısından bakarsak; özellikle de **Şah İsmail** dönemindeki Safevi devletinin penceresinden gözlersek, iktidar olgusunun "Barışçıl Alevileri", "Savaşçıl bir evrene" nasıl sürüklediğini daha iyi yakalayabiliriz.

• "...(Eskiden çoğunluğu Sünni olan) İran halkına Şiiliğin kabul ettirilmesi, kaynakların tetkikinden anlaşıldığı üzere, büyük oranda zor kullanılarak gerçekleştirilmiştir. **Şah İsmail**, 24 yıllık saltanatı boyunca kan dökücülüğü ve merhametsizliği ile tanınmıştır. Tebriz'i aldıktan sonra ezan şeklini değiştirmiş, Sünni âlimlerden ilk üç halifeye lânet etmeleri istenmiş, bunlardan direnenleri öldürtmüştür. Sünni ulema ile evliyanın türbeleri yıkılmış, hattâ kabirlerinden kemikleri çıkartılıp yakılmıştır. Sünni âlimlerin kitapları da yakılmıştır. Bölgedeki Sünni tari-

---

279. Age.s.238. Ayrıca bkz., **Faik Bulut**, *İslam Komüncüleri, 2. baskı, Berfin yay., 1998, İstanbul.*

280. **Şeyh Bedreddin**: *Varidat*, İnceleme ve çeviri: Cemil Yener, Elif yay., 1970; **Radi Fiş**, *Ben de Halimce Bedreddinem*, Yön yay., İst.

katlar, özellikle Nakşibendiyye baskı ve zulümden de öte, imha edilmiştir."(281)

• "İran halkının ekserisi Sünni idi. İsfahan, Fars, Yezd, Kirman, Rüstemdar gibi bölgelerin yerli halkından mukavemete yeltenenler oldu ise de, toptan merhametsizce öldürüldüler. Hattâ bunların ileri gelenlerinden bazıları, Osmanlı sefirinin (gözdağı için) gözü önünde yakıldılar...(282)

• Seyfeddin Erdebil'in torunu **Cüneyd**'in; 908 yılında kurduğu devlete karşı gelen Derbendiyye devletinin üçüncü hükümdarı olan **Şirvanşah**'ı (Sünni mezhebine bağlı) şişe geçirip kızarttığı ve halkı kılıçtan geçirdiği de bilinir.(283)

• Keza **Şah İsmail**, Osmanlı'ya başkaldırdıktan sonra kurtuluş umuduyla İran'a varan **Şah Kulu** liderliğindeki Anadolu Alevilerinden 15 bin kadarını bir gecede katletmiştir. Çünkü, Şah İsmail, bu asi Anadolu Alevilerinin kendi iktidarına karşı bir harekete geçmesinden korkuyordu.(284)

• **Şah İsmail**, Maraş ve Elbistan şehirlerini yakıp yıkarak Dulkadiroğulları'ndan intikamını aldı. Ayrıca Alaüddevle Bey'in bir oğlu ile iki torununu ele geçirip öldürdükten sonra, ateşte kızarttırıp köpeklere yedirmek suretiyle Dulkadiroğulları'nın mezarını kirletmiştir.(285)

• "**Şah Kulu**'nun asıl gayesi, **Şah İsmail** adına sadece isyan çıkarmak veya İran'a gitmek değildi. Onun maksadının Osmanlı hakimiyetine (Sünni İslamın zulmüne-F.B.) son vermek olduğu görülüyor... Şah Kulu ayaklanması, çok insanın ölümüne ve

---

281. **Reşat Öngören**, "*Safeviyye Tarikatı ve İran Safevi Devleti*", *Bilgi ve Hikmet* dergisi, Yaz-1995, İst. Ayrıca bkz., Prof. Dr. **Faruk Sümer**, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, T.T.K. basımevi, 1992, Ankara.

282. Anonim *Tarih-i Şah İsmail*, British Museum; **Handemir**, *Habib-ül Siyer*, 1857, Bombay, c.II, 4'ten aktaran **Faruk Sümer**, age. s.24.

283. **Bulut**, age. Ayrıca **A. Faruk**, age. s.35.

284. **Bulut**, age. Ayrıca **Rıza Zelyut**, *Osmanlı'da Karşı Düşünce ve İdam Edilenler*, s.26. Alan yay.

285. Osmanlı kaynaklarına dayanarak aktaran **M. H. Yinanç**. Ayrıca Prof. Dr. **Refet Yinanç**, *Dulkadir Beyliği*, s.93-94. TTK Basımevi, 1989, Ankara.

birçok bölgenin yağmalanması ve tahrip edilmesine sebep olmuştur..."[286]

Anlaşılacağı üzere, verilen örneklerin bir kısmını, hele **Şah İsmail**'in yaptıklarını "vahşet ve zulüm" olarak nitelemek pekâlâ mümkün. Adı geçen hareketlerin hemen tümünün, bir şekilde, Alevilik-Batinilik düşüncesiyle ilintisi olduğu da muhakkak. Sözgelimi, "Saltanatını kuvvetlendiren Şah İsmail, Aleviliğe aşırı derecede bağlanmıştır."[287] Bu durumda, Alevilerin sürekli "barışçıl, iyiliksever, insansever" oldukları söylenebilir mi? Ya da Alevi düşüncesinde ve topluluğunda "Ebed'den ezel'e devam eden, kesintisiz bir barış ve kardeşlik evreni var" denilebilir mi? Kesinlikle hayır! Tarihin akışına, eşyanın tabiatına aykırıdır bu. Özellikle güç ve kudreti elinde bulundurduktan, Şah İsmail gibi iktidarı ele geçirdikten sonra, bırakın karşı mezhep ve dinlerden olanları, Alevi olan kitleleri veya size karşı çıkan Alevi muhaliflerin tümünü (Şah Kulu yandaşlarından 15 bin Anadolu Alevisiyle Şah Haydar'a bağlı Tebriz Alevileri gibi) bir anda imha etmek, işten bile değildir.

Vurgulayarak belirtiyoruz: Kökünü İslam'a dayayan, kılıcından kan damlayan Hz. Ali'yle yatıp kalkan bir düşünce tarzı, ister istemez şiddeti içerir.

Nitekim kent Aleviliği diyebileceğimiz Bektaşilik, **Balım Sultan** eliyle Osmanlı'nın hizmetine girmiş; bir iddiaya göre Sırp kökenli olan Balım Sultan, 1051 yılında II. Beyazid tarafından Dimetoka'daki dergâhtan alınıp resmen Bektaşi teşkilatı başına getirilmişti. Militarist yeniçerilik; bu dergâhın söylemlerinden güç alarak başka halkları kılıçtan geçirip memleketlerini sömürgeleştirdi. Hacı Bektaş Veli'nin müritlerinden **Abdal Musa**, Osmanlı padişahı Orhan Gazi'nin fetihlerine katıldı. Osmanlı militarizminin belkemiği yeniçeri ordusuna "Hacı Bektaş Evladı" deniliyordu. Yeniçeri ordusu devşirmelerinin Türkleştirilmesinde, Bektaşi gülbank'larının etkisi büyüktür. İttihat Terakki'nin girdiği Birinci Dünya Savaşı sırasında Hacı Bektaş

---

286. **F. Sümer**, age. s.33-34.
287. **Rıza Zelyut**, "*Şah İsmail*", *Cem*, Ekim 1996.

Veli dergâhı postnişini **Cemaleddin Çelebi Efendi**, "Mücahit Alayları" kurmakla görevlendirilip Kürt Alevilerinin yoğun olarak yaşadığı Erzincan-Dersim hattında dolaştırıldı. Çelebi Efendi, bir ara Kürt asimilasyonunun bir aracı olmayı da kabul etmiş, sonradan bundan vazgeçmiştir.(288)

Bektaşilik, yüzyıllar boyu Osmanlı militarizminin aleti olmuş, onun teorisini yapmıştır. Başka halkların asimilasyonunda kullanılmıştır. Böylesi bir durumda, "Biz barışçıydık, barışçıyız, barışçı kalacağız" demeleri iyi bir temenni olmakla birlikte, tarihsel geçeklere uymamaktadır. Nitekim günümüzde fazlaca hoşgörü ve muhabbet lafı eden bazı Alevi çevrelerinin, fikir ayrılıkları çıktığında birbirlerine karşı takındıkları tutumlar da ibretliktir. Bunu iki örnekle açıklayalım:

1992 sonu 1993 yılı başında, "Alevi Kurultayı" gündeme geldi. *Cem* dergisi çevresinin öncülük ettiği Kurultay'da iki çizgi ortaya çıktı. Alevilerin sağ kanadı diyebileceğimiz *Cem* dergisi ve ona yakın düşünenlerin oluşturduğu birinci çizginin görüşü şöyleydi: "Öncelikle Alevi meselesini tartışalım. Tüm Aleviler bir olalım. Alevi meselesini çözersek, Türkiye sorunlarının çözümüne katkıda bulunmuş oluruz. Demokrasi ve benzeri sorunlar, bizler açısından, ikincildir." Bu çizgi; aynı zamanda devletle barışık yaşamayı, Hz. Ali kanalıyla Alevi-Sünni yakınlaşmasını; İslam dairesi içinde bütünleşmeyi öngörüyordu.

İkinci çizgi, Pir Sultan Abdal Dernekleri (PSAD) ve aynı adla çıkan dergi ekseninde kümelenmiş "sol kanat"ta simgeleşiyordu. PSAD yandaşları; "Alevilik, Türkiye'nin öncelikler listesinde olmamalıdır. Alevilik diye öncelikli bir meselemiz yoktur. Alevilik, Türk ve Kürt sorunuyla iç içe geçmiştir. Ekonomik ve sınıfsal meselelerden bağımsız değildir. Dolayısıyla biz, salt Alevilerle değil; aynı zamanda demokrat, ilerici, sol/sosyalist ve emekçi çevrelerle işbirliği halinde Alevi sorununa çözüm bulabiliriz. Genel çerçeve demokrasi olmalıdır, Alevilik değil" diyordu.

---

288. **Orhan Türkdoğan**, *Alevi Bektaşi Kimliği*, s.144-350-384; **Nejat Birdoğan**; *Çelebi Cemalettin Efendi'nin Savunması*, Berfin yay., 1994, İst; **Nejat Birdoğan**, *İttihat-Terakki'nin Alevilik Bektaşilik Araştırması* (*Baha Said Bey*), Berfin yay., 1994, İst; **M. Nuri Dersimi**, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Zel yay., İst.

Görüş ayrılığı başlayınca, iki taraf arasında polemik başladı. Özellikle "hoşgörü, barışçıl yol, insanseverlik" adına yola çıkan *Cem* dergisi yazar ve çizerleri, PSAD yöneticilerini şu ibarelerle suçlamaya başladılar:

"Ben Aleviyim diyenlerin Alevilere ettiklerine bakınız... Batı görünümlü Sünni takiyecileri, Alevi kitlesiyle sol ve laiklere kötülük edenler, Sünnilerden icazet alanlar, Sünni+ateist işbirlikçileri, sol merkezlerin Alevilik masası görevlileri, cici beyler, cici folklorcular; takiyeci, revizyonist, dönek, inkârcı, sapkın, bozguncu, aslına sövenler, kendi kendilerini kandıranlar; kendilerine yabancılaşmış unsurlar, mağluplar, Alevi bozguncuları, aldıkları talimatları uygulayıp Aleviliğe cepheden saldıranlar; Alevi hainleri, Alevilik adına gönüllü Sevr yanlıları, kitle adına hareket eder gözüküp ona saldıran Lassall'e takımı; yol düşkünleri, kaçaklar, Alevi ocağına tükürenler, onu pisletenler. (Eski müftülerden) Elmalılı Hamdi'nin Aleviliği inkâr eden fetva erleri; zehirli ok ve iğne taşıyanlar, akrep gibi görevi sokmak olanlar..."(289)

İmzasız çıkan makalenin üslubu ve kullanılan deyimlerine bakılırsa, sahibinin, eski hızlı solculuktan hızlı Aleviciliğe terfi eden bir zat olduğu düşünülebilir.

Mart 1993 sayılı *Cem* dergisinde, Genel Yayın Yönetmeni **Abidin Özgünay**, yukarıdaki küfür dolu makaleyi, başyazısıyla destekliyordu: "*Cem* olarak, yolunu yitirmiş bu 'İnkâr Korosu'na elbette sessiz kalınamazdı. Bu sefer de, 1966'larda yaptığı gibi, inkârcılara, hakettikleri eleştiriyi yöneltmişti." Dikkatle incelerseniz, kullanılan dilin, tek parti yönetiminde "tasfiyeci"leri temizleme operasyonunu yöneten bir görevlinin sunduğu raporlara pek benzediğini görebilirsiniz.

Aynı sayıda **Sadık Göksu**, daha hafif olmak kaydıyla, yine küfür/azarlama/hakaret karışımı bir üslupla PSAD çevresine veryansın etti.

Halkbilimci **Nejat Birdoğan**, yıllar alan çeşitli çalışmalarından şu çıkarsamayı yaptı: Alevilik İslam dışı bir inançtır. Bu

---

289. *Cem*, Şubat 1993.

kanaatini de *Aktüel* dergisine açıkladı. "Vay, sen misin açıklayan!" diyerek ayağa kalkıp kıyamet koparan Alevi yazar-çizerler ortaya çıktı. İçlerinden eski Troçkistlerden olup, habire saf değiştirdiğinden son konumunu saptamak güç olan yazar **Reha Çamuroğlu** şöyle dedi: "**Birdoğan**, İslam düşmanı şarkiyatçılara benziyor. Onun *Aktüel*'deki savları bilimsel değil, provokatif. Alevi toplumunun delisi olduğuna giderek daha fazla inanıyorum. Aleviliğin ruhunu inkâr eden **Birdoğan**'la ne Cem'e ne de cemaate girerim artık."(290)

Cem dergisi sahibi **Abidin Özgünay**, **Birdoğan**'ı afaroz işleminde daha ileri gitti: "Kendini gündemde tutmak için Zemzem kuyusuna işeyen Ebu Bevval'e benziyor **Birdoğan**. O, bu söylemiyle, bir araştırmacı kimliği değil; kafa karıştırıcı, nifakçı, değerleri tahribe kendini adamış bir ajan-provokatör kimliği sergiliyor. Önceden yazdıklarıyla Alevilere ve Aleviliğe yaltaklanan **Birdoğan**, dönekliğini ve ihanetini takiye ile bağışlatmak istiyor... Aleviler en büyük ihanetleri, dışlarındaki Yezid'lerden değil; içlerindeki inançsız, izansız, onursuz Yezid'lerden görmektedir. Aleviler, bu tipleri lâyık oldukları biçimde değerlendireceklerdir.."(291)

Hoşgörü edebiyatı yapıp, hoşgörüsüzlük sergileyenler, hattâ gözdağı verenler arasındaki yarışta **Çamuroğlu** ile **Özgünay**'ı geride bırakanlar da var: "...**Birdoğan** bir 'kör cahil'dir; cahil-i ekber'dir. Kur'an deyimiyle 'şeytanın askeri'dir. Kendini Alevi olarak tanıtan ve bir iki döküntü kırıntı Alevilik laflarıyla kitap yazan, bir hayli Alevinin sırtından geçinen ama Alevilik için hayra kalem çalmayan, hem Sünni ve hem de ateist olan ve de kendine yeni moda araştırmacı ünvanını veren... bu adam, 'kör şeytan'dan ve Şeyhülislam Ebusuud'lardan daha tehlikelidir..."(292)

Orhan'ın **Birdoğan**'ı suçlarken Kur'ani ve İslami referanslara gönderme yapması, ayet dili kullanması dikkat çekici olmalı. **Rıza Zelyut**'un, "*Şeriattan Kıssalar*" kitabını yazan **İl-**

---

290. *Aktüel*, 27 Ekim 1994.
291. Ags.
292. **M. Naci Orhan**, "Kör Cahiller", *Cem*, degisi, Ağustos 1996.

han Arsel'i eleştirirken (293) kullandığı dil de, "hoşgörü edebiyatı" yapan bu takımın hangi ölçüde zihinsel bir şiddet taşıdığına örnek gösterilebilir.

Birdoğan, eleştirilere yanıtını, bir araştırmasının önsözünde verdi. Ancak orada yazdığı bir paragraf gerçekten ders alınacak niteliktedir: "Ertesi gün (Alevilik İslam dışıdır, diye demeç vermesinden sonra-F.B.) kıyamet koptu. Üç gün durmadan telefonlar geldi. Sövenler oldu, alkış tutanlar da. Bu davranışların tümü de Alevi kökenli kişilerden gelmişti. Bir avukat (H.G.) soyumun sopumun, torunlarımın bile künyeden silinmesi için karar aldıklarını bildirdi. Bir emekli başkomiser, benimle dövüşmeye ve tartışmaya hazır olduğunu söyledi. Bir başkası, Nesimi gibi derimin yüzülmesinden söz etti... Bu arada kendilerine Alevi önderi ve araştırmacısı diyenler, ne olup bittiğine bakmadan, dergi sayfalarında veryansın ettiler. Gönderdiğim yanıt yazıları yayımlanmadı. Bu yazarlardan birisi (H.M.) Malatya'dan gönderip yayınlattığı yazısında, benden ve bana destek veren bilim adamından, Alevileri kurtaracak kimseler olup olmadığını soruyordu..."(294)

Pek canlı örneklerle karşı karşıyayız. Alevilik "hoşgörüdür" diyenlerden bir kısmı, özellikle Alevilik-İslam bağını kuranlar, köklerini Hz. Ali üzerinden İslam'a bağlayanlar, âdeta birer hükümdar/sultan/padişah gibi tahammülsüz olabiliyor. "Alevilik İslam içi değil, İslam dışındadır" diye basit ve son derece akademik, masumane bir görüş belirten Alevi araştırmacısı, hemencecik "soyu sopu kütükten silinebilecek, kendisiyle düello yapılabilecek ve hattâ Nesimi gibi derisi yüzülebilecek" bir kimseye dönüşebiliyor. Bu tür Alevilerin iktidarda olduğunu (bir vali, bölge valisi, başbakan, hükümdar), karar mekanizmalarında bulunduğunu varsayalım; muhaliflere uygulayacakları yöntemlerin barışçıl/hoşgörülü olması düşünülebilir mi? Ortaçağda yaşamış olsalardı, kolaylıkla kınadığımız baskı, şiddet ve vahşet örneklerini sergilemez miydi bu zihniyet erbabı?

---

293. Bkz. "*Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*" ile 7-8 Ağustos 1996 tarihli *Akşam* gazetesindeki makaleleri.

294. A. Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, önsöz, Mozaik y. 1995, İst.

Mademki Alevilik "ebedi hoşgörü"dür ve Alevi olanda kalıcı bir meziyettir; neden eski İstanbul Emniyet Müdürü **Şükrü Balcı**'nın "öz kızına işkence etme talimatı verdiği" yolunda iddialar dolaştı durdu ortalıkta? 1996 Kasım ayında patlak veren Mafya-Aşiret-Devlet çetesi olayına adı karışan ve (Muharrem Naci Orhan Dede'nin 23 Kasım 1996 tarihli *Zaman* gazetesindeki ifadesiyle) Aleviliğiyle övünen **Hüseyin Kocadağ**'ın seçtiği yol (Özel Tim/Özel Harp), esas olarak şiddet yolu değil midir?

Gerçekte, *Alevilik* bir hoşgörü ve kardeşlik serasıdır. Burada her çiçek büyür, her renkten ve her kokudan bitki bulunur. Ancak Aleviliğin bu tarihsel özelliği, diğer kültür ve inançlardan aldığı zenginliklerden; yine yüzyıllar boyunca merkezi yönetimle özdeşleşen İslam şeriatçılığına karşı direnerek, karşı bir dünya yaratmasından ileri gelir. O halde, Alevilik, "hoşgörüdür, insancıldır ve barışçıdır" dendiğinde, hemen sormalıyız: Sen kimsin, hangi niyetle bunu söylüyorsun ve hangi Aleviliği kastediyorsun?

Eğer Aleviliği Ehl-i Beyt ve Hz. Ali üzerinden İslam şeriatının ipine bağlıyorsan, senin "hoşgörü edebiyatın" İslamcılarınkinden bir parmak bile fazla değildir. Çünkü Peygamber'den başlayarak günümüze kadar uzanan bir çizgide İslamcılar, zaman zaman ve koşulların zorladığı belli ortamlarda, "ırk, dil, mezhep, din" farkını görmemezlikten gelebilmişlerdir. Mesela **Hz. Muhammed**, "Takva dışında Arapla Acemin farkı yoktur" demiş; Fatih Sultan, Musevileri İstanbul'a kendi eliyle getirtmiş; babası gibi, Kızılbaşları asıp kesen Kanuni Sultan Süleyman, bir süre sonra onlara belli tavizler verebilmiş, onlarla barışmış; Osmanlı hanedanı, millet sistemi üzerinden çeşitli din ve mezhepleri yönetebilmiştir. Ama bunların hiçbiri, İslam şeriatının, özünde şiddete dayandığı gerçeğini örtemez. Kaldı ki, günümüz köktendinci İslamcıları bile, "Hepimiz Müslümanız; bunun Şiisi, Alevisi, Hanefisi, Şafiisi; Kürdü, Türkü, Arabı, Acemi yoktur" söylemini samimi olarak dile getirebiliyorlar. Doğrusu, bu söylem, İslam ümmetçiliğine ters düşmüyor. Tek başına bu bile, hoşgörü örneği değildir.

Aleviliği, Caferilik üzerinden İslam'a bağlayıp (**Niyazi Öktem** gibi) sonra "hoşgörü ve barış"tan dem vurmak, kendi içinde çürük ve tutarsızdır. Çünkü **İmam Cafer Sadık** hoşgörüsüzdü. Sufilerden hoşlanmazdı. "Ehl-i Beyt'in dostuna dost, düşmanına düşman kuralı"na uyardı (ki bu bile hoşgörünün ne kadar dar bir sınırı olduğunu gösteriyor-F.B.). Ehl-i Beyt neslinin dışındaki kimselerden el tutup ikrar verenlerin, şeytan yoluna girmiş olacaklarını düşünürdü.

İmam Cafer şöyle diyebilmiştir: "Ol zamandan bugüne kadar, şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve pirlik ve secde Muhammed-Ali'den kaldı. Ol sebepten, evladı Resul'den (Peygamber soyu veya Ehl-i Beyt-F.B.) gayrisine pirlik etmek ve talip olmak caiz değildir. Yediği, içtiği haramdır. Murtad-ı Tarikat (yol döneği), murtad-ı hakikattir. Ve hem irşadı ve biatı hem de tövbesi makbul değildir..."(295)

O halde, Alevilik, "hoşgörüdür; insancıldır, barışçıdır, kardeşliktir" diyenlerin kim olduklarına, Aleviliği nasıl yorumladıklarına bakarak hükmedebiliriz sözün samimiyetine.

Buradan hareketle konuyu şöyle noktalayabiliriz: Alevilik'te hoşgörünün de bir sınırı vardır. Alevi sağcılarında bu sınır, daha dardır; solcu kesiminde ise daha geniş.

---

295. *İmam Cafer Sadık: Buyruk*, **Derviş Şahin** derlemesi, 1996, İst. Ayrıca İmam Cafer'in yukarıdaki yorumu için bkz. **Ahmed Faruk**, *Eshab-ı Kiram*, s.1-200, İhlas yay.; **M. Naci Orhan**, *"Kör Cahiller"* makalesi, *Cem*, Ağustos 1996, İst. Orhan'ın bu makalesi, Caferilik üzerinden İslam'a ulaştırılan Alevi bağnazlığına iyi bir örnek olarak okunabilir.

VI. HİLAFET / İKTİDAR KAVGASI

"Bir din deyimiyle söylemek gerekirse, Ali, 'Sünni' idi; Alevi değildi." **İsmet Zeki Eyuboğlu***

A) Osman-Ali-Muaviye Ekseninde Hilafet Kavgası

İslam devleti kurucusu Muhammed Peygamber vefat edince, İslam'daki ilk çekişme ve ayrılıklar başlamış oldu. Bu duruma, hilafet/iktidar mücadelesi veya taht kavgası da denilebilir.

Kur'an'da Tanrı buyruğu olarak geçen, "Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın..."[296] ayetine rağmen, gerçekte bir siyaset olan İslam dininde Sahabeler arasında birtakım nahoş olaylar meydana geldi, bunların '*Kelami*' sonuçları ortaya çıktı. Peygamber dönemi İslam önderleri, iktidar uğruna kanlı bıçaklı oldular; kimi zaman birbirlerini doğradılar.

Olayı "İslam içi kavga" olarak değil de din devleti yolunda ilerleme sayarak "içtihad"ın bir parçası gibi görüp, "böylesi de rahmettir" diyen İslam âlimlerinin sayısı epeyce fazladır. Sahabeler arası kanlı iktidar çekişmelerini ve iç savaşları bir içtihad hatası gibi değerlendirdikten sonra bile; "ama bu, din ve şeriatın bekası (kalıcılığı) için elzemdi"; içtihad sırasında "ölen de öldü-

---

* **Eyuboğlu,** *Alevilik-Sünnilik-İslam Düşüncesi,* s.23-26, Der. yay.
296. Âl-i İmran suresi, 103.ayet.

ren de cennetliktir, bu yüzden onları tenkit edip dil uzatmak olmaz" görüşünü savunanlar da vardı elbette.(297)

Burada olayın üstündeki din perdesini, hilafetin meşruluğuna ilişkin çeşitli dini söylem ve gerekçeleri (Kur'an ayetleri, Peygamber hadisleri, bunların yorumlanıp şiar haline getirilmesi, Ehl-i Beyt, Sahabe gibi özel kavramları vs) bir yana bırakırsak, tarihte olagelen siyasi mücadelelerin, iktidar kavgalarının bir türüyle karşı karşıya olduğumuzu anlarız.

Kesinlikle sınıflar üstü olmayan ve mutlaka sınıfsal damga taşıyan siyaset; "devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı" ya da "özel yönetme yöntemi, egemen olma biçimi" veya "çıkarları gizlice, kurnazca kollamaya yönelik davranış biçimi"(298) olarak tanımlanabilir.

Devlet, görevlerini, belli bir sınıfı/zümreyi temsil eden hükümetler eliyle gerçekleştirir, uygular. Aynı sınıftan olup, farklı kanatlar arasında da hükümet etme ve iktidar olma mücadelesi yaşanır. İktidar ise; "Başkalarının davranışlarını kontrol edebilme, denetleme, baskı altına alma, gerektiğinde zor yoluyla hizaya getirme imkânı" denecek bir tanım içine girer. Meşruluktan kasıt, "Gerektiğinde kuvvete başvurulması halinde, kuvvet kullanmanın haklılığı ve meşruluğunun önceden kabul edilmiş"(299) olmasıdır.

Madem bir toplumda sınıflar mevcuttur; o halde sınıfsal ideolojilerin siyasete yansıyan düşünce, çıkar ve psikolojik eğilim farklılıklarından doğan çatışması her zaman var olacaktır. Böyle bir çatışmanın hedefi, ilgili sınıf adına gizli ya da açık biçimde onunla ilintilendirerek, "iktidarın ele geçirilmesi"dir.

---

297. **Bakıllani,** *Temhid,* s.188-196; **Makrızi,** *Hitat,* c.2. s.349; **Şehristani,** *El Milel ve'l Nihel,* c.1. s.18; **Naşiu-l Ekber,** *Mesail-ül İmame,* s.66'dan aktaran **Dr. Ahmet Akbulut,** *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri,* s.127-129, Birleşik yay., 1992, İst. Ayrıca bkz., **Ahmed Faruk,** *Eshab-ı Kiram,* s.29-59-79, İhlas yay., 1986, İst. Öte yandan **İbn Haldun,** *Mukaddime;* **Ebu Şekur Muhammed Sulemi,** *Temhid;* **İbn Hacer Mekki,** *El Savaiq-ül Muhrika* ile Sünni âlimlerin görüşlerini içeren *Şer-ül Mevaqif* adlı yapıtların ilgili bölümlerine de bakılabilir.

298. *Meydan Larousse,* 11/399; *Büyük Larousse* 20/10608.

299. **M. Kapani,** *Politika Bilimine Giriş,* s.9-36; **B. Daver,** *Siyaset Bilimine Giriş,* s.41; **Lipson,** *Politika Bilimi,* s.7.

Buradan hareketle, kurucusunun ölümünden sonra İslam devletinin özet serüvenini irdelemek gerekiyor. Çünkü olayın özü anlaşılmadan, **Osman-Ali-Muaviye** ekseninde dönen halifelik meselesi anlaşılamaz.

Peygamber, kendine ilk vahiy geldiğini açıkladığı ve bu doğrultuda dini yayma faaliyetine başladığı sıralarda; meselenin siyasi yanı değil, inanç yanı daha ağır basıyordu. Mekke'yi bırakıp Medine'ye göçmek zorunda kalınca, orada kurulan devlet siyasi nitelik kazandı; din-dünya işleri bir arada yürütüldü. **Muhammed**, sadece Müslüman topluluğun değil aynı zamanda kentteki Hıristiyan ve Musevilerin de siyasi yöneticisi(300) idi. Her durumda, Peygamber'in kurduğu Medine İslam devleti için, siyasi anlamda "kuruluş devri" demek doğru olur.(301) Bu aynı zamanda istikrarsız, güdük, yer yer geriye dönüş yapması mümkün bir devlet yapısı anlamına gelir.

İslam'ın anayasası olarak bilinen *Kur'an*'da, siyasi idareye ilişkin ayrıntı bulunmadığından, zaman ve mekâna göre ayarlanan bir yönetim söz konusudur. O devirde büyük dinsel kurumlaşmalardan söz etme olanağı yoktur. *Kur'an* ana çerçeveyi belirlemekle yetinmiştir. Siyasi iktidar bizce, gücünü ve meşruiyetini Allah'tan alıyordu, halktan değil. Bu düzlemde teokratikti. Peygamber'in vefatı duyulur duyulmaz, O'nun hastalığı sırasında değişik gruplarca hazırlanan, siyasi iktidarı ele geçirmeye yönelik projeler/girişimler fiiliyata döküldü.(302)

Peygamber döneminde yaşamış önde gelenlerin (*Sahabe*), "Ümmetin en hayırlısı olduğu, yıldızlar gibi yol gösterdiği; onlara uymakla selamete erişileceği ve Allah sevgisine kavuşulacağı; aksi takdirde onlara dil uzatılırsa, Allah'a eziyet edi-

---

300. **Akbulut**, age. s.35.

301. Age. s.83.

302. **Derveze**, *Siret-ül Resul*, c.2. s.393/394; Ebu Zehra, *Mezahib-ül İslamiye*, c.1. s.21; **Taha Hüseyin**, *El Fitne*, c.1. s.25'ten aktaran **Akbulut**, age. s.19-20. Ancak biz, Akbulut'un, "Kur'an'a göre siyasi iktidar teokratik (Allah'a dayanan) değil, halka dayanmalıdır" tezini doğru bulmuyor, bu noktayı modernist bir yorumla ele aldığını düşünüyoruz. Keza onun, "İslam'da hükmetme sisteminin temelini ferdi, siyasi, içtimai ve dini hürriyetler oluşturmaktadır" (age. s.18) tarzındaki iddiasının da gerçekle bağdaşmadığını söylüyoruz.(F.B.)

leceği"[303] yolundaki hadis ve rivayetlerin birer kalkan olarak kullanıldığı kanısındayız. Çünkü bu tür rivayetler, İslam önderlerinin, eleştirilerden korunması amaçlıydı.[304] Hal böyle olunca, yani Sahabe'yi kutsal haleye bürünmüş dokunulmazlar olarak değil de, İslam toplumu içinde yaşayan sınıf ve katmanların temsilcileri olarak görüp, onları kutsallıktan kurtarmak suretiyle birer insan olarak yere indirince, gerçek bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır. Doğrusu, "Sahabe, sahabe olduğu için haklıdır"[305] denklemi kendiliğinden bozulmaktadır. Tarihsel materyalizmin ve eşyanın doğası gereği bu mümkün olmamaktadır. Bu şekilde "Kutsallaştırılan Sahabe (yönetici zümre-F.B.), tarihten çok dinin (imanın) bir parçası haline gelmiş oluyor."[306]

Peygamber'in gerek *Sahabe*, gerekse *Ehl-i Beyt* hakkında söylediği sözlerin, dile getirdiği hadislerin doğruluğu veya isabetliliği tarihsel süreçte denenmiş; bir kısmının yanlış çıktığı görülmüştür. Bu hadislerin sahih olup olmadıkları, rivayet kabilinden mi kaldıkları, uydurma nakillerden ibaret mi oldukları meselesi, şimdilik konumuz dışındadır; daha çok İslami çevreleri ilgilendirmektedir.

Yine de, Sahabe'ye ilişkin şu hadislerin doğru çıkıp çıkmadığı tarihsel açıdan sorgulanmalıdır: "Ümmetimin en hayırlıları, zamanımda bulunanlardır. Onlardan sonra, en hayırlıları, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra en hayırlıları, onların ardından gelenlerdir. Onlardan sonra, öyle insanlar gelir ki, istenmeden şahitlik ederler ve emin olmazlar. Hain olurlar. Adaklarını yerine getirmezler. Keyiflerine ve şehvetlerine düşkün olurlar."[307] Oysa, bırakın Peygamber'in sözünü ettiği üç kuşağı,

---

303. **Buhari,** *Cami-ül Sahih,* c.4. s.188-189'dan aktaran **Akbulut,** age. b.27-28; **Ahmed Faruk,** *Eshab-ı Kiram,* s.7. İhlas yay.,1986, İst.

304. **Akbulut,** age. s.27.

305. Age. s.27.

306. **Fazl-ül Rahman,** *İslam,* s.298'den aktaran **Akbulut.** "Ensar'ı sevmenin imanın bir parçası olduğu" şeklindeki Peygamber hadisi bile aktarılmıştır. (**Buhari,** c.4. s.222). Bazıları, "Sahabe'yi eleştirmenin Zındıklık olduğunu, Kur'an ve Sünnet'i eleştirmek anlamına geldiğini" iddia edebilecek kadar ileri gitmiştir. Sözgelimi, **Mekki**'nin *El Sevaiq-ül Muhrika,* s.211'de bu türden iddialara yer verilmiştir.

307. Bkz. **A. Faruk,** age. s.109.

daha onun zamanında Sahabe arasında ikilik, çekememezlik, haksızlık vs ortaya çıkmış; fitne başkaldırmıştı. Özellikle **Ebubekir-Ömer** ikilisinin hilafete yapışması, sadece Ali ve Haşimoğulları gibi aristokrat sahabe arasında değil; aynı zamanda Ensar denilen Medine yerlisi Evs ve Hazrec gibi kabileler arasında da hoşnutsuzluğa, iktidar çekişmesine ve birbirine kılıç sallamaya kadar varabilmişti. Peygamber sahabelerinden Osman-Ali-Muaviye çekişmesi ise Bizans oyunlarına taş çıkartacak niteliktedir.

Yine **Hz. Muhammed**, "Allahü teala, halifeliği Ebubekir'e vermiştir. Necat ve felah (kurtuluş) bulmak için Ebubekir'in her sözünü kabul edin. O'na itaat eden, doğru yolu bulur" demektedir. Halbuki, Ebubekir'e itaat etmeyenlerin başında Peygamber damadı Ali ile kızı Fatıma vardır. Fatıma, ölüm döşeğinde bile Ebubekir'le helalleşmemiştir.

Kaldı ki, Muhammed, kızı için; "O benim bir parçamdır. Onu inciten beni de incitir" demesine rağmen; Ebubekir ile Ömer, hilafet meselesinde onu incitmekten de öte, tehdit edip hırpaladılar; Fedek hurmalığını bile ona vermediler.

İslam önderi, Muaviye hakkında, "O emindir, halimdir" demiştir. Fakat tarih, Muaviye'nin ne denli zorba, hilekâr ve düzenbaz olduğunu kanıtlamıştır.

Muhammed, "Osman'a saygı gösterin. Eshabım arasında, ahlâkı bana en çok benzeyen odur" demekle birlikte, Osman, âdeta Peygamber'i yalanlarcasına akraba kayırmacılığı yapmış, en yakın dostlarını bile dayaktan geçirip kendine küstürebilmiştir. Haksız kazancın, vurgunculuğun simgesi haline gelmiştir.

İslam önderinin hastalığında iktidar mücadelesinin ilk belirtisi, kimin namaz kıldıracağı yani namaz imamlığının kimin tarafından icra edileceğinde somutlaşırdı. "İlk iktidar boşluğu da burada belli olmuştur."(308) Boşluğu doldurmada, kendilerini halifeliğe hazırlayan **Ebubekir** ile **Ömer** arasında gizli ve rivayetlere dayalı bir rekabet söz konusudur.

---

308. **Akbulut**, age. s.46. **Taberi**, *Tarih*, c.2. s.437 ile **İbn Hişam**, *Siret*, c.4.s.303'ten aktarma.

Özellikle Peygamber'den rivayetle; "Ebubekir'e söyleyin, namazı kıldırsın. Eğer (o) imamete geçmezse, insanlar halifeliğine itaat etmezler" sözüyle bile, namaz imamlığı ile hilafet arasında bir ilişkinin kurulduğu görülmektedir.(309)

Hastalığı sırasındaki küçük çaplı iktidar mücadelesinin ikinci görüntüsü, Peygamber'in kimin kucağında vefat ettiği meselesinde somutlaştı: Karısı Aişe'nin mi, yoksa damadı ve Ehl-i Beyt'inden Ali'nin mi?(310) Bundan da "Hilafet kimin hakkıdır?" sorusuna yanıt çıkıveriyordu.

Peygamber'in hasta döşeğindeyken; "Bana kâğıt kalem getirin, size bir kitap yazayım (vasiyet edeyim) ki, ondan sonra sapıtmayasınız!" demesine istinaden yürütülen ve tarihte "*Kırtas Hadisesi*" diye bilinen olay, hilafete kimin geleceği meselesini iyice gün yüzüne çıkarmıştır. Bazı İslamcı araştırmacılar, olaya ilişkin rivayetlerin doğruluğunu, mantık açısından reddetme tutumu içindedir.(311) Her durumda, bu olayda Ebubekir ile Ömer ittifak halinde, damat Ali'nin iktidara geçmesini engelleyen bir konumdadırlar.

Hastalığı devam ederken gündeme gelen bir konu da; Peygamber'den sonra hangi soydan, hangi kabileden, kimin halife olacağı meselesiydi. Değişik kesimlerin farklı beklentileri vardı. Sözgelimi **Muhammed**'in mensup olduğu Haşimoğulları kabilesi, *nübüvvet-hilafet* (peygamberlik-halifelik) ilintisi içinde halifeliğin kendilerinde kalmasını istiyorlardı. Oysa diğer kabileler Haşimilik olgusuna değil, Haşimoğullarının da içinde bulunduğu Kureyş kabile konfederasyonu ile halifelik arasındaki bağa vurgu yapıyorlardı. Böylece dışarıya karşı daha sağlam bir ittifak oluşturulacağı görüşündeydiler. Çünkü bu kez, Mekkeli *Kureyş* (Muhacir) ile Medineli *Ensar* (Evs ve Hazrec kabileleri) arasında halifelik mücadelesi olacaktı. Bu noktada **Ebubekir, Ömer** ve **Osman**'ın taktikleri esastı. Öncelikle Kureyşli-

---

309. **ibn Sa'd**, *Tabakat*, c.2. s.221'den aktaran **Akbulut**, age. s.47.

310. **İbn Sa'd**, *Tabakat*, c.2. s.260-263'ten aktaran **Akbulut**, age. s.47.

311. **İbn Sa'd**, *Tabakat*, c.2. s.244; **Taberi**, *Tarih*, c.2. s.436; **İbn Kesir**, *El Bidaye ve'l Nihaye*, c.5. s.227'den aktaran Akbulut, age. s.48.

lik iddiasıyla Medinelileri halifelik kavgası dışına atmak gerekliydi. Nitekim öyle de oldu. Ardından Kureyş ile Haşimoğulları mücadelesinde, ikincisi safdışı bırakıldı.(312) İktidar oyununda dışlananın, **Hz. Ali** ve kabilesi olduğuna işaret edelim.

Tarihte "*Veda Haccı*" veya "*Gadir-i Hum*" denilen olayda; **Peygamber**; damadı ve amcaoğlu Ali'nin elini kaldırarak, orada toplanmış yaklaşık 50-120 bin kişi arasındaki topluluğa, "Ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır" demiştir. Veda Haccı sırasında İslam önderinin; "Size iki emanet bırakıyorum; biri Allah'ın kitabı, diğeri Ehl-i Beyt'im. İkisi kıyamet gününe kadar birbirinden ayrılamaz ve Kevser havuzunda birleşecektir" dediği de yazılmaktadır. Bunlar, iktidar oyununda hem polemik konusu yapılmış, hem de Haşimoğulları kabilesi ve yandaşlarının "Ali'nin halifeliği hak etmiş olduğu" yolundaki iddialarına meşruluk kazandırmıştır.

Olayı farklı yorumlayan Sünni yazarlar da bulunuyor. Bir yoruma göre: **Ali bin Ebu Talib**, Muhammed'in sağlığında ve vefatından sonra "vasi" olarak bilinir. Ancak Ali'ye atfedilen bu sıfat, 683 yılında (Muhtar el Sakafi olayı sırasında) bile herhangi bir siyasi anlam taşımıyordu. Nitekim **İbn Ebi'l Hadid** (1257 yılında), "vasilik"ten kastın, Ali'nin Peygamber'in vasisi olduğunu; ancak bunun hilafet için bir Nass (kutsal metin-F.B.) anlamı taşımadığını belirtir.(313)

Aynı yorumu devam ettiren Sünni kesimin görüşü şu yöndedir: "Öte yandan hemen bütün Şia kaynaklarda, **Ali bin Ebu Talib**'in, Hz. Peygamber tarafından Gadir Hum'da halife tayin edildiği ileri sürülmektedir. Gadir Hum hadisesiyle ilgili hayli malumat vardır ve pek çok şey söylenmiştir. Araştırmamız sonucunda tespit edebildiğimiz kadarıyla, Gadir Hum meselesinin aslı şöyledir: Hz. Ali, Veda Haccı'na Yemen bölgesinden gelip katılmıştır. Yolda yanındakilerle bazı anlaşmazlıklar çıkmış, on-

---

312. **Akbulut**, age. s.49-51.

313. **Yakubi,** *Tarih*, c.2. s.128; **Ebu Mıhnef,** *Maktelu Hüseyin*, s.40-50; **İbn Ebi'l Hadid**, *Şerhu Nehci'l Belağa*, c.1. s.69 vd; **El Muberred**, *El Kâmil*, c.2. s.130'dan aktaran Doç.Dr. **Hasan Onat**, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, s.22, Türkiye Diyanet Vakfı yay., 1993, Ankara.

lar da durumu Hz. Peygamber'e intikal ettirmişlerdir. Hz. Peygamber de Hac dönüşü, fırsattan istifade, Gadir Hum'da bu itirazları cevaplandırmış; bir anlamda Ali'nin iyi niyetli olduğunu, ondan şikâyet etmemeleri gerektiğini belirtmiştir. Aslında bu kadar açık seçik olan bir hadisenin, ciltler dolusu kitaba konu olacak kadar abartılmasının sebebini anlamak zordur... Öte yandan, Hz. Peygamber'in, Hz. Ali için söylediği 'Harun, Musa'ya göre ne durumdaysa, sen de bana göre öylesin' şeklindeki rivayeti de Hz. Ali'nin imameti (halifeliği) için delil olarak gösterilmektedir. Bu hadisin sahih olup olmadığı bir yana, mahiyeti ve anlatmak istediği şey değişiktir. Hz. Ali'nin buradaki velayeti, sadece Hz. Peygamber'in ailesiyle ilgilenmek üzere Medine'de kalmasından ibarettir. Nitekim Hz. Ali'nin kendisi de, 'Beni kadınların ve çocukların başına mı bıraktın?' diyerek bu hususu dile getirir. Ayrıca Ali'nin Hz. Peygamber'in vekili olarak kaldığını farz etsek bile, **İbn Teymiye**'nin belirttiği gibi, (Ali dışındaki) pek çok kimse bu görevi ifa ettiği için, bu meselenin hilafetle alakası olduğunu söylemek biraz zordur."(314)

İkinci Sünni yoruma göz atalım: "Hz. Peygamber'in, vasiyet yoluyla Ali'yi imam tayin ettiği'" şeklindeki düşünce, Hz. Peygamber'in vefatından uzun bir zaman sonra ortaya çıkmıştır. **İbn Murtaza**'nın da belirttiği gibi, 12 İmam'dan hiçbiri, böyle açık bir nass (değişmez kutsal metin-F.B.) olduğu yolunda iddiada bulunmamıştır."(315)

Bu iddiayı destekleyen bir rivayet de, Ali'nin Hasan'dan olma torunu Hasan'dan aktarılmaktadır: "Hz. Peygamber, 'Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır' sözüyle, emirlik ve hilafeti kastetmiş olsaydı; namaz, zekât, oruç ve hacla ilgili hükümleri açıkça belirttiği gibi, bunu da açıkça belirtir ve 'Ey insanlar, bu (Ali) benden sonra halifenizdir' derdi."(316)

---

314. **İbn Hişam**, *El Siret-ül Nebeviyye*, c.4. s274; **İbn Sa'd**, *El Tabakat-ül Kubra*, c.3. s.24-92; **İbn Teymiye**, *Minhac-ül Sünne*, c.2. s.223-224'ten aktaran **H. Onat**, age. s.23-25.

315. **İbn Murtaza**, *Tabakat-ül Mu'tezile*, s.5'ten aktaran **Akbulut**, age. s.100.

316. **İbn Sa'd**, *Tabakat*, c.5. s.320'den aktaran **H. Onat**, age. s.24.

Sünni âlimlerle günümüz yazarların üzerinde birleştikleri bir nokta daha: "Peygamber, istediği sözü açıkça söyleyebilecek cesaret ve nitelikte biriydi. Yoksa, İslam önderi ve Allah Resulü olma sıfatı boşa gitmiş olurdu. Bu yüzden, Ali'nin halife ve imam olmasını isteseydi, bunu herkesin önünde açıkça telaffuz ederdi."

Doğrusu, bu kanaate katılmak mümkün değil. Çünkü İslam önderi olması sıfatıyla, **Muhammed** de bir insandı. Kurduğu devlet, dengelere dayanmaktaydı. Üstelik O, "İç politikada kabile dengelerine ve kabilelerarası dengelere pek önem verirdi. Arabın ruhunu iyi biliyordu. Başarılı idareci emirler yağdıran değil, mevcut imkânlarla yapılabileceklerin en iyisini yapandı."(317) Dolayısıyla çevresindeki yönetici adayları arasında kesin bir tercihte bulunması söz konusu olamazdı. Peygamber; **Ebubekir**, **Ömer**, **Osman** ve **Ali** dörtlüsü veya daha fazlasına "mavi boncuk" verme siyaseti güdebilir. Başka bir deyişle, onun, birden fazla kişiyi iktidarın başı olmaya hazırlaması bir liderlik vasfıdır, yönetme sanatıdır. Bir önderin elinin altında birbirine alternatif çok sayıda yönetici adayının bulunması eşyanın tabiatına aykırı değildir.

Şii ve Alevi kesimin, "Halifelik; vesayet, velayet ve nass yoluyla Ali'nin hakkıdır" türünden iddialarının İslam şeriatı açısından en büyük çıkmazı şurada yatıyor: *Nass*, bilindiği gibi yazılı değişmez kutsal metin anlamındadır. Yani Tanrı buyruğudur. *Nass*'daki buyruğu yerine getirmeyen Allah'a karşı asidir, şeriattan çıkmış, kâfir olmuştur. Eğer Ali hakkında böyle bir *Nass* varsa, başta Peygamber olmak üzere Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali gibileri buna aykırı hareket etmiş sayılırlar. Yani Allah'a asi olmuş kul derekesine inerek, kâfirleşmiş olurlar. Peygamber, bunu açıklamamak; **Ebubekir** ile **Ömer** bu *Nass*'a aykırı davranarak Ali'yi halifelikten dışlamak; **Ali** de kendisine indirilen Allah buyruğunun gereğini yerine getirmemek ve bu uğurda yeterli çabayı göstermemek suretiyle kâfir oluvermişlerdir!

Bu bir yana, birçok İslam âlimi, **Ebubekir**'in halife olması gerektiği yolunda *Nass* olduğunu ileri sürüp dururlar. Mesela

---

317. **Ahmed Emin**, *Fecr-ül İslam*, s.73'ten aktaran **Akbulut**, age. s.144.

M. Necati Bursalı adındaki bir Sünni tarikat ünlüsü, "*Hz. Ebubekir*" başlıklı kitabında; "Hz. Ebu Bekir'in düpedüz sahabiliğini inkâr etmek, doğrudan doğruya kâfirliktir. Çünkü Kur'an'ı Kerim'de, Sıddık-i Ekber'in sahabiliğine ait nass vardır. Bu sebeple, O'nun sahabiliğini inkâr, bu 'Nass'ı inkâr demektir" yolunda görüş belirtebiliyor.

Kısacası, herkes, hadis veya Kur'an metinlerini istediği gibi yorumlayarak; iktidarı elde edebilmek veya iktidarına meşruluk sağlayabilmek için kendine yontup durmuştur.

B) Beni Saide Olayı: Kabilecilik Ruhu Diriliyor

Peygamber vefat ettiğinde, *Beni Saide Çardağı Hadisesi* olarak bilinen olayda, Medineli iki kabileyle Mekkeli Kureyş arasındaki iktidar mücadelesi, ilk kez ve açıkça dışa vurdu.

Ensar; Peygamber Mekke'den Medine'ye göçerken kendisini karşılayıp Mekkeli Müslümanlara arka çıkan, onlara kucak açıp barındıran ve süreç içinde İslam uğruna kılıç sallayan Medine'nin iki ana kabilesi Evs ve Hazrec mensubu insanların adıdır. Mekke'den Medine'ye göçen Müslümanların genel adı da *Muhacir*(göçmen)dir. Çeşitli kabilelere mensupturlar. Mekkeliler için genel çerçeve Kureyşli olmaktır.

Peygamber 632 yılında vefat eder etmez, iktidar için ilk siyasi toplantıyı yapıp iddiada bulunanlar *Ensar* oldu. Tarihi rivayetler, Evs ve Hazrec kabile önderlerinin Peygamber'in vefatından önce birkaç kez toplanıp; "İslam devletinde halifelik bizim hakkımızdır. Çünkü Muhacirleri besledik, koruduk, savunduk, İslam uğruna kılıç salladık" dediklerine işaret ediyor.

Oysa Kureyşli muhacirler; "Kureyş'in önüne geçmeyiniz; onu izleyiniz. İyileri (müminleri), iyilerine; kötüleri (müşrikleri) de kötülerine tâbi olsun" yolundaki Peygamber hadisine istinaden ve Muhammed'in soyca Kureyş'ten gelişine dayanarak, bundan böyle halifelik hakkının kendilerine ait olduğundan emindiler. Fakat iş bununla bitmiyordu; Kureyş tek bir kabile değil, kabileler konfederasyonuydu. Sözgelimi aristokrat kesi-

min içinde Beni Ümeyye (Emevioğulları), Abdülmuttaliboğulları, Haşimoğulları vs. bulunuyordu. Üstelik Peygamber; Haşimoğullarından geldiğinden, bu kabile, *Nübüvvet-Hilafet* (peygamberlik-halifelik) ilintisinin kutsal bir bağ olduğunu düşünüyor; dolayısıyla halifeliğin kendilerine verileceği rehaveti içinde bulunuyordu.(318) Haşimoğullarının biricik rakibi sayılabilecek Ümeyyeoğulları, son ana kadar İslam'a karşı savaştıklarından; onların kalesi Mekke'nin düşmesinden sonra da "Tuleqa"dan (kılıç dönmesi) sayıldıklarından, İslam toplumu nezdinde siyasi itibarları hemen hiç yoktu.

Nitekim **İbn Abbas**'ın Halife Ömer'le konuşurken; "Eğer Kureyş Allah'ın (peygamberini) seçtiği yerden (Haşimoğulları kabilesinden-F.B.) kendi halifesini seçmiş olsaydı, en doğru olanı yapmış olurdu" demesi de, Haşimoğullarının iktidar kavgasında nasıl bir rehavet içinde olduklarını gösterir. Keza İbn Abbas'ın Peygamber'in vefatı sırasındaki kargaşalıkta; "Ali'ye biat etmek istemesi ve Ali'nin de bunu zamansız bulması" veya "Bizden başka kim halifeliği umar ki?" diye düşünürken, amcası Abbas'ın onu, "Sanırım uman olacaktır" diyerek cevaplandırması da bu zihniyetin ürünüdür.

Ancak, Kureyş'in iki küçük kabilesinin önderi **Ebubekir** ile **Ömer**, Haşimoğulları gibi düşünmüyorlardı. Onların, iktidarı almaya yönelik hesapları belliydi. Öncelikle birlik halindeki *Ensar*'ı devredışı bırakmak gerekiyordu. Evs ve Hazrec gibi iki büyük kabileye dayanan *Ensar* karşısında biricik kalkan Kureyşlilik bilinci olabilirdi. Eh, Peygamber de "yönetim ve siyaset konusunda belli bir nizam" ortaya koyup,(319) halifelik için bir ölçüt belirlemediğine göre; hattâ tersine, "İmamlar Kureyştendir"(320) yolundaki hadisini sarf ettiğine göre, Peygamber sonrası Sahabe'nin İslam öncesi toplumdan kalan siyasi değerlerine uyan kabilecilik ölçütlerini ön plana çıkarması çok olağandı.(321)

---

318. **Akbulut**, age. s.51.
319. **Onat**, age. s.8.
320. Hadisi nakleden Ebubekir, bunu Ensar'a karşı koz olarak kullanmıştır. **İbn Abdi Rabbihi**, *İkd-ül Ferid*, c.4. s.258'den aktaran **Akbulut**, age. s.56.
321. **Akbulut**, age. s.83-84.

Bu anlamda bakılırsa, İslam'daki ilk siyasi Hizb'in (partinin) Medineli Hazrec kabilesinden **Sa'd bin Ubade**'nin partisi olduğu söylenebilir.

Beni Saide Çardağı toplantısında, Kureyş aristokratları sayılan Haşimoğulları ile Ümeyyeoğullarının bulunmayışı dikkat çekicidir. İlki rehavetten, ikincisi de siyasi itibarının yokluğundan orada olmayabilir. Onları temsilen gidip tartışmaya katılan üç kişiden ikisi **Ebubekir** ile **Ömer** idi. Ebubekir-Ömer ikilisi, birçok taktiği aynı anda devreye soktu: Öncelikle *Ensar*'a karşı *Muhacir* (Medinelilere karşı Mekkeliler) kozunu oynadılar. Ardından "İmamlar Kureyşten olur" hadisiyle Peygamber'in bu kabile mensubu olarak ilahi liderlik vasfının Tanrı'dan geldiğini ima ettiler.

Ebubekir, bu anlamda; "Ey Ensar, bizler (Mekkeli Kureyş) emir; sizler (Medineli Ensar) ise vezirlersiniz"(322) diyerek, Evs ve Hazrec'in siyasi/teorik gerekçelerini ilahi söylemlerle çürüttü. Hemen sonra, Mekkeli ilk Müslümanları yani Kureyş erbabını kastederek; "Allah ilk muhacirleri, Resulüne iman etmeleri için seçkin kıldı. Onlar, Hz. Peygamber'e gamlı günlerinde arkadaş oldular. Onunla birlikte müşriklerin (putataparlar) eza ve cefasına katlandılar. İşte yeryüzünde Hakk'a tapan ve Resulüne iman eden onlardır. Resulü Ekrem'in vefalı arkadaşları, doğru yardımcıları ve kabilesinin efradı onlardır. Bundan dolayı, onlar halife olmaya herkesten daha lâyık ve öndedirler. Bu hususta onlarla kimse münakaşa edemez, meğer ki zalim ola... Halifelik konusuna gelince, Arap kabileleri ancak Kureyşi bilir, başkasının emirliğini kabul etmez. Çünkü Kureyş kavmi soy, sop bakımından Arabın en faziletlisidir..."(323)

Burada dikkati çeken bir şey var. Tarihte hemen tüm siyasi mücadelelerde olduğu gibi, İslam önderleri arasında da; "Mademki biz emek verip mücadele ettik, o halde iktidar bizim mutlak hakkımızdır" yani "külfet-nimet"(324) veya diğer bir ta-

---

322. **Buhari**, c.4. s.194; **İbn Sa'd**, *Tabakat*, c.3. s.182; **İbn Kuteybe**, *Uyun*, c.2. s.234'ten aktaran **Akbulut**, age. s.56.

323. **Ahmed Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, c.1. s.350-352, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.,1985, Ankara. Ayrıca bkz, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.27-30, Çağ yay., İst.

324. **Akbulut**, age. s.81.

nımla, belli bir mücadeleyi siyasi ranta dönüştürme mantığı egemendir. Ne kadar ilahi bir söylemle dile getirilirse getirilsin; İslam'ın eşitliği, adaleti türünden şiarlarla ne kadar örtülmeye çalışılırsa çalışılsın; "cefasını çektik, şimdi de sefasını süreceğiz" mantığının ister istemez diktatörlüğe, halk üzerindeki baskının meşrulaştırılmasına yol açtığına işaret edelim.

Kuşkusuz, Ensar'ın iktidar oyununda kolayca pes edeceği düşünülemezdi. Nitekim öyle oldu. Ebubekir-Ömer ikilisinin tüm gerekçelerine karşıt görüşler öne sürüldü. Tartışma alevlendi. İtiş-kakış, karşılıklı tehditler, küfürleşmeler başladı. O kadar ki, Hazrec ileri gelenleriyle Ömer kavgaya tutuştu. **Ömer**, Hazrec lideri **Sa'd bin Ubade**'nin sakalını tutup çekti, onun oğlu da Ömer'i yere yuvarlayıp devirdi. **Ebubekir**, Sa'd bin Ubade'ye karşı kuvvet kullanmayı düşündü. Daha sonra Ömer'in yandaşlarından biri bu zatı öldürmeyi denedi. Her durumda, **Sa'd bin Ubade**, ne Ebubekir'e, ne de Ömer'e biat etti. Ömer'in yönetimi sırasında ise Medine'den sürgün edildi ve biat etmeksizin öldü. Kimi kaynaklara bakılırsa, **Ömer** yandaşlarınca öldürüldü.(325)

Bastırma taktiği sonuç vermeyince, bu kez, Kureyşliler Medine'nin iki rakip kabilesi olagelmiş Evs ve Hazrec'i birbirine düşürmeyi denediler. Sürekli birbirlerini kollayıp, biri diğerinin hükmünde yaşamak istemeyen bu iki kabile, ister istemez Kureyş'in "böl yönet" taktiğine boyun eğdi. Rekabet içindeki Evs mensupları öncelikle **Ebubekir**'e biat edip, halifeliğini tanıdılar. Böylece Kureyş-Ensar arasındaki iktidar mücadelesi Ebubekir'in halife seçilmesiyle sonuçlandı.

Hilafet, Ensar'ın kendi arasındaki kabile çatışmasını önlemiş, Kureyş arasındakini de geciktirmiştir. Bununla birlikte hilafet meselesinde Ensar'ın Kureyş'e gösterdiği hoşgörüyü, Kureyş ulular birbirlerine göstermediler.(326)

---

325. **Mesudi,** *Muruc-ül Zeheb*, c.2. s.307-308; **İbn Sa'd,** *Tabakat*, c.7. s.390; **İbn Esir,** *El Kâmil*, c.2. s.224;**Taberi,** *Tarih*, c.2. s.459'dan aktaran **Akbulut**, age. s.61-63. Ayrıca bkz. **Abdülbaki Gölpınarlı,** *Sosyal Açıdan İslam Tarihi*, s.272-281, İnkılap ve Aka Kitabevi, 1975, İst; **A. Cevdet,** Kısas-ı Enbiya, c.1. s.350-354.

326. **Akbulut,** age. s.65-124. Hilafet meselesindeki anlaşmazlıkların cebren ve hileyle halledilmesine ilişkin ilginç ayrıntıları için, **Gölpınarlı**'nın derlediği *Nehc-ül Belağa* kitabının 155-167. sayfaları arasındaki açıklamalara bakınız.

İktidar mücadelesinde Kureyşliliğe (dolayısıyla Peygamber soyunun kutsallığına ve ilahi liderliğine) oynayan **Ebubekir-Ömer** ikilisi, âdeta bir "oldu-bitti"yle(327) iktidarı ele geçirdi. Fakat Ensar'a karşı kazanılmış meşruluk, henüz Kureyş kabileleri nezdinde geçerli değildi. Çünkü Haşimoğulları kabilesi, Ebubekir-Ömer'in Ensar'a karşı kullandığı "Peygamberlik-Kureyşlilik" (kutsal soyun doğal liderliği) silahını, bu kez ikiliye karşı kullanmak istiyordu. **Muhammed** geniş anlamda Kureyşli olmakla birlikte, daha dar anlamda yani soykütüğü açısından Haşimoğullarından idi. Bunu iyi bilen Peygamber amcazadelerinden **Abbas**, yeğeni **Ali**'ye; "Elini uzat, sana biat edeyim. Ben edince Abdülmenafoğulları (kabilenin en aristokrat ailesi) da ederler. Onlar da biat etti mi, herkes buna uyar!" dedi. Ancak **Ali**, "Resulullah'ın cenazesi yerdeyken böyle işlerle meşgul olamam, daha zamanı değil!" diyerek bunu reddetti.(328)

Öte yandan **Ebubekir-Ömer** ikilisi, iktidar mücadelesinin ikinci devresinde yeniden karşı atağa geçip, bu kez, Haşimoğullarını dışlamaya karar verdiler. Hilafet meselesi Haşimoğulları-Kureyş kabile konfederasyonu arasında bir kavgaya dönüştürülmüş oldu. Haşimoğullarının güçlü rakibi Emevioğulları, burada Ebubekir-Ömer ikilisinin yanında yer aldı. **Ali**'nin halife adaylığı, gerçekte Haşimoğullarının bir iç meselesi olmakla birlikte, esasta Kureyşlileri tümüyle ilgilendiren hayati bir konuydu. *Nübüvvet-Hilafet* denkleminden hareket eden Haşimoğulları, iktidarda doğal, ilahi ve mutlak hakları olduğu kanısındaydılar. Fakat Kureyş'in geri kalanı; "Peygamber Haşimoğullarındandı ve bu yüzden *Nübüvvet-İmamet* onlarda bir alışkanlık halini aldı. Eğer bu sefer de Ali halife olursa, hilafet (önderlik) bir daha onların elinden çıkmaz" endişesini taşıyordu.(329)

---

327. **Mustafa Necati Bursalı**, "*Hz. Ali*" adlı kitabında şu ayrıntıya yer veriyor: "Hz. Ebubekir, Ali'yi evinde ziyaret edip biatını istediği sırada şöyle dedi: 'Ya Ali! İnan ki, netice benim tahminimin dışında cereyan etti... Bu bir oldu-bitti'dir." (s.207, Çelik yay., İst.)

328. **Gölpınarlı**, age. s.276.

329. **Onat**, age. s.28.

Olayın ekonomik cephesinde de gelişmeler vardı. Siyasi önderlik-rant yani dini deyimle söylersek, "*Nübüvvet-Nimet* ve *Haşimi-Nübüvvet*"(330) denklemi önemliydi. Haşimoğulları bu denklemin kendi lehlerine olduğunu sanıyor ve bunu devam ettirmek istiyorlardı.

Oysa, İslam'ın ilk yıllarında siyasi bakımdan üstünlük sağlayan Peygamber kabilesi, ekonomik açıdan çokça yıpranmıştı. Yeni ticaret aristokrasisi arasında yükselişe geçen Emeviler, siyasi rekabeti bir yana bırakıp tamamen ekonomik kazanç ve rantla uğraşıyordu. Haşimoğullarının yerine göz dikenlerden olmakla birlikte, kamuoyundaki "*Tuleqa*" (Kılıçtan Dönme) imajları henüz tazeydi. Bu yüzden bizzat iktidarı talep etmek yerine, **Ebubekir** ve **Ömer** aracılığıyla iktidara ortak olmayı ve nimetlerinden yararlanmayı tasarladılar. Haşimoğullarının ekonomik gücü de azalıyordu. İktidarın nimetlerinden mahrum kalınması halinde, tümüyle gerileyebilirdi. Muaviye, olayı bir özdeyişle ifade etmiştir: "Haşimoğulları, peygamberlik sebebiyle üstündür. Biz ise, sayıca üstünüz."(331)

Tam da bu tarihi noktada **Ömer**, dilinin altındaki baklayı çıkarıverdi: "Kureyş, *hilafet* ve *nübüvvetin* sizde (Haşimoğullarında) birleşmesini istemiyor... Çünkü ben, sizin, nübüvvetle üstünlük sağladığınızı biliyorum. Kureyş, 'nübüvvetin yanı sıra hilafetle de üstün olurlarsa, bize bir şey bırakmazlar', kanaatini taşıyor..."(332)

Kureyş'teki iç hesaplaşma, Ebubekir-Ömer ikilisinin; Haşimi kabilesi halife adayı, Peygamber damadı Ali ile eşi Fatıma'yı biat etmeye zorlamak biçiminde gelişti. **Ali**, biat etmeyi reddetti. **Fatıma** daha ileri giderek; Ebubekir'den, "Fedek hurmalığının Peygamber mirası olarak kendisine devredilmesini" istedi ve bunu bir mesele haline getirdi. Ancak gerek Halife Ebubekir, gerekse onun başdanışmanı ve akıl hocası Ömer, "Biat yoksa, Fedek'ten miras hakkı da yok!" diye tutturdular. Bu

---

330. **Akbulut,** age. s.24.

331. *Ikd-ül Ferid,* c.3. s.315'ten aktaran **Akbulut,** age. s.164.

332. **Taberi,** *Tarih,* c.4. s.222-223'den aktaran **Onat,** age. s.27-28; **Taha Hüseyin,** *El Fitne,* c.1. s.55 ve **İbn Abd Rabbihi,** *Ikdu-l Ferid,* c.4. s.280'den aktaran **Akbulut,** age. s.67.

ekonomik/siyasi şantaj, İslam tarihinde önemli tartışmalara neden oldu. "Bir insan olarak Muhammed miras bırakabilir mi? Yoksa Peygamberlerin mirası olmaz mı?" soruları etrafında insanlar ikiye bölündü. "Peygamber'in miras bırakması, O'nun beşeri vasfının gereğidir. Kur'an'ın bildirdiğine göre, Hz. Peygamber'in beşeri vasfı kalkmamıştır. Bu durumda, O'nun miras bırakmamasını nasıl izah edeceğiz? Peygamber evladı olmak, bir üstünlük vesilesi olmadığı gibi, bir mahrumiyet aracı da değildir. Hukuki bakımdan, Hz. Ebubekir'in bu uygulamasının gerekçesi anlaşılamamaktadır" diyerek meseleyi sorguluyor. Kaldı ki Fatıma, İslami bilgi birikimi ve Peygamber'in kızı olması hasebiyle kendi deneyimine dayanarak, Ebubekir'in miras konusundaki tüm gerekçelerini çürütebilmişti. Ebubekir'e, "Sen ölünce mirasın kimlere kalacak?" sorusunu yöneltmiş; O da, "Çocuklarıma ve eşime" yanıtını vermiş; bu kez Fatıma, "O halde, nasıl oluyor da sen miras bırakabiliyorsun da, benim babam bırakamıyor?" diyerek Halife'yi iyice sıkıştırmıştı.(333)

Fedek hurmalığı meselesi, Emevi ve Abbasi hükümdarlıkları boyunca sürekli el değiştirmiş; kimi zaman gerçek mirasçılarını bulmuş, kimi zaman da iktidarların elinde önemli siyasi bir koz ve şantaj aracı olarak kullanılagelmiştir.(334)

Fatıma, Ebubekir'e biat etmeme hususunda, Ali'den daha kararlıdır. **Ömer**, öncelikle Ali'yi tehdit eder, sonra da davet edilmeksizin Ali-Fatıma çiftinin evine gider. Fatıma onlara yüz vermez, tartışma sırasında Ömer'in bastırdığı kapının arkasına sıkışan gebe Fatıma, bunun neticesinde çocuğunu düşürür.

Sonraki günlerde Ömer, Ebubekir'e; "Gel birlikte Fatıma'yı ziyaret edelim. Zira, O'nu incittik ve kızdırdık" önerisini getirir. Ziyaret için izin istenmesine rağmen Fatıma, ikisiyle de görüşmeyi reddeder. Ali, iki arada bir derededir. Ebubekir'in talebine kesin cevap veremez. Nihayet, Ebubekir-Ömer'in ricası üzerine Fatıma'yı ikna eder. Fatıma, onları kabul sırasında bile konuşmayıp yüzünü duvara çevirir. Halife Ebubekir, sürekli biçimde

---

333. **Akbulut**, age., s.134.

334. Olayın ayrıntıları için bkz., **Tevfik Ebu İlm**, *Hz. Fatıma*, s.152-164, İnsan yay. 1995, İst.

Fatıma'yı över, "O'nu kendi kızından daha fazla sevdiğini" söyler. İkna etmeye, gönlünü almaya çalışır. Tartışma sırasında söz dönüp dolaşıp, Fedek hurmalığı mirasının kime ait olacağı konusuna gelir. Fatıma, babasından duyduğu hadislere dayanarak, "Peygamberlerin çocuklarına miras bırakabileceği" yolundaki görüşünü ileri sürer. Kanıtlarını getirir. Ancak **Ebubekir-Ömer** ikilisi, Fedek'i, miras vermemekte ısrar eder. Bunun üzerine Fatıma, Ebubekir'e, "Her namazdan sonra sana lânet okuyacağım" der, işi bitirir.

Ebubekir, **Fatıma**'nın giderek kendisine karşı sertleşmesine rağmen, ona karşı yumuşak tutumunu sürdürmekte kararlıdır. Fatıma, "Allah'a ant olsun ki, artık seninle konuşmayacağım; seni hep lânetleyeceğim" dedikçe, **Ebubekir** de karşılığında, "Allah'a ant olsun ki, hiçbir zaman sana küsmeyeceğim, her zaman sana dua edeceğim" demektedir.(335)

Kuşkusuz, mesele **Ebubekir**'in yumuşak mizacıyla sınırlı değildi. Bu, iktidar oyununda meşruluk kazanmak için bir taktik savaşıydı. İslam önderinin en sevgili kızı **Fatıma**'nın Medine'de önemli bir itibarı vardı. Uluhiyet derecesinde seviliyordu. Onun kalbini kazanmak, **Ali**'nin biat etmesini garantilemek anlamına geliyordu. Hem Medine kadınlarına, hem de Haşimi kabilesinin kalbine giden yol, Fatıma'nın rızasıyla mümkündü. Fakat Fatıma, barışmadı. Ölümünde bile Ebubekir'e biat etmedi; onu affetmedi. Cenazesinin geceyarısı ve kimse olmaksızın kaldırılıp defnedilmesi yolunda vasiyetini yaparak öldü.(336)

---

335. Age. s.151-163.

336. Bu konuda rivayetler muhteliftir. **M. Necati Bursalı** gibi olayı örtbas etmek isteyen Sünni yazarlara bakılırsa, Fatıma, "ölmeden önce Ebubekir'le barışıp helalleş"miştir. (Bkz. *Hz. Fatıma-i Zehra*, s.234-236, Çelik yay. İst.) Şii yazar **Tevfik Ebu İlm**, anılan eserinde konunun ayrıntısına değinmez. Ancak yazdıklarının akışından, özellikle Fatıma'nın eşi Ali'ye, "Yalnız ve geceyarısı defnedilmesi" konusundaki vasiyetinden anlaşılacağı üzere, Ebubekir'le bir helalleşme ve barışma olmamıştır. Sünni yazarlardan **Akbulut**, daha nesnel ve sorgulayıcı davrandığından, adı geçen kitabının 134. sayfasında, **İbn Sa'd** adlı İslam tarihçisi *(El Tabakat-ül Kubra*, c.3.s.315) ile **A. İbn Hanbel**'in (*Müsned*, c.1. s.6) eserlerine dayanarak, "Hz. Fatıma, miras tartışmasından sonra ölünceye kadar Hz. Ebu Bekir'le konuşmadı" diyor. Bizce, Fatıma'nın Ebubekir'e küs olarak vefat etmesi; hem olayların seyrine, hem rivayetlerin akışına, hem de dönemin mantığına daha uygundur.

Fatıma meselesini bitirirken, O'nun Peygamber sonrası İslam toplumunu tanımlamada kullandığı sözler veya söylediği şiirlerden mısralara kısaca değinelim. Bunlar, *Asr-ı Saadet* denilen İslam düzeni hakkında ipuçları verecek niteliktedir. ***İlki,*** kendisini ölüm döşeğinde ziyaret eden Medineli kadınlara hitaben söylenmiştir:

"Durumumu soruyorsanız, bilin ki; sizin dünyanızdan tamamen bizar, erkeklerinizden nefret eder bir haldeyim. Çünkü onları imtihanlarla sınadım ve beklenen liyakati görmeyince uzaklaştım, kendilerinden ümidi kestim. Onları derin biçimde incelediğimde nefret ettim. Bir insanın, kırık kılıç gibi körelmesi, ruhsuz olması; bütün o ciddi çabalar ve telaştan sonra basitleşmesi, ne kadar çirkindir.

...Bu halka yazıklar olsun! (Önderlik ve yönetimi o makama yaraşan, dağlar gibi muhkem, risaletin karargâhı, nübüvvet ve hidayetin sağlam direği sayılan birine vereceklerine...) kendileri için ne kadar kötü veli ve önder belirlemişler; ne kadar yar ve yardımcı seçmişler ve zalimlerin alışverişi ne kadar da kötüdür. Zulmedenler, yaptıkları kötülüklerin neticesini göreceklerdir.

...Geri kalmışları önde gidenlere tercih etmiş ve güçsüzleri güçlülere yeğlemişlerdir, bununla kendi burunlarını bedbahtlık ve zillet toprağına sürmüşlerdir.

...Yemin ederim ki, kalblere fitne tohumu ekilmiştir. Bu gebeliğin bir çocuğunun olması için (gelişmenin sonuçları açısından) bir süre geçmesi gerekir. İşte o an, günün memelerinden süt yerine kan sağacağınız, kadehleri taze kan ve öldürücü zehirle dolduracağınız zamandır. Kötülük, bozgunculuk yapanlar için artık zarardan başka bir şey elde edemeyeceklerdir.

...Fitnelerin ve belaların baş göstereceğinden emin olun; kılıçlara, zalim ve diktatör yönetimlere havale ediyorum sizi. Tam bir hezimet ve kargaşa gölgesi toplumu saracak, zulüm ve dikta halka hükmedecek; Beytülmalinizi, çok azı istisna, yağmalayacaklar; ölüleriniz zulme kurban gidecek."(337)

---

337. **T. Ebu İlm,** age. s.165-168.

İkincisi, **Fatıma**'nın babasının mezarı başında dile getirdiği şiirsel bir şikâyetnamedir:

"*Senden sonra neler oldu/ Ne musibetler, ne kötülükler baş gösterdi/ Eğer sen olsaydın hiç önemi yoktu/ Seni kaybedince, yeryüzü yağmurdan mahrum kaldı/ Yüzünü gizlediğin andan itibaren, senin ailenin kökünü kazıdılar; haklarını gaspettiler./ Sen buradan gidince, toprağın örtüsüne bürününce/ bizden bazıları sinelerinde gizledikleri düşmanlıklarını açığa vurdular./ Karanlık geceler üzerimize geliyor/ kadrimiz ayaklar altına alındı/ Düşmanlar, istediklerini elimizden çekip aldılar...*"(338)

Eşi halife olamayan ve bu konuda halktan yeterli destek bulamayan, üstelik Ebubekir-Ömer ikilisinin tehdit, baskı ve şiddetine maruz kalan **Fatıma**, böyle bir ortamda karamsar bir tablo çizerek yukarıdaki betimlemesini yapıyor. Ama öte yandan, Dört Halife dönemini, her şeyin sütliman olduğu, mutluluk ve huzur dolu günler; mutlaka yaşanınası gereken örnek toplum modeli gibi göstermeye çalışan İslamcı çevrelere de, özellikle Fatıma'nın ağzından verilmiş güzel bir cevaptır, yukarıdaki tanımlamalar.

Biz, konuya dönelim: Ebubekir devri için, zaten merkezi yapısı gevşek, henüz Bizans-Sasani tipinde devlet teşkilatına sahip olamayan İslam devletine bir tepki olarak kabileciliğe dönüş aşaması diyebiliriz. Bir yandan, *Ensar-Muhacir* çekişmesi; öte yandan Ensar'ın kendi içinde *Evs-Hazrec* diye bölünmesi; aynı düzlemde Hazrec kabile reisinin, "Ölene kadar Kureyş kabilesine biat etmem" demesi; beri yandan, Kureyş içinde Emevi-Haşimi kabile çatışması söz konusudur.

Ancak meseleyi sadece kabilecilik, dolayısıyla "uygarlaşma anlamına gelen devletleşmeye karşı, geriye dönüşü öngören ilkel kabile sistemine özlem" biçiminde ele alamayız. Çünkü İslam, "barış, kardeşlik, özgürlük, adalet, hak, yoksulluktan kurtulma, Allah katında bir olma" türünden sloganlarla kabileleri ya ikna etti ya da onlara boyun eğdirdi. Her iki durumda da, geçmişte doğrudan demokrasinin damgasını taşıyan; "kandaş

338. Age. s.161-162.

kabile kardeşliği ve eşitliğine, ortakçılığa ve özgürlüğe" dayalı kabileler, İslamiyet'le birlikte devletin o demir pençesini görüp irkildiler; baskı altında kaldılar; artı ürünlerine (toprak rant veya baç) el koyanların sömürücü karakterini anladılar. Eşitlik ve adalet konusunda İslam'ın aldatıcı bir söylemi olduğunu da kavradılar. **Jan-Olaf Blichfeldt**'in doğru tanımlamasıyla; "Yeni beliren sınıfın Medine merkezi devletinin hizmetine girmesi ve çevredeki Araplara (Yemen, Bahreyn, Irak, Mezopotamya'daki diğer kabileler-F.B.) ikinci sınıf insan muamelesi yapması" olgusu ortaya çıktı. Öte yandan, Irak kökenli olup Ürdün'deki öğretim görevlilerinden ve Arap dünyasının tanınmış tarihçilerinden Prof. **A. Aziz Duri**, Arap milliyetçiliğinin doğal sonucu olarak, gerek Halifelik çatışmasını, gerekse Emevi-Abbasi mücadelesini, "Kabilecilik ruhuna dönüş" diye küçümseme alışkanlığındadır. O kadar ki, İslam'a başkaldıran batıni hareketlerin hemen tümünü "Kabilecilik ruhu, Fars milliyetçiliğinin nüksedişi vs" türünden gerekçelerle açıklama yoluna gitmiştir. Olayların ayrıntılarını iyi yakalamakla birlikte, **Duri**'nin "İslam'ı toptan savunup kabilecilik ruhunu tümüyle mahkum etmesi" tarih bilimi açısından doyurucu olmamaktadır.[339]

Biriken bu nedenler, Peygamber'in ölümü sonrasında bir patlamaya yol açtı. İşte, Ebubekir döneminde ünlü *Ridde* (dinden dönme) başkaldırıları ve bunları ateş kuyularına atarak bastırma harekâtı da "kabilecilik ruhunun dirilişi ve demir pençeli devlete başkaldırışı" biçiminde değerlendirilebilir.

El Ridde adı verilen kabile ayaklanmalarının bize gösterdiği bir şey daha var: Kabile önderleri, kimi zaman Kur'an'daki ayetlere, kimi zaman hemen tüm dinlerde olduğu gibi İslam'daki geleneklere, kimi zaman da kerameti kendilerinden menkul söylemlere (ya da İslam öncesi dönemin inanç motiflerine) dayanarak

---

339. **Jan-Olaf Blichfeldt**, *Early Mahdism* (*İlk Dönem Mehdiliği*), s.19-20, **Leiden, E.J. Brill** 1985. Bkz. **A. Aziz Duri**, *İlk Dönem İslam Tarihi*: Bir Önsöz, Endülüs yay., 1991, İst. yay. 1996, İst. İslamcı çevrelerin görüşü ise, "İslamiyet'in, isyancı kabile mensuplarının kalplerine iyice yerleşmemiş olması ve bedevilik törelerinin yaygınlığı" yönündedir. Bu konudaki yüzeysel değerlendirme için bkz. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.34-36.

kendilerini peygamber ilan edebiliyorlardı. Dinin de bir siyaset ve peygamberliğin bu anlamda siyasi/toplumsal önderlik olduğu düşünülürse, mesele daha kolay kavranabilir. "Öteden beri peygamber olduğunu iddia ederek ortaya atılanlardan hangilerinin hakiki, hangilerinin sahte olduğunu tesbit edecek bir kıstas olmadığından ve bu konuda değişik fikirler ileri sürüldüğünden"(340) *Ridde* ayaklanmalarından bolca peygamber çıktığı görülüyor.

Biçimsel anlamda İslam'ı kabul etmiş ama zihnen bu dini bir türlü içine sindirememiş yani İslami deyimle söylersek; "Müslüman olup henüz mümin olamamış" Yemenli/Mezopotamyalı kabilelerin ayaklanmasında İslam dini ve devletini en fazla tehlikeye sokan hareket önderleri arasında **Esved, Tuleyha, Secah** (kadın peygamber) ve **Müseylime** adlarına rastlayabiliyoruz. Tümü de ya kabile önderi ya da kâhin konumundaydılar. Kabile kâhinlerinin yönetici ve aydın kimlikleriyle tanındığı iyi bilinir. Kendilerine vahiy geldiğini ileri sürer; etkileyici, akıcı ve şiirsel bir dille vaaz verirlerdi. Puta değil, görünmez ulu bir Tanrı/İlah/Allah adına ortaya çıktıklarını söylerlerdi. "Hak, adalet ve kardeşlik" gibi kavramları bolca kullandıklarından (Tuleyha'nın peygamberliğinde olduğu gibi) aşağı tabaka insanlarının, yani ezilmişlerin ve yoksulların desteğini alırlardı.

Müseylime-Secah ikilisinin peygamberlik iddiasıyla başkaldırısının gerekçesi öğreticidir: "Yeryüzünün yarısı bize aittir, adalet ile iş görselerdi kalan yarısı Kureyş'e ait olacaktı. Bu payı almayı (Kureyş gibi) reddedenler doğruluktan, adaletten ayrılanlardır..."(341)

Kabilecilik açısından bir örnek daha!

"Gatafan kabilesi başkanı, peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha'yı desteklediğini şu sözlerle dile getirdi: 'Ben, Esedoğulları kabilesiyle aramızdaki eski anlaşma bozulduktan sonra Gatafan yurdunun sınırlarını tanımıyorum. Şimdi ise Cahiliye

---

340. **Bahriye Üçok**, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler: Hicri 7.-11.Yıllar*, (s.14. Cem yay., İst.) adlı incelemesinde İslami çerçevede düşünmekle birlikte, Ridde olaylarını, Iraklı Duri'den daha iyi tahlil edip; siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel nedenlere bağlayabilmektedir. Yani salt "kabilecilik illeti"yle açıklamaktan kaçınmaktadır. (F.B.)

341. Age. s.59-119.

devrinde Esedoğullarıyla aramızda mevcut anlaşmayı yenileyeceğim ve Tuleyha'ya yardım edeceğim. Allaha ant olsun ki, müttefikimiz olan iki kabilenin peygamberine (Tuleyha-F.B.) tâbi olmayı, Kureyşli Peygamber'e (Muhammed ve onun halifeleri-F.B.) tâbi olmaya tercih ederim. Hem zaten Muhammed ölmüştür; Tuleyha ise sağdır ve kavmi ona uymuştur.."(342)

Demek ki, Peygamber'in ölümünden sonra Medine'de "Devletin bekası ve sağlamlaştırılması" uğruna verilen mücadelede kimin başa geçeceği ekseninde kavga verilirken; Mezopotamya ve Yemen gibi bölgelerde, "Merkezi devletin yıkılması, devletin yok olması" yani eski kabile düzenine dönüş yönünde bir mücadele söz konusuydu. Her iki mücadeleye egemen olan unsur, *kabilecilik* idi. O halde, rahatlıkla şunu söyleyebiliriz: Ebubekir dönemindeki sınıfsal mücadele, ister Kureyş ve Medine aristokrat kesiminin iktidar kavgası biçiminde verilsin, isterse ezilen başka kabilelerin siyasi baskı ve ekonomik sömürüye başkaldırısı biçiminde gerçekleşsin, *kabilecilik* görünümü altında sürüyordu.

Iraklı ünlü İslam tarihçisi **Abdülaziz Duri**, "*İlk Dönem İslam Tarihi*" adlı denemesinde; olayı Arap-İslam sentezi çerçevesinde ele alarak, ağırlıklı biçimde, "Daha Peygamber döneminde eski ile yeni arasında çatışma başlamıştı. 'Eski', kabile gelenekleri olarak karşımıza çıkıyor; "Yeni"yi ise İslam devleti temsil ediyor. Peygamber zamanında başlayan çatışma, O'nun ölümünden sonra iki temel akım arasında cereyan etti: Kabilevi akım ve İslami akım.." saptamasını yapıyor.

Bizce, nedenlerini; özellikle İslam'ın baskıcı ve sömürücü karakterini açıklamadan, meseleyi, bu iki dar çerçeveye sığdırmak mümkün değil. Nitekim **Duri**, bir süre sonra kendisi de doğru teşhise yakın olanı koymaya gayret ediyor: "Öyleyse Ridde savaşları, önce Müslüman olup sonra irtidad (dönen) edenlerin İslam'a geri çevrilmesi için değil, aksine Medine hegemonyasına isyan eden ve ona boyun eğmeyenleri İslam otoritesine sokmak için yapılan dini-politik savaşlardı. Buna ek olarak, İslam devletinde başlangıcından beri dinin politikayla iç içeliğini unutmamalıyız."

---

342. Age. s.91.

C) Ömer Devri: Bütün İktidar, Medine'deki Kureyş Aristokrasisine!..

Halife **Ebubekir**, 634 yılında öldü. Yerine, Peygamber'in "Benden sonra bu ümmetin en yükseği, Ebubekir ile Ömer'dir" ve "Benden sonra peygamber gelseydi, o peygamber Ömer olurdu"(343) dediği **Ömer** geçti. Rivayet odur ki, Ömer'in Ebubekir'i halife olarak öne sürmesi bile bir plan dahilindeydi. Onun yaşlı olduğunu, dolayısıyla bir süre sonra öleceğini, böylelikle halife olma sırasının çabucak kendisine geleceğini hesaplamıştı. Bu açıdan, Ebubekir'e biat etmesi için Ali'yi götürmeye giden Ömer, "Ya Ali! Biat etmedikçe senden el çekmeyiz!" deyince, Ali'nin verdiği yanıt anlamlıdır: "İyi sağ bu sütü, yarısı senin olacak. Bugün faydası için peşinde koşup durduğun bu iş, yarın senin olacak!.."(344)

Doğrusu yanlışı bir yana, **Ebubekir-Ömer** ikilisinin, iktidar hesaplarını birlikte yaptıkları ve geleceğe ilişkin projeler çizdiklerini söyleyebiliriz. Peygamber kızı **Fatıma**'yla tartışmasından sonra, Ebubekir'in; "Bu halifeliği boynumdan alın. Herkes geceleri karısını koynuna alıyor; neşeli neşeli vakit geçiriyor. Bu durumda düçar olan benim. Kimse beni düşünmüyor"(345) demesi ise, halifelik planının, aslında Ömer'in başının altından çıktığı yolundaki görüşü güçlendiriyor. İkinci nokta, **Ebubekir-Ömer** planını açığa vurması bakımından önemli: "Ölüm döşeğindeki Ebubekir, yerine kimin geçeceğine ilişkin vasiyeti, sonradan halife olacak Osman'a yazdırıyordu. Ancak vasiyet daha bitmeden, Ebubekir bayıldı. Bir süre sonra ayıldı ve vasiyete kaldığı yerden devam etmek istedi. Fakat bir de baktı ki, Kâtip Osman'ın kaleminden vasiyetin sözleri yazılıp bitirilmiş. Özellikle de şu ibare yazılmış: 'Hattab oğlu Ömer'i kendime halef olarak seçiyorum. Ona itaat ediniz!..' Bunu gören Ebubekir, Os-

---

343. Bkz. *Nehc-ül Belağa*'ya **A. Gölpınarlı** şerhi, s.17.
344. **Ahmed Faruk**, *Eshab-ı Kiram*, s.14-43, İhlas yay.
345. **T. Ebu İlm**, age. s.152.

man'ı kutlayarak şöyle demiş: 'Demek ki gönlümden geçenin Ömer olduğunu bildiğin halde, eğer bu vasiyeti tamamlamadan ölecek olsaydım, (yine de) sen (Ey Osman), karışıklık çıkmasından korkarak bizzat kendin Ömer ismini vasiyete yazdın. Allah senden razı olsun!.."(346)

Plan özetle şuydu: İktidarı Haşimoğullarına (dolayısıyla Ali'ye) kaptırmamak için, Kureyş'in iki küçük kabilesinin ünlüsü **Ebubekir** ve **Ömer** ile Ümeyyeoğulları kabilesinin ileri geleni **Osman,** ortak hareket etme kararı alıp bunu uygulamaya koymuşlar. Bu yüzden, **Ali,** Osman'la bir tartışması sırasında şu şikâyette bulunmuştu: "...Sen (halka) diyorsun ki, Haşimoğulları başınıza geçerse, hilafet asla onların elinden çıkmaz. Halbuki, Haşimoğulları kabilesi dışındaki Kureyşlilere kalınca da (halifeliği) kendi aranızda dönüp dolaştırırsınız, kimseye kaptırmazsınız.."(347)

Buraya kadar siyasi anlamda değindiğimiz ana konuyu özetleyelim:

Peygamber'in ölümünden sonra ortaya dört farklı grup çıktı. İslam'daki görüş ayrılıkları, sınıf mücadeleleri ve siyasi parti (gerçekte fırka) denilebilecek oluşumlardan birincisi *Ensar* grubudur; Medineli iki kabileden gelmekte olup, halifeliğin kendilerine geçmesini istiyorlardı. Ebubekir-Ömer ikilisi, Kureyşliliği kullanarak bunları iktidar oyununda bertaraf ettiler. İkinci grubu *Ali yandaşları* oluşturur. Ali'nin eşi Fatıma'nın evinde toplanarak, "Ali'den başkasına biat etmeyiz" diye sözleşenler arasında **Abbas bin Abdulmuttalib, Zübeyr bin Avvam, Ebu Süfyan, Salman**-ı **Farısi** ve Haşimoğullarının ulufarı vardı. Ebubekir-Ömer ikilisi, bu grubu, Emevi-Kureyş ittifakını Haşimilere karşı kullanarak dışladılar. Üçüncü grup, *Ebubekir'e destek verenlerdir* ki, zaten iktidar oldular. Dördüncü grup, merkezin dışında iktidar mücadelesi değil de bir anlamda kurtuluş mücadelesi veren *kabileler* idi. *El Ridde* denilen savaşlar sonucunda, kelimenin gerçek anlamıyla kan ve ateşle bastırıldılar.

---

346. **Bursalı**, *Hz. Ebubekir*, s.197, Çelik yay.

347. **Taberi,** *Tarih*, c.3. s.298'dan aktaran **Akbulut**, age. s.67.

Ömer, İslam devletinin ikinci kurucusu sayılır.(348) Kabilecilik görünümünde süren sınıf mücadelesi, onun zamanında artık Arap-İslam hükmü altına giren *mevali* (Arap olmayan ezilen halklar) ile toprağa bağımlı köylü ve köle hareketlenmeleri biçiminde gelişti. Nitekim Ömer'in ölümüne adı karışan üç kişiden birinin adının Hürmüzan(349) olması (ki, İran Zerdüşti geleneğindekilerin adıdır), halifenin ezilen kavim ve halklar adına katledildiğini gösterir.

Öte yandan, Ömer devrindeki İslam fütuhatı, devletin esas politikası olarak kabul ediliyordu.Yönetenlerle İslam'ın bedevi ruhlu akıncıları (kabile mensupları ve savaşçı ruhlu bedeviler) bu durumun sürmesinden yanaydılar. Çünkü "devletin en çekici gelir kaynağı", hâlâ savaş ganimetleriydi. Halife Ömer'in kişisel niyeti "Cihad"a yönelikti. Iraklı ünlü Arap-İslam tarihçisi **Abdülaziz Duri**, "*İlk Dönem İslam Tarihi*" adlı denemesinde; "Ömer, Arapların cihad eden bir ümmet olmalarını istedi; bunun için ita ve erzak sistemini bu yönelime uygun biçimde oluşturdu" saptamasını yapar.

Böyle olmasa bile, fetihler devam etti. **Ömer** zamanındaki fatihanlar, işgal ettikleri şehirlere yeni toprak sahipleri olarak yerleşemediler. Bu da toplumsal kargaşaya ve moral bozucu huzursuzluklara yol açtı. Ömer; bir yandan, içinde ibadet edilen camiyi merkez alan ve komutanı tarafından düzeni sağlanan, aynı zamanda kendi askeri denetimini kentin bulunduğu bölgeye yayan garnizon kentler kurdu. Öte yandan, Bizans ve özellikle Sasani devlet yönetiminin geleneklerini geniş biçimde uyguladı. Ayrıca, Arap olan ve olmayan unsurları ortak İslam kimliği içinde asimile etme siyaseti güttü. Bir taraftan da, dini ve askeri önde gelenlerle kişisel düzeyde karşılıklı ilişkilere önem verirken; aynı zamanda geleneksel önderliğin dışında res-

---

348. **J. Wellhausen,** *Arap Devleti*, s.16; **Taha Hüseyin,** *El Fitne*, c.1. s.17.

349. **Hürmüzan,** İran ileri gelen devlet adamlarındandı. Ömer zamanında esir düşüp, Medine'ye getirildi. Sonradan Müslüman oldu. Bkz. **İbn Sa'd,** *Tabakat*, c.5. s.90.'dan aktaran **Akbulut,** age. s.159. Görüşümüzü destekleyen ipuçlarını, *Doğuştan Günümüze Kadar Büyük İslam Tarihi*, s.188'de bulmak mümkün.

men atanmışların, ümmetin tüm unsurlarını birleştirip merkezi devletin yani Medine aristokrasisinin lehine faaliyet göstermesini sağladı.(350)

Bu arada belirtelim: Halife **Ömer**, ganimetlerle bazı gelirlerin paylaşımının tescili anlamına gelen Divan Teşkilatı'nı kurarken, sınıfsal ayrımı resmen kayda geçiren ilk İslam önderi oldu. Divan Teşkilatı'na kayıt olayında; "İnsanları derecelerine göre yazınız!.." yolunda emir vermesi de bunu gösterir. Burada, Peygamber kabilesi Haşimoğulları ile Medineli Ensar'dan Evsoğullarını ilk sıraya koymuştur. Ardından Ebubekir'in bağlı olduğu kabile yazılmış, nihayet kendisinin mensup olduğu Adiyyoğulları'nı kaydettirmiştir. Burada iki amaç güdülmüş olması muhtemeldir.

Birincisi, hilafet meselesinde "*iktidar-nimet*" denkleminden dışlanan ilk iki kabile yani Haşimoğulları ile Evsoğulları, belli bir pay karşılığı susturulup pasifize edilmek isteniyordu. Sanki **Ömer**, "Siyasi iktidarı bize bırakın, size nimetten önemli bir pay verelim" der gibiydi. "Sus payı"nın etkisinin olumlu olduğu görülüyor. Çünkü Ömer zamanında Haşimoğullarıyla Medineli Ensar, göze çarpan bir muhalefet içinde değiller. Özellikle Ehl-i Beyt'ten (Salman-ı Farisi veya Salman-ı Pak dahil) her birine beşer ya da kimi tarihçilere göre yirmişer bin dirhem verilmesi bunu gösterir.

İkincisi, Ebubekir kabilesi zaten Ömer'in destekçisidir. Onun da mükâfatı iktidardan uzak kalmakla birlikte, nimetten önemli oranda yararlanmaktır. Keza **Ömer**, *Fey* (Müslüman olmayanlardan alınan vergiler) dağıtımı konusunda da kentli-köylü ayırımı yapmış; kırsal kesimde yaşayan Bedevilerden sadece Cihad'a katılanlara bu mallardan vermiştir. Oysa kentli Müslü-

---

350. Konunun ayrıntıları için bkz. **Marshall G.S. Hodgson**, *İslam'ın Serüveni* (The Venture of Islam), c.1. s.15:152,İz yay., 1995, İst.; **Jan-Olaf Blichfeldt**, age. s.63; **Claude Cahen**, *İslamiyet: Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar*, s.26-27, Bilgi yay., 1990, İst. Öte yandan, *Doğuştan Günümüze Kadar Büyük İslam Tarihi*'ni hazırlayan ekip ise (c.2. s.173-176), Ömer zamanında Divan Teşkilatı'nın kurulmasında İranlı Firuzan ile Velid bin el Muğire'nin Suriye'deki Bizans kurumlarından söz etmelerinin etkisinin olduğunu belirtmekle birlikte, İran-Bizans etkisinin önemini küçümseyici yönde yorum yapar.

manlara sürekli *Fey* dağıtımı yapılırdı. Ömer'in Suriye'deki komutanlarından **Ebu Ubeyde bin el Cerrah**, kendisinden yiyecek isteyen bir Bedevi'ye; "Ant olsun ki, şehirlerde oturanlara erzak verinceye kadar, size yiyecek adına bir şey vermem" diyebilmiştir. Atiyye (Hazine malından mal/maaş alma); Müslüman olma, Bedir savaşına katılma, Peygamber eşleri, Ehl-i Beyt, Muhacir ve Ensar, kadınlar, çocuklar, *mevali* (azat edilmiş köleler) gibi derecelendirme esasına göre verilmiştir.(351)

Ömer, Ebubekir'le birlikte yaptığı planın ikinci kısmını da gerçekleştirdi. Ömer, Ebubekir'in halife seçilmesindeki yöntemin doğru olmadığını şöyle dile getirir: "Dikkat ediniz, Ebubekir'e yapılan biat acele olmuştur. Allah, bu tür biatın şerrinden korusun. Kim böyle bir biata dönerse, onu öldürün!.."(352) Gerçi bu rivayet tartışmalıdır. Eş'ari ekolü âlimlerinden **Bakıllani**, "Bu sözü söyleyenin deli olduğu" hükmüne varmıştır.(353)

Durum ne olursa olsun, 644 yılında bir suikast sonucu yaralanıp çok geçmeden vefat edecek olan Ömer, hilafeti Haşimoğullarına kaptırma niyetinde değildi. Bu nedenle halife tayininde *Şûra* diye bir yönteme başvurdu. İslamcılar, *Şûra* geleneğinin demokrasiyle örtüştüğünü; hattâ ondan daha ileri bir adım olduğunu ileri sürerler. Oysa İslam tarihinde resmiyete geçen biricik uygulama olan bu *Şûra*, son derece sınırlıydı. Halkın halifeyi seçmesiyle hiçbir ilgisi yoktu. Ömer'in belirlediği *Şûra*, Kureyş aristokratlarından altı seçkinden oluşuyordu. Demokratik bir kuruluş olmadığı gibi, tümüyle bir seçkinler komisyonu/komitesi niteliğinde olan Şûra'da yer alan altı kişiden ikisi (Talha bin Ubeydullah ile Zübeyr bin Avvam) Ömer yandaşı, Ebubekir'in soyca akrabaları ve damatlarıydı. *Şûra* Başkanı Abdurrahman bin Avf'ın, Ümeyyeoğullarından Osman'la yakın akrabalığı vardı. Diğer dört kişi ise Medine'nin tanınmış zenginlerinden olup, öldüklerinde geriye büyük servetler bırakan kimselerdi. Olayın rengi başından belliydi. Halifelik yine Haşi-

---

351. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.107-172.

352. **Kelamcı Seyfuddin Amidi,** *Ekbar, Varak*, c.2. s.264'den aktaran **Akbulut**, age. s.128.

353. **Bakıllani**, *Temhid*, s.196.

moğullarına verilmeyecekti. Bunu bilen kabile ileri geleni **Abbas,** yeğeni **Ali**'ye, "Şûra'ya katılma, onu boykot et!" önerisini getirdiyse de, Ali buna uymadı.(354)

Şûra'ya, Ömer'in verdiği talimat şuydu: "Üç gün danışıp görüşün. Azınlık, çoğunluğa uysun. Size muhalefet edenlerin boynunu vurun."(355) Bu korkunç emir uygulamaya geçirildi. Kendi yerine Osman halife seçildiğinde, Ali itiraz edecek oldu. O sırada *Şûra* başkanlığı yapan ve kendisinden başka kimsede kılıç bulunmayan Abdurrahman bin Avf, "Osman'a biat et, yoksa boynunu vururum"(356) diyerek halifeliği Haşimilerden kılıç zoruyla alıp, Emevilere (Ümeyyeoğullarından Osman'a) armağan etmiş oldu.

Böylece, **Wellhausen**'ın saptamasıyla, "Devleti hukuki yoldan değil, zor yoluyla ele geçirdiklerini iyi bilen Ebubekir ve Ömer",(357) aynı plan dahilinde şiddete başvurarak Osman'ı halife yapmış oldular.

D) Osman Yönetimi: Bütün İktidar Emevi Aristokratlarına!..

Osman, büyük bir kişilik değildi. Ama halife seçilmesi, Kureyş aristokrasisi içinde ekonomik-siyasi bir güç olarak Emevileri simgeliyordu. Üstelik yönetim, genelde Haşimoğulları ve Ensar'ın egemen olduğu Medine aristokrasisinin elinden çıkarak Mekkeli Ümeyye mali/ticari aristokrasinin tekeline girmiş oluyordu. Başkent olmasına rağmen, artık Medine'nin hükmü değil Mekke'nin hükmü geçiyordu İslam devletinde. **Osman,**

---

354. Kaynaklar için bkz. **Taberi,** *Tarih,* c.2. s.238 ve c.3. s.294; **İbn Esir,** *Usd-ül abe,* c.2. s284; **Belazuri**, *Ensab,* c.5. s.18-19; **İbn Sa'd,** *Tabakat,* c.3. s.100-137-214; **Bağdadi,** *Tarih-ül Bağdat,* c.1. s.144; **Salim,** *Tarih-ül Devlet,* c.2. s.269; **Mesudi**, *Muruc-ül Zeheb,* c.2. s.342-374 ve **Akbulut,** age. s.148-154.

355. **Belazuri,** *Ensab,* c.5. s.18; **İbn Abd Rabbihi**, *Ikd-ül Ferid,* c.4. s.276'dan aktaran **Akbulut**, age. s.152.

356. **Belazuri**, *Ensab,* c.5. s.22; **Bakıllani,** *Temhid,* s.209'dan aktaran **Akbulut,** age. s.154.

357. **Wellhausen,** *Arap Devleti,* s.16-17.

Ömer'in siyasetlerini devam ettirdi; ama daha az oranda başarı sağlayarak. Üstelik Ömer'in kurduğu eşitsizliğe dayalı mali sistemin zaafları da, Osman zamanındaki toplumsal kamplaşma/kargaşalıkta iyice belirginleşti.

Iraklı ünlü Arap-İslam tarihçisi **Abdülaziz Duri** de bu kanaati paylaşanlar arasındadır: "Fitne problemi; birinci derecede Osman'ın kendisinin oluşturmadığı, aksine miras olarak (Ömer'den) devraldığı ancak değiştiremediği şartlardan, durumlardan kaynaklanıyordu. Osman, toplumda yükselişe geçen kabilevi eğilimleri, İslami eğilimi ve onun kabilevi eğilimle çatışmasını miras almıştı. (...) Osman'ın hilafetini, Emevi yönetiminin başlangıcı saymak mümkün. *Benu Ümeyye*, İslam'ın doğuşu sırasında nüfuz sahibiydi; Kureyş içinde de diğerlerinden daha fazla mala ve kuvvete sahipti. İslami harekete karşı direnişi yönetti ve otorite üzerindeki nüfuzları; rakipleri Benu Mahzum'un reislerinin çoğunun Bedir savaşında ölmesiyle daha da arttı. Fetih (Mekke'nin Müslümanlarca alınışı) yılından sonra da Emeviler, nüfuzlarını tekrar diriltmek için ciddi bir şekilde gayret gösterdi ve Ebubekir ile Ömer'in hilafetinde büyük başarı kazandılar. Şeyhleri Osman'a yardım ettiler ve onun seçilmesi için esaslı bir rol oynadılar. Osman'ın hilafeti sırasında Medine'deki en güçlü gruptular... Dikkatlice baktığımızda, bu eğilimlerde (kabilecilik-F.B.) fitnenin kaynağını ve Osman'ın ölümüyle Arapların bölünmesine yol açan patlamanın köklerini görürüz..."[358]

Osman döneminde, merkezde (başkent Medine) süren sınıf/zümre savaşının adı Emevi-Haşimi kabileciliği idi. Kureyş'in en vurguncu ve en açgözlü kabilesi olan Emevi aristokrasisi, iktidarı tekeline almaktan öte, âdeta diğer egemen sınıf katmanları üzerinde ticari bir oligarşi kurdu. Derken Emevi-Haşimi iktidar mücadelesinin çerçevesi genişledi. Haşimilerden, Peygamber'in dul eşi ve Halife Ebubekir'in kızı **Aişe,** kardeşi **Muhammed** ile ünlü sahabelerden **Talha** ve **Zübeyr**'e ek olarak Ali'yi tehdit etmek suretiyle halifeliği Osman'a veren Şûra eski başkanı ve bü-

---

358. Bkz. **Claude Cahen**, age. s.153-154; **J.O. Blichfeldt**, age. s.70; **Hodgson**, age. s.154; **Duri,** *İlk Dönem İslam Tarihi: Bir Önsöz*, s.96-97, Endülüs yay., 1991, İst.

yük sermayedar **Abdurrahman bin Avf** gibileri de Emevi oligarşisine başkaldırıp, Haşimilerin yanında yer aldılar.

Ali ile **Abdurrahman bin Avf**, o günlerde, Osman yönetimindeki uygulamaları konu alan bir sohbette bulunurlar. Abdurrahman, Osman'dan hoşnut olmadığını söyleyince, Ali taşı gediğine koyarak, "Ama Osman, senin tercihin sayesinde seçildi. Dolayısıyla bu senin işinin sonucudur" der. Bunun üzerine Abdurrahman, "Osman'ı halife seçtiğim için vicdan azabı çekiyorum. Ölürsem, cenaze namazımı kendisi kıldırmasın. İstersen ey Ali, sen kılıcını al, ben de alayım; Osman'a karşı çıkalım" önerisinde bulunur.(359)

Giderek, Medine varoşlarında kümelenen yoksullarla zenginler arasında sürtüşme başladı. Merkezden yeterli payı alamayan taşra (Kûfe, Basra, Fustat, Kahire vs.) tüccarları başkaldırdı. Bu arada Arap-İslam boyunduruğunda inleyen ezilen halklar (mevali) da olaya karıştı. Böylece, sınıf mücadelesi hem boyut kazandı hem de Emevi oligarşisine karşı bir ittifak doğdu. Medine'de olması hasebiyle, **Ali** ile **Aişe,** onların sözcüsü ve temsilcisi konumuna yükseltildi. Yüzyıllar boyunca Ali'nin efsaneleştirilmesinde, onun "eşitlikçi, adaletçi, özgürlükçü, sosyalizan düşünceli" olduğu yolundaki görüş ve iddialar da buradan kaynaklandı. Halbuki, **Osman**'a karşı kamuoyunun oluşturulmasında; "eşitlik, kardeşlik, adalet" gibi şiarları kullanarak, Şam, Hicaz, Yemen ve Medine'deki halkı seferber etmede **Abdullah bin Sebe** ile **Ebu Zer Gifari**'nin rolleri daha büyüktür. Ama her nedense, bu şiarlar, sonradan Ali'ye mal edilmiştir. Bize göre olayın özü budur.

Halife Osman adına işleri düzeltmek ve şikâyetleri incelemek üzere Kûfe'ye vali tayin edilen **Said bin el As**'ın minberdeki konuşması çarkın kimin lehine işlediği konusunda fikir vericidir: "Kûfelilerin işi, adamakıllı karışmış. Şan ve şöhret sahi-

---

359. Bkz. **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.57; **Taha Hüseyin**, *El Fitne*, c.1. s.171. Osman'ın evinin kuşatılması sırasında yandaşlarının Medine halkından yardım istemesi üzerine, bazı tanınmış kişilerin verdiği cevaplar, sömürü ve vurgunculuğun boyutu açısından dikkat çekicidir: "Osman'a siz yardım edin!.. Çünkü sizlere çok hurma ağacı verdi. Karınlarınızı Medine'nin hurmalarıyla doldurdu..." Bkz. **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.78; **Taberi**, *Tarih*, c.3. s.452.

bi kimseler, malı mülkü olan ileri gelenler köşelerine çekilmiş durumdalar. İşe, ayak takımı ile dışarıdan gelen Bedeviler hakimdir. Öyle ki, bu şehrin izzet ve şeref sahibi olanlarının yüzüne bakılmaz olmuştur..."(360) Aynı valinin, övünerek, "Kûfe, Kureyş'in çiftliğidir" demesi de, Kureyş aristokratlarından Emevi oligarşisinin taşradaki insana, yoksula ve sıradan halka bakış tarzını çok iyi anlatmaktadır.

Osman dönemindeki çıplak sömürü ve sınıfsal kutuplaşmaya iki örnek daha verelim:

İlki, **Ahmed Cevdet**'ten: "Osman zamanında birçok ganimet malı alındı. Devletin gelirleri çoğaldı. Halk, tabiatıyla bolluğa kavuştu. Günden güne zenginler çoğalmaktaydı. Ebu Zer'in aradığı kanaat ve takva sahipleri azalmaktaydı. Hz. Osman, bol bol ihsanlar vermeye başladı. Medine'de zenginlik çoğaldı. 400 bin dirheme bir bahçe ve 100 bin dirheme bir at satılıyordu. Medine'de yeniden yeniye pek çok binalar yapıldı. Çok güzel evler, cennet misali bahçelerle süslenmişti Medine."(361)

İkincisi, **Gölpınarlı**'dan: "Toplum şartlarının değişmesi, ahlâkı da değiştirmişti. Yoksullar zengin olmuş; köleler çoğalmıştı. Saraylar kurulmuş, tahtlar düzülmüştü. Perdeciler, kapıcılar, hizmet eden hadımağaları türemişti. Aba, kaba olmuş; yeyim, ihtiyaç halinden zevk merhalesine ulaşmıştı. Hz. Osman'ın, Ümeyyeoğullarına Beyt-ül Mal'den ihsanı, zamanın parasıyla 126 milyon 775 bin dirhemi tutmaktaydı..."(362)

Bazı Şarkiyatçılarla İslamcı kesimler, bu meseleye farklı bir noktadan yaklaşıyorlar.(363)

---

360. Bkz. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.202-203.

361. **Kısas-ı Enbiya**, c.II.s.299-303, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1985, Ankara.

362. **El Ğadir**, c.8. s.286'dan aktarıp *Nehc-ül Belağa* şerhinin 187. sayfasına kaydeden **Gölpınarlı**.

363. Kaynaklar için bkz. Prof. **W.M. Watt**, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s.11-12, Umran yay., 1981, Ankara; *Doğuştan Günümüze Kadar Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.217-221, Çağ yay., İst.; Prof. **E. R. Fığlalı**, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 3. baskı, s.35-39, Selçuk yay., 1986, Ankara. Olayların yine İslamcı pencereden ama daha sorgulayıcı ve çok yönlü bir irdelemesi için özellikle bkz: Dr. **Hasan Onat**, *Emeviler Devri Şii Hareketleri*; Dr. **Ahmet Akbulut**, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*.

Şöyle ki:

• Prof. Dr. **W. Montgomery Watt**: "Osman'dan hoşnut olmayanlar ile ona müsamahaya hazırlananlar arasında açık bir ekonomik ve toplumsal fark yoktur" görüşündedir. Ona göre Osman'a karşı isyan nedenleri arasında aşağıdaki noktalar vardır: "**Bir**; Irak'ın verimli (Sevad bölgesi-F.B.) topraklarının Osman tarafından belli kişilere verilmiş olmasından kaynaklanan yanlış anlama. **İki**; Osman'ın, çok önemli ve kârlı bölgelerin valililiklerini kendi kabilesi mensuplarına veya yandaşlarına verdiği yolundaki şikâyetler. **Üç**; Osman'ın, Kur'an'ın öngördüğü cezaları uygulamada başarısız kalması. **Dört**; çöl özgürlüğünden gelip kentlere ve sınır boylarına yerleşen Bedevi kabilelerin eski hayatlarını özlemeleri ve devlet disiplinine ya da bürokrasiye isyan etmeleri..."

Bizce, Osman'ı aklayan bu tutum, tarihsel gerçeklik ve olayların doğasıyla çelişmektedir.

• *Doğuştan Günümüze Kadar Büyük İslam Tarihi*'nin ikinci cildini Prof. Dr. **Hakkı Dursun** denetiminde hazırlayan 45 kişilik öğretim görevlisi-araştırmacı ekibin görüşü dört noktada özetlenmiş: "*İlki;* ümmetin arasındaki birlik beraberlik bozuldu; kalplere kin, haset, nefret girdi. *İkincisi;* iyi huylu, hoşgörülü, yumuşak huylu Osman'ın bu sıfatlarını istismar edenler vardı. Ayrıca onun iyi kalpliliği, fitne ve fesat çıkarmak isteyenleri cesaretlendirdi. *Üçüncüsü;* Hz. Ömer, Kureyş ileri gelenlerinin Medine dışına çıkmasını yasaklamıştı. Hz. Osman bu yasağı kaldırınca, Kureyş ileri gelenleri başka şehirlere ve bölgelere gider oldular. Oralarda kendileriyle temas ve yakınlık kuran kalbi bozuk kimseler; planlarını hayata geçirmeye başladılar. Kureyş ileri gelenlerini de kullanarak, halkı isyana çağırdılar. *Dördüncüsü;* halk Hz. Ömer'in tatbik ettiği adalet ve eşitliği sevmişti. Abdullah bin Sebe gibi münafıklar, kandırmak için öncelikle "eşitlik ve adalet" iddialarıyla halka yaklaştılar, Osman'ı kötülemeye başladılar, valiler hakkında türlü dedikodular ürettiler ve her bölgeye mektuplar yazarak ortalığı karıştırdılar..."

Bize göre, kimi "Doç. Dr." kimi "Prof. Dr." gibi kalabalık unvanlar almış 45 kişilik bir ekip ancak böylesine gerçek dışı,

tarih dışı tahlil yapabilir. Olayların neden-sonuç bağlantısı, tümüyle hikâyeleştirilmiş. Galiba, çocuklar masal okusun diye! Dolayısıyla bu görüşe de katılmak mümkün değil.

• Prof. Dr. **Ethem Ruhi Fığlalı,** olayın analizinden çok ayrıntılarını ve tarihsel akışını veriyor. Ona göre: **I)** Hilafet çatışmaları, İslam tarihinde önemli bir yer tutar. **II)** Osman, nesnel bakımdan Ali'ye göre daha avantajlı olduğu için (Şûra'daki şartları koşulsuz kabul etmesi, huyunun yumuşaklığı, yaşının büyüklüğü, Ali'ye göre daha deneyimli olması ve daha az kan dökmüş olması vs.) halife seçilmiştir. **III)** Osman yönetimi, genel olarak ikiye ayrılır: 'İyi İdare' devri 644'ten 649'a kadar sürmüş; 'Gayrimeşruluk ve Karışıklık' devri ise altı yıl devam etmiştir. Osman, dini anlamda bu karışıklıktan sorumlu değildir. Olaylarda Haşimoğulları-Ümeyyeoğulları rekabetinin önemli payı vardır. **IV)** Hoşgörülü oluşu, cömertliği, herkesle iyi geçinmesi, Medine dışına göçmeyi serbest bırakması vb etkenler de karmaşada etkendir. **V)** Osman, akrabalarını kayırmaktaydı: Taif'e sürülmüş Mervan bin Hakem'i Medine'ye getirmekle kalmamış; ona 100 bin dirhem ve Medine pazarının öşürünü vermiş; kendine kâtip olarak görevlendirmiştir. Başka akrabalarına da benzer imtiyazlar tanımıştır. **VI)** Hicaz ve Suriye gibi bölgelerde Osman aleyhine kışkırtmaların başmüsebbibi, Yahudi dönmesi Abdullah İbn Sebe'dir.

Görüldüğü gibi kimi yerde isabetli yaklaşımlarda bulunan **Fığlalı**, işin sınıfsal özünü ve iktidar meselesindeki çatışmayı görmediği/görmek istemediği için, olayı kişiselleştirmekte ve artık her Müslümanın kompleksi ve şamar oğlanı haline gelmiş olan **Abdullah İbn Sebe**'yi yine işin içine katıvermektedir.

E) Ali Dönemi: Bölünmüş İktidardaki Haşimiler

Osman, 656 yılında evini kuşatıp içeri giren Mısırlı-Medineli-Kûfelilerce öldürüldü. Kimin halife olacağı tartışmaları arasında **Ali** ortaya çıktı. Geç de olsa, çok istediği halifeliği ala-

rak "*iktidar-nimet, nimet-nübüvvet, nübüvvet-hilafet*" denklemini Haşimiler lehine çözdü. Ali'nin halifeliği de tartışmalı ve kavgalı geçti. Mısırlılar, Hz. Ebubekir'in oğlu Muhammed'i tutuyorlardı. Muhammed de Ali'nin müttefiki olduğundan, Mısırlıların halife adayı **Ali** idi. Kûfelilerin adayı, eski valileri **Zübeyr** olarak belirlendi. Basralılar, ise, eski valileri Talha'dan yana tavır koydular. Onun yandaşları da, biat etmeyenin öldürülmesi yolunda harekete geçtiler.

Medine aristokrasisine hilafeti vermemek için birlik bütünlük içinde görünmeye çalışan Kureyş egemenleri, Osman'ın öldürülmesi olayına kadar görünüşte böyleydiler. **Ali**'nin seçimiyle birlikte Kureyş'in birlik-bütünlüğü iyice bozuldu. Bu nedenle, Ali'nin gergin ve çapraşık bir dönemde halife olduğu söylenebilir: Kureyş bölünmüş, eyaletler (çevre) başkent Medine'ye (merkeze) karşı başkaldırma cesaretinde bulunmuş, Osman'ın öldürülmesiyle halifeliğin kutsal büyüsü bozulmuş, Osman'a başkaldıran bazı kabile önderlerinin Medine'ye saygıları kalmamıştır artık.

Osman'a karşı ittifak yapan Haşimoğulları (Ali ve çevresi)+Hz. Aişe ve çevresi+Zübeyr+Talha+Abdurrahman bin Avf üçlüsü+Mısırlılar+Kûfeliler+Basralılar+Medine varoşlarındaki halk denklemi Ali'nin halife olmasından sonra bozuldu.

Ali'ye karşı cephede şu oluşumlar yer aldı: Osmaniyye gurubu+Şam Valisi Muaviye+Hz. Aişe+Talha+Zübeyr+Halife Ömer'in kızı ve Peygamber'in dul eşi Hafsa+Basra valisi Abdurrahman bin Amr+Yemen valisi Ya'la bin Müneyye+öldürülen Halife Osman'ın entrikalarıyla ünlü kâtibi Mervan bin Hakem+Basra halkı...

Bu arada **Osman-Ali** çatışmasına karışmayıp, Osman'ın öldürülmesi olayını uzaktan seyreden *Huleysiye* grubu ile Ali-Osman çatışmasında gerçeğin ve hakkın kimin yanında olduğunu bilmediklerinden tarafsız tutum takınanları da anmak gerek. Birincisinin önderleri arasında **Ebu Musa el Eş'ari, Ebu Said el Hudri, Ebu Mesud el Ensari** ve **Ahnef bin Qays el Temimi** vardı. İkinci kümenin başını ise eski halife Ömer'in oğlu **Abdullah, Saad bin Ebi Vakkas, Muhammed bin Mesleme** ve

Usame bin Zeyd çekiyordu. Anılan kümeden bazıları, sonraki çatışma ve siyasi gelişmelerde taraf değiştirip; kimi Ali'den, kimi de Muaviye ve Aişe'den yana tutum takındılar.

Peygamber eşi **Aişe** ile **Talha** ve **Zübeyr** gibi ünlü sahabelerin öncülüğünü yaptıkları Ali'ye karşı isyan hareketi, ünlü Cem'el Vakası (Deve Olayı) adıyla bilinir. Ali, bunlarla savaşmıştır. Bazı tarihçilere göre 10 bin, bazılarına göre ise 13 bin kişi öldürülmüştür bu savaşta. **Aişe** esir edilerek Medine'ye gönderilmiştir.

Ali'ye oldum olası kin besleyen **Aişe**, rivayetlere bakılırsa, bu savaştan sonra Ali'ye karşı tutumundan pişman olup köşesine çekilmiş ve şöyle konuşmuştur: "Peygamber'den sonra nahoş işler yaptım. Bu yüzden, Resulullah'ın kabri yanına gömülmek istemiyorum."

Bir diğer rivayete göre, **Aişe**, yenilgiden sonra, "Ali'yle arasındaki davanın bittiğini; Cemel olayının kaynana ile eniştesi arasındaki bir anlaşmazlık olarak algılanması gerektiğini" açıklamış, Ali de bu açıklamayı teyid etmiştir.(364)

Öte yandan, biz, **Aişe**'nin aktif politikadan çekilmekle birlikte siyasi hayata zaman zaman müdahale ettiği kanısındayız. En belirgin örneğini, **Muaviye** yönetimine isyan eden **Hucr bin Adiyy**'in yakalandıktan sonra öldürülmemesi için, Aişe'nin devreye girmesi olayında görüyoruz.

F) Ali: Başarılı Bir Cengâver, Başarısız Bir Siyasetçidir!

Ali, kendisinden önceki halifelerden farklı olarak sadece bir parti (hizip) tarafından başa geçirildiği için herkesçe tanınmasını sağlayamadı. Böylece onun halifeliği döneminde ilk fitne (iç savaş) çıktı. İslam toplumu için bu, büyük bir musibet ve fela-

---

364. **Nesefi,** *Tabsıra, Varak,* 271 A; **Şehristani,** *El Milel Ve'l Nihel,* c.1.s.24'ten aktaran **Akbulut**, age. s.225. Ayrıca bkz. *Doğuştan Günümüze Kadar Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.236.

ket anlamına geliyordu. **Ali** devrinde, genelde tarafsız bir başkent konumunu muhafaza eden merkez(Medine)'in önemi de azaldı. **Aişe**'yi tutan Basra; **Ali** yandaşı olan Kûfe; **Muaviye**'nin kalesi sayılan Şam, siyaset sahasında adını duyurmaya başladı. Bir hizbin veya diğerinin gücünü harekete geçirmeden, karşı taraf ezilmeden Müslümanlar bir arada tutulamazdı.(365)

Peygamber'in dul eşi **Aişe**, Osman yönetimine muhalefet edenlerdendi. Osman'ı adam kayırmacılıkla suçlayıp; "*Nesel*" (erkek sırtlan) lakabıyla karalayan ve "Allah'tan Nesel'i öldürmesini diliyorum" diye beddua eden **Aişe**, O'nun yönetimini, "Peygamber'in ölümünden sonra daha ayakkabıları eskimeden eskiyip giden düzen"(366) biçiminde nitelemiştir. Ayrıca Halife hakkında, "Görüşüm odur ki, Ebu Süfyan'ın Bedir savaşında kavmini talihsizliğe uğrattığı gibi, Osman da kavmini bahtsızlığa uğratacaktır"(367) diyebilmiştir. Fakat Halife'nin öldürülmesinden sonra, Ali'yle geçmişte olagelen anlaşmazlığını (ünlü Ifk Olayı veya Gerdanlık meselesinden ötürü) hatırlayıp onunla gerçekleşen nesnel ittifakına son vermiştir. İktidar mücadelesine **Talha** ve **Zübeyr**'le birlikte katılan **Aişe**, Osman'ın öldürülmesinde hiç sorumluluğu yokmuş gibi davranarak, suçu yeni halife Ali'ye yüklemiştir.

Başlangıçta, "Osman'a yazık oldu; katledildi" sözleriyle nabız yoklayan Aişe, Ali'nin halife seçildiğini duyunca âdeta çileden çıkmıştır: "Keşke gökler yere inseydi de bunu duymasaydım. Osman'ı zulüm yaparak öldürdüler. Vallahi O'nun kanını isteyeceğim..."(368) diyerek ortalığı ayağa kaldırmıştır.

Ardından **Ayşe**, Ali'ye alternatif halife adayını da açıkladı: "Sanki, insanları Talha'ya biat ederken görüyorum.." Gelişmelerle birlikte, Ali'yi açıktan açığa "Osman'ı öldürme planına karışmak ve katillerini korumak"la suçladıktan sonra, Şam'daki

---

365. **M.G.S. Hodgson,** age. s.154-159; **C. Cahen,** age. s.30-31.

366. **Faik Bulut,** *Allah Devletinde Demokrasi*, 6. baskı, s.50. Berfin yay., 2004, İstanbul.

367. **Belazuri,** *Ensab*, c.5. s.91'den aktaran **Akbulut,** age. s.192.

368. Bkz. *Nehc-ül Belağa*'nın 212. sayfasındaki **Gölpınarlı** şerhi.

Muaviye ve yandaşlarından destek alarak Basra'ya gidip isyan etti. Cemel Savaşı'nda yenilip Medine'ye gönderildi.(369)

Halife Ali'nin, öncelikle Ömer ve daha çok da Osman'ın politikalarına itiraz ettiğine ilişkin bazı işaretler olduğu(370) söylenebilir. Ancak bunlar belirsizdir; "bazı işaretler" olmaktan öteye gidemez. Çünkü o, bir siyasetçi olmaktan çok bir savaşçıydı. Belki de bu şövalye ruhu sayesinde, durumdan hoşnut olmayanların sözcüsü olarak bilindi. **Osman**'a karşı protestocular hizbinin sembolü haline geldi.(371) Her ne olursa olsun, **Ali**'nin hiçbir zaman tam iktidar sahibi olamadığını; gelişmelerin buna izin vermediğini, Ali yönetiminin iktidara hakim olma kavgasıyla geçtiğini söyleyebiliriz.(372)

İktidar kavgasının en önemli ayağını **Ali-Muaviye** çatışması oluşturur. Nesnel gelişmeleri bir yana bıraksak bile, bunları belli yönde etkileyen Ali ile Muaviye'nin kişiliklerine değinmekte yarar var. **Ali**, iyi bir komutan, acımasız bir savaşçı, şövalye ruhlu bir cengâver. Bir o kadar da siyaseti; mertlik, yiğitlik vs. çerçevesinde yürütmek ve çöl Bedevi geleneklerini başkent Medine'de hayata geçirmek isteyen bir önderdir. Oysa **Muaviye**, "Egemen bulunduğu Suriye'nin zengin kaynaklarına sahip

---

369. Olayların ayrıntıları için bkz. **Gölpınarlı**, age. s.212-327-368; **Akbulut**, age. s.180-206; **Fığlalı**, age. s.40-43.

370. **Hodgson**, age. s.155.

371. Age. Şarkiyatçı **Muir**, *Annals of the Early Caliphate*, s.280'de; **Macdonalds** *Muslem Theology*, s.20'de, Ali'nin "Basiretsiz ve başarısız bir politikacı olduğunu, saflarında kendisine ihanet edenlere yer verdiğini" ileri sürerler. **Macdonalds**, aynı eserinin 22. sayfasında ise Muaviye hakkında şu saptamayı yapar: "Dahi bir siyasetçi." Arap araştırmacılardan **Nayıf Mahmud Maruf**, her iki şarkiyatçının "Ali'nin şahsiyetini yeterince kavrayamadığını; Ali'nin, prensipleri uğrunda her şeyi feda edebilecek bir kişiliğe sahip olduğunu" iddia eder. (Bkz. *El Havaric fi'l Asr-il Emevi*, s.71-72.) Öte yandan, Muaviye'nin esnek siyasetinin bir ifadesi olarak tarihe geçmiş ünlü bir deyim vardır: Şa'rat-ü Muaviye (Muaviye kılı veya ipliği). Buna göre, Muaviye hasımlarıyla arasındaki bağları hiç koparmaz; "Elimdeki kılı onlar çektikçe ben gevşetirim, onlar gevşetince ben çekerim" derdi. (Bkz. *Yakubi, Tarih*, c.2. s.238.)

372. **Oral Çalışlar**, *Hz.Ali-Muaviye Çatışması*, s.101-102, genişletilmiş 2. baskı, Pencere yay., İst.

olmakla kalmıyor, nice deneyimlerden geçmiş bir politikacının üstün yetenek ve bilgilerine de sahip bulunuyordu."(373)

Mademki **Halife Ali**'nin siyasetlerini ele alıyoruz; o halde hatalarını da sergilemek durumundayız.

Ali, Osman'a karşı muhalefetin yükseldiği sıralarda aşağıdaki sınıf, katman ve zümrelerin sembolü haline gelmişti: Medine merkezli Kureyş-Emevi aristokratlarına karşı Medine'de Ebubekir ailesi (kızı Hz. Aişe ile oğlu Muhammed), Ensar, Medine varoşları, özellikle merkezden pay olmak isteyen Kûfe ve Mısır halkı... G örünüşte, onların haklarının savunucusu ve temsilcisi rolündeydi. Ancak **Ali**'nin Osman'a karşı yürüttüğü muhalefetteki rolü hep arka planda kaldı. İkircikli bir tutum takındı. Osman'ı yönetimden almakla İslam devlet düzenini korumak meselesine ikircikli yaklaştı durdu. İlk siyasi hatasını burada yaptı. Dolayısıyla halife seçilirken bile, sadece kendisini destekleyen hiziple (Haşimoğulları kabilesi, Mısır ve Kûfe halkının bir kısmı) sınırlı kaldı. Bu da iktidarın parçalanmasına yol açtı. **Osman**'a karşı kurulan geniş ittifak, **Ali**'nin halife olmasıyla birlikte dağıldı gitti.

Ali, Muaviye ile iktidar kavgasında bir siyasinin yapmaması gereken ikinci hatayı, **Aişe+Zübeyr+Talha** üçlüsünü küstürmekle işledi. Aişe ile olan (Ifk olayı/gerdanlık meselesi) anlaşmazlığının gerekçesi anlaşılabilir. Fakat **Talha** ile **Zübeyr**, kendisinden Basra ve Kûfe valiliklerini istediklerinde, **Ali**'nin bunu şiddetle reddetmesi stratejik bir hataydı. İster Haşimoğullarının baskısından, isterse Ali'nin ikisine karşı güvensizliğinden kaynaklansın; Talha ile Zübeyr'i iktidara ortak etmemesi, Ali'yi Muaviye'ye karşı müttefiksiz bıraktı.(374)

Nitekim bu tutum, Medine toplumunda tanınmış ve Peygamber'in sözüyle; "Cennete girecek ilk on kişiden" olan Talha ile

---

373. **Cahen**, age. s.31. Biz, Fığlalı'nın aşağıdaki tanımına katılamıyoruz:" İyi bir kumandan oluşundan çok, son derece muttaki ve halis (dindar ve samimi-F.B.) olan Hz. Ali'nin, başvurulan bu hile hareketini (Muaviye hilesi) derhal fark ettiğini görüyoruz..." (Age. s.45-46) Tam tersine, Ali iyi bir şövalye ve savaşçı olmakla birlikte, başarısız bir yönetici ve siyasetçidir. Zahid olup olmadığı ise tartışma götürür.

374. **Akbulut**, age. s.201-203.

Zübeyr'in başkaldırmasına ve 10-13 bin kişinin öldürüldüğü Cemel Savaşı'na neden oldu. Merkezi iktidar, ilk fiili darbeyi burada yedi.

Ali, şartların aleyhine değiştiğini öngörememiş, tam bir şövalye ruhuyla hareket etmişti. Ali'nin sıkışıklığının farkına varıp, ondan istediklerini koparmayı tasarlayan Talha ve Zübeyr'in yanı sıra, Sa'd bin Ebi Vakkas, Abdullah bin Ömer (Hz. Ömer'in oğlu), Hasan bin Sabit, Ka'b bin Malik, Muhammed bin Mesleme, Zeyd bin Sabit, Mugire bin Şube, Usame bin Zeyd ve Ebu Said el Hodri gibi ünlüler de Ali'ye biat etmediler. Sonuçta, Ali'nin halifeliği tartışmalı hale geldi.

Ali, Muaviye ile polemiklerinde sürekli biçimde onun tuzağına düştü. Osman'a karşı muhalefetteki ikircikli tutumu, Ali'nin Osman'ı öldürenlerden hesap soramamasına veya onları açıkça savunamamasına yol açtı. Bu zayıf noktayı iyi yakalayan **Muaviye,** Halife'ye, "Osman'ın katillerini bulup hesap sorarsan, sana biat ederim" gibi şartlar öne sürdü. **Ali**, bu noktada savunmada kaldı. Önce dedi ki: "Vallahi, ne Osman'ı öldürdüm ne de öldürülmesi için emir verdim."[375] Ardından şunu söyledi: "Bize hükmeden ve bizim kendilerine hükmedemediğimiz (asi) topluluğa ne yapabilirim ki!.."[376] Son cümleden bir şey daha ortaya çıkıyor: Ali, iktidarda inisiyatifi kaybetmiştir.

Ali'nin açığını ve zaafını yakalayan **Muaviye**, başlangıçta, "Hz. Osman'ın, Aişe'nin çektiği, Talha'nın bilettiği ve Ali bin Talib'in zehirlettiği kılıçla öldürüldüğünü, Zübeyr'in de eliyle sus işareti yaparak olaya katıldığını biliyorum"[377] yolundaki suçlamasından vazgeçmiş; Ali'den kopan Aişe, Talha, Zübeyr gibilerini tarafsızlaştırarak; "Osman'ı Ali öldürdü; zaten o, üç halifenin de düşmanıydı" söylemiyle yepyeni bir taktik uygulamış, yani başdüşmanı hedef alıp, ikincilleri ondan tecrit etme taktiği gütmüştür.

---

375. **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.99'dan aktaran **Akbulut**, age. s.204.
376. **Taberi**, *Tarih*, c.3. s.458'den aktaran **Akbulut**, s.205.
377. **İbn Kuteybe**, *el İmam*, s.49'dan aktaran **Akbulut**, age. s.194.

"Bu işe (halifeliğe) benden daha lâyık kimse göremiyorum" deyip duran **Ali**, aslında iktidar oyununda da acemi tutumlar sergilemiştir. Peygamber'in vefatını izleyen **Sakifet-ü Beni Saide** (Beni Saide Çardağı) olayındaki halifelik tartışmasına bulaşmamış; amcası **Abbas**'ın, "Elini uzat, sana biat edeyim!" yolundaki öğüdüne kulak vermemiştir. Ebubekir ile Ömer'in, halifeliği Haşimi kabilesinden alışına içerlemiş olmakla birlikte; Ömer'in, halife adaylarını belirlemek üzere kurduğu Şûra'ya, yine amcasının uyarısına rağmen katılmış; orada da kaybetmiştir.

Bunlar bir yana, Osman'ın öldürülmesinden hemen sonra halife seçilince, yapılan itirazlara, **Ali**; "Yapılan biat acele olmamıştır. İstemediğim halde beni halife seçtiler"(378) demiştir. Siyasetçi gözüyle bakılırsa, bu, kendi meşruluğunu tehlikeye düşürmektir. Nitekim bu zaafı fark eden kurt **Muaviye,** Ali'yle polemiklerinde; "Artık sen iktidardan çekilmelisin. Üç halifeye de karşıydın. Onlara kin besliyordun; onları kıskandın, onlara isyan ettin" tezini ileri sürmüştür.(379) Oyuna gelen **Ali**, Sıffin savaşında iki taraftan 70 bin ölü verilmesine rağmen, *Hakem olayını* kabul ederek, bir vali karşısında kendi halifeliğinin üzerini bir kalemde çizmiştir. Bizzat bu kabul, aynı zamanda Muaviye'nin iddiasında haklı olduğunu zımnen onaylamak anlamına gelir.

Esasen, Ali'nin iyi yönetici olmadığı, bir hutbesindeki sözlerinden bellidir: "Dikkat edin! Dün, ben Emir-ül Müminin (Müslümanların dini ve siyasi yöneticisi) iken, bugün emredilen oldum. Nehyederdim (yasaklayıp denetlerdim); nehyedilen (denetlenip engellenen) oldum. Benim sizi, istemediğiniz şeylere zorlamaya hakkım yoktur..."(380)

Ayrıca Ali, cengâverlik ve şövalyelik ruhunun verdiği özgüven ve aristokrat bir kabileden gelmenin getirdiği töresel alışkanlıkla insanlara tepeden bakar, onları küçümser, onları azarlar gibi eleştirir ve hatalarını, kusurlarını anında yüzlerine vururdu. Olmadık zamanlarda topluluğu azarlar, kalplerini kırardı. Özetle, Ali'nin kitlelere güvenme diye bir meselesi yoktu.

---

378. *Nehc-ül Belağa*, s.186-194-205.
379. **İbn Ebi Rabbihi**, *Ikd-ül Ferid*, c.4. s.334'ten aktaran **Akbulut**, age. s.209.
380. **Minkari**, *Vaqat-u Sıffin*, s.484'ten aktaran **Akbulut**, age. s.235.

Sözlerinden bazı örnekler verelim:

- "Bu ümmetten hiç kimse, Muhammed (s.a.v)'in soyuyla kıyaslanamaz..."
- "Karanlıklarda doğru yolu bizimle buldunuz; yüceliklere bizimle ağdınız..."
- "Sonunda hileye sapacağınızı biliyordum. Sizde aldanmışların nişanelerini görüyordum. Ama yüzünüze vurmuyordum..."
- "Onların güçleri yokken ben kalktım, yardıma koştum. Onlar başlarını hırkalarının yakalarına sokmuşken, ben kendimi meydana attım... Bir dağ gibiydim ki, yeller onu yerinden kıpırdatamaz; kasırgalar söküp atamaz... Kimsenin haddi değildi ardımdan beni kınasın..."
- "Biziz nübüvvet ağacı, vahyin indiği mahâl; meleklerin inip çıktığı yer. Biziz ilim madenleri, hikmetlerin kaynakları. Bize yardım eden, bizi seven, rahmeti bekler; bize düşman olan, bize buğz-eden, azabı bekler..".
- "Ey insanlar, sorun beni yitirmeden. Çünkü ben, gök yollarını yeryüzünün yollarından daha iyi tanırım..."
- "Ben, dinden çıkanları kahrettim."
- "A, anaları batasıcalar, şimdiye kadar kim korkuttu cenkle beni?"
- "(Kendisine biat edilirken halkın hali hakkında) ...Ayaklarının bağı çözülmüş, çobanları tarafından başıboş bırakılmış susuz develerin suyun başında biriktiği gibi biriktiler..."
- "Doğum anı gelmiş kadınların çocuk beklemeleri gibi başıma üşüştünüz de, 'biat, biat' diye bağrıştınız..."
- "Osman'ın öldürülmesinde bana biat etmedi mi? Onun biatı'na ihtiyacım yok. Yahudi elidir onunki!.."
- "Siz, bir kadının (Hz. Aişe-F.B.) ordusu oldunuz. Bir hayvana uydunuz. Huylarınız kötülük, suyunuz tuzlu ve acı..."
- "(Halka hitaben) Ben sizi tedavi etmek istiyorum, sizse bizzat derdim oldunuz..."

• "(Hakem olayına itiraz edenlerden bir muhalife hitaben) Hangisi aleyhimde, hangisi lehimde, ne bilirsin sen? Allah'ın ve lânet edenlerin lâneti sana olsun ey çulha oğlu çulha, ey kâfir oğlu münafık..."

• "(Harici şairlerden bir muhalife hitaben) ...Sus bre ön dişleri düşmüş adam. Allah, çirkinleştirsin seni. Andolsun ki, Hak açığa çıktığı zaman arıktın sen, hor ve hakirdin.."

• "Ey buyurduğum zaman itaat etmeyen, çağırdığımda gelmeyen topluluk. Sizi kendi başınıza bıraksam lafa dalarsınız; savaşa soksam yorulur bırakırsınız. Halk, imamın emrine uysa kınarsınız; size uysa arkanızı dönersiniz. Hay olmayasıcalar, onmayasıcalar, kendi kendinize yardım için neyi bekliyorsunuz?.."

• "Dünya ehli, ancak üren, havlayan köpeklerdir; av peşinde koşan yırtıcı canavarlardır. Dünya ehli; ayakları bağlı hayvanlardır, bir kısmı da başıboş salıverilmiş hayvanlar; akıllarını yitirmiş, belirsiz bir yola düşüp gitmişlerdir.(381)

Dikkat edilirse şövalye **Ali**, kahramanlıkta, bilgelikte, öncülükte hep kendine pay biçiyor; halka tepeden bakıyor. Halkı, deve sürüsü gibi görüyor. Ona göre halk beceriksiz, önünü arkasını bilmeyen, korkak ve cahil kimselerden oluşan bir sürüdür. Kitleler, **Ali**'nin başının belasıdır; derdidir. Savaş, kadın değil erkek işidir. Bu yüzden **Aişe** gibi kadınların peşine takılmak küçültücü/alçaltıcıdır. Ali'ye biat etmeyenlerin elleri Yahudi elidir... Yani, **Ali**'de ne ararsanız var: Halkı küçümseme, kadın-erkek ayrımcılığı yapma, Yahudi düşmanlığı vs. Kendini, ailesi ve soyunu överken tam bir kabile aristokratı gibi düşünür. Sözgelimi, **Muaviye**'ye yazdığı polemik muhtevalı mektuplarından birinde, Haşimileri İslam'a ilk girenler diye göklere çıkarırken, Muaviye soyunu "*Tuleqa* (kılıçtan dönme); münafık oğlu münafık!" diye azarlayarak şöyle devam eder: "Biz de Abdümenafoğullarıyız yolundaki sözünüze gelelim: Evet, fakat (atanız) Ümeyye, (bizim atamız) Haşim, Harb ve Abdülmutta-

381. *Nehc-ül Belağa*, derleyen **Abdülbaki Gölpınarlı**, sırasıyla 34-63-64-69-71-133-191-194-205-214-215 -246 ve 260. sayfalar.

lib gibi değildir. (babanız) Ebu Sufyan, (babamız) Ebu Talib'e benzemez. *Muhacır*, azad edilene benzemediği gibi, soyunda şüphe olmayan şüpheli soydan gelene benzemez..."

Ortaçağda yaşayan bir Müslüman ve kahraman bir şövalye olan Ali'nin bu zihniyeti gayet makuldur. Çünkü **Ali**, o dönemin adamıydı; İslam şeriatı onu böyle düşünmeye şartlandırmıştı. Ya günümüz Alicileri'ne ne demeli? 21. yüzyılda yaşayıp, üstelik ilericilik/devrimcilik/demokratlık adına Ali'yi göklere çıkarmanın, onu "eşitlikçi-halkçı" ilan etmenin gerçeklerle ne ilgisi var?

Buna karşılık **Muaviye,** Arap-İslam tarihinde artık bir özdeyiş haline gelen "*Şa'rat-ü Muaviye*" (Muaviye ipliği) deyimine haklılık kazandıracak kadar esnek ve geniş bir politika izliyordu. Kendi deyimiyle, "Kamçısının durduğu yerde kılıcını kullanmaz, dilinin döndüğü yerde kamçısına el atmaz; böylece muhalifleriyle arasındaki bağı hiç koparmaz"dı. Öyle ki, başta Ali'nin kardeşi **Âkil** olmak üzere birçok muhalifi çeşitli yollarla (rüşvet, para, cömertlik, makam sözü verme; kabilecilik öğesini kullanma, insanlara yumuşak davranma vs.) yanına çekti. Siyasete esneklik denen şeyi getirdi. *Şa'rat-ü Muaviye* (Muaviye kılı/ipliği) diye bilinen özdeyişe şu anlamı kazandırdı: "Muhaliflerimle hiçbir zaman ipi koparmam; onlar elimdeki kılı çektikçe ben gevşetirim ama bırakmam, onlar gevşettikçe ben çekerim fakat koparmam."

Ali de, **Osman**'ın düştüğü yanlışlığa haklı olarak düştü: Osman'ın atadığı hemen tüm görevlileri azlederek kendi yandaş ve akrabalarını atadı. Bu da **Talha** ve **Zübeyr** gibi ünlüleri küstürdü; bazı dedikodulara yol açtı. Muaviye'nin şuraya buraya yazdığı mektuplara dayanarak Mısır valisi Qays bin Sa'd'ı haksız biçimde görevden aldı. Yerine, evlatlık olarak aldığı Hz. Ebubekir'in oğlu Muhammed'i Mısır'a vali olarak tayin etti; onun yanlış uygulamalarına göz yumdu. Bu nedenle Muhammed, Mısırlılar tarafından öldürüldü. Böylece **Ali**, iktidar mücadelesinde kendisini destekleyen Mısırlıları da kaybetmiş oldu. Halife'nin bu hatası, tüm Müslümanların birleştirilmesi ihtimalini ortadan kaldırdı.(382)

---

382. **Şıbli,** *Asr-ı Saadet*, c.5. s.93'ten aktaran **Akbulut**, age. s.231.

Birkaç hata daha:

• **Ali,** Cemel Olayı'nda kendisine en fazla yardım eden kabile adamlarını ganimetten men etti. Özellikle "Aişe ile mallarını savaş ganimeti" sayanları, "Hanginiz Hz. Peygamber'in mallarını ve eşlerini alma gafletine düşersiniz?" diyerek engelledi. Bu da, daha sonra *Hariciler* olarak Ali'ye isyan edecek nüvenin, Sıffin savaşındaki 'Hakem Olayı'nı bahane ederek ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Hakem olayında kendi adına yanlış bir temsilci seçip, uyarılara kulak asmadı. **Ziyad bin Ebihi** (Ebu Süfyan), Muaviye'nin cariyeden olma üvey kardeşidir. Bu yüzden aristokrat ailece benimsenmedi; dışlandı. Ali, Muaviye'nin üvey kardeşi Ziyad bin Ebihi'yi de, İran'da vali yaptığından; vali, kardeşine karşı Ali'yi destekliyordu. Fakat sıkışık bir anda Muaviye, elçi göndererek kardeşiyle yakınlaştı ve onu Ali'den kopardı. Bu arada, "Medine'den çıkma, bir daha buraya İslamiyet'i sokamazsın!" uyarılarına rağmen Ali, halife olduğu başkenti Kûfe'ye taşıdı.(383)

• **Ali**, Muaviye'yi valilikten azletmekte kararlıydı. Fakat amcazadesi **Abbas;** "Hayır! Şimdi Muaviye belasını başımıza çıkarma. Ortalık sakinleşip, iktidar sağlamlaşınca Muaviye'den hesap soralım" önerisini getirince, Ali onu kızarak yanıtladı: "Bu senin görüşün, ama sana söz hakkı düşmez."(384) Görüldüğü üzere Ali, Cemel olayında bile tek cephede değil, birkaç cephede birden savaşmak istiyordu ki; bu, savaş tekniğine aykırıdır. Kaldı ki, kendisine en yakın akrabalarını küstürecek kadar kendine meftun biridir Cengâver Ali.

• Halife Ali, Sıffin savaşında kendine destek çıkan kabileler arası dengeyi iyi koruyamadı; bildiğini okudu. Bu yüzden Yemenli kabilelerin bir kısmını küstürdü. Bazı birlik komutanları-

---

383. **Taberi**, *Tarih*, c.6. s.3227; Dr. **Nayif Mahmud Maruf,** *El Havaric Fi'l Asr-il Emevi (Emeviler Devrinde Hariciler)*, s.54. Darül Talia yay., Beyrut; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. ilgili bölüm; **İsmail Mutlu,** *Tarihte ve Günümüzde Caferilik*.

384. **N.M. Maruf,** *El Havaric*, s.64. Ayrıca **Ebu-l Fida**, *El Muhtasar*, c.6. s.3084.

nı da askerlerin itirazlarına rağmen değiştirdi. Çünkü o, olaya sadece bir cephe savaşı olarak bakıyordu. Oysa şartlar değişmişti. **Muaviye,** meseleyi, Emevi-Haşimi çatışmasından çıkarıp daha geniş bir zemine yaydı. Mesela, Sıffin savaşını Suriye ile Irak arasında bir rekabet diye gösterdi. Giderek Arap (Suriye-Medine hattı) ile Fars (Iraklılar) çatışması haline dönüştürdü. Böylece Ali'nin merkezini taşıdığı Kûfe ve Basra halkından Arap olanları yanına çekti. Ali'nin küstürdüğü Yemenlileri, öldürülen Halife Osman'ın Yemenli eşini kullanarak kazandı. Kendi de ünlü Yemen kabilesi Kelb'den bir kız aldı.(385)

Anlaşılacağı üzere, **Ali** sadece başarısız bir siyasetçi olmakla kalmayıp, aynı zamanda başarısız bir ordu komutanıdır. Sadece iyi bir şövalye ve cengâverdir. Buna karşılık Muaviye, Peygamber'in özdeyişi olan "*savaş, hiledir*" sözünü aklından çıkarmayan, tedbirli bir komutan ve son derece zeki bir politikacıdır. Makyavelist, entrikacı, dengeleri kollayan, ittifakları zamanında değerlendiren, pragmatik, fırsatçı yanları vardır. Zaten **Ali**'nin kabilesi Haşimoğulları cesaret, yiğitlik ve cömertliğiyle; **Muaviye**'nin Ümeyyeoğulları kabilesi ise halimlik, ürkeklik ve ihtiyatlılığıyla ün salmıştır tarihte.(386)

Muaviye, Sıffin savaşına girerken de düşmanını iyi gözlemlemiştir. Onun danışmanının, "Ali'nin yandaşı çoktur, ama başıbozuktur. Seninki azdır ama disiplinlidir. Emirlerine itaat eder. Senin az sayılı topluluğun, Ali'nin kuru kalabalığından daha iyidir"(387) demesi, yukarıdaki saptamamızı doğrular niteliktedir.

Ali'nin Sıffin savaşı sırasındaki hutbelerinden birinde dile getirdiği görüş, kendi gerçekliğini göz önüne sermektedir: "Gördüm ki, Ehl-i Beyt'imden yardımcım yok, onları ölüme sürmedim; çerçöpe gözümü yumdum; boğazıma oturan şerbeti yuttum; öfkemi yendim; zakkumdan acı olan mihnete dayandım..."(388)

---

385. Age. s.63-69. **Philippe Hitti,** *Tarih-ül Arab,* c.2. s.32; **İbn ebi'l Hadid,** *el Şerh,* c.9. s.25; **İbn Mazahim,** *Sıffin,* s.308.

386. **Taberi,** *Tarih,* c.7. s.208.

387. **Minkari,** *Vaqat-ü Sıffin,* s.78'den aktaran **Akbulut,** age. 236.

388. *Nehc-ül Belağa,* s.21 9.

Tüm anlatılanlardan aşağıdaki sonuçlar çıkıyor:

• Ali; iyi bir şövalye olmakla birlikte başarısız bir yönetici ve komutandır.

• Ali, halkı ve çevreyi küçümsemektedir. Deyim yerindeyse halk adına halkçılık yapmaya kalkmaktadır. Bu nedenle de çevresini küstürmekte, kendini tecrit etmektedir.

• Ali, emrine uymayan kalabalıkların öncülüğünü yapmaktadır.

• Cemel savaşı Ali'nin zaferiyle bitmesine rağmen, onun iktidarının sarsılması ve yıkılmasının da habercisidir.

• Sıffin savaşı, bir yandan Emevi-Haşimi savaşının ikinci raundudur. Diğer yandan Haşimoğullarına iktidar kapısını kapatmanın başlangıcıdır. Ön Kerbelâ olayıdır.

• Ali ve dolayısıyla Haşimi kabilesi, aşırı rehaveti yüzünden iktidar mücadelesini kaybetmiştir.

• Haşimiler (ve Ali) iktidar mücadelesinde haklı egemen sınıf kanadıdır. Kendilerine büyük haksızlık yapılmıştır. Bu anlamda mazlumdurlar. Ancak mazlum olmak, aristokrat ve egemen sınıf olmaktan çıkmayı gerektirmez.

• Ömer-Osman-Muaviye üçlüsü, Haşimilere ve Ali'ye büyük haksızlık etmiştir. Bu anlamda zalimdirler. Ancak haksızlık ve zulmün en büyüğüne maruz kalanlar aşağıdakilerdir: İslam toplumundaki yoksul sınıf ve tabakalar, sömürülen geniş köylü yığınları, toprakları işgal edilmiş halklar, mevali(*köleler*)dir.

Son şıkkı, günümüzdeki bir benzetmeyle açabiliriz: Demokratik hukuk kuralları açısından 12 Eylül 1980 darbesini yapan askeri cunta, o dönem partilerinden AP, CHP, MSP gibi hakim sınıf partilerine haksızlık etmiş; koalisyon hükümetini devirip parti liderlerinden Demirel, Ecevit, Erbakan gibileri haksız yere gözaltına almış, bazılarını yargılamış ve tüm politikacılara siyaset yasağı getirmiştir. Hukuki yönden bir iktidar gaspıdır bu; devrilenler, mazlum konumundadır. Ancak toplumsal ve siyasal açıdan bakılınca, anılan liderlerin aynı zamanda zalim ve sömürücü egemen sınıf partilerine mensup oldukları görülmektedir..

G) Ali: Şeriat, Hilafet ve Nimet İçin Savaştı

Kimi *Aleviler*, **Ali**'yi göklere çıkarıp onda evrensel değerler aramayı meslek edindiler. Ali'yi bir insan olarak değil, güzellikler ve erdemler bütünü gibi ele aldılar. **Çamuroğlu**'nun deyimiyle, "Ali dendi mi, bir insandan çok daha fazlası anlatılmak isteniyor."(389) İyi, güzel; peki, Kureyş aristokrasisinin Haşimi kabilesi mensubu Ali'nin, yine Kureyş aristokrasisi içinde yer alan Ebubekir, Ömer, Osman'dan ne farkı var? Huy, mizaç vs. gibi kişisel özellikleri bir yana bırakırsak; genel kabilecilik anlayışı, akrabalık ilişkileri, siyaset tarzı, İslam şeriatının kuralları içinde hareket etme, Peygamber sünnetini (söz ve davranışları bütünü) uygulama, Allah yolunda Cihad etme, İslam devletini güçlendirme, diğer halkları sömürme açısından, Ali'nin kendisinden önceki üç halifeye üstün olan tarafı ne?

Bu sorulara, "Niteliksel hiçbir farkı yok" yanıtını veriyoruz. Çünkü:

• Ali, İslam anayasası Kur'an ile İslam'ın ikinci direği olan Peygamber sünnetini en iyi izleyen bir Sünnidir: "Bilin ki Kur'an, öğüdünde aldatmayan, yol göstermede insanı azdırmayan, söyleyişte yalan söylemeyen bir öğütçüdür. Kur'an ile oturup kalkan, doğrulukta fazla bir şeye ulaşarak, körlükte noksana erişerek oturup kalkar. Dertlerinizde Kur'an'dan şifa dileyin, güçlüklerinizde O'ndan yardım isteyin"(390) şeklinde öğüt verirdi Ali. "Konuşan Kur'an" olarak bilinen Ali'nin; "Allah hakkında (yaratması olayını) düşünün, Allah hakkında (O'nun mahiyeti hakkında) düşünmeyin. Yoksa helâk olursunuz" diyen Ali'nin; akılcı, rasyonalist ve özgürlükçü düşünceyi savunduğu söylenebilir mi? *Cami-ül Sağir*'in 1. cilt, 111. sayfasında aktarılan bu rivayet, düpedüz felsefi düşüncenin, akıl yürütmenin, usavurmanın engellenmesi anlamına gelmez mi? Yani, Ali'ye göre; felsefeyle uğraşmak "helâk olmak"la birdir. Bu görüş İs-

---

389. *Cem* dergisi, Aralık 1993.
390. *Nehc-ül Belağa*, s.55.

lam tarihinde en gerici âlim **İmam Gazali**'nin felsefeyi küçümseyip onu kâfirlikle eşdeğer tutan zihniyetinin de öncüsüdür.

• Günümüz deyimiyle Ali, halis muhlis bir şeriatçıdır. O, insanları, bu ölçüte vurarak ayırırdı: "İnsanlar iki bölüktür: Bir bölüğü *Şeriat*'a uyar; öbür bölüğü, *bid'ata* (sapkınlığa) sapar... Bağışlanmayan zulüm, Allah'a şirk (ortak) koşmaktır... Cihad, İslam'ın en yüce rüknü(temeli)dür. Namaz kılmak, dinin esasıdır. Zekât vermek farzdır. Oruç tutmak, azaptan kurtarır. Kâbe'yi ziyaret etmek, yoksulluktan kurtarır; günahları yur, yıkar..."(391)

• Ali, Peygamber soyundan gelmeyi, O'nun siyasetini izlemeyi kendine büyük övünç vesilesi yapmıştır: "Biz, *Nübüvvet* (peygamberlik) ağacı, vahyin indiği mahal; meleklerin inip çıktığı yeriz... O'na (Hz. Muhammed'e) hayatında da, mematında da (ölümünde de) benden daha yakın, halifeliğe benden daha lâyık kimse var mı?"(392)

• Ali, İslam devletine karşı çıkanları "kâfir/sapık" sayıp, onları kılıçtan geçirmiştir: "Bilin ki siz, İslam'la bağınızı kestiniz. Dinden çıkanları kahrettim... Allah'a ant olsun ki, savaşta onların kanlarıyla bir havuz dolduracağım..."(393)

Verilen dört örneği de az ya da çok oranda **Ebubekir**, **Ömer** ve **Osman**'da da görmek mümkündür. Dördü de İslam'a bağlılıkları ve şeriat uğruna mücadelelerinden ötürü, Peygamber'in sınırsız övgüsüne mazhar olmuştur. Kimse, ilk üç halifenin şeriattan saptığını, Kur'an ve Sünnet'i takip etmediğini, İslam'dan dönenleri kılıçtan geçirmediğini, İslam'ı başka türlü anladığını ileri süremez. O halde bu noktalarda Ali'yle önceki halifeler arasındaki fark niteliksel değil, nicelikseldir. İslami deyimle belirtirsek, şeriat çerçevesi içinde içtihad'dır. İçtihad'da hata ve sevap olabilir. Ancak bunlar İslam dairesindedir. İslam âlimlerinin nazarında, müçtehidlerin hepsi cennetliktir.(394)

---

391. Age. s.51-110.
392. Age. s.69-72.
393. Age. s.138-205.
394. **A. Faruk**, age. s.29-59-79.

Yeri gelmişken değinelim: **Rıza Zelyut**, kendince bir "Şeriat" tanımı yaparak diyor ki: "İslam'ı yozlaştırmanın yoludur şeriat. Sahte din sayılan şeriat ile İslam dini arasında bir uçurum doğmuştur. Şeriat, İslam'a bağlanma değil İslam'dan uzaklaşma yolu olarak egemen sınıf adamlarınca ağır ağır dokunmuştur. Bu anlayışın, Hz. Muhammed'in yüksek uygulamaları ile ilişkisi yoktur. Bugün, Müslümanlığın özü gibi gösterilen ve hakiki din kurallarının toplamı gibi sunulmaya çalışılan 'Şeriat', aslında İslam dininden kesin bir kopuşu ve partileşmeyi ifade eder. İslam dininin gerçek kurallarının bulunduğu tek kaynak, Kur'an'dır. Kur'an'da, İslam dinini anlatmak üzere şeriat sözü kullanılmamıştır..."(395)

Zelyut, malumatfuruşluk taslarken bile, hep eğri minberden vaaz veriyor. Çünkü dini bilgisi ve hele İslami bilgisi kıttır. Bu yüzden de nereye dönse, oraya çarpıyor.

1. Her şeyden önce; "Bozacının şahidi şıracı" hesabı, kanıtlarını modernist Kur'an yorumcusu **Yaşar Nuri Öztürk**'ün "*Kur'an'daki İslam*" adlı incelemesine dayandırması büyük bir eksikliktir.

2. 'Şeriat' sözcüğü Kur'an'da yer almaktadır. Kaldı ki Şeriat kavramı, sadece İslam diniyle ilgili olmayıp aynı zamanda Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta da vardır. Din ve şeriat ayrımı buradan kaynaklanmaktadır.

3. Zelyut'un yere göğe sığdıramayıp her dediğini doğru kabul ettiği Halife Ali bile, yukarıda belirttiğimiz gibi, "Şeriat" sözcüğünü İslam'ın doğru yolu olarak kullanmıştır.

4. Şeriat, İslam'dan sapma değil, bizzat ortodoks İslam'ın özüdür.

5. İslam'ı kurup bugüne taşıyanların tümü egemen sınıf temsilcileridir. Ali de buna dahildir. O, Kureyş aristokrasisinin bir kanadını temsil eder, Muaviye ise diğer kanadını.

6. Egemen sınıfların adım adım uyguladıkları şeyin adı "Şeriat" değil, İslam şeriatı çerçevesinde *içtihad*'dır; buna *örf* de girer. O halde şeriatı bozan içtihad ile *örf*'ün nerede, ne zaman, hangi maksatla ve ne oranda uygulanıp uygulanmadığı meselesidir.

---

395. **Rıza Zelyut**, *Muaviye'den Erbakan'a Din ve Siyaset*, s.54-68, Yön yay., 1996, İst.; *Nehc-ül Belağa*, s.312-315.

7. Ali'ninki de dahil, İslam'daki her kutuplaşmanın adı hizip'tir yani günümüz deyimiyle parti'dir.

8. Zelyut, güya şeriat tanımı yapmak iddiasıyla yeni bir icat çıkarıyor: Şeriat sahte İslam; Kur'an gerçek İslam. Zelyut'un bu denkleminde ne kadar yanıldığını, tarihten günümüze gelen Sünni ve Şii din âlimlerini okuyarak daha iyi anlayacağını umarız.

Kureyş aristokrasisi içinde Ali'nin konumuna yeniden dönüyoruz. Kureyş, İslam öncesi dönemden beri kabileler konfederasyonudur. En tepede iki aile yer alır. *Biri;* Osman ile Muaviye'nin de mensup olduğu Ümeyyeoğulları (Emevi) kabilesi ki, ataları Abdülşems üzerinden Abdümenaf ailesine kadar uzanan koldur. *Diğeri;* Muhammed ve Ali'nin bağlı bulunduğu Haşimoğulları kabilesinin Abdülmuttalib üzerinden Abdümenaf'a bağlanan koludur. Yani her iki aristokrat kanadın ortak atası, Abdümenaf ailesidir. Bu hanedanlık, oldum olası, Mekke'de ticaret yapar; kentin egemenliğini elinde tutar, diğer kabilelerin artı ürünlerine ortaklaşa el koyarlardı. Bu arada evlilikler yoluyla çokça kız alıp kız vermiş; kanları birbirine karışmıştır. İslam önderleri de bu gelenekten pek ayrılmadılar.

Örnekleyelim:

İslam önderi **Muhammed,** yine Kureyş'in başka kolu olan Adiyy kabile önderi Ebubekir'in kızı **Aişe**'yle evlendi. Ardından Kureyş'in bir başka kabile mensubu Ömer'in kızı Hafsa'yı nikâhladı. Halife Ebubekir, Hz. Ali'nin kardeşi samimi Müslüman Caferi Tayyar'ın kızı **Esma** ile evlendi. Halife Ömer, iktidar kavgalarının olduğu bir dönemde, Ali'nin kızı **Ümmü Gülsüm**'ü büyük bir başlık mukabilinde kendine eş olarak aldı. Halife Osman, Peygamber'in iki kızını sırayla almıştır. Ali ise, Peygamber kızı **Fatıma**'yla evlenmiştir. O'nun ölümünden sonra aldığı toplam yedi eş arasında Ebubekir'in dul eşi **Esma Binti Ümeys** de bulunuyordu.

Şöyle bir bakınca; karmaşık akrabalık ilişkilerini görürüz. **Ebubekir**; hem Peygamber'in kayınpederi hem de O'nun damadı (torunundan ötürü) sayılır. **Ömer** de aynı durumdadır. Ali, **Osman** ile bacanaktır. Ömer, başka bir hanımından ötürü Peygamber'in bacanağıdır. **Ali**, akrabalık ilişkilerini, **Muaviye**'ye yazdığı bir mektubunda şöyle açıklar: "Sizinle karışmışız; kız

alıp kız vermişiz. Görünüşte sizi, kendimizle bir tutmuşuz. Fakat bu, eskiden beri size olan üstünlüğümüzü engellemez. Siz, bizim derecemizden değilsiniz; nasıl olabilirsiniz ki: Peygamber, bizden; yalanlayan da sizdendi."(396)

İşin ilginç tarafı, bu kız alıp vermeler; bir anlamda nimetlerin ve soykütüğünün Kureyş içinde dolanıp durması, dört halife arasındaki hilafet kavgalarının en ateşli olduğu dönemlerde de sürmüştür. Mesela Ömer, Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'ü, hilafeti müstakbel kayınpederinin elinden aldıktan sonra nikâhlamıştır. Bu akrabalık ve kanbağı meseleleri, zaman zaman iktidar sahipleri tarafından birbirlerine karşı kullanılıyordu.

Tarihçi **Ahmed Cevdet** tipik iki örnek veriyor:

Bir: "Ali, Hz. Osman'a gidip, 'Neden yakınlarını vali yapıyorsun? Onlar hakkında şikâyetler var' diye sorunca Halife cevap verdi: 'Ey Ali, onlar senin de akrabandır.'"(397)

İki: "Muaviye, oğlu Yezid'i, yerine halife olarak tayin etmeyi düşünmektedir. Konuyu Hz. Hüseyin, Zübeyr oğlu Abdullah ile Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a danışır. Onlar itiraz edince de şöyle der: 'Yezid, sizin kardeşiniz ve amcazadenizdir. Onun hilafetini kabul etmenizi istiyorum..."(398)

Alevi kamuoyundaki genel kanaat şu yöndedir: "Ali hilafeti istemiyordu. Ama onu almaya mecbur oldu." Bu tür bir söylem, halkın alçakgönüllü oluşunun, bir rant ve baskı aracı gördüğü iktidara soğuk bakışının ifadesidir. Hoş görülebilir, anlayışla karşılanabilir. Ancak **Zelyut** gibi yazarlar, olayı, "Tarihsel bir gerçeklik"(399) diye sunuyorlar. Amaç, **Ali** üzerinden "Şeriata değil de gerçek İslam'a" bağlanmak istenen *Aleviliği*, onun kişiliğinde efsaneleştirmektir.

İşte bu noktada işin rengi değişiyor. Gerçeği ortaya koymak elzem hale geliyor. Mantıken şu varsayımdan yola çıkmak mümkün: Eğer **Ali**, halifelik iddiasında bulunmasaydı, gözü ha-

---

396. Bkz. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.15-286, Çağ yay; **M. Necati Bursalı**, *Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Fatıma-ı Zehra* adlı dört ayrı kitabı; Dr. **Nayif Mahmud Maruf**, *Emeviler Devrinde Hariciler*, s.60-67.

397. *Kısas-ı Enbiya*, c.II.s.332.

398. *Kısas-ı Enbiya*, c.III. s.208-209.

399. *Cem* dergisi, Ekim 1996, "*Alevilik Nedir II*" yazısı.

lifelikte olmasaydı, onun için mücadele veriyor olmasaydı; Peygamber'in ölümünden Kerbelâ olayına kadar varan kanlı çatışmalar hiç mi hiç olmayacaktı. En azından Ehl-i Beyt'in içinde bulunduğu bir çatışmadan söz edilemeyecekti. Muhtemeldir ki çatışma, Medineli Ensar ile Mekkeli Muhacirler arasında yaşanacaktı veya Kureyş aristokratları ile Mısır, Basra, Kûfe halkı arasında bir mücadele halini alacaktı. Yani, basitçe ifade edersek; egemen sınıflar arasındaki mücadele böylesine ön plana çıkmayacak; ezilenlerle ezenler, mazlumlar ile zalimler, yönetenlerle yönetilenler arasındaki mücadele gündemde kalacaktı.

Öte yandan, **Ali**'nin halifeliği istediğine, ona başından beri kendini hazırladığına ilişkin o kadar çok rivayet var ki! Bazılarını yukarıda belirttik. *Nehc-ül Belağa*'dan birtakım örnekler verelim: "Hilafete benden daha lâyık kim var?.. (Ey Resulullah!) Emanetin (*halifelik*) benden alındı; bana verdiğin (*halifelik*), elimden çıktı... Ant olsun Allah'a ki filan (Ebubekir), onu (halifeliği) bir gömlek gibi giyindi. Oysa daha iyi bilirdi o; ben, hilafete nispetle değirmen taşının mili gibiydim; hilafet benim çevremde dönerdi... Gördüm ki sabretmek daha doğru; sabrettim; ama gözümde diken vardı, boğazımda kemik vardı; mirasımın yağmalandığını görüyordum. Birincisi (Ebubekir) onu, falana (Ömer'e) verdi...

Ne kadar şaşılacak şey ki, (Ebubekir) yaşarken halkın kendisini bırakmasını teklif ederdi; ölümünden sonra yerine öbürünün (Ömer'in) geçmesini sağladı. Bu iki kişi (Ebubekir-Ömer ikilisi) hilafeti, devenin iki memesi gibi aralarında paylaştılar. O (Ömer), hilafeti, düz ve düzgün olmayan çorak bir yere attı (yani Osman'a verdi)... Derken, üçüncüsü (Osman) kalktı; hem de bir haldeki, iki yanı da yelle dolmuştu: İşi gücü, yediğini çıkaracak yerle, yiyeceği yer arasında gidip gelmekti. Onunla beraber babasının oğulları (Emevi sülalesi) da işe giriştiler; Allah malını ilkbaharda devenin otları, çayırı çimeni yeyip sömürmesi gibi yediler, sömürdüler. Sonunda onun da ipi çözüldü; hareketi, tezce yaralanıp öldürülmesine sebep oldu... Allah'ım, bu kişi (Muaviye-F.B.) ve yandaşları yakınlık bağlarını kestiler; bana zulmettiler. Bia'tımı inkâr ettiler; halkı aleyhime kışkırttılar..."(400)

---

400. *Nehc-ül Belağa*'nın 72-162-168-169 ve 205. sayfaları.

H) Ali: Üç Halifenin de Akıl Hocasıdır

İktidarı kaybetmenin verdiği iç acısıyla Ali'nin böyle konuştuğuna, hattâ kılıca sarıldığına pek bakmayın. Aslında hakim sınıflar arasında bir kavgadır bu. Ali, esasta, Kureyş aristokrasisinin "bekası"ndan yanadır. Üstelik kendinden önceki üç halifeye de olmadık iltifatlarda bulunmuştur.

Şöyle bir göz atalım:

1. Çocuklarından bir kısmını Ebubekir, Ömer, Osman diye adlandırmıştır.(401)

2. Ebubekir'e övgü dizmiştir: "İyilikte önde olan, hayırda herkesi geçensin. Resulullah'ın ifadesiyle, 'Sen ümmetin en üstünüsün. İbrahim aleyhisselam gibisin. Cennet kapıları üzerinde senin adın yazılıdır.' Sen, Resulullah'ın gören gözü, bilen kalbisin. Bütün müminlerin toplamından daha ağır imanın var. Resulullah sadakatin evi, sen de kapısısın. Resulullah ile aynı topraktansın. Sekiz cennetten sana çağrı gelir..." Ebubekir'in vefatı üzerine **Ali**'nin söylediği söze bakalım: "Sen, fırtınaların ve en şiddetli kasırgaların kımıldatamadığı bir dağ idin. Hiç kimsenin, sende değersiz bulduğu bir vasıf yok. Allah, senin sevabından bizi mahrum etmesin. Bizi, senden sonra saptırmasın..."

Buna karşılık o da **Ebubekir**'den şu övgüleri almıştır: "Sen, Resulullah'a en yakınsın. Arap erkeklerinin en iyisisin, kadınların en iyisini (Fatıma) alansın. Hz. Âdem ile Hz. Yusuf'a benzeyensin. Allah, ilmi sana vermiştir. Resulullah Sırat köprüsünde, Cennet'te Havz-ı Kevser'de ve Allah'ı görürken yanında hep sen varsın. Sen ilmin kapısısın. Sen Resulullah ağacının dalı, budağısın..."(402)

Ali, benzer övgüleri **Ömer** ve **Osman**'dan da duymuş ve onlara aynısıyla karşılık vermiştir. Bir keresinde, kendisini Ebu-

---

401. *Doğuştan Günümüze..*, c.2. s.262-263.

402. *Menakib-i Çihar Yar-i Güzin*'den aktaran **A. Faruk**, *Eshab-ı...*,s.136-138; **İsmail Mutlu**, age. s.329-330.

bekir ve Ömer'den üstün tutanlara kızarak şöyle demiştir: "Duydum ki, bazıları beni, Ebubekir ile Ömer'den üstün tutuyormuş! Daha önce bu sözleri işitseydim, söyleyenleri cezalandırırdım. Ama ilk defa duyduğumdan, cezalandırmam gerekmiyor; öğüt vermekle yetineceğim: 'Ebubekir ve Ömer'i sevmek, ibadettir. Onlara düşmanlık etmek de günahtır'..."

Yine, **Ömer** hakkında; "Ey Ömer, Ehl-i Beyt'i senin gibi kim övebilir ki! Ben, Allah'ın huzuruna senin işlediğin bir amelle çıkmaktan çok hoşlanırım. Senden başka ameline (davranışına) bu kadar imrendiğim kimseyi bulamadım... Ömer'in ölümü, İslam için büyük bir boşluktur; kıyamete kadar doldurulamaz" türünden sözler söylemiştir.(403)

3. Hilafet için onca istekli Ali, Ebubekir'in halife seçilmesini hazmedemeyip Medine halkı arasında kulis yaptı. Eşi Fatıma'yı bir eşeğe bindirip, geceleri kapı kapı dolaştırırdı. Ancak halk, "Ey Peygamber kızı! Bir kere Ebubekir'e biat ettik; dönemeyiz. Kocanın aday olduğunu bilseydik ona ederdik"(404) diyerek Ali'ye destek vermekten kaçındılar. Ali-Fatıma ikilisi, başlangıçta Ebubekir'e biat etmediler. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi Ömer, Ali'nin evine baskın yapıp, "İslam devletinin sağlamlaşması için, gerekirse ikinizi de ateşte yakarım" diyerek Ali-Fatıma çiftini tehdit etti. Boğuşma sırasında Ali'nin kılıcı kırıldı. Fatıma, yediği bir darbe sonucu çocuğunu düşürdü.(405)

Onca baskıya rağmen **Fatıma**, biat etmemekte direndi ve **Ebubekir-Ömer** ikilisine küs öldü.

Fakat **Ali**, eşinin ölümünün hemen ardından **Ebubekir**'e biat etti. İkili görüşmede **Ali** dedi ki: "Biz, senin faziletini, Allah'ın senin üzerindeki nimetini inkâr edenlerden değiliz. Bu nimetler yüzünden de seni kıskanmıyoruz. Fakat sen, bize karşı sert davrandın ve bizi korumadın. Biz, Peygamber'e yakınlığımız sebebiyle bir hisse sahibi olduğumuzu sanmıştık..." **Ebube-**

---

403. **Bursalı,** *Hz. Ömer* (s.142 ve 224) ile *Hz. Osman* (s.66-67) adlı iki kitap; **İsmail Mutlu,** age. s.329-331.

404. **T. Ebu İlm,** *Hz. Fatıma,* s.150; *Nehc-ül Belağa*'ya **Gölpınarlı** şerhi, s.165; **Mesudi,** *Muruc-ül Zeheb,* c.1. s.414.

405. *Nech-ül Belağa*'ya **Gölpınarlı** şerhi, s.164-165.

kir yanıtladı: "Allah'a yemin ederim ki, Resulullah'ın yakınlarını gözetmek, benim için kendi akrabamı korumaktan daha sevimlidir..."(406)

Sohbet gösteriyor ki, mesele, "*nimet*" yani "iktidardan kimin ne kadar pay alacağı" meselesidir. Nitekim **Ali**, barışmadan sonra Ebubekir, Ömer ve Osman'a 25 yıl süreyle aralıksız danışmanlık yapmıştır. Atlas okyanusundan Hint denizine, oradan Ortaasya'ya kadar genişleyen İslam imparatorluğunun başdanışmanı, "Harp Meclisi ve Fetva Makamı" üyesi olmuştur. Halife Ömer'in, şeriata aykırı davranan birisine verdiği cezayı az bularak ceza artırımına gitmesini salık veren kişi de **Ali**'dir. Keza, "Ömer'i irşad edip yol gösteren", Halife ile birlikte **Veysel-ül Karani**'yi dağdaki mağarasında ziyaret edip birlikte feyz alan da odur. Sasani ordusuyla savaşacak Arap-İslam ordusunun komutanı sıfatıyla cepheye gitmek isteyen Halife Ömer'i, "Allah göstermesin. Sen ölürsen bu İslam'ın hali nice olur?" diyerek alıkoyanın da Ali olduğunu belirtmek gerek. Bu güvenilirliği nedeniyle Ali, başkent dışında karargâh kuran Halife Ömer tarafından Medine'de halife vekilliği görevine getirilmiştir.(407)

Ömer, Ali'nin bu iyiliğini karşılıksız bırakmadı. *Fey* ve *Atiyye* gelirlerinin eşit oranda değil de derecelere (sınıfsal ve siyasal ölçütlere) göre bölüşümünü resmileştiren "Divan Teşkilatı"nın yazımında *Ehl-i Beyt*'i kolladı. Özellikle Ali ailesiyle Haşimi kabilesi mensuplarına önemli paylar dağıttı. Mesela Halife, kendi kabilesi Tayyoğulları ile bazı İslam ünlülerinin tüm itirazlarına rağmen, "Divan Teşkilatı" kaydını şu sıraya göre yaptı: Peygamber'in amcası, Ali'nin akıl hocası ve amcası, İslam'ın kıdemli elemanı Abbas, sonra Ali; ardından Peygamber'e soyca yakın olanlar (yani geniş anlamda Ehl-i Beyt ile Haşimi kabilesi); aralarında Ümeyyeoğullarının da bulunduğu beş Kureyş kabilesi ve nihayet kendi kabilesi Tayy'a *Atiyye* tahsis etti. En yaygın rivayete bakılırsa, Hz. Abbas'a yıllık 12 bin dirhem; Peygamber hanımlarına 12 bin dirhem; Hz. Ali'ye 5 bin dir-

---

406. **Bursalı**, *Hz. Ali*, s.211.
407. **Bursalı**, *Hz. Ömer*, s.142-169-193-194; *Hz. Ali*, s.213-218.

hem; iki oğluna yani Hasan ile Hüseyin'e beşer bin dirhem dağıtılmıştır.(408)

Ali bununla da yetinmez; "Ebubekir, Ömer ve Osman'ın üçüne de biat ve itaat ettim. Onlara haklarını verdim; ordularında savaştım, verdiklerini alırdım, savaşa gönderirlerse gider savaşırdım. Onların talimatıyla, cezalı olanları huzurlarında cezalandırırdım" diyerek üç halifenin icraatlarına nasıl ortak olduğunu anlatır. Gerçi, savaşa katılıp katılmadığı tartışmalıdır. Yukarıdaki ifadesine bakılırsa, üç halife zamanında gönderildiği yerlerde savaşa katılmış. Katılmadığı yolundaki rivayetlerin doğru olduğunu varsaysak bile, İslam ordusunun "Genelkurmay" ekibinde (Harp Meclisi) çalıştığı kesindir.

Ayrıca Ali, iki oğlu **Hasan** ile **Hüseyin**'i, Ömer zamanında Horasan seferlerine de gönderdi. Osman zamanında Afrika fetihlerine kattı.(409) Bunun sonucu olarak Ömer, her birine 20'şer bin dirhem verilmesini emretti. İran seferi sırasında Hükümdar Yezdigerd'in esir edilen kızı Şahbanu'yu, savaş ganimeti diye Hüseyin'e veren de Ömer'den başkası değildi.(410)

Sergilediklerimiz; **Zelyut**'un daha önce "ciddi araştırma" diye öne sürdüğü, "Hz. Ali, Arap sömürgeciliğine ve başka halkların ezilmesine karşı olduğundan, bir daha savaşa katılmadı" iddiasını yalanlar niteliktedir. Bu nasıl iştir ki; hem sömürgeciliğe karşı olacaksın, hem de fetihteki ganimetlerden üst derecede pay alacaksın? Hem anti-sömürgeci olacaksın, hem de Harp Meclisi'nde görev alıp; Hasan ile Hüseyin'i bir Horasan'a, bir Afrika seferine göndereceksin!

Ali, daha önce de değindiğimiz gibi; Hz. Osman ile kavgasında, sadece O'nun iktidar koltuğundan inmesini istiyor ama İs-

---

408. *Doğuştan Günümüze Kadar*...c.2. s.146-165. Ayrıca bkz, *Ebu Yusuf*, c.1. s.313-319; **Belazuri**, Ensab, c1. s.548-560; **Taberi**, *Tarih*, c.1. s.2413. Öte yandan, **Ahmed Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya* adlı kitabında Ali'ye verilen miktarın 8000 dirhem, Hasan ile Hüseyin'e de dörder bin dirhem olduğunu kaydeder.

409. **Taberi**, *Tarih*, c.4. s.269'dan aktaran **H. Onat**, age. s.63; **Bursalı**, *Hz. Osman*, s.113; **A. Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, c.2. s.275; **C. Suyuti**, *Tarih-ül Hulefa*, s.166'dan aktaran **İ. Mutlu**, age. s.306-320.

410. **Bursalı**, *Hz. Ömer*, s.224-225.

lam devletine yani Şeriat düzenine halel gelmesinden de korkuyordu. "Eğer Osman'ın öldürülmesini emretseydim katil olurdum. Engelleseydim, Osman'a yardım etmiş olurdum" diyerek hep ikili oynadı. İktidarı devirip devirmemekte iki arada bir derede durdu. Bir yandan, Osman'ın halifelikten çekilmesini talep ederken; öte yandan, olası bir halk ayaklanmasından korkuyordu. Mısır, Kûfe ve Basra'dan gelen isyancılarla Osman arasında yapılan ilk anlaşmanın garantörlüğünü üstlenen de **Ali**'dir. Dikkat çekicidir; Medine'de İslam ünlülerinden (Sahabe) 10 bin kişi, eli silah tutanlardan 20 bin kişi bulunmasına rağmen; **Osman**'ın evini kuşatıp onu öldüren isyancı kalabalığa müdahale edilmiyor. Hepi topu 1000-2000 kişiden ibaret bu isyancıları önlemek, Medineliler açısından pek kolaydı. Ancak geniş kitleler, tarafsız kalmayı yeğlemişti. Osman'ın cenazesi üç gün yerde kalmış, kimse cesaret edip kaldıramamıştı. Nihayet Ali'nin izin vermesiyle cenaze kaldırılabilmişti. Cenazeyi taşlamak isteyenlere ise Ali engel olmuştu. Osman'ın cenaze namazına katılımın çok az olması da halkın bu Halife'den hoşnut olmadığı, ölümüne bilerek göz yumduğu biçiminde yorumlanabilir.[411]

Bu noktada, **Ali**'nin, "eşitlik, adalet" uğruna hareket ettiğini söylemek çok zor. Tam tersine, çıplak sömürü düzeni ayyuka çıkan **Osman** yönetimine karşı, olabilecek bir halk ayaklanmasının önüne geçmiş; bu kargaşayı kendi çıkarına gelebilecek biçimde kullanmıştır. 1996 Kasım ayından itibaren Türkiye'deki rejimin çürümüşlüğünün ve REFAHYOL hükümetinin pervasızlığının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan, "Çete+Mafya+Aşiret+Devlet" olgusuna yönelik halkın tepkilerini kendi çıkarı için kullanmaya çalışan dönemin ANAP lideri **Mesut Yılmaz**'ın tutumundan çokta farklı değildir **Ali**'ninki. Devrimcilik, eşitlikçilik, sosyal adaletçilik yok burada. Söz konusu olan siyasi fırsatçılıktır. Aynı fırsatçılığı **Aişe** de yapmıştır. Hattâ **Osman'a** karşı

411. **İbn Ebi Rabbihi**, *Ikd-ül Ferid*, c.4. s.308; **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.59-69; **Taberi**, *Tarih*, c.3. s.391-397'dan aktaran **Akbulut**, age. s.169-189-190; **Onat**, age. s.33.

ilk kışkırtıcı odur. Peygamber eşi yani *Ümmü'l Müminin* (Müminlerin Anası) olması nedeniyle sözü dinlenir biri rolündedir. Bu yüzden Osman'a karşı muhalefette, halkın birçoğu, Ali'den ziyade Aişe'ye gidip şikâyette bulunurdu. **Aişe**, öylesine açık tavırlı ve kışkırtıcı idi ki; "*Nasel*" (yaşlı sırtlan) diye hitabettiği **Osman** için, "Allah O'nu öldürsün, O'nu öldürün!" diyebiliyordu. Onun sağa sola mektuplar yazarak, halkı isyana teşvik ettiği de nakledilmiştir. Aişe'ye göre, Osman yönetimi halifelik değil, "saltanat ve hükümdarlık" oluvermiştir artık.(412)

Bu söylem bile, **Ali**'ninkinden daha kışkırtıcı ve halkı harekete geçiricidir. Osman'a muhalefetin en âlâsını Aişe yapıyorsa; o zaman Osman iktidarının devrilmesinde Ali'ye olmadık paye biçmek niye? Alevi ve Şiiler açısından, neden **Aişe** bir kahraman olarak algılanmıyor veya Aleviliğin kökeni oraya bağlanmıyor da, gidip **Ali**'ye bağlanıyor? Hadi Aişe'yi anladık! Ali'yle küslüğü geçmişe dayanıyor; Cemel olayında da Ali'ye başkaldırdı. Peki, Osman'ı halife tayin eden Şûra Başkanı **Abdurrahman bin Avf** (ki kıdemli bir Sahabe'dir yani Peygamber dostu olup, Cennet'e girecek ilk on kişiden biridir), Osman'ın kötü yönetmesi üzerine, onunla bir daha konuşmamış, ölünce de cenaze namazını kıldırmasını istememişti. **Ali**'ye hitaben; "Gel, kılıç alıp birlikte Osman'ı devirelim!" dediğinde, Ali niçin tereddüt etti? *Aleviler*, neden bu zatı kahraman ilan edip, Aleviliği onun üzerinden İslam'a bağlamıyorlar?

Sorular çoğaltılabilir.

O kadar ki; **Ali**, iki oğlu **Hasan** ile **Hüseyin**'i, evi kuşatılmış Halife Osman'ın yanına koruma görevlisi olarak gönderebiliyor.(413) Aleviler ile Şiiler **Osman**'a düşmanlık ededursunlar, Ali'nin Osman'la uzlaşması ve hattâ onu koruyup kollaması inkâr edilecek gibi değildir.

---

412. *Nehc-ül Belağa*'da **Gölpınarlı** şerhi, s.212; **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.70; **Oral Çalışlar**, *Hz. Ali-Muaviye Çatışması*, s.92; **Ahmed Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, c.2. s.92; **İbn-i Arabi**, *el Avasım*, s.136; **Akbulut**, age. s.185.

413. **Bursalı**, *Hz. Osman*, s.233; **Akbulut**, age.; **H. Onat**, age. s.187; **Mesudi**, *Muruc-ül Zeheb*, c.2. s.353; **A. Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, c.II. s.341.

I) Kureyş Aristokrasisinin İki Kurbanı: Ali ve Hüseyin

Osman'ın Ali tarafından öldürüldüğü iddiası, **Muaviye** ile **Aişe**'nin taht kavgasında uydurduğu bir söylentidir.(414) Bu nedenle, ünlü "*Qamis-ü Osman*" (Osman'ın gömleği) özdeyişi Arap edebiyatına kadar girmiştir. Bu özdeyiş, "sudan bahane"yi, hani "kurdun kuzuyu yemek için, suyumu bulandırdın demesi" türünden bir kavramı ifade eder.

Nitekim **Osman**'ın kanlı gömleğinin zaman zaman Aişe'nin elinde bayrak yapılması; esas olarak Muaviye'nin hükmettiği Şam'a götürülüp aylarca caddelerde dolaştırılması vs gerçekte Halife Ali'yi tahttan indirmeyi amaçlıyordu. Ali, halkı ve Muaviye'yi küçümsedikçe; Muaviye tam tersini yapıyordu.

Muaviye, Osman'ın kanlı gömleğini Şam'da dolaştırıp halkı seferberliğe çağırdı. 50 bin kadar din adamını günlerce o gömleğin başında ağlattı; kutsal cihad için fetvalar yayınlattı. Ali'nin gücünü ve zayıf noktalarını iyi saptadı.

Daha ileri gidelim:

Ali-Muaviye çatışması devam ederken, Ali'nin kardeşi **Âkil**'in 40 bin dirhem borcu vardı. Borcunun ödenmesini Halife'den istedi. Ali bunu reddedince, **Âkil**, Muaviye'ye başvurdu. Zeki **Muaviye**, rakibini tecrit edip Ehl-i Beyt'i içten parçalamak için; "Ben Kureyş'in iyiliklerini, Âkil de kötülüklerini bilir" diyerek Âkil'e 50 bin dirhem borç verdi. Sonra da, "Ali'nin kardeşi olduğu halde, Âkil bile benim üstünlüğümü görüp yanıma geldi" yolunda propaganda yaptı. Parayı alan Âkil, Muaviye'nin talimatı üzerine, halife kardeşi Ali'ye açıkça lânet etti.(415)

Ali'nin kardeşi oğlu **Abdullah bin Cafer** ise, Muaviye'nin Medine'deki mutemeti gibiydi. Her yıl O'nun gönderdiği 10 milyon dirhemi Medineli yoksullara dağıtırdı.(416)

---

414. Ayrıntılar için bkz. **Akbulut**, s.169-237.

415. *Nehc-ül Belağa*'ya **Gölpınarlı** şerhi, s.74. Aynı **Gölpınarlı**, Muaviye'nin Âkil'e 100 bin dirhem verdiğini yazıyor. (Bkz. *Sosyal Açıdan İslam Tarihi*, s.390.)

416. **Ali bin Emrullah**'ın *Ahlâk-ı Alâ-i* kitabından aktaran **A. Faruk**, age. s.68.

Bitmedi, dahası var:

Ali'nin oğlu **Hz. Hasan**, Ehl-i Beyt'ten ve Haşimi aristokrasisinden olmasının getirdiği imtiyazla, "Medine yüksek sosyetesi"nden sayılıyordu. O da, bu imtiyazını iyi kullanıyor; sınıfsal tutumuna yakışan davranışlarda bulunuyordu. Sözgelimi, "Çok evlenir ve çok boşar idi. Aldığı kızlar, ona aşık olurlardı."(417) Eh, hazıra ve bu hayata dağ dayanmaz. **Hasan**, ister istemez parasız kalırdı. "Muaviye'nin, Medine'yi bir ziyareti sırasında, Halife'nin arkasından, 'Borcum var, bana yardım et!' diye koştu. Muaviye'nin talimatı üzerine, Hasan'a bir deve yükü altın verildi ki, miktarı 80 bin altın idi."(418)

Halife Ali, 661 yılında vurularak öldürüldüğünde, İslam ordusunun esas niyeti büyük oğlu **Hasan**'ı halife seçmekti. Nitekim öyle oldu. Ancak Haşimi aristokrasisinin etrafında, iktidarı koruyabilecek yeterli güç ve kudret kalmamıştı. Durumu değerlendiren Halife **Hasan**, bir mektup yazarak hilafeti Muaviye'ye devretmek üzere anlaşma önerdi. Muaviye önerinin üzerine atladı. 661 yılı, iç savaşlardan yorgun çıkan İslam toplumunun "*Cemaat Yılı*" olarak ilan edildi. Bir anlamda, **Hasan** hakkından vazgeçip, yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere, rüşvet karşılığında halifelik hakkını **Muaviye**'ye teslim etmiştir. Kardeşi **Hüseyin**, abisinin tutumunu onaylamamış, ama buna açıkça bir itirazı da olmamıştır. Her ikisi, Muaviye yönetimiyle uyum içinde geçinip gitmişlerdir. Böylece, "Halifelik kimin hakkıdır?" meselesi, 661'de ilan edilen "*Cemaat Yılı*" münasebetiyle kapanmış bir meseledir.(419)

Gölpınarlı, "Hüseyin'in kardeşi Hasan'a, 'Niçin hilafeti devrettin?' diye sorması, itiraz yollu değildir" demektedir. Hasan'ın Muaviye'ye hangi şartlarla hilafeti devrettiği konusunda da görüş ayrılıkları var. **H. Onat**'ın anılan incelemesinin tümü-

---

417. **A. Cevdet,** *Kısas-ı Enbiya*, c.3. s.193-194; **A. Faruk,** age. s.260. Kimi rivayetlere göre Hz. Hasan, 30 ila 100 kadar kadınla nikâhlanmış; bu durum, babası Hz. Ali'yi üzmüştür.

418. **İmam Gazali,** *Kimya-i Saadet,* "Cömertlik" bölümü, s.331; **A. Faruk,** age. s.68.

419. **İbn Kesir,** *El Bidaye Ve'l Nihaye*, c.8. s.16; **Ebu Mıhnef,** *Maktel-u Hüseyin*, s.3'ten aktaran **H. Onat,** age. s.46.

ne bakılırsa; **Hasan** hilafetten vazgeçmiş, kardeşi **Hüseyin**'in de böyle bir iddiası olmamıştır. Yani Haşimiler açısından hilafet meselesi kapanmış bir konudur. Ondan sonrakiler tümüyle ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu tezini başka kaynaklarla destekleyen **Onat,** ısrarla, "Hilafet meselesi bitti" demektedir. Bize kalırsa, meselenin esası da budur.

Şiiliği destekleyen, dolayısıyla Ehl-i Beyt'i aklamak isteyen **Gölpınarlı** ise şunu yazıyor: "Hasan, hilafeti devrederken üç şart koşmuştu: *Bir;* Muaviye, Emir-ül müminin diye anılmayacak. *İki;* Ali yandaşlarına dokunulmayacak ve Ali'ye sövülmeyecek. *Üç;* Muaviye, ölümünden sonra yerine kimseyi halife bırakmayacak." **Gölpınarlı** ayrıca, **Hasan**'ın zehirlenmesi olayını, "Hasan, sürekli Ehl-i Beyt'i methedip, Muaviye ailesini övmekten kaçınıyordu. Dolayısıyla Muaviye, Hasan'ın halifelik iddiasını tazelemesinden korktu" biçiminde yorumluyor.[420]

Gölpınarlı'da, halifeliğin yeniden Ehl-i Beyt'e geçip geçmeyeceği konusuna yer verilmiyor. Buna karşılık **Bahriye Üçok,** "*Emeviler-Abbasiler*" adlı kitabında şu ayrıntıya yer veriyor: "Anlaşmaya göre, Hasan, halifelikten vazgeçip onu Muaviye'ye devredecekti. Ancak, Muaviye'nin ölümünden sonra Hz. Hüseyin halife olacaktı. Buna karşılık Hasan, Kûfe'deki hazineye sahip olacaktı..."[421]

Oral Çalışlar'ın aktardığı rivayetler daha değişik: "...Orduda İmam Hasan'ı kaçırarak Muaviye'ye teslim etmek isteyenler vardı. Bir keresinde çadırına kadar girmişlerdi. Hasan, 'Ben işi Muaviye'ye teslim etmezdim; fakat yardımcı bulamadım. Bulsaydım eğer, gece gündüz O'nunla savaşırdım. Sonunda Allah, ikimiz arasında hükmederdi' diyordu..."[422] Ancak **Gölpınarlı**'dan aktarma olduğundan, onun da Hasan yanlısı bir kaynaktan destek aldığı bilindiğinden, rivayetin doğruluğu kuşkuludur. Her durumda; Hasan, güç dengesinin lehine olmadığını biliyordu. Gene de Kûfe'deki hazine malına karşılık, Halifeliği Mu-

---

420. Bkz. *Sosyal Açıdan İslam...*, s.407-409.

421. **Bahriye Üçok**, "*Emeviler-Abbasiler*", s.48. (**Wellhausen**, *Arap Devleti ve Sükutu*, s.53'ten aktarma.)

422. **Oral Çalışlar**, *Hz. Ali-Muaviye Çatışması*, (**Gölpınarlı**, *Şiilik*, s.375'ten aktarma age. s.147).

aviye'ye teslim edişini yani bir anlamda para karşılığı imamet-hilafet davasından vazgeçtiğini de unutmamak lazım.

Tarihçi **Ahmed Cevdet**'in açıklamasında ayrıntı ve farklılık bulunuyor: "Hz. Ali şehid olduktan sonra Iraklılardan vaktiyle Hz. Ali'nin emrine geçen 40 bin kişi, oğlu Hz. Hasan'a biat etti. **Hasan**, 'Barış isteyenlerle barış içinde, savaştığı kimselerle savaşmak' kaydıyla biat aldı. Herkes kabul etti. Fakat Iraklılar içine nifak tohumları atılmış olduğundan, Hz. Hasan'ın ordusunda nizam ve intizam yoktu. Hilafet makamına hücum ederek mallarını ve eşyasını yağmalayanlar oldu. **Hz. Hasan**, kan dökmeyi sevmezdi. Askerin böylece yolsuz hareketini görünce, savaştan bütün bütün nefret etti, başıbozuk askerle çatışmaya girmekten iyi bir sonuç alamayacağını anladı. Borçlarını ödemek üzere Kûfe hazinesinden 5 milyon dirhemin kendisine verilmesi ve geçimine yetecek kadar maaş alması gibi bazı şartlarla halifeliği Muaviye'ye teslim etti. Kardeşi Hz. Hüseyin ile amcazadesi Cafer'in oğlu Abdullah, bunu işitince itiraz ettiler ise de Hz. Hasan, 'Ben işin içyüzünü daha iyi bilirim' diyerek kararında durdu... Hz. Hasan, Muaviye ile uzlaştıktan sonra, işi Sa'd'ın oğlu Qays'a (komutanlarından biri) bildirmiş, onun da Muaviye'ye biat etmesini istemişti.

Ölen babasının yerine geçen Yezid; **Hz. Hüseyin**, Hz. Ömer oğlu Abdullah ile Zübeyr oğlu Abdullah'tan kendisine biat etmelerini istedi. Ancak Zübeyr oğlu Abdullah ile Hz. Hüseyin, biatı reddettiler. Hz. Hüseyin, Medine'den ayrılıp Mekke'ye gitti. Çünkü kendisini öldürmek istiyorlardı ve o da bundan çekiniyordu. Kûfeliler, Muaviye'nin öldüğünü; Hz. Hüseyin ile Hz. Ömer oğlu Abdullah ve Zübeyr oğlu Abdullah'ın Yezid'e biat etmediklerini işitince, Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet ettiler. Kendisine biat edeceklerine dair 150 mektup gönderdiler. Hz. Hüseyin, bunun üzerine amcaoğlu Müslim bin Âkil'i, Kûfe'ye gönderdi. Müslim Kûfe'ye varınca, 30 bine yakın kimse onun şahsında Hüseyin'e biat etti... Hz. Hüseyin Kûfe'ye doğru giderken, yolda karşılaştığı şair **Ferezdek**, kendisine şöyle demişti: 'Ey Hüseyin! Kûfe halkının gönlü senin için, kılıçları Ümeyyeoğulları için çalışır'..."(423)

---

423. *Kısas-ı Enbiya*, c.3. s.166-228.

Hattâ bu yüzden, Ali yandaşlarından bazıları, **Hasan**'ı sert biçimde eleştirir: "Ey Resulullah'ın oğlu! Bu durumu görmektense, ölmeyi tercih ederdik. Sen bizi, adaletten zulme sürükledin. 40 bin kişi düşmanla savaşmak için senin yanında hazırken, sen savaşı terk ettin..."(424) Bununla birlikte, ölmeden önce **Muaviye** ile çatışmasında **Ali**'yi tutan birçok kimsenin, Emevi yönetiminde Haricilere karşı mücadeleye aktif olarak katıldığını gösteren kayıtlar vardır.

Ali taraftarları içinde **Ziyad bin Ebi Süfyan**'ı saymazsak, Muaviye'ye ciddi biçimde muhalefet eden olmamıştır.(425) Ancak, rahat durmayan taraf **Muaviye**'dir. Şam'dan yeterli ekonomik payı alamayan Kûfe halkının Hasan ile Hüseyin'e yazdıkları başsağlığı mektuplarını, "Hilafet için yeni bir isyan hazırlığı" olarak algılamıştır Muaviye. Öncelikle sosyete hayatı yaşayan Hasan'ın eşi **Ca'de**'nin kıskançlık duygularına hitap etmiş; verdiği zehirle Hasan'ı öldürtmüştür. Muaviye; "Kocan Hasan'ı zehirlersen seni oğluma alırım" yolundaki vaadini yerine getirmemiştir.(426)

Muaviye'nin ölümünden sonra bastıran taraf yine Emevilerdir. Muaviye oğlu **Yezid**, kışkırtıcı bir tutum almıştır. Hüseyin'in hilafet iddiasıyla ortaya çıktığına ilişkin sağlam bir tarihi kanıt yoktur. Olan şey, Kûfe halkının Hüseyin'e yazdığı taziye mektupları ve gittiği Medine'den yeniden Kûfe'ye dönmesini istemelerinden ibarettir. Bu münasebetle Hüseyin'e; "Eğer Kûfe'ye gelip başımıza geçersen, şu kadar bin insan sana biat ederiz" şeklinde öneriler yapılmıştır. **Hüseyin**, abisinin öldürülmesinden sonra, zaten kendisine güvenilir bir sığınak aramaktadır.

Öte yandan, **Çalışlar**'ın, *Hz. Ali-Muaviye Çatışması* adlı kitabında, "Hüseyin, kardeşi Hasan gibi uzlaşma yanlısı değildi. Halifeliğin kendi ailesinin hakkı olduğu inancında ısrarlıydı. Muaviye'nin sağladığı koşullarda ileri atılmaktan geri durmasına rağmen, uygun koşullarda yeniden mücadeleye girişmekten vaz-

---

424. **Ebu Mıhnef,** *Maktel-u Hüseyin,* s.2; **Dinaveri,** *Ahbar,* s.220; **Belazuri,** *Ensab,* c.1. s.243'ten aktaran **Onat**, age. s.46-74.

425. **Taberi,** *Tarih,* c.5. s.176-188'den aktaran **Onat,** age. s.47.

426. Olayı kanıtlayan değişik rivayetler için bkz. **Üçok**, *İslam Tarihi: Emeviler-Abbasiler,* s.29; **A. Cevdet,** *Kısas-ı Enbiya*; **Gölpınarlı,** *Sosyal Açıdan İslam Tarihi,* s.409; **A. Faruk**, age. s.260.

geçmeyeceğini de söylüyordu. Kardeşi Hasan'ın yaptığını yapmadı, Muaviye'ye biat etmedi. Oğlu Yezid'e de biat etmedi..." yolundaki saptaması, derinlik kazanmaya muhtaçtır. Bildiğimiz kadarıyla **Hüseyin**, Hasan'ın kabul ettiği anlaşma şartları gereği Medine'ye dönüp 661 yılından 680 yılına kadar yani **Muaviye**'nin ölümüne dek orada kalmıştır. Açıkça olmasa bile bu, zımnen kardeşi **Hasan** gibi Muaviye'ye biat ettiğini gösterir. Yezid'e başkaldırışı ise, İmamlık/halifelik meselesinin kendi hakkı olduğuna inanmasından değil, can korkusundan, diğer deyişle **Yezid**'in Hasan'ı biat'e zorlaması ya da öldürülmesi karşısında bir tercihle baş başa bırakmasından ileri gelmektedir. Kûfe ehlinin daveti üzerine oraya sığınmaya karar vermesiyle birlikte, İmamet meselesi, iktidar mücadelesi için faaliyet başlamıştır.

Esasen **Hüseyin**'in, 680 yılında Muaviye'nin vefat edip yerine **Yezid**'in seçilmesinden sonra, dedesi **Muhammed**'in mezarı başında yaptığı şu konuşma olayın özünü ortaya koymaktadır: "Günah işleyen Yezid'e biat etmemi istiyorlar. Bunu yaparsam küfre düşmüş olurum, yapmazsam beni öldürürler."(427) Bu da gösteriyor ki, Hasan'ın ölümünden sonra Hüseyin'e biat edildiğine ilişkin tarihi bir kayıt yoktur. Üstelik Hüseyin, ya biat etmek ya da öldürülmek gibi iki kötülük arasında "ehven-i şeri" tercih ederek, Kûfe'ye gitmek zorunda kalmıştır.(428)

Bu yüzden, amcası oğlu **Müslim bin Âkil**'i, Kûfe halkının nabzını yoklamak ve örgütlenme hazırlıklarını yapmak üzere oraya gönderir. Başlangıçta gelen haberler iyimserdir. Umulanın üzerinde destek sözü vardır. Kimine göre 10 bin, kimine göreyse 18 bin kişinin biatı söz konusudur. Fakat Basra valisinin, olaya anında müdahale ederek Kûfelilere önemli ekonomik/maddi imtiyazlar vermeyi va'detmesiyle birlikte, Hüseyin'in temsilcisi **Müslim bin Âkil**'in etrafı birden boşalır ve tek başına namaz kılmak zorunda kalır. Bu da gösteriyor ki, Kûfeliler, Ehl-i Beyt'in imamlığı davasına sahip çıkmaktan ziyade,

---

427. **Onat**, age. s.64-67; Şii yazar **Taberi,** *El İhticac*, c.2. s.13-14; **Ebu Mıhnef,** *Maktel-u Huseyin*, s.8-10-14-15. Özellikle bkz. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.478-490; **İsmail Mutlu,** *Tarihte ve Günümüzde Caferilik*, s.352-355, Mutlu yay., 1995, İst.

428. **Onat**, age. s.66-69.

Hüseyin-Yezid anlaşmazlığını kendi ekonomik çıkarlarını kollamak için kulanmayı denemişlerdir. Emevi yönetiminden istediklerini koparınca da Hüseyin'in iktidar mücadelesine sırt çevirmişlerdir. Onbinlerle ifade edilen taraftar sayısı, azala azala 30-40 kişiye inmiştir.(429)

Emevilerden istediklerini alan Kûfe halkı, Hüseyin'e mektup yazıp onu kente davet edenlerden oluşmuştur. Va'dedilenleri alıp Yezid'e biat eden, hemen ardından Hüseyin'in temsilcisi Müslim bin Âkil'e karşı mücadele edenlerin başında da aynı insanlar vardır. Kerbelâ'da Hüseyin'e karşı savaşa katılan komutanlar da yine bu kesimdendir. Müslim bin Âkil'i sığındığı evde yakalayıp öldürenler de güya imamlık davası için ayağa kalkanlardı.(430)

Gelişmelerden habersiz **Hüseyin**, Kerbelâ denen yerde konudan haberdar olur. Ancak, bir kere yola çıkmıştır. İşin ilginç tarafı, kendisini Kûfe'ye davet edenlerin önderliğindeki **Yezid** ordusuyla savaşır. Tarihte *Kerbelâ Faciası* adıyla bilinen katliam gerçekleşir.

Konuyu bağlayalım:

1. Anlatılanlar, Alevilerin gerçek hikâyesi değildir. Bu, Kureyş Arap-İslam aristokratlarının taht kavgasının, saray entrikalarının hikâyesidir.

2. Ali (ve Ehl-i Beyt) de aristokrat kesimden olup taht kavgasına katıldığına göre, O'nun da derdi yoksullar, fakir-fukaralar değildir. Hele hele "eşitlikçi, devrimci, demokrat, sosyal adaletçi" türünden sıfatlar hayal ürünü olup, Ali'yle ilgisi yoktur. Ali, Osman'ı devirmek isterken, "Şeriat düzenine" sıkı sıkıya bağlıydı. Bu tavrını, Ebubekir ve Ömer'le olan anlaşmazlığında da sürdürdü. "Kureyş'in içi karışmasın" ifadesinin açık anlamı, "devlet yıkılmasın"dır.

3. Ali, Osman'ı devirme konusunda inisiyatifli değildir. Hz. Aişe bile kendisinden daha kararlı, pragmatik ve gözü karadır bu konuda. Osman-Ali hilafeti, Alevilerin kavgası olmaktan uzaktır. Bu kavga, Kureyş'ten iki kabilenin *nimet-külfet-hilafet* (yani ikti-

---

429. **Ebu Mıhnef,** *Maktel-u Hüseyin,* s.24-25; **Dinaveri,** *Ahbar,* s.232; **Taberi,** *Tarih,* c.5. s.348-359'dan aktaran **Onat,** age. s.67-68.

430. **Taberi,** *Tarih,* c.5. s.369-371; **Dinaveri,** *Ahbar,* s.239; **Ebu Mıhnef,** *Maktel-u Hüseyin,* s.31-33'ten aktaran *Onat,* age. s.69-70.

dar+rant+nüfuz) kavgasıdır. Kavgayı kazanan kim olursa olsun, yoksul kitleleri, köleleştirilmiş halkları ezmeye devam edecektir.

4. Kutsal *hilafet-imamet* davası diye bilinen ve Alevilerce yanlış algılanan meselenin püf noktası şu: Hz. Hüseyin dışlanırsa; Ali, Hasan, Âkil, Abdullah bin Caferi Tayyar gibi Bin Talib ailesinin tüm efradı; makam, mevki ve para için düşmanlarıyla uzlaşmıştır. Ali, ilk üç halifenin danışmanı olmuş; onlardan üst derecede maaş ve büyük miktarda ganimet payı almıştır. İki oğlu, Hasan ile Hüseyin; Ömer ve Osman'ın sömürgeci fetihlerine katılıp, büyük miktarlarda ganimet ve para almışlardır. **Hasan**, babasının düşmanı Muaviye'den para alarak sosyete hayatını sürdürmüş; halifelik hakkını rüşvet karşılığı satmıştır. **Hüseyin**, buna itiraz etmemiş ve Muaviye ile uyumlu olmuştur. Sadece, **Yezid**'in halifeliğine itirazı söz konusudur. Ali'nin kardeşi **Âkil**, para karşılığında kutsal denilen davadan vazgeçmiştir. Yeğeni **Abdullah bin Cafer**, zaten Muaviye'nin mutemeti olmuştur.

5. Yezid'in halifeliğine itiraz da Ehl-i Beyt meselesi ve Haşimi-Emevi çatışması olmaktan çıkmıştır. Çünkü Yezid'in halifeliğine itiraz edenlerin başında Peygamber'in dul eşi Hz. Aişe vardır. Bu konuda, Muaviye'yi bile azarlamıştır. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah ile Zübeyr oğlu Abdullah da Hz. Hüseyin'le birlikte itiraz edenler arasındadır. İtiraz etmeyenlerden veya olayı sessizce geçiştirenlerden biri de, yine Ehl-i Beyt'ten yani Hz. Ali'nin Fatıma'dan olmayan oğlu Muhammed bin Hanefiye'dir. Üstelik Zübeyr oğlu Abdullah, Hz. Hüseyin'den daha akıllı taktikler izlemiş; Emevi yönetimini uzun süre uğraştırmıştır. Hz. Hüseyin, Abdullah'ın, "Mekke'de kal, daha başarılı olursun" yolundaki sözünü tutmamış; amcası oğlu Abdullah'ın "Kûfelilerin ihanetinden korkarım; sen en iyisi Yemen taraflarına git. Hem oradaki kabileler babanı sever ve sayarlar, hem de dağlık bölgede daha başarılı olursun" yolundaki öğüdüne de kulak asmamıştır. Özetle; Muaviye ve Yezid yönetimine karşı en sert muhalefeti yapıp, belli oranda ses getiren Hz. Hüseyin değil, onun müttefiki **Zübeyr oğlu Abdullah**'tır.[431] Dolayısıyla Hz. Hüseyin'in, bile bile içine düştüğü Kerbelâ hatasını, Haşimi-

431. **Ahmed Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, c.3. s.205-259.

Emevi kan davasını, büyük bir siyasetmiş gibi sloganlaştırmanın tarihsel bir dayanağı olmasa gerek.

6. Kerbelâ olayı, *İmamet-Hilafet* meselesi olmaktan çıkmış; tümüyle bir kan davası halini almıştır.

7. Ali, Osman'ın; "Allah bana bu hilafet makamını verdi. Kimseye teslim etmem" türündeki söylemini hemen olduğu gibi devraldı. Aynı söylemlerle ortaya çıktı.(432) Bilindiği gibi, iktidarın temelini, *Nass*'lara dayayan her iktidar, teokratik bir rejimdir; dolayısıyla gericidir. Günümüzde "laiklik" deyip duran Alevilerin, Ehl-i Beyt üzerinden kuracakları düzenin adı, olsa olsa, teokrasi olur. Oysa demokrasiyi, hoşgörüyü ve eşitliği bir ideal olarak taşıyan Alevilerin böyle düzen istedikleri düşünülebilir mi? "Ali'yle bağlantılı olursa, düşünülebilir" denklemi karşımıza çıkıyor. Aksi takdirde laiklik+özgürlük+eşitlik+demokrasi temelindeki bir denklemin, Ali'nin istediği teokratik düzenle bir tek ilintisi bile olamaz.

Şimdi sorulacak soru şudur:

Aristokrat çıkarlar ekseninde dönen şu *Hilafet-İmamet-Vesayet* meselesinden Ehl-i Beyt bile vazgeçmişken, gariban Alevi kitlelerin bu kan davasını sürdürmesinin anlamı nedir? Ali+Hasan+Hüseyin üçlüsü, Kureyş aristokratlarının taht kavgasının kurbanlarıysa, bunun davasını gütmek Alevilere mi kalmıştır? Anılan üçlüyle hiçbir fikri, sınıfsal, akrabalık bağı olmayan Arap, Acem, Türk ve Kürt halklarına mı düşer bu kan davasını sürdürmek; yoksa Hasan'ın soyunu sürdüren Fas Kralı II. Hasan ile Hüseyin soyundan gelen Ürdün Kralı Hüseyin'e mi? Ya da kendini Seyyid/Şerif ilan eden onca zevata mı?

Son olarak bir şeyi hatırlatalım: Ciddi Türk araştırmacılarından **A. Yaşar Ocak**'ın şu değerlendirmesine katılıyoruz: "Kerbelâ olayı, Aleviliğin değil, Şiiliğin tarihidir. Kerbelâ olmasaydı bile Alevilik olacaktı. Aleviliğin kökeninin ne hilafet kavgaları, ne de bu kavgaların cereyan ettiği mekân ve zamanla uzak yakın en ufak bir ilişkisi yoktur..."(433)

---

432. **Kadi,** *Fırak-ül İslamiyye*, s.38'den aktaran **Akbulut**, age. s.25. Benzer bir saptamayı da ünlü Arap-İslam tarihçisi Iraklı **A. Aziz Duri** yapmaktadır: "Allah'tan kaynaklanan otorite gerekçelendirmesi Abbasiler ile Şiilere, Emevi döneminden sirayet etmiştir." (Bkz. *İlk Dönem İslam Tarihi: Bir Önsöz*, s.51, Endülüs yay., İst.)

433. **A. Yaşar Ocak**, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s.204, İletişim yay., 1996, İst.

2. Bölüm:

ALİ'SİZ ALEVİLİK

*"Son dönemde "tozu dumana kattılar"; 'Ali'li Alevilik mi, Ali"siz Alevilik mi?', diye! Öncelikle belirtelim: 'Mistik maya' olmadan Alevilik olmaz. Ali mistik tasarımın en üst kimliği olduğu için de Ali'siz de Alevilik olmaz. Ali'nin inanç ya da söylence kimliği, ortodoks kimlikli Ali'nin kimi meziyetlerinin yakalanması ile yaratılmıştır. Giderek inanç-söylence tasarımının değerleri, ortodoks tasarımın değerlerini yok etmiştir. Sorun, 'Ali'siz Alevilik' gibi bir yaklaşımı hayata geçirmek değil. Sorun, ortodoks tasarıma karşı batıni tasarımın "niçin" ve "nasıl" yapıldığını algılamak, anlamak ve anlatmaktır. Çünkü Anadolu Aleviliği, 'geriye dönüş kültü'nü büyük bir kıvraklıkla kullanmıştır. Ali olmasaydı bile, kült gereği bir başka 'meziyetli' kimlik, batıni tasarımın konusu olacaktı ve başat inanç kaynağının tam ortasına yerleştirilecekti; söylencelerin birinci dereceden kahramanı olacaktı.'** **Esat Korkmaz**

---

* *Anadolu Aleviliği, dipnot, s.56., Berfin yay., 2000, ist.*

I. ALİ, DEVRİNDE ŞİİLİK YOKTU

"Şiilik, dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden önce vücud bulmamıştır." Prof. Dr. **W.M. Watt**

A) Şiilik Tanımı

Aleviler, kökenlerini ve inanç anlayışlarını **Halife Ali**'ye bağlar. Soy sop olarak Ali evlatlarından geldiklerine inanırlar. Bu yüzden ortalık âdeta *"Seyyid"* (Ali soyundan gelme din adamı) kaynıyor. Üstelik *"Seyyidlik"* iddiasında bulunan yüzbinlerce insan arasında sadece İranlı, Azeri, Türk, Arap ve Kürt Alevisi ya da Şiisi yok; aynı zamanda birçok Sünni tarikatçı, Alevilerin "Şeriatçı-gerici-yobaz" diye adlandırdığı evliya, mürşid, şeyh, mürid gibi din adamı da var. Kimi Aleviler, Alevilik felsefesinin **Hz. Ali**'yle başladığını iddia eder ve bu nedenle Ali'yi *"Pir"* ve *"Şah"* olarak kabullenirler.

Peki, bütün bunlar doğru mu?

Özet cevap: Hayır!

Çünkü Ali, **İ. Zeki Eyuboğlu**'nun deyimiyle, Alevi değil Sünni'dir.(434) Bu anlamda **Ali**, şeriatçılığın "Pir"i ve "Şah"ı sayılır. O'na göre; "İnsanlar iki bölüktür: Biri, *şeriat'a* uyar; diğeri, *bid'ata* sapar." Bu yüzden Ali'nin kendine örnek alıp izinden

434. Ali'nin Sünniliği, bizi karalamak isteyenlerce polemik konusu edildi. Biz, Emevi iktidarına kadar "Alevi-Sünni" ayrımı yapılmadığını pekâlâ biliyoruz. Ama bu, o tarihte "Şeriat devletini" dogmatik ve doktrinel biçimde koruyan "Ortodoks Müslüman Ali" gerçeğiyle çelişmez.(F.B.)

ayrılmadığı İslam önderi **Muhammed**'in, "Ahir zamanda çıkacak olan, müşrik Rafızi'leri öldür!" buyruğuna uymuş; ilk Aleviler diyebileceğimiz kimseleri ateş kuyularında yaktırtmış veya öldürtmüştür.

Meseleyi bu haliyle bırakırsak, yüzeysel kalır ve birçok insan ikna olmaz. O halde, konuyu baştan almak durumundayız.

Öncelikle belirtelim; Alevilik, sözlük açısından yanlış tanımlanıyor. Sözgelimi **Orhan Hançerlioğlu,** "Alevilik" maddesinde şu açılımı yapıyor: "İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali'den yana olanlar... Alevilik, ilkin Hz. Ali'yi sevmek anlamında ve bir siyasal parti olarak belirmiştir... Hz. Ali'yi halife yapmak isteyenler, Şia adı altında partileşmiştir..."(435) Çelişki hemen göze çarpıyor. Bir cümlede, "Alevilik Hz. Ali'yi sevmek anlamında bir siyasal parti olarak belirmiştir" denilirken; diğerinde, "Hz. Ali'yi halife yapmak isteyenler, Şia adı altında partileşmiştir" ibaresine yer veriliyor. Hangisi acaba; *Alevilik* mi, yoksa *Şia* mı?

Oysa daha kapsamlı olan İslam Ansiklopedilerinde *"Alevilik"* maddesine değil, "*Şiilik*" maddesine yer verilerek Ali ekseninde siyasal, inançsal bir açıklama yapılıyor ki, bizce doğru olanı da budur. Bu arada kaydedelim: Alevi olsun olmasın, konu hakkında yazı yazanların çoğu, **Hançerlioğlu**'nun "galatı meşhur" yanlışına düşerek, Alevilik kavramını "Peygamber'in ölümünden sonraki halife seçimi sırasında ortaya çıkan, Ali'yi tutan, Ali'den yana olan, Ali'nin yolundan giden, Ali'ye bağlanan"(436) diye açıklar.

Öncelikle, Şiilik ile Alevilik arasında bağlantı olmadığını belirtmek isteriz. Şimdilik, **Nejat Birdoğan**'ın, "Alevilik, İslamlık'tan çok eskiye dayanır. Ya da İslamlık Alevilik'ten çok daha gençtir. İslamlık ortaya çıktığında, Alevilik adıyla olmasa bile başka başka adlarla hep vardı"(437) saptamasını aktarmakla yetinelim.

---

435. *İslam İnançları Sözlüğü*, 2. baskı, Remzi Kitabevi, 1994, İst. Bu arada belirtelim; bu sözlükteki bazı İslami deyim ve kavramlar, hakkıyla verilememiştir.

436. **İ. Zeki Eyuboğlu**, *Alevilik-Sünnilik-İslam Düşüncesi*, s.23. Der yay., 1989. İst.

437. **Nejat Birdoğan,** *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, s.12-13, Mozaik yay., 1995, İst.

Şimdilik, Şiilik kavramında yoğunlaşalım. Sorumuz şu: Şiilik nedir?

"*Şia*" sözcüğü Arapça'da "*Şay'a, muşaya'ten, şiya'en*" fiilinden gelir ve şu anlamlarda kullanılır: Tâbi olmak, biriyle dost olmak, misafiri uğurlamak, peşinden gitmek, taraftar olmak; ayrılmak, fırkalaşmak vs. İsim olarak "*Şia*" "grup, taraftar, yandaş, yardımcı, topluluk" manasını taşır. "*Teşeyye teşeyyüen*" fiil çekiminde ise; "yandaşlık etmek, taraf tutmak ve (sonradan siyasileşen bir ifadeyle) Şiilik mezhebine katılmak" anlamlarını içerir. Kur'an'da benzer içerikte kullanılan "*Şia*" ibarelerine rastlamak mümkün. Özellikle En'am suresi 159. ayet; Kasas suresi, 15. ayet; Hicr suresi 10. ayette bu ibare geçmektedir.(438)

Siyasi ve inanç bakımından "Şiilik" kavramı farklı bir anlam kazanmıştır. Örneğin, ilk Şii yazarlardan **el-Nevbahti** (912) ve **el-Kummi** (913) benzeşik ifadelerle Şia'yı şöyle tanımlarlar: "Peygamber'in sağlığında Ali taraftarları (*Şiat-ü Ali*) diye isimlendirilen, O'ndan sanra da, O'na bağlılık gösterip imametini ileri sürenlerin oluşturduğu fırkanın adı."(439)

Günümüz Şia âlimlerinden Allame **Seyyid Muhammed Hüseyin Tabtabai**'nin tanımı ise şöyle: "Kelime anlamıyla taraftar veya birine uyan kimse demek olan Şia, Hz. Peygamber'den (sav) sonra halifeliğin, O'nun Ehl-i Beyt'inin özel hakkı olduğunu düşünen ve İslam ilimleriyle kültürü sahasında Peygamberimizin Ehl-i Beyt okulunu (ekolünü) takip edenlere delalet eder."

Çağdaş Şii yazarlardan **Kaşif-ül Gıta** (1876-1954)'nın tanımı; "Malumdur ki Şia, taraftar anlamına gelmektedir ve Hz.

---

438. Bkz. **Mevlut Sarı**, *El Mevarid: Arapça-Türkçe Lügat, Bahar* yay., 1980, İst.; **Hasan Onat**, *Emeviler Devri Şii Hareketleri*, s.13. Diyanet Vakfı yay., 1993, Ankara; Prof. Dr. **E. Ruhi Fığlalı**, *Çağımızda İtikadı İslam Mezhepleri*, tekrar genişletilmiş 3. baskı, s.118, Selçuk yay., 1986, Ankara; **Şeyh Muhammed Hüseyin el Zeyn**, *El Şiat-ü Fi'l Tarih* (Tarihte Şiiler), s.27. Darülasar yay., 1979, Beyrut; *Nehc-ül Belağa*'ya **A. Gölpınarlı** şerhi, s.401.

439. **Ebu Muhammed-ül Hasen bin Musa el Nevbahti**, *Fırak-ül Şia*, s.17-21 ve **Ebu Halef el Eş'ari el Kummi**, *Kitab-ül Makaalat ve'l Fırak*, s.15-18'den aktaran **Onat**, age. s.13-14; **İsmail Mutlu**, *Tarihte ve Günümüzde Caferilik*, s.15, Mutlu yay., 1995, İst.

Peygamber'in (sas) tarafını tutan Müslüman toplumuna verilmiş bir addır"[440] şeklinde.

Arap tarihçilerinin Şia tanımında, mezhepsel ayrılıklardan kaynaklanan farklılıklar da göze çarpar. Sözgelimi **İbn-ül Esir;** "Şia, halk içinde bir fırka (mezhep) olup; Ali ve Ehl-i Beyt yandaşlığı iddiasında bulunanlara verilen addır ki, sonradan onlara ait özel bir isim halini aldı" derken; **Zemahşeri,** "Beni İsrail kavminden dine yandaşlık edenler" şeklinde bir tanım getiriyor.[441]

Geçerken değinelim: Mezhepler hakkında yazan tarihçilerin çoğu Sünni olduğundan ve geç dönemde bu tür eserleri kaleme aldığından, Şii ve benzeri fırkalara önyargılı yaklaşmış; dini bağnazlığın etkisi nedeniyle onlara olmadık sıfatları yakıştırmıştır. Yukarıdaki iki tarihçiden daha bağnaz olanı **Ebu Mansur Abdülkahhar el Bağdadi**'dir ki, "*El Farku Beyn'el Fırak*" (*Mezhepler Arasındaki Farklar*) kitabının yazarıdır. Sünni olup da mezhepler tarihine görece en nesnel yaklaşanlardan biri **Ebu'l Hasan Ali bin İsmail el Eş'ari** (*Kitabu Makaalat-il İslamiyyin ve İhtilaf'il Musallin /İslami Mezhep Makaleleri ve Namaz Kılanların İhtilafına Dair Kitap*'ın yazarı), ikincisi de dünyaca ünlü *El Milel ve'l Nihel* (*Milletler ve Mezhepler*) adlı kitabın yazarı **Ebu'l Feth Muhammed bin Abdülkerim bin Ebi Bekr Ahmed el Şehristani**'dir.[442]

İşte **Şehristani**'nin tanımı: "Şia, özellikle Ali'ye uyanlar ve onlar, ister açıkça ister gizlice yapılmış olsun, O'nun *Nass* veya vasiyet ile imamlığı ve halifeliğini ileri sürenler ve imametin O'nun soyundan dışarıya çıkmayacağına inananlardır. Onlara göre İmamet, Ali'nin oğullarından başkasının olamaz; şayet olursa ya zulümle ya takiye ile olur." Dikkat edilirse, bu tanım fırkalar konusunda görece en nesnel davranan **El Eş'ari**'nin, "Ali'ye uydukları ve O'nu Allah'ın Resulü'nün öteki sahabilerinin önüne geçirdikleri için, onlara *Şia* denilmiştir" tanımından

---

440. *Caferi Mezhebi ve İnançları*, s.22'den alıntılayan **İ. Mutlu**, age. s.16.
441. *El Bidaye Ve'l Nihaye*, c.2. s.246; *El Keşşaf*, c.2. s.375-483.
442. Bkz. **Şeyh Muhammed Hüseyin el Zeyn**, *Tarihte Şiiler*, s.5-23; **Fığlalı, El Bağdadi**'nin *Mezhepler Arasındaki Farklar* (Diyanet Vakfı yay., 1991, Ankara) adlı kitabına önsöz.

daha kapsamlı ve titizdir. Gerçi **El Eşa'ri,** *"Şia"* deyimini nadiren kullanmış ve *"Şiilik"* şeklinde çevrilebilecek *"Teşeyyu"* kelimesine aşina olmasına rağmen, başlığa, kelimenin çoğulu olan *Şiya*(Şia)'yı almıştır.[443]

B) Şiilik, Ali Zamanında mı Başladı?

Şiilik'in doğuşu ve başlangıç tarihine ilişkin görüşleri birkaç noktada toplamak mümkün:

1. Şii yazarların hemen tümü, Şiilik'in Kur'an ayetlerinde bulunduğunu ve dolayısıyla Hz. Muhammed ile Hz. Ali zamanında ortaya çıktığını ileri sürer. Türkiye'den **Abdülbaki Gölpınarlı** da bunlardandır. O şöyle der: "Şia, taraftar demektir; ism-i mensubu Şiidir. Bu söz, mühdes olmayıp Hz. Peygamber tarafından, XCVIII. sure-i celilenin (beyyine) 'İnananlar ve iyi işlerde bulunanlar, şüphe yok ki yaratılmışların en hayırlılarındandır' mealindeki 7. ayet-i kerimesinin tefsirinde, 'Ali ve Şiası, yaratılmışların en hayırlılarıdır' buyrulmuş; aynı ayetin tefsirinde, 'Nefsim kudret elinde olana and olsun ki, bu (Ali) ve Şiası, kıyamet günü kurtulanların, muratlarına erenlerin ta kendileridir' demişlerdir... Bunlardan başka, hadislerde de Ali taraftarları 'Şia' adıyla geçer."[444]

2. Dünyaca ünlü tarihçi-sosyolog **İbn Haldun** (*Mukaddime*), Mısırlı iki tarihçi Prof. **Ahmed Emin** (*Fecr-ül İslam/İslam Şafağı*) ile Prof. **Muhammed Abdullah Anan** (*Tarih-ül Cemiyet-ül Sırriyye/Gizli Cemiyetler Tarihi*), Iraklı araştırmacı **İbrahim Hilmi el Omar** ile Şarkiyatçı **Bernard Lewis,** Şiilik kavramını, Peygamber'in vefatından sonraki "Beni Saide Çardağı Olayı"nın ardından halifelik hakkının Ebubekir-Ömer çifti tarafından Ali'nin

---

443. **El-Şehristani,** *El Milel ve'l Nihel*, s.108 (1/234 vd)'dan 146-147'den aktaran **Watt**, age. s.71. Ayrıca **El Şehristani**'nin aynı adlı eseri, s.146-147'den aktaran **Mutlu**, age. s.16. Fakat, **Mutlu**'nun alıntısı daha kestirme ve az özenlidir.

444. Bkz. *Nehc-ül Belağa* şerhi, s.401-402. Ayrıca **Gölpınarlı,** bu tezini; **İbn-i Cerir**'in *Taberi Tefsiri*, **Suyuti**'nin *El Durr-ül Mansur*, **İbn Hacer**'in *El Sevaik-ül Muhrika* gibi İslami kaynaklara dayandırıyor.

elinden alınmasıyla birlikte başlatırlar. Mesela Prof. **Ahmed Emin**; "Müslümanlardan bazıları, Resulullah'ın vefatının ardından 'halifelik Ehl-i Beyt'in hakkıdır' görüşünü ortaya attıklarında, Şia'nın ilk nüvesi belirdi" derken; **Lewis**, "Şiilik, Peygamber'in ölümünden sonra, Ali'nin halife olarak seçilmesini isteyen sırf siyasi bir hareket biçiminde başlamıştır" görüşünü ileri sürer.

3. Şiilik'i, Halife Osman'ın öldürülmesiyle sonuçlanan fitne hareketiyle başlatan grubun en önemli ismi Alman Şarkiyatçı **J. Wellhausen**'dır. O'na göre: "Hz. Osman öldürülünce, Müslümanlar; Ali grubu, Muaviye grubu diye iki hizbe (partiye) bölündüler." **Wellhausen** kadar açık olmasa da bu teze yakın bir iddia; "*Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*"nin ikinci cildinde, Türkiyeli Sünni ilahiyatçı ve araştırmacılar tarafından ortaya atılmaktadır.

Bu görüşe yakın duranlardan biri de, Arap-İslam tarihçisi Prof. Dr. **Muhammed Ebu Zehra**'dır. O, şu tanımı getirir: "Şia'nın ortaya çıkışı, üçüncü halife Osman döneminin sonuna; gelişmesi ve yayılması da Ali dönemine rastlar. Hz. Ali'nin bu gelişmede bizzat katkısı olmamıştır; bunu sağlayan, onun meziyetleridir."

Şarkiyatçı **Marshall G.S. Hodgson**, "*İslam'ın Serüveni*" adlı kitabında, başlangıçta "*Ali hizbi*" ve "*Muaviye hizbi*" deyimlerini kullanıp direkt "Şia"dan söz etmemektedir. Bununla birlikte Şiilik meselesini ele alışı itibariyle, bu tarihi, Osman-Ali-Muaviye çatışması döneminden başlatmış sayılır. Fakat dikkat çekici olan, **Hodgson**'un, "Şia'nın çekirdeği olan Ali hizbi" saptamasını yapmasıdır.[(445)]

4. Bazı tarihçiler, Ali'nin halifeliği sırasında ona itiraz eden Talha ve Zübeyr gibi İslam ünlülerinin başını çektiği olaylarla birlikte Şiilik kavramının "Ali yandaşları" (*Şiat-ü Ali*) ile ortaya çıktığını ileri sürerler. Çünkü Ali, yandaşları için "*Benim Şia'm*" deyimini kullanmıştı.

5. Mısırlı ünlü yazar-tarihçi **Taha Hüseyin**, Hz. Ali'nin şehit edilmesinden itibaren Şiilik'in oluştuğunu savunur.

---

445. Age. c.1.s.208.

6. Arap araştırmacı Dr. **Mustafa Kâmil el Şeybi**'nin başını çektiği bir kesime bakılırsa, Şiilik, esas olarak 680 yılında Kerbelâ'da Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in şehit edilmesiyle birlikte, Kûfe'de "Tevvabun Hareketi" adı altında ortaya çıkmıştır.

7. Prof. Dr. **İrfan Abdülhamid,** Prof. **Ethem Ruhi Fığlalı,** Doç. Dr. **Hasan Onat** gibi Türkiyeli Sünni yazarlar ile Şarkiyatçı Prof. Dr. **W. Montgomery Watt**'ın görüşleri ise şöyle özetlenebilir: "Şiilik, hicri birinci asırdan sonra oluşmuştur."(446)

8. Osmanlı dönemi tarihçilerinden **Ahmed Cevdet** (1822-95), *Şia* ibaresini Osman-Ali döneminden başlatıyor. Ancak **Cevdet**'in deyimleri net değildir; yazdığı "*Kısas-ı Enbiya*"da Osman ve Ali dönemini anlatırken zaman zaman "*Alevilik*" çoğu zaman da "*Şia*" ibarelerini kullandığı görülür. Her durumda, **Cevdet;** "Halife Osman zamanındaki sınıflaşma ve zenginlik nedeniyle türlü türlü fırkalar (akımlar/mezhepler/partiler) peyda oldu" demekte, fakat herhangi bir fırka adı vermemektedir.(447)

9. Arap-İslam tarihçilerinden Iraklı Profesör **Abdülaziz Düri**, "Şia"dan söz ederken aşağıdaki ilginç tanımı yapıyor:

"Osman'ın öldürülüşü, Müslümanlar arası bölünmelere; '*Ali Şiası*' karşısında '*Osman Şiası*'nın oluşmasına yol açtı. İmam Ali'nin öldürülmesi, destekçilerine ilk hakiki ve güçlü bağı kazandırdı; eğilimlerini ortaya çıkaran bir Alici hizip ve Şia(Alici)yı oluşturdu. Ayrıca hilafetinin anısı, Irak problemini Alici (Alevi) sorununa bağladı. Kendileri Şii olmasalar bile birçok Iraklıyı Ehl-i Beyti desteklemeye itti... Ali, eyaletler arasında Irak'ın başkanlığını temsil ediyordu... Bu dönemde Osmaniyye (Osmanilik/Şiat-ü Osman/Osman Şiası) grubu veya Osman'ın öcünü isteyenler ortaya çıktı. Bunlar, Osman'ın suçsuz olduğuna ve haksız yere öldürüldüğüne inanıyorlardı. Muaviye ortaya çıktığında, *Osmaniyye* grubu kendisini destekledi. Bunlara da *Şiat-ü Muaviye* (Muaviye Şiası/ Muaviyeciler) adı veriliyordu.

---

446. Bkz. **Mutlu**, age. s.20-21; Onat, age. s.12-45; **Fığlalı**, age. s.120-121; **Watt,** *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri,* s.11-72, Umran yay., 1981, Ankara; Prof. **İrfan Abdülhamid,** *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları,* s.16-19; **El Zeyn,** age. s.28-29; **İbn-ül Nedim,** *El Fihrist,* s.249; **İbn Hazm,** *El Fasl,* c.2. s.78.

447. Bkz., age., c.3. s.114-115; c.2. s.138.

Dolayısıyla Osmaniye (Osman Şiası) grubu, zorunlu olarak Muaviye ve Şam'ın yanında yer aldı. Hattâ bazıları, bunları (Osman ve Muaviye Şiası'nı); 'Ümeyyeoğullarını, Haşimoğulları (Ali'nin soyu-F.B.) kabilesinden üstün gören ve 'Şam eyaleti Irak'tan daha hayırlı' cemaattir, diye tanımladılar. Muaviye zafer kazanınca, Osman Şiası'nın devam etmesinin bir nedeni kalmadı. Bunun yerini, Ümeyyeoğulları ile Şam merkezli devlete (Emevilere-F.B.) bağlılık aldı. Osmaniyye Şiası, öçlerinin alındığını anlayarak cemaate (Muaviye'nin ilan ettiği Ehl-i Cemaate-F.B.) katıldılar ve savaştan kaçınılması gerektiğine inanan barışçıl bir görünüm kazandılar. Osman ile iki selefini (Ebubekir ve Ömer) düşünce planında desteklediler. Tarihçi **Cahız**, *Osmaniyye* adlı kitabında bunların düşüncelerini açıkça dile getirmiştir."(448)

Sergilenen görüşler arasındaki tutarsızlıklar, farklılıklar ve çelişkiler dikkatten kaçmıyor. Ancak, dokuz maddede toplanan bu görüşlerin iki önemli kutbu bulunuyor.

Bunlardan **birincisi;** Şia'nın Kur'an'da kavram olarak geçtiğini ve dolayısıyla Şiilik'in Peygamber ve Ali zamanından bu yana var olduğunu ileri sürüyor.

İkincisi; "Hayır! Şiilik, Peygamber ve Ali devrinde başlamamış, esas olarak hicri birinci asırdan itibaren ortaya çıkmıştır" görüşünü savunuyor.

Birinci görüş sahiplerinin gerekçelerine göz atalım:

• Şia, Peygamber zamanında başlamıştır. En güçlü kanıtı, "Veda Haccı" diye bilinen *Gadir Humm* olayı sırasında Peygamber'in 40-120 bin kişi arasındaki topluluğa hitabı sırasındaki konuşmasıdır. **Hz. Muhammed,** İmam Ali'nin elini tutup havaya kaldırdıktan sonra dedi ki: "Ey insanlar! Ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır. Size iki şey miras bırakıyorum. Biri, Allah'ın kitabı; diğeri ise Ehl-i Beyt'im. İkisi birbirinden ayrılmayıp, Kevser havuzunda birleşirler." Bu hadisi, Veda Haccı'ndan hemen önce gelen ayetle birlikte yorumlayan **Fahr-ül Razi**'nin tezi şudur: "Söz konusu ayet, Ali İbn Ebi Ta-

---

448. *İlk Dönem İslam Tarihi: Bir Önsöz,* s.110-111. Endülüs yay., 1991, İst.

lip'in üstünlüğü hakkındaydı. Ayeti, vahiy yoluyla alan Peygamber, Ali'nin elini tutup Veda Haccı'ndaki konuşmayı yaptı. Konuşmadan sonra da Hz. Ömer, Ali'ye dönerek, 'Seni kutlarım, artık her erkek ve kadın müminin mevlâsı oldun' dedi."

• **Sıbt bin-ül Cevzi** de aynı olaya değinerek, Ali'nin imamlığını kanıtlıyor. Ayrıca, olay sonrasındaki şairlerin Ali için söyledikleri şiirlerden örnek veriyor.(449)

Sırası gelmişken belirtmek gerek: "Ehl-i Beyt'im (Arapça Itrati; yani dölüm, soyum, sülalem) ile Kur'an'ı size miras bırakıyorum" hadisinin diğer ünlü adı *Sekaleyn/Sıkleyn* Hadisi diye bilinir. Bunu Ehl-i Beyt meselesini konu alan bölümde ele almıştık. Burada tekrarına gerek görmüyoruz. **El Hakim el Neysaburi,** *"El Müstedrek"* adlı eserinde bu hadisi Ebu Hureyre'den rivayet ederken farklı bir ibare kullanıyor: "Size iki şey bırakıyorum. Onlardan sonra saptırmazsınız: Allah'ın kitabı ve benim Sünnet'im." Dikkat edilirse burada "Ehl-i Beyt'im" ibaresi, "Sünnet'im" ibaresiyle yer değiştiriyor.(450)

• **İbn Abbas**'ın rivayetine bakalım: "İman hakkında inen hiçbir ayet yok ki, Ali onun başında zikredilmesin ve emiri olmasın."(451)

• Hz. Muhammed'in İmam Ali ve Ehl-i Beyt hakkında söyledikleri de "Ali Şiası" için önemli kanıtlardandır. Sözgelimi, Hz. Peygamber şu hadisleri zikretmiştir: "Kim Ali'yi severse, beni de sevmiş olur. Kim beni severse Allah'ı da sever. Ali'den nefret eden, benden de eder. Benden nefret eden ise Allah'tan nefret etmiş olur... Müminin kitabının (sayfasının) adresi Ali İbn-i Ebu Talip'tir... Ehl-i Beyt'im, sizin için Nuh'un Gemisi

---

449. **Fahr-ül Razi,** *El Tefsir-ül Kebir*, c.3.s.428; **Sıbt bin-ül Cevzi,** *El Tezkere*, s.32; **İbn Hacer,** *El Sevaiq-ül Muhrıqa*, s.25, **Zemahşeri,** *El Keşşaf*, s.16. **İbn ül Cevzi**'nin sözünü ettiği şair, Medineli Ensar'dan olup adı **Hasan bin Sabit el Ensari**'dir. Dörtlüklerden çoğu, Ali övgüsüyle başlayıp bitiyor; sadece bir mısrada "Ali Ansarı-sadık mevali" sözcüklerine yer veriliyor. **Zemahşeri,** anılan eserinde bu şairin bir-iki dörtlüğünden alıntı yapmış.
450. **Abdulfettah Ebu Gudde,** *Mevzu Hadisler*, s.15, İnsan yay., 1995, İstanbul.
451. **El Zeyn**, age. s.32.

gibidir; kim binerse kurtulur, kim geri kalırsa boğulur... Yıldızlar, göklerin eman'ıdır (güvencesi, yol göstericisi, kurtuluşudur-F.B.); Ehl-i Beyt'im ise ümmetimin eman'ıdır."(452)

• Ali, Peygamber'in vasisi ve halifesidir. Bu husus, hadislerde belirtilmiştir: "Ali bin Ebu Talip, benim vezirimdir ve geriye bırakacağım en hayırlı kişidir; benden sonra dinimi icra eyler ve vaatlerimi yerine getirir... İşte bu Ali kardeşimdir, vasim ve halifemdir; ona kulak veriniz ve itaat ediniz..."(453)

• Hz. Muhammed demiştir ki: "Benden sonraki halifelerim, vasilerim ve Allah'ın yaratacağı Hüccet'ler 12 kişidir; bunların başında Ali gelir, sonuncusu ise Mehdi olur..."(454)

• Resulullah Hz. Hüseyin'e buyurdu ki: "Sen İmam oğlusun, imam kardeşisin ve imamların babasısın. Sen Hüccet oğlu Hüccet'sin; Hüccet kardeşisin ve dokuz Hüccet'in de babasısın..."(455)

• Peygamber, Ali hakkındaki hadisi dile getirirken, "*Şia*" ibaresini kullanmıştır. İşte örneği: "Ey Ali! Cennet'e girecek ilk dört kişiden biri benim, diğeri sensin, üçüncüsü Hasan, dördüncüsü de Hüseyin'dir. Zürriyetimiz bizleri izleyecek, eşlerimiz de zürriyetimizden sonra gelecektir. Bunları da **Şiamız** takip edecektir..."(456) Ayrıca "Eyyühe ellizine emenu ve amel-ül Salihat.." ayeti (Beyyine suresinin) inince, Ali'ye bunu açıklayan yine Resulullah oldu: "İman edenler, öncelikle sensin; ardından **Şia'ndır**. Seninle **Şia'n** kıyamet gününde hem razı, hem de bağışlanmış olarak geleceksiniz."(457)

---

452. Hadislerin tümü, **İbn Hacer**'in *El Sevaiq-ül Muhriqa* adlı eserinin 76-77-93 ve 114. sayfalarından nakledilmiştir.

453. **İbn Hacer**, age. s.106; *Rağıb El Esbahani Konferansları* kitabının 312. sayfasından aktaran **El Zeyn**, age. s.34; *Tarih-ül Eb'il Fida*, c.1. s.117; **Taberi**, *Tarih*, c.2. s.217.

454. **Şeyh Süleyman el Hanefi**, *Yenabi-ül Mevedde (Sevgi Pınarları)*, s.374'den aktaran **El Zeyn**, age. s.35. Kitabın yazarı, yukarıdaki Hadis'e gönderme yaparken, bunu, Şafii mezhebi hadisçilerinden Şeyh Muhammed el Hemevani'ye dayandırıyor.

455. Age s.139'dan aktaran **El Zeyn**, age.

456. **İbn Hacer**, age. s.98-99.

457. Age.

• Gadir Hum olayında toplanan 50-120 bin kişi arasındaki topluluk, Hz. Peygamber'in Veda Haccı hutbesinden sonra, yani Ali'nin mevlâ olmasını kabul etmekle, zaten onun **Şiası** olmuştu.(458)

• Allah, Resulünün yerine sadece Ali'ye sure/ayet göndermeyi kabul etmiştir. Nitekim Peygamber, *Beraat* suresini almak için Ebubekir'i gönderdiğinde Cebrail bunu kabul etmeyip şöyle konuşmuştur: "Allah, bana, bu sureyi ya bizzat sana (Hz. Muhammed) ya da senden olan bir kimseye tebliğ etmemi emretti." Bunu duyan Peygamber, hemen Ali'yi gönderip Ebubekir'i geri çağırttı. Ali de *Mübahale* ayetinin nass'ını tebellüğ etmeye gitti. Yani, Ali, kendisine vahiy tebliğ edilendir.(459)

Özetle, Şii yazarçizerlerinin **"Ali Şiası"** ibaresi ve kavramının çıkışıyla ilgili gerekçeleri bu genel çerçeveye oturuyor. Ayrıntıları bir yana bırakırsak; kanıtlar iki kısımdan oluşuyor. *İlki,* Kur'an'da geçen *"Şia"* ibaresi ki, bu, *"yandaş, izleyen, tâbi olan"* anlamında kullanılmış; sözgelimi, "Şiat-ü İbrahim" yani İbrahim Peygamber yandaşları veya İbrahim Şiası olarak geçmiştir. *İkincisi ise,* daha çok Peygamber hadislerine dayandırılıyor. Ekseninde Ali'nin vasiliği, halifeliği, Ehl-i Beyt'in kutsallığının bulunduğu bir çerçevede halkın onları sevmesi, onlara itaat etmesi gibi buyruklar yer alıyor. Bizce, bunlar birer "tefsir tarzı" olmaktan öte gitmiyor. Kabaca ifade edersek, durum, zorlama yorum ve kıldan yağ çıkarma yöntemiyle Şiilik aramak gibidir.(460)

"Madem Şiilik, Ali Şiası Kur'an ayetlerinde zikredilmiştir. Bu *nass*'ların da değiştirilmesi mümkün değildir. Her müminin bu *nass*'lara harfiyen uyması, aksi takdirde kâfir olması gerekir. Bu durumda neden **Ali Şiası**, Ebubekir-Ömer döneminde

---

458. *Tarih-ül Ebi'l Fida*, c.1. s.145'ten aktaran **el Zeyn**, age. s.38.

459. *Tarih-ül Ebi'l Fida*, c.1. s.150 ile **Ahmed bin Hanbel**, *Müsned*, c.1, s.151'den aktaran **El Zeyn**, age. s.40.

460. Her ne kadar **Hafız el Sehavi** gibi âlimler, mevzu (yalan/yanlış) hadislerin de sözlük anlamı bakımından *"Hadis olduğunu"* belirtmişseler de; bu, 894 yılında **İmam Ali bin el Medini** gibilerin hadis ilmine ilişkin ilk eserleri vermesini; bu arada hadisleri *"sahih, zayıf, mevzu, mecruh"* diye tasnif edişlerini engellememiştir.

gerileyip sönmeye yüz tuttu da, Osman-Muaviye devrinde yeniden ortaya çıktı?" türünden bir soruya, Şii araştırmacılar şu karşılığı veriyor:

"Beni Saide Çardağı olayında **Ebubekir** ile **Ömer**, *Muhacir-Ensar* (Mekkeli Kureyşliler ile Medineli ünlüler) tartışmasında Kureyşliliği öne sürüp Ebubekir'in halife olmasını sağladılar. Ancak **Ali**'nin halife olacağını sanarak haklarından vazgeçen Medineli Ensar, olayın farkına varınca, bu kez **Ebubekir**'e biat ettiklerine pişman oldular, **Ali**'nin adını haykırdılar. Keza, Resulullah'ın kızı **Fatıma** eşeğe binerek kapı kapı dolaştı. Ali'nin halife olmasına ilişkin gerekçelerini kanıtlara dayanarak açıkladı. Bu kanıtlar halkın gözünü açtı. Medine halkı, bir kez daha Ali'ye biat etmediğine pişman oldu. Ebubekir ve Ömer de, gerçekte halifeliğin Ali'nin hakkı olduğunu, fakat seçilmesi halinde Kureyş kabilesinin bölünmesinden korktukları için bu yola başvurduklarını açıklayınca, **Ali** bir süre için davasından vazgeçti. *Zülfikâr*'ı kınına soktu; İslam ümmetinin birliği ve bütünlüğü uğruna hakkından feragat ettiğini açıkladı. Yandaşlarından da meseleyi unutmalarını istedi. Böylece *fırkacılık* (particilik) olayı kapandı; *Sünni, Şii, Bekrilik* (Ebubekircilik), *Alicilik* yerine sadece *Müslüman* ibaresi kullanılır oldu. Ömer'in halife seçimi için kurduğu *Şûra* olayının ilk birkaç gününde fırkalaşma/hizipleşme olmadı. Müslümanlar arasında sözbirliği vardı. Ne zaman ki, Emevi çetesi *Şûra* seçimi için verilen üç günlük mühletin sonlarında dikelmeye başladı. Ve ne zaman ki, üçüncü devrin son günlerinde (Halife Osman zamanında-F.B.) ortaya çıkan kargaşa, bu çetebaşının (Osman-F.B.) ölümüyle sonuçlandı; işte o zaman fırkalaşma başladı. Kötü ve gaddar işlerinden ötürü öldürülen **Osman**'ın kanlı gömleğini Şam'a götürüp 70 bin din adamını başında ağlatan **Muaviye**'nin bu eylemiyle birlikte Müslümanlar arasındaki ikilik iyice su yüzüne çıktı: İki ana fırkadan biri *Osmaniyye*, diğeri de *Aleviyye* (Osmancılık, Alicilik) oluverdi. Muaviye ile yapılan Sıffin savaşından sonra ise, Müslüman toplumu *Ehl-il Sünne ve'l Cemaa* (Muaviye yanlısı Sünniler) ile *Şia* (Ali yandaşları) diye ayrıldı. O zamana kadar ihmal edilen bu adlandırmalar, böylece giderek ünlenip etrafa yayıldılar."

Doğrusunu isterseniz, İslam ve mezhepler tarihinde *Hadisler* kadar istismar edilen bir alan olmamıştır. Çünkü hadisler mütevatir yani yazılı değildi. Özellikle Peygamber'in ölümünden sonra, O'na istinaden ve O'nun ağzından olur olmaz şeyler rivayet edildi. *Mevzu* hadislerin, hicretin 40. yılından itibaren ortaya çıkışı dikkat çekicidir. Bu tarih, Osman-Ali çatışması dönemine rastlar. Yani Kureyş aristokrasisinin birlik ve bütünlüğünün bozulup kanlı kavgaların meydana geldiği tarihtir. Resmi olmayan biçimde hadis çalışmalarının Emevi devrinin sonlarına kadar sürdüğünü de hatırlatmak isteriz.

"Hadisler neden uyduruldu?" sorusunun yanıtı hem çok karışık hem de İslam tarihindeki siyasi, toplumsal, ekonomik vb. gelişmelerle çok yakından ilgilidir.

Başlıcaları şunlar: Siyasi nedenler, inanç yönünden İslamiyet'i benimsemekle birlikte eski inançları diriltmek için Müslümanlığa dışarıdan bazı şeyler katma çabası, bölgedeki değişik din/kültür/uygarlık çatışmalarının *İslamiyet* adı altında yansıması, mezhepsel ayrılıklara dini metinlerden destek bulma çabaları; ırk, kabile, dil farklılıklardan doğan ayrılıklara İslam kaynaklarından destek arama amacı; insanları bazı kötülüklerden sakındırma ve iyiliğe sevk etme yönünde dile getirilen *kıssalar*, her devrin iktidarına yaranma ve toplumsal/ekonomik/siyasi çıkar ilişkileri çerçevesine meşruluk kazandırma gayretleri.

Hadis yönünden İslam tarihi ile Müslümanların tarihi arasında bir ayrım yapmak ne derece doğru, bilinmez. Yine de ayrıntıda böyle bir ayrıma gerek olduğu kanısındayız. Özellikle Dört Halife Dönemi'ne baktığımızda, hadislerin doğruluğu veya yaygınlığı bakımından, Peygamber zamanında yaşayıp O'nu görmüş İslam önderleri (Sahabe) arasında uyuşmazlık olduğu görülür. Mesela Ömer'in birçok hadisten, hattâ bazı ayetlerden haberdar olmadığı, sıkça ileri sürülen bir iddiadır. Ayrıca her Sahabe, her hadisi bilmiyordu. Aynı kişinin daha önce bildiği bir hadisi unuttuğu veya önceden hatırlamadığı bir hadisi sonradan anımsayabildiği de biliniyor. Başkent Medine'den İslam egemenliği altındaki diğer bölgelere giden Sahabe'nin, bildiği kadar hadisle yetinip, onları, bulunduğu (yönettiği) bölgede tek

doğruymuş ya da hepsi buymuş gibi göstermesi olayı da var. Üstelik eğer Sahabe değil de ondan sonra gelen *Tabiun* (Peygamber'i görmeyen veya onun ölümünden sonra ortaya çıkan İslam önderleri) da, nakil yoluyla işittiği hadisin doğru ve yanlışlığına bakmaksızın, onu doğru kabul edip aktarırdı. Selçuklu Veziri **Nizamülmülk**'ün *"Siyasetname"* adlı eserinde zikrettiği bazı hadisler bu türe bir örnektir. İşine geleni işine geldiği gibi kullananlara da sıkça rastlanırdı.

Mevzu hadislerin siyasal alanda keyfi biçimde kullandığına değindik. Bunun Ebubekir-Ömer-Osman-Muaviye yandaşlarıyla Ali yandaşları arasındaki yansımasına bakalım: Şiiler, "Ali'nin *nass* (yani değişmez Kur'an metni) yoluyla İmam ve halife tayin edildiğini; Peygamber damadı, akrabası ve vekili sıfatıyla Ali'ye Cebrail kanalıyla bir surenin tebliğ edildiğini yani vahiy geldiğini" ileri sürerler. Sünni İslam âlimlerinin bunlara itirazları şöyledir: "Mademki Ali hakkında nass vardı, neden nass'ın gereğini yerine getirmedi? Nass'ı yani İslam'ın değişmez buyruğunu uygulamaktan aciz kalan biri, İslam toplumunu yönetmekte de aciz kalır. Kaldı ki, Peygamber'in kendisi, 'bana yakınlığın din işlerinde bir faydası yoktur' buyurmuştur. Bundan öte, Ebubekir hakkında da halife olacağına ilişkin nass vardır. O da vasi tayin edilmiş; Peygamber olmadığı zaman vekaleten ayet tebliğ almıştır. Ebubekir, nass (kutsal metin/Allah buyruğu) yoluyla halife seçildiğine göre, O'nun seçtiği Ömer de Allah'ın buyruğuna aykırı değildir. Çünkü Ömer, nass çerçevesi içinde bir halifedir. Ayrıca Emevi soyu, 'Peygamber'in gerçek varisleri biziz' diye iktidarı almış; bunu da hak etmiştir..."

İbn-ül Cevzi, *El Mevzuat* adlı eserinde, Ebubekir'in faziletlerine ilişkin mevzu (yalancı) hadislerin sayısını 16 sayfada; Ali'ye ilişkin olanları ise 67 sayfada toplayabilmiştir.(461) Örneğin Ebubekir'e ilişkin birkaç hadis şöyledir: "Allah, tüm insanlara umumi tecelli eder, oysa Ebubekir'e hususi tecelli eder (görünür)... Allah göğsüme akıttığı her şeyi, Ebubekir'in göğsüne de akıttı." **Hafız İbn Hacer** *"Lisan-ül Arab"* adlı eserinde şöy-

---

461. **İbn-ül Cevzi**, age. c.1. s.303-319. ve c.1. s.338-405.

le der: "Faziletlerle ilgili hadislere gelince, Rafızilerin Ehl-i Beyt hakkındaki faziletleriyle ilgili uydurdukları hadislerin haddi hesabı yoktur. Ehl-i Sünneten cahil olanlar da onlara Hz. Muaviye'nin faziletleriyle ilgili hadislerle başlayıp **Şeyhan** (Ebubekir-Ömer ikilisi)'ın faziletleriyle devam eden uyduruk hadislerle karşılık vermişlerdir..."

Özetle belirtirsek: Şiiler, getirdikleri hadislerle Hz. Ali'nin vasi ve imam olduğunu Kur'an ve Hadislere dayanarak ispat etme gayretine düştüler. Sünni kesim de onlardan aşağı kalmadı, Ebubekir'in vasi olduğunu ve nass yoluyla halife seçildiğini, Peygamber vekili olarak vahiy aldığını iddia etti. İş o kadar ileri gitti ki; Osman ve Emeviler (Muaviye) için de benzeri şeyler söylenmeye başlandı.(462)

C) İlk Şiiler, İlk Şiilik Teorisi

Genelde Sünni kaynaklar, Şia'nın ortaya çıkış tarihini Peygamber ve Ali zamanında başlatmazlar. **Watt** gibi bazı şarkiyatçılar da benzer bir saptamada bulunurlar. Sünni çevrelerce son yıllarda sergilenen görüşler, Ali zamanında Şia ve Şiilik'ten söz edilemeyeceği yolundaki iddialarla doludur. İşte kanıtları:

- Ali zamanında *"Şia ve Şiilik*'ten değil, olsa olsa ilk Şii olaylardan söz edilebileceği" yolunda saptama yapanların başında şarkiyatçı **Watt** gelir.

Watt şöyle yazar: "Şia ve teşeyyu' kelimelerinin kullanılması konusunda, Emeviler devri ve özellikle üçüncü hicri/dokuzuncu miladi yüzyılın son çeyreğine kadarki dönemde ciddi bir zorluk mevcuttur. Bu özel güçlük, İmamiyye veya İsnaşiriyye Şiiliğinin ilk iki İslam asrında, kendi itikadi durumunu destek-

---

462. Bkz. Dr. **Ahmet Akbulut**, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*, s.108-133; *Mezheplerin Doğuşu ve İçtihad Tartışması*, "Şah Veliyyullah Dehlevi" bölümü, s.47-91, Pınar yay., **1987**, İst; **Watt**, age. s.81-82; **Mutlu**, age. s.63-64; **Abdulfettah Ebu Gudde**, *Mevzu Hadisler*; **Mecduddin el Firuzabadi**, *Sifr-ül Saade*, s.259; *El Vesaya el Nebeviye*; **İbnu Ebi'l Hadid**, *Şerhu Nehc-ül Belağa*, c.11. s.42-48.

leyen ve fakat zorunlu olarak olaylarla uyuşmayan bir rivayet şekli üzerinden ısrarlı propaganda yapmaları gerçeğinden ibarettir... Mezhepler tarihi yazarlarınca gösterildiği gibi, Şiilik, hicri 3. ve miladi 9. yüzyılın son çeyreğinden önce vücud bulmamıştır. Şurası açıktır ki, 12 İmam nazariyesi (teorisi/görüşü), Onbirinci İmam'ın Ocak 874'de ölümünden ve Onikinci İmam'ın yaklaşık aynı zamanda kaybolmasından önce konmuş olamazdı. Diğer mülahazalar, İmamiyye imamlarının, Dördüncü İmam'dan sona kadar, kendi hayatları içinde İmamiyye nazariyesinin gerektirdiği şartları taşımadıklarını göstermektedir. Böylece, karışıklıktan sakınmak için, h. 261/m. 874 yılından önceki dönemde, Şii tabirini kullanmaktan mümkün olduğunca kaçınmak en iyi yol olarak görülmüştür. Yardımcı bir tabir (deyim, kavram) olarak *'İlk Şii'* tabiri, yalnızca mezhepler tarihi yazarları tarafından *Şiilik* başlığı altına sokulan bütün olaylara değil, aynı zamanda *Ehl-i Beyt* için daha mutedil hürmet şekillerine de şamil (kapsayıcı) olması niyetiyle de kullanılmıştır.

Claude Cahen'in ortaya koyduğu gibi, İmamiyye imamları dışında belli birtakım insanlar, bazı bakımlardan, muhtelif zamanlarda, en azından Ehl-i Beyt'in önemli kesimleri tarafından, Ehl-i Beyt'in başları (önderleri) olarak tanınmışlardır. Bu, Ehl-i Beyt'in hem dar, hem daha geniş anlamlarda anlaşılabileceğini ifade eder. Böylece tabir, yalnızca **Hz. Ali** ve **Hz. Fatıma**'nın oğulları ve torunları veya **Hz. Ali**'nin bütün çocukları veya Haşimoğullarının bütün soyu manasına gelebilir. Emeviler bile, Ehl-i Beyt'in bütün Abdumenaf'ın soyunu içine aldığı iddiasıyla, kendilerini, Ehl-i Beyt'e sokmaya çalışmış görünmektedir. Emeviler devrinde, Ehl-i Beyt'e saygı göstermiş olanlar, bu anlamların arasını açıkça ayırt etmiş olmayabilirler. Şimdi burada, tabirleri kesin bir biçimde kullanmak üzere bir teşebbüste bulunulacaktır. Hz. Ali'nin oğullarına *Aleviler*, Hasan'ınkilere *Hasaniler*, Hüseyin'inkilere *Hüseyniler* ve Abbas'ınkilere de *Abbasiler* denecektir. Onlara uyan ve destekleyenlere *Hz. Ali'nin yardımcıları* denecek ve diğerleri için de aynı tarzda hareket edilecektir...

İlk Şii denebilecek inancın asgari şekli, Hz. Ali'nin şahsi değerine inançtır. Böyle bir inanç, daha önce görüldüğü gibi, **İb-**

rahim el Nehai'ye atfedilebilir. Hz. Ali'ye uyanlardan bir kısmının O'na gittikleri ve 'Dost olduklarına dost, düşman olduklarına düşmanız' dedikleri yıl 658'dir. Bu durum; anılan konular ve muhtemelen başka konularda da Hz. Ali'nin hükmünü kabul etme hususundaki bir isteği ve en azından önemsiz bir oranda **Hz. Ali**'nin karizmatik bir önder olduğu inancını ortaya koyar. Böylesi bir inanç, bir karışıklık zamanında Ehl-i Beyt'e mensup birinin en akıllı rehber olduğu şeklindeki inançtan, her zaman açık bir şekilde ayırt edilemez... Bir rivayete göre, **Hz. Hüseyin** soyundan biri, Kerbelâ olayından itibaren, daima *İmam* olarak tanındı. *'İmam'* sözünün kullanılışı ile onun Ehl-i Beyt'in başı ve bazı bakımlardan bir hareketin önderi olduğunun anlatılmak istendiği gösterilmiş veya ima edilmiş olmaktadır. Bununla birlikte, kabul edilmiş birçok olay, bu anlayışa ters düşmektedir. İmami rivayetlerde bile, İmamların, en azından Emevi idaresinin sonuna yakın zamanlara kadar, siyasete ciddi biçimde bulaşmadıkları konusu da açıktır. **Hz. Hüseyin**'e mensup birinin siyasi faaliyetiyle ilgili ilk güvenilir rivayet, 740 yılında, Zeyd bin Ali ayaklanmasıdır..."(463)

Ayrıca **El Zeyn**, bazı İslami "*Resail-ül Cahız*" ve "*Muhadarat-ül Rağıb El Esbahani, Hutbet-ül İbn-ül Ebi'l Hadid ve Belağat-ül Nisa*" gibi kaynaklara dayanarak olayların gelişimini (Ebubekir ile Ömer'in Ali'nin halife olması gerektiğine ilişkin sözleri ve Fatıma'nın Medine halkını iknaya çalışması gibi) aktarıyor.

Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor: Yazar, **Muaviye** döneminde "*Ehl-i Sünnet*"in ortaya çıktığını belirtiyor ki, yanlış bir tanımlamadır. Çünkü *Sünnilik* fikriyatı, İslam devletine karşı olagelen siyasal, kültürel, inançsal direniş ve başkaldırılarla mücadele içinde, özellikle de hicri birinci asırdan sonra billurlaşmaya başladı. Muaviye döneminde ise, sadece *Osmaniyye, Ebubekiriyye* türünden fırkalar halinde mevcuttu ve Ali'ye karşılık, Ebubekir-Ömer-Osman-Muaviye dörtlüsünün faziletlerini saymaktan ibaretti. **Hz. Hasan**'ın, halifeliği Muaviye'ye teslim etmesiyle birlikte "*Cemaat Yılı*" ilan edildi. Bu

463. **Watt**, age. s.46-67.

münasebetle Müslüman toplumun birleşmesi anlamına gelen "*Ehl-i Cemaat*" kavramı ortaya atıldı. Gerçi Muaviye, Ali'ye karşı psikolojik savaşında din silahını kullanmış; Sıffin savaşı öncesi ve sonrasında, Ali ile yandaşlarının "dinsiz, imansız, kâfir" olduğunu iddia etmiştir. Fakat başta Ali olmak üzere onu tutanlar da Muaviye'ye benzer suçlamaları yöneltmişlerdir. Bu bakımdan "*Ehl-i Cemaat*" henüz "*Ehl-i Sünnet*" yani Şiilere karşı Sünniler anlamına gelmemektedir. Olan şey, Ali Şiası'na karşı Osman-Muaviye Şiası'nın varlığından ibarettir.

• Türkiye'de mezhepler tarihi konusunda araştırma ve çevirileriyle tanınan Prof. Dr. **Ethem Ruhi Fığlalı**'nın saptaması: "Eğer Hz. Osman devrinde zuhur eden (ortaya çıkan) karışıklıklar sırasında Hz. Ali'ye teveccüh (ilgi/yandaşlık) gösteren hareketleri ve Hz. Ali'nin hilafetinde O'nun yanında yer alan Müslümanların davranışlarını bir fırka (mezhep/fikri ve siyasi akım-F.B.) hareketinin tezahürleri (belirtileri) olarak ele alacak olursak, büyük bir yanlışlığa düşmüş oluruz. Özellikle Hz. Ali'nin halifeliği sırasında, bu manada bir fırka faaliyetinden kesinlikle söz edemeyiz. Çünkü, Hz. Ali meşru halife olarak Müslüman cumhurun (kitlelerinin), başka bir ifadeyle -o zamanlar *kullanılan* bir tabir olmamasına rağmen- Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'i temsil etmekte; karşı çıkanlar da ana bünyeye göre bir grup, bir zümre vasfını taşımakta idiler. Bu sebeplerden, ne Resulullah (s.a.s) devrinde, ne de Hz. Ali devri dahil Hulefa-i Raşidin (Dört Halife) devrinde Şiilik'ten söz edilebilir...

Şiilik, **Kâmil Mustafa el Şeybi**'nin de kısaca ifade ettiği gibi, *en erken*, Hz. Hüseyin'in şehadetinden (680'de Kerbelâ'da katledilmesi, F.B.) sonra siyasi bir temayül (eğilim) olarak efkâr-ı umumiye (kamuoyu) oluşturmaya başlamıştır, denebilir. Özellikle 684 yılında fiilen ortaya çıkarak, Hz. Hüseyin'in intikamını almak üzere toplanan ve O'nun yardımına gitmedikleri için dövünerek tövbe edenlerin oluşturduğu '*Tevvabun*' hareketi; Şia'nın bir istilah (kavram/deyim) haline gelişinin, yani İslam içinde siyasi bir kitleselleşme hareketinin başlamakta oluşunun ilk tezahürleri(göstergeleri)dir...

Kaldı ki, bu harekete kadar Müslümanlar, ne Sünni ne de Şii idiler, yalnızca Müslümandılar. İhtilaf, şahısların hangisinin daha haklı olduğu etrafında cereyan ediyordu. Hele daha sonraları İsmailiyye ve İmamiyye fırkalarının temel inanışı olan *Vasiyet* ve *İmamet* fikirleri, Hz. Hüseyin'in vefatından sonra bile henüz belli bir zümrede doğmuş değildi..."(464)

• Başka bir şarkiyatçı, **Marshall G.S. Hodgson**, Ali devrindeki partileşme hareketine "Ali Hizbi" ve "Muaviye Hizbi" adını taktıktan sonra, Şia kavramına şu açıklığı getirir: "Şia'nın çekirdeği olan Ali Hizbi, Muaviye devrinde, Irak'ın Kûfe şehrinde merkezileşmiş hayli küçük bir gruptu... Şiiler, küçük adımlarla, giderek önemli bir ağırlık kazandılar... Mervani hanedanın son on yıllarına (740-750 miladi) gelindiğinde, Hz. Ali'nin soyundan gelen birinin halife adaylığı Medine'de bile çoklarınca kabul edildi... Bu dönemde Şiilik; emirlik (imamet/hilafet) için Hz. Ali'nin soyundan (veya Hz. Ali'nin yakın akrabası olan) adayların desteklenmesi anlamına geliyor; kendi içinde ayrıca hiçbir özel dini doktrin içermiyordu..."(465)

• Türkiyeli Sünni çevrelerden Doç. Dr. **Hasan Onat**, konuya hem polemik, hem de kapsam yönünden yaklaşanlardan biridir. Onun görüşü şu şekilde özetlenebilir:

"Biz, *Fitne* (Hz. Osman devrinde bu halifenin öldürülmesiyle sonuçlanan olaylar dizisi-F.B.) hadisesini incelediğimizde, hadisenin hiçbir safhasında, 'Ali'nin vasiliği' şeklinde bir fikrin etkili olduğunu, kitleleri tahrik ettiğini göremiyoruz. Başka bir deyişle, *Fitne* hadisesinin muharrik fikirlerinin '*Ali'nin vasiliği*' ile hiçbir alâkası yoktur... İslam tarihi ile uğraşan araştırıcıların çoğu, Haricilerden sonra Şia'yı, Emeviler devrindeki ikinci önemli fırka olarak görürler. Hattâ bazıları, Şia'nın ilk ortaya çıkan fırka olduğunu bile ileri sürer... Bu arada, Emeviler devrindeki mevcut içtimai, siyasi ve iktisadi vs. şartlar gereği, *Murcie*, *Mu'tezile* ve *Cebriyye* fırkalarının ortaya çıkması için mü-

---

464. Prof. Dr. **Ethem Ruhi Fığlalı**, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s.120-121.

465. **Hodgson**, *İslam'ın Serüveni*, s.157-159-208-209, İz yay., 1993, İst.

sait bir zemin yavaş yavaş oluşurken, Ehl-i Sünnet'in ilk habercileri diyebileceğimiz Abdullah bin Ömer (693), İbrahim el Nehai (714), El Şa'bi (722) ve Hasan el Basri gibi âlimler sayesinde, 'Ehl-i Sünnet' adını verdiğimiz 'Ana Bünye'nin itikadi yapısı da sistemleşmeye başlamıştır...

(...)Ancak çok geçmeden muhtelif sebeplerle *Milel* ve *Nihel* kitaplarını dolduran pek çok fırka, tarih sahnesine çıkmaya başladı. Bu fırkaların içinde belki de 'fırka' adına en uygun olan, 'İslam'da görülen yegâne kopma (itizal) olayı' özelliği taşıyan, zamanla değişik görünümler kazanarak da olsa günümüze kadar gelmeyi başaranlardan birisi de Şia'dır...

Şia kelimesinin ıstılahi (deyimsel/kavramsal) anlamı, çalışmamızda en önemli anahtar terim özelliği taşımaktadır; ulaşacağımız pek çok netice, buna göre şekil kazanacaktır. Bu sebepten, ıstılah anlamının tespitinde yapılması gereken ilk iş, kelimenin ne zaman ıstılahi (kavramsal) bir hüviyet kazanmaya başladığı hususudur. Ancak bundan sonra Şiilikten veya İlk Şiilik'ten bahsetmek mümkün olacaktır.

Elimizde eserleri bulunan ilk iki Şii müellif (yazar) **Nevbahti** (912) ve **Ebu Halef el Eş'ari el Kummi** (913)'ye göre; 'Şia, Hz. Peygamber'in sağlığında Ali'nin taraftarları (Şiat-ü Ali) diye isimlendirilen, O'ndan sonra da, O'nun imametini ileri süren kimselerin teşkil ettiği fırkadır. Hz. Peygamber vefat edince, bu fırka üç gruba ayrılmıştır. **Birincisi,** Ali bin Ebi Talib'in Allah ve Resulü tarafından kendisine itaat farz kılınan imam olduğunu, O'nu Resulullah'ın tayin ettiğini, İmametin kıyamete kadar O'nun soyundan masum (günahtan arınmış/arındırılmış; günah işlemeyen ve işlemeyecek olan-F.B.) kimselerde olacağını iddia eden kimselerin fırkasıdır. **İkincisi,** Ali'nin faziletinden, İslam'daki kıdeminden, Hz. Peygamber'e yakınlığından ve ilminden dolayı riyasete (başkanlık/halifelik-F.B.) en lâyık olduğu görüşündeki **El Butriye**'nin öncüleridir. **Üçüncüsü** ise, *Carudiyye* fırkasıdır'...

Burada zikredilen fikirlerin hangi zaman dilimiyle irtibatlı oldukları bir yana, isimleri geçen fırkalar, hicri ikinci asrın ilk yarısında ortaya çıkmışlardır...

Nevbahti ve **El Kummi**'de gördüğümüz, Şia'yı Hz. Peygamber zamanından başlatmak tavrı; hemen bütün Şii müelliflerde (yazar/araştırmacı) vardır. Bu durum, Ali'nin, Hz. Peygamber tarafından halife tayin edildiği fikrinin bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır...

Acaba, ilk iki Şii müellifin dediği gibi, Hz. Peygamber'in vefatından itibaren Ali'nin nass ve tayinle halife olduğuna inananlar var mıydı? (O halde) **Ebu'l Hasan el Eş'ari** ile **El Şehristani**, niçin sadece *Şia*'nın tarifiyle yetinip fırkalarını anlatmayı tercih ettiler? Diğer taraftan **Bağdadi, Razi, Nesefi** gibi âlimler, niçin *Şia* yerine *'Rafıza'* terimini kullandılar?

Öte yandan, *'Şia'* kelimesinin '*el Şia*' şeklindeki ıstılahi hüviyete bürünmesini tarihi kaynaklardan, kronolojik olarak, takip edebilmek pek mümkün görünmemektedir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, ilk defa **Nasr bin Muzahım** (827), bir cemaati belirlemek üzere '*el Şia*'yı kullanmıştır. Ancak bu kelime ile kastedilenler, Ali'nin saflarında Osman'ın katlini üstlenen kimselerdir. Bu durum, kelimenin lügat (sözlük) anlamında kullanıldığının bir delilidir.

Ebu Mıhnef (774) rivayetlerinde de '*Şia't-ü Ali, Şiat-ü Hüseyin*' şeklindeki kullanılışın zaman zaman '*el Şia*' haline dönüştüğü görülmektedir. Ancak aynı hadiselerin nakledildiği başka rivayetlerde *'El Şia'*nın yerini çoğu zaman, '*Şiat-ü Ali*' veya' *'Nass'* (halk, kitleler, insanlar-F.B.) ya da '*Ehl-ül Irak*' (Irak halkı) gibi ifadeler almaktadır. Aynı şekilde, **Ebu Mıhnef**'in '*Maktel-ü Hüseyin*' isimli eserinde *'Nass'* (halk), '*Ehl-ül Kûfe*' (Kûfe halkı) gibi ifadelerin aynı ravinin **Taberi**'de yer alan olayla ilgili rivayetlerinde bazan '*el Şia*' şeklinde nakledildiği de gözden kaçmamaktadır.

Öyle zannediyoruz ki, '*Şiat-ü Ali, Şiat-ü Hüseyin*' şeklinde, taraftar anlamını aşmayan Şia kelimesinin ıstılahi (deyimsel, kavramsal bir özel ad-F.B.) anlam taşıyormuş gibi bir hale sokulmasında, Şii ravilerin (rivayetçilerin) olayları naklederken zaman zaman kendi temayüllerini (eğilimlerini) devreye sokmaları fevkalade etkili olmuştur. Nitekim **Taberi** bizzat kendisi de 683 yılı hadiselerini anlatırken, '*el Şia*' tabirini kullanır. Şii müellif **Dine-**

veri (895), Hüseyin bin Ali'nin hareketiyle ilgili olarak '*el Şia*' ifadesini kullanırken, Muhtar el Sakafi hareketinde bu tabiri hiç kullanmaz. Öte yandan, **Halife bin Hayyat**(845)'ın, hem *Tarih* adlı kitabında hem de *Tabakat* adlı eserinde '*el Şia*' tabirinin ıstılah anlamında kullanılmadığını görüyoruz.

Görüldüğü gibi, '*el Şia*' tabirinin kullanılmasında özellikle hicri birinci asırda tam bir belirsizlik hakimdir. Tarihçilerin, bu kelimeyi keyfi ve rastgele kullandıklarını söylemek pek yanlış olmasa gerek. Aynı belirsizlik, '*Şii*' sıfatının kullanılmasında da mevcuttur. Mesela Muhtar el Sakafi'ye kadılık yapmaktan kaçınan ve bir Osmani (Hz. Osman yanlısı-F.B.) olduğu söylenen **Kadı Şurey**'in Şii olduğu söylenir. Tarihçi **İbn Sa'd** (844), Şa'bi'nin (722) önceleri Şii iken sonradan döndüğünü ve etrafındakileri, '*Şii olmayın*' diye ikaz ettiğini kaydeder. Aynı şekilde, meşhur şair **Ebu'l Esved el Dueli**'nin de Şii olduğu söylenir. Ancak onun, Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye devretmesinden sonra Emevi idarecilerle dostane münasebet içine girdiği de bilinmektedir. Öte yandan, 730 yılında vefat eden Talha bin Musarrıf'ın '*Abdestli olmasaydım, sana Şiilerin ne söylediklerini haber verirdim*' demesi de enteresandır.

Emevi-Haşimi çekişmesinin bir uzantısı olarak karşımıza çıkan ve Ömer bin Abdülaziz zamanına kadar süren Muaviye'nin başlattığı Ali ve taraftarlarını kötüleme kampanyası, tabii olarak '*Şiat-ü Ali*' tabirinin uzun bir süre canlı kalmasına ve Emevi iktidarına yönelik muhalefetin Haşimi kanadının da *Şiilik* doğrultusunda değerlendirilmesine yol açmış gözükmektedir. Ayrıca, bu dönem zarfında Haşimoğullarından güçlü bir liderin çıkmamış olması da bunu besleyen unsurların başında gelmektedir. Öyle zannediyoruz ki, '*Şiat-ü Ali*' tabirinin '*el Şia*' şeklinde ıstılahi bir hüviyet kazanmasında bu durumun fevkalâde etkisi olmuştur. Nitekim Emevilerin yıkılışını gerçekleştiren Abbasi hareketinde faal rol alanlar için '*el Şia*' tabiri kullanılmıştır...

Yukarıda bahsettiğimiz zorlukları fark eden bazı araştırmacılar, olayların tabiatına uygun bir isim aramak durumunda kalmış; şarkiyatçı **Watt** ile **Fığlalı** gibileri, Emeviler dönemindeki bazı olaylara '*ilk Şii/ ilk Şiilik*' adını vermişlerdir. Bazıları da

'dini Şiilik- siyasi Şiilik' gibi, veya *'ruhi teşeyyu-siyasi teşeyyu'* gibi bazı ayırımlar yapmak ihtiyacını hissetmişlerdir..."(466)

Onat'ın sıkça kullandığı "*Şia*" ile "*el Şia*" sözcüklerinin açılması gerekiyor. "Şia" cins isimdir; taraftar anlamında olup, herhangi bir şeyin tarafını (geçici olarak) tutmayı içerir. Bu bağlamda "Şiat-ü Fenerbahçe, Şiat-ü Galatasaray" (Galatasaraylı, Fenerli; Galatasaray taraftarı) diye kullanılması pek mümkündür. Çünkü belli bir an için belli bir şeye yandaş olan, aralarında güçlü bir bağ bulunmayan, hele hele fikri bir zemine pek oturmamış; ideolojik-siyasal düzlemde istikrar kazanmayan bir topluluğun anlık/kopuk/köksüz görüşlerini ifade eder. Yerel seçimlerde **Tayyip Erdoğan**'ı tutanlar "Şiat-ü Tayyip", **Zülfü Livaneli**'yi tutanlar da "Şiat-ü Zülfü" olarak tanımlanabilirler. Ertesi seçimde tercihlerini değiştirenlerden Tayyip Erdoğan'dan vazgeçip Zülfü Livaneli'yi tutacak olanlar, artık "Şiat-ü Tayyip" diye adlandırılmayacaklardır. Çünkü olay geçici bir tercih meselesidir. Yani sandık başına gidip kimin için oy kullandığından ibarettir. Tercihleri her zaman için değişgendir. Anket çalışmalarında kullanılan "sabit oylar" ve "yüzergezer oylar" deyimi vardır. Ya da halk arasında çok bilinen "Sarı Çizmeli Mehmet Ağa" özdeyişi gibi bir şeydir Ali devrindeki "Şia" sözcüğü. Bu-

---

466. Bkz. **Hasan Onat**, age. s.11-19. Hemen belirtelim; **Onat**, yukarıdaki görüşünü desteklemek amacıyla şu kaynaklara başvurmuştur: **Ahmed Şelebi**, *El Tarih-ül İslami*, c.II. s.146-219-242; **H.İbrahim Hasan**, *Tarih-ül İslam*, c.I. s.416; **Ahmed Emin**, *Fecr-ül İslam*, s.269 vd; **Muhammed Abu Zehra**, *İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, s.166-172; **Kemal Işık**, *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelami Görüşleri*; **Fazlurrahman**, *İslam*, s.216; **Ali Sami el Neşşar**, *Neş'et-ül Fikri'l Felsefi*, c.II. s.1; **Nevbahti**, *Fırak-ül Şia*, s.17-21; **El Kummi**, *Kitab-ül Makalat ve'l Fırak*, s.15-18; **Mustafa Kâmil el Şeybi**, *El Sılatu Beyne'l Tasavvuf ve'l Teşeyyu*, s.17; **Nasr bin Muzahım**, *Vakat-ül Sıffin*, s.86; **Lut bin Yahya Ebu Mıhnef**, *Maktel-ü Hüseyin ve Masrau Ehl-i Beytihi ve Ashabihi fi Kerbelâ*, s.5-17; **Taberi**, *Tarih-i Rusul ve'l Muluk*, c.V. s.64-361; **Dineveri**, *Ahbar-ül Tıval*, s.216-229; **Yakubi**, *Tarih-ül Yakubi*, c.II. s.241, **Halife bin Hayyat**, *Tarih*, c.I-II ile *Kitab-ül Tabakat*, c.I-II; **Cahız**, *El Osmaniyye*, s.124 ve *El Beyan ve'l Tebyin*, c.I. s.324; **İbn Saad** *Tabakat*, c.IV. s.148; **El İsbehani**, *Kitab-ül Ağani*, c.IX. s.114-115; **Belazuri**, *Ensab-ül Eşraf*, kısım 4/s.231; *Ahbar-ül Devleti'il Abbasiye*; **Mustafa Şek'a**, *İslam bila Mezahib*, s.169; **Abdullah Feyyaz**, *Tarih-ül İmamiyye ve Eslafihim Min-el Şia*, s.38.

nun İngilizce'deki karşılığı "*Shi'a*"dır. Belirsiz isim, belgisiz sıfattır çünkü. Ama "*el Şia*"nın İngilizce yazılımı "*The Shi'a*" veya "*The Shi'a sect*"tir. Yani, herkes tarafından bilinip edilen bir toplumu/topluluğu/cemaati anlatmaktadır. Öyle ki, bu topluluk sürekliliğiyle, kendi içinde dayanışmasıyla, fikri bir zemine oturuşuyla, ideolojik-siyasal görüşlerinin istikrar kazanmasıyla ünlenmiştir artık. Bu anlamda özel isimdir, belirli sıfattır.

Burada, "*fırka*" sözcüğünü de açmak gerekiyor: Arapça bir sözcük olan fırka'nın kökeni "*farraka yuferriku fırkaten*"den gelir. Bölünme, hizipleşme, partileşmeyi ifade eder. Nitekim Latince kökenden gelen "parti" sözcüğü de parçalanma/ bölünme demektir. Osmanlı'nın son yıllarıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki parti isimlerinin "Fırka" olarak anılmasının nedeni budur. Serbest Fırka, Cumhuriyet Halk Fırkası, İttihad ve Terakki Fırkası gibi... Çoğulu "*Fırak*" olan "*Fırka*"nın eşanlamlısı da "*Nihel*"dir. Her ikisi de İslami edebiyatta genellikle "*mezheb*" nadiren de "*tarikat/yolak/cemaat*" kavramlarını ifade eder. İslamiyet tarihinde siyasi partilerden söz edilemeyeceğine, daha doğrusu modern anlamda böyle bir kavram kullanılmadığına göre, "*fırka*" sözcüğü aynı zamanda "*parti, fraksiyon*" olarak da kavramlaşmıştır. Zaman zaman da "*Şia*" ve "*el Şia*" ya da "*hizb*" ve "*el Hizb*" sözcükleri, partileri ifade eder olmuştur.

Konuyu özetleyelim:

• Peygamber ve Ali devrinde *Sünnilik-Şiilik* diye bir isimlendirme yoktu. Çünkü toplumun hepsi mümin ve Müslüman olarak çağrılıyordu.

• İslam'a karşı olanlar ve Müslümanlardan ayrılanlar "*Ehl-i Ridde*" veya "*Rafizi*" diye adlandırılıyordu.

• *Şia't-ü Ali*, Şiilik anlamına gelmiyordu. Çünkü sadece taraftar, o an için Ali'ye arka çıkan kimseleri ifade edebiliyordu.

• Ayrıca aynı isimlendirme "*Şia't-ü Ebubekir, Şia't-ü Osman, Şia't-ü Muaviye*" (Ebubekir Şiası, Osman Şiası, Muaviye Şiası) için de kullanılıyordu.

• Bu nedenle o devirde Şiilik'ten bahsedilemezdi. Eğer Şia't-ü Ali ibaresinden yola çıkılıp Şiilik'ten bahsedilecekse, o

zaman *Şiilik* denen şeyin Ebubekir, Osman ve Muaviye yandaşlığını da ifade etmesi gerekiyor.

• Şia't-ü Ali ibaresi, Ali'nin halife olmasından sonra duyulmuyor, halk arasında unutuluyor. Bu demektir ki, deyimsel ve kavramsal bir nitelik kazanmamıştır.

• *Şia't-ü* Ali ibaresi, olsa olsa Ali'den çok sonra ortaya atılacak "*Şiilik/Şii*" deyiminin nüvesidir, ilk adlandırılmasıdır.

• Şii sözcüğünün kullanımında ilk dönem İslam tarihçileri arasında büyük bir düzensizlik ve keyfilik vardır. *Şia't-ü Ali* veya *Şia't-ü Hüseyin* kelimeleri yerine pekâlâ *Ehl-ül Kûfe*, *Ehl-ül Irak* ve Nass (yani Kûfe halkı, Irak halkı ve Halk) sözcükleri de kullanılagelmiştir.

• Kavramsal ve siyasal anlamda *Şii-Şiilik* deyimi, hicri ikinci asrın ilk yarısından itibaren ortaya çıkmıştır.

• Ehl-i Beyt soyundan gelenlerin, *Şii* kavramının kullanımı ve ortaya çıkmasında herhangi bir rolleri yoktur. En azından Şii olaylardaki önderlikleri söz konusu değildir.

• Hz. Hasan'ın, hilafeti Muaviye'ye devretmesiyle birlikte, Ehl-i Beyt adına halifelik isteyecek kimse ortaya çıkmamıştır. Çünkü meseleye kapanmış gözüyle bakılmıştır.

• Muaviye'nin Ali'yi uluorta lânetleme kampanyaları ile sonradan meydana gelen Kerbelâ olayı, Emevilere karşı olan muhalefetin giderek kendini *Şia* diye adlandırmasına yol açmıştır. Ancak bu gelişme hicri ikinci asırda yani 800'lü yılların ilk yarısından itibaren billurlaşmaya başlamıştır. Yani Ali ve Ehl-i Beyt üyelerinden (Fatıma, Hasan ve Hüseyin, Muhammed İbn-ül Hanefiye gibilerinden) yaklaşık 200-250 yıl sonra.

Dikkat edilirse, mezhepler veya özelde Şii tarihini yazanların çoğunun doğum ve ölüm tarihleri 750-800 veya 900'lü yıllara rastlar. Örneğin, **Nevbahti** ile **El Kummi** gibi Şiilik tarifini yapıp onun tarihini yazan ilk iki araştırmacı, 900'lü yılların başında yaşamışlardır. Bu demektir ki, olayın içinden gelmemiş ve ona tanıklık etmemiş; sadece rivayetlere dayanarak meseleyi kavramaya ve tanımlamaya çalışmışlardır.

Bu arada belirtmeden geçmeyelim: Bir iki yerde *Alevilik-Şiilik* ibaresi geçiyorsa da, konumuzla ilgisi bakımından *Alevilik* sözcüğü veya deyiminin **Ali** zamanında kullanıldığına ilişkin herhangi bir kanıta rastlayamadık. *Şia-Şiilik* sözcükleri, kargaşa sonucu veya sözlük anlamıyla da olsa kullanılmış, ancak hiçbir şekilde *Alevilik* ibaresine yer verilmemiştir. Gerçi 1800'lü yıllarda yaşayan **Ahmed Cevdet**'in *Kısas-ı Enbiya* kitabında belli belirsiz *Şia* ve *Alevilik* deyimi kullanılmıştır ama bu, Alevilik kavramının zaten Osmanlılar zamanında alışılagelen, kullanılagelen bir kavram olmasından kaynaklanır. **Ahmet Cevdet, Ali** devrinden "*Alevilik*" diye bir kelimeyi alıntılayıp bulup getirmemiş; yaşadığı 1800'lü yıllardaki kavramı "*İlk Şia*" veya "*Ali Şiası*" yerine yazma yoluna gitmiştir.

Mesele, Ali'nin ilahlığını ileri sürmekten kaynaklanmışsa, "Muaviye ile Osman'ı da ilahlaştıranlara" rastlanmıştır. Kûfe halkı Ehl-i Beyt soyunu ilahlaştırırken, Şam halkından *Ebubekriyye* ve *Osmaniyye* (Ebubekirci, Osmancı) grubu Ehl-i Beyt'i düşman olarak belleyip, Osman'ı, Emevi soyunu ilahlaştırmakla ünlenmişti. İran'daki Kum halkı, Ali soyunu ifrata varacak derecede severken, İsfahan halkı Muaviye'ye ilahi sıfatlar vermişti."[467]

---

467. **Ahmed Hamid el Sarraf**, *Şavaklar: Irak'taki Gulat (Aşırı) Mezhepler*, s.39. El Mearif Matbaası, 1954, Bağdat.

II. ALİ, YANDAŞLARINI YAKTIRDI!

"Ey Ali, ahir zamanda Rafızi lâkabıyla bilinecek olan kötü bir kavim ortaya çıkacak. Bunları bulursan öldür. Çünkü, müşriktirler..." **Hz. Muhammed.**

"İnsanlar iki bölüktür: Biri, şeriata uyar; diğeri, bida'ta sapar." **Hz. Ali.**

A) Rafızilik, Şiilik mi?

Hassas olduğu kadar, az bilinen bir konuya değinmek durumundayız. **Ali**'nin; günümüzdeki anlamıyla *Şiilik* veya *Alevilik*'le herhangi bir ilişkisi olmadığını kanıtlamaya çalıştık. Bir adım daha ileri giderek, Ali'nin, kendi yandaşlarını, yani bugünkü yazar-çizerlerin yanlış yere çokça kullandığı biçimde belirtirsek, *"Alevileri"* yaktığı savındayız.

Bakınız nasıl?

Çıkış noktamız Peygamber hadisidir: "Ey Ali, ahir zamanda (sonraları) *Rafızi* lakabıyla bilinecek olan kötü bir kavim ortaya çıkacak. Bunları bulursan hemen öldür. Çünkü müşriktirler..."(468)

---

468. **İmam Yahya Muhammed Hamid-ül Din**, *Bevar-ül Qaramita (Karmatilerin Helak Oluşu)* adlı kitabından (Yemen Kraliyet Kütüphanesi, Sana) aktaran **Taha el Veli**, *El Qaramita: Evvel Hareketin İştirakiyetın fi'l İslam (Karmatiler: İslam'daki İlk Sosyalist Hareket)*, s.16. Darülilm yay., 1981, Beyrut. Ayrıca bkz., **Faik Bulut**, *İslam Komüncüleri, 2. baskı, Berfin yay., 1998, İstanbul.*

İslam önderi bir hadis daha dile getirmiştir: "İsrailoğulları 72 fırkaya ayrıldı. Ümmetim ise 73 fırkaya ayrılacaktır; bunlardan 72'si doğru yoldan saparak, Cehenneme gidecek. Cennete gidecek o fırka da benim ve ashabımın doğru yolunda ilerleyecek olan *El Fırkat-ül Naciye*'[469] yani kurtuluşa, selamete eren fırkadır.

Peygamber'e isnad edilen bu hadisin değişik rivayet ve anlatımları mevcut. Mesela **El Makdisi**, *Ahsen-ül Tekasim* adlı eserinde "Ümmetim 73 fırkaya ayrılacak; yetmişikisi Cennete, biri de Cehenneme gidecek" şeklinde yazmıştır. Doğruluğu bir yana, bizzat bu hadis, İslam mezhep tarihçilerini zor durumda bırakmıştır. Tarihçiler, toplumda ortaya çıkan fırkaları 73'de (Peygamber'in saptadığı sayı-F.B.) tutabilmek ve dondurmak için aşırı gayret sarf etmiş; olmadık çelişkilerle karşılaşmış ve bundan kurtulamamışlardır.

Birinci hadisi yorumlayalım: İslam toplumunda *Rafızi* adıyla tanınacak kötü bir kavim (topluluk/cemaat/parti/fırka/hareket/akım) ortaya çıkacaktır. Bunlar Allah'a şirk koştuklarından, O'nu tanımadıklarından, öldürülmesi vacib olan bir topluluktur. Ey Ali, bunları öldürmek de sana düşer!

İyi, güzel; peki, *Rafızi* nedir?

Geçmişte ve günümüzdeki İslamcı din adamları veya çevrelerinin tümüne yakını, "*Rafızi*" sözcüğünü Ali yandaşlığı, dolayısıyla *Şiilik* ve *Alevilik* ile özdeşleştirir. Oysa bu, "maksatlı ve bilinçli" yapılan, Ali yandaşlarını karalamak amacıyla kullanılan bir kavram, bir damga haline getirilmiştir. Aynı düzlemde **O. Hançerlioğlu** da yanılır: "Hz. Ebubekir'le Hz. Ömer'in halifeliklerini yadsıyanların Ali'ciliği... *'bırakan'* anlamında Arapça *'rafız'* ve *'rafaza'* sözcüklerinden türetilmiştir. Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'i bırakanlar anlamındadır. Bunların halifeliklerini tanımayarak Hz. Ali'ye aşırı bağlılık gösteren bu anlayış, Yahudi asıllı **İbni Sebe**'nin düşüncelerinden türemiştir. Bundan ötürü *Rafızilik*, Şiiliğin bir alt kolu sayılmaktadır..."[470]

---

469. Bkz. **Ahmed Faruk**, *Eshab-ı Kiram*, s.4, İhlas yay.; Prof. **E. Ruhi Fığlah**, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 3. baskı, s.17-18, Selçuk yay.; **Ebu Mansur Abdulkaahir el Bağdadi**, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s.5-6, Türkiye Diyanet Vakfı yay., 1991, Ankara.

470. *İslam İnançları Sözlüğü*, s.469, Remzi Kitabevi.

Konuyu irdeleyelim:

1. "Rafızi"nin sözlük anlamı "bırakmak/terk etmek" değil, "reddetmek, itiraz etmek, silkip atmak" yani Türkçe'ye de girmiş Latin kökenli "refuse"(refüze etme)dir.

2. Rafızi, Ebubekir ile Ömer'in halifeliklerini bırakmak/reddetmek anlamında kullanılmadı. Sonradan icad edilen uydurma bir kavramdır bu. Tersine, İslam dinini kabul etmeyen; onu kökten veya büyük oranda reddeden, ona itiraz eden, karşı çıkan ve direnen toplulukları/kesimleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Aksi takdirde, Peygamber'in yaşadığı ve henüz ortada Ebubekir ile Ömer veya Ali'nin halifelik sorununun olmadığı bir zamanda Hz. Muhammed niçin; "Benden sonra Rafıziler ortaya çıkacak; müşrik olduklarından dolayı, onları öldürün!" yolunda bir uyarıda bulunsun?

3. Varsayalım ki, Muhammed böyle bir uyarı ve tembihte bulundu. Eğer Rafızilik; Ebubekir ile Ömer'i reddedip, Ali'yi tutmak yani *Şiilik* anlamına geliyorsa, o zaman Peygamber, bu öğüdü, niçin Ebubekir ile Ömer'e değil de Ali'ye verdi? Yoksa deneyimli İslam önderi, Ali'nin kendi Şiası'nı (taraftarını) kolayca öldürebileceğini mi sandı?

4. Peygamber, "müşrik" kavramını genişletip; Arabistan yarımadasındaki (Mekke-Medine-Hicaz bölgesi) Yahudi ve Hıristiyan toplulukları da içine alabilecek bir tanım getirmiştir. **İbn Abbas**'ın rivayetine bakılırsa, Peygamber'in vefatından önceki üç vasiyetinden ikincisi bu konudadır. Bu durumda, İslam önderinin, öldürülmesi gerektiğini söylediği Rafızi kavim içine; diğer inançlara mensup olup İslam'ı reddedenlerin yanı sıra Hıristiyan ve Musevileri de dahil etmek mümkündür.

5. Rafızi sözcüğünün Ebubekir-Ömer-Osman üçlüsü devrinde özellikle de Osman ile Ali arasındaki hilafet tartışmalarında kullanılması, daha doğrusu Ali yandaşlarına veya daha titiz bir ibareyle "Ali Şiası"na, çok sonradan da Şia fırkasına yapıştırılması şunu gösterir: *Rafızi* veya *Rafızilik*, Peygamber ve Dört Halife zamanından beri biliniyordu. Sözcük olmaktan çıkmış; bir deyim ve kavram halini almıştı. Anlamı da, "İslam'ı kökten

veya kısmen reddedenler" idi. Bu nedenle olacak ki, Ali yandaşlığının başlaması ve sonraki yüzyıllarda kavramlaşması sürecinde, Şiileri karalamak için *Rafızi* deyimi kullanılır oldu.

Şarkiyatçı **Claude Cahen** şöyle der: "Abbasi hareketini bile Rafızilikle suçlayan bir dizi araştırıcıya rastlarız. Oysa bu tez de sağlam dayanaklardan yoksundur."(471) Çünkü Abbasiler, Ehl-i Sünnet anlayışını topluma hakim kılmaya çalışıp durdular. O halde, *Şia* ve *Şiilik*'ten çok daha önce bilinen bir kavram olmasaydı, o zaman Ali Şiası'nı karalamak için *Rafızi* kelimesine başvurulmazdı. Varsayımımızı destekler nitelikte bir gözlem: İslam tarihi veya mezhepler tarihini yazan ünlülerin hepsi, benzer ibareleri kullanmakta sözbirliği etmiş gibi davranmışlardır.

Birkaç örnek verelim:

• **İbn Hazm**; "Rafıziler Müslümanlardan olmayıp, Yahudi ve Hıristiyan yolağından giden kimselerdir" diyor.(472)

El Makrizi'nin tanımı: "Rafızi fırkalarının adedi 300'ü buldu. En ünlülerinin sayısı ise 20'dir. Bunların başında *İmamiyye* kolu gelir; ikincisi, *Keysaniyye*; üçüncüsü, *Hattabiyye;* dördüncüsü de *Zeydiyye*'dir.."(473)

• En bağnaz Sünni âlimlerden ve günümüzde radikal İslamcıların baştacı edip esinlendikleri **İbn Teymiye**; "Rafıziler, kendi dönemlerindeki İmamı tanımayıp; Muhammed bin Hasan'ı, *Gaip İmam/Beklenen İmam* olarak ilan ederler. **Müfid**, **Musevi**, **Tusi** ve benzeri Rafızi şeyhleri (âlimleri), adalet deyimini **Mutezile**'den ödünç aldılar. *Rafıziler*, 12 İmamı, onları önceleyenlerden (Ebubekir, Ömer, Osman, Muaviye gibi-F.B.) daha faziletli ve üstün bulurlar..."(474) şeklinde bir tanım yapar.

• Bir tanım da **İbn Hacer**'den: "Rafıziler, Muhammed bin Hasan-ül Askeri'yi Mehdi ilan ettiler." Nitekim **İbn Hacer**; "İslam'a düşmanlık, İslam'ı reddetmek" demek olan *Rafızilik* de-

---

471. **Claude Cahen**, *İslamiyet: Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar*, Bilgi yay., İst. 1990, s.58.

472. **İbn Hazm**, *El Fasl*, c.2. s.78.

473. **El Makrizi**, *El Hitat*, c.4. s.173.

474. **İbn Teymiye**, *Minhec-ül Sünne*, s.27.

yimini, gerçek anlamından çıkarıp daha dar bir alana yani Ebubekir-Ömer düşmanlığı noktasına hapsederek Muhammed'den şöyle bir hadis naklediyor: "Resulullah, Hz. Ali'ye dedi ki; 'Sonradan ümmetimin içinden Rafızi adıyla tanınacak olan bir kavim çıkıp, İslamiyet'i reddedecektir. Bulup yetişirsen, onları öldür. Çünkü, müşrik bir kavimdir.' Ali, 'Peki, nedir bu kavmin alâmeti?' diye sorunca, Resulullah yanıtladı: 'Sende olmayan özellikleri sana atfedip, sözlerini ödünç alacaklar ve senden öncekileri (Ebubekir, Ömer, Osman vs-F.B.) bu sözlerle karalayıp, kötüleyecekler..."(475)

İbn Hacer, burada "Şecaat arz ederken, sirkatin söyleyen Merd-i Kıpti" misali, satır arasında, Rafızileri, "İslamiyet'i reddedenler" olarak tanımlıyor ki; Peygamber hadisindeki biricik doğru ibare bu olsa gerektir.

1000'li yıllarda (öl.1037) yaşamış bağnaz Sünni tarihçilerden **Ebu Mansur Abdulkaahir el Bağdadi**, mezhepler hakkında kaleme alınan bir eserinde, Rafızi deyimini, "*Şiilik*" ve benzeri akımlarla (Zeydilik, İmamilik, Keysanilik vs.) özdeşleştirerek aşağıdaki yargıya varıyor: "Bid'ate (dinden sapmaya, kâfirliğe-F.B.) uymayan herkes Sünnidir. Eğer bu sözünü ettiğimiz meselelere, iğrenilecek bir bid'at eklenirse, durumuna bakılır: Eğer o, *Batıniyye* ve *Beyaniyye* veya *Muğiriyye* veya bütün imamların tanrılıklarına (ilahileştirilmesine-F.B.), ya da bir kısım imamların ilahlıklarına inanan *Hattabiyye*'nin bid'atlerine veya hulul mezheplerine veya tenasühe (ruhun bir bedenden diğerine geçmesi-F.B.) inananların fırkalarına veya kızlarının kızları ve oğullarının kızları ile evlenmeyi uygun gören Haricilerin *Meymuniyye* mezhebine veya *İbadiyye*'nin, 'İslam şeriatı ahir zamanda kaldırılacaktır' diyen *Yezidiyye* mezhebine inanırsa veya Kur'an'ın haram kıldığını helal sayarsa veya Kur'an'ın yorumlamaya (tevil) ihtiyaç duyulmayacak bir kesinlikle helal kıldığını haram sayarsa, İslam ümmetinden değildir ve onun hiçbir değeri yoktur... Yani ne cenaze namazı kılınır, ne de arkasında namaza durulur; ne kestiği helal olur, ne de Sünni olan bir

475. **İbn Hacer**, *El Sevaiq-ül Muhrıqa*, s.3, s.102.

kadınla evlenebilir; Sünni bir erkeğin, onların inanışındaki bir kadınla evlenmesi de helal olmaz. Müslüman mezarlığına gömülmesi de..."(476)

Özet yorum: Demek ki *Rafızilik*; Ali yandaşlığı, Ali Şiası, Şiilik anlamına gelmiyor. Çünkü o, İslam dinini kökten veya kısmen reddeden toplulukların tuttukları yolun, benimsedikleri fikriyatın ve inancın adıdır. Sadece *Hıristiyanlık* ve *Musevilik*'le sınırlı olmayıp; hattâ bu çerçeveyi de çoktan aşarak *Manilik, Zerdüştilik, Mecusilik, Brahmanilik, Budistlik* gibi dinlerle eski dönem ilkel inançlara (totemcilik, animizm) bağlı halkların İslam'a karşı çıkarttıkları ortak veya ayrı ama benzeşik akımı kapsar. Rafızilik, İslam'ın başlangıcından beri vardı; Dört Halife döneminde mevcuttu. Bu yüzden, iktidarı ele geçiren kesim, artık İslam'ı reddetmekle eşanlama gelen *Rafızilik* kavramını, kendine yönelik her muhalefeti karalamak ve bastırmak için kullanabiliyordu. Tipik örneği **Ali-Muaviye** çatışmasında yaşandı. Her iki taraf da, diğerini; "Dinden sapmak, bid'at ehli ve Rafızi olmak"la suçlamayı sürdürdü. *Rafızilik*, İslam'ı reddetme değil de Ali Şiası anlamında kullanılıyor olsaydı, Ali; Muaviye'yi bu terimle suçlayabilir miydi? Suçlama öyle ileri bir noktaya vardı ki; *Şiilik* olgunlaşıp çok sonraları hakim güç haline gelince, zaman zaman iktidar olunca, bu kez kendi muhaliflerini "*Rafızi*" diye damgaladı.

Peygamber'in yukarıda anılan ikinci hadisinin yorumuna geçelim. İslam önderine göre, kendisinden sonra İslam ümmeti içinde 73 fırka çıkacak; biri hariç diğerlerinin hepsi Cehenneme gidecek. Hadisin doğruluğunu varsayarak yola çıkarsak, şunu görürüz: Peygamber, hemen her konuda olduğu gibi dinini oluştururken de, Musevilik ve Hıristiyanlık'tan örnek alıp, bazı değişikliklerle bunu İslam'a mal etmiştir. Sözgelimi, diğer dinlere bakmış; onların kutsal günlerini inceledikten sonra Cuma gününün Müslümanlar için hem kutsal, hem de tatil günü olmasını kararlaştırmıştır. Her iki dine bakmış; oradaki bölünmelerin (fırkalaşma) sayısının 71-72 adet olduğunu görünce, bu kez, İs-

---

476. *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s.13-14.

lam toplumunun 73'e bölüneceği tahmininde bulunmuş. Gerçi **Fığlalı** gibi İslami yazarlar; "İslam ümmetinin 73 fırkaya bölünmesi, illa bu kadar sayıda duracağı anlamına gelmez. Çok fazla bölünme anlamına gelir. Hadisteki 73 tam sayı olarak değil de, çokluğu ifade eder"(477) dedikten sonra; ümmetin 73 fırkaya bölünmesini, yani Hıristiyan ve Yahudi dinindekinden bir fazla oluşunu, her şeyden önce İslam dininin özelliği ve Müslümanlara tanınmış düşünce özgürlüğüne bağlar. İslam'ın düşünce özgürlüğüne önem vermediğini, müsaade etmediğini şimdiye kadarki deneyler kanıtlamıştır. Bizzat 73 fırkaya bölünme bile, bunun tipik kanıtıdır.

Bu bir yana, **Muhammed**'in "Ümmetimden 73 fırka çıkacak" demesi, bir öngörü olarak doğru kabul edilmelidir. Çünkü o toplum, İslam devletinin o haliyle ve bilinen uygulamalarıyla, daha fazla birlik ve beraberlik (vahdet) içinde yaşayamazdı. Nitekim Peygamber, bir başka hadisinde; "Benden sonra halifelik otuz senedir. Bundan sonra eshabım arasında fitne çıkarak muharebe (çatışma/savaş) olacaktır"(478) diyerek, kendi kurduğu rejime ömür de biçmiştir. Sınıfsal, ideolojik, inançsal ve siyasal çekişmelerin o toplumu paramparça edeceği gün gibi ortadaydı. Eğer, "Ortaçağdaki sınıf mücadelelerinin din ve mezhep kavgası kisvesiyle yürütüldüğü" yolundaki Sosyalist/Marksist tezi doğru kabul ediyorsak, bu olguyu da kabul etmemiz pekâlâ kolaydır.

B) Ali'nin Ezilenlerle İlişkisi

Ali'nin, yandaşlarını yaktırmasındaki birinci çıkış noktasını, Peygamber hadisine dayanarak yukarıda açıkladık.

Gelelim ikinci çıkış noktasına:

Ebubekir ve Ömer döneminde resmen kayıtlara geçen ve artık bir devlet politikası haline gelen sınıf ayrımı ve toplumsal

---

477. Bkz. Prof. **E. Ruhi Fığlalı**, *Mezhepler Arasındaki Farklar* adlı kitabın önsözü ile *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 3. baskı, s.18.

478. **Muhammed Kurtubi**'nin *Tezkire-i Muhtasara* adlı kitabından aktaran **A. Faruk**, *Eshab-ı Kiram*, s.37-59.

kutuplaşmalar (*zengin-fakir, Arap-mevali-köleler* vs.), Halife **Osman** *zamanında artık çıplak ve* pervasız sömürüye dönüşmüştü. "Hz. Osman devrinde fütuhatın genişlemesi, bol servetin memlekete akması, vaziyeti değiştirmişti. Medeni ihtiyaç ve teşrifat başlamıştı. Emirler, valiler, kumandanlar şahane (şaşaalı) yaşamaya koyulmuşlardı. Resul-i Ekrem, Ebubekir ve Ömer devrinin sadeliği ve basitliği yerine şevket ve haşmet kaim olmuştu. Saraylar, köşkler ve konaklar yapılmaya başlamıştı. Fakat Hz. Ebu Zer, Şam'da yine Resul-i Ekrem devrinin sade yaşayışını devam ettiriyordu... Korkmadan, çekinmeden Emirlerin (yöneticilerin) yaşayışlarına itiraz ediyor, debdebelerine karşı çıkıyordu. Zenginlerin mallarının Zekât'a tâbi tutulması lazım geldiğini ileri sürüyordu. O, Kur'an'dan ayetler okuyarak, 'Altın ve gümüşlerin depolanmasına ve Allah yolunda sarf edilmemesine' (yani yoksullara dağıtılmamasına-F.B.) kızarak, yöneticilere sorumluluklarını hatırlatıyordu. Hz. Ebu Zer'in bu davranışları yüzünden (İslam toplumunda) münakaşalar baş göstermişti..."(479)

Ebu Zer'in sözlerinin devamı şöyledir: "Siz ey zenginler ve fakirler! Altın ve gümüş yığıp da bunları Allah yolunda harcamayanları, yüzlerini, yanlarını ve sırtlarını dağlayan ateş ile korkutun..."

Doğrusu, İslam önderi, putperest Kureyş aristokrasisine karşı geniş halk muhalefetinin desteğini sağlayabilmek amacıyla, Kur'an'daki Tevbe suresi 34. ayetten yararlanmıştı. Ancak hemen tüm dinsel hareketlerde olduğu gibi, toplumun eşitlikçi düşleri başlangıçta bir devrim için harekete geçirilir. İktidar olduktan sonra, bu tür sloganlar (ister din önderlerinin sözleri isterse kutsal kitap metinleri, mesela İslam'da toplumsal eşitlik ve adalete vurgu yapan ayet ve hadisleri) iktidar sonrasında ya unutulur gider ya da kitabın tozlu sayfaları arasına sıkıştırılmış bir ütopya olarak kalır. Bu bakımdan Zerdüştilerin *Zend Avesta*, Musevilerin *Tevrat*, Hıristiyanların *İncil* ve Müslümanların *Kur'an* adlı din kitaplarının bu bakımdan incelenmesinde büyük yarar var.

---

479. **Şah Muiniddin Ahmed Nedevi**, Hz. *Ebuzer-i Gifari*, s.46-315-324'ten aktaran Dr. **Ömer Uluçay**, *Arap Aleviliği: Nusayrilik*, 1996, Adana, s.294.

Ebu Zer'in Şam valisi **Muaviye** ile bir tartışması da eşitlikçi toplum düşü hakkında fikir vericidir.

Ebu Zer, "Muaviye, 'mal Allah'ındır' gerekçesiyle, onu saklayıp Müslümanlara vermiyor" deyince, **Muaviye** kendisini yanına çağırıp, "Ey Ebu Zer, benim sözüm doğrudur. Çünkü mal Allah'ın, biz de O'nun kullarıyız. Allah, malı, istediği kuluna verir istemediğine vermez. Bu bir takdiri ilahidir. Emir, O'nun emridir. Biz ne karışırız? Bir daha bu konuda ileri geri laflar etme!" karşılığını veriyor. **Ebu Zer** onu şöyle yanıtlıyor: "Ben, bunlar Allah'ın değildir demiyorum. Fakat aynı zamanda Müslümanların da (ortak) malı olduğunu söylüyorum."(480)

Görüldüğü gibi, İslam'ın farklı iki yorumu söz konusudur. Her ikisi de İslami kaynaklara (ayet ve hadis) dayanarak tutumunun doğru olduğu iddiasında. Mesela Muaviye'nin dayandığı, "Allah, istediğini nimetleriyle rızıklandırır; kimininkini de kısar" (Zümer suresi, 52. ayet) veya "Rabbin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar! Dünyada (insanların) maişetini bile aralarında biz taksim ettik. Kimilerini derece derece, kimilerinin üstüne çıkardık ki, bir kısmı bir kısmını işadamı edinsin" (Zuhruf suresi, 32. ayet). Oysa **Ebu Zer**, "İnsanlar bir tarağın dişleri gibi eşittirler" ilkesinden yola çıkıyor. Tevbe suresini kendine dayanak yaparak; "Altın ve gümüş stoklandırılmamasını, biriktirilen bu tür servetin ve zenginliğin yoksullara, halka eşit olarak dağıtılmasını" istiyor.(481)

Burada günün icaplarını yerine getiren ve dolayısıyla İslam'ın ruhuna uygun davranan gerçekçi kişi **Osman** ve **Muaviye** gibileridir. Ebu Zer ise, zaten kandaş bir kabileden gelip İslam'ın ilk dönemindeki"eşitlik/adalet" türünden sloganlarına hayran kalmıştı. Ayetlerde söz edilen *"eşitlik, kardeşlik, adalet"* kavramlarının İslam toplumuna egemen olacağını düşlüyordu. Fakat, onun anladığı tarzdaki İslam hiçbir zaman yaşanmadı. Ancak, Peygamber ve Ebubekir zamanında sınıfsal çelişkiler bu kadar ön plana çıkmamış; Ömer zamanında ise, *"eşitlik"* yerine *"adalet"* kavramı ön plana çıkartılmıştı. Bu adalet çoğunlukla kılıç zoruyla

---

480. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.209.

481. İslam'daki sınıf ayrımı ve konunun ayrıntıları için bkz. **Faik Bulut**, *Allah Devletinde Demokrasi*, 6. baskı, Berfin yay., 2004, İstanbul.

sağlandığından, kimse muhalefet etmeye cesaret edememişti. Dolayısıyla hemen tüm toplumsal/siyasal/sınıfsal çelişkilerin patlak vermesi **Osman** ile **Ali** devrine denk düştü.

Ebu Zer, bu açıdan gerçekçi değil ütopyacıdır. İslam'ın ruhunu kavrayabilmiş olmaktan uzaktır ve âdeta "düşler dünyası"nda ve geçmişte yaşamaktadır. Örneğin onun esinlendiği fikirlerin kökenini, "Mezopotamya ve Mısır'daki eski eşitlikçi anlayışlarda, İran'daki Zerdüşti ve Mazdek dinleriyle Manilik ve Brahmanilik türünden inanç sistemlerinde bulmak mümkündür."(482) Ol nedenle, **Ebu Zer**, İslam merkezlerinin hiçbirinde barınamamış; oradan oraya sürülmüş, Osman tarafından dövülüp hırpalanmış, nihayet asude bir çöl beldesinde sahipsiz ölmüştür. Hz. Ali, bile kendisine doğru düzgün sahip çıkamamıştır.

Ebu Zer'in kişiliğinde başlatıldığı ileri sürülen ama aslında çok daha geriye gidilerek Ebubekir-Ömer-Osman-Muaviye dörtlüsüyle Ali arasındaki hilafet anlaşmazlığında düğümleniyormuş gibi gözüken ya da gösterilen İslam toplumundaki bu tür "ateşli tartışmaların, çoğu kez doğum sancılarından başka bir şey olmadığını"(483) bilmek gerek. "Klasik İslam" adı verilebilecek bir döneme doğru ilerleyen bu gelişmede, inancın özünü somutlaştırmış ailelerin ve grupların karşı karşıya gelmesiyle hızlanmış doğum sancılarıdır bunlar.

Doğum sancıları neyin sonucudur? İslam toplumundaki gelişim sürecinde toplumsal ve dinsel problemlerin ortaya çıkmasının neticesidir. Eşitlikçi kandaş topluma dönüş özlemi; bununla iç içe geçmiş kabilecilik anlayışının yol açtığı bitmez tükenmez çatışmalar ve bağlı olarak saf değiştirmeler; eski inançlara dönüş isteği, eski kültürlerin uzlaşamadığı yerde çatışmaya dönüşmesi; "İslam fetihlerinin durgunluğundan istifade eden boyunduruk altındaki halkların (*mevali*) içine düştüğü inanç bunalımı" vb. Her durumda, Arap-İslam egemenleri arasındaki bölünme de İslam adına olduğundan, iktidarı protesto eden veya ona

---

482. **Felicien Challaye**, *Dinler Tarihi*, Varlık yay.

483. **Claude Cahen**, *İslamiyet: Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar*, s.68, Bilgi yay., 1990, İst.

başkaldıran hemen tüm sınıf ve katmanların muhalefetteki temsilcileri de kendi davalarını yine Arap-İslam ideolojisi kavramları içinde yürütmeye özen gösteriyorlardı. Berberilerde görülen birkaç hareket sayılmazsa, Ali ve Muaviye devrinde Arap-İslam düşmanlığı temelinde hemen hiçbir ayaklanmanın olmadığı görülecektir.(484)

Ancak, o dönemdeki halk hareketlerinin iktidarı hedeflerken, aslında İslam-Arap ideolojisini hayata geçirmek istedikleri yolundaki gerçeği görmemezlikten gelemeyiz. Buradan, önemli bir noktaya geçebiliriz: İster dini, ister kişisel veya ailesel adlarla ortaya çıksın, toplumda olagelen hemen her şeyi geniş siyaset *kavramı içinde değerlendirmekte yarar var.* "*Ağzınızı açıp tek* kelime etmeye başlamanızla birlikte siyaset yapıyorsunuz" kuralından yola çıkmak gerektiğine inanıyoruz.

"İslam toplumunun ilk kuşağı için dinsel temel problemin, bizim siyasal diye niteleyebileceğimiz bir sorun olduğu yeterince belirgin biçimde vurgulanmamıştır."(485) Saptama, İslam tarihçileri veya sınıf meselesini örtbas edip sırf dini ya da milli kalıplar içine sıkıştırmak isteyen tarih üstü-tarih ötesi anlayışları sergilemek açısından mihenk taşı gibidir.

Genelde Sünni veya Şii İslamcı çevreler ile özelde Sünni kesimler, *Asr-ı Saadet* adı verilen ilk İslam devrine (622-661) pek toz kondurmazlar. O zamanki gelişme ve çatışmaları *"Fitne, Ridde, Rafızi, Haşimi-Emevi kavgası, Ali-Muaviye çatışması, Ehl-i Sünnet, Ehl-i Şia"* olarak adlandırırlar. Ne hikmetse, çoğu, bu adlandırmanın altında bile bir sınıf siyaseti, genel anlamda bir politika yattığını kabul etmez. İktidar için mücadelenin etkenlerini açıklamaz. "İslamiyet siyasettir; siyaset de İslamiyet'tir" diyebilen **Humeyni** gibilerini bir yana bırakırsak, çoğu İslam tarihçisi olaylara "İslamiyet, siyasetler üstü ebedi ve ezeli bir dindir" tezinden hareketle, olaylara din ve mezhep çatışmaları; kâfir-müslüman, zındık-mümin vs açısından bakarlar.

---

484. Age. s.33-50.
485. Age. s.52.

Oysa, **Wellhausen**'ın Hariciler için yaptığı şu saptama genel bir kural olabilir: "Teokrasi içinde dindarlık, umumiyetle siyasi bir istikamettedir."(486)

Halife Osman devrinde başlayıp, Muaviye zamanında zirveye çıkan ve "Ali Şiası" olarak adlandırılan kesimin çok geniş sınıf ve katmanlardan, hattâ Mısır, Kûfe ve Basra yerleşenlerinde somutlaşan değişik halklardan (Arap, İranlı, Kürt vs) oluştuğunu belirtmiştik. Başka muhalefet önderlerinin bulunmadığı/bulunamadığı, bulunsa bile böylesine geniş bir kesimi toparlayabilecek anlam taşımadığı bir ortamda **Ali**, "Potansiyel olarak, merkeze karşı taşranın simgesi haline gelmişti."(487)

Başlangıçta, somut Ali imajı (Osman'a ve Muaviye'ye karşı kişi olarak Ali), *Hariciler* tarafından imkânsız kılınınca; bu imaj, sonra soyut bir hal alarak İslam'a, İslam devletine ve Sünni hegemonyasına karşı bir şeyi ifade eder oldu.

Kuşkusuz, **Osman** ve **Muaviye**'yi hedef alan muhalefet tek boyutlu değildi. Yani sadece, Emevilerle Haşimilerin taht kavgasından ibaret olmaktan çıkmıştı. Bu kavga, geniş bir pelerin gibiydi. Altında her türlü söylemi, özlemi ve istemi bulmak mümkündü. Tarihçi **Ahmed Cevdet**'in deyimiyle "Osman devrinde, O'nun aleyhinde taraf taraf fırkalar peyda oldu..."(488) İslam tarihçileri tarafından yanlış yere Şia'ya mal edilerek, "Şia'nın 100'den fazla fırkası mevcuttur" ya da **Makrizi**'nin ifadesiyle "Rafıziler 300 fırkadır "(489) denmesinin bir nedeni de bu olsa gerek. Yani **Osman**'a karşı muhalefet kanatlarının haddi hesabı yoktu. Ama kimi başkent Medine'de, bazıları Mısır, Kûfe ve Basra'da kendini ifade ediyor; sınıfsal sömürü ve dinsel baskı nedeniyle de İslam toprağının herhangi bir yerinde mantar gibi bitiveriyordu.

---

486. **Julius Wellhausen**, *İslamiyet'in ilk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, s.18. Türk Tarih Kurumu, 1989, Ankara.

487. **Marshall G.S. Hodgson**, *İslam'ın Serüveni*, c.1. s.159, İz yay., 1995, İst.

488. **Ahmed Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, c.2. s.338, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1985, Ankara.

489. **El Makrizi,** *El Hitat*, ags. Ayrıca **İsmail Mutlu,** *Tarihte ve Günümüzde Caferilik* kitabının önsözü.

İki Arap tarihçisinin kaleminden izleyelim:

1. Taha el Veli: "Bu mücadele, Yahudi, Hıristiyan ve Fars kökenlilerin Araplardan intikam almak için Hz. Ömer'in öldürülmesi gibi bir entrikayla başladı. Arap fütuhatıyla birlikte inisiyatifi elden kaçıran bu mağlup kavimler, galip ümmetin (Arap/İslam-F.B.) dinine girdi ama batıni yöntemleri benimsedi. Siyasi ve kavmi gayelerini gerçekleştirmek ve Müslüman kitleleri çekebilmek için, İslami sloganları ön plana çıkardılar. Ehl-i Beyt'i tutar gözüküp ilahlaştırdılar... Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra, Hz. Ali ile Muaviye arasında iktidar anlaşmazlığı baş gösterdi. Arap-İslam egemenliğine karşı olanlar bu fırsatı kaçırmadı, Ali'nin yanında saf tuttular. Ali'nin Hz. Peygamber'e yakınlığını öne sürerek, Ali'nin halifeliğinden yana gözüktüler. Ehl-i Beyt meselesini Emevi ailesine karşı kullandılar. Bu aileyi, iktidarı gaspeden diye tanıttılar. Arap kavminin düşmanları, kendi siyasi ve kavimsel çıkarlarını açıkça dile getirmekten aciz olduklarından, iktidar kavgasında amaçlarını gerçekleştirmek uğruna Ehl-i Beyt kavramını gerekçe olarak kullandılar."(490)

2. Dr. Abdurrahman el Bedevi: "Batıni mezhepler, fikri mezhepler olmaktan çok ideolojik akımlardı. İdeolojileri de siyasi ve toplumsal hareketlerin batıni teorilerinden ibaretti."(491)

Gerçekte olay karşılıklıdır. Etkileşim de öyle. **Ali** ya da **Osman**'la **Muaviye,** iktidar kavgasında ittifak siyasetleri izleyerek birbirlerini tecrit etmeyi denediler. Bu kavganın tipik özelliklerinden biri, yukarıda anınaya çalıştığımız halk muhalefetinden, kimin nasıl yararlandığıdır.

Wellhausen bu noktaya açıklık getirir: "Osman'ın öldürülmesiyle İslam, Ali ve Muaviye etrafında iki fırkaya bölündü. Şu halde, Ali Şiası'nın karşısında bir Muaviye Şiası bulunuyordu. Muaviye'nin arkasında, uzun zamandan beri idare etmekte olduğu Suriye duruyordu. (Ali'nin arkasında ise Irak.) Muaviye ile Ali arasındaki mücadele bir Suriye-Irak savaşına dönüştü... Mücade-

---

490. *El Qaramita: Evvel Hareketin İştirakiyetin Fi'l İslam (Karmatiler: İslam'da İlk Sosyalist Hareket),* s.5-6, Beyrut, 1981. Ayrıca bkz., **Faik Bulut**, *İslam Komüncüleri, 2. baskı, Berfin yay., 1998, İstanbul.*

491. *Mezahib-ül İslamiyyin (İslamcıların Mezhepleri),* 2. cilt, s.5, Beyrut, 1973.

le, gerçek anlamıyla iktidarın bütün iddiacıları (iktidarda hakkı olduğunu ileri süren kesimler-F.B.) tarafından sürdürüldü. Ve hak-hukuk (gibi kavramlar) da şu veya bu taraf için, kitleleri avlamak ve bunlara bir parola sağlamak için bir bahaneden ibaret kaldı. Ali'nin ölümüyle birlikte bu savaş, Iraklıların aleyhine sonuçlandı. Ali, bundan sonra Suriye boyunduruğuna karşı (Irak kaynaklı) muhalefetin bayrağı oluverdi. Orada (Irak'ta) önceleri Şia bir parti değildi; bütün eyaletin siyasi düşüncesinin ifadesiydi. Ali, bunlar (Irak halkı) için; yurtlarının kaybedilmiş ihtişamı, yitirilmiş büyüklüğü anlamına geliyordu."(492)

Üç yazarın farklı saptamaları şu ortak noktalarda birleşiyor: **a**) İslam-Arap hegemonyası diğer halkları ve kavimleri ezmektedir. **b)** Ezilen halklar kendilerini ifade edebilmek için doğrudan İslam'a yönelik bir sloganla ortaya çıkamamaktadır. **c)** Osman-Ali-Muaviye çatışması, ezilen halklar için iyi bir fırsat olmuştur. **d)** İslam'a temelden muhalefet eden Arap olmayan halklar, Müslümanmış ve Ali yandaşıymış (Ali Şiası) gibi görünerek; bu arada Ehl-i Beyt kavramını kullanarak "İslam'a karşı İslam" sloganıyla hareket etmişlerdir. **e)** Mezhepsel görünüm altında İslam'a karşı yürütülen bu mücadele, gerçekte siyasi ve ideolojik olup İslam'ı yıkmayı hedeflemektedir.

Wellhausen'ın ek saptaması: "**I)** Her dinsel çatışma siyasi bir yönelim alır. **II)** Ali, Muaviye ile kavgasında, ezilen kitleler ve çeşitli halkların hak-hukuk davasına sahip çıkmış görünüyor. Ama bu, iktidara ulaşabilmek için bir bahaneden ibarettir. **III)** Ali Şiası'nın çoğu Iraklıdır. Başlangıçtaki Şia fikri siyasi bir parti olmaktan çok, Irak bölgesinin genel bir düşüncesidir. **IV)** Ali, Iraklıların gözünde, kaybedilmiş toprağın ve ihtişamın yeniden kazanılma mücadelesinin simgesiydi. Yani, Ali işin bahanesidir; maksat merkezi iktidara karşı hak-hukuk mücadelesi vermektir.

Buradan çıkan bir sonuç daha var: Ali; Osman ile Muaviye'ye karşı mücadele ederken halk muhalefetinden yararlanmayı düşündüğü gibi, ezilen halklar da Ali'den, elden geldiğince faydalanmaya bakmışlardır. Osmanlı tarihçisi **Ahmed Cevdet**,

---

492. **Wellhausen**, age. s.89-90.

bunun ipuçlarını veriyor: "Sebeiyye, yani Sebe oğlu Abdullah'a bağlı olan Şia'nın önde gelen güruhu ise, böyle fikir ayrılıklarını kendi fesatlarına pek uygun bularak kötülüklerini artırmakta idiler. İşte bu sebeplerden, Mısır'da Hz. Osman aleyhine bir fırka meydana geldi..."(493)

Öte yandan, ezilen halklardan ve çeşitli sınıflardan oluşan muhalefetin **Ali** etrafında bir bayrak altında toplanması, sırf Ali'nin halifeliğe çıkması istemiyle sınırlanamazdı. Daha doğru bir tanımla, Osman ve Muaviye karşıtı muhalefetin, kitleleri harekete geçirmek için daha başka propaganda yöntemlerine ve farklı sloganlara ihtiyacı vardı. Çünkü Osman ve Muaviye ikilisinin savunduğu çıplak sömürüye karşı söylemin, bir de sınıfsal içeriği ve dili olmalıydı. En basitinden zenginlik-fakirlik çelişkisi ele alınmalıydı. **Ebu Zer**'in "Mal Allah'ın malı, insan da Allah'ın kulu ise; o zaman o mal Müslümanlar arasında ortakça paylaşılmalıdır" söylemi bunun tipik örneğidir. Bu tür söylemin toplumda tartışmalara yol açtığı, yeni gelişmelere gebe olduğu artık sır değil.

İşin özüne, gelişmenin can damarına geliyoruz:

Şarkiyatçı **Hodgson**'un yerinde saptamasıyla; Hz. Osman'ın muhalifleri arasında, herkes için eşitlikçi bir adalet amaçlayan ve uzlaşmaya daha az eğilimli talepleri devralan Hariciler, Hz. Ali'den koptu..

İki şey dikkatimizi çekiyor: **Bir;** Osman'a yönelik muhalefet hareketinin içinde "herkese eşitlikçi bir adalet" amaçlayan bazı kesimler var. Bunlardan biri Haricilerdir. **İki;** Hariciler, Hz. Ali'yle anlaşmazlığa düşüp ayrılmışlar. Üstelik Ali, "Muaviye ile çatışmasında giderek taraftar kaybediyor." O kadar ki, "Muaviye devrinde Ali hizbinin çekirdeği olduğu Şia, küçük bir azınlık olarak kalıyor."(494)

Neden?

Çünkü, **Ali** iyi bir siyasi ve komutan olmamasına rağmen Kureyş aristokrasisinin simgesiydi. Onun adına iktidardaydı. Dolayısıyla, İslam düzenini en iyi kendisinin temsil ettiğine

---

493. **A. Cevdet**, age. s.308.
494. **Hodgson**, age. s.158-208.

inanan biriydi. İnsanları; "*Şeriat'tan yana, bid'ate sapanlar*" şeklinde ayırıp, "*bağışlanmayan zulüm, Allah'a şirk koşmaktır*"[495] diyebilen bir İslam önderiydi. "Herkese eşitlikçi adalet!" sloganı, gayet radikal bir sistemi gerektirir. Yani Ali iktidarını ve İslam düzenini altüst edebilirdi. Bu bakımdan Ali, bir yandan, halifelik hakkı için iktidar mücadelesi verirken; öte yandan, kitlelerin *"Herkese eşitlik, herkese adalet! İslam'a karşı İslam!"* gibi radikal taleplerini ya gözardı etmek ya da sınırlamak durumundaydı.

İşte, **Ali** açısından ip burada koptu.

Aynı noktada, karşımıza **Abdullah İbn Sebe** çıkmaktadır.

C) Ali, Yandaşlarını Yaktırıyor

Genelde hemen tüm İslamcılar, Şiilik ve Alevilikle özdeşleştirdikleri Rafızilik olayını Yahudi dönmesi olduğu söylenegelen **Abdullah İbn Sebe**'ye bağlarlar. Hattâ İslam içindeki mezhepsel (bizce sınıfsal, siyasal ve ideolojik) bölünmenin bir Yahudi oyunu olduğunu, bunun da İbn Sebe'yle başladığını ileri sürerler. Biz, İbn Sebe'nin kimliği ve kişiliğine ileride değineceğiz.

İbn Sebe'ye mal edilen "sınıfsal, ideolojik, kültürel" sloganlar çevresindeki mevzilenişe değinelim ve Ali'nin bunları nasıl yaktırdığı konusunu biraz açalım.

Yukarıda, **Osman** ve **Muaviye**'ye karşı muhalefetin çeşitli kanatlardan oluştuğunu; ezilen sınıf, katman ve halkları içine aldığını; bunların biricik taleplerinin **Ali**'nin halifeliğe yükselmesi olmadığını; hattâ tersine, esas meselenin "Herkese eşitlikçi adalet, sömürüsüz bir dünya!" sloganında düğümlendiğini; dolayısıyla **Ali** bayrağı altında toplananların da *Ehl-i Beyt*'i istismar ederek iktidar mücadelesi yürüttüklerini belirttik. Dahası, Ali'nin temelde İslam'a karşı olup da kendisini kullanmaya çalışan belli siyasi hareketler ile İslam düzenini bozmayı amaçlayan hareketlerden nasıl çekindiğini, onlar karşısında İslam'a nasıl sahip çıktığını da kısaca açıkladık.

---

495. *Nehc-ül Belağa*, s.56-57.

Peki, kimlerdi, "*Herkese eşitlikçi adalet, hak-hukuk*" diyerek Ali'den kopan bu insanlar?

İlki, *Hariciler* adıyla bilinir ki; **Ali**, bunlarla Harura-Nehravan bölgesinde savaşmış, yaklaşık 6000 kişiyi öldürtmüştür. Ancak *Hariciler*, son derece dindar yani özünde eşitlikçi ve söylemde samimi birer Müslüman olduklarından, hattâ saflarında "*Kurra*" adıyla tanınmış bağnaz/dogmatik müminleri barındırdıklarından; Ali, bunları din kardeşi saymış, "kendilerine kâfir değil, yenilmiş Müslüman muamelesi yapılmalarını emretmiş; muhalefet etmeyenleri de doğrudan bağışlamıştır."(496)

Hariciler meselesine ayrıca değineceğiz. Konuya, **Ali**'yi esas korkutan **Abdullah İbn Sebe** çevresinde toplanan ikinci hareketle devam edelim:

Bu hareket bir kere, çok geniş bir alana yayılmıştı; Kûfe, Basra, Medain, Mısır, Yemen ve hattâ Muaviye'nin kalesi Şam ile İslam'ın başkenti Medine'de gücü vardı. Abdullah İbn Sebe çevresinin (ya da Abdullah'a mal edilip aslında ona benzer şahsiyetlerin), yürüttüğü propagandanın temelini "Kardeşlik, eşitlik! Sömürüye hayır!" türünden sloganlar oluşturuyordu. Baldırı çıplak hareketi olmanın getirdiği avantajla hem çok kalabalık, hem de isyancı özellikteydi. Eylemci olduğundan, zenginleri hedef alıp sindiriyordu.

Osman'ın valisinin Kûfe'deki şu izlenimi öğreticidir: "Kûfelilerin işi adamakıllı karışmış durumda. Şan ve şöhret sahibi kimseler, malı mülkü olan ve ileri gelenler köşelerine çekilmiş durumdadır. İşe, ayaktakımı ile dışarıdan gelen Bedeviler hakimdir. Öyle ki, bu şehrin izzet ve şeref sahibi olanlarına bakılmaz olmuş..." Vali **Said bin el As**'ın yerinde saptamasıyla; "Sonradan Müslüman olma şerefine nail olanlar, Kureyş'ten öç alma hazırlığı içindeler."(497)

---

496. Konunun ayrıntıları için **Ahmed Cevdet,** *Kısas-ı Enbiya*; **Abdulkaahir el Bağdadi,** *Mezhepler Arasındaki Farklar;* **Ahmet Akbulut,** *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri* adlı kitaplarındaki Cemel, Sıffin ve Hariciler olayı başlıklı bölümlere bakınız.

497. *Doğuştan Günümüze Kadar Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.203,204,219.

Eh, Kureyş'ten öç alınması demek; işin ucunun **Ali**'ye dokunması, sistemin altüst olması demektir. Çünkü, Ali de Kureyş aristokrasisindendir. Kureyş demek, İslam devleti ve nizamı demektir. Daha da kötüsü, "*Deve yavrusunun anasını izlediği gibi Peygamber'i izleyip onun şeriatına sahip çıktığını*"[(498)] söyleyen **Ali**'nin, **Abdullah İbn Sebe** benzerleri tarafından ilahlaştırılması, İslam'a yabancı fikirlerin İslam'mış gibi gösterilmesiydi. Söz konusu olan, "Günümüz *Alevilik/Batınilik* fikriyatının özünü oluşturan söylem, slogan ve kavramların "Ali Şiası" adına açıklanması, Ali'ye mal edilmesi veya İslami sözcüklerle dile getirilmesiydi.

Konuyu toparlarsak: "Herkese eşitlik, herkese adalet, kardeşlik!" sloganını ileri süren, zenginleri hedef alıp sindiren; artık İslam devletiyle özdeşleşmiş Kureyş aristokratlarından öç almayı hedefleyen; İslam şeriatını söz ve eylemle bozmayı amaçlayan; **Ali** adına olmadık fikirler ileri süren, geçmişteki inançları İslam'mış gibi gösteren; günümüz *Alevilik* düşüncesine yakın fikriyatı savunan ve bu arada **Ali**'yi "*Allah*" gibi gören çevrelere karşı, Halife Ali'nin tavrı sert oldu: Hepsini yaktırdı! **Ali**, günümüz *Alevilik* düşüncesinin öncülerini, bugünkü kavramla belirtirsek "*Alevileri*" ateşe attırdı. Olay, Yahudi asıllı olduğu söylenen **İbn Sebe** ile de sınırlı değildir.

Örnekleyelim:

• Mısırlı Arap-İslam tarihçilerinden Dr. **Ahmed Emin**, *"Fecr-ül İslam" (İslam Şafağı)* adlı eserinde şöyle yazıyor: "Doğrusu, *Teşeyyu* (Şia/Şiilik), İslamiyet'i yıkmak isteyen herkesin sığınağı haline geldi. Her kim ki Arap-İslam egemenliğinden kurtulmayı ve yurdunun bağımsızlığını amaçlıyorsa, o Şiilik kanadı altına giriyor; bu görüşü savunarak Yahudi, Hıristiyan, Zerdüşti ve Hindu inançlarını İslamiyet'e sokabiliyordu... Ehl-i Beyt muhabbetiyle yola çıkarken bile bambaşka yollara sapıyor; İslam şeriatının feshedildiğini iddia edebilen kesimlere rastlanıyordu. Namaz ya da rekât sayısını arttırıp eksilten çevreler vardı... Mesela Himyerli Abdullah İbn Sebe adlı Yahudi dönmesi, Hz. Osman'a karşı fitnenin elebaşısıydı. Ardından,

---

498. İslamcı yazar-araştırmacı **Müfit Yüksel**'in "Alevilik Paneli"ndeki konuşmasından, Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi, 7 Aralık 1996, İst.

Hz. Ali'nin ilahlığını ortaya atan topluluklar ve çevreler türedi. Bunu duyan *Hz. Ali, onları ateşte yaktı.* İşte o ateşte yakılan çevrelerin uzantılarına *İsmaili ve Karmatiler* dendi..."(499)

• Şarkiyatçı **I. Friedlander**, çeşitli Arap tarihçi ve rivayet aktarıcılarına dayanarak şu saptamayı yapıyor: "**Ali İbn Ebu Talip**, 'Ali ilahtır' iddiasında bulunan *Abdullah İbn Sebe yandaşlarını yaktırdı.*"(500)

• Şiilik tarihi yazarlığının iki önemli isminden biri olan **Saad bin Abdullah Ebu'l Halef el Eş'ari el Kummi**, *"El Makaalat ve'l Fırak" (Makaleler ve Mezhepler)* adlı kitabında yazıyor: "*Sebeiyye* mezhebi, Abdullah İbn Sebe yandaşlarına verilen addır. **İbn Sebe**'nin gerçek adı Abdullah bin Vahab el Rasibi el Hemedani olup, kendisine yardım edenlerin başında Abdullah bin Haras ve İbn Esved vardır. Her ikisi de İbn Sebe'nin en değerli yardımcısı ve dostlarındandır. Başlangıçta Ebubekir, Ömer ve Osman ile Sahabe aleyhinde konuşmaya başlayıp her üçünden de *teberra* (yani onları lânetleme-F.B.) eylediler. Ardından, Ali'nin bu yönde emir verdiğini ileri sürdüler. Bu konuda *takiye* yapmanın caiz olmadığını açıkladılar. Bunları duyan **Ali**, İbn Sebe'yi yanına çağırtıp yapılanların doğru olup olmadığını sordu. **İbn Sebe**, evetledi. Bunun üzerine **Ali**, İbn Sebe'nin öldürülmesi yolunda talimat verdi. Olay üzerine halk arasından itirazlar yükseldi: *'Ey Halife Ali! Nasıl olur da sana ve Ehl-i Beyt'e olan muhabbetini açıklayan, senin velayetini destekleyen, düşmanlarını lânetleyen birini öldürtürsün?'* Sonuçta **Ali**, **İbn Sebe**'yi Medain'e sürgün etti."(501)

---

499. Adı geçen yazar, olayı, ortaçağ İslam tarihçilerinden ünlü **Takiyeddin el Makrizi**'nin *"El Hitat"* adlı eserinden alıntıladı. Kendisinden aktaran ise **Taha el Veli**, *Karmatiler...*, s.12.

500. **I. Friedlander**, *"Abdullah bin Saba, der Begrunder der Shia undsein Judisher Ursprung"*, in *Zeischrift fur Assyriologie*, XXIII, 296-327; XXIV, 1-46. Yazarın başvurduğu İslam tarihçilerinden bazılarının adları ve eserleri şöyle: **İbn Kuteybe**, *El Mearif*, s.300; **İbn Abd Rabihi**, *Ikd-ül Ferid*, c.1. s.269; **İbn Haz**, *El Milel ve'l Nihel*, c.1. s.115; **El Dumeyri**, *Heyat-ül Heyvan*, c.1. s.71; **İbn Haldun**, *Mukaddime*, c.1. s.358; **El Kuşeyyi**, *Kitab-u Marifet-il Rical*, s.198.538 Aktaran Dr. **Abdurrahman el Bedevi**, *Mezahib-ül İslam*, s.37.

501. Aktaran Dr. Abdurrahman el Bedevi, Mezahib-ül İslam, s.37.

• Bağnaz Sünni tarihçilerden **Ebu Mansur Abdulkaahir el Bağdadi** rivayet ediyor: "Sebeiyye, Allah razı olsun, Ali hakkında aşırılığa giden Abdullah İbn Sebe'ye uyanlardır. İbn Sebe, Ali'nin peygamber olduğunu iddia etmiş; sonra onun hakkında, bir ilah olduğunu ileri sürecek kadar aşırı gitmiş ve Kûfe'nin azgınlarından bir topluluğu, bu fikre çağırmıştır. Onlar hakkındaki haberler, Ali'ye duyurulmuş, bunun üzerine o da onlardan *bazılarının iki çukurda yakılmasını* emretmiştir...

Şairlerden biri, olay üzerine şu mısrayı dile getirmiştir:

'*Bırak da gelişmeler, beni,*
istediği yere fırlatıversin,
Yeter ki onlar gibi,
bu iki çukura (ateş çukuru) fırlatmasın!...'

Sonra **Ali**, (Muaviye yandaşı) Şam ahalisinin bu çukurda yaktırma olayına sevineceğini, bunun kendi aleyhine kullanılacağını ve (Muaviye'ye karşı cephedeki) yandaşları arasında anlaşmazlık çıkacağını düşünerek, İbn Sebe yandaşlarından *geri kalanları ateş çukuruna atmaktan vazgeçti.* Fakat hepsini Medain dolaylarına sürgün etti..."(502)

Ali'nin, **İbn Sebe** ve yandaşlarını yaktırma olayına ilişkin değişik kaynaklarda benzeri rivayetleri bulmak mümkün. Sözgelimi, İslam mezhepleri tarihçisi **El Şehristani**, "Ali, kendisine 'Sen Allah'sın' diyenleri *yakılmak suretiyle yok etti*"(503) diyor. **İbn Kuteybe** de aynı olayı rivayet ediyor.(504) Osmanlı tarihçilerinden **Ahmed Cevdet**, "İbn Sebe'nin yakılmayıp Medain'e sürgün edildiğini"(505) belirtirken, **Julius Wellhausen** kesin bir iddia üzerinde durmuyor.(506) **Claude Cahen** ise; "İbn Sebe yandaşlarından *70 kişinin ateş çukurlarında yakıldığı veya ya-*

---

502. *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s.177. Türkçe'ye çevrili bu bölüm Arapça'sıyla karşılaştırıldı (F.B.)
503. *El Milel ve'l Nihel*, c.1. s.155.
504. *El Mearif*, s.622
505. *Kısas-ı Enbiya*, c.3. s.166. Ayrıca **A. Faruk**, age. s.304.
506. *İslamiyet'in İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, s.15-16;

kılmayıp sürgün edildiği'[507] yolundaki anlatımları yazının akışı içinde belirtip geçiyor.

Arap edebiyatı tarihçilerinden Dr. **Nayıf Mahmud Maruf**, Beyrut'taki doktora tezinde, Haricilerin ortaya çıkış nedenlerini derinliğine araştırırken; Dört Halife dönemi gelişmelerini özetleyen saptamalarda bulunuyor: "İslam'dan sapma ve dönme olaylarında kabileciliğin önemi büyüktür... İslam fetihleri boyunca, Kureyş'in diğer kabileler ve kavimler üzerindeki hegemonyası perçinlendi. Kabile ve kavimler, Kureyş'in hegemonyasını, kişiliklerini yok eden bir despotluk ve istibdat olarak algıladılar. Kureyş'le başa çıkabilmek için iktidara göz diktiler. Örneğin, **Abd-ül Kays**'tan bir şair şu dizeleri dile getirmiştir:

'*Kureyş, hayatın tadını çıkarıyor/ta Horasan'daki kuş uçmaz kervan geçmez bölgelere hükmediyor.*'

Öte yandan, iktidarda olmak Kureyş ileri gelenlerini şımartmış, mütekebbir kılmıştı. Tüm İslam diyarını, babalarının özel mülkü gibi görüyorlardı. O kadar ileri gittiler ki, eşitlik ve adaleti öngören İslam ilkelerinin dışına çıktılar. Kûfe Valisi **Said İbn As,** en hassas bölgelerden olan bu yöre halkının önünde 'Irak verimli toprakları, Kureyş'in bostanıdır' deyiverince, yöre ileri gelenlerinden **El Eşter** kendisine itiraz etti: 'Allah'ın kılıçlarımız sayesinde bize bahşettiği bu topraklar için, sen nasıl olur da Kureyş'in bostanıdır, dersin?' Şarkiyatçı **Muir**, birçok Arap kabilesinin, Kureyş(aristokrasisi)'in sahip olduğu imtiyazlardan rahatsızlık duyduğunu belirtiyor... Halife Osman'a karşı ayaklanma nedenleri hakkında ne söylenirse söylensin; bunu, sadece Osman'ın kötü *yönetimi* ve bu *yöndeki politikalarıyla* açıklamak yetersiz kalır. Çünkü ayaklanma, geçmişten gelen birikimlerin (kabile bağnazlığı ve rekabeti, ekonomik ve toplumsal etkenler, dinsel meseleler ve içtihad konusundaki görüş ayrılıkları, İslamlaşmanın kentleşme temelinde yayılışının doğurduğu kent-kır çatışması) bir sonucudur. Yani sayılan etkenlerin tümü ayaklanma ortamını hazırlamıştır. İslam içindeki ayrılıkların verimli zemini de böylesi bir ortamda doğmuştur. Tam da o sırada **Abdullah bin Sebe**'nin başını çektiği *Sebeiyye* hareketinin ortaya çıkı-

---

507. *İslamiyet*, s.53.

şı rastlantı olmasa gerek. İslam'daki gizli (illegal) cemiyetlerin (örgüt/akım/hareket vs) oluşumu da bu tarihe rastlar..."(508)

Her durumda, ortaya şu çıkıyor: İster "Eşitlik ve adalet!" sloganıyla ortaya çıksın, isterse *"Ali'nin vasi, peygamber veya Allah"* olduğu iddiasıyla hareket etsin, inkâr edilmez bir gerçek var: **Osman** ve **Muaviye**'ye karşı geniş cepheli muhalefet içinde Ali yandaşı görünüp, esasta İslamiyet'e tümüyle ters düşen dinsel ve siyasal fikirler ileri süren, bu arada, *"Herkese eşitlik ve adalet!"* sloganıyla, İslam düzeninin temelini dinamitleyecek hareketler ve topluluklar türemiştir. Genelde bunlara *Sebeiyye* adı veriliyor. Çünkü **Abdullah İbn Sebe** adlı bir Yahudi dönmesinin öncülüğünde geliştirilen bir fikir akımı ve siyasi hareket olduğu varsayımından yola çıkılıyor. Başta, öncüsü **İbn Sebe** olmak üzere bu hareketin bazı unsurları, Halife **Ali** tarafından tehlikeli bulunarak ateş çukurlarında yaktırılıyor, bir kısmı da Medain gibi bölgelere sürülüyor.

Yani **Ali**, yandaşlarını ateşte yaktırmıştır. Doğrusu, yakma olayı, Ali'nin yabancı olduğu bir uygulama değildir. Daha önce de "inançlarını terk etmeyen insanları ateş çukurlarında yaktıran" yine Ali'dir. Bu kitle halinde ateş çukurlarında yakma eylemine karşı çıkanlardan birisi, Ali'nin amcazadelerinden **İbn Abbas**'tır: "Ben Ali'nin yerinde olsaydım yakmazdım!.."(509) der.

İnsanları, "Şeriata inananlar, bid'ata sapanlar" diye ayırıp, ikinci kümeyi *"Bağışlanmayan zulüm, Allah'a şirk koşmaktır!"* sınıflandırmasına alan **Ali**'nin, başka türlü hareket etmesi beklenemezdi. İslam Peygamberi'nin, yukarıda aktardığımız; "Rafızileri gördüğün yerde öldür!" yolundaki hadisine uymuş, kendisi de "böyle yaptığını" kabul etmiştir.(510)

---

508. *El Havaric Fi'l Asr-il Emevi (Emeviler Devrinde Hariciler)*, s.24-42, Darül Talia, Beyrut. **Marshall G.S. Hodgson**, *The Order Of Assassins (Haşşaşiler Tarikatı/Mezhebi)* adlı kitabında "şehirleşme/şehir kurma furyasının yarattığı kırkent çelişkisini, Peygamber'in kurduğu ilk İslam toplumundaki bölünmenin önemli nedenlerinden biri" olarak gösteriyor. (Bkz. s.5. University of Chicago.)

509. **Buhari**, *Cihad*, s.149; Tecrid, 1264 nolu hadis; **Nesei**, *Tahrim-ül Dem*, s.14'ten aktaran **Turan Dursun**, *Din Bu*, birinci kitap, s.55, Kaynak yay., 1990, İst. Ayrıca **Tırmizi**'den alıntılayan **A. Faruk**, age. s.194.

510. İslam âlimlerinden **İmam Muhammed Parisa**, *Fasl-ül Hitab*. Ayrıca **A. Faruk**, age. s.128.

III. İSLAM'DA İLK ALEVİ OLUŞUMLAR

"Hariciler, Cehennem ehlinin köpekleridir; onlara yetişmiş olsaydım, Ad kavmi gibi öldürürdüm..."
Hz. Muhammed

A) Abdullah İbn Sebe Olayı

Peygamber ve Dört Halife devrinden başlayıp Emevi-Abbasi yönetimleri boyunca İslam'a muhalefet çizgisindeki oluşumları *Rafızilik* genel adı altında toplamak mümkündür. *Rafızilik* deyiminin *Ali Şiası* ve *Şiilik* demek olmadığını, tersine İslam'ı temelden veya kısmen reddetme anlamına geldiğini yukarıda açıklamıştık. **Osman-Muaviye** yönetimine karşı **Ali** çevresinde toplanan geniş halk muhalefetinin de türlü çeşitli fırkalardan oluştuğuna dikkati çekmiş; Ali Şiası'nın bu geniş yelpaze içinde zaman zaman çekirdek niteliğinde, çoğunlukla sadece bir fırkadan ibaret olduğunu belirtmiştik. Dahası, Ali adına hareket edip, gerçekte İslam şeriatına ve düzenine karşı çıkan; ezilen halklar ile çeşitli sınıf ve katmanlardan meydana gelen bambaşka bir oluşumun varlığına da değinmiştik. İşte, bu oluşum için rahatlıkla *Rafizilik* akımına; *"İlk Alevilik"*, *"Aleviliğin nüvesi"*, *"Batınılik"* gibi adlar takabiliriz.

Ancak bu fikriyat, günümüzdeki şekliyle bilinen Alevilik'ten uzaktır. Hattâ yer yer Şiilik'i de içeren bir şemsiye niteliğindedir. Kabuğunda genelde din, özelde İslam vardır; ama özü devrimci ve eylemcidir. "Herkese adalet, herkese eşitlik, herkese özgürlük!" sloganına dayanır. Fakat aldığı biçimler farklıdır. Kimi za-

man kabilecilik adına ortaya çıkar, kimi zaman Ali yandaşı gibi, kimi zamansa Kûfe veya Basralıların ortak istemleri gibi görünür; gün olur Suriye-Irak çatışmasına dönüşür; gün gelir Arap-Fars uygarlıkları arasında kan uyuşmazlığı biçiminde kendini belli eder; saati yaklaştığında ise İrani-Sami kültürlerinin çatışması veya sentezi oluverir. İslam'a sarılıp gerçekte İslam'ı devirmeyi amaçlayan batıni hareketleri gibi tecelli ettiği de olur.

Burada önemli olan olayın adı ve kabuğu değil, özüdür. O da insanlığın öteden beri ütopyası olan "eşitlik, özgürlük" isteminde simgeleşiyor ve İslam şeriatına karşı çıkma pratiklerinde somutlaşıyor.

"Alevi fikriyatının İslam devrindeki oluşumu"na ait gelişmeleri incelerken elimizde birkaç örnek olay var. Bunlardan *ilki,* Rafızilerdir ki, yukarıda açıkladık. *İkincisi,* Abdullah İbn Sebe olayı; *üçüncüsü,* Hariciler hareketi; *dördüncüsü,* Hucr bin Adiyy ayaklanması; *beşincisi* Tevvabun hareketiyle birlikte ortaya çıkan Muhtar el Sakafi ayaklanması ve eşzamanlı olarak **Abdullah bin Zubeyr** isyanıdır. Biz, bu bölümde özellikle **Abdullah İbn Sebe** ile *Hariciler hareketi* üzerinde yoğunlaşacağız.

Konuya, **Abdullah bin Sebe** ve *Rafizi* hareketlerinin özünü; yani "İslam'ı kullanarak, İslam'a karşı" fikriyatını iyi kavrayan Halife **Ali**'nin sözüyle başlamak durumundayız: "Bazı kimseler, beni; Ebubekir, Ömer ve Osman'dan üstün tutuyormuş. Bunlar münafıktır. Müslümanlar arasına ikilik sokmak, kardeşi kardeşten ayırmak için böyle yapıyorlar. Resulullah (s.a.s), bana, bu kimseleri önceden haber vermişti. 'Bunları görünce öldür!' diye buyurmuştu. Müslüman görünürler; halbuki kâfir ve İslam düşmanıdırlar. Yalan söylemekle öğünürler, içleri bozuktur. Kur'an'ı Kerim'i değiştirirler. Dinsizlik üzere birleşirler. Eshab-ı Kiram'ın büyüklerini, hattâ Resul-i Ekrem'i kötülerler..."(511)

Abdullah İbn Sebe, İslam tarihinde çok tartışmalı bir isimdir; var mıdır, yok mudur, bu da açıklığa kavuşabilmiş değildir. Adı etrafında olmadık sözler ve rivayetler dolaşır. Gerçek ismi-

---

511. **İmam Muhammed Parisa**, *Fasl-ül Hitab* adlı eserinden aktaran **A. Faruk**, *Eshab-ı Kiram*, s.128.

nin bu olup olmadığı bile sayfalar dolusu polemiğe yol açmıştır. Sünni kesim, İslam'ın kutsallığına halel getirmemek ve *Rafizi* diye adlandırdıkları muhalif mezhep/akım/partileri karalamak amacıyla **Abdullah İbn Sebe**'ye geniş yer verir; Müslüman kardeşliğinin, bu Yahudi fitnecibaşı tarafından bozulduğunu ileri sürerler. **İbn Sebe,** bu kesim açısından âdeta "şamar oğlanı" gibi kullanılır. Arap-İslam araştırıcıları, bunların başında gelir. İnsaf babından söylemek gerekirse, Arap-İslam araştırmacıları arasında bu yönde bir görüş birliği mevcut değildir. Sözgelimi büyük çoğunluk, **İbn Sebe**'nin varlığından ve görünüşte Müslüman ama esasta Yahudi oluşundan, dolayısıyla İslam içinde fitnecibaşı rolünü üstlenmesinden söz eder. Son yüzyılın araştırıcıları ise, meseleyi biraz daha soğukkanlı irdeleme yanlısıdır. İbn Sebe adında birinin hiç yaşamadığını; tersine, bu şahsın gerçekte **Ammar bin Yasir** olduğunu ileri süren **Ali el Vardi;** İbn Sebe'yi düşsel bir efsaneye yakın bir biçimde tanımlayan **Murtaza el Askeri** ve **Abdullah el Fayyad**; İbn Sebe'nin iddia edilen rolü oynadığından kuşkulanıp bunun önemini küçülten **Taha Hüseyin** gibileri bunlar arasındadır.(512)

Buna karşılık Şii çevreler, elverdiğince böyle bir şahsın var olmadığını kanıtlamaya çalışırlar ki, Türkiyę'den **Abdülbaki Gölpınarlı** bu çaba içinde olmuştur hep. Gerçekte mesele; böyle bir şahsın *var olup olmamasıyla* ilintili değildir. İşin özü, İslam'a muhalefette bu türden *bir fikir ve zikrin* olup olmadığı meselesinde düğümleniyor.

a) Önceliği, "Retçi" Görüşe Verelim:

Koyu bir İslam yandaşı olan din âlimi Balıkesirli **Tahir Harimi Balcıoğlu**, İbn Sebe'ye ilişkin şunları ileri sürüyor: "Burada yeri gelmişken bir meseleden de bahsetmek zorundayız; Abdullah bin Sebe Masalı... Bu masal yüzyıllar boyunca söylenegelmiştir. Günümüzde bile okumadan yazanlar, bu doğmamış

---

512. Anılan araştırmacıların ilgili eserleri için bkz. **El Vardi**, *Viaz-ül Salatin*, s.151-274; **El Askeri**, *Abdullah İbn Sebe*, s.28 vd.; **El Fayyad**, *Tarih-ül İmamiyye*, s.95; **Hüseyin**, *El Fitnet-ül Kubra*, c.1.s.132, c.2.s 90-91.

adamın yaptıklarını anlatarak sayfalar karalıyorlar. Düşünmeden söyleyenler, bu yaşamamış adamın işlerini çengel sakızı gibi çiğneyip duruyorlar.

Abdullah İbn Sebe, Yemen Yahudilerindenmiş. Müslüman olmuş, fakat Musevi iken **Yuşa** hakkındaki kanaatini İslam'a geldikten sonra **Hz. Ali**'ye uydurmuş. Her peygamberin vasisi olduğu, Hz. Peygamber'in de vasisinin Ali olduğu fikrini ortaya çıkarmış. Hz. Peygamber'in son zamanlarda yeniden dünyaya geleceği inancını bu adam icat etmiş. 'Kara Halayığın Oğlu' diye de anılan bu zat; Kûfe, Şam ve Mısır illerini dolaşıp düşüncelerini, inançlarını yaymış. Ebu Zer, Ammar, Ebubekir oğlu Muhammed, Ebu Huzeyfe'nin oğlu Muhammed vb. yüce kadirli ashabı, Malik-ül Eşter gibi yüce Müslümanları kandırmış. Osman aleyhindeki ayaklanmayı başarmış. Talha ve Zübeyr'in Aişe ile Basra'ya gitmelerinden ve Küçük Cemel olayından sonra iki taraf uzaklaşmışken kendisine uyanları kışkırtmış ve geceleyin iki yandan da kendisine uyanlar, birbirlerine saldırmışlar. Cemel savaşı bu nedenle olmuş. Hattâ **Ebu Zer,** *servetin biriktirilmemesi kanısını bu adama uyarak söylemeye başlamış.* Şam'da Muaviye ile arası bu yüzden açılmış, *kendisi de bu fikri Mazdekilerden almış, Hulul* inancını yayan da bu adammış. Ona göre, *Ali, Allah'ın görüntüsüymüş.* Ona inananlar da **Ali**'nin Allah olduğuna, **İbn-i Sebe**'nin ise onun peygamberi olduğuna inanmışlar.

Bir söylentiye göre, Hz. **Ali** bu adamı yaktırmış. Bir başka söylentiye göre ise Medain'e sürmüş. İlk GAALİ (aşırı Ali yanlısı) fırka, bu adamın aşılamalarıyla oluşmuş.

Ne gariptir ki, **Ebu Zer** sürülüp, **Rebeze** gariban biçimde vefat ederken; Ammar ve Abdullah bin Mesut dövülürken; Halife Osman'ın icraatına karşı duranlar, söz söyleyenler, her yanda felakete uğrarken, bu adama hiç kimse rastlamıyor; bu adamı, hiç kimse görmüyor; bu adam, hiçbir yerde takibe uğramıyor ve Cemel savaşından sonra da izine rastlanmıyor.

Hicri 6. yüzyılda (m. 12. yy.) yaşayan **İbn-i Asakir,** bu masalı Seriyy bin Yahya'nın Şuayb'in rivayetiyle Seyf bin Ömer'den aktarmakta. (Şuayb, yukarıdaki İslam tarihinde, Şabi'nin bir başka adıdır.) Miladi 1232'de ölen **İbn-ül Esir,** *'Ta-*

rih-ül Kâmil'de **Taberi**'den; miladi 1406'da ölen **İbn Haldun**, *'El Mubtedeu ve'l Haber*'de **Taberi**'den; **Mir Hond**, *'Ravzat-ül Safa*'da gene **Taberi**'den almaktadır. **Taberi**, bu yalana ilk inanan kişidir. Bu rivayeti, Seriyy bin Yahya adlı birisinden Şuayb kanalıyla rivayet etmektedir. **Taberi**'nin ilk kaynak olarak gösterdiği Seyf'dir. **Taberi**'yi Seyf'e bağlayan bu Seriyy'in kim olduğu bilinmemektedir. Seriyy bin Yahya bin Eyas, **Taberi** doğmadan 57 yıl önce ölmüştür. Seyf ise Kûfelidir. Ebubekir'e karşı olan Müslümanları mürüvvet saymış, Emevileri savunma çabasına girmiştir. Binlerce rivayetle yandaşı olduğu iktidar sahiplerini kutsallaştırıp yenilmez yapmıştır. Böyle bir adamın uydurduğu bunca söylentiler varken, Yahudi kökenli olarak uydurduğu bir Abdullah bin Sebe masalının peşine takılmak ne derece doğrudur."(513)

Kaydetmek gerekir ki, Irak Usul-ül Din Fakültesi dekanlarından **Murtaza el Askeri**, kaleme aldığı "*Abdullah bin Sebe*" adlı kitabında, bu kişinin gerçekte yaşamadığını ve bir efsaneden ibaret olduğunu" ileri sürer. Fakat tekrar etmekte yarar görüyoruz; burada önemli olan isim değil, İbn Sebe'ye atfedilen İslam'a aykırı düşüncelerin nasıl ve kimler tarafından yayılmış olduğudur. Halk arasında niçin benimsenip Ali'nin kişiliğini zedeleyip, iktidarını tehdit edecek boyutlara vardığıdır.

Gölpınarlı'nın, "İbn Sebe olayı"nı yok sayma gerekçelerinde iki önemli açık verdiği kanısındayız.

İlki şudur: **Gölpınarlı**'ya göre; "İbn Sebe masalının biricik kaynağı tarihçi **Taberi**'dir. Dolayısıyla rivayet zayıf ve asılsızdır." Oysa araştırmalar tersini ortaya koyuyor: İbn Sebe rivayetine, sadece **Taberi**'nin *"Tarih"* adlı kitabında rastlanmıyor. 922 yılında ölen **Taberi**'den önce yaşamış olan **İbn Saad** (öl. 845), *"El Tabakat-ül Kubra"*; **İbn Habib el Haşimi el Bağdadi** (öl. 859), *"El Muhabber"*; **El Cahiz** (öl. 868), *"Kitab-ül Asa"* ile *"El Beyan ve'l Tebyin"*; **İbn Kuteybe** (öl. 889), *"El*

---

513. **Abdülbaki Gölpınarlı**'nın Şiilik adlı kitabından alıntılayan **Tahir Harimi Balcıoğlu**, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, Kanaat Kitabevi, 1940. Buna kitabında yer veren **Nejat Birdoğan**, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, s.32-38, Mozaik yay., 1995, İst.

Mearif"; **Belazuri** (öl. 892) *"Ensab-ül Eşraf"* ve **El Neşi-ül Ekber** (öl. 905), *"Mesail-ül İmamiyye"* adlı eserlerinde İbn Sebe ve Sebeiyye olayından söz etmişlerdir. Yani olay, **Taberi**'den kopya etmekten ibaret değildir. Biri, **Taberi**'yi önceleyen (El Kummi, öl. 913), diğeri de yaşıtı sayılan (**Nevbahti**, öl. 922) iki önemli Şii mezhep tarihçisi de "İbn Sebe ve Sebeiyye" meselesine yer veriyor.(514)

İkinci açık nokta şudur: **Gölpınarlı**'ya bakılırsa; "Şuayb'ın Seriyy bin Yahya'dan naklederek, onun da Seyf bin Omar'a dayanarak rivayet ettiği İbn Sebe masalına, **Taberi** kolaylıkla kanmıştır. Oysa Seyf güvenilmez biri, yalancının teki"dir.

Doğrusu; "İbn Sebe" rivayetinin dayandığı kaynak **Seyf bin Omar el Temimi** (öl.796), hadisçiler arasında tartışmalı bir isimdir. Kimine göre güvenilmezin tekidir. Kimi, aktardığı rivayeti zayıf ve inandırıcılıktan uzak bulmakla kalmaz; kendisinin de *zındık* (imansız-kâfir) olduğunu iddia eder. **İbn Hacer** gibileriyse Seyf'i över.(515)

Arap araştırmacı **Yusuf el Işş** ve **Nayıf Mahmud Maruf** şu görüşü ileri sürerler: "Bir an için **Seyf bin Omar**'ın *Zındık* olduğunu varsayalım. Bu durumda anlattığı rivayetin doğruluğu-yanlışlığına mı bakılmalı, yoksa inanç olarak hangi görüşü taşıdığına mı? Kaldı ki, Seyf'in anlattığı rivayet o dönemdeki gelişmelerin ruhuna uymaktadır. En azından, Osman'a karşı fitne (isyan) olayının arkasında, bazı gizli ellerin olduğuna işaret ediyor. Olayın bir plan dahilinde gerçekleştirildiğini gösteriyor. Ayrıca **Seyf**, naklettiği bu rivayeti, hicri birinci yılın sonlarında yaşayıp, bizzat gelişmelere tanıklık etmiş insanlarla bire bir temas etmiş kimselerden naklediyor. Bunun dışında Seyf bin Omar, Temim kabilesine mensup biriydi. Bu kabilenin reisi **El Ehnaf bin Kays**, Ali ile Osman ve Ali ile Muaviye arasındaki çatışmada tarafsızlığı

---

514. **El Kummi**, *El Makaalat ve'l Fırak*, s.20; **Nevbahti**, *Fırak-ül Şia*, s.19.

515. **İbn Hacer**, *Tehzib*, c.9. s.364. Ayrıca konuya ilişkin tartışmaların ayrıntıları için bkz. Dr. **Nayif Mahmud Maruf**, *El Havaric Fi'l Asr-il Emevi* (Emevi Devrinde Hariciler), s.40-55; Dr. **Abdurrahman el Bedevi**, *Mezahib-ül İslamiyyin* (İslamcıların Mezhepleri), s.14-44.

tercih etti. Dolayısıyla bu kabileden birinin, olayları taraf tutmaksızın anlatması çok daha mantıklı değil mi?"[516]

İlk Şii mezhep tarihçisi sayılan **El Kummi**, İbn Sebe rivayetinin kaynağı hakkında, "Cemaatun min-el ehl-il İlm" yani "âlimlerden bir grup" diye söz etmekte, **"Seyf bin Omar"** adını anmamaktadır.[517] Yani, İbn Sebe olayını rivayet eden biricik şahıs **Seyf bin Omar** değil; ilim irfan sahibi bir topluluk da mevcut. Görüldüğü gibi, ikinci noktada bile, **Gölpınarlı**'nın iddialarını çürüten birçok karşıt görüş bulunabiliyor.

b) "Ortayolcu" Görüş Sahipleri:

Bunların başını Mısırlı araştırmacı-yazar **Taha Hüseyin** çekiyor. O, "İbn-ül Sevda (Sebe) kuruntudan başka bir şey değildir; gerçekte yaşamış olsa bile, o devirdeki rolü tehlikeli olmaktan uzaktır. Sıffin savaşında varlığına rastlanmamıştır. **İbn Saad** ile **Belazuri** (gibi tarihçi ve hadisçiler) İbn Sebe'den söz etmemektedirler..." diye yazıyor. **Taha Hüseyin**, aynı kitabın başka bir yerinde kendisiyle çelişkiye düşerek şöyle yazabiliyor: "**Belazuri**'nin '*Ensab-ül Eşraf* kitabına bakılırsa, *İbn Sebe'nin elinde Hz. Ali'ye ait kitabın bir nüshası vardı ki, onu da tahrif etmişti.* Ayrıca **İbn Saad**'ın '*El Tabakat-ül Kubra*' adlı eserinde 'Osman-Ali çatışmasında *Sebeiyye* adlı bir fırkadan söz edilmeye başlandı' diyen bir paragraf yer alıyor..."[518]

Mısırlı yazar, aynı kitabının bir bölümünde "**Belazuri** ve **İbn Saad** kitaplarında İbn Sebe olayı zikredilmemektedir" derken, birkaç sayfa sonra iki ünlü yazarın "İbn Sebe'ye yer veren" sayfalarına gönderme yapmaktadır. Ki; "Olmayan bir İbn Sebe, Ali'nin kitabını nasıl alıp tahrif edebilir?" sorusu aklımıza gelmektedir. Bu da, çelişkili bir tutumdur.

Şarkiyatçılardan ortayolu benimseyenler arasında **I. Friedlander, J. Wellhausen, Levi della Vida** ve **L. Caetani**'yi say-

---

516. **Nayif Mahmud Maruf**, age. s.43-44; **Yusuf el Işş**, *El Devlet-ül Emeviyye* (Emevi Devleti), s.58-59-68-69-89-90.

517. **El Kummi**, *El Makalaat ve...*s.20.

518. **Taha Hüseyin**, *El Fitnet-ül Kubra* (Büyük Fitne), c.2. s.90-91-132.

mak gerek. Birincisi, **Taberi**'nin kaynağı **Seyf bin Omar**'ın rivayetinden kuşku duymakla birlikte şunu ileri sürüyor: "İbn Sebe'nin olaylardaki rolü, **Ali**'nin ilahlaştırılmasında değil; Ali öldüğü halde onun gerçekte ölmediğini söyleyerek, Ali'nin günün birinde bulutların arasından geri gelip asasıyla Arap kavmini yönlendireceği vurgulamasında yatıyor. İbn Sebe'nin bu görüşünün kökü, Yemen Yahudilerinin fikrine yakın olup, Habeşistan'daki Yahudilerin Mesih anlayışına pek benziyor."(519)

Wellhausen da **Seyf bin Omar**'ın rivayetinden kuşku duymakla birlikte, onun varlığını kabullenir. Fakat İbn Sebe'nin Harici isyanındaki rolünü kesinlikle inkâr eder.(520)

Caetani, İbn Sebe'nin İslam toplumundaki doktrinel/ideolojik rolünü cümleten ve tafsilen reddederken, bu rolün siyasi olduğunda ısrarlıdır. Ona göre İbn Sebe, hilafet çatışmasında Ali'nin tarafını tutmuş; Ali'yle birlikte düşmanlarına karşı savaşmıştır; o kadar! Ayrıca İbn Sebe'nin Ali'ye atfettiği *"Mesihlik"* (ölümsüzlük, göğe yükselme, bir zaman sonra oradan geri dönüp toplumu yönetme) düşüncesi, Yahudilerin *"Mesih"* kuramına uymamaktadır. Olsa olsa Musevilik-Hıristiyanlık karışımı bir düşüncenin ürünüdür ki, bu da Habeşli Museviler (Falaşalar) arasında yaygındır. Öte yandan, Sami ırkından olan Araplar, o denli maddi ve putperest düşünürler ki; bu tür soyutlamaların kaynağında, olsa olsa, İrani-Asyai zihniyet bulunabilir.(521)

c) "Evetçi" Görüş Sahipleri:

Aralarında en bilinen isim **Taberi**'dir. Ek olarak **İbn Saad, İbn Habib, El Cahiz, İbn Kuteybe, Belazuri, İbn Hacer, İbn Haldun, El Şehristani, El Eş'ari, Ebu Mansur Abdulkaahir el Bağdadi** gibi Sünni hadis erbabı ve tarihçi ile **El Kummi** ve **Nevbahti** gibi Şii mezhep tarihçilerinin ismini sayabiliriz. Hep-

---

519. **I. Friedlander**, "*Abdullah bin Saba, der Begrunder der Shia und sein Judisher Ursprung*", in *Zeichrift fur Assyriologie*, XXIII, 296-327; XXIV, 1-46.

520. **J. Wellhausen**, *Skizzen und Vorarbeiten*, c.VI. s.6-124'ten aktaran **El Bedevi**, age. s.20-22. Ayrıca **Wellhausen**, *İslamiyet'in İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, s.15-16.

521. **L. Caetani**, *Annali dell Islam*, c. 5. 49; c.8. s.42 vd.

si de şu ya da bu biçimde "İbn Sebe'nin varlığını ve İslam'daki görüş ayrılıklarında ve özellikle **Ali**'nin ilahlaştırılmasındaki rolüne değinirler. *Kısas-ı Enbiya* yazarı Osmanlı tarihçisi **Ahmed Cevdet, Abdülhakim el Arvasi, Hüseyin Hilmi Işık, E. Ruhi Fığlalı** gibileri de bu zümredendir.

Taberi'nin İbn Sebe hakkındaki metninin özeti şöyle: "Yezid el Faka'si'den rivayetle dedi ki; İbn Sebe, Yemen ahalisinden bir Yahudi idi. Hz. Osman zamanında Müslüman oldu. Sonra, İslam diyarında oradan oraya dolaşarak *sapkın görüşlerini* yaymaya koyuldu. Hicaz bölgesinden başladı; Basra, Kûfe, Şam hattında gezindi durdu. Fakat Şam ahalisinde umduğunu bulamadı. Kendisini Mısır'a sürdüler. Orada '*Reca*' görüşünü yayıp, Hz. Muhammed'in de Hz. İsa gibi günün birinde yeryüzüne döneceğini va'z eyledi. Hattâ Hz. Muhammed'in '*reca*' konusunda İsa Peygamber'den daha üstün olduğunu iddia etti. Ardından 'Her peygamberin bir vasisi vardır, Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu olduğuna göre, O'nun vasisi Ali de vasilerin sonuncusudur' dedi. Derken, Hz. Osman'ın haksız yere halife seçildiğini, aslında bu hakkın sadece Hz. Ali'ye ait olduğunu açıklayarak halkı kışkırttı.

Ayrıca, **Hz. Ali**'yi yüceltirken şu görüşleri savundu: Ali, Hz. Peygamber'in vasisidir. Ali, ölümsüzdür; öldürülmemiştir. O, zahiren öldü, ama gerçekte gökyüzüne yükseldi. Günün birinde bulutların arasından dünyaya dönüp, Arap kavmini asasıyla idare edecektir. Gökyüzündeki yıldırım, Ali'nin sesi; şimşek, Ali'nin kamçısıdır. Kim ki şimşeği görüp sesi işitir, anında şöyle der: Aleyke Selamun Ya Emir-ül Müminin!"(522)

Ufak tefek değişikliklerle, **Taberi**'nin rivayetini destekleyenlerin çokluğundan söz ettik. Görüş ayrılıklarından biri, İbn Sebe'nin "Yahudi" asıllı olup olmadığına ilişkindir. Şii âlimlerden **El Kummi,** "Bu şahsın, muhtemelen Yahudi değil Arap kökenli olabileceğini" kaydeder.(523) Tarihçi **İbn-ül Kesir,** "İbn-ül

---

522. **Taberi**'den aktaran Dr. **El Bedevi**, age. s.17-20. Ayrıca **Nevbahti** ve **El Kummi** adlı iki Şii hadisçinin anılan iki eserine bakınız.

523. **El Kummi**, age.

Sevda (Sebe) Rum (Anadolu) kökenlidir"(524) yolunda kanaat belirtir. **Levi della Vida** ise, "İbn Sebe, Yahudi değildi"(525) görüşünü taşımakla birlikte, kanıt getirmez.

İbn Sebe'nin varlığına ve faaliyetlerine evet diyen şarkiyatçılar arasında **Van Vloten, Nicholson, Roneldson** ve **Muir** gibi isimler bulunuyor.(526)

Geriye tek bir şey kalıyor: İbn Sebe'nin gerçek adı.

Şii mezhep tarihçisi **El Kummi**; "Abdullah İbn Sebe, Abdullah bin Vehb el Rasibi el Hemedani'dir. Ona yardım eden iki kıymetli dostu vardı: Abdullah bin Heras ile İbn Esved" demektedir.(527) Acaba buradaki **İbn Esved**, ayrı bir kişi mi, yoksa zaten "Kara Halayığın oğlu" anlamına gelen İbn-ül Sevda lakaplı zat mı, yoksa karalamak amacıyla, İbn-ül Sevda lakaplı zat, İbn Sebe'nin ta kendisi mi?

Sünni mezhep tarihçilerinden **Ebu Mansur Abdülkaahir, El Kummi**'ye benzer bir ifade kullanıyor: "Abdullah İbn-ül Sevda, Abdullah İbn Sebe'den farklı bir zat olup, Hireli (Yemen) Yahudilerdendir. Sonradan Müslümanlığı kabul etmiştir."(528)

Bizce varlığı ve yokluğu, adının ne olduğu, nereli olduğu ve hangi inançtan olduğu, İslam'daki siyasi/ideolojik görüş ayrılıklarındaki rolü vs. bir hayli tartışmalı olan İbn Sebe olayının özü şudur: Muhtemelen İbn Sebe diye biri vardı.

Osman-Ali-Muaviye çatışmasında **İbn Sebe** adına hareket eden birilerinin olması da mümkün. Fakat **Ali**, İbn Sebe ve yandaşlarını büyük bir ihtimalle yaktırdı, çok az bir ihtimalle de sürgün ettirdi. Ya da yakma ve sürgün etme eylemini söz konusu topluluğa aynı anda uyguladı; bir kısmını yaktı, diğerlerini

---

524. *El Bidaye ve'l Nihaye*, c.7. s.173.

525. R.S.O. 1912, s.495.

526. Anılan kişilerin eserlerinin isimleri: **Vloten**, *Arap Egemenliği ve Şia*, s.79; **Nicholson**, *Arap Edebiyat Tarihi*, s.215; **Roneldson**, *Şii Doktrini*, s.580 **Muir**, *Annals of the Early Caliphate*, s.229. Ayrıca söz konusu görüşlerin ayrıntıları için bkz. **El Bedevi**, age. s.16-50; **N. M. Maruf**, age. s.40-54.

527. **El Kummi**, age. s.20, Tahran baskısı, 1963.

528. *Mezhepler Arasında Farklar*, s.178. **Abdülkaahir el Bağdadi**, bu rivayeti, büyük Hanefi âlimlerinden Ebu Amir bin Şurahil el Şaabi el Hemedani el Kufi (öl.727)'den nakletmiştir.

sürdü. Her iki durumda da İbn Sebe ve yandaşlarının etkisinin yok olması gerekir. Oysa, İslam tarihçilerine bakıyorsunuz; İbn Sebe'nin taşıdığı fikirler ve düşünceler, giderek yaygınlık ve etkinlik kazanıyor.

O halde mesele isimde değil; fikirde düğümlenmektedir. Kaldı ki biz, olgunun **İbn Sebe**'ye (tek adama) indirgenmesinden yana da değiliz. Sanıyoruz ki, İbn Sebe; adıyla, Yahudi oluşuyla ve İslam'a yabancı fikirler taşımasıyla hayali bir tiptir. Gerçekte bir değil, birden çok; belki de Mısır, Kûfe, Basra, Hicaz, Yemen ve İran gibi yerlerde benzer fikirleri savunan onlarca, yüzlerce, binlerce **İbn Sebe** vardır. Fakat bu, İbn Sebe adı altında birleştirilip "tek adam/ fitnecibaşı" haline getirilmiştir. Ali yönetimi, İslam'ı yıkmayı hedefleyen, İslam adına İslam'a düşmanlık eden bu fikir sahiplerini yakmış ve sürgün etmiştir. Osman ve Emevi yönetimi ise, İslam'a düşmanlık edip, bizzat Ali saflarından temizlenmeye çalışılan bu fikir ve eylem adamlarını, **İbn Sebe** kişiliğinde somutlaştırdılar. Amaç, muhalifleri karalamak ve Ali cephesi altında toplanan geniş halk yığınlarını içten parçalamaktı.

d) İbn Sebe Gizemi: Fikir mi Önemli, Kişi mi?

İbn Sebe olayında dikkati çeken bir şey var: Eğer **İbn Sebe**, gerçekten çok bilgili ve eylemci biriyse, mesela Osman ve Muaviye yönetimine muhalefet eden **Ebu Zer** gibi, neden yakalanıp derdest edilmedi? Üstelik tek başına, baldırı çıplak hareketi örgütleye örgütleye Mısır, Kûfe, Basra, Şam ve Medain gibi yerlerde dolaşmasına nasıl izin verildi?

O dönemde yönetime başkaldırabilmek için iki yoldan birini tercih etmek gerekti: Ya güçlü bir kabile adamı olursunuz, ardınız sıra kabile mensuplarınız ve müttefikleri gelir; ya da kabile dışındaki halk hareketine dayanmanız gerekir. **İbn Sebe** Yemenlidir, ama arkasında kabile kuvveti bulunmuyor; üstelik, Müslümanlarca pek sevilmeyen, Yahudilik'ten dönme biridir. Bu haliyle, kimsenin onun ardından gideceği yoktur. Hele hele dini sloganlara kimse aldırmaz. Velev ki, siyasi ve toplumsal yani sınıfsal şiarları bayrak edinsin. Osman ve Muaviye'nin

çıplak sömürüyü ayyuka çıkardığı bir devirde tutabilecek biricik şiar; "Herkese adalet, herkese eşitlik ve hürriyet!"tir.

İbn Sebe'nin tek başına oradan oraya yetişmesi, bunca geniş bir halk hareketini örgütlemesi akla uygun görünmemektedir. Demek ki, onlarca, yüzlerce **İbn Sebe**; Kûfe, Mısır, Şam, Medain ve Hicaz'da faaliyet halindedir. Ama bu, bir kişiye mal edilmiştir.

İbn Sebe, böylesine güçlü, çürütülmez, inandırıcı ve İslam'ı mat eden fikirlere sahipse; onun yaşamasına nasıl izin verildiği, orta yerde ona ait herhangi bir yazılı metnin niçin bulunmadığı sorusu sorulabilir. Özellikle Ali'nin, onu ve yandaşlarını yakmasından sonra "Niçin bu fikirlerin bıçakla kesilir gibi kesilmeden devam ettiği" sorusu da gündeme getirilebilir.

İşin püf noktası buradadır. Bizce, dipten ve taşradan gelen bir halk hareketi, ayaktakımı başkaldırısı söz konusudur. Halk hareketinin içinde ekonomik ve toplumsal yanları farklı olan insanların bulunması da çok doğal. Bu bakımdan biz, Şarkiyatçı **Watt**'ın, "Osman'dan hoşnut olmayanlar ile ona müsamahaya hazırlanmış olanlar arasında açık bir iktisadi ve içtimai fark yoktur"(529) yolundaki saptamasına katılamayız. Tersine, toplumdaki kültürel, sosyal ve ekonomik uçurumların varlığı, Osman'a karşı başkaldırıya neden olmuştur.

Görüşümüzü doğrulayıp, **Watt**'ınkine ters düşen bir saptamayı bizzat İslamcılar yapıyor: "Mesela, insanlar, Hz. Ömer'in tatbik ettiği adaleti ve eşitliği çok seviyordu. **Abdullah İbn Sebe**, *onlara, önce sevdikleri taraftan yaklaşmaya çalıştı... İnsanlara adalet ve eşitlik iddialarıyla yaklaştı.* Zaman oldu, Hz. Osman'ın emirlerinde kusur arayıp kötülemeye başladı; valilerin halka zulmettiğini çevreye yaydı. (Bu ve benzeri konularda) her tarafa mektuplar yazdı. Böylece her şehirde taraftar edindi. Şehirden şehire mektuplar gönderilip halka okunuyor", onlar da kardeşlerinin, başlarına gelen belalardan kurtulmaları için Allah'a yalvarıyorlardı..."(530)

---

529. Prof. **W. Montgomery Watt,** *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s.11. Umran yay., 1981, Ankara.

530. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.219-220. Çağ yay.

Demek ki, **İbn Sebe** çevresinde toplandığı söylenen, değişik bölge ahalisi (halklar/kavimler); İslam'a aykırı düşünceleriyle, efsaneleriyle, masallarıyla, eski inançlarıyla ve eylemleriyle başkaldırıya ve direnişe katılıyor. Ali'nin şahsını bahane ederek kendi düşüncelerini yaymaya bakıyor. İslam'a karşı, İslam bayrağını sallıyorlar. Osmanlı tarihçisi **Ahmed Cevdet,** meseleyi, canalıcı yerinden yakalamış sayılır: "(Kitleler) Ebu Zer'in (mal, Müslümanlarca ortaklaşa paylaşılmalıdır yolundaki-F.B.) sözlerini senet tutarak zenginlere başvurur; zenginler de onların bu hallerinden şikâyet ederdi... İşte *o* sırada, İbn-ül Sevda diye tanınan Abdullah bin Sebe adında bir sapık adam çıkarak her yeri dolaşır ve Müslümanlar arasında ayrılık çıkarmaya çalışırdı..."(531)

Bir bakıma bu çıkış, "Alevilik Nüvesi" adını verdiğimiz olgunun da başlangıç noktasıdır.

Gerçi, **A. Cevdet**, İbn Sebe'nin propaganda yaptığı Kûfe, Basra, Şam gibi şehirlerden kovulduğunu yazıyor. Ancak kovanların, yönetim kademesindekilerle İslam'ı korumaya çalışanlar olduğu bellidir. Ayaktakımının bu propagandaya açık olduğu bilinen gerçektir. Aksi takdirde, ona mal edilen aslında o isim altında dolaşan sayısız insanın fikirleri bunca yıl canlı kalıp; İslam'ı böylesine yaralayıp paralayamazdı.

B) Hariciler: Yoksulların Nihilist Vicdanı

a) Ortaya Çıkışları:

İslam'a karşı İslam bayrağını sallayıp, "Eşitlik-özgürlük ve adalet" temelinde ortaya çıkan ikinci siyasi parti, *Hariciler* diye adlandırılır. Onlar, *"Eşitlik va'dederek"* ortaya çıkan ama devletleştikten sonra bu vaadini yerine getirmeyen İslam yönetimi karşısında düş kırıklığına uğrayıp, işi Allah'ın hükmüne bağlayan (*Le Hukme illa Lillah*) yoksul kesimlerle kabile komüncülerinin temsilcileri sayılır. Kısaca Hariciler; yoksulların nihilist vicdanlarını temsil ederler.

---

531. *Kısas-ı*...c.2. s.299-301.532.

Kimdir bu Hariciler?

Hariciler, "Ali'nin ordusundan çıkan veya ayrılan kimselerdir. Kâfirlerin arasından ayrılarak 'Allah'a ve Peygamberine hicret edenler' yani kâfirlerle her türlü toplumsal bağları koparanlardır. Ayaklanma anlamında Ali'ye karşı çıkanlardır. *Kaade*(yerinde oturup duran)'nin zıddına (Allah yolunda) *Cihada* çıkan ve fiilen ona katılanlardır.(532)

Ayrıntılardaki farklılıklar bir yana, Haricilerin tanımı konusunda şu noktada görüş birliği vardır: "Mezheplerinin ayrılıklarına rağmen, Hariciler; Ali, Osman, iki hakem (Sıffin savaşı ve Hakem olayı), Cemel savaşına katılanlar ile iki hakemin hükmünü kabul eden herkesi ve büyük günah işleyenleri tekfir (kâfir ilan) etme, zalim imama karşı ayaklanma konusunda birleşen kimselere" denir.(533)

Harici adlandırması, Arapça'da *"haraca"* (çıkmak, kopmak, ayrılmak), *"haraca ala"* (karşı çıkmak, başkaldırmak, isyan etmek) deyimlerinden kaynaklanmış olup, çoğul halini alır. Genelde Arapça'da "Harici", bir kişi için kullanılırken, Türkçe'deki "Hariciler" deyiminin karşılığı *"el Havaric"*'dir. Çok sonradan bu kavram, belli bir düzene, İslam'ın Sünni yorumuna veya topluluğa itiraz edip ayrılan, direnen veya başkaldıran herkes için kullanılır olmuştur. Arap-İslam dünyasındaki siyasi partilerin edebiyatına da girmiş olup; komünist partilerdeki "tasfiyeciler" veya "likidatörler" bile, zaman zaman bu kavramla adlandırılmıştır.

Haricilerin biricik ismi bu değildir. Ali'ye karşı toplanıp savaşmaya hazırlandıkları (Fırat kıyısındaki) yerin adına istinaden *"Haruriye"*; Sıffin savaşı sırasındaki Hakem Olayı'na itiraz edip, "Allah'tan başka hüküm veren olmaz" (Le hukme illa Lillah) dedikleri için *"Muhakkime"* adını da alırlar. Onlar ise kendilerine, "dünyaları karşılığında, ahiretlerini satın alanlar" anlamına gelen "*Şurat*" (Arapça Şere, ıştere, şari ve şurat; satın alma, alıcı-F.B.) ismini lâyık görürler.

---

532. **Watt**, age. s.18-19.
533. *Doğuştan Günümüze...* c.2. s.506.

Hariciler, zamanla 20 ayrı fırkaya ayrıldılar. Bunlardan günümüze kadar gelen *İbadiyye/İbaziyye* fırkası da birçok fırkaya (bölük, fraksiyon, hizip vs.) ayrıldı. En büyükleri *Hafsiyye* ve *Harisiyye* olup; bu koldan İslam şeriatını kaldırmayı va'z eden ve İrani düşüncelerden önemli oranda etkilenen *Yezidiyye* ortaya çıkmıştır. Keza, *Acaride* (Meymuniye dalı) denen kol ile *Ezarıka* denen kol içinden de İslamiyet'e aykırı fikirler çıkmış, bunlar da Mezopotamya eski zihniyetinin etkisi altında kalmıştır.(534)

"Hariciler ne zaman ortaya çıktı?" sorusunun yanıtı, sanıldığından daha karmaşıktır. Çünkü, Haricilerin tarihine ve fikriyatına ilişkin eserlerin hemen tümü, Ortodoks İslam (merkezi veya resmi İslam) taraftarları (**Taberi, Belazuri, el Muberred** vs) ile bu kesime düşmanlık besleyen Şii araştırmacılarca kaleme alınmış; dolayısıyla Haricilerin çıkışını, Ali-Muaviye arasındaki Sıffin savaşını izleyen Hakem Olayı'na yani 657-659 (kesin tarihte uyuşmazlık vardır) yılına bağlamışlardır.

Arap dünyasında, Hariciler başlığı altındaki eserlere çok az rastlanır. Bilebildiğimiz kadarıyla olaya ilk eğilenlerden biri **Suheyr el Qalmawi**'nin "*Edeb-ül Havaric fi'l Asr-il Emevi*" (Emevi Devrinde Harici Edebiyatı) adlı doktora tezi ile **Elie Salem**'in "*Political Theory and Institutions of the Khawarej*" (Haricilerin Politik Teorisi ve Kuruluşları) isimli çalışmasıdır. İlkinin yayınlanma tarihi 1954, ikincisinin ise (Baltimore, Hopkins Press, USA) 1956'dır.(535)

Şarkiyatçı **Gibb** ile **Kramers** da, "Hariciler hakkındaki rivayetlerin son derece muğlak ve çelişkili olduğunu; dolayısıyla

---

534. **El Bağdadi**, age. s.54-55; **Watt**, age. s.40-41.

535. **Nayif Mahmud Maruf**, *El Havaric...* s.7-8. Öte yandan, Hariciler tarihiyle ilgilenen araştırıcılar olmakla birlikte, eserlerinde göze çarpan genel eksiklik şudur: Bilinen akademik düzeye ulaşabilmiş olmaktan uzaktırlar ve yöntem konusunda kusurları bulunmaktadır. Örneğin bkz. **Omar Eb-ül Nasır**, *El Havaric Fi'l İslam* (İslam'da Hariciler), Beyrut, 1949; **Muhammed Şerif Selim**, *Mulahhas Tarih-il Havaric* (Harici Tarihinin Özeti), Kahire, 1924; **El Hatib bin el Hüseyin el Haşimi**, *Vakat-ül Nehravan ve'l Havaric* (Nehravan Olayı ve Hariciler), Tahran, 1956. Mısırlı İslam tarihçilerinden **Muhammed Ebu Zehra**'nın "*İmam Şafii*" adıyla Türkçe'ye kazandırılan kitabında, Haricilere ilişkin ilginç gözlemlerin yer aldığını belirtmek gerek.

Haricilerin ortaya çıkış tarihlerinin henüz bilinmediğini" kaydederler.(536)

Yabancılar arasında *Hariciler* konusuna eğilenlerden **J. Wellhausen**'ın, yaklaşık140-160 sayfalık incelemesi ise; "kötü bir sergileme ve genel çerçeveyi çıkarmaya pek yaramayan" bir çalışma olarak değerlendiriliyor.(537)

Prof. **M. Watt**'ın, İslam düşüncesinin oluşumunu konu alırken; bölüm başlığı altında değindiği, Haricilere ait tahlil ve yorumlarının genelinde doğruluk payı bulunmakla birlikte, bazı saptamalarına katılmak mümkün olmamaktadır. Bunu, yazının akışı içinde belirteceğiz.

Haricilerin başlangıç noktasını, Peygamber dönemine uzatan görüşün önemli savunucusu, Arap edebiyatı ve tarihi konusunda doktora çalışması yapıp ödül alan **Nayıf Mahmud Maruf**'tur. *"Emevi Devrinde Hariciler"* isimli çalışmasında, çıkış noktasını, Temim kabilesinden **Zu'l Huveysira**'nın Hz. Muhammed ile arasında geçen bir tartışmaya dayandırıyor: "Yemen taraflarından gelen ganimet malları bölüşülürken, Peygamber'in paylaşım yöntemine karşı çıkan Zu'l Huveysira dedi ki: 'Adil davranmadın ey Allah'ın Resulü!..' Bunun üzerine Hz. Muhammed sinirlenerek karşılık verdi: 'Yazıklar olsun sana, eğer ben adil olamazsam, başka kim adil olabilir ki?' Sahabe'den biri, Zu'l Huveysira'yı öldürmeye kalkışınca, Peygam-

---

536. *Shorter Encyclopedia of Islam*, p.247.

537. **Sauvaget**, *El Medhel-u ile Tarih-il Şark-ıl İslami* (Doğu İslam Tarihine Bir Giriş), s.119'ten aktaran **N.M. Maruf**, age. s.7. Öte yandan, Türkiye'de Hariciler konusunda inceleme yapan eski bağnaz milliyetçi, yeni muhafazakâr, liberal Türk-İslam sentezcisi **Taha Akyol**'un "*Haricilik ve Şia*" adlı eserinin ruhuna katılmasak bile, gözlemleri açısından okunmaya değer olduğunu kaydedelim. Ters okuma yöntemiyle hareket edip, önemli çıkarsamalar yapılabileceğini sanıyoruz. Osmanlı tarihçisi **Ahmed Cevdet**'in "*Kısas-ı Enbiya*" adlı eseriyle **E. Ruhi Fığlalı**'nın "*Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*" isimli çalışmasındaki gözlemler de Hariciler hakkında fikir vericidir. Bizce, gazeteci-araştırmacı **Oral Çalışlar**'a ait "*Hz. Ali-Muaviye Çatışması: İslam'ın Doğuşu ve İlk Ayrılıklar*" kitabında Haricilere ilişkin ilginç değerlendirmeler bulunuyor. Olaya sınıfsal açıdan yaklaşan **Çalışlar**'ın, zaman zaman abartılara kaysa da, Hariciler hakkındaki değerlendirmeleri yeni çalışmalara ışık tutacak niteliktedir.

ber onu engelleyerek şöyle dedi: 'Bırak gitsin. Bu adamın öyle taraftarları olacak ki, dine çok bağlanıp onda derinleşecekler. Ta ki, dinden-imandan çıkana kadar. Bir okun yaydan fırladığı gibi, onlar da dinden (İslam'dan) fırlayıp çıkmış olacaklar..."(538)

Bu münasebetle ayrıca değinmekte yarar var. Türkiyeli İslamcı araştırmacılardan Dr. **Ahmet Akbulut,** Hariciler için, "Bu topluluk Kur'an-ı Kerim'i okur ama gırtlaklarından aşağı geçmez; okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar" yolundaki Peygamber hadisini aktardıktan sonra şunu yazıyor: "Hz. Peygamber'in Hariciler konusunda böyle bir beyanda bulunabileceğini kabul etmesek bile, bu rivayetin hadis olarak tedavüle çıkarılması, ümmetin (gerçekte *Sünni kesimin*-F.B.) çoğunluğunun Harici zihniyetini lânetlediğini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'e istinaden şöyle buyrulmaktadır: '...Bunlar, Kur'an-ı Kerim'i okuyup da Kur'an'ın gırtlaklarından aşağı inmediği bir topluluktur. Okun yaydan çıktığı gibi İslam'dan çıkarlar. Ehl-i İslam'ı öldürür, putatapanları bırakırlar. Eğer, onlara yetişmiş olsaydım, Ad kavmi gibi onları öldürürdüm..."(539)

İşin ilginç yanı, Peygamber; "Temim kabilesindeki bu güçlü şahsiyeti, Yahudiler ve diğer münafıklarla savaşında kullanmıştır."(540) Halife Ömer de; onun soyu olan Beni Saad kolunu,

---

538. **Sahih-i Müslim**, *El Nevavi şerhi*, c.7. s.165-167 ile **Sahih-i Buhari**, *İbn Hacer şerhi*, c.9. s.129'dan aktaran **N.M. Maruf**, age. s.14. Olay hakkında Peygamber hadisine dayalı türlü türlü rivayetler aktarılmıştır. Mesela **İbn Hişam**, *Siret-u Nebi*, c.2. s.469'da "Bu fırka, dinden çıkacaktır ki, alameti başlarının tıraşlı olmasıdır" derken; **El Muberred**, *El Kâmil*, c.3. s.955'te "Bu kavim ki, yaydan fırlayan ok gibi İslam'dan çıkmış olacak; eli eksik (çolak) birisi de önderliğini yüklenecektir" diyor. **İbn Hacer**, bu hadise, "Söz konusu önderin adı Harkus'tur" (*Sahih-i Buhari şerhi*) yorumunu getirirken; **İbn-ül Cevzi** de; "İşte, Temim kabilesinden bu zat (Zu'l Huveysira veya Zu'l Huneysira) İslam'dan çıkan ilk Harici'dir" saptamasını yapıyor (*Telbisun ve İblisun*, s.90).

539. Bkz. *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*, s.244-245.

540. **Taberi**, *Tarih*, c.6. s.3380; **İbn-ül Esir**, *El Kâmilu Fi'l Tarih*, c.2. s.379'dan aktaran **Maruf**, age. s.16. Diğer yandan, "Başı tıraşlı ama iki yanaklarından aşağı zülüf bırakan Harici tiplerine Halife Ömer zamanı ile Cemel ve Sıffin savaşında rastlanıldığına" ilişkin rivayetlere yer verilir. (Bkz. **İbn Dari**, *El İştiqaq*, s.228; **Taberi**, *Tarih*, c.6. s.3227; **İbn Ebi el Hadid**, c.8. s.57)

"*Müellifet-ül Kulub*" (Kalbi İslam'a Isınanlar yani İslam'a ısınmak için belli mükâfatlar alan kesim) kümesinden saymış; **Hurkus** ve adamlarından, İran Ahvaz bölgesinin fethedilmesinde serhat akıncıları olarak yararlanmıştır.(541)

b) "Herkese Adalet" İlkesi Savunucuları

Şarkiyatçı **Wellhausen,** Hurkus denen zat çerçevesinde dönüp dolaşan onca rivayetle pek ilgilenmez; onun nazarında asıl önemli olan: "Haricilerin, İslami prensiplerden yola çıkarak Peygamber'i bile eleştirecek derecede bir (adalet) perspektifine sahip olmalarıdır"(542)

Sanırız, işin püf noktalarından biri budur. İslam, ilk çıkışında, aralarında yükselmek isteyip bu yüzden Kureyş aristokrasisine başkaldıran orta dereceli tüccarlar ile Mekkeli yoksullara seslenmekle yetinmedi. Sınıflara bölünmeler nedeniyle bozulan Cahiliye toplumunda (eşitlikçi kandaş kabile düzeninde) yaşayan kabilelerden eski güzel günlere dönmek isteyenlere de "Eşitlik, kardeşlik ve adalet!" sloganıyla seslendi. Bozulan kabile ilişkilerinden en çok etkilenenlerin, Peygamber'in çağrısına kitlesel cevap vermeleri bundandır.

Fakat, İslam; Dört Halife devrindeki devletleşme sürecinde sınıfsal ayrımı resmileştirince, artık o eski "sade, basit ve asude" hayat tarzından vazgeçti. Devlet olmanın kaçınılmaz sonucunda baskıcı bir nitelik kazandı; sömürü daha ağırlaştı. Fakir-zengin ayrımı gözle görülür bir hal aldı. Üstelik Kur'an ayetlerine ve Peygamber hadislerine dayanan "dereceli insanlar" kademesi ortaya çıktı. Eşraf, Sahabe, Bedir Ehli, Kureyş aristokrasisi, Emeviler, Haşimiler, Medine ahalisi, Ehl-i Beyt, Halifeler, valiler, ehl-i İslam, ehl-i zimmet, rafıziler, bidate sapanlar, ehl-i ridde, ehl-i Kûfe, ehl-i Şam, ehl-i Sevad (sıradan insanlar),

---

541. **Belazuri**, *Ensab-ül Eşraf*, c.5. s.361; **Taberi**, *Tarih*, c.6. s.3131; **İbn-ül Esir**, *El Kâmil*, c.3. s.219'dan aktaran **Maruf**, age. s.16-17.

542. **Wellhausen**, *El Havaric ve'l Şia* (Hariciler ve Şiiler), s.35-36'dan aktaran **Maruf**, age. s.15. **Wellhausen**'ın Arapça'ya çevrilen bu çalışması, Türk Tarih Kurumu'nca "*İslamiyet'in İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*" adıyla Türkçeleştirilmiştir.

mevali (köleler ve boyunduruk altındaki halklar vs.) bu sınıflandırma içine girer. *Feyy* ve *Atiyye* gibi gelirlerle ganimet malları da bu sınıflandırmaya göre paylaştırıldı; Ehl-i Zimmet gibi Müslüman olmayanlara hemen hiçbir şey verilmedi; onlardan, kelle vergisi (*cizye*) vs. alınır oldu. Köy-kent ayrışmasında; köylü yığınlarından, kılıç zoruyla hem zekât, hem haraç toplanırken; kent ahalisinden zekât ve benzeri vergiler alınıyor, Medine aristokratları ile yöneticiler, işin kaymağını yiyordu. Ayrıca garnizon kentler kurma yoluyla şehirleşme faaliyetindeki patlama; toplumsal, kültürel, inançsal ve ekonomik yönden olumsuz sonuçlara yol açıyordu.[543]

Özellikle garnizon kentlerde "serhat akıncıları" rolünü üstlenen kabilelerin büyük bir çoğunluğu, eski geleneklerini devam ettiriyor; çöl Bedeviliğinin o özgür, ortakçı, dayanışmacı, eşitlikçi; bir o derecede de savaşçı, çapulcu, başına buyruk, başıbozuk, maceraperest ve nihilist niteliklerini taşıyordu. Çölün özgürlüğünden çıkıp, İslam devlet mekanizmasının demir pençesine yakalanmak; bugünkü deyimle belirtirsek; *"Kudretli bürokrasinin kontrolü altında yaşamak"* onlara cansıkıcı geliyordu. Bazı kabileler, bu demir pençeden ve bürokrasiden kurtuluş olmadığına kanaat getirerek, İslam düzeniyle bütünleşirken; belli bir kesimi, *"Eşitsizlik, adaletsizlik, bürokrasi ve sömürü"* yüzünden derin bir hayal kırıklığı duygusu içindeydi.[544] Belirtmek gerekir ki, Haricilerin ortaya çıkışında kabilecilik olgusunu biricik etken sayan Arap tarihçilerinden uzak durmak gerekir. Çünkü, bu iddiaları dışlayacak gelişmeler de yaşanmıştır. Mesela Haricilerin belkemiğini oluşturan Temim kabilesinin bir kısmı resmi İslam'dan yani devletten yana tavır alırken, diğerleri Harici olup merkezkaç kuvvetlerinin öncülüğünü yaptılar.

---

543. Değişik değerlendirmeler için bkz. **Claude Cahen**, *İslamiyet*, s.29-33; **Marshall G.S. Hodgson**, *The Order Of Assassins* (Haşşaşiler Mezhebi), s.5. Mouton and Co. Publisher, The Hague, The Netherlands; **Faik Bulut**, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, 3. baskı, Berfin yay., 2010, ist.

544. Farklı değerlendirmeler ve ayrıntılar için bkz. **Watt**, age. s.13-15; **Fığlah**, age. s.88-89; **Çalışlar**, age. "Hariciler" başlıklı bölüm.

Kent uygarlığından ve yaşamından o denli nefret eden Haricilerin çoğunun, "Bedevi ve çöl Arabı"(545) olduğu gerçeği, kendi istemlerine de yansıyordu. **Ali**'ye karşı ayaklanma başlattıklarında liderleri **Abdullah bin Vehb el Rasibi**'ye şunu söylerler: "Bizi, halkı zalim olan şehirlerden dağlara ve ahalisi bu bidatları münker olan (sapkınlıkları inkâr eden) daha uygun şehirlere çıkarınız."(546) Çünkü şehirlerde, dini-siyasi entrikaların binbir çeşidi yaşanıyordu. Hariciler ise, köy sakinleri gibi, bunlardan tamamen uzak ve açık bir toplum olma özelliği taşıyorlardı.(547)

Tüm bu birikimler, **Halife Osman**'a karşı fitne (ayaklanma) olayında dışa vurdu. Harici topluluğu, ayaklanmada, Ali yandaşı geniş cephenin içindeki yerini aldı. Çünkü Ali, yoksullarla "dostluk ve ittifak" politikası izliyordu. Fakat, **Ali** açısından meselenin düzen değişikliği değil de sadece taht kavgası olduğu ortaya çıkınca; *Hariciler*, "eşitlik ve adalet temelinde" ilk itirazlarını Cemel savaşında yükselttiler. Ali'ye göre, Cemel savaşına katılanlar "yanlış yoldaki müminler' idi. Hariciler bakımındansa, *amel+iman=büyük günah* kuralı egemendi. Kim ki İslam'a başkaldırıp kötü amelde (eylem) bulunursa, o büyük suç işlemiş günahkârdır. Dolayısıyla kâfir ilan edilip; malı ve canı helal kılınmalıdır. Nitekim, o zamana kadar Ali'nin de *amel+iman* denklemini, Hariciler gibi kurduğu görülüyor.(548) Ne zaman ki Cemel savaşında rakiplerini (Aişe, Talha ve Zübeyr'i) tasfiye etti; o zaman, Haricilerin bu kuralına sırt çevirdi. Yenilenlerin mallarının yağmalanmasına izin vermedi. Bu da Hariciler ile Ali arasında tartışma yarattı.(549)

---

545. Prof. **Muhammed Ebu Zehra**, *İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, s,75'ten aktaran **Çalışlar**, age. s.118. Ayrıca **Watt,** age. s.14-24.

546. Prof. Dr. **Neşet Çağatay**- Prof. Dr. **İbrahim Agâh Çubukçu**, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s.20'den aktaran **Çalışlar**, age. s.118.

547. **Wellhausen**, age. s.10.

548. Ali, rakibi Muaviye için "münafık oğlu münafık" derken iman ile amel (teori ile pratik) arasında ilinti kurup, ameli, imandan bir parça olarak kabul etmiştir. (Bkz. **Akbulut**, age. s.233'teki yorumu.) Benzer biçimde bu makalenin başında yer verdiğimiz Ali'nin sözleri de *amel+iman=İslam* ya da kâfir denklemine yakın olup, Harici görüşlerle benzeşmektedir.

549. **Abdulkaahir el Bağdadi**, age. s.57.

Her mezhepsel ve dinsel oluşum ya da çatışmada olduğu gibi, teokrasi'nin özünde de siyaset vardır. Bu düzlemde baktığımızda **Osman**, "Gücünü Allah'tan aldığı" için halifeliği bırakmak istememiş; **Ebubekir**, halifeliği hakkında "nass" olduğunu rivayet etmiş ya da onun adına birileri bu görüşü geliştirmiştir. **Ali** de, Osman'ın bu teokratik anlayışını, "Ehl-i Beyt, halifelikte ilktir ve en fazla hakkı olandır" yorumuyla sürdürmüştür. Halife seçimlerindeki anlaşmazlıklarda ileri sürülen, "*Faziletler Nazariyesi*"nin altında yatan da bu teokratik siyaset tarzıdır.(550)

Bu yanıyla alırsak, Haricilerin teokratik gibi algılanan görüş ve söylemlerinin çekirdeğinde siyaset vardır.(551) O halde, **Fığlalı**'nın, Harici hareketinin ortaya çıkışını sadece Hakem olayına bağlamaması, Ali ile Hariciler arasındaki görüş ayrılığını, "dini tefsir farkı değil, siyasi kanaattir"(552) biçiminde yorumlaması, bize doğru gibi gözükmektedir. Fakat bir noktayı gözden kaçırmamak gerek. **Fığlalı** ve benzeri İslamcılar, "itikadi değil, siyasi kanaat" olarak gösterdikleri Harici-Ali ayrışmasını; birinci olarak, genelde Haricilerin yüzeysel İslami bilgilere sahip oluşlarına; ikinci olarak da; "İslam içinde inanç ayrılıkları olmaz, olsa olsa siyasi fitneler olabilir" türünden bir teze dayandırmak isterler ki, bunların tümü yanlıştır. Çünkü, gerçekte bütün dinler, birer dünya görüşü taşıması sıfatıyla siyasettirler. İslam da din ve devlet olması hasebiyle daha fazla siyasettir. Bu yüzden inanç temelindeki her görüş ayrılığı, aynı zamanda itikadi ve siyasi bir niteliktedir.

Kimilerine göre, Haricilik hareketi "*nübüvvet*" (peygamberlik) fikriyle filizlenmiş, Osman zamanında patlak vermiş, Ali zamanında da kemale erip Sıffin ve Nahrevan olaylarında zirveye ulaşmış olsa bile, bunun bir zihniyet meselesi olduğu(553) çok açıktır.

---

550. Ayrıntılar için bkz. **Akbulut**, age.

551. Bu bakımdan **Wellhausen**'ın "Teokrasi içinde dindarlık, umumiyetle siyasi istikamettedir ve bu, en yüksek derecesinde Haricilerde de böyledir" (age. s.18) saptaması yerindedir. Ancak, Haricilere özgü bir nitelik değil; İslam içi veya İslam dışı mezheplerdeki genel bir özelliktir.

552. *İbadiyye'nin Doğuşu*, s.56-57'den akt. **Akbulut**, age. s.245.

553. **Talibi**, *Era-ül Havaric* (Haricilerin Görüşleri), s.46'dan alıntılayıp kendi yorumunu katan **Akbulut**, s.245-247.

Peki nedir bu zihniyet? **Wellhausen,** bize bunun çerçevesini çizebiliyor: "(...) Şu halde Hariciler, tam anlamıyla *dindar bir ihtilal partisiydiler.* Bunlar Araplık'tan değil, İslam'dan neşet etmiş/doğmuşlardır. İnsanlar üzerinde hakimiyetin, sadece Allah'a ait olduğunu söylerler. Allah'ın mülküne sahip olma iddiası, onlara göre Tanrı iradesine aykırıdır. Hiçbir insan, diğerinin egemenliğine bağlanamaz. Bütün bunlara rağmen hiç de tam anlamıyla anarşist değiller. Haricilerin dini, gerçekte siyasidir. Tanrı'nın arzuladığı bir cemaati (toplum/topluluk) gaye edinmiştir. Merkeziyetçiliğin en belirgin düşmanları, düzenin gerçek aleyhtarları ve ayrılıkçılardır. Her birey, kendisinin temsilcisidir. Bireyin, kendi dini-siyasi kanaatinin doğruluğuna, sarsılmaz inançla dolu olması lazımdır. Şu halde, uç noktada ve çok özel türden de olsa gerçekte çok aşırı bireycidirler. Düşüncelerini gerçekleştirmek için kılıca sarılmaktan çekinmezler. Aynı kafadan birkaçı bir araya gelince, hemen bir inanç grubu oluşturur..."(554)

Ancak biz, **Wellhausen**'ın, Haricileri, "aşırı bireyci" gösteren ve "sürekli bölüklere bölünen" bir parti olarak değerlendirmesini, özgün bulmadığımızı belirtmek isteriz. İki nedenden: **1)** Haricilerin kabileci ve dayanışmacı yönleri daha güçlü olduğundan; bireycilik, daha çok özgür çöl Arabının serdengeçtilik ve başına buyrukluk anlamında doğru olabilir. **2)** O devirdeki fırka (parti/hizip/mezhep) bölünmeleri Haricilere özgü olmayıp, hemen tüm mezhep ve siyasi hareketlerin ortak özelliğidir. Mesela Şiilerin 100'den fazla fırkası olduğu söylenir.

Demek ki, Hariciler: **a)** Gerçek bir devrim partisidir. **b)** Eylemcidir. **c)** İlahi bir cemaat kurmayı siyasi hedef olarak seçmiştir. **d)** Merkezi devlete karşıdır.

c) Siyasi Hedef: Kutsal Ve Eşitlikçi Bir Toplum Yaratmak!

Hariciler, dayanışmacı ve ortakçı bir topluluktur. **Wellhausen,** onlar hakkında "özel anlamda aşırı bireycidirler" derken yanılıyor. Nitekim **Watt,** "Haricilerin kendilerine has görüşleri *ferdiyetçi* (bireyci) değil, *cemaatçi* bir düşünce şekline ait-

---

554. **Wellhausen**, age. s.17-24.

tir"[555] saptamasını doğru yapıyor. O denli dayanışmacı ve cemaat yanlısıdırlar ki, onlara karşı mücadele eden ortodoks İslam (Sünni kesim), çok sonradan "Cemaat" kavramını bile Haricilerden ödünç almış; "Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat" deyimini kullanır olmuştur. Günümüzdeki tarikat ya da cemaat dayanışmaları ile Ahilik gibi lonca dayanışmalarının temelinde bu düşüncenin yatmış olması pek muhtemeldir.

Hariciler, ortak tutum almalarının tipik bir örneğini Ali'yle çekişmelerinde vermiş; öldürülen **Ali** yanlısı bir Müslümanın kimin tarafından öldürüldüğü kendilerine sorulunca, İlk Haricilerin tümü tek ağızdan, "*Biz öldürdük*" yanıtını vermişlerdir. Ali, katilin kendisine teslim edilmesi halinde, diğerlerinin affedileceğini söylemesine rağmen, onlar; "Hepimiz sorumluyuz. Affedilmek de istemiyoruz; tersine sen tövbe et, bize dön" yanıtını vermişlerdir.[556]

Hariciler, gerçek bir Bedevi eşitlikçiliğine (kandaş kabile toplumu) önem verirlerdi. Bu yüzden "*Allah'ın malı ve mülkü kimsenin tekelinde olamaz, kimsenin özel mülkü olamaz!*" yolunda yorum yapıyorlardı. Yaratmak istedikleri toplumun adı, "*ilahi cemaat*" idi. Özü ise, hilafeti devirip, yerine cumhuriyeti kurmaktı. Kabile eşitçiliği ya da eşitler arasında birinci (primus inter pares) ilkesine göre halk tarafından seçim yapılırdı. Başkan (imam) adaylarının seçim sırasında birbirini kıskanması nadir görülen olaylardandı. Her aday, diğerinin seçilmesini teşvik edebiliyordu. Halkın görüşüne önem verilirdi. Öyle ki, imamın (siyasi ve dini önderin) Kureyş gibi aristokratlardan olmasına kesinlikle karşı geliyorlardı. Bu noktada Arap-Acem ayrımı da yapmıyorlardı. Burnu basık bir zenci veya mevaliden herhangi biri olsa da, belirlenen kurallara uyup şartları yerine getirebiliyorsa, onun bile seçilme hakkı vardı. Nitekim, *Necedat* kolu gibi olanlar, "Halife seçimine bile gerek görmeksizin, adalete uyan bir imamın seçilmesi; başaramazsa görevinden azledilmesi" türünden kabile demokrasisini dahi savunabiliyorlardı.[557]

---

555. **Watt**, age. s.43, s.44.
556. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.510-511.
557. Ayrıntılar için bkz. **Watt**, age. s.45; **A. Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, s.125; **Abdülaziz Duri**, *İlk Dönem İslam Tarihi*, s.108-109; **Çalışlar**, age. s.121-123; **Wellhausen**, age. s.28-29.

Haricilerin, *"Eşitlik ve adalet temelinde ilahi bir cemaat"*, diğer adıyla halkın karar mekanizmalarında olduğu bir yönetim kurma ütopyası, ortak mülkiyet temeline dayanan kandaş kabile toplumuna özlemi ifade eder. Bu özlem, yer yer hayata geçirilmiştir. Örneğin, **Bilal** adlı önderlerini saymazsak, kadın-erkek eşitliğine önem verdiklerine tanık oluruz. O kadar ki, kadınlar Harici savaşçılar arasında azımsanmayacak bir yer tutuyordu. Hattâ Emeviler zamanındaki Basra ve Kûfe valisi **Ziyad bin Ebihi** (Ebu Sufyan); Harici devrimcilerine kadın katılımını azaltmak için, yakaladığı kadınları çırılçıplak soyar, olmadık biçimde teşhir eder, ondan sonra da katledilmelerini emrederdi. Harici önderlerden Şebib'in hanımı Gazzele ile Cehize'nin, zalimliğiyle tanınan **Haccac'**ı savaşta yenilgiye uğratıp kaçırdıkları biliniyor. **Şebib** önderliğindeki Hariciler, vergi hasılatından paylarına düşen çil çil altınları katıra yükleyip kanal sularına boşaltıveriyorlardı... Yemame Haricilerinin önderi **Ebu Talut**, içinde **4000** kölenin çalıştığı Hadarim çiftliğine yerleşmişti. Ebu Talut'un yerine Necde seçilince, ganimet olarak taksim edilmiş bu kölelerden, fırka hesabına, hep birlikte çiftliği işletmelerini istedi.(558)

Diğer yandan, ünlü Harici teorisyenlerinden sayılan **Ebu Bilal**'in Emevi valisi **Ziyad bin Ebihi** ile uzlaştığı görülüyor. Belki de bu nedenle gövde gösterilerinden hoşlanmayıp, "Kadınlar başkaldırıp savaşa çıkamaz!" yolunda bir fetva vermişti. Uzlaşmacı fikirleri ve dine bağlılığı yüzünden bazı Şiiler ile ortodoks Müslümanlar; "*Ebu Bilal dinindenim*" bile diyebiliyorlardı.(559) Ancak ılımlı Ebu Bilal, Ziyad bin Ebihi'nin oğlu Ubeydullah'ın Haricilerden bir kadını sokak ortasında işkenceyle öldürmesinden pek etkilendi ve daha sonra Basralı yandaşlarıyla birlikte ayaklanma başlattı. Yoksulların vicdanı ve sesi konumundaki *Hariciler*, rakibi olan ortodoks Müslümanlarla tövbe etmeyenlerin dışındaki oluşumlara sıcak bakıyor; onlara gerçek adaleti uyguluyorlardı. Yerli Hıristiyan halkla iyi ilişkiler içindeydiler.

---

558. **Wellhausen**, age. s.45-76. **Wellhausen**, age. s.36'da, "Özellikle Katari kumandasında mücadele eden Ümm Hakim adlı kadın ünlüdür" diye bir dipnot düşer. Ayrıca bkz. **A. Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, c.4. s.41; **El Muberred**, *El Kâmil*, c.3. s.909.

Irak ve İran'daki boyunduruk altındaki halklar ile o bölgelerdeki Musevilerden destek görüyorlardı. Onlardan herhangi bir mal aldıklarında mutlaka misliyle bedelini ödüyorlardı.(560)

Wellhausen, Şebib önderliğindeki Haricilerin bir akını sırasında Bette kilisesindeki Hıristiyanların kendisine şöyle dediğini aktarıyor: "Sen, biz ezilmişlere acıyorsun; herkesi dinliyor ve şikâyetlerini göz önüne alıyorsun. Ama bu Kûfeliler zalimdirler. Eğer sen bizim kiliseye karargâh kurarsan, siz gidince, onlar bizi muhakkak öldürürler..."

A. Cevdet, bu konuda şunu belirtir: "Haricilerin ibret alınacak davranışları vardı: Bir hurmayı sahibinin rızası olmadan yemeyen ve domuzu öldürünce sahibini razı eden bu bağnazlar..."

Taberi ise, Harici önderlerden El Harrit (Hırris) bin Reşid el Naci'nin, yandaşlarına şöyle bir öğüt verdiğini rivayet eder: "Sadakalarınızı sıkça veriniz, rahmetli olan dostlarımıza duayı esirgemeyiniz ve istiyorsanız yoksullarınızın arasına dönünüz."

Ve **Taberi** ekliyor: "Böylece her kesimden insanın gönlünü alabiliyor; değişik eğilimlerden ve çeşitli kavimlerden insanları yanına çekebiliyordu."(561)

Bu yolda yürümek, "Bizden olmayan bize düşmandır" türünden katı tavırlarından vazgeçip, tersine yöntemi benimsemelerine de yol açtı. Zaten "Eşitlik ve adalet!" sloganlarıyla ortaya çıkıp, halifeliğin Kureyş tekelinde kalmasına itiraz ettiklerinde, çok sayıda *mevalinin* (Arap-İslam boyunduruğundaki halklar ile kölelerin) desteğini kazanmışlardı. Bu da ister istemez Haricilerin, Araplar ile mevaliler arasında eşitlik uygulamasını hayata geçirmesine neden oldu. Osman'a karşı ayaklanan Basralı ve Kûfeli Haricilerinin arkasında, İran kökenlilerin olduğu yolundaki rivayetleri de belirtmek gerek.(562)

---

559. Bkz. **Maruf**, age. s.128.

560. **Wellhausen**, age. s.37-39, 75.

561. **Wellhausen**, age. s.37-39, 75.; **A. Cevdet**, age., c.3, s.135-136.; **Taberi**, *Tarih*, c.6. s.3433-3434.

562. Bkz. **Demombyne**, *İslam Düzeni*, s.48; **Gibb and Kramers**, *Shorter Encyclopedia of Islam*, p.248; **Brockelmann**, *İslam Halkları Tarihi*, s.119; **El İbadi**, *Suratu mın Tarih-il İslam*, s.176; **Heykel**, *Hz. Osman*, s.101; **Nicholson**, *A Literature of The Arabs*, p. 209'tan aktaran **Maruf**, age. s.26.

Sözlerine sadık olan *Hariciler* için şu rivayet anlatılır: "Zindandaki gardiyanın izin vermesiyle dışarı çıkıp dönen bazı Harici tutuklular, bir gün önceden katledileceklerini duydular. Buna rağmen yeniden zindana döndüler. Ertesi sabah idam edildiler. Onlar için, verilen sözü tutmayıp kaçmaktansa, gardiyanın hoşgörüsünü istismar etmeden şereflice ölmek daha iyiydi. Zaten bu şövalyelik ruhu sayesinde gözlerini kırpmadan ölüme atılıyor; birkaç kişilik bir Harici kümesi, koskoca bir bölüğü veya birliği yenebiliyordu. Haricilerin, ölûme "hoş geldin sefa geldin" diye meydan okumalarına ilişkin iki ayrı şiirden parçalar sunalım:(563)

Taşımaktan usandığım bir baş taşıyorum
Usandım onu yıkayıp yağlamaktan
Yok mu beni bu ağırlıktan kurtaracak yiğit?

Bu şiirin sahibi ünlü Harici kadın savaşçısı **Ümm Hakim**'dir.

Arkamdan yalvaran (kadın), kahramanlarla
Bilseydi nasıl savaştığımı uzar giderdi ağlaması
Karşı karşıya geldiğimizde düşmanla, olurdum ben
Günah yüklü canını ilk feda eden.

Haricilerin Kureyş düşmanlığı öylesine had safhaya varmıştı ki; Harici önderi **Hamza** komutasında Medine yakınlarındaki savaşta (Kadid Vak'ası) Kureyş kabilesinden esir alınanların tümü öldürüldü. Medineli Müslümanlardan olup Kureyş dışındaki Evs ve Hazrec (Ensar) kabile mensupları serbest bırakıldı.(564)

Muhammed Ebu Zehra, Hariciler için, "İslam'ın Jakobenleri" ibaresini kullanmaktadır. Doğrusu Jakobenliğin Haricilere ne oranda denk düştüğü tartışmalıdır. Özellikle İlk Haricilerin katı dini söylemleri, gerçek İslam adına sahte İslam'a karşı çıkışı; bizi, bu deyimi kullanmakta tereddüte sürüklüyor. Kaldı ki

563. **Maruf**, age. s.108; **Wellhausen**, age. s.45'te olayı doğruluyor ama bunu Harici liderlerden Ebu Bilal'e atfediyor. Farklı rivayet için bkz. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.527. Şiirler için bkz. **İsfehani**, *El Ağani*, c.6. s..; **İbn Abd-i Rabihhi**, *El Ikd-ül Ferid*, c.1. s.121.

564. **Uyun**'un ve **Hedaiq**'un c.3. s.169'dan aktaran **Maruf**, s.28.

Jakobenlerin belli bir programları vardı. Oysa Haricilerin hemen tüm eylemleri tepkiseldi; belli bir programları yoktu. Olup olan, "eşitlik ve adalet temelinde yükselen ilahi cemaat yaratma" yolundaki düşleriydi ki, bu da sistematize edilmemişti. Fakat zaman ilerledikçe Hariciler, **Watt'ın** da doğru biçimde saptadığı gibi, İran kökenli düşüncelerden, toplumsal ütopyanın belirgin biçimlerinden etkilenip bunu yaymaya çalıştılar. Diğer yandan Haricilerin, kitleselliği, kan dökücülüğü, gözükara eylemciliği ve hiç sakınmadan isteklerini dile getirmeleri, Jakobenlerinkine benzemektedir.

Çalışlar, Hariciler için "anarşist" tanımını kullanıyor. Oysa biz, Harici tutumların anarşizm ile nihilizm arasında gidip geldiğini gözlemliyoruz. Bununla birlikte; ister anarşist, ister nihilist, isterse her ikisini birlikte kullanmış olalım, bu sıfatların Haricilerin tümünü kapsamayacağı açıktır. Çünkü bir kısım Hariciler Mezopotamya ve Körfez bölgelerinde devlet kurarken, onları izleyenlerin İmam (önder) seçtiği İranlı Rüstem'in, Fas-Cezayir topraklarında Rüstemi devletini kurup istikrar kazandığı da tarihsel bir olgudur. Özellikle Kuzey Afrika'daki Hariciler için söz konusu olan istikrarlı hayat ve beylik kurma olgusu, anarşizm-nihilizm ölçütlerine ters düşmektedir.(565)

Hariciler, kan dökücü ve katı eylemciydiler. Kendilerine karşı olduğu kadar, rakiplerine karşı da acımasızdılar. Belki de bu yüzden, *"İslam'ın Jakobenleri"* diye adlandırıldılar. Bazılarına göre de, *"Yoksulların anarşist vicdanı"* haline geldiler.

d) Harici-Kurra-İbn Sebe İttifakı

Yukarıda değerlendirmeye çalıştığımız İbn Sebe veya Sebeiyye akımının Haricilerle ilgisi var mıydı? **Wellhausen,** böyle bir bağın olmadığı kanısında. O, şunları yazıyor:

"Hariciler, Yahudi İbn Sebe tarafından gizlice ekilmiş tohumlardan bitme bir yabanotu değil, aksine, gerçek İslami bir bitkidirler. İbn Sebe olayını rivayet eden **Seyf bin Omar**'ın izinden giderek, Haricilerin menşeini (köklerini) *Sebeiyye*'de arayan bir

565. **Çalışlar**, age. s.116-131.

görüşe yer verelim. Onlara bakılırsa, ilk Harici reisleri Halife **Osman**'a karşı muhalefette yer almış ve onun öldürülmesine karıştıklarına göre, *Sebei* (İbn Sebe yandaşı) olmaları gerekir. Rivayeti anlatan **Seyf**, Harura ve Nehrevan'da görülen bazılarını, bu arada Halife Ali'yi öldüren İbn Mülcem'i, Sebei olarak göstermektedir. Ancak **Eşter**, onun (Seyf'in) hesaplarını altüst ediyor.

Gerçekte bu isimlendirme, yani *Sebei* adlandırması, her zaman sadece *Şiiler*, aslında yalnızca çok aşırı bir Şii kolu için ve aynı zamanda bütün Şiiler için bir küfür olarak kullanılır. Hariciler, bu nisbeyi (*lakabı*), küfür mahiyetinde, Kûfe'deki düşmanları olan Şiilere takmışlardı. Şimdi, eğer Sebeilerin Osman'ın asıl katilleri oldukları ve bu yüzden hem Şia'nın hem de Haricilerin ortak kökünü oluşturdukları kabul edilecek olursa, o zaman bu adın neden sonraları sadece aşırı Şiilere alem (damga) olarak yapışıp kaldığını sormak gerekir..."(566)

Arap-İslam tarihçileri; **İbn Sebe** ve *Sebeiyye*'nin Harici hareketinin ortaya çıkışında etkili olduğunu, **Osman** zamanındaki isyandan sonra birkaç yıl birlikte hareket ettiklerini ileri sürerler.

Bu kesim, konuya ilişkin şu gerekçeleri gösterirler:

Bir: Osman zamanındaki ayaklanmada İbn Sebe ve yandaşları (Sebeiyye) büyük bir rol oynamış ve bu da tarihçiler tarafından neredeyse ortak bir kanaat halini almıştır. Dolayısıyla gerek Osman devrindeki fitne, gerekse Ali zamanındaki iki savaşa (Cemel ve Sıffin) katılan Sebeiyye akımı arasında Haricilerin ilk nüvelerini bulmak mümkün.(567)

İki: Harici önderlerden Nehrevan savaşına katılanların isimleri ve yaptıkları, Sebeiyye-Harici ilişkisini ortaya koyuyor. Sözgelimi **Hurkus bin Züheyr el Saadi,** daha önce de gördüğümüz gibi, pay dağıtımı sırasında Hz. Muhammed'i "adil ol-

---

566. **Wellhausen**, age. s.15-16.

567. **Maruf**, age. s.54-55. Yazar, bu görüşünü **İbn Kesir**'in "Osman'a karşı ayaklanmada Sebeiyye yandaşlarının rolü büyüktü." (Bkz., *El Bidaye ve'l Nihaye*, c.7. s.273) yolundaki iddiasının yanı sıra, Qays bin Hemmam'ın İbn Zübeyr ayaklanması sırasında söylediği bir beyit (**El Muberred**, *El Kâmil*, c.3. s.1029) ile Haricilerin Ezrakiler kolu önderi Nafi bin Ezrak'ın Osman'a karşı ayaklanmaya bizzat katıldığını açıklamasına (**İbn Abd-i Rabbihi**, *El Ikd-ül Ferid*, c.2. s.395; **El Muberred,** *El Kâmil*, c.3. s.1037) dayandırıyor. Bizce bu, kanıt olmaktan uzak bir tefsir tarzıdır. Sadece bir olasılığa dikkati çekiyor.

mamak"la suçlamıştı. Osman'ı kuşatan Basralı isyancıların elebaşısıydı. **Zeyd bin el Hassin**'e bakılırsa, bu **Hurkus**, "*Mın Eshab-il Beranis*" (Başlıklı Kolsuz Cübbe Giyenler) yani zahidlik alameti olan hırka ve cübbeyi giyenlerden sayılır. Demek ki o, Kurra kesimindendir. Ali'yi tehdit ederek, Hakem olayına razı olmaya zorlayan çetenin başı da budur. **İbn Kesir** de, Hurkus'un, Sebeiyye fırkasından olduğunu iddia eder.

Harici önderlerinden **Şerih bin Evfa el Abbasi**, Osman'a başkaldırı sırasında İbn-ül Sevda (İbn Sebe) ile birlikte hareket etmişti. Cemel savaşına da avanesiyle beraber katılmıştı. Diğer bir önder olan **Yezid bin Qays el Erhabi**, Halife Osman'ın Kûfe'den Şam'a sürgün ettiklerindendi. **İbn-ül Kevva** ise Osman'a karşı kışkırtıcılıktan yakalanıp Medine'ye sürülmüştü.(568)

Üç: Haricilerin esas önderi **Abdullah bin Vehb el Rasibi**, tamamen muğlak bir kişidir. Nesebi, soyu sopu belli değildir. Bazı kaynaklara bakılırsa, kendisi, *Kurra* (Kur'an Hafızları) ve *Tabiun* (Peygamber'i görmeyip de onu görenlerle sohbet etmiş kimse)'dan sayılır. Bazılarına göre ise; bu zat, sadece takva ve iman kisvesine bürünmüş, şüpheli biridir. Ayrıca **İbn Sebe**'nin künyeli tam adının **Abdullah bin Vehb el Rasibi el Hemedani** olması, işi daha da karıştırıyor.

Acaba Harici lideri Abdullah bin Vehb el Rasibi ile Sebeiyye lideri Abdullah bin Vehb el Rasibi el Hemedani aynı kişiler midir? Künyeleri iki kuşağa kadar benzeşiyor. Ayrılık sadece dede isminde var. Yani **El Hemedani** soyadında. Kaldı ki Harici lideri **Abdullah**'ın da, Hemedan ımıntıkasındaki Ezd kabilesinden olduğunu belirten kaynaklar var. Ezd kabilesi ise, *Sebeiyye* fırkası mensubu iki Yemenli kabileden biridir.(569)

Bundan öte, gerek Harici lideri **Abdullah bin Vehb el Rasıbi el Hemedani** gerekse, Harici lideri **Abdullah bin Vehb el**

---

568. **Maruf**. Age. s.56. Ayrıca bkz. **İbn Kesir**, *El Bidaye ve'l Nihaye*, c.7. s.273; **Taberi**, *Tarih*, c.6. s.3163; **Belazuri**, *Ensab-ül Eşraf*, c.5. s.34-35; **Bakıllani**, *El Temhid*, s.214.

569. **Gibb** and **Kramers**, *Short Encyclopedia of Islam*, p. 246; **İbn Kuteybe**, *El İmametu ve'l Siyasetu*, c.1. s.111; **El Cahiz**, *Osmaniyye (fırkası)*, s.174; **Mesudi**, *Muruc-ül Zeheb*, c.2. s.346; **El Muberred**, *El Kâmil*, c.3. s.890-917'den aktaran **Maruf**, age. s.57.

Rasıbi, kitleleri yanlarına çekebilmek için; "Eşitlik, adalet, kardeşlik!" ve aynı zamanda "İyiliği emret kötülüğü men et!" (*El Emr-i bi'l Maruf ve'l Nehyi'l en-il Munkır*) gibi ortak sloganları ortaya atıyorlardı. Her ikisinin *Kurra* (Kur'an Hafızları)'dan olduklan sıkça belirtiliyor.(570)

Bir rivayete göre, Harici lideri **Abdullah**, Nehravan'da öldü; Sebeiyye lideri **Abdullah** ise, Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra hâlâ yaşıyordu. **El Makdisi**, Harici lideri Abdullah'ın savaşta öldürülmediğini; tersine Nehravan çatışmasından önce bölgeden ayrıldığını aktaran bir rivayete yer veriyor.

Bu durumda; eğer Haricilerin önderi **Abdullah**, Sebeiyye önderi **Abdullah** (İbn Sebe) ile aynı kişi değilse, İbn Sebe mutlaka Haricilerin kurmayları içinde yer almış olmalıdır.(571)

İbn Sebe'nin lideri olduğu Sebeiyye ile Hariciler arasındaki bağın doğrulanmasında öne sürülen ilk gerekçe zayıf kalmasına rağmen, ikinci ve üçüncü gerekçeler gerçekten düşündürücüdür. Bu bağlantı noktalarında iş; **Abdullah Bin Vehb el Rasibi**'nin iki ayrı şahıs mı, yoksa her iki hareket içinde yer alan tek bir kişi mi olduğu konusunda düğümleniyor. Diğer düğüm noktası ise; her iki tarafın katıldığı ortak eylemlerde, kullandığı ortak sloganlarda ve özellikle her iki liderin *Kurra* denen kesime mensup oluşunda yatıyor.

Bizce, olayı şahıslara bağlı kısır döngüde aramak yerine, Osman'a karşı Ali yanında yer alan geniş muhalefet cephesindeki siyasi fırkalar ve henüz billurlaşmamış binbir türlü fikir akımında ararsak, sonuca kolay varırız. Geniş cephedeki her kesimin asgari ortak istemi vardır; azami istemlerde ayrışmalar olması ise, doğaldır. Aynı zamanda henüz billurlaşmamış binbir fikir akımının birbirinden etkilenmesi; birinin, diğerinin yelpazesi altına girmesi veya birkaçının harmanlanarak zaman zaman şu ya da bu ad(fırka)la ortaya çıkması, birinin bittiği yerde diğerinin kanadı altında toplanılması çok olağandır. Mesela, **Ali**'nin

---

570. **Taberi**, *Tarih*, c.6. s.3349; **Roneldson**, *Şii Doktrini*, s.59'tan aktaran **Maruf**, age. s.57.

571. **Maruf**, age. s.58. Ayrıca **El Makdisi**, *El Bıdu ve'l Tarih*, c.5. s.137; **El Zehebi**, *El İbar*, c.1. s.44.

zamanında, *Sebeiyye* fırkası önderi **İbn Sebe** ve yandaşlarının yakıldığını, bazısının ise Medain'e sürgün edildiğini belirtmiştik. Bu durumda, *Sebeiyye*'nin fiziki bakımdan ortadan kalkmış olması lâzım gelir. Ama taşıdığı fikriyatın (eşitlik, adalet, özgürlük vs.), başka adlarla devam etmesi, yani *Hariciler* adıyla ortaya çıkması, eşyanın tabiatına hiç de aykırı değildir. Özellikle, her iki fırkanın tabanlarının aynı olduğu düşünülürse,[572] bunun imkânsız olduğu söylenemez.

Mademki, toplumsal gelişmeler ve sınıfsal tavırlar ortaktır; onların yansıması olan fikir akımlarının benzeşmesi ve siyasetlerin ortak platformlarda uygulanması da kaçınılmazdı. Bu nedenle, biz, **Wellhausen**'ın *Hariciler* ile *Sebeiyye* fırkası arasına duvar çekmesini pek anlayamıyoruz. Onun, "iki akım arasında bağlantı vardıysa niçin Sebeiyye sadece Şiileri kötülemek için kullanıldı da, Haricileri lekelemek için kullanılmadı?" yolundaki sorusunun yanıtı kolaylıkla verilebilir: Hariciler, Emevi devri sonlarına kadar dayanabildiler. Ondan sonra eylemlilikleri bitti, neredeyse kökleri kazındı ve bundan sonra zararsız bir akım (*İbadiyye*) olarak varlıklarını devam ettirdiler. Oysa *Şiilik* veya Şiilik kisvesi altında ortaya çıkan *Batınilik* ile *Alevilik*, Ali devrinden başlayarak bugüne kadar, Sünni İslam'a âdeta kan kusturdu; onları, yüzyıllar boyu uğraştırdı.

Buradan *Kurra* meselesine geçiyoruz. Çünkü Sebeiyye ile Haricilik arasındaki bağlantılardan biridir *Kurra*. Aynı zamanda Haricilerin yenilgi dönemlerinde Sünni İslam'daki teolojik kuramın (Kelami meselelerin) temel atıcısıdır. Siyasi bir hareket olarak ortaya çıkan Haricilerin söylemlerine inanç (itikadi) boyutunu katarak Sünni İslam'a bağlama noktasında önemli bir işlev görmüştür.

O halde, nedir *Kurra*?

Arapça'da "*karaa, yekrau, kıraaten* ve *huve karien*" yani "okumak, ezberlemek" kökünden gelir. Tekili "*kari*" (okur), çoğulu ise "*Kurra*" (okurlar, okuyucular) demektir. Ancak Arap tarihinde *Kurra*, özellikle Kur'an'ı okuyup ezbere bilen, Türkçe'de

---

572. **El Muberred**, Haricilerin tabanının "Çırpıcı, çamaşırcı, duvarcı, demirci, boyacı, kötü huylu insanlar, muhabbet tellâlları, ayaktakımı ve kölelerden oluştuğunu" yazıyor. (*El Kâmil*, c.3. s.1062-1065).

"fakih" ya da *"hafız"* diye adlandırabileceğimiz kimselerdir. Çok namaz kılmaktan alınları, dizleri ve elleri nasırlaşmıştır. Bu kesim, aynı zamanda İslam'ın gönüllü propagandacıları ve ajitatörleri durumunda olup, sürekli halk arasında dolaşırlardı. Halkın nabzını iyi tuttuklarından, söyledikleri yabana atılmazdı.

Konuya, **Wellhausen**'ın tanımından başlayalım:

"Adlarını kökeninden aldıkları Kur'an; *Kurra*'nın gözünde incelenmek için değil, uygulama ve iman gücü için vardı. Ayetleri ibadet için, mescitte olsun, evde olsun, ezbere okuyorlardı. *Kurra*, yani Kur'an'ı ezbere okuyanlara, duacı (duahan) da denilebilirdi. Kur'an, bunların ağızlarından düşmezdi; büyük kısımlarını ezbere biliyor ve herkesin önünde veya yalnızken, yüksek veya hafif sesle, gece ve gündüz büyük bir heyecanla, inançla okuyorlardı. Namaz esnasında, secdede yüzlerini şiddetle yere vurmak hususundaki şevkleri sebebiyle, bunlara, '*yüzleri secde işaretliler*' denilir. Bununla beraber, bunlar yurdun dilsizleri değildiler; dindarlıkları kendi şahıslarına inhisar etmiyor, aksine, teokrasinin mahiyetine uygun olarak, idare edici, yol gösterici sıfatıyla kamu işlerine karışıyorlardı. Kitle üzerinde nüfuz sahibi olmaya gayret ediyor ve bunu da elde ediyorlardı. Osman'a karşı isyan Kûfe'de hazırlanırken, sözün büyüğü bunlardaydı. Peygamber'in en eski arkadaşlarının teşkil ettiği aristokrasi yanında *Kurra*, meşum halife katlinin başlıca suçluları sayılmaktadır. İyi Müslümanlar olmak sıfatıyla, bunlar seferlere de katılıyordu. Savaş öncesi kitleleri ateşlemek için nutuk atıyorlardı. Her ne kadar ön planda aksiyon (eylem) adamı değillerse de, Allah'a kılıçla yardım etmenin, teolojinin en iyi şekli olduğunu biliyorlardı... Kitleleri harekete geçirirdi Kurra'lar. Suların akışına nadiren ters yönde girerlerdi; çoğunlukla kamuoyunun korosu, barometresi görevini görürlerdi. Onların eleştirisinden ve sövüp saymalarından en çok yararlanan taraf, muhalefet sahasıydı. Onun için Suriye'de, Irak'takinden daha az geliştiler. En büyük önem ve nüfuza, Kûfe ve Basra'da sahiptiler. Siyasi parti olarak sağlam değildiler. Kendilerinin içlerinden çıkardıkları bir başkan için de emin bir dayanak olmaktan uzaktılar... Yapıları böyle olduğuna göre, *Kurra*'nın, Hariciler için en uygun beslenme sahası oluşturduğunu kabul etmek gerekir..."

Claude Cahen ise, "*Kurra*'nın halk üzerindeki etkinliğinden yararlanarak, âdeta merkezi iktidardan bağımsız biçimde hareket ettiğini" yazıyor.(573)

İki görüşü toparlarsak, *Kurra;* **a**) dine son derece bağlıdır, **b**) halk içinde etkilidir ve kamuoyunun barometresi gibidir, **c**) iktidardan âdeta bağımsızdır, **d**) muhalefet için iyi bir yayılma zeminidir, **e**) güvenilmez ve kaypaktır, **f**) aristokrat değil, halktan kimselerdir.

Kurra'nın, Peygamber ile Ebubekir ve Ömer zamanında bir siyasi-dini yapılanma içine girdiğine ilişkin ciddi herhangi bir kanıt bulunmuyor. Osman zamanında, özellikle etkin oldukları Kûfe'de halkın itirazlarına tercüman oluyorlar. Osman'a karşı başkaldırı ortamını hazırlamada ve eyleme geçmede önemli katkıları görülüyor. Bu açıdan, Osman'a karşı geniş halk cephesinden bir kesimi temsil ediyorlar. *Sebeiyye* ve *Hariciler* ile dirsek temaslarının başlangıcı bu olsa gerek. Aynı zamanda iki fırka arasındaki köprü işlevini de görmüş olmaları mümkün. Her muhalefetin, *Kurra* adı verilen bu ajitatör militanlardan, olumlu anlamdaki provokatör ve propagandacılardan yararlanmaya baktığı çok açıktır.

Mademki, istikrarlı bir siyasi parti olmadıkları kabul ediliyor; bu durumda *Kurra*'nın birlik ve bütünlük içinde olmadığı da görülmelidir. Örneğin Abdullah bin Mesud yandaşı 400 Kurra, Ali-Muaviye çatışmasında tarafsız kaldı. Osman'ın siyasetlerini eleştirmekle birlikte, onun öldürülmesini kınayan Kurra'nın varlığı da söz konusu.(574) Sıffin savaşında da Ali yandaşı Kûfeli ve Basralı Kurra, bir cephede; Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah kumandasındaki Şamlı 4000 Kurra ise, Muaviye cephesinde konuşlanmıştı.(575)

Bu arada, iki farklı cephede yer almalarına rağmen taraflar arasında çatışma çıkmasını önlemek üzere girişimlerde bulunuyorlardı; üç ay boyunca bu gayretlerini sürdürdüler. Sonraki gelişmelerde kendi aralarında bölündüler; Şamlı *Kurra*, **Muaviye**'nin emirlerine harfiyen uyarken; **Ali** yandaşı *Kurra* bölükleri

---

573. Bkz. **Wellhausen**, age. s.12-13.; **Cahen**, *İslamiyet*, s.30.

574. **Belazuri**, *Ensab*, s.472-473; **Dineveri**, *El İhbar-ül Tıval*, s.165'ten aktaran **Maruf**, age. s.31.

575. **İbnu Ebi'l Hadid**, *El Şerh*, c.4. s.29; **Taberi**, *Tarih*, c.6. s.3312'den aktaran **Maruf**, age. s.31.

arasında, çelişkili tutumlar sergilendi. Ali'yi, savaşı bırakıp Hakem olayını kabul etmeye zorlayanlar olduğu gibi, "Bunu niçin kabul ettin?" diyerek muhalefet edenler de vardı.(576)

Ali'ye sırt çeviren Hariciler arasında, sadece Kurra değil, aynı zamanda başka fırka ve bölüklerin de bulunması büyük olasılıktır. Ali'den kopan 12 bin Harici topluluktan, yaklaşık 6000 kişinin, yine Ali'nin cephesine döndüğünü; büyük çoğunluğunun da *Kurra*'dan oluştuğunu düşünürsek,(577) şu çıkarsamayı yapmak mümkün: *Kurra*, kaypak ve güvenilmez bir topluluktur. Sınıfsal deyimle belirtirsek, Kurra, küçük burjuva özelliklere sahiptir.

Bu durumda, **Wellhausen**'ın, "Kurra, Haricilerin serasını oluşturuyor" demesi, abartılı bir saptamadır. Aynı noktadan hareketle, "Hariciler gerçek bir İslami bitkidir; teokrasi içindeki dindarlık, siyasetin zirvesine ulaşarak Haricilerde görüldü" yolundaki saptamasının doğru olmadığı kanısındayız. Çünkü **Ali**, teokrasinin hemen her türünü kimseye bırakmayacak kadar, ortodoks İslam'a bağlıydı; günümüz deyimiyle *Şeriatçı* ve *Sünni* idi. "İslami eğilimi egemen kılmak için halife oldu ve İslam temellerine uygun hareket etti. Bunun anlamı, merkezkaç kuvvetlerine ve kabileci taşkınlığına (İslam'a uymayan töre, inanç ve kültürleriyle) ket vurmak"(578) ve şeriat yasalarını uygulamaktır.

Yeri gelmişken tekrar edelim: **Duri** gibi Arap-İslam tarihçileri, İslam'daki siyasi-inançsal anlaşmazlıkları hasıraltı edebilmek için, ilk dönem İslamindaki hemen bütün anlaşmazlık, çatışma ve başkaldırıları, bu arada geniş halk kesimlerinin muhalefetini ya "gizli mihrakların tahriki" ya da "kabile asabiyeti" gibi ikincil nedenlere bağlarlar. Bu düzlemde **Duri**, Harici hareketini, "kabilevi taşkınlık, kabile asabiyeti" diye niteleyip şunu

---

576. Anılan kaynaklardan alıntılayan **Maruf**, age. s.31-32. Şarkiyatçı **Brönnow**, Kurra'nın bu çelişkili tavrına şaşarak, şu yorumu yapıyor: "Belki de ikili oynuyorlardı. Ya da gizli bir grup, tüm bu kesimleri gizlice yönlendirip harekete geçiriyordu." Ancak **Wellhausen, Brönnow**'u, Kurra meselesini iyi bilmemekle ve onların ruhunu iyi kavramamakla eleştiriyor. (Bkz. Age. s.10-14.)

577. **Mesudi,** *Muruc,* c.2. s.275'ten aktaran **Maruf**, age. s.32.

578. **Wellhausen**, age. s.13-18; **Abdülaziz Duri,** *İlk Dönem İslam Tarihi: Bir Önsöz,* s.105-106.

yazabiliyor: "Kabilevi taşkınlık ve dürtüyü, tüm netliği ve cüretiyle temsil eden Hariciler..."(579)

Anılan nedenleri başat sayan bu tür yorumlara katılmak imkânsızdır. Durum böyleyse, Ali'den kopan Haricilerin, "Siyasi istikametteki dindarlığın ifadesi olan teokrasinin en yüksek biçimini yaşamak için neden Kurra ile ittifaka girdikleri" sorusu yanıtsız kalıyor. Hadi *Hariciler,* Ali'nin inadına herkesle ittifak yapmaya girdiler; peki, Ali için canını vereh ve Ali'nin uyguladığı İslam'ı çok beğenen bu bağnaz dindar *Kurra*'nın ondan niçin koptuklarının herhangi bir açıklaması var mı?

Şarkiyatçı **M. Watt**'ın, "İslam ümmetinin Kur'an'a dayandırılması yolundaki Harici faaliyeti (ve söylemi) olmasaydı, İslam halifeliğinin, pekâlâ bir laik Arap devleti haline gelmesine izin verilebilirdi..."(580) yolundaki saptaması da bizce gerçekçi değildir.

Nedenlerine gelince:

•**Khuda Buhksh** adlı araştırıcı, Hariciler arasında tek bir *Kurra* olmadığı iddiasındadır.(581) Buna katılmak, elbette imkânsızdır.

• Avrupa'da ünlenmiş Iraklı İslam tarihçisi **Abdulaziz Duri**'nin; "İlk Hariciler, bazılarının sandığı gibi *Kurra*'dan değildiler; *Kurra*, daha sonra katıldı"(582) şeklindeki saptaması, olaya bakışımıza yeni şeyler kazandırabilir. Özellikle şu gerçeği yakalamış olursak: "Hariciler, Kurra'dan ibaret değildi. Muhacir ve Ensar (Mekkeli ve Medineli Müslümanlar) mensubu *Kurra*, Sıffin olayı sırasında **Muaviye-Ali** çatışmasından uzak durdu. Basra'daki Kurra ise, bir süre sonra bizzat Haricilere karşı mücadele saflarına katıldı.(583)

• Şarkiyatçılardan **O'Leary**; Haricilerin, esas olarak Müslümanların fethettiği topraklardaki Araplardan oluştuğunu(584) ileri sürer. Bu dikkat çekici bir noktadır.

• Haricilerin ilk liderlerinden **Abdullah bin Vehb el Rasibi**, çatışma öncesi moral konuşması yaparken, savaşçılardan biri

---

579. Duri, age. s.107-114.
580. **Watt**, age. s.41-42.
581. **Buhksh,** *Contribution to the History of Islam,* c.2. s.59.
582. **Duri**, age. s.107.
583. **El Muberred,** *El Kâmil,* c.3. s.1127'den aktaran **Maruf**, age. s.34.

"Yolumuz cennet yoludur" diye bağırdı. Ancak **El Rasibi**, "Nereden biliyorsun? Belki de (kutsal) ateşe kavuşacağız!" yanıtını verdi. Bunun üzerine bir grup, "Ateşperestle birlikte mi savaşacağız?" diyerek El Rasibi'den ayrıldı.(585) Bu rivayetin doğru olması halinde, Kurra'nın, Haricileri dindarlık yönünde sonuna kadar etkilediği tezi tümüyle çürüğe çıkıyor.

• Tarihçi **Mesudi**, Harici önderi hakkında, "Ele verir talkımı, kendi yutar salkımı" anlamına gelebilecek biçimde, "El Rasibi, Allah'ın kitabını iyi ezberleyip herkese öğüt verirken, kitabın gereklerini yerine getirmiyordu" diyor. Bu saptama bizim açımızdan da önemlidir.

• **Watt**, "Haricilerin belli kollarının İrani gelenek ve düşünce tarzlarından etkilendiklerini" belirtirken; Sünni mezhep tarihçisi **Abdulkaahir el Bağdadi** de, bunların bazı kollarının *İslam dairesi dışına tümüyle çıktıklarını* yazıyor.(586)

• Bizzat Harici fırkalarının çoğu, Kurra'nın anladığı biçimde değil de, süreç içinde dini daha esnek biçimde yorumlamış; *Yezidiyye* kolundan olanlar, "*İslam şeriatını iptal*" derecesine varana kadar ileri gitmişlerdir. Dahası, Harici liderlerinden Hamza, Medine'deki Kurra takımını, "Müslümanları aldatıyorsunuz ve saptırıyorsunuz" diyerek eleştirmiştir.(587)

• İlginçtir; Mekke kökenli *Muhacir* ve Medine kökenli *Ensar* arasındaki İslam ünlülerinden hiçbirinin (bu arada her iki taraftan *Kurra* adlı topluluğun) Harici hareketi içinde yer aldığını görmüyoruz. Oysa, Kurra denen bu bağnaz, dogmatik dindar topluluğun siyasi nedenlerden çok dini güdülerle Haricilere katıldığı biliniyor. Madem olay bu merkezdedir, o halde neden *Muhacir* ve *Ensar*'dan tek bir kişiyi göremiyoruz Hariciler içinde? Tersine, *Hariciler* ortaya çıktığında sözbirliği etmişçesine onların dini söylemlerine karşı durmuş; Kur'an ayetleri ve pey-

---

584. **O'Leary**, *Arabic Thought*, s.59.
585. **Mesudi**, *Muruc*, c.2. s.346; **El Muberred**, *El Kâmil*, c.3. s.917; *Mesudi*, *el Tenbih ve'l İşraf*, s.256-257'den aktaran **Maruf**, age. s.57.
586. **Watt**, age. s.41; **El Bağdadi**, age. s.14-54-81.
587. **Maruf**, age. s.34.

gamber hadislerinden yaptıkları alıntılarla onları karalama kampanyasına katılmışlardı.[588]

Günümüz deyimiyle söylersek; Haricilere karşı yürütülen "psikolojik savaş"ın başını *Ensar* ve *Muhacir*'den oluşan, bağnaz dindar *Sahabe* çekiyordu. Halbuki, dini anlaşmazlıklara katılımda Muhacir ve Ensar ünlülerini görüyoruz hep. Onların diliyle söylersek; "*Dini bozanları, Kur'an ve Sünnete uymayanları düzeltip ıslah etme hareketi*"nin öncüleri bu kesimdir. Ancak *Sahabe* denen bu kesimin oturduğu taban, aristokrat ve zenginlerden oluşuyordu. Bu da kanıtlıyor ki, Harici hareketi, bağnaz dindar bir hareket olmaktan çok, orta ve yoksul kesimlerin oluşturduğu sınıf temelinde hareket eden siyasi ağırlıklı bir hareketti. Samimi Müslüman, militan mümin ve bağnaz Kurra bile, Haricilerin bu niteliğini ve anlayışını değiştirememişti. Bununla birlikte Kurra, İslam'ı kendilerince yorumlayan Haricilerin zihniyetinin dogmatikleşmesinde, belli oranda ve bir süre için etkili olmuştur.

• Bizzat ortodoks İslam, Harici söylemlerden ve edebiyatından önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu da, onların kara cahil, yüzeysel yorumcular olmadıklarını gösterir.[589] Hele hele **Wellhausen**'ın, Haricileri "tamamen kültür düşmanı"[590] gösteren yorumlarına katılmak mümkün değildir. En azından **Watt**, Harici hareketinin, "İslam'da karizmatik cemaat fikrinin doğuşuna ve Ehl-i Sünnet oluşumuna önemli şeyler kattığını; Harici âlimlerin ise, İslam düşüncesinin ana gelişmesine bariz katkıda bulunduklarını"[591] belirten düşüncesini kaydedersek, en azından bu konuda görüş birliği olmadığı ortaya çıkar.

• Haricilerin, Arap edebiyatına katkıları da inkâr edilemez.[592] Öyle ki, Abbasi döneminde bile birçok şair ve edebiyatçı, Harici

---

588. **İbn-ül Cevzi**, *Telbis ve İblis*, s.92; **El Kadai**, *Furkan-ül Kur'an*, s.64'ten aktaran **Maruf**, age. s.60.

589. **Çalışlar**, age. s.117-125.

590. **Wellhausen**, age. s.22. Öte yandan, bizzat **Wellhausen**, "İslam'ın ilk teologları onlardan esinlendi; ister iman meselesi üzerindeki fikirlere verdiği hız ile olsun, ister doğrudan doğruya olsun, Hariciliğin Müslüman kelamının gelişmesinde çok önemli bir payı olduğu şüphesiz görülmektedir" diyerek kendisiyle çelişebiliyor.

591. **Watt**, age. s.41-44.

592. **Maruf**, age. s.247-303.

etkisini üstünde taşıyabiliyordu.(593) Ayrıca *İslam Ansikpoledisi*'nin Hariciler maddesinde şu ibarelerin yer alması da görüşümüzü doğruluyor: "Haricilik, başlangıçta bize tamamıyla bir halk hareketi olarak görünmesine rağmen, onu fikri özellikten mahrum saymaktan çekinmek lazımdır... Bilhassa Abbasiler devrinde, çevrenin incelmiş ve şüpheci medeniyetinin etkisi altında ve aynı zamanda ona muhalif olarak, birçok âlim ve ediplerin, Hariciliğe ait fikirleri taşıdıkları iddia edilebilir..."

• **Wellhausen** şöyle yazıyor: "Haricilerin başşairi, Allah'a çok bağlı, Kur'an ve hadis sahasında bilgili bir kimse olan İmran bin Hittan idi. Şu halde bunlar bütün dindarlıklarına rağmen şiire hiç de düşman değillerdi ve eskiden kalma, aslında Cahiliye (İslam öncesi kabilecilik) devrine ait üslup içinde yazmaktaydılar..."(594) Bizzat bu saptama bile, Haricilerin bağnaz dindar oldukları yolundaki iddiaları zedeleyecek niteliktedir. Bu arada **Wellhausen**, Harici şairlerinin itibarlarına ilişkin şöyle bir dipnot düşmüş: "Mühelleb'in ordugâhında, Cerir'in mi, yoksa Farazdak'ın mı daha iyi şiir okuduğu üzerine patlak veren bir tartışma, hüküm vermesi için bir Harici olan Abide bin Hilal'e havale edildi. O da Cerir'i tercih ettiğini açıkladı." Öyleyse, Hariciler sadece doğaçtan ve irticalen şiir okumuyor, aynı zamanda çevrelerindeki edebi ve kültürel faaliyetlerden de haberdar olabiliyor ve bunları değerlendirebiliyorlardı.

Belirleyebildiğimiz kadarıyla; Harici hareketi içinden 8'i kadın olmak üzere toplam 90 şair çıkmıştır. Bunların bazısı birkaç dörtlük söyleyip yazmış, birçoğu şairlik niteliğini taşımıştır. Bu alanda yazılıp söylenen tüm dörtlüklerin şiir tanımı içine girdiği kabul ediliyor. Şairler sadece şiir okumuyor; aynı zamanda destan ve menkıbe anlatabiliyorlardı. Şairlik bir geçim kapısı ve meslek de değildi. Sadece o an için irticalen, gelişmenin durumuna göre dile gelenler söyleniyordu. İlginç olan, çeşitli altfırkalara mensup bu şairlerin, Harici hareketi içindeki rakip fırka-

---

593. **Çalışlar,** age. s.125.
594. **Wellhausen,** age. s.57. Bkz. *El Ağani*, c.16. s.152'den aktaran **Wellhausen**, age. s.56 dipnotu.

ları eleştiren veya onları rakip gören herhangi bir şeye değinmemesiydi. Şiirlerin çoğu koçaklama veya ağıt türündendir. Eylemci olmalarıyla nam salan *Ezrakilerin* şiirlerine, askeri olaylar yani savaş ve çatışmalar damgasını vururken; *Sufriyye* fırkasında koçaklama daha azdır; çünkü, daha pasiftirler.

• Haricilerin salt kabilecilik güdüleriyle oluştuğu ve bu temel üzerinde hareket ettiği yolundaki görüşler gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Sözgelimi, esas olarak Temim ve Bekr kabilelerinden oluştuğu söylenen Haricilerin belkemiği durumundaki Temim kabilesinin; biri devlet yanlısı (merkezgel), diğeri devlet karşıtı (merkezkaç) olmak üzere ikiye ayrıldığını biliyoruz.(595) Ayrıca Temim kabilesine bağlı İranlılar (yani azadlı köle durumundaki ezilen insanlar) olduğu da su götürmez bir gerçektir.(596)

• Haricilerin toplumsal tabanındaki kesimleri "çırpıcı, boyacı, duvarcı, marangoz, demirci, muhabbet telallı, kötü insanlar, köleler, ayaktakımı" diye tanıtmıştık. Osmanlı tarihçisi **Ahmed Cevdet**, Harici önderlerden **Şebib**'in Mezopotamya bölgesinde çatışmalara ara verip bir yıl süreyle yaylaya çıktığını, "O sırada birçok kaçak ve serserinin, **Şebib** çevresinde toplandığını"(597) yazar. Bu görüş, bizim saptamamızı desteklemektedir.

• **Wellhausen**, Ali-Harici çatışmalarından birinden söz ederken, Sa'd bin Temim'den **Ebu Meryem** komutasındaki bir grup Haricinin Kûfe kapılarına kadar gittiğini; "Bu grubun hepsinin mevali (köle ve ezilen halklar-F.B.) olduğunu, daha sonraları *Mevali* denen kesimin Haricilerin en cesur ve en gözü kara savaşçılarını oluşturduğunu"(598) yazıyor. Bu da Harici hareketinin, kabile adamlarından ibaret bir zümre olmayıp, ezilen sınıf ve halklardan oluşan ve zaman zaman 40 bin kişilik savaşçı çıkarabilecek kadar geniş tabanlı bir halk hareketi olduğunu kanıtlar.

---

595. **El Muberred**, *El Kâmil*, c.3. s.1129'dan aktaran **Maruf**, age. s.27. Yazar, burada "İslam'ın Temimi" ve "Harici Temimi" diye bir ayrım yaptıktan sonra; Temim kabilesinin yanı sıra Haricilere Bekr, Abbas, Esed, Tayy, Rasib ve benzeri kabilelerin de katıldığını; bu kabile ittifakındaki ana hedefin Kureyş Diktası'nı yıkmak olduğunu özellikle vurguluyor.

596. **Wellhausen**, age. s.42.

597. **Cevdet**, age. c.4. s.39.

598. **Wellhausen**, age. s.26.

Anılan nedenlerle şunları söylüyoruz:

İhtilal partisi Haricilerin eşitlik ütopyalarında, dindar ve bağnaz Kurra ekibi belli bir etki gösterdi. Özellikle Haricilerin dindarlaşmasında ve "Hüküm Sadece Allah'ındır" sloganını her yerde uygulamada yönlendirici oldu. Başlangıçta siyasi bir parti olarak ortaya çıkan "eşitlikçi" Haricilere, teokratik bir muhteva sunmaya çalıştı. Ancak Hariciler, süreç içinde bunların boş olduğunu anladılar; bağnaz ve koyu bir İslami söylemden vazgeçtiler. İslam'a karşı mücadele ede ede, onun gerçekte ne anlama geldiğini kendi deneylerinden anladılar. *Kurra*, zaten kaypaktı ve Haricilerle sonuna kadar gidemezdi. Hariciler, kandaş topluma ve eski kabile geleneklerine dönmek istiyorlardı. Eski inançları bilinçaltlarına işlemişti. Bu yüzden Kurra ile sonuna kadar müttefik olamazlardı. Ve nihayet birbirlerinden kopuş yaşandı; herkes kendi yoluna gitti. Belki de bu nedenle, İslamcı çevreler; Haricilerin katledilmesi hakkında hadis üzerine hadis uydurdular. Kur'an ayetine dayanarak, "*Bedevi Arabı, en koyu kâfirdir*" (Tevbe suresi, 97. ayet) ya da "*İslam giysisi giymelerine rağmen, kalplerinde iman yoktur*" (Hucurrat; 14) diyerek, Haricileri kâfir ilan ettiler. "*Hariciler, Cehennem ehlinin köpekleridir*" veya "*Haricilere yetişmiş olsaydım, Ad kavmi gibi öldürürdüm*"(599) hadislerini naklederek, Haricilere karşı kin ve nefret kustu resmi İslam'ın temsilcileri.

Bizim için önemli olan, "Eşitlikçi" Haricilerin, yenildikten sonra aldıkları tutumdur. Bir kısmı, eylemci devrimci olmayı bıraktı; teolojik konularla ilgilenerek İslam'ın kucağına döndü.(600) Diğerleri ise, bilinçli ya da bilinçsiz biçimde doğuya yani Mezopotamya, Yemen ve İran topraklarına yönelerek *Alevi* fikriyatına katkıda bulunmaya başladılar.

---

599. **Buhari**, c.4. s.108; **Muslim**, c.1. s.741; **İbn Mace**, c.1. s.6; **İbn Hanbel, Müsned**, c.4. s.382'den aktaran **Akbulut**, age. s.247-251.

600. **İbn-ül Nedim**, *El Fihrist*, s.182.

IV. İLK ALEVİLİK MECRASINI BULUYOR

"Ali'nin kıyamet gününde geri geleceğini söyleyen, onun Şiası değil düşmanıdır." **Hz. Hasan.**

A) Ali Şiası'ndan Kopmalar

Peygamber ve Dört Halife devrinde; *Şiilik* veya *Alevilik* adı altında bir oluşuma gidilmediğini, önceki makalelerde gördük. **Osman** ve **Muaviye**'nin **Ali** ile iktidar kavgasında; sadece *"Ali Şiası"* (Ali yandaşı) ibaresinin yer aldığını, bunun da henüz kavramlaşıp devamlılık göstermediğini açıkladık. Anlık ve geçici yapılanmaların içinde, *"şia"* deyiminin yalnızca *"Ali Şiası"*'na özgü olmadığını, tersine, taraftar anlamına gelen *"Ebubekir Şiası, Osman Şiası, Muaviye Şiası ve Harici Şiası"* gibi tanımlamaların bolca kullanıldığına da tanık olduk. Ayrıca, *Sebeilik* ve *Haricilik* gibi siyasal oluşumların temel özelliğinin; mevcut düzene, merkezi devlete, Kureyş despotizmine ve İslam'ın resmi anlayışına yönelik bir "halk hareketi"(601) olduğunu, bu nedenle de İslam yöneticilerinin (Hz. Muhammed, Ebubekir,

---

601. **Oral Çalışlar**, *Hz. Ali-Muaviye Çatışması*, s.125. Ayrıca 1997 tarihli *İslam Ansiklopedisi*'nde, "Haricilik, başlangıçta bize tamamıyla bir halk hareketi olarak görünmesine rağmen..." diye bir ibare kullanılır. (Bkz. Hariciler maddesi.) Iraklı İslam tarihçisi **Abdulaziz Duri**, Hariciliğin merkezi otoriteye başkaldırışı ve Kureyş'ten hoşnutsuzluğuna ilişkin değişik tarihi örnekler sunar. (Bkz. *İlk Dönem İslam Tarihi*, s.107-109.)

Ömer, Ali, Osman, Muaviye vs) bu oluşumları başından beri kınayıp mahkum ettiğini, "Zındık/kâfir"(602) damgası vurarak, zaman içinde onlara karşı acımasızca davrandığını kanıtlarıyla göz önüne serdik. Tarihsel gelişmelerin akışı içinde *Sebeilik* (Sebeiyye) ile *Haricilik* akımının eylem ve teori düzeyindeki iç içeliğini, birbirinden etkilenişini, diyalektik bağlarını da elverdiğince örnekledik.

Anılan nedenlerden; gerek *Sebeilik*, gerekse *Haricilik* içinde "İlk Alevi tohumları"nın uç vermeye başladığına dikkat etmek durumundayız. Aynı zamanda bu *ilk Alevilik fikriyatı*, hem *"Ali Şiası"* hem de *"İlk Şiilik"*'ten farklı bir mecraya girmek üzeredir. İlk Şiilik'ten koptukça, gerçek tabanına oturmak durumundadır. Peki, "*Ali Şiası*" ve izleyen dönemde "*İlk Şiilik*"'ten kopuş, hangi tarihi dönemeçte başladı?

Sorunun birinci yanıtını daha önce verdik. **Ali**, halifeliği döneminde İbn Sebe ve yandaşlarını ateş çukurlarına atmış; bir kısmını da sürgün etmişti. Aynı **Ali**, bu kez, *Hariciler* adı altında karşısına çıkan "halk hareketini" (bu arada Sebeiyye-Harici ittifakını) Nehravan denilen çatışmada ezmişti. Adı geçen çatışmada 4000 ila 6000 kişinin Ali yandaşlarınca öldürüldüğü, sadece 10 kişinin kurtulabildiği rivayet ediliyor.

Sorunun ikinci kısmını örneklerle yanıtlamaya çalışalım:

• Ali oğlu Hz. Hasan'a gelip sordular: "Şia'dan bazıları (muhtemelen Sebeiyye fırkası-F.B.), Hz. Ali'nin kıyamet gününden önce geri geleceğini söylüyorlar, ne dersin?" Hasan cevapladı: "Külliyen yalan!.. O kimseler Ali'nin Şiası değiller; tersine, düşmanıdırlar..."(603) Bu tesbit, *Alevilik filizinde* Ali Şiası tohumunun olmadığını göstermesi ve Ali Şiası ile Aleviliğin öncülleri olan Sebeilik/Haricilik arasındaki fikri kopuşu göstermesi bakımından önemlidir.

• Halife Osman, Ömer'in sınıfsal ayrıma dayanan mali ve ekonomik politikasını devam ettirdi. Ancak Osman'ın son zaman-

---

602. **İlhan Arsel**, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, s.273'ten aktaran **Çalışlar**, age. s.121.
603. **İbn Saad**, *El Tabakat-ül Kubra*, c.3. s.39.

larında, fetihler tümüyle durunca ganimetler de bitti. "*Atiyye*" ve "*Rızk*" dışında insanların eline başka bir şey geçmez oldu. Taşra eyaletlerindeki insanlar, gelirin merkeze (başkent Medine ile Kureyş aristokrasisine) aktığını görünce, homurtular yükselmeye başladı. Yoksullar ile zenginler arasındaki uçurum büyüdü. Taşradaki Ahvaz bölgesinden bir şairin söyledikleri ibret vericidir:

'Servet onların, biz ise servetten yoksunuz./Hattâ Dari bir tüccar, bir şişe misk getirse bile, onlara gider...'

• Lüks ve şaşaalı hayat, homurtuları daha da yükseltiyordu. Böylesi bir ortamda **Ebu Zer** benzeri adamlar ortaya çıkıp; "*Mal Allah'ın, kul da; o halde Allah malı, kullar arasında eşitçe üleştirilsin!*" türünden sloganlar atıyorlardı. **Ebu Zer** gibileri senelik 400 altın parayı, yanındaki Müslümanlara paylaştırıyor; muhtaçlara veriyordu. Şaşaalı ve debdebeli hayata karşı çıkıp; "Bir lokma bir hırka" kuralına uygun yaşıyorlardı. Ebu Zer'in iyi niyetine diyecek yoktu; fakat herkesin durumu onunkine uygun düşmüyordu. Çünkü İslam'daki sınıflaşma ve kutuplaşmanın üstü örtülecek gibi değildi.

• **Ebu Zer**'in "Eşitlik ve adalet!" sloganları, yoksullar tarafından zenginlere karşı kullanılıyor; zenginler de bundan yakınıyordu. O halde Ebu Zer'in protestoları, lüks ve sefahatın yaygınlaşmasına tepkiden başka bir şey değildi. Ancak Ebu Zer ve benzerleri, başlangıçta "eşitlik, adalet" sloganlarıyla İslam devletini kurup kaçınılmaz biçimde buna sırt çevirenlerin gazabına uğradı. Diyardan diyara sürgün edilip dövüldüler. Genelde Ali yandaşı (Şiası) sayılan bu yaygın grup, dört bir yana dağıtılmış; bir kısmı da eski "eşitlikçi" görüşünden vazgeçmişti. Yani, yoksuldan yana tavır koyan grubun etkinliği kalmamıştı.(604)

Genelde Şiiler ve Aleviler tarafından *Ali Şiası* diye bilinen bu grup, "*Hamse-i Eytam*" (Beş Yetim) diye adlandırılan aşağıdaki kimselerdir: **Ebu Zer-i Gifari**, **Osman İbn-i Ma'zun**,

---

604. Özellikle bkz. **Duri**, age. s.101-104-105; **Ahmed Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, s.297-304.

Mikdat İbn-i Amr, **Abdullah İbn-i Revaha**, **Kanber el Devsi**.[605] Bunlara, İran kökenli olup, Ehl-i Beyt'ten sayılan **Salman-ı Farisi** ile onun İslam usulüne göre kardeşleştiği **Ebu Derda**'yı da eklemek gerek.

Uluçay, "Hamse-i Eytam" ibaresini, "Beş Öncü, Beş Örnek" diye çevirmiş ki, bu, sözlük anlamıyla yanlıştır. Ancak, Nusayriler arasında böyle bir kavramlaştırma mümkündür. Bizce, *Hamse-i Eytam* diye bilinmelerinin olası nedeni, Peygamber'in himayesindeyken, onun ölümünden sonra sahipsiz kalmış olmalarıdır. **Ebu Zer**, Halife Osman tarafından dövülüp çöle sürgün edilirken, **Hz. Ali**'nin ona doğru dürüst sahip çıkamayışı bu yöndeki tahminimizi güçlendiriyor. Her durumda; **Salman**, Halife Osman zamanında öldü. Ebu Zer'in ölüm yılı 653; Osman bin Mazun 625, Mikdat 655'te; Abdullah ise, 629 Mute gazasında hayatını kaybetmiş; Kanber ise daha uzun yaşamış ve Emevi devrine tanıklık etmiştir.

Buradan gelmek istediğimiz konu şudur: Osman zamanında, **Ali'**nin yanındaki geniş cepheli halk muhalefeti içinde, Ali için çalışan bu etkin grup, Sebeilik ve Haricilik ile Ali Şiası arasındaki fikir köprüsünü oluşturuyordu. Nitekim bazı rivayetler, Ebu Zer'i, Osman ve özellikle Muaviye'ye karşı kışkırtanlardan birinin İbn Sebe olduğunu nakleder. Bizzat **İbn Sebe** diye biri olmasa bile, demek ki, "Eşitlik ve adalet!" sloganlarıyla fakirleri zenginlere karşı tahrik eden bir ya da birkaç öncü veya topluluk vardı. Bunların da **Ebu Zer, Ebu Derda, Salman** vb. ile toplumsal konularda fikir birliği içinde oldukları; güç ve eylem birliği yaptıkları artık biliniyor. O halde Ali Şiası ile Alevilik fikriyatının ilk habercileri durumundaki *Sebeilik ve Haricilik arasındaki temas noktası* bu *Hamse-i Eytam* ve çevresidir. Ancak Hamse-i Eytam, yukarıda belirtildiği üzere erken ölmüştür. Osman'ın son yılları ve günlerini görememiştir. Demek ki, Osman'a karşı muhalefetin doruğa yükseldiği anlarda etkin bir grup olmaktan çıkmıştı.

---

605. **Dr. Ömer Uluçay,** *Arap Aleviliği: Nusayrilik*, s.287, Adana.

Öyleyse soru şudur:

Ebu Zer, **Salman** ve **Mikdat** gibileri **Osman**'a karşı muhalefetten ayrılınca (ölümleri yüzünden), boşluğu kim doldurdu? "*Eşitlik ve adalet*" sloganını kim devam ettirdi?

Gelişmeler, bu sloganların, *Sebeilik* ve *Haricilik* yandaşları eliyle sürdürüldüğünü gösteriyor. *Hamse-i Eytam*'ın ölümünün ardından, Ali Şiası ile "Herkese eşitlik, herkese özgürlük!" yandaşları (Sebeilik ve Haricilik) arasındaki fiziksel ve fikirsel temas da kopmuş oluyor. Hamse-i Eytam'ın iki taraf arasında kurduğu köprü çöküyor. **İbn Sebe** ile yandaşlarının **Ali** tarafından yakılması ve sürülmesi de bunun pratik bir yansımasıdır.

• Osman muhalifleriyle Haricilik adı altında yaşanan kopuş, **Ali**'ye büyük bir darbe vurdu. Halk hareketi, ilk anda Halife Ali'den uzaklaştı. Öyle ki, Ali'nin Muaviye'ye karşı sırtını dayadığı Kûfe ile Basra ahalisi bile, Haricilerin yanında yer aldı veya tarafsız kaldı. Sözgelimi **Ali**, Haricileri boşverip esas cephesini Muaviye'ye döndüğünde, Basra'dan asker toplayabilmek için en has adamlarından **Abdullah bin Abbas**'ı gönderdi. "Fakat her savaşta hiç yoksa 60 bin savaşçı çıkaran Basralılar, hepi topu toplam 1500 asker verdiler Ali'ye. Pazarlıktı, vaatlerdi derken bu sayı, güç bela 3000'e çıkartılabildi. Bundan ders alan Ali, Basra olumsuz örneğini gösterip yoğun çabalar ve kulisler sonucu Kûfe içinden 65 bin asker toplayabildi."(606)

Her durumda, Haricilere karşı aldığı sert tavırlar, Ali'nin kalesi sayılan Kûfe'de dahi itibarının azalmasına neden oldu. **Ali**, anılan iki bölgedeki taraftarlarının çoğunu yavaş yavaş kaybetti. Çekirdeğinde Ali hizbinin bulunduğu Şii muhalefet, **Muaviye** döneminde Kûfe merkezli küçük bir grup olarak kaldı.(607)

Şarkiyatçı **Jan-Olaf Blichfeldt**, Osman'a karşı Ali önderliğindeki geniş halk cephesinin dikkatli bir profilini çizer: "İster planlanmış olsun ister olmasın, Muaviye'ye karşı muhalefet cephesinde; *Kurra* gibi dindar kesim ile onun zihniyetindekiler, bir müddet sonra kendisini ayrı bir grup olarak diğerlerinden

606. **A. Cevdet**, age. s.133-134.
607. **Marshall G.S. Hodgson**, *İslam'ın Serüveni*, c.1. s.158-208.

ayıracak olan Ali yandaşları (yazar burada Ali Şiası veya Şiiler sözcüğünü kullanmıyor-F.B.), bazı Kûfeli kabileler ile kabile desteği olmayan birtakım geleneksel şahsiyetler ve Hariciler yer alıyordu. **Ali**, Sıffin'in ikinci yılında böyle bir koalisyonla, kabileler arasında ittifak yapabilmek gayesiyle zamanının büyük bir bölümünü harcadı. Bu koalisyon, Muaviye'den kurtulmak gibi karşılıklı çıkar temeline dayalıydı. **Ali**'yi güçlü ve zayıf anlarında desteklemeyi sürdüren ve Ali yandaşlarının belkemiğini oluşturan *Kurra*'nın bir kısmı, Ali'nin gelirleri eşitçe pay etmemesine kızarak **Muaviye** safına geçti. 661 yılına gelindiğinde, Ali'nin Kûfe'deki konumu bir hayli zayıflamıştı. Zaten **Ali**, Medine'den Kûfe'ye taşındığı ilk halifelik yıllarında da desteklenip desteklenmeyeceğinden emin olamadığından, hemen şehre girmemişti. Kûfe dışındaki Zu Qar denilen bir yerde kamp kurup beklemişti."(608)

Ali Şiası ile Alevi öncülleri arasındaki bu kopuşta, kitlenin Haricilerden yana oluşu veya en azından *Hariciler* lehine olumlu bir tarafsızlık sergileyişi de ayrıca irdelenmesi gereken bir tutumdur.

• Ali Şiası veya ilk Şiiler ile "Adalet ve eşitlik cephesi"ni temsil edenler (Sebeiler ve Hariciler) arasındaki son kesin kopuş, **Ali**'nin ölümünden sonra yaşandı. Muaviye devrinde Emevilerin yanında saf tutan Basra ve Kûfeli Şiilerin çoğu, Haricilere karşı amansız bir mücadele verdi. İlk elde 3000 kadar milis veya günümüz deyimiyle "korucubaşı" verildi Emevi ordusuna. **Haccac-ı Zalim** zamanında bu sayı 40 bine kadar yükseldi.(609) Bu Şii korucubaşları, Haricileri kılıçtan geçirdi.

Şu soru akla geliyor: Mademki *Alevilik*, Ali zamanında vardı ve mademki Aleviler Muaviye düşmanıdır, o halde neden Muaviye tarafını tutup "eşitlikçi" Haricileri kılıçtan geçiriyorlar? Aynı soruyu, Hariciler de Ali Şiasına sorup durdular: "Yazıklar olsun size!.. Bizden ne istiyorsunuz da Muaviye ile bir olup sal-

---

608. Bkz. *Early Mahdism*, s.92-95, Leiden, 1985.

609. **J. Wellhausen**, *İslamiyet'in İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, s.27-30-64; A.Cevdet, age. c.4. s.41.

dırıyorsunuz? Hani Muaviye, bizimle sizin ortak düşmanımızdı? Bırakın da onunla sonuna kadar mücadele edelim. Eğer onun hakkından gelirsek, bir düşmanınızı temizlemiş oluruz. Eğer siz onu vurursanız, bizi de kurtarmış olursunuz." Ne ki, Kûfeli Ali Şiası, Haricileri dinlemeyip onlara karşı Muaviye'nin yanında savaşmaya devam etti.(610) Demek, Ali zamanından beri Alevilik diye bir şey yok ortada. Ali Şiası var; *"taraftar"* olmanın, *"belli zamanlarda belli kimseleri tutma"*nın getirdiği *"şialık"* (sözlük anlamıyla) icabı, bir zamanlar Ali'yi tutmuş; gün geçip devran dönünce, bu kez "*Muaviye Şiası*" olarak, esas Aleviliğin ilk habercilerine kılıç sallamışlardır.

• Ali oğlu **Hz. Hasan**, 40 bin kişi tarafından halife seçildi ve kendisine biat edildi. Ancak **Hasan**, çeşitli nedenlerle (Büyük bir meblağ karşılığı halifeliği satması, yandaşlarına güvenmemesi, gününü gün etmeyi sevmesi ve bu uğurda bol para harcaması, Kûfe altınlarına ve gelirlerine göz dikmesi, yumuşak başlılığı nedeniyle savaştan hoşlanmaması vs.) Muaviye'ye mektup yazarak, halifelikten vazgeçtiğini açıkladı. **Muaviye**, bu işten son derece hoşnut kaldı. Bir rivayete göre boş bir kağıda kendi mühür ve imzasını atarak, Hasan'dan, istediği şartları buraya yazabileceğini belirtti. Hasan, boş kağıdı doldurup Muaviye'ye gönderirken, kendisini eleştiren Kûfelilere şu gerekçeyi gösterdi: "Sizi, üç nedenden terk ettim: Bir, babamı sizler öldürdünüz. İki, beni karalayıp arkamdan hançerlediniz. Üç, mallarımı yağmaladınız!.."(611)

Burada dikkat edilmesi gereken ilk şey, *Ehl-i Beyt* aristokrasisinin, "halka güvenmeyen" bir çizgi izlemesidir. İkincisi, Ali'nin Muaviye'ye karşı kalesi sayılan Kûfe halkı arasında Ali Şiası'nın sayıca giderek azalması, hattâ Ehl-i Beyt'e sırt çevirmesi; çoğunun Haricilerle birlikte hareket etmesi, bazılarının Muaviye saflarına katılmış olmasıdır. Demek ki, Ali Şiası, Hz. Hasan döneminde artık bitmeye yüz tutmuş bir topluluktu.

---

610. **Taberi**, *Tarih*, c.7. s.10.

611. **Mesudi**, *El Tenbih*, s.260; **Taberi**, *Tarih*, c.7. s.1-3-5; **El Zehebi**, *El Ibar*, c.1. s.47; **ibn-ül Esir**, *El Kâmil fi'l Tarih*, c.3. s.402-405; **İbn Kesir**, *El Bidaye ve'l Nihaye*, c.8. s.14; **El Dineveri**, *El İhbar-ül Tıval*, s.216-217.

Bu açıdan şunu da eklemek gerek: Şarkiyatçı **Brockelman**; "Hasan'ın, o zamanki İslam devletinin aradığı nitelikte birisi olmadığını" yazıyor. **Muir** ise; "Hasan'ın Kûfelilerden ayrılmaktan üzüntü duymadığını; çünkü, Kûfeliler arasında görüş birliği bulunmadığını" kaydediyor.(612) Gerçekten de görüş birliği olamazdı. Hariciler, Sebeiler, Mevaliler ve benzeri topluluklar, Ali Şiası'na uzak duruyorlardı. Zaten Ali Şiası da bir avuç kadar kalmıştı. Hepsini birleştiren nokta, her anlamda Emevi saltanatına karşı halk mücadelesiydi. Eh, Ehl-i Beyt buna sırt çevirdiğine göre; "öküz ölmüş, ortaklık bitmiş" oluyordu. Kûfeliler meselesini fikirsel, toplumsal ve ekonomik düzlemde ileriki sayfalarda irdeleyeceğimiz için şimdilik bu kadarını söylemekle yetiniyoruz.

• Hasan'ın Muaviye'ye halifeliği teslim etmesi üzerine itiraz eden Hariciler; "Hasan da, babası Ali gibi kâfir oldu" diyerek üzerine hücum edip mallarına el koydular. Üstelik Haricilerden Cerrah bin Sennan el Esedi, Hasan'a bıçakla saldırıp zehirli hançeri baldırına batırdı. Ancak bu, Hasan'ı öldürmeye yetmedi."(613)

• Hasan'ın halifeliği bıraktıktan sonra, Muaviye'nin sağladığı imkânlarla "Medine'de rahat ve refah bir hayat sürmesi",(614) daha önce Ali yanında yer alan halk önderlerini kızdırdı. Gerek Ali Şiası, gerekse onun müttefikleri Hz. Hüseyin'e mektup yazarak kendilerine önderlik etmelerini istediler. Fakat **Hüseyin**, bu öneriyi reddetti. Bununla birlikte, Muaviye'nin ölümünden sonra onların istemlerini gerçekleştirmeye söz verdi. Bu arada "müreffeh bir hayat süren" Hasan ile Ali Şiası ileri gelenleri arasında yazışmalar sürdü.

Hüseyin'den umudunu kesen **Qays bin Saad** ve **Abdullah bin Abbas** gibi önderler, Hasan'ın tavsiyesi üzerine Muaviye'ye biat ettiler. Hasan'ın hilafeti bırakmasına yarım ağızla itiraz eden Hüseyin, kendisine mektup yazanlara ve Muaviye'ye

---

612. **Brockelman,** *İslam Halkları Tarihi*, s.121; **Muir,** *Annals of the Early Caliphate*, s.307.
613. **El Esbehani**, *Mukatıl-ül Talibin*, s.64; **El Zehebi**, 613. **El Esbehani,** *Mukatıl-ül Talibin*, s.64; **El Zehebi**, *El Ibar*, c.1. s.47.
614. Prof. **W. Montgomery Watt**, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s.49.

karşı çıkanlara sırtını döndü. Daha sonra Muaviye'ye başkaldıracak olan **Hucr bin Adiyy**, Hasan'ın halifeliği bırakışına şiddetle karşı çıktı ve kendisini sert biçimde eleştirdi. Hüseyin'in yanına giderek Muaviye'ye karşı ortak mücadele etmeyi önerdi. Fakat Hüseyin, Hucr'e şu cevabı verdi: "Biz, bir kere Muaviye'ye biat ettik ve söz vermiş bulunduk. Bu nedenle ona biatımızı ve bağlılığımızı bozamayız."(615) Bu aşamada eylemci Aleviliğin ilk habercileri (öncülleri) ile teslimiyetçi Aliciler (Ali Şiası) arasında kopuş yaşanmış oluyor.

Ali Şiası'ndan yüz bulamayan *Hariciler*, Muaviye yönetimine karşı bayrak açıp kılıç çekmeye başladılar. Çünkü Muaviye ile Hasan arasındaki anlaşma, kendi varlıkları için tehlikeliydi. Hattâ kendilerini hedefleyen, imhalarına yönelik bir anlaşma niteliğindeydi. İlk olarak **Ferva bin Nevfel** adlı Harici, Şarizor (Süleymaniye) bölgesinde başkaldırdı.(616) **Muaviye** bu, boş durur mu hiç! Bu kez, kendisine teslim olan Hz. Hasan'dan, "Haricilere karşı ortak mücadelenin başına geçmesini" istedi. Fakat savaştan hoşlanmayan Hasan'ın cevabı hazırdı: "Bunca Müslüman kanı akıttığın yetmez mi? Eğer birilerine karşı döğüşmem gerekirse, bil ki, bunların başında sen gelirsin!"(617)

Hasan'ın zehirlenerek öldürülmesi; Muaviye'nin ölümünden sonra oğlu Yezid'in halife olması ve Hz. Hüseyin'i, kendisine boyun eğmek (biat) ile ölüm arasında bir tercihe zorlaması; Hüseyin'in oturduğu Medine'den çıkıp Mekke'ye, oradan da davet üzerine Kûfe'ye gitmesi; Kerbelâ denen yerde Yezid'in adamlarınca katledilmesi olayını daha önce yazdık. *Ehl-i Beyt*'in halifelik davasının ilk ve gerçek perdesinin burada kapandığını da belirttik. 680 yılına gelindiğinde, zaten yok olmaya yüz tutmuş Ali Şiası'nın davayı devam ettirmek için herhangi bir gerekçesi ve iddiası da kalmamış oluyordu. Şarkiyatçı **Cahen**'in deyimiyle; "Ali'nin büyük oğlu Hasan, Muaviye tarafından satın alın-

---

615. **El Dineveri**, *El İhbar*, s.220-225.

616. **Mesudi**, *Muruc-ül Zeheb*, c.3. s.78'den aktaran **Nayıf Mahmud Maruf**, *El Havaric fi'l Asr-il Emevi* (Emevi Devrinde Hariciler), s.115.

617. **El Muberred**, *El Kâmil*, c.3. s.978; **İbn Abd-i Rabbihi**, *El Ikd-ül Ferid*, c.1. s.253.

mıştı; ailenin öteki kişileri ise Medine'de şimdilik dünyadan el etek çekmiş halde yaşamaktaydı. Sadece Kûfe'de tek bir ayaklanmayı bastırmak gerekmişti."(618)

Bu noktada, söyleyebileceğimiz biricik şey şudur: Kerbelâ'da **Hüseyin**'in katledilmesi, sadece Şia arasında değil Ehl-i Beyt'e sevgi duyan tüm İslam dünyasında büyük bir yankı yarattı. Artık bir avuç kalmış Ali Şiası'nın eline büyük bir koz vermiş oldu: Mazlum olmak ve hakkı elinden alınmış olmak! Gerçekten de *Şia*, bu kozu, yüzyıllar boyu kullandı.

Sadece Şia mı?

Hayır! İslam düzenine başkaldırmak isteyen hemen herkes, bu kozu kullanarak kitleleri harekete geçirmeye çalıştı ki, bunun örneklerini aşağıda sergileyeceğiz. Tıpkı Hz. Aişe ile Muaviye'nin, öldürülen Halife Osman'ın kanlı gömleğini kullanarak Şam'da 70 bin kişiye ağıtsal ayinler yaptırmalarına; ardından Cemel ve Sıffin savaşı için onbinlerce insanı seferber etmelerine benziyor Kerbelâ olayı. Keza *Hariciler*, Harura'da kendilerinden 6000 kişinin katledilmesini kullanarak, Arabistan-Mezopotamya-Kürdistan-İran-Horasan gibi uzak diyarlarda bile taraftar toplayıp, İslam düzenine kılıç çekmeyi başardılar.

Cahen, bu münasebetle şu saptamayı yapıyor: "Kerbelâ olayı, İslam'da o zamana kadar eksik olan şehitliğin halesini bahşetti..."(619) Bizce doğru bir saptama değil. Peygamber döneminde de şehitlik kutsal bir haleydi ve Hamza'nın öldürülmesi olayı, büyük bir mesele olmuştu. Halife Osman'ın öldürülmesi de öyle. Haricilerin 659'da Harura'da katledilmelerini, Şia'nın Kerbelâ olayına benzetenlerin sayısı da küçümsenecek gibi değildir.

Öte yandan Şarkiyatçı **Watt**, Kerbelâ olayı hakkında görüş belirtirken; "Ehl-i Beyt'in intikamını almak, tipik bir Arap fikridir. Ehl-i Beyt'in özel vasıflara sahip olduğu şeklindeki bir fikirki bu fikir, şeref ve şerefsizlik gibi iyi ve kötü vasıfların, soyaçekim yoluyla aileden geçtiği biçimindeki ortak Arap inancına uygundur"(620) türünden bir saptama yapıyor. Böylesi bir saptama;

---

618. **Claude Cahen,** *İslamiyet,* s.37.
619. **Cahen**, age. s.37.
620. **Watt**, age. s.48.

doğu toplumlarını iyi tanımayan birinin tek boyutlu görüşü olarak kalmaya mahkûmdur. Halbuki Mezopotamya, Anadolu, Yunan, Mısır vs uygarlıklarını inceleyip Kürt, Arap, Beluci, İran, Türk ve benzeri toplumların menkıbelerine bakıldığında; ister "intikam alma", isterse soyaçekim yoluyla geçen iyi ve kötü vasıflar söz konusu olsun, bunun, anılan halkların zihniyetinde öteden beri var olduğu görülür. Zaten "öç alma" duygusu, kandaş kabile toplumlarının ortak özelliğidir; kabile toplumunu yaşayan her halkın "intikam" duygusuyla hareket etmesi gayet olağandır.

B) Dört Ayrı Ayaklanmanın Anatomisi

Haricileri dışlarsak, Emevi döneminde dört önemli ayaklanma daha yaşandı. Bunların, "Kerbelâ" ayaklanmasını bahane ederek, resmi İslam'a başkaldıranlardan oluştuğunu görürüz. Her birinin profilini çizmek, bize, Alevilik düşüncesinin oluşumunda, Ali Şiası'ndan koparak kendi mecrasına oturuşunda ve gerçek kitle tabanını bulmasında fikir verebilir.

a) İbn Zübeyr Ayaklanması:

Muaviye, oğlu **Yezid**'i halife yapmak isterken karşısına iki odaklı bir muhalefet çıktı. Birincisinde Peygamber eşi **Aişe** vardı. Aişe, Muaviye'ye sitem etti. Ancak Şam'ın kudretli ve düzenbaz adamı; "Ne yapayım, bir kere Yezid'e biat ettim, halk da beni izledi. Şimdi bunu nasıl bozayım?" diyerek Mekke'ye gitti.[621] Bizzat bu olay, İslam ümmeti açısından kişisel itibarı yüksek olmakla birlikte **Aişe**'nin artık etkin bir muhalif olmaktan çıktığını gösterir.

Muaviye'nin asıl çekindiği ikinci odak; Hz. Hüseyin, Hz. Ömer oğlu Abdullah ve Hz. Zübeyr oğlu Abdullah idi. Üçü de Medine aristokrasisinden İslam ünlülerinin itibarlı evladıydılar. Kureyş mensubuydular. Yezid'in halife olmasına da şiddetle karşıydılar. Muaviye, her ne kadar; "**Yezid**, kan bağıyla yakını-

---

621. **A. Cevdet**, c.3. s.208.

nız; kardeşiniz ve amcazadenizdir" diyerek üç önemli ismi kandırmaya çalıştıysa da, başarılı olamadı. Muaviye, gene hileye başvurdu. Minbere çıkarak halka hitaben: "Ümmetin hayırlıları (ileri gelenleri) hep Yezid'e biat ettiler, siz de ediniz" dedi. Hz. Hüseyin ile iki Abdullah'ın da biat ettiğini sanan Medine halkı, Yezid'i halife kabul edip itaat etti. Az sonra işin içyüzü açığa çıktı. Üçlü muhalefetin Yezid'e boyun eğmediği anlaşıldı. Fakat, olan olmuş, iş işten geçmişti.

Muaviye ölünce, **Yezid**; "Hz. Hüseyin, Hz. Ömer oğlu Abdullah ve Hz. Zübeyr oğlu Abdullah'ın kendisine biat etmesini, yoksa zor kullanacağını; karşılarında iki seçenek bulunduğunu; ya biatı ya da ölümü tercih etmeleri gerektiğini" söyledi.(622)

Hz. Ömer oğlu Abdullah'ın halifelikte gözü yoktu; öyle bir davadan çoktan vazgeçmiş, kendini dine imana vermişti. Bu nedenle zor karşısında geri adım attı ve "Halk biat ederse, ben de ederim" diye tavrını açıkladı. İlginçtir; aynı Abdullah, Ali-Muaviye çatışmasında ikincisinin tarafını tutmuş; gayet dindar olması hasebiyle yine bağnaz 4000 kişilik Kurra topluluğunun başına geçip, Sıffin'de Ali'ye kılıç sallamıştı. O günden beri, Hz. Ali ailesiyle Hz. Ömer ailesi arasında küskünlük vardı. Fakat Yezid'in halife seçilmesi, Hz. Hüseyin ile bu Abdullah'ı birbirine yaklaştırmış; Yezid' e karşı üçlü muhalefet oluşturmuşlardı.(623)

Burada şu çıkarsamayı yapabiliyoruz: **Ali-Muaviye** çatışmasını kan davası haline getiren bazı *Aleviler*, gerçekte Kureyş içindeki kavga ve dalaşmaların tümüyle çıkar temelinde olduğunu; taht kavgasında küskünlük ve barışmaların meydana geldiğini, "kol kırılır yen içinde kalır" hesabı, Kureyşlilerin birbirlerine ebedi billah düşmanlıklarının olamayacağını bir türlü göremiyorlar. Bu durumun bir örneğine de Hz. Zübeyr oğlu Abdullah'da rastlıyoruz. Cemel savaşında Ali'ye kılıç sallarken öldürülen ünlü **Zübeyr**'dir bu. Oğlu Abdullah da Ali'ye karşı çarpışmıştı. Dolayısıyla Ali evlatlarıyla küs idi. Ne ki, Yezid belası ve iktidar hırsı, Hz. Hüseyin ile bu Abdullah'ı da dost ve müttefik yapmıştı.

---

622. Age. s.208-227.
623. Age. s.219.

Hz. Ömer oğlu **Abdullah**'ın devreden çıkmasıyla, üçlü muhalefet ikiye indi. Hz. Hüseyin, müttefiki **Abdullah bin Zübeyr** (İbn Zübeyr diye ünlendi) ile birlikte Mekke'ye, oradan da Kerbelâ'ya gitti.

Hz. Hüseyin askeri bakımdan deneyimsiz, halkı örgütleme açısından başarısızdı. Kardeşi **Hasan**'a uyarak halifelikten vazgeçmişti. Doğal olarak Kûfelilerin yeterli desteğini de göremedi; ihanete uğradı ve 680 yılında katledildi. Olayı izleyen dört yıl boyunca Ehl-i Beyt ve Haşimi ailesinden ses seda çıkmadı. Ne muhalefet, ne de herhangi bir örgütlenme belirtisi! Sadece yanlış yere Ali Şiası'yla irtibatlandırılan Harici hareketi vardı orta yerde. Bu nedenle halk, **Yezid**'e, daha doğrusu Emevi tahakkümüne karşı Mekke'de başkaldırıp halifelik iddiasında bulunan **İbn Zübeyr**'e sıcak bakmaya başladı.(624)

Yazılanlardan şu çıkarsamayı yapmak mümkün: "Halifelik Ehl-i Beyt'in hakkıdır; öteden beri bunun davasını güdenler de hep Ehl-i Beyt oldu" iddiası; halkın, Hariciler ve İbn Zübeyr çevresinde toplanmasıyla çürütülmüş oluyor.

İbn Zübeyr'in Mekke'yi merkez alarak iktidar kavgası vermesi olağandır. Çünkü kendisi de Kureyş aristokratlarındandır. Babası, İslam ulularından ve "*Aşare-i Mübaşşere*" (Cennete girmekle müjdelenmiş ilk on kişi)'den Hz. Zübeyr'dir. Annesi, Hz. Ebubekir'in kızı Esma; teyzesi, Peygamber eşi ve (Ümm-ül Müminin) Aişe; babaannesi, Peygamber'in halası Safiye bint Ebu Muttalib; babasının halası ise Hadice bin Hüveylid'dir. Küçüklüğünden beri gözüpekliği ve cesaretiyle tanınırdı.(625)

Hüseyin Kerbelâ'da katledilince, bunu fırsat bilen **İbn Zübeyr**, Hicaz ve Tihame ileri gelenlerini toplayıp, "Hüseyin'in intikamını almak ve Yezid'i tahttan indirmek için kendisine biat edilmesi gerektiğini" açıkladı. Bölge halkı, İbn Zübeyr'e biat ederek, onu halife seçti. Olaya itiraz eden iki kişi vardı. Biri, Ali'nin Fatıma'dan olmayan oğlu **Muhammed İbn-ül Hanefiye** ile Ali'nin yeğenlerinden **İbn Abbas**. Her ikisi de Yezid'e

---

624. **Cahen**, age. s.38; **Watt**, age. s.49; **Hodgson**, age. c.1. s.165.
625. **İbn-ül Esir**, *el Kâmil*, c.4. s.360.

karşı mücadeleye karışmak niyetinde değildi. Hz. Ömer'in dindar oğlu Abdullah da, İbn Zübeyr'e biat etmek suretiyle başkaldırıya bulaşmak istemiyordu.(626)

İki noktaya yakından bakmamız gerekecek.

Bir: İbn Zübeyr, Ehl-i Beyt'e kılıç sallamasına rağmen, Emevi hükümranlığına karşı halkı seferber etmek için Peygamber ailesinin kutsallığından ve Kerbelâ olayından yararlanmıştır.(627)

İki: Ehl-i Beyt'ten olanlar, mesela İbn-ül Hanefiye ile İbn Abbas, Yezid hükmüne tümüyle teslim olmuş ve dolayısıyla İbn Zübeyr'le birlikte başkaldırıya katılmamışlardır.

Her durumda, İbn Zübeyr; Mekke'yi başkent yapıp, oradaki Emevi varlığını neredeyse sildi süpürdü. Ardından nüfuzunu Kûfe ve Basra'ya doğru genişletti. Emevi hanedanlığında Ümeyyeoğulları ile Mervanoğulları çekişmesi başlayınca; Şam merkezli iktidar zayıflık alametleri gösterdi. Bundan yararlanan **İbn Zübeyr**, Iraklıların desteğini gördü ve oradaki Emevi valilerini Şam'a kovdu. Birbirine düşman kabileler anlaşıp, İbn Zübeyr'e biat ettiler. Zaman zaman Ali yanlısı, kimi zaman da Muaviye yanlısı gözüken Kûfe aristokratları ve zenginleri de İbn Zübeyr'i halife olarak kabul ettiler. Böylece **İbn Zübeyr;** Arabistan yarımadası, Hicaz, Irak, Mısır ve Şam eyaletinin belli bölgelerine kadar hakimiyet alanını genişletti.(628)

Emeviye yönetimine karşı mücadelesinde destek arayan *Hariciler*, "Mekke-i Şerif ile kutsal toprakları korumak" gerekçesiyle İbn Zübeyr'in yanına gittiler. **İbn Zübeyr**, Haricilerin gelişine memmun oldu ve onlara kucak açtı. Bu arada, Haricilerle ittifakı yüzünden İbn Zübeyr'e eleştiriler yöneltildi. **İbn Zübeyr**, meseleyi şöyle açıkladı: "Bunda ne var ki! Hz. Peygamber de, zaman zaman münafıklardan ve Yahudilerden yardım

---

626. **Yakubi**, *Tarih*, c.2. s.261; **El Dineveri**, *El İhbar*, s.264; **İbn Saad**, *El Tabakat-ül Kubra*, c.4. s.171; **Mesudi**, *El Tenbih*, s.263.

627. **Mesudi**, *el Tenbih*, s.263.

628. **İbn-ül Esir**, *El Kâmil*, c.4. s.136, 137; **İbn Kuteybe**, *El İmametu ve'l Siyasetu*, c.2. s.18; **El Dineveri**, *El İhbar*, s.270-271; **Mesudi**, *Muruc-ül Zeheb*, c.3. s.31; **Ebu'l Fida**, *El Muhtasar*, c.1. s.193.

alarak çatışmalara girerdi. Ayrıca, bilmenizde yarar var; değil Hariciler, Emevi zalimlerine karşı Türkler ve Deylemiler bile yandaşım (Burada "Şia'm" sözcüğünü kullanmış-F.B.) olmayı kabul etseler, onları da Şia'm olarak görürdüm."(629)

İbn Zübeyr'in açıklamaları, Haricilerin ne olduklarına ilişkin önemli ipuçlarıyla doludur. Şöyle ki; Hicaz bölgesindeki aristokratlar, genelde esnaf ve yoksul kesimlerin temsilcisi Haricileri sınıfsal açıdan küçümsüyor ve tehlikeli buluyor. İnançsal açıdan da onları dinden imandan çıkmış insanlar olarak görüyor. Nitekim İbn Zübeyr'in; "Hz. Peygamber bile zaman zaman savaşlarında münafık ve Yahudilerden yardım alırdı" yolundaki ibaresi, Haricilerin, tıpkı Yahudi ve münafıklar gibi, İslamiyet'e düşman olduklarının tescili niteliğindedir. Bu nedenle **İbn Zübeyr**, olaya siyasi bakmakta; meselenin dini yönünü şimdilik kurcalamayı düşünmemektedir. Amacı, Haricileri iktidar oyununda kullanıp, zamanı gelince başından atmaktır.

Fakat Hariciler, ilkeli insanlardı. **Nafi bin Ezrak** önderliğinde İbn Zübeyr'le ortak mücadele vermelerine rağmen; "Yahu biz ne yapıyoruz? İbn Zübeyr'in fikirleri neler, ne niyet taşıyor?" türünden tartışmalı bir tutum içine girdiler. İbn Zübeyr'le görüşerek; "Seni sınavdan geçirmek istiyoruz. Bakalım, bizden misin yoksa düşmanımız mı?" diye, ona, İslam sistemini sorgulayan sorular yönelttiler. **İbn Zübeyr**, kurnaz davranıp hemen yanıtlamadı. Ertesi gün, iki tarafın aynı dünya görüşüne sahip olmadığı anlaşıldı. İp orada koptu. İki taraf, özellikle Basra bölgesinde kanlı bir hesaplaşma içine girdi.(630) Bir kere daha, taht kavgası için Emevi zulmüne karşı çıkanlarla İslam düzenini hedef alanlar arasındaki kalın çizgi belli oldu.

---

629. **Taberi**, *Tarih*, c.7. s.514; **El Muberred**, *El Kâmil*, c.3. s.1021-1023-1029-1030; **İbn-ül Esir**, *El Kâmil*, c.4. s.165; **Belazuri**, *Ensab-ül Eşraf*, c.5. s.361.

630. **Taberi**, *Tarih*, c.7. s.514-515; **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.361; **El Muberred**, *El Kâmil*, c.3. s.580-1058; **Cahen**, age. s.38; **Hodgson**, age. c.1. s.165-167. Ayrıca **Hodgson**, "İbn Zübeyr'in, etkisi dört bir yana dağılmış Haricilerin kendisini Mekke bölgesinde tecrit halinde tutmaktan korktuğu" yolunda bir saptama yapıyor.

b) Tevvabun Hareketi

Tevvabun, Arapça'da "tövbe edip pişman olanlar" anlamına gelir. 30 bin kadar insanın biat edip, yüzlercesinin mektup yazarak Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet etmesiyle başlayan ve Kerbelâ faciasından sonra zirveye tırmanan gelişmeler zincirinin bir halkasıdır. Hz. Hüseyin'e biat edenlerin çoğu, Emevi yöneticilerinin zekice planları sayesinde tarafsız kaldı; hattâ bazı önderleri, bizzat Kerbelâ olayına katılarak Hüseyin'e kılıç salladı. Bu nedenle ünlü şair **Farazdak'**ın deyimiyle: "Kûfelilerin kalbi Hüseyin için çarpmış, kılıçları ise Yezid için çalışmıştır."(631)

Kerbelâ tüm İslam dünyasında büyük yankılar yaratıp, Kûfeliler de Emevi yönetiminden beklediklerini alamayınca, bu kez pişman oldular. Kerbelâ'nın intikamını almaya ant içtiler. "Olayın en önemli rivayetçisi **Ebu Mıhnef** ile **Vakidi**'den günümüze gelen haberlere göre; Kerbelâ'da **Hz. Hüseyin**'i yalnız bırakmakla hata edip büyük günah işlediklerine, bunun yükünü hafifletmenin de, ancak Hüseyin'i Kerbelâ'da şehit edenleri ve bu işe ortak olanları öldürmekle ya da bu uğurda ölmekle mümkün olacağına inananların adıdır *Tevvabun hareketi*. Bu duygu, bütün Müslümanları derinden etkileyen Kerbelâ vakasından sonra, bilhassa doğal olarak suçluluk havasına giren bazı Kûfelilerin vicdanlarında da günden güne alevleniyordu. Özellikle **Hüseyin**'e Kûfe'ye gelmesi için mektup gönderdikleri halde, ona yardım etmeyen; **Süleyman bin Su'ad, Müseyyeb bin Necebe, Abdullah bin Saad bin Nufeyl el Ezdi, Abdullah bin Va'l el Teymiye, Rifaa bin Şeddad el Beceli** *Tevvabun* ismini verdikleri grubun lider kadrosunu teşkil ediyorlardı. Öyle zannediyoruz ki, pişmanlık duygusundan kaynaklanan Hüseyin'in intikamını almak

---

631. **A. Cevdet**, age. c.3. s.228. Şöyle bir rivayet nakledilir: Emevi ordusu komutanı Ömer bin Saad, Kerbelâ'da Hüseyin'i kuşatınca, adam gönderip sordurdu: "Niçin geldiniz?" Hüseyin cevapladı: "Siz Kûfeliler mektup yazıp davet edince, ben de geldim." Bunun üzerine komutan, "Sana mektup yazanlar, bugün (Emevilerin Kûfe valisi) İbn Ziyad'ın en yakın adamları oluverdiler" dedi. (Bkz. **Ebu Mıhnef**, *Maktel-u Huseyin*, s.48'den aktaran Doç. Dr. **Hasan Onat**, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, s.71.)

fikri, Kûfelilerin Ümeyyeoğullarına karşı besledikleri düşmanlık duygularından oluşan bir taban üzerinde gelişmişti."(632)

Özetle belirtirsek: Tevvabun Hareketi'nin liderliğine, kıdeminden ötürü **Süleyman bin Surad el Huzai** seçilmiştir. Lider kadronun hemen tümü, Ali Şiası'dır. Başlangıçta 16-20 kadar önder insanın desteğini almakla birlikte, Nuheyla denilen asker toplama merkezinde üç gün beklenildiği halde, sadece 4000 kişi toplayabilmişlerdir.(633) Üstelik Tevvabun hareketinin herhangi bir programı da yoktur.(634)

Ebu Mıhnef rivayetine bakılırsa; 685 yılında Emevi ordusuyla karşı karşıya geldiklerinde, taleplerini şöyle sıralamışlardır: "Kerbelâ'da çok kan döken Basra valisinin oğlu Ubeydullah İbn Ziyad'ın öldürülmek üzere kendilerine teslim edilmesi, İbn Zübeyr ailesinin beldelerinden çekilmesi, Abdulmelik bin Mervan'ın halifelikten azledilerek, bu makamın Ehl-i Beyt'e verilmesi..."(635)

Ancak **Ebu Mıhnef**'ın bu rivayetinde bazı açıklar bulunuyor. Şöyle ki: Rivayette halifelikten azledilmesi istenenin adı, "Abdülmelik bin Mervan" olarak geçiyor. Oysa o dönemde Emevi *tahtında oturan oğlu Abdülmelik* değil, **Mervan***'ın ta* kendisidir. Talepler arasında, "İbn Zübeyr ailesinin Kûfe'den çıkarılması" ise akla yatkın değil. Çünkü, o devirde Kûfe'de beliren üç muhalif grup ittifak etmediyse de, birbirlerine karşı düşmanca tavırları yoktu. Aralarında rekabet vardı; ama bunun için Emevi yönetiminden destek istemek ne oranda doğrudur, bilinmez! Ehl-i Beyt'in hilafete getirilmesi talebi de gelişmelerin akışına uymuyor. Bir kere, *Tevvabun*'dan hiç kimse, o zamana kadar zulme uğrayıp katledilmiş *Ehl-i Beyt*'den biriyle temas halinde değildir. Zaten Ehl-i Beyt, daha önce gördüğümüz üzere, Kerbelâ'dan sonraki dört yıl içinde ortalıkta görünmeyip Medine'de tümüyle kabuğuna çekilmiş, keyif sürüyordu. İkincisi de, Ehl-i Beyt adına ortaya çıkan **Muhtar el Sakafi** gibi dişli

---

632. Aktaran **Onat**, age. s.72-73.
633. Çeşitli kaynaklara dayanarak aktaran **Onat**, age. s.73-80.
634. **Wellhausen**, *El Havaric ve'l Şia*, s.192'den aktaran **Onat**, age. s.82.
635. **Taberi**, *Tarih*, c.5. s.598; **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.210'dan aktaran **Onat**, age. s.86-87.

bir rakip var orta yerde. Ayrıca, Ehl-i Beyt'in halifeliğe getirilmesi talebinin bizzat başdüşman Emevilerden istenmesi de mantıklı olmaktan uzaktır. Bu durumda, *Tevvabun* hareketinin taleplerinden sadece birinin makul olması gerek: "Kerbelâ katliamından sorumlu Ubeydullah bin Ziyad'ın öldürülmek üzere kendilerine teslim edilmesi."(636)

Nihayet, üç gün süren bir çatışma sonucu Tevvabun önderleri; tam da istedikleri gibi ölesiye dövüştüler ve savaş meydanında can verdiler. Hareket, tarihteki yerini aldı ama devam etmedi. Devam etmesi de mümkün değildi. Çünkü Ali Şiası, son darbeyi yemişti. Olay siyasi olmaktan çok, psikolojik bir nitelikteydi:(637) İntikam almak, vicdan rahatlatmak.

Şimdi soru şu: **Tevvabun** bir Şii hareketi miydi?

Bazı Arap-İslam yazarlarıyla kimi doğubilimciler, Tevvabun'u, katıksız bir Şii hareketi olarak değerlendiriyor.(638) Kimileri de, bu hareket için *"ilk şii"* veya sadece *"şii"* yani belli belirsiz bir topluluk tanımını kullanıyor.(639)

Tevvabun hareketi hakkındaki en geniş bilgiyi, **Taberi**'nin "*Tarih*" ve **Belazuri**'nin "*Ensab*" adlı eserlerinde buluruz. Ancak her ikisinin de biricik kaynağı **Ebu Mıhnef**'tir. O, Şii sempatizanı bir tutum takınmakta ve Mevali gibi köklü bir hareketi bile tarihin karanlıklarına gömmeye çalışmaktadır. Üstelik, Ebu Mıhnef'in rivayetleri de bir hayli tartışmalıdır. Olayı duygusal ve tek boyutlu naklettiği yolunda eleştiriler vardır.(640) **Vakıdi**

---

636. **Onat**'ın yan açıklamaları ve dipnotlarıyla, age. s.87.

637. **Onat**, age. s.90.

638. Bu küme içinde yer alanların çoğu Arap kökenli araştırıcıdır: **M. Cemalüddin Surur, M. Tayyib el Neccar, Ahmed Şelebi, Hasan İbrahim Hasan, Şeyh Muhammed Hüseyin el Zeyn** vs... Aralarındaki ünlü şarkiyatçı ise **Wellhausen**'dır. Wellhausen, Süleyman bin Surad hakkında, "bağnaz bir Şii" (age. s.98) ibaresini kullanır. Bu arada **M. Hodgson** ile **C. Cahen**, özel bir tanı koymamakla birlikte, bu hareketi Ali Şiası içinde değerlendirirler.

639. Bu deyimin başını çekenler, Şarkiyatçı **M. Watt** ile Türkiyeli **E. Ruhi Fığlalı**'dır.

640. Karşılaştırmalar için bkz., **İbn Hacer**, *Lisan-ül Mizan*, c.4. s.295-296 ile *Tehzib*, c.9. s.364; **Taberi**, *Tarih*, c.3. s.391; **İbn-ül Nedim**, *El Fihrist*, s.93-94. Ayrıca **Maruf**, age. s.43.

ile **İbn-i Kesir**'in konuya ilişkin kaleme aldıkları, karşılaştırma imkânı verdiği için, önemlidir. **Halife bin el Hayyat** ile **El Dineveri**, *Tevvabun* hareketinden hiç söz etmezler. **Yakubi**, özet bilgi verirken; **Mesudi**, "*Tevvabun*" yerine "*Turabiyyun*" (**Hz. Ali**'nin lâkaplarından birinin **Ebu Turab** olduğunu, dolayısıyla Ebu Turab yanlıları diye anlaşılması gerektiğini hatırlatalım.) ibaresini kullanırlar.(641)

Taberi'nin verdiği bilgilere ve bu arada **Ebu Mıhnef**'ten aktardığı rivayete kuşkuyla yaklaşan birçok İslami kaynak bulunuyor. **İbn Hacer**, "Haberleri güvenilir değildir, **Taberi** zayıf rivayetçilerdendir" derken; **A. İbn Hanbel**, **İmam Şafii** ve **Nesei**, kendisini, "yalan söylemek"le suçladılar. **Vakidi**'nin isyan sırasında Osman'ın aleyhindeki rivayetlere fazlasıyla yer verişini, "doğrudan sapma" olarak niteleyenler de vardı. **Taberi**, **Vakidi**'nin naklettiği rivayetlerin, tümüyle Osman'ı karalama gayesiyle kaleme alındığını ileri sürüyordu.

Şarkiyatçı **Hodgson**, "Iraklı ve Suriyeli Araplar, sürekli olarak birbirlerine karşı kötü tavırlar içinde olmuşlardı. Iraklılar, şimdilik sakindiler; ama Kûfe'de Hz. Ali ve ailesinin Suriyelilere karşı yerel gücün sembolleri olarak kabul edilmesine devam edildi..." değerlendirmesini yaparken haklıdır. Yine bir şarkiyatçı olan **Jan Olaf Blichfeldt**'a göre, Tevvabun önderi Süleyman bin Surad'ın Hüseyin'e yazdığı mektubun muhtevasında, "Muaviye, bizlere feyy gelirlerinden vermemekte; devletin parasını zalimler ile zenginlere harcamaktadır" ifadeleri yer almaktadır ki, bu dahi, Tevvabun hareketinin "intikam" dışında ekonomik nedenlerle başlatılan gariban ve kendiliğindenci bir sınıf hareketi olduğunu gösterir.(642)

Meseleyi, birkaç noktada toplamak yararlı olacak:

• Hasan'ın ölümünden sonra, Hüseyin'e imam (halife) olarak biat edildiğine ilişkin herhangi bir tarihi kayıt mevcut değildir.(643) Tam tersine, Ehl-i Beyt'ten kimselerin Medine'de köşe-

---

641. **Onat**'ın yorumuyla, age. s.62-63.

642. Bkz. **Hodgson**, age. s.159. **Blichfeldt**, *Early Mahdism*, s.101.

643. **E. Ruhi Fığlalı**, *İmamiyye Şiası*, s.92'den aktaran **Onat**, age. s.65.

sine çekilmesinden sonra, Emevilere karşı olanlar, **İbn Zübeyr**'in halifelik iddialarına sıcak bakmaya başlamışlardır. Zaten Hariciler meselesinden ötürü, Ali Şiası'nın sayısında büyük bir azalma olmuştur.(644)

• Başlangıçta Hüseyin'e; 18-30 bin arasında insanın biat ettiğine ilişkin rivayetlere rağmen, Kûfe'de bulunan Hüseyin'in özel temsilcisi **Müslim bin Âkil**, tek başına namaz kılacak kadar tecrit edilmiştir. Çünkü Kûfelilerin maksadı; Ali Şiası noktasından hareket etmek değil, kendi çıkarları doğrultusunda, Hüseyin kozunu Emevi yönetimine karşı kullanmaktır. Nitekim Basra valisi İbn Ziyad'ın oğlu Ubeydullah, Şia'nın önde gelenlerinden Şerik bin el Aver'i de yanına alıp Kûfe'ye giderek, halkın bazı ekonomik sıkıntılarına çare bulmayı va'detmiştir.(645)

• Doğrudur; Irak ile Suriye arasında devlet gelirlerinden pay alma rekabeti vardı. **Ali**, başkenti, Kûfe'ye taşımakla geçici olarak Kûfelilerin gönlünde taht kurmuştu. Fakat, olayın dini ve inançsal yönü değil, ekonomik ve toplumsal yönü ön plandaydı. Bizce orada *Şiilik* inancından çok, Şiilik edebiyatı yapılmış; bu sözcük de henüz deyimsel ve kavramsal bir nitelik kazanmamıştır. Emevi iktidarına karşı, Haşimilerden yararlanma gibi pratik bir siyaset söz konusudur.(646)

• Bu açıdan bakılırsa, Kûfe'deki Ali Şiası'nın yoksulluğu ve ekonomik talepleri göze çarpar. Bilhassa *Tevvabun* hareketi için söz konusudur bu. Hareketin lideri **Süleyman bin Surad** şöyle demiştir: "Allah'a ant olsun ki, dünyayı ve nimetlerini isteyene ne verecek fey'imiz, ne dağıtacak ganimetimiz vardır. Bizde Rabbülalemin rızasından başka bir şey yoktur. Bizde ne altın, ne ipek, ne de yün kumaş vardır..."(647)

• **Wellhausen**, bir yandan, Tevvabun'u değerlendirirken; "Bu hareketin tahrikçileri Şiiler değil, başlarında **Yezid bin Ru-**

---

644. **Cahen**, age. s.37; **Watt**, age. s.49; **Hodgson**, age. s.158.

645. **Ebu Mıhnef**, *Maktel-u Huseyin*, s.23-25; **El Dineveri**, *El Ihbar*, s.232'den aktaran **Onat**, age.s.68.

646. **Hodgson**, age. s.156-159; **Onat**, age. s.71-72.

647. **Taberi**, *Tarih*, c.5. s.585'ten aktaran **Onat**, age. s.81.

aym el Şeybani'nin bulunduğu şehir eşrafı idi ve Ruaym bu suretle büyük bir nüfuz kazanmıştı" diyor. Öte yandan, harekete katılan belirli sayıda *Dai* (propagandacı) ve *Kurra*'dan söz ediyor. "Harekete katılanlar için, ilk elde Hüseyin'in mahvında ana suçu işleyen ve büyük korku içinde olan eşrafı buradan kovmak, ilk yapılması gereken işlerdendi. Şiilerin çoğu da bunu istiyordu. Fakat **Süleyman Surad**, buna karşıydı. Ona göre nüfuzlu kimseleri aleyhlerine çevirmemek gerekiyordu"(648) diyor. Bu, **Wellhausen** adına çelişkili bir değerlendirmedir. Aynı zamanda, sınıfsal uzlaşmayla çatışmanın *Tevvabun* içinde nasıl bir arada yürüdüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

• Hüseyin'i öldürenlerin arasında tek bir Şamlı yoktur. Yani Emevi yanlıları değil, bir zamanlar Ali Şiası olup da kitlesel halde Muaviye safında yer alan Kûfelilerin parmağı vardır işin içinde. Şöyle bir olay rivayet edilir: *Tevvabun*, Hüseyin'in intikamını almak üzere yemin etti. Ancak kime saldıracağını pek bilemiyordu. Şam üzerine mi yürünsün, yoksa Kûfe kentine mi baskın yapılsın? Bu yüzden tartışma başladı. Hareket önderlerinden **Abdullah bin Saad Nufeyl** dedi ki: "Biz Hüseyin'in kanını talep için gideceğiz; fakat Hüseyin'in katillerinin hepsi Kûfe'dedir." Hareketin bir numaralı adamı Süleyman bin Surad da onu doğrulayarak şunu dile getirdi: "Allah'a ant olsun ki, eğer Şam'a doğru yola çıkarsak, orada (Emevilerin Basra valisi-F.B.) İbn Ziyad'dan başkasını bulamayız. Çünkü, Hüseyin'in katillerinin hepsini, şu şehirden, Kûfe'den başka bir yerde aramamalıyız."(649)

• Daha vahim bir durum var orta yerde. Kûfeliler, Yezid'in ölümü üzerine, onun valisini atıp yerine Ömer bin Saad'ı seçtiler. **Ömer bin Saad** denen bu zat ise, Kerbelâ'da Hüseyin'i kuşatıp kanını akıtanların başkomutanıdır. Tek başına bu olay bile, Kûfelilerin ne ölçüde Ali Şiası ve Alevi olduklarına büyük bir kanıttır.(650)

---

648. Bkz. **Wellhausen**, age. s.117-118.

649. **Taberi**, *Tarih*, c.5. s.586; **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.209'den alıntılayan **Onat**, age. s.81-82.

650. **Mesudi**, *Muruc-ül Zeheb*, c.3. s.71-93; **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.207; **Taberi**, *Tarih*, c.5. s.524-558'den aktaran **Onat**, age. s.73., s.90.

• Sonuç babından söylersek: *Tevvabun* hareketi, gerek hazırlayıcı unsurları, gerek esasları ve hedefleri itibarıyla bir Şii hareketi görünümü taşımamaktadır. Biraz daha irdelersek, Tevvabun hareketine katılanları tanımlamak için *"el Şia"* ibaresinin kavramsal anlamda kullanılmadığını; zaman zaman *"Ali Şiası"* denildiği, çoğu zaman ise *"insanlar"* (el nass), *"Kûfeliler"* (ehl-ül Kûfe) gibi sözcüklerin dile getirildiğini görürüz.(651)

Bir adım daha ileri giderek söylüyoruz:

Tevvabun hareketinin *Alevilik*'le ilişkisi yoktu. **Wellhausen**'ın saptamasına göre, bu hareketin mensupları arasında tek bir *Mevali* (köle veya ezilen halklardan insanlar) bulunmuyordu. Öyle olsaydı, sadece intikam için değil, aynı zamanda belli bir siyasi hedef için çarpışır; kendisine yakın zihniyet taşımaları muhtemel *Alevi öncülleri* (Hariciler, Muhtar el Sakafi hareketi vs) ile ortak hareket ederlerdi. Çünkü o sırada Kûfe'de üç ayrı küme vardı: *Hariciler, İbn Zübeyr yandaşları* ve *Muhtar el Sakafi hareketi.*

Varsayalım ki, Hariciler ve Muhtar el Sakafi hareketinin radikalliğinden çekindiler; peki, "Kendilerine ittifak önerip belli bir program çerçevesinde hareket etmeyi savunan, aristokrat-eşraf hareketinin temsilcisi **İbn Zübeyr**'le işbirliğini, neden kesin bir dille reddettiler?"(652)

Onat, bu öneriyi reddetme noktasını yanlış yorumlayarak; "Tevvabun ile Kûfeliler arasında siyasi ve itikadi farkların pek mevcut olmadığı kendiliğinden anlaşılmaktadır" diyor. Halbuki, her ittifak, azami düzeyde görüş birliğini gerektirmez. Mesele, başdüşmana karşı geniş cephe olayıdır. Kaldı ki, **İbn Zübeyr**, son derece pragmatik bir önderdi. Münafık ve kâfir saydığı *Hariciler'le* bile ittifak yapmıştı. Yazının akışı içinde kanıtlamaya çalıştığımız üzere, Kûfeliler arasında giderek ayrışan farklı siyasi ve inançsal akımlar vardı.

---

651. **Ebu Mıhnef**, *Maktel-u Huseyin*, s.20; **Taberi**, *Tarih*, c.5. s.347-348'den aktaran **Onat**, age. s.67.

652. **Taberi**, *Tarih*, c.5. s.591-592'den aktaran **Onat**, age. s.84.

c) Hucr bin Adiyy Hareketi:

Hodgson, Hucr bin Adiyy'i, "Hz. Ali'nin ateşli bir taraftarı" olarak tanımlar. Bunun, yerinde bir tanım olmadığı iddiasındayız. **Watt** ise, bu hareket içindeki Kuzey Arap kabilelerinin esasta *Harici*; güneylilerin ise *Şiilik* düşüncesini benimsediğini; "Yemen krallığına geri dönüş özlemi taşıyan ve karizmatik bir hükümdarı arzulayan" bir topluluk olduklarına ilişkin bir tez geliştiriyor. Bu düzlemde **Hucr bin Adiyy**'i destekleyen 12 önderden altısının Yemenli kabilelere mensup olduğunu belirtiyor.(653) Halbuki **Hodgson**, bu tezi eleştirerek şöyle yazıyor: "Böyle bir tez imkânsızdır. Fiiliyatta karizmatik bir fert, Şiilerden çok Hariciler için hayati bir önem arz ediyordu. **Watt**, soy bağlarının kültürel rolü hakkında da belirli yanlışlara düşmüş gözüküyor."(654)

Hucr, Kinde kabilesindendir. Peygamber zamanında Müslüman olup, **Ali**'nin yanında Cemel, Sıffin ve Harura savaşlarına katıldı. Şamlıları lanetleyen bir dil kullandığından, Hz. Ali tarafından eleştirilmiştir. **Muaviye** ile anlaşması üzerine, **Hasan**'ı, "Bu durumu görmektense, ölmeyi yeğlerdim. Sen bizi adaletten zulme sevk ettin, savaşı terk ettin" diyerek sert biçimde eleştirmiştir.(655) **Hucr**, samimi bir Ali yanlısı olmakla birlikte, Osman'ın halifeliğini kabul etmediğine ilişkin herhangi bir kanıt yoktur ortada. Her durumda, Hucr hareketi, Ali-Muaviye mücadelesinin hazırladığı toplumsal ve siyasi bir zeminde ortaya çıkmıştır.(656) Dar anlamda böyle olmasına karşın, **Hucr**'un, Ali cephesinde yer alan halk hareketinin radikal kanadından olduğu söylenebilir. Emevi iktidarına karşı kararlı tavrından ve halifeliği bırakan Hasan'ı eleştirmesinden anlıyoruz bunu.

Hasan'la birlikte orta yerde hilafet meselesi kalmadığına göre, Emevi valisi **Muğire bin Şube**'nin, genel bir politika olarak, Kûfe'de "Ali aleyhtarı kampanya açması", Hucr ve benzerlerinin

---

653. **Hodgson**, age. s.161; **Watt**, age. s.49-50.
654. **Watt**, age. s.215 dipnotu.
655. Çeşitli İslami kaynaklardan aktaran **Onat**, age. s.45-46.
656. **Belazuri**, *Ensab*, c.1. s.254-272; **Ağani**, c.16. s.9'dan aktaran **Onat**, age. s.46.

tepkisine yol açmıştır. Bu durumda Hucr hareketi için; Emevi yönetimine karşı hem tepkisel bir hareket, hem de iktidar merkezinin Şam'a kaymasıyla birlikte Kûfelilerin zedelenen ekonomik çıkarlarının dışavurumudur diyebiliriz. O kadar ki, Muğire bin Şube'nin ölümünden sonra yerine geçen **İbn Ziyad** (Muaviye'nin üvey kardeşi) "Ali karşıtı" kampanyayı sürdürmüştür. Buna karşılık Hucr ve yandaşları camilerde toplanıp **Muaviye**'ye küfrediyor ve Muaviye'yi eleştiriyorlardı. Vali vekili Amr bin Hureys, bu toplantılardan birine baskın yapıyor; olay, o anda patlıyor. Vali vekili saraya çekiliyor. Halk galeyana geliyor. Basra Valisi İbn Ziyad Kûfe'ye hareket edip, eşrafla toplantı yapıyor. **Hucr**'u, 'Ahmak!" diye karalayarak, hakaretler yağdırıyor.(657)

Burada, **İbn Ziyad**'ın bir sözü üzerinde durulması gerekir: "Ey Kûfe halkı! Bir elinizle sevindirip diğeriyle üzüyorsunuz. Bedenleriniz benimle, gönlünüz bu ahmak ve bunak Hucr'la birlikte. Sizler benimle; kardeşleriniz, oğullarınız ve akrabalarınız ise Hucr'un yanında..."(658) Valinin sözleri, Kûfe'nin atmosferini yansıtması bakımından önemlidir. Eşraf yani zengin kesim, tarafsız kalıyor; yer yer Emevi yönetimini destekliyor. Buna karşılık gençler, Hucr'un muhalif cephesinde yer alıyor. Nitekim İbn Ziyad'ın konuşmasından sonra eşraf, Hucr'dan uzak durmaya bakıyor. Bu tutum, giderek etkili olmuş; Hucr'un çevresindekilerin çoğu dağılmıştır.(659)

Halkın daha alt kesimlerini temsil eden **Hucr** ile çevresindekiler, **Ziyad**'ın kendisini tutuklatmaya çalışması üzerine emniyet kuvvetleriyle çatışmaya girişirler. Ancak **Hucr**, Muaviye'ye gönderilmek şartıyla aman dileyerek teslim olur. **İbn Ziyad**, Hucr'un yandaşlarını tutuklatır. Vali, kentin eşrafını toplayarak

---

657. Çeşitli İslami kaynaklardan aktaran **Onat**, age. s.49-51. **Wellhausen**, bizim değerlendirmemizi destekleyecek iki örneğe yer veriyor: "Irak'ta, önceleri Şia bir parti değildi. Bütün eyaletin siyasi düşüncesinin ifadesiydi. Ali, az veya çok ölçüde Şii olan kabileler için, yurtlarının kaybedilmiş ihtişamı, yitirilmiş büyüklüğü anlamına geliyordu."; "Hucr, Mugire'ye şöyle bağırdı: Üstüne yattığın maaşlarımızı öde, yeter!.." (Age. s.90-91.)

658. **Taberi**, *Tarih*, c.5. s.257-258; **Belazuri**, *Ensab*, c.1. s.246'dan aktaran **Onat**, age. s.51. Ayrıca **Wellhausen**, age. s.93.

659. **Taberi**, age. s.258; *Ağani*, c.16. s.3'ten akt. **Onat**, age. s.52.

Hucr ve yandaşları aleyhinde şöyle bir tutanak düzenletir ve kendilerine imzalatır: "Hucr, halifelik Ebu Talib(Ali)'nin soyundan gelenlere verilirse, iş düzelir. Ebu Talib ailesinden özür dilenmelidir. Ebu Talib ailesine düşmanlardan *teberra* (uzaklaşıp lanetlemek) eyledik... dedi."

Onat, "Ebu Mıhnef'ten alınan başka bir rivayette, 'Hilafet meselesi Ebu Talib soyuna verilsin, Ali ibn Ebu Talib'e düşmanlardan teberra...' meselesi yer almamaktadır ki, bu da rivayetin ana kaynağı olan **Ebu Mıhnef**'in çelişkisini gösterir" demektedir.(660)

Wellhausen ise, tutuklanan Hucr yandaşları için, "Hareket ve düşüncelerini iyice belli etmiş Şiilerden bir düzine kadar" ibaresini kullanır. **Wellhausen**, "Kûfe asilleri, şahit olarak bu iddianameyi imzalamak için birbirleriyle yarıştı. Öyle ki, 70 tanık imzası yeterli olduğundan, İbn Ziyad, sonradan gelen talepleri çevirdi"(661) demek suretiyle, aslında olan bitenin bir sınıf hareketi; yani, halk ile iktidar yanlısı eşraf takımı arasında dönen bir mücadele olduğunu, dolayısıyla *Alevilik* tohumlarını da içeren bir özek oluşturduğunu kabul etmiş oluyor.

Basra ve Kûfe valisi **İbn Ziyad**'ın eşrafın tanıklığına dayanarak düzenlediği iddianamede şu ibarenin bulunması, bazı iddiaları da beraberinde getiriyor: "...Bu *Ebu Turabiyye/Sebeiyye*'den reisleri Hucr bin Adiyy olan isyankârlar, müminlerin emirine (Muaviye) muhalefet ettiler; Müslümanların cemaatinden ayrıldılar, bize karşı savaş ilan ettiler; Allah bize yardım etti ve onlara karşı muktedir kıldı. Ben, şehrin seçkinlerini ve eşrafını, yaşlı başlı olanlarını çağırdım. Onların aleyhine, gördükleri ve yaptıkları şeylere tanıklık ettiler..."(662)

Tam da bu noktada hem safların netleştiğini görüyoruz, hem de değişik bir tanımlamaya tanık oluyoruz. Saflar netleşmiştir; çünkü, kentin eşrafı ile seçkinleri, her zaman olduğu gibi, iktidarın yanında yer almıştır. Yoksul ve garibanlar ise merkezi

---

660. Aynı kaynaklardan akt. **Onat**, age. s.54. **Onat,** bu çelişkili rivayeti, yine **Taberi**'nin adı geçen eserindeki 269. sayfaya dayandırır.

661. **Wellhausen,** age. s.95.

662. Aynı kaynaklardan aktaran **Onat**, age. s.54-55.

devlete başkaldıranlardır. Değişik bir tanımlama söz konusudur; çünkü, iddianamede geçen, *"Turabiyye-Sebeiyye yandaşı isyankârlar ile reisleri **Hucr**..."*(663) ibaresi, başından beri kanıtlamaya çalıştığımız gibi Ali cephesinde yer alan geniş halk muhalefetinin diyalektik bağlarını, çok boyutlu karakterini gösterir. Yani önceki makalelerimizde de belirttiğimiz üzere; *Sebeilik*, Ali cephesinde yer aldı. Zaman zaman onun adını kullanarak İslam'a karşı fikirler öne sürdü. Sonuçta kaçınılmaz hesaplaşma ve ayrışma başladı.

Hucr ve yandaşlarının "*El Turabiyye-el Sebeiyye*" olarak damgalanmaları şunu gösterir: *Sebeilik* ile *Ali Şiası*, Ehl-i Beyt'in halifelik davasından vazgeçmesinden sonra, **Muaviye**'ye karşı ortak hareket eden bir ittifak oluşturdular. En azından, **Hucr**'un başını çektiği ilk tepkisel olayda, *Sebeiler* yeniden ortaya çıktılar ve bu harekete sızdılar. Kaldı ki, Hucr, sıkı bir **Ali** yandaşı olmakla birlikte, talepleri arasında "Ehl-i Beyt'in halife olması" diye bir şiar yoktur. Olup olan şey; "Ali ve ailesine küfür edilmemesi ve Kûfe halkının maddi durumunun düzeltilmesi"nden ibarettir. Eh, zaten Sebeilik yandaşlarının da Ali'ye küfrettikleri yoktu; üstelik "Eşitlik ve adalet!" istiyorlardı.

Hucr ve tutuklu yandaşları, Ali'yi lânetlemeyi reddettiklerinden, kazdıkları çukurlara diri diri gömülmek suretiyle öldürüldüler. Kûfe eşrafı, onların katledilmesini sessiz bir üzüntüyle izlerken; onların ölümüne itiraz edip Muaviye'yi bizzat kınayan ise, Peygamber'in dul eşi **Aişe** olmuştur. Öte yandan **Wellhausen,** Aişe'nin yanı sıra Hasan el Basri'nin de idamlara itiraz edenler arasında olduğunu belirtiyor ve tutuklanıp götürülenler için; "Onları kurtarmak üzere kimse parmağını bile kıpırdatmadı. Kabilelerin devlet kudreti karşısında, iki inzibat erine karşı duyduğu korku, tutukluları, karşı karşıya bulundukları ölüm tehlikesinden daha çok üzmüştü. Bu hali, milletlerinin (gerçekte kabile direnişinin-F.B.) çöküşü olarak belirttiler..." diyor.(664)

---

663. Bu ibare, *El Ağani* (c.16. s.8)'de, "El Turabiyye el Sabbe" diye geçmesine rağmen, olayın özü değişmiyor.

664. **Taberi**, age. s.279; **Belazuri**, *Ensab*, c.1. s.265; **El Dineveri**, *El Ihbar*, s.224'ten aktaran **Onat**, age. s.57-58, **Wellhausen,** age. s.95-97-98.

Bu arada, Şarkiyatçı **J. Olaf Blichfeldt**, Hucr bin Adiyy'in iddianamesinde, "Ali ailesinin halifeliğine" ilişkin herhangi bir suçlamaya değinmeksizin şunu yazar: "Hucr ve arkadaşları, iktidarı devirmekle suçlandılar. Bu cümle, Osman'a karşı muhalefet eden Kurra'nın önceden kullandığı bir ibaredir..."(665)

Sonuç itibarıyla, Ali Şiası ibaresi dışında, **Hucr bin Adiyy** hareketine mal edilebilecek kavramsal bir "Şiilik"ten söz etmek imkânsızdır. İddianamede bile bu deyimin yer almaması,(666) Hucr hareketinin Ali cephesinde yer almakla birlikte, Şiilik'ten uzak; ama Ali Şiası ile Sebeilik karışımı bir sentezi bağrında barındıran tepkisel bir halk hareketi olduğunu ortaya koyar.

d) Muhtar el Sakafi Hareketi:

Cahen, Muhtar el Sakafi için; "Kuşkusuz Ali'nin partisinin (Şiası) Kûfe'de çıkarabildiği ilk gerçek önder" tanımını kullanır. Kanımızca bu tespit yanlıştır. **Wellhausen** ise onu, "Altmış yaşına ulaştığında bağnaz bir Şii olarak belirginleşmiştir"diye tanıtıyor.(667) Buna da katılmadığımızı belirtelim.

İlk elde **Wellhausen**'ın çelişkisine dikkat çekelim.

O şöyle yazıyor: "Geçmişi karanlıklar içindedir. **Müslim bin Âkil**'i (Hz. Hüseyin'in Kûfe'deki özel temsilcisi-F.B.) evinde misafir etmiş ve onun zamansız ayaklanmasına katılmıştı... Olay sonucunda tutuklanmış; gözü moraranncaya kadar dövülmüş, iyi dostlar sayesinde **Ubeydullah İbn Ziyad**'ın elinden yakasını kurtarmış, ancak Kûfe'yi terk etmesi emrolunmuştu... **Muhtar** Hicaz'a gitti. Orada İbn Zübeyr'i gördü; kendisinden açıkça biat almasını istedi. Yardımını sundu. Fakat bunu öylesine uluorta yaptı ki, İbn Zübeyr gizli planlarının bu şekilde açıklanmasından rahatsız oldu. Muhtar'ı yanından kovdu. Muhtar, uzunca bir süre Mekke'den ayrı kaldı; sonra birdenbire ortaya çıkarak mescitte göründü. Bu sefer, **İbn Zübeyr**'den iyi muamele gördü. **Muhtar**, Yemameli Haricilerle birlikte İbn Zü-

---

665. Age. s.101.
666. **Onat**, age. s.59-61.
667. **Cahen**, age. s.40; **Wellhausen**, age. s.121.

beyr'in yanında, Suriyelilere (Emevilere-F.B.) karşı cesaretle çarpıştı..."(668)

Şöyle bir göz atalım: a) **Muhtar**, soyu sopu belli ama geçmişi karanlık biridir. b) Muhtar, Emevi yönetimine karşı ilkin, **Hüseyin**'in temsilcisi amcası oğlu Müslim bin Âkil ile birlikte Kûfe'de isyan örgütlüyor, erken başlamasında etkin rol oynuyor. c) Ardından tutuklanıp, salıveriliyor. Oradan Mekke'deki **İbn Zübeyr**'e gidiyor; onunla birlikte yine Emevi yönetimine karşı çarpışmayı istiyor. Başta kovuluyor; sonra, aniden Mekke'de görünüveriyor. d) Nihayet, Haricilerle birlikte Emevi askerlerine karşı, İbn Zübeyr'in yanında çarpışıyor.

İki nokta çelişkilidir:

Eğer Muhtar; **Wellhausen**'ın dediği türden "bağnaz bir Şii" ise, neden İbn Zübeyr'e biat etmek isteyip onun yanında savaşıyor? Çünkü, yine **Wellhausen**'ın, yerinde bir değerlendirmesine dönersek: İbn Zübeyr'in başlattığı Medine isyanı, Ali hanedanı (Ehl-i Beyt) için yapılmadığı gibi, Hz. Hüseyin de buna katılmamıştı. Hattâ Kureyş aristokrasisi ile Medine yerlileri (Ensar), özenle Hz. Hüseyin'den uzak durmuşlardı."(669)

Birinci nokta budur, gelelim ikincisine: Haricilerin, Ali Şiası ile barışık olmadıkları hattâ aralarında kan davası olduğu sır değil. Nasıl oluyor da **Muhtar** adlı "Bu bağnaz Şii", Yemameli Hariciler (ki en eylemcileri ve en azılı Ali düşmanları olan Ezrakilerdir bunlar) ile birlikte Emevilere karşı omuz omuza savaşıyor ve neden yedikleri içtikleri ayrı gitmiyor? Bu arada **Taberi**'nin; "Muhtar, Medain'e kumanda eden amcasına, Hasan'ı yakalayarak Muaviye'ye teslim etmesini istedi" yolundaki rivayetini de unutmamak gerek.

Wellhausen, bu rivayet için, "Cevap vermeye değmez!" diyerek, olayı önemsemediğini ortaya koymaktadır. Oysa, olaya, *Ali Şiası* ile ondan kopuş yaşayan *Alevi öncülleri* açısından bakılırsa, rivayetin mümkün olabileceği anlaşılmaktadır.

---

668. Age. s.121-122. Bu arada belirtmek gerek: Muhtar'ın salıverilmesine aracılık eden kişi, kayınbiraderi (Hz. Ömer'in dindar oğlu) Abdullah'tır. (**Belazuri**, *Ensab*, c.5. 219'dan aktaran **Onat**, age. s.9 **Wellhausen**, age. s.123; **Jan-Olaf Blichfeldt**, *Early Mahdism*, s.106, **Leiden**, 1985.)

669. Age. s.113 ve s.121.

Şarkiyatçı **Jan-Olaf Blichfeldt**'in de aynı rivayete yer verdiğini; ancak olumlu ya da olumsuz, herhangi bir yorum yapmadığını kaydedelim. Kaldı ki, sonradan göreceğimiz gibi, **Muhtar**, iktidara hevesli; bu uğurda Ehl-i Beyt meselesini fırsatçı ve samimiyetsiz biçimde kullanan bir kişiliğe sahiptir. Mesela, **J.O. Blichfeldt,** Muhtar'ı, "oportünist karakterli kişi" olarak niteledikten sonra şunu yazar: "Bir yandan, Hasan'ı tutuklayıp Muaviye'ye teslim etmesi için amcasına fikir veren; diğer yandan, Ali'nin hizmetinde çalıştığı söylenen; öte yandan, Emevilere isyan eden Hucr bin Adiyy aleyhindeki iddianameyi imzalayan eşrafla birlikte ön sıralarda yer alan; beri yandan Hariciler ve İbn Zübeyr'le birlikte Emevilere karşı çarpışan biriyle karşı karşıyayız..."(670)

Bizce **Muhtar**'ın, kitlelere yönelik sınıf tavrı önemli olduğundan, tarihsel yanıyla değerlendirilmesi gerekir. Şahsından ziyade, başlattığı hareketin niteliği önemlidir burada.

Yeniden, **Muhtar**'ı ortaya çıkaran şartlara dönüyoruz:

Muhtar, her şeyden önce bilgili ve tarihsel olaylardan haberdar olan birisidir. Hicaz'a giderken yolda karşılaştığı **İbn Irk**'a söylediği, "Yakında yaptıklarımı duyacaksın; Allah'a ant olsun ki, Hüseyin için, Buhtunnasr'ın Yahya bin Zekeriya uğruna döktüğü kan kadar kan dökeceğim.."(671) demesi, Taif ve Mekke'de dolaştığı sürece kendi fikirlerini olgunlaştırması;(672) Ali'nin **Fatıma**'dan olmayan oğlu **İbn-ül Hanefiye** ile temas yollarını araması; **İbn Zübeyr**'de aradığını bulamayınca yeniden Kûfe ile yakından ilgilenmesi vs. bunun kanıtıdır.(673)

---

670. **Jan-Olaf Blichfeldt**, Early Mahdism, s.106. Muhtar'ın kişiliği ve savaş stratejisini, kendi sözleri ele veriyor. Haricilerle birlikte Hicaz bölgesinde Emevilere karşı savaşırken, "*Ene ibn-ül Kerrar ve'l Ferrar* (Ben, vur-kaç adamıyım)..." diye nara atmıştı. Bkz. **Blichfeldt**, age. s.21; **Belazuri**, *Futuh-ül Buldan*, s.107.

671. **Wellhausen**, age. s.121-122; **Taberi**, age'den naklen **Onat**, s.93-94.

672. **G. Levi Della Vida**; "Taif'e geçen *Muhtar*, bu müddet zarfında Şii hareketinin yeni dini ve siyasi safhasının öncüsü ve reisi yapan fikirleri burada olgunlaşmıştır" diyor. (Bkz. Muhtar, I.A. c.8. s.514'ten aktarıp olayın doğruluğuna itiraz eden **Onat**, age. s.94 dipnotu.)

673. **Ali el Şaabi**, *Mebahis fi İlmi'il Kelam ve'l Felsefe*, Tunus, s.80; **Della Vida**, *Muhtar*, age. s.514; **İbn Saad**, *Tabakat*, c.5. s.98; **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.217; **Taberi**, age. s.577-578'den aktaran **Onat**, age. s.94.

Anlatılanlara bir şey daha ekleyelim: **Muhtar**'ın babasının, İranlılara karşı Müslüman ordusuna komutanlık etmiş olması ve İran'daki kültür dünyasıyla temasa geçmesi, bu arada Kûfe şehrindeki çiftliğinde sürekli *Mevali* (köleler ve ezilen halklara mensup insanlar) çalıştırması, onları **Müslim**'in örgütlemeye başladığı isyan hareketinde kullanması, dikkate değer. Sanıyoruz tüm bunlar, halkı seferber edebilmek için gerekli sloganların üretilmesinde ve hangi hedeflerin seçilmesi gerektiğinde **Muhtar**'a yardımcı olmuştur.

Muhtar'ın başlıca hedefleri şunlardı: **a**) "Ehl-i Beyt'in intikamını almak" şiarı aracılığıyla Emevilere karşı olan eski Ali cephesini yeniden diriltmek; **b**) Çeşitli din ve mezheplerden oluşan halk kitlelerini çekebilmek için derin bir bilgi birikimine sahip olmak; **c**) Emevilere karşı gerektiğinde İbn Zübeyr, Müslim bin Âkil, Hariciler gibi eylemci grupların yanında çalışmak; **d**) Nihayet, merkezi İslam'a karşı kitlesel katılımı sağlayabilmek amacıyla devrimin temel gücünü *Mevali'den* (yoksullar, köleler ve ezilen halklardan) oluşturmak.

Başlangıçta **Muhtar**, Şiilerin veya Ali Şiası'nın liderliğine oynamak istemiş olabilir. Ancak, Süleyman bin Surad'la boy ölçüşemezdi bu alanda. Yine de onun yandaşlarından bazılarını kendine çekmeyi başardı. Kaldı ki, tek başına ve giderek gücü azalan Şia'ya dayanmak; Muhtar açısından, **Süleyman bin Surad**'ın başını çektiği *Tevvabun* hareketinin feci sonunu hazırlayabilirdi. **Muhtar**, Haricilerin haklı ve vurucu eylemlerine yakından tanık olmuştu. "Adalet, kardeşlik, eşitlik!" içeren sloganların, ezilen Mevali kitlesini nasıl çektiğini de görmüştü. Ancak, onların dar bakış açısı veya dogmatik kurallarının zararlarının da farkındaydı. *Sebeilik* akımının, önder kişileri ilahlaştıran düşüncelerini de bilinçaltına yerleştirmiş; sonradan bunu kendi kişiliği ekseninde geliştirmişti.(674)

Onat, bu konuda **Belazuri**'den alınma şöyle bir dipnot düşer ki, pek önemlidir: "Muhtar'ın doğmadan önce ve doğumu

---

674. Anılan saptamaları destekleyen bazı ayrıntılar için bkz. **Wellhausen**, age. s.121; **Hodgson**, age. s.165-166; **Onat**, age. s.93.

sırasında annesinin gaipten sesler duyduğunu bildiren rivayetler varsa da, bunların sonradan gerçekleştirdiği isyandan bazı motifler taşıdığı ve lider pozisyonundaki bir insanın doğumundan önce bile bazı fevkalâdeliklere sahip olduğu şeklindeki bir duygunun ürünüdür..."

O halde, bizce **Muhtar**, Ali Şiası'nın ortaya çıkardığı gerçek bir Şii lider olmaktan çok; günümüz *Alevilik* düşüncesinin harmanlanmasının öncüsüdür. Başkaldırılarla, halklar beşiği Mezopotamya (İran, Irak, Anadolu, Kürt coğrafyası vs)'da, sınıfsal mücadelenin unutulmaz örneğini verirken, fikirsel planda birçok din ve kültürün kaynaşmasına yol açmıştır.

Muhtar, Halife Osman'a karşı geniş halk muhalefeti içinde yer alan, **Ali** ile birlikte yürüyen, sonradan ona muhalefet eden; bir sonraki aşamada ise sadece onun isminden yararlanan; "herkes için adalet ve eşitlik sloganıyla hedefe varmayı amaçlayan ve uzlaşmaya daha az eğilimli talepleri de devralarak ortaya çıkan" biridir.

Hodgson, bu saptamayı *Hariciler* için yapıyor. Bizce bu saptama, Muhtar hareketinin zirveye ulaştığı, yani yoksulların inisiyatifi ele alarak zenginlere yönelik eylemler içine girdikleri dönem için de geçerlidir. Nitekim **Hodgson,** ihtiyat payı bırakarak, bize hak verir nitelikte bir değerlendirme yapıyor: "Bu Şii ayaklanması, Haricilerinkinden daha ılımlı bir eşitlikçilik hedefleyen Muhtar bin Ubeyd tarafından yönetildi. Muhtar, Arap ve Mevali denen Arap olmayan Müslüman Araplara eşit bir statü sağladı..."(675)

Muhtar, ilk önce Ali'nin Fatıma'dan olmayan oğlu İbn-ül Hanefiye'nin onayını alarak, Ehl-i Beyt'in kanını talep etmeye başladı. Kimi kaynaklara göre, **İbn-ül Hanefiye**, olaya açıkça onay vermeyip sessiz kalmış; gözü açık Muhtar da bunu olumlu cevap olarak algılayıp çevresine yaymıştır. Her durumda, İbn-ül Hanefiye'nin açık bir desteğinden söz eden kaynaklar (**Nevbahti, El Kummi** gibi) çok azdır ve daha çok Şii yanlısıdır.

---

675. **Hodgson,** age. s.166.

Ardından Muhtar, **Süleyman bin Surad**'ın başarısızlıkla sonuçlanan *Tevvabun* hareketinin bıraktığı "duygusal mirası" yani "Hüseyin'in intikamını" devraldı. Geniş bir cephe oluşturabilmek için dört bir yana mektuplar yazdı. Buna Tevvabun hareketinden arta kalanlar da dahildi. Bu arada Ehl-i Beyt dairesinde sayılanlara da mesajlar iletti. Bir süre için Kûfe valiliğine yakın dururken, onun aleyhinde konuşmayı ve bu arada **İbn-ül Hanefiye**'nin propagandasını yapmayı da ihmal etmedi. Sürekli nabız yokladı. Kûfe halkını nasıl seferber edeceğinin ince hesaplarını yaptı.

Güçlü rakibi **İbn Zübeyr**'in Kûfe'deki valisi **Abdullah bin Muti**, Muhtar'a arayıp da bulamadığı maddi fırsatı verdi. Kûfe halkından daha fazla vergi alıp, *feyy*'den artan kısmın Mekke'ye gönderilmesini istedi. Kûfeliler, buna razı olmadılar. Esasen, Emevi yönetimiyle aralarındaki anlaşmazlığın en önemli etmenlerinden biri de bu *feyy* gelirlerinin; Şam'a mı, yoksa Kûfe'ye mi gideceği konusunda patlak vermişti. **Muhtar**, burada ekonomik bakımdan Kûfelilerin hakkını korurken, aynı zamanda halkı **İbn Zübeyr**'den uzaklaştırma taktiği izledi.

Halkın doğal ileri gelenlerinin desteği olmaksızın, Kûfe valisi ve yönetimiyle baş edemeyeceğini anlayan **Muhtar**, Naha kabilesi reisi **İbrahim bin Eşter**'i yanına aldı. Çalışkan, gayretli, akıllı ve bağımsız biriydi İbrahim. İlk iş olarak, İbn-ül Hanefiye'nin, Muhtar'ı vezir olarak görevlendirip görevlendirmediğini araştırdı. **İbn-ül Hanefiye**, yanına giden heyete, "Allah bize, düşmanlarımıza karşı dilediği kimse ile yardım etsin..."(676) yolunda, her anlama gelen bir cevap vermişti. Gidenler, bu ibareyi, izin olarak algıladılar.

Her durumda, **Muhtar**, İbn-ül Hanefiye'den mektup aldığına ilişkin son derece kuşkulu bir kanıtı, ne edip nasıl becerdiyse, son derece güvenilir bir belge olarak kentin ileri gelenlerine sundu; bunu kayda geçirdi.(677)

---

676. **Taberi** ve **Belazuri**'nin adı geçen eserlerinden aktaran **Onat**, age. s.99.
677. **Wellhausen**, age. s.126.

Artık örgütlenme ve başkaldırı toplantıları başlamıştı ve düzenli biçimde devam ediyordu. Nihayet, Muhtar'ın beklediği fırsat doğdu. Kûfe'nin güçlü adamı **İbrahim bin Eşter**, evine giderken kendini engellemek isteyen emniyet amirini öldürmek zorunda kalınca, ayaklanma erken başlatılmış oldu. Sloganlar hazırdı: "Neredesin ey Hüseyin'in intikamı!" diye seslenilerek halk galeyana getirildi. Muhtar'ın örgütlü adamları da öbek öbek toplandılar. Emniyet kuvvetleriyle halk arasında çatışma çıktı. Kuşatılan Muhtar, İbrahim bin Eşter ve adamları yardımıyla karşı hamle yaptı. O sırada, **Muhtar**, vekaleten biat isteyerek şöyle dedi: "Allah'ın kitabına ve Peygamber'in sünnetine sarılmak, Ehl-i Beyt'in kanını talep etmek, haramları helalleştirenlerle savaşmak, zayıfları korumak, savaşta ve barışta onunla beraber olmak ve ahdinde durmak kaydıyla Muhtar'a biat ediniz!.."(678)

Geçerken belirtelim; her önder (halife/imam) seçiminde geleneksel olarak yapılan "Allah'ın kitabı ve Peygamber sünnetine sarılmak..." gibi beylik bir deyimi veya siyasi dille söylersek, işin dibacesini bir yana bırakıp; "Ehl-i Beyt'in intikamını almak" türünden sırf ajitatif ve duygusal açıdan kitlelerin vicdanındaki yarayı deşen sloganı da görmemezlikten gelirsek, **Muhtar**'ın seçilmesi sırasında açıkladığı; "Zayıfları savunmak ve korumak..." sözü, bizce programının belkemiğini oluşturmaktadır. Çünkü hangi cümlenin yanına konulursa konulsun, bu ibarenin değişmez anlamı şudur: Ben, fakirlerden yana olacağım; zenginleri bir şekilde dışlayacağım! Arap-İslam boyunduruğu altında ezilen halklarla köleler anlamına gelen "Mevali'den yana bir program uygulanacağının ilk işareti" de burada gizlidir.(679)

Aslında bu, basit bir rastlantı değildi. Muhtar, devrimin temel gücünün Mevali'ye dayanması gerektiğini çok iyi biliyordu. "Davaya bağlı birliklerin ille de Araplardan oluşması şart değildi. (Zaten bir türlü oluşamadığını da yakından görmüştük.) O halde, ordusunu, ne diye Kûfe'de sayıları bir hayli olan Me-

---

678. **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.228; **Taberi**, c.6. s.32'den aktaran **Onat**, age. s.100-102.

679. **Watt**, age. s.53-54.

vali'den oluşturmasındı ki? Ne var ki, onları askere almak için, maddi durumlarını düzeltmek, kendilerine iyi ücret ve ganimetin bir kısmını vermek gerekliydi."[680] Öyle de oldu!

Muhtar'ın açtığı bayrağın altında çok sayıda *Mevali* toplandı. Kendisine büyük bir bağnazlıkla bağlandılar. Mevali, Kûfe halkının yarısından fazlasını oluşturmaktaydı; zanaat ve ticaret bunların elindeydi. Arap savaşçıları, halkın iaşe işlerini de bunlara bırakmıştı. Bunların çoğu, köken ve dil bakımından İranlıydı. Savaş esiri olarak Kûfe'ye getirilmiş, burada İslam'ı kabul ettikten sonra, efendileri tarafından azad edilmiş ve Mevali olarak Arap kabileleri içine kabul olunmuşlardı. Bunların içinde Kûfe çiftliklerinde çalışan işçiler de vardı.[681]

Kûfe ele geçirilip **Muhtar**, kendisini önder seçmeye yarayan biatı aldıktan sonra Beyt-ül Mal(Hazine)'deki tüm paraları, taraftarları ve kendisine biat eden Mevali arasında eşit biçimde bölüştürdü. Kûfe'de hükümet kurduğunu ilan edip, bazı bölgelere kendi yöneticilerini gönderdi. Bu arada Kûfe eşrafına da iyi davranıp, onlara bazı ikramlarda bulunmayı da ihmal etmedi.[682]

Muhtar'ın bu eşitlikçi düşüncesinin uygulamaya konulması, Arap aristokratları ve egemenlerini rahatsız etti; aralarında dalgalanmaya neden oldu. Başından beri Mevali'den dikkate değer bir destek alan **Muhtar**'ın ihtiyatlı yaklaşımı, iki tarafı da memnun etmedi. Mevali, onu, Arap egemenlerini ve eşrafını tutmakla suçladı. Araplar da ganimetlerde eşit paylaşıma karşı çıktılar. Hattâ bir keresinde başyardımcısı durumundaki **İbrahim bin el Eşter**'in yokluğunu fırsat bilerek Muhtar'ı şu sözlerle eleştirdiler: "Mevali'ye feyy'den pay ayırıyor, onlara Atiyye bindiriyor. Bu, en büyük suçtur. Muhtar, bizim arzumuz dışında Kûfe'ye hükmediyor ve Mevali'yi biz eşrafa karşı kışkırtıyor." Bu yüzden bazı etkin Arap önderleri (zenginler, eşraf takımı vs.) Muhtar'ı desteklemekten vazgeçtiler. **Muhtar**, ayaklanmanın son dönemlerinde, Mevali'ye daha fazla dayanır oldu.

---

680. **Cahen**, age. s.40.
681. **Wellhausen**, age. s.127-130.
682. **Taberi**, c.6. s.32-33; **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.228-229'dan aktaran **Onat**, age. s.103.

O kadar ki, Muhtar'ın en seçkin özel muhafızları Mevali'den olup, önderliğine **Ebu Amra** adlı biri atanmıştı ki, sonradan karalamak amacıyla bu kararlı eylemci zümreye *Keysaniyye/Sebeiyye* adı verildi.[(683)]

Muhtar; biri Emeviler, diğeri İbn Zübeyr'in ordusu olmak üzere iki büyük çatışmaya girdi. İlki; başyardımcısı **İbrahim bin el Eşter** kumandasındaki savaşçılarıyla Suriyelilere karşı giriştiği çatışmadır ki, bu, zalimliğiyle ünlü **İbn Ziyad**'ın öldürülüp başının kesilmesiyle sonuçlanmıştır. Suriyeliler büyük bir darbe yemişlerdir. İkincisinde ise **İbn Zübeyr**'in, **Muhammed İbn-ül Hanefiye**'yi yanındaki 17 kişiyle birlikte Zemzem kuyusuna hapsetmesi üzerine, Muhtar'ın gönderdiği eli lobutlu Mevali'nin Mekke'ye giderek kendisini kurtarmasıdır. Her iki olay da, Muhtar'ın halk nezdindeki önderliğini pekiştirmiş; kişiliği etrafında olmadık efsanelerle örülen bir kutsallık halesine bürünmesini sağlamıştır.

Ancak, Kûfeli Şii eşrafın Basra'ya kaçması ve İbn Zübeyr'in, yakını Musab bin Zübeyr'e sığınması; her iki gücün, ittifak halinde Muhtar'a karşı Harura denen mevkide çarpışması; Muhtar'ı gerileterek Kûfe'deki sarayda kuşatması ve nihayet onu kıstırarak taraftarlarıyla birlikte kılıçtan geçirmesi, hareketin 687 yılında noktalanmasına yol açmıştır.

C) Alevilik Zemini Yaratılıyor

Olayın değerlendirme bölümünde, Muhtar el Sakafi hareketinin (bazılarınca iddia edildiği gibi) neden *Şii* değil, ilk ve gerçek anlamda *Alevilik* hareketi olduğunu açıklamaya çalışalım:

• **Muhtar**, her ne kadar Ali'nin Fatıma'dan olma oğlu İbn-ül Hanefiye'den destur alarak, güya "Ehl-i Beyt adına hareket etmiş ve Hüseyin'in intikamını alma" iddiasında bulunmuşsa

---

683. **Cahen**, age. s.40; **Watt**, age. s.54-55; **Taberi**, c.6. s.33-43-45; **İbn Kesir**, *El Bidaye ve'l Nihaye*, c.8. s.269; **İbn-ül Esir**, *El Kâmil*, c.3. s.365'ten aktaran **Onat**, age. s.103.

da; bu, tarihin karanlıklarında kalmış bir iddiadan ibarettir. Ortalıkta sadece rivayetler mevcuttur. Fakat açıkça ortaya konulmamış; konulamamıştır. Çünkü bizzat Muhtar, böyle bir "yetki"nin kaynağının karanlıkta kalması için olmadık dümenler çevirmiş ve gayretler sarf etmiştir. Şarkiyatçı **Wellhausen**'ın deyimiyle, "İbn-ül Hanefiye, onun adına propaganda yapan Muhtar'ın işine bir kukla olarak yaramıştır."(684)

Zaten, Kûfe'nin alındığı günde Muhtar'a yapılan biat töreninde bile, "Ehl-i Beyt'in kanını talep etmek..." ibaresinin kullanılması; halkı bir araya getirmek ve harekete geçirmek için bir propaganda malzemesinden başka bir şey değildir. Bu nedenle, Muhtar ile Ali Şiası'ndan eşraf arasındaki her anlaşmazlıkta; "Muhtar, İbn-ül Hanefiye'den yetki konusunda herhangi bir mektup almamıştır" iddiası ortaya atılmıştır. Esasen "biat yemini sırasında İbn-ül Hanefiye'nin adı kesinlikle geçmemektedir."(685)

Wellhausen'ın yerinde değerlendirmesiyle, Ehl-i Beyt cephesindeki gerçek şuydu: "Peygamber evladı, Ali'nin Fatıma'dan gelen nesli, İslamiyet'in emekli aristokratlar şehri olan Medine'de yaşıyordu. Bunlar, orada bozulmakta olan sosyetenin en gözde ve en popüler kimseleriydi. Emeviler, bunları, uslu uslu oturdukları sürece şımartıyordu. Ali oğullarına (*Ehl-i Beyt*-F.B.), herkes kızını seve seve veriyor; onlar da kutsal kanı üretme fırsatını güzelce kullanıyordu. Bunlar, bu dindar şarap ve muganniyeler (şarkıcılar/türküler) şehrinde keyif sürmekteydi. Devlet üzerindeki iddialarından (*halifelik/imamlık*-F.B.) gerçekte vazgeçmiş değillerdi. Ama, bu iddialarını sürekli ve bilinçli bir hazırlıkla izlemiyorlardı. Köktenci, Arap olmayan, hayalperest ve suikastçılarla işleri yoktu; böylelerini, onları kullanmasını bilen Abbasoğullarına havale etmişlerdi. (Ehl-i Beyt) arasında ehliyetli (kabiliyetli/yetenekli) erkek yoktu; sadece kadınları, özellikle Hz. Hüseyin'in kızı **Sükeyne**, soylarına layıktı. Ehl-i Beyt'ten **Hasan**, hak ve hukukunu şerefsizce satmış; buna karşılık **Hüseyin**, hukuku uğruna kanını akıtmış olduğu cihetle,

---

684. **Wellhausen**, age. s.152.
685. **Onat**, age. s.102-104.

onun soyu ana kol sayılmıştı. Hz. Hüseyin'in ardılı (halefi), Kerbelâ'da hayatı bağışlanmış olup o zamandan beri ateşten ürken **Ali bin Hüseyin** idi. Bunun oğulları arasında Zeyd ve Muhammed, sonra da Muhammed oğlu Cafer temayüz ettiler. Halife Hişam devrinin sonlarına doğru, Hasan soyundan gelenlerle Hüseyin kolundan inenler arasında, atalarından dedelerinden (Hz. Muhammed ve Hz. Ali-F.B.) kalma vakıf malları üzerinde anlaşmazlık baş gösterdi. Hüseyini kolun başı **Zeyd bin Ali**, birkaç akrabasıyla birlikte Rusafe'ye giderek vakıf malları için valiye başvurdu. Vali Hişam'ın ısrarı üzerine, istemeyerek de olsa, Kûfe'ye giderek Halid el Kasri oğlu Yezid'le zindanda yüzleştirildiler. **Yezid**, Ehl-i Beyt'e ait mal ve parayı gaspettiğini kabul edince, Hüseyni ailesi, bunun üzerine Medine'ye döndü. Ancak **Zeyd bin Ali**, geri dönmedi. Şiiler ona asılmışlardı. Emevi yönetimine başkaldırı hazırlığına başladı. Yanında kaldığı ailelerden ikisinin kızıyla evlendi. Kûfe'de kendisine 15 bin taraftar katıldı ve biat edildi. Zeyd, biat sırasında Ebubekir ve Ömer'i lanetlemeyince; aşırı Şiiler, kendisinden ayrıldı. Bunlara **Rafıza** (ayrı yola gidenler, sapık, retçiler) denildi..."(686)

Wellhausen, Ehl-i Beyt bireylerinin ayrıntılı portresini çiziyor; onların Medine sosyetesi içinde debdebe içinde yaşadıklarını; "Kendilerine kızlarını seve seve verenleri mahcup etmemek gayesiyle kutsal kanı üretme fırsatını güzelce kullanıyor; şarap ve muganniyeler şehri Medine'de keyif sürüyorlardı" diyerek, *Ehl-i Beyt efradının* nasıl bir bozulma içinde olduğunu, halifelik iddiasını usulen devam ettirmekle birlikte gerçekte bu işle uğraşmadığını anlatmaya çalışıyor. Ta ki, Zeydiye kolunun önderi **Zeyd bin Ali**'nin ortaya çıkışına kadar. Orada da *Zeydiler* ve *Rafıziler*... olmak üzere bir kopuş var.

Görüldüğü gibi, Ehl-i Beyt, halifelik iddiasında ama peşine düşmüyor. Bu durumda, onların ismini kullanarak ortaya atılıp,

---

686. **Wellhausen**, age. s.156-157. **Wellhausen**, Ehl-i Beyt hakkında yazılan, "...bozulan sosyetenin en gözde adamıydılar. Ali oğullarına herkes kızını seve seve veriyor ve onlar da kutsal kanı üretme fırsatını güzelce kullanıyorlardı. Bunlar, bu dindar şarap ve muganniyeler şehrinde (Medine'de) keyif sürmekteydiler.." ibaresini, **Taberi**'nin *Tarih* adlı eserinin ikinci cildinin 1910-1912. sayfasından alıntılamış.

gerçek halk hareketini düzenleyen **Muhtar el Sakafi** gibileri çıktığında, bunun adı *Şiilik* veya *Ali Şiası* olabilir mi? Adı böyle konulsa bile, özünde *Alicilik* midir bu?

• Efendi konumundaki Araplar, **Muhtar**'ın Mevali'ye sempatiyle bakan tavrı yüzünden ürkek ve şaşkın haldeydiler. Kûfelilerin tümü, ancak Emevi rejimine muhalefet ettikleri oranda Şii bir tutum içindeydi. Fakat bu muhalefet, Ali ailesi uğruna kendini feda eden, eyleme geçen bir muhalefet değildi.(687) **Abdurrahman bin Muhammed bin Eş'as** isyanı, Suriyelilerin hakimiyetine karşı Irak'ın özerkliğini elde etmek için yapıldı. Yezid bin Mühelleb ayaklanması için de durum aynıdır. Gerçek Şia (Ali Şiası-F.B.), uzun süre sessiz kalmıştır.(688)

• Ali Şiası hareketinin önderlerinden ve eşraf takımından olup, Kerbelâ'da Hüseyin'in katledilmesi olayına karışanlardan; Ömer bin Saad bin Ebi Vakkas ve oğlu, Havliyy bin Yezid, Şemir bin Zi'l Cevşen "Hüseyin'in intikamı" sloganları doğrultusunda öldürüldü. Bunun üzerine Kûfeli eşraf ile aristokratlar kentten kaçarak, İbn Zübeyr'in Basra valisi Musab'a sığındılar.(689)

Mücadele ekseni, yeniden boyutlanmaktadır: Zengin-yoksul çatışmasının yanı sıra, Kureyş aristokratlarıyla taşradaki orta kesim kabile önderleri ve halk arasında çekişme başlamış; dolaylı olarak da bu çekişmede zenginler Emevi yönetimine sırtlarını dayamışlardır.

• Gelişmeler dönüp dolaşıp yine aynı noktaya dayanıyor: Özünde bir sınıf mücadelesine tanık oluyoruz. "Zayıfları korumak ve savunmak", **Muhtar**'ın devrim anında ilan ettiği programının esas unsurlarından biriydi. Muhtar, ilk kez dini bir söylemin (Ehl-i Beyt'in öcünü almak, Kur'an ve Sünnete bağlılık vs) yanı sıra, dünyevi ve toplumsal bir söylemi dile getirmiş oluyordu. Mevali, söylemi çok iyi algıladı. Kûfe halkının yarısından fazlası Mevali'ydi.

---

687. **Taberi**, *Tarih*, c.2. s.1258'den aktaran **Wellhausen**, age. s.156.

688. **Wellhausen**, age.

689. **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.238; **El Dineveri**, *El Ihbar*, s.300'den aktaran **Onat**, age. s.107.

Peki kimlerdi bu Mevali? Yukarıda da açıkladık. Yukarı Mezopotamya, İran, Kafkasya taraflarından esir edilerek aşağı Mezopotamya'nın verimli topraklarına (Kûfe, Basra, Musul...) getirilmiş Kürt, Kafkasyalı, İranlı... insanlardı. Müslüman olduktan sonra, efendileri Araplarca azad edilmiş; ama bir kabilenin himayesine sığınmışlardı. Kimi esnaflık yapar, kimisi ticaretle uğraşırdı.

Ek olarak, Kûfe çevresindeki çiftliklerde çalışan tarım işçileri, köylüler ve köleler de vardı. Mevali çerçevesine alınan bu kesim *Arami* fellahlar (köylüler) ile karışmış olabilir. Aynı çerçeve içine, köylerin "Mecusileri ve Yahudileri" ile uşak olarak kullanılanları da dahil etmek gerekir.

Mevali, Müslüman olmuş ama özgürleşememişti. Bu nedenle yüreğinde yanan "eşitlik ve özgürlük ateşi"nin ilk kıvılcımını ise, **Muhtar** çakmıştı. Muhtar açısından önemli olan Mevali'nin İranlı veya herhangi bir milletten olup olmaması değildi. O, meselenin toplumsal yanıyla ilgileniyordu. Dolayısıyla **Muhtar**, en çok Mevali'ye güveniyor ve onlarla ilişki kuruyordu.(690)

• **Muhtar**, Mevali ile (Arap) efendileri arasında dengeyi kurma gayretindeydi. Özellikle Suriyelilerle savaşta bozgun söylentileri, Arap eşrafının **Muhtar**'a karşı çıkması için ilk fırsat oldu. Sızlanmaya başladılar: "Muhtar, İbn-ül Hanefiye'den yetki almaksızın hakimiyet iddiasında bulundu. Kendi fırkasıyla (İslam'ın yeni bir türevi/icadı olarak) dindar atalarımızın yolundan ayrıldı. Uşaklarımızı ve azadlı kölelerimizi (Mevali) kendi yanına çekip bunları süvari yaptı. Bunlara, bizim devlet gelirimizden (eşit) pay vermek suretiyle haklarımızı gaspetti..." Muhtar, bu şikâyetleri dinledikten sonra, "Varsayalım ki Mevali'yi geri plana ittim. Siz, benimle birlikte Emevi yönetimi ve

---

690. Bu madde altındaki ayrıntılar; **Wellhausen**, age. s.129-130 ile **Watt**, age. s.55'ten alıntılandı. Ayrıca **Wellhausen**, Mevali'nin çeşitli kesimlerinin saptamasında "*Eğani*" adlı kitabın 13.cildinin 27-37. sayfalarını kaynak göstermiş. Arap-İslam hukuku açından üç türlü Mevali vardı; *Mevlâ rahim, Mevlâ'l Ataka, Mevlâ'l Ahd* (Bkz. **Watt**, age. s.55.)

İbn Zübeyr'e karşı savaşır mısınız?" diye sorunca, eşraf bunu kabul etmek istemedi.(691)

• Eşraf yani Arap efendiler, Emevi-Muhtar çatışmasında ilk fırsatta Muhtar aleyhine hareket etmeye niyetlendi. Fakat, eşraftan **Abdurrahman bin Mıhnef**, şu sözlerle onları uyardı: "Muhtar, Arapların cesareti ve İranlıların kini (Mevalilerin sınıf kini-F.B.) ile size karşı savaşacaktır... Bu adamlarla mücadele etmeyi, Basralılar ve Suriyelilere bırakın.."(692)

Öte yandan, Kûfe toplumunun birçok siyasi partiye bölünmesi ve Arapların (sınıf temelinde) her iki yanda saf tutmaları, keskinleşen çelişkiler yüzünden o zamana kadar Muhtar çevresinde yer almış Şii Araplardan birçoğunun ona sırt çevirip, eşrafı desteklemesine neden oldu.(693)

Anılan iki örnek bile, olayın özündeki sınıf kavgasını ve Muhtar hareketinin Şii bir hareket olmadığını kanıtlamaya yeter. Ama biz devam edelim.

• **Wellhausen**, bir şarkiyatçıyı eleştirirken iyi mantık yürütür: "Muhtar'ın, Hüseyin'in katillerini yakalatıp öldürmekten daha acil işi yoktu" türünden bir saptama, gerçeğin tam zıddıdır. Çünkü, Muhtar'ın, programının esası, "*zayıfları (yoksulları) himaye*" idi.(694) Gerçekten de **Muhtar** için, **Hüseyin**'in intikamı bir bahaneydi. Deyim yerindeyse; "Maksat üzüm yemek değil, bağcıyı dövmek" idi. *Eşraf-Mevali* çatışmasındaki gelişmeler, bunun çürütülmez kanıtını oluşturur.

---

691. **Wellhausen**, age. s.1134. Öte yandan, Muhtar, *Kurra* adı verilen dindar kesimden kopan ayrı bir kümeyle de temas kurdu. Bu arada, halkı isyana çağrısında, seslendiği bazı kesimlerin isimlerini şöyle sıralamıştı: "Ya Sadat-ül Qurra ve'l Meşayih-ül Mısr ve'l Fursan-ül Arap..." (Ey, Kurra'nın önderleri, şehrin ileri gelenleri ve Arap cengâverleri/kabileleri..." (**J. Olaf Blichfeldt**, age. s.113.)

692. Age. s.135.

693. Age. Nitekim Muhtar yandaşlarıyla eşraf arasındaki çatışma esnasında Tevvabun hareketi lideri Süleyman bin Surad'ın has adamı ve ünlü Kurra kesiminden Rifaa bin Şeddad el Fityani, "Ya Hüseyin'in intikamı" narasıyla Mevali'ye saldırırken, bir de bakıyor ki, müttefikleri olan eşraf arasında, "Ya Hz. Osman'ın intikamı" türünden sloganlar haykırılıyor. (Bkz. **Wellhausen**, age. s.135-136 ile **Onat**, s.105-106 dipnotu.)

694. **Wellhausen**, age. s.129 ile 129 nolu dipnot.

Şöyle ki: "Çatışma sonrasında eşraf bozguna uğrayınca, **Muhtar** kapısını kapayan herkesin güvencede olduğunu ilan etti. Hüseyin'in Kerbelâ'daki katillerini, üstüne basa basa bunun dışında tuttu... Kerbelâ'nın baş suçluları, güya Medine'deki korkuluk İbn-ül Hanefiye'nin emriyle, birer birer saklandıkları yerden çıkarıldılar. Uşaklar ve azadlı(köleler)lar iz süren köpekler gibi eski efendilerini arayıp buluyorlar, kadınlar kocalarını ele veriyorlardı. Böylece birçok Kureyşli canından oldu. Evleri tahrip edildi. Birçok kimse de Muhtar'ın haberi olmadan ve emrine rağmen öldürülmüştü..."(695)

Görüldüğü gibi, Hüseyin'in intikamı ve İbn-ül Hanefiye'nin bu yöndeki emri (gerçekte olmayan) tümüyle bahanedir. Çünkü gün, baldırı çıplaklar ile kölelerin günüdür. Efendilerini izleyip, saklandıkları yerden çıkarıyor ve öldürüyorlar. Öyle bir halk hareketidir ki, kadınlar kocalarını bu kölelere teslim edebiliyor. Olay sırasında Kureyşli aristokratlar ölüyor, malları yağmalanıyor. İşte size tipik bir halk hareketi! Tüm şiddeti ve acımasızlığıyla, sınıf kiniyle bu olgu var karşımızda. Üstelik Ali Şiası'ndan zenginlere karşı... Bunun, Alevi kökenli Kürt Ebu Müslim Horasani veya Babai ayaklanmalarından ne farkı var?

• Halka ağır vergiler yükleyen İbn Zübeyr'in Kûfe valisi Ebu Muti'ye karşı Muhtar'ın başlattığı ayaklanma sırasında geçen olay, bize, neyin *Ali Şiası*, neyin *Alevilik hareketi* olduğu konusunda fikir verebilir.

Ebu Muti, Ali Şiası'ndan Ebu Musa'nın evine sığınırken orada bulunan eşrafa şunu söyler: "...Bu işleri, sizin sefihlerinizin ve kötülerinizin yaptığını biliyorum. Bir iki istisnanın dışında sizin eşrafınızın ve faziletli kişilerinizin dinleyip itaat ettiklerini de biliyorum..."(696) Dikkat edilirse azledilmiş valinin konuştuğu kişiler, Ali yandaşı olarak bilinen Kûfe eşrafıdır. "Sefih ve kötüler" diye adlandırılanlar ise, artık ferman dinlemeyip başkaldıran baldırı çıplaklardır.

---

695. Age. s.136-137.
696. **Taberi**, *Tarih*, c.6. s.31'den aktaran **Onat**, s.102'deki 338 nolu dipnot.

Muhtar'ın idam edilmesiyle sonuçlanan yenilgi anında, sınıf kini o denli derindir ki; bu kez, Basralıların yanında Mevali'ye karşı savaşan hemen tüm Ali Şiasından eşraf ve zengin takımı, bu ayaktakımını kelimenin tam anlamıyla kılıçtan geçirir.

• Kûfe'deki *Ali Şiası* anlamındaki *Şii* düşüncesi de artık kalmamıştı. Var olan şey, tümüyle kabuk değiştirmekteydi. Çünkü sınıf mücadelesi, bu bulanık ve muğlak sözcüğü, tarihin çöplüğüne itmiş oluyordu. Hayalperest, aşkın ve düşsel bir kavramlar karmaşası içinde billurlaşmayı bekliyordu.

Çok sonradan buna ***Alevilik*** adı konulacaktı. Ama şimdilik, önder insanların adıyla anılıyordu. Bu insanlar, ilahlaştırılıp yüceltiliyordu. Örneğin; hareketin önderi Muhtar ekseninde rivayetler dolaştırılıyordu.

Eşrafla kesin hesaplaşma sırasında, Mevali zafer kazanınca, **Süraka bin Mirdas el Bariki** gibileri; "Muhtar'ın saflarında melekleri çarpışırken gördük" ibarelerini şiir diline döktüler. Zaman zaman savaş öncesinde ak güvercinler uçurulabiliyordu. Muhtar'ın Fırat köprüsünden geçmek isterken oturduğu koltuk veya kürsü kutsallaştırılıyor; Mevali'den, bağnaz olanlar, koltuğun çevresinde Allah'tan zafer dileyen dualarla delicesine dönebiliyorlardı.

Mevali, Muhtar'ın *peygamber olduğuna* inanıyordu. İnanç öyle yaygındı ki, **Muhtar**'ın eşi (Numan bin Beşir el Ensari kızı), kocasının peygamberliğini inkâr etmediği için, bozgun sonrasında Kûfe aristokratlarınca katledildi. Gerçi Muhtar, peygamber olduğunu açıkça söylemiyordu. Fakat, böyle bir izlenim uyandırdığına seviniyordu. Geleceği okuyabiliyor; eski kâhinlerin büyülü sözlerini kullanabiliyor, çok başarılı olduğu "sec" formunu sıklıkla tekrar ediyordu.

Özetlenirse, **Muhtar**, Mevali'nin gözünde *Caesareopapismus* (Tanrı-krallık) yurdunda, âdeta "*Tanrı-kral*" fikrinin yayılmasına önayak olmuş; burada *Alevilik* fikriyatının özündeki "insana tapma" düşüncesinin (yani, "Benim Kâbem insandır" tarzı düşüncenin) temelini atmıştır.(697) Kuşkusuz bu temel, bireysel değil, yarattığı ortam ve gerçekleştirdiği ayaklanma sayesindedir.

---

697. Bu maddeye ilişkin ayrıntılar için bkz. **Wellhausen**, age. s.137-139-142-144-154-155.

Bu yanıyla da **Muhtar el Sakafi** hareketi, Mevali'nin taşıdığı İran ve Mezopotamya kaynaklı zihniyetin bir ürünüydü; Şii izler taşımakla birlikte *Alevilik* fikriyatının öncüsü, habercisi ve müjdecisidir.

• Şarkiyatçı **Watt**, "Sebeiyye ile diğer ilk Şii ve sonraki Şii olaylar arasında hiçbir devamlılık gösterilemez. Sebeiyye, Şiiliğin başlangıcı olarak düşünülemez.."(698) diyor. Bir bakıma doğru; daha önceki sayfalarda açıkladığımız üzere Sebeiyye, Osman'a karşı geniş halk muhalefeti içindeki binbir türlü fikir ve akımdan sadece biridir. Üstelik, **İbn Sebe** adlı birisi olsun olmasın, "Herkese eşitlik ve hürriyet!" sloganlarıyla halk içinde dolaşıp duran bir akım/fikriyat'ın yandaşları vardı. Bu yanıyla, *Sebeiyye* ile yoksulların müttefiki ve halk cephesinin önderi **Ali** arasında ilinti yoktur. Ali, bunları inkâr etmiş; yaktırmış ve sürgün etmiştir. Dolayısıyla ilk Şii olaylarda, *Sebeiyye* başlangıç sayılamaz.

Watt'a haksızlık etmemek için *Sebeilik* hakkında çok yönlü irdeleme yaptığını eklemek gerek. Ona göre; "Sebeiyye, eğer İbn Sebe ile ilintiliyse, bu sükunet döneminin (687-737) ilk yarım yüzyılında yer almış olmalıdır. **İbrahim el Nehei**'nin bir *Sebei* olduğunu inkâr ettiği rivayet edilir. 737'de idam edilen isyancı **El Muğire**'nin, doğuştan bir Sebei olduğu söylenir. Bu, Sebei adının, o tarihten önce kullanılmakta olduğunu gösterir. **El Eş'ari**'nin, El Seyyid el Himyeri'nin de *reca* (öldükten sonra geri dönüş) inancını savunduğunu belirtmesi, Sebeilik düşüncesinin **El Himyeri**'nin yaşadığı dönemden çok uzak olmadığı düşüncesine yol açmaktadır.

Kûfe âlimlerinden **İbrahim el Nehai**'nin (öl.714), **Osman**'ı tutanları *Mürci*; **Ali**'yi tutanları da *Sebei* olarak tanımlayıp ikisinden de olmadığını söylemesi ilginçtir. Bu haliyle, *Sebeiyye*, ilk Şiiler için genel bir deyim olabilir. Ancak, İbn Sebe'nin, Ali tarafından cezalandırılması hikâyesi, muhtemelen, Hz. Ali'nin, aşırı Şii görüşleri değersiz bulmak isteyen taraftarlarınca, daha sonradan oluşturuldu. Ayrıca *Rafızi* deyimi, muhtemelen

---

698. **Watt**, age. s.73.

750'den sonraya kadar kullanılmadı. O dönemden önce, *Rafd* kelimesinin kullanılışı henüz erkendir."[699]

Kuşkusuz, **Watt**'ın çizdiği çerçevede düşünürsek, kendisine hak verdiğimiz noktalar elbette vardır. *Sebeilik* denen bir akımın varlığı bunlardandır. Ancak, **İbn Sebe**'nin yakılmadığı veya cezalandırılmadığı konusundaki düşüncelerine katılmak mümkün değil. Çünkü, eğer **Ali** zamanında *Sebeilik* adı altında bir şey varsa ve bu da bir şekilde Ali yandaşlarına (yanlış yere de olsa) mal ediliyorsa; İslam şeriatına son derece bağlı olan Ali'nin bu tür zararlı fikirleri bertaraf etmesi (zor yoluyla veya barışçıl biçimde) kaçınılmazdır.

Keza, *"Rafd"* sözcüğünden türeyen *"Rafızi"* kavramının yorumlanmasında **Watt** gibi düşünmediğimiz için, bu akımın 750'lerden sonra değil; ta Peygamber döneminden beri var olduğu yolundaki tezimizi yineliyoruz.

Öte yandan, *Sebeiyye*; Osman ve Muaviye'ye karşı Ali cephesindeki muhalefetin içinde bir akımsa, "köprüden geçerken sırt sırta değmiş" misali, aralarında diyalektik ve nesnel bir temasın olması gerekir. Böyle bir temasın öznel düzlemde ve fiziksel yanıyla, **Ebu Zer**'in içinde olduğu *Hamse-i Eytam* aracılığıyla olabileceğini daha önce zaten belirtmiştik. Bizce, *Sebeiyye* Şii fikriyatı olamaz; olsa olsa Alevilik fikriyatının başlangıç kodunu taşır. Ali Şiası, görece orta kesim ve aristokratların temsilcisidir; eylem anında tereddütlü, yer yer işbirlikçi ve uzlaşmacıdır. *Sebeiyye* ise; hayalperestliği, eylemciliği, kitlesel tabanı ve ütopyasıyla devrimcidir. O, radikal bir halk hareketidir. Zaman zaman *Hariciler* ya da *İslam* adıyla ortaya çıksa bile bu, o devrimci damarın niteliğini değiştirmez.

Watt'ın, Şiilik ile bağlantı düzleminde inkâr ettiği Sebeiyye fikriyatı, Muhtar hareketinde de karşımıza çıkıyor. Ebu Mıhnef rivayetinde, **Şebes bin Ribbi**'nin Muhtar hareketinden *"Sebeiyye"* şeklinde söz ettiğini söylüyor.[700] Bu önemli bir ipucudur.

---

699. **Watt**, age. s.59-88.

700. **Taberi**, *Tarih*, c.6. s.25'ten aktaran **Onat**, age. s.103. **Onat**, bu deyimin Muhtar hareketini karalamak amacıyla kullanıldığını; muhtevası hakkında kesin bir şey söylemenin mümkün olamayacağını da belirtiyor.

Ancak meseleyi daha iyi irdelediği görülen **Wellhausen**, Sebeiyye akımı konusunda daha emin konuşmaktadır. O, şu saptamayı yapıyor: "Baskı altındaki halk tabakaları ile bağlantı kurunca Şia, milli zeminini kaybetti. Bağlantının harcı İslam'dı. Ama bu, eski İslam değil, yepyeni başka bir din idi.

Bu, **Muhtar**'ın da dahil bulunduğu "karanlık bir sapık inanç", bilinen adıyla *Sebeiyye*'den neşet etmekte/doğmadaydı. Bunlar şimdi, Şia'nın Sünniliğe karşı genelde daha reddedici bir tavır takınması ve Sünnilik ile farklarını kesin olarak belirtmesi sebebiyle, geniş çevrelerde üstünlük kazanan bir doğrultu tutturdular. Sebeiyye'ye, *Keysaniye* adı da verilir. **Keysan**, Mevali'nin başı idi. Eğer o zaman dahi Sebeiyye akımının da başı idiyse, bundan Sebeiyye akımının Mevali ile aynı olduğu anlamı çıkabilir... Sebeiyye'nin başlangıcı, **Ali** ve **Hasan** dönemlerine kadar geri gider..."(701)

Wellhausen, hem **Watt**'ı çürütecek bir tez ileri sürüyor hem de olayın candamarını yakalıyor. Şöyle ki: **a**) Baskı altındaki halk tabakaları ile bağlantı kurulmuş ve Arap milli zemini yitip gitmiş. **b**) Muhtar, harcı İslam ama gerçekte yepyeni bir din olan bir sapık inancın içinde yer almış. **c**) Bu yepyeni din ve sapık inanç, Sebeiyye'den doğmuş. **d**) Sebeiyye akımı, Ali ve Hasan dönemine kadar uzanmıştır.

Başından beri söylemeye çalıştığımız şey doğrulanıyor:

Sebeilik; **İbn Sebe** gibi, bir tarihi kişilik gerçekte yaşamış olsun ya da olmasın, "Eşitlik, adalet ve özgürlük!" fikriyatının başlangıç noktasıdır ve Ali cephesinde ortaya çıkmış; **Ali** adına hareket ederken, bizzat Ali ve Şiası tarafından imha edilmiştir. Ancak bu akım, **Osman**'a karşı muhalefet cephesi içinde kalmamış; Ali'nin çizmek istediği düzen içi çerçeveye sığmamış, bu kez, *Haricilik* biçiminde dışarı taşmıştır. Zaman zaman Şia fikriyatı ile teması olmuşsa da, esas olarak Haricilerin eylemci ve eşitlikçi geleneğinde yaşatılmış; **Hucr bin Adiyy** hareketinde belli belirsiz ortaya çıkmış, **Muhtar el Sakafi** hareketinde

---

701. **Taberi**, *Tarih*, c.2. s.646-647-651; **İbn-ül Esir**, *Ensab*, c.3. s.330 ve Z.D.M.G. 1884, s.391'den aktaran **Wellhausen**, age. s.147-149.

mecrasına oturmuştur. Yani İslam'ı reddeden, ona karşı yepyeni bir inanç oluşturan; esas olarak yoksulları korumayı ve eşitliği programına alıp uygulayan, insanları milletlerine değil toplumsal (sınıfsal) konumlarına göre ayıran bu fikriyat, *Alevilik* tohumudur. Devrimci damar, nihayet Mevali denen baldırı çıplaklar ve köleler şahsında sahibini bulmuştur.

Wellhausen, bu bağlantıyı çok iyi vurgular: "Bu Sebeiler, garip dinleri dolayısıyla kabilelerin çoğunluğuyla anlaşmazlık halindeydiler..." Yani Arap egemenliğine büyük bir darbe vurulmuş;(702) o zamana kadar var olan kabileci, Arap-İslam aristokratları ve toprak sahipliğine dayalı baskıcı düzen hemen tümüyle altüst olmuştur. **Wellhausen**, "Şiiliğin (bize göre Alevilik düşüncesinin) Mevali'ye aktarılması, dünya çapında bir olaydır" derken yerden göğe kadar haklıdır. Keza, **Cahen;** "Muhtar'ın önayak olduğu bu eşitlik düşüncesi, aslında vakitsiz olmakla birlikte, geleceğin de göstereceği üzere, Araplara özgü bir hareketin evrensel bir uygarlığa dönüşmesini sağlayacak bir çıkış noktası olmuştur"(703) değerlendirmesini yaparken de doğru çizgidedir.

Ancak **Watt**'ın, meseleyi sadece *Şiilik*; **Wellhausen**'ın ise *İslamiyet/Şiilik* temelinde tanımlaması bizce yerinde değildir. Şiilik tanımının muğlaklığından kaynaklanan bir eksikliktir bu.

Wellhausen, artık mecrasına oturan devrimci damarın sahibini bulduğu bir ortamda, geçmişle gelecek arasındaki bağı keşfetmekte de gecikmez: "Muhtar el Sakafi, onlarla (eşraf ve zenginler ile Ali Şiası-F.B.) mücadelede kendisini tamamıyla *Mevali* (yoksullar) ve *Sebeiyye* (eşitlikçi akım-F.B.)'nin kollarına atmaya zorlanmış oldu. Mücadele onun yenilgisiyle bitti ve Irak'taki Mevali, siyasi bakımdan öldürüldü. Ancak hicri 66/67 (m. 686-687) yılının rüya kadar güzel hatırası bunların içinde sönmedi ve partilerinin kalıntısı, karanlıklar içinde varlığını sürdürdü. Bu kalıntı, uzun bir süre sonra, *İrani milli kudretin yurt edinmiş olduğu Horasan ile bağlantısını kurdu.* Orada

---

702. **Wellhausen,** age. s.146-148.
703. **Wellhausen,** age. s.155; **Cahen,** age. s.40.

Arap hakimiyetini silip süpüren fırtınayı körükledi. Böylelikle Muhtar, **Ebu Müslim Horasani**'nin *öncüsü olmuş oldu...*"[704]

Anlatılanların ışığında, **Muhtar el Sakafi** ile **Ebu Müslim Horasani** arasındaki köprüde; Ali Şiası'nın katkısı ve etkisi olduğu söylenebilir mi? Ya da, belli bir ölçüde etkileşim olsa bile, bunda Ali'nin pençesinin izini veya Şiilik damgasını bulmak mantıklı mı? Hele hele, köklerini arayıp duran Kürt Alevilerinin; yanlış yere, "Horasan Türktür, **Ebu Müslim** de Türktür; eh, biz de Horasan'dan geldiğimize göre, asıl Türkler biziz" demelerine ne buyrulur? Halbuki, Kürt **Ebu Müslim Horasani**'nin devraldığı fikriyat, **Muhtar**'ın tohumunu ektiği ilk Alevilik'te vardır. Günümüz Aleviliğinin kökenindeki fikriyat ise, Türklük'ten uzak olup Horasan'da gelişmiştir. Bunu sonraya bırakıyoruz.

Sözün özü, **Muhtar** hareketi; *Alevilik* fikriyatının, tabana oturuşunu temsil eder; *Şiilik* çizgi ve motiflerinden uzaktır. Dolayısıyla, **Muhtar** hareketi, *"Şii veya ilk Şii olarak tanımlanamaz.'*[705]

---

704. Age. s.156. Daha ayrıntılı bilgi için, bkz., **Faik Bulut**, *Ebu Müslim Horasani: Bir İhtilalcinin Hikâyesi*, Su yay., 1999, İst.

705. **Onat**, age. s.113-114.

V. İLK ALEVİLİK OCAĞINDA SINIFLAR VE FİKİR HAREKETLERİ

"Ey millet! Bir Mevali'den kadı oldu/
Artık kıyamet koptu!..." **Kûfeli bir Arap şairi**

A) Aleviliğin Kökü Mezopotamya'dadır.

Mezopotamya'nın diğer adının, *"Verimli Hilal"* olduğu herkesçe bilinir. Bu adlandırma, sadece Dicle ve Fırat gibi iki nehir arasında kalan sulu arazi ile *el Sevad* denilen verimli kara toprakların varlığından kaynaklanmıyor. Aynı zamanda bir kültür ve uygarlıklar mozaiği, halkların doğurgan dölyatağı olmasından da ileri gelen bir adlandırmadır.

Mezopotamya'yı yalnızca, Irak'ın şimdiki sınırları içinde görmediğimizi belirtmek isteriz. O; Suriye, Ürdün, Anadolu, İran'ı içine alacak genişlikte; Akdeniz, Yunan, Mısır ve Hint uygarlıklarıyla etkileşim içindedir. Bu arada Ortaasya ile Yemen-Habeşistan arasındaki geçiş noktasını da oluşturmaktadır.

Mezopotamya; Sumer, Elam, Akad, Keldani, Hurri, Hitit, Guti, Mittani, Subartu, Kassit, Arap, Acem, Kürt, Türk gibi birçok kavime yataklık etmiş; onların kültür kavşağında akla hayale gelmeyen sentezleri bağrından çıkarmıştır. Bu yanıyla Mezopotamya, *Alevilik* fikriyatının ilk ocağı, ilk yatağı sayılır.

Alevilik ateşinin; neden Ortaasya'da değil de, Mezopotamya ocağında alevlendiğini, ilk tohumun neden burada filizlenip ser-

pilerek Horasan'a kadar dal budak sardığını anlamak için, İslam'ın ilk yüzyılının sonlarıyla ikinci yüzyılının başlarındaki iki İslam şehrini yakından incelemek gerek. Bunlardan biri, Kûfe; diğeri ise Basra'dır.

a) "Kabile Gettoları Merkezi" Kûfe

Halife Ebubekir zamanında, kabile düzenine dönmek isteyen çoğu Yemenli, bir kısmı da Körfez (Bahreyn, Umman vs) ahalisinin "**el Ridde**" adıyla bilinen başkaldırıyı başlattığını yazdık. Kabileler, İslam'ın kılıcına dayanamayıp yenildiler. İslam devletinin şartlarına teslim oldular. Bunlara, İslam'dan dönenler anlamına gelen, *"Ehl-ül Ridde"* lakabı verildi. Sanki bir kara leke, bir suçlu damgası gibi taşıdılar bu adı. Nereye gittilerse, karşılarına olumsuz yönde bu lakap çıktı.

Halife Ömer devrinde, İslam, doğuya doğru sefer ilan etti. Arapların *"el Esedan"* (iki koca Aslan) olarak niteledikleri iki rakipten biri olan Sasani (diğeri Bizans) devletiyle kesin hesaplaşmaya gitmek kaçınılmazlaştı.

Ömer'in kahramanca savaşacak gözü pek askerlere acil ihtiyacı vardı. Bu ruh ve özellik de "*Ehl-ül Ridde*" lâkabıyla anılan Yemenlilerde fazlasıyla bulunuyordu. Fakat anılan kabileler; ne Irak'a yerleşmek, ne de İran ordusuyla savaşmak niyetindeydiler. Çünkü, yenilip teslim olmuş olmalarına rağmen, İslam devletine küskündüler. Ayrıca, Hicaz merkezli İslam toplumu (Şurefa) da, onların savaşa katılarak ganimete ortak olmalarına taraftar değildi. Bu yüzden, ilk halife **Ebubekir**, askere almayı bir imtiyaz kabul ederek, *"Ehl-ül Ridde"* ile *"Gerçek Müslümanlar"* arasında ayrım yapıyordu. **Ömer**, bu konuda daha pratik davrandı. 634 yılında Irak'ın fethi girişimleri sırasında askerleri bozguna uğrayınca, savaşa katılmak ve Mezopotamya topraklarında yurt kurmak için aranan şartın pergelini genişletti. *"Ehl-ül Ridde"* (dönekler) ve *"El Şurefa/ el Müminun"* (müminler) ayrımı yerine, hangi kesimden olursa olsun, Arapların bu işe katılmaları yolunda çağrı yaptı. Öyle ki, Arap kökenli olup henüz Müslümanlığı kabul etmeyen kabileler de savaşa

katılıp pay alabilecek, Irak'ın verimli topraklarında yurt kurabilecekti.(706)

İlkin *Bacila* kabilesi bölgeye yerleşti; ardından *Tamim* ve *Tayy* kabileleri iskân sömürgeciliğine başladılar; derken, *Dabbi, Kındi, Kinani, Ezd, Bekr* (Bunların bir kısmı *el Ridde* savaşlarına katılmamıştı) gibi kabileler sınır boylarına yerleştiler. Bu arada Medineli Kureyş aristokratlarından yöneticilerle bazı tüccarlar da şanslarını denediler.

Açılan kampanya sonucu ilk elde toplanan 4000 savaşçıdan 3000 süvari, Yemen ve Mekke yakınındaki Sarat bölgesindendi. Ayrıca Necd ve Irak arasındaki farklı bölgelerde 7000 kişi toplandı. İzleyen dönemde 12 bin kişi daha Kadisiye bölgesine gitti. 637'de Kadisiye savaşı olurken, Kûfe'yi garnizon kent olarak kullanıp yerleşenlerin sayısının 30 bine ulaştığı rivayet ediliyor.(707)

Ancak, yerleşim sırasında da kabilecilik zihniyeti ağır bastı. Her oymak veya kabile, kendine en uygun yeri seçiyor; başkasını arasına almıyor, yine kendine ait cami veya benzeri bir ibadet yeri inşa ediyordu. Bu ise, **Halife Ömer**'in arzuladığı bir gelişme değildi. Çünkü cami, **Ömer** açısından; merkezi hükümetin yerel güçleriyle kabileler üzerindeki kudret ve denetimi anlamına geliyordu. Böylesine stratejik bir işlevi olan cami ve çevresinin, kabile bölünmelerine alet edilmesi; aynı zamanda merkezkaç güçlerin merkeze karşı koyması demekti.(708)

Bizce, Halife **Ömer**'in mescid (cami) ile meydan'a, stratejik bir önem atfederek yerel güçleri *cami+meydan+qasr* (hükümet konağı) üçlüsüyle denetlemeye çalışması, İslam devleti açısından son derece zekice bir planlamadır. Devlet ile dinin bütünleşmesi bakımından hayati bir konudur. Aynı zamanda, her şeyin merkezine cami'yi yerleştirme politikası, Kûfe gibi taşra bölgelerinde İslam'a karşı çıkan grupları (*Rafıziler/Aleviler,*

---

706. **Jan-Olaf Blichfeldt**, *Early Mahdism (Erken Dönem Mehdiliği)*, s.18-27, Leiden, 1985.

707. Age. s.27-29. Yazar, bu verileri **Taberi**'nin *Tarih* adlı eserinin birinci cildi 2165-2483 arasındaki sayfalara dayandırıyor. Ayrıca **Belazuri**'nin *Futuh-ül Buldan* adlı eserinin ilgili kısımlarına gönderme yapıyor.

708. Age. s.29-31.

Karmatiler/Batıniler ve benzerleri), camiye karşı da bir tutum içine sokmuştur. Bir ibadet yeri olması gereken cami, birçok toplumsal/siyasal işlevi bir arada görmesi yüzünden, İslam'a karşı başkaldıranların gözünde devletle özdeşleşmiş/özdeşleştirilmiştir. Bu bakımdan, ayaklanma hazırlığı ve işgaller sırasında ilk hedeflerden biri camidir. Ya orası işgal edilip bir siyasi kürsü gibi kullanılacak ya da hükümetin kalesi gibi görülerek fethedilecektir.

Kûfe'nin kurulmasında dönüm noktası, 638-643 yılları arasıdır. İlk yerleşimcilerden sonra bir süre istikrar kazanan şehir, Arap olmayan kırsal kesimden insanların akınına uğradı. **Belazuri**'nin tahminlerine göre bu sayı 20 bine; **Yakut**'a göre 40 bine yükseldi. **Ali**'nin, Sıffin savaşı ve Haricilere karşı savaşlarda sırf Kûfe'den 57-60 bin arasında kişiyi topladığına bakılırsa, 670 yılındaki Kûfe'nin nüfusu 60 bini erkek, 80 bini de kadın ve çocuk olmak üzere yaklaşık 140 bin kişiydi.(709)

Kûfe'deki kabile yapısı, benzeşik olmaktan uzaktı. Bir kere, hemen hepsi akıncıydı; ister İran ile sınır boylarında, isterse Irak'ın fethi sırasındaki tüm savaşlara katılmışlardı. Ayrıca, Kûfe'deki Yemenli kabileler küçük bir azınlıktan ibaretti. Mudar kabileleri; eski Bedevi kökenli Temim ve Esed boylarından gelmiş olup, Hicaz bölgesindeki aşiretlere bağlıydılar. Dolayısıyla, kent içinde tam anlamıyla kabile (*Barara*) ile gevşek yapısıyla kabilemsi (*Hiyara*) bağlara dayanan iki ayrı topluluk vardı. Bu durum, kent içinde kendine özgü bir örgütlenmeye de yol açtı. 30 yıl boyunca, Kûfe, yedi ana bölgeye (semte) ayrıldı. Her semt bir kabileye aitti; evleriyle ve camileriyle takviye edilmiş(710) kurtarılmış bölgelere veya gettolara benziyordu Kûfe.

Kabile örgütlenmesi; yedilik (*asba'*), onluk (*aşra*) ve daha küçük birim olan "*arafa*" temeline dayanıyordu. Özellikle "aşra" biriminin savaşçılar (*muqatile)* ile yakın ilgisi vardı. Böylesi bir örgütlenme tarzının, kentteki kültür ve politika üzerinde derin izlerinin olması zorunludur. Kent içindeki Mekkeli Kureyş (*Muha-*

---

709. Age. s.33-34.

710. **Taberi**'den naklen age. s.34-35.

cir), Medine yerlisi (*Ensar*) ile "*Ehl-ül Eyyam*" (Yermuk ve Kadisiye savaşına katılan muharip gaziler-F.B.) diye anılan bir kesim vardı ki, geçimlerini devlet maaşıyla temin ediyordu.(711)

Savaşlara ilk katılanlara "*Savabık*", sonradan gelenlere "*Rawadif*" deniliyordu. Ayrıca "*Ehl-ül Qadisiyye*" adıyla Kadisiye savaşına katılan "*murteddun*" (İslam'dan dönen Ehl-ül Ridde) ile "*ğayr murteddin*" (dönmeyenler) ayırımı yapılıyordu.

El Sevad adlı verimli toprakların işletilmeye başlanmasıyla birlikte; çiftlikler kuruldu ve köleler çalıştırıldı. Yanı sıra, kırsal kesimdeki verimli topraklarda çalışan yoksul köylüler vardı. Bunların bazısı, kente göç etmek suretiyle ağır vergilerden kurtulmayı umuyordu. Sasani imparatorluğunun çökmesiyle birlikte, savaş esiri olarak kente getirilmiş (ezilen halklardan) *Mevali* vardı. Bunlar da üç kısımdı: Çoğu İranlı olmakla birlikte, aralarında Hindistanlılar, Türk, Kürt, Kafkas kökenliler ve başka inançlardan olan Araplar da bulunuyordu. Arami kökenli (Süryani, Asuri) köylülerin yanı sıra az sayıda da olsa Yunanlı ya da Ruma (Bizanslı) bile rastlamak mümkündü.

Araplar kesinlikle aristokrat, efendi ve eşraf tabakasını oluşturuyor; hukuki bakımdan sahip oldukları imtiyazları kıskançça koruyorlardı. Siyasi bakımdan kabilelerin meşrebine ve eğilimine göre birçok partiye/ fırkaya ayrılmışlardı. En önemlileri *Ali Şiası* idi. Ancak Ebubekiriyye, Ömeriyye ve Osmaniyye, Nisebiyye (Muaviye yandaşlığı) adı altında ilk üç halifeden yana tavır koyup **Ali**'ye karşı çıkanlar da vardı.

Bu noktada belirtmek gerek: Bizans egemenliğindeki Suriye ile Sasani egemenliğindeki Irak arasında sürekli bir çatışma yaşandı. Bunun ekonomik, kültürel, toplumsal, ideolojik ve siyasal yansımaları oldu. Çatışmanın bir boyutunda anılan etkenler vardı. İslam yönetimi sırasında bu, kabile-merkezi devlet (dolayısıyla Kureyş aristokrasisi) çatışmasına dönüştü. Ardından Haşimi-Emevi çatışmasında taraf tutmaya kadar vardı. **Osman** ile **Muaviye**, Şam ve Arap yarımadasının temsilcileri sayıldılar. Gerçek de bu yöndeydi.

---

711. Age. s.36-39.

Her ikisine de karşı çıkan **Ali** ise, taşranın temsilcisi olarak algılandı. Gerçek böyle olmasa bile; Ali, Mezopotamya ahalisinin gözünde, kaybedilmiş İran döneminin şaşaası ve haklarının savunucusu idi. Bu yanıyla **Ali, Ali** olmaktan çıkarılmış; başka bir umudun adı oluvermişti. Fakat bu umut, Sıffin savaşı ve Hariciler hareketiyle birlikte yıkıldı. **Hasan**'ın hilafeti teslim etmesinden sonra ise tümüyle kargaşaya dönüşerek daha da içselleşti; Mezopotamya genelinde bir sınıf kavgasına dönüştü. *Alevilik, Şiilik, Haricilik, Sebeilik* ve benzeri akımlar bu kargaşa içinde kendilerine bir yol bulmaya çalıştılar.

Mevali, yani köleler ve boyunduruk altındaki halk mensupları, azad edilmiş olsun veya olmasınlar, genelde bağımlı bulundukları kabile ve aristokratların istekleri doğrultusunda tutum takınıyor; hattâ savaşa gidiyorlardı. **Taberi**'nin **Ebu Mıhnef**'in rivayetine dayanarak verdiği rakamlara bakılırsa, Sıffin savaşı öncesinde Kûfe'nin nüfusu 57 bin idi ve ayrıca 8000 köle bulunuyordu.(712)

Kentin kabileler üstü bazı isimleri vardı. Bağnazlık derecesinde dindar, bir o kadar da militan *Kurra* (Kur'an hafızı, duahan) tabakasından da söz etmek gerek. Bunlar pasif birer Kur'an ezberleyicisi olmaktan ziyade, her siyasi partinin gönüllü ajitatörleri, örgütleyicileri, propagandacıları ve anketörleri durumundaydılar. Bağlı bulundukları parti veya yönetimi, şeriat açısından meşrulaştırmak veya aleyhte çalışmak da Kurra'nın işiydi. Bu bakımdan kendi içlerinde bütünlük oluşturmuyor; ortama göre sıkça saf değiştiriyor ya da kendi aralarında habire bölünüyorlardı. Zaman zaman bir uçtan diğerine savrulabiliyorlardı. Mesela, **Ali**'nin halk arasında paylaştırdığı *feyy* gelirlerinin eşitliğine kızıp ayrılanlar olduğu gibi, Ali'nin bir başka seferde herkese eşit değil de dereceli paylaşım yaptığı bir uygulamada "*eşitlik*" adına küsüp **Muaviye**'ye gidenler de olmuştur.

---

712. Age. s.40. Ayrıca bkz. Dr. **Salih Ahmed el Ali**, *El Tanzimat-ül İctimaiyye ve'l İktisadiyye fi'l Basra fi'l Qam-il Evvel-il Hicri (Hicri Birinci Asırda Basra'daki Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenmeler)*, s.73, Beyrut, 1969.

Kurra'nın sadece bağnaz dindar olmayıp, aynı zamanda kırsal alanda gezip duran köylüler olduğu yolundaki rivayetleri de akılda tutmak gerekiyor.(713)

Şehirdeki politik kültürü de kısaca özetleyelim:

İslam'ın dördüncü yüzyılı boyunca Kûfe'nin siyasal-kültürel tarihinin üç önemli dönemi vardır. *Birinci dönem*, Kadisiye savaşıyla başlayıp **Osman-Ali-Muaviye** çatışmasıyla devam eden ve ayaklanmalarla zirveye tırmanan politik dönemdir ki; bu, 767 yılında sona erdi. *İkincisi*, 767-864 yılları arasında gerçekleşen kültürel dönemdir. *Üçüncüsü ise*, 861-961 arasında meydana çıkıp günümüze kadar süren ideolojik dönemdir ki; bir adına *Şiilik* denilebilir. İlk iki döneme damgasını vuran olgular, kabilecilik ile Peygamber'in kurduğu ilk İslam modelidir.(714)

Fakat biz, bu noktada, Şarkiyatçı **Blichfeldt** gibi düşünmek zorunda değiliz. Sözgelimi 767'ye kadar olan dönemi, birçok fikir akımının yanı sıra *politik Alevilik fikriyatının* filizlenme ve harmanlanma dönemi olarak adlandırabiliriz. Burada tipik halk hareketleri ve onun ideolojisi vardır. Siyasi program billurlaşmış olmaktan uzaktır. Ancak, "*zayıfları korumak*" sloganı; bilumum köleleri, ezilen halk mensuplarını ve köylüleri harekete geçirip devrimci potansiyele yepyeni bir ufuk açmıştır. İkinci döneme daha çok *Alevilik düşüncesinin harmanlanması ve mayalanması* olgusu damgasını vurmuştur. Zaman zaman iktidarı hedefleyen geniş çaplı ayaklanmalarla başlamış ve giderek sınıfsal tabanına oturmuştur.

b) "Köle ve Mevali Cenneti" Basra

Basra'yı Kûfe'den ayıran en önemli özelliklerden ilki, burada yaşayan Temim, Bekr ve Abdülkays gibi kabilelerle Arapların çoğunlukta oluşudur. İkincisi, bu kabilelerinin, *"el Ridde"*

---

713. Age. s.82. **Wellhausen**'ın bilinen tanımı dışında Kurra'nın farklı yorumları için, özellikle bkz. **G.M. Hinds**, "*Kufan Political Alignement and Their Backround in the Mid-seventh century*", *International Journal of Middle East Studies*, vol.II. (1971) ", s.357; **M.A. Shaban**, *Islamic History*, p.51-54, A.D.600-750, *A New Interpretation*, Cambridge, 1971.

714. Age. s.71.

savaşlarında devlete başkaldırmamalarına rağmen, merkezi devletin yanında savaşlara katılmayışıdır. Üçüncüsü ise, kabile yapısının daha benzeşik/homojen bir durum sergilemesidir.[715]

Arap-İslam adına, Basralıların sınır boylarında veya İran içlerinde yaptıkları akınlar sırasında esir edip köleleştirdikleri insan sayısı bir hayli kabanktır. Örneğin **Rabi' bin Ziyad el Harisi** komutasında tam 30 ay süren İran seferi sırasında 40 bin kadar esir elde edildiği kaydedilir. Sicistan'ın her yıl ödemek zorunda olduğu 1000 köleyi, bu sayının dışında tutmak gerek.[716]

Köleleştirilen bu esirler ganimet malı sayılmış olup; devlet beşte birine el koyuyor, geri kalanını savaşçılar arasında paylaştırıyordu. Bunlar, esasta Sasani askeri olduklarından, azad edilerek Arap milis ve askerlerinin eğitiminde kullanılıyordu. Bazısı İslam ordusunda yeniden askere alınıyor, çok azı da muhtemelen ticaret, zanaat ve ev işlerinde çalıştırılıyordu.[717]

Başlangıçta İslam devleti; esir alıp köleleştirdiği insanları azad ediyor veya köle pazarlarında satıyordu. Çünkü geniş fetihler sırasında onbinlerce insan esir alınıyor, köylüler köleleştiriliyor; ya da fethedilen ülkelerdeki ezilen kesimler (köle, asker, köylüler vs) efendilerinin ölümüyle birlikte birdenbire serbest ve hattâ başıboş kalıyor, ister istemez "*Allah adına kurtuluş va'deden*" İslam'a sığınıyorlardı. Henüz oturmamış İslam devletinin bunları istihdam edip besleyecek kapasitesi olmadığından; ya belli bir kısmını alıp satıyor ya da özelleştirme yoluna gidiyordu. Yani evlere ve aristokratlara hizmetçi/uşak olarak veriyordu.

---

715. Age. s.34.

716. Konuya ilişkin bilgilerin çoğu **Belazuri**'nin "*Futuh-ül Buldan*" ile "*Selam*" adlı iki eserinden alıntılandı. Ayrıca, özellikle Basra üzerine inceleme yapıp aynı kaynaklara dayanarak ayrıntılı bilgi veren Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim görevlisi Dr. **Salih Ahmed el Ali**'nin kaleme aldığı *El Tanzimat-ül İctimaiyye ve'l İktisadiyye fi'l Basra fi'l Qarn-il Evvel el Hıcri (Hicri Birinci Asırda Basra'daki Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenmeler)* bkz, 2. baskı, Dar-ül Talia yay., 1969, Beyrut.

717. Dr. **Salih Ahmed el Ali**, age. s.64-65. Sasani ordusunun durumu için bkz. **A. Christensen**, *L'Iran Sous les Sassanides*, p.130; **C. Huart et L. Deport**, *L'Iran Antique*, s.362.

Ne zaman ki **Ömer**'in ortaya attığı garnizon kent (*mısr*) ve işgal bölgelerinde kolonizasyon (*İskan sömürgeciliği*) projesi ete kemiğe büründü, o zaman tarım, sanayi ve ticarette canlanma başladı ve kol gücüne ihtiyaç duyuldu. Basra da, bu bakımdan kölelerin yoğun olduğu bir kent haline geldi.

"Köleler meta/eşya gibiydi. Efendisi, onun üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahipti. Kölesini istediği gibi cezalandırabilir; o öldükten sonra malına el koyabilir veya suç işlediğinde diyetini (bedelini) ödeyebilirdi. Köle, sahibinin izni olmaksızın savaşa katılamazdı ve katıldığında ise, efendisinin bulunduğu taraftan başka bir yerde olamazdı."(718)

Köle varlığının yoğunluğu, o dönem İslam hukukçularının günlük meselelere eğilmelerini; olayı görüştükten sonra, gerek yargı makamı, gerekse şeriat açısından fetva vermelerini zorunlu kılmıştır.

Şöyle ki:(719)

• Hanbeli mezhebinin kurucusu **Ahmed bin Hanbel**, "Kölenin efendisinden kaçması halinde, eli kesilir" demiştir. Devlet, kölenin kaçması ve yakalanmasından sorumlu olmadığından, bu konu hayli tartışmalı geçmiştir. Aralarında Hanefiyye mezhebinin kurucusu **İmam Ebu Hanife**'nin de bulunduğu Kûfe âlimleri, kaçan köleyi ilk üç gün içinde yakalayan herkese 40 gümüş dirhem mükâfat verilmesini kararlaştırırlar. **İmam Şafii**, kaçan kölenin rastgele biri tarafından yakalanmasına karşı çıkmış; Maliki mezhebi kurucusu da, bu işin, erbabına bırakılması yolunda fetva vermiştir.

• Efendisini döven köle, 100 kere kırbaçlanır ve Müslümanlıktan (eğer bu dine geçmişse) çıkarılırdı. Çünkü, Peygamber zamanında da yaşanan örnek olayda, Hz. Muhammed'in emri üzerine benzer ceza verilmişti.

---

718. **S.A. el Ali**, age. s.66.

719. Verilen örneklere ilişkin İslam hukukuyla ilgili kaynaklar için bkz. **Ahmed bin Hanbel**, "*El Müsned*" (cilt 5), **Ebu Hanife**'nin "*El Asar*" ve "*Mesanid*", **Ebu Yusuf**'un "*El Asar*" gibi eserleriyle altı kitabı bir araya toplayan "*Kutub-ül Sihah el Sitte*" diye bilinen, Kur'an'dan sonraki en muteber şeriat kaynaklarının çeşitli konular hakkındaki hükümlerini içeren *Muftah-u Kunuz-ül Sunne.*

• Kölenin şarap içmesi ve zina yapması halinde, efendisi ona şeriata göre ceza verebilir (kırbaçlatma vs). Ancak hırsızlık durumunda, sahibi değil devletin bir görevlisi el kesme işlemini yerine getirebilir.

• Her durumda, köle için, İslam hukuku açısından, "efendisi tarafından öldürülemez" yolunda bir kayıt vardır.

• Efendi, Müslüman olan bir kölesine "veled-i zina, piç..vs." diyemezdi; derse, kefaretini ödemek zorundaydı.

• Efendi ile kölesi arasındaki ilişkiye; ne devlet, ne de bağlı bulunduğu kabile karışabilirdi. Çünkü, kabile, kölenin işlediği suçtan ötürü ceza ödemekle yükümlü değildi.

• Köle, efendisinden izin almak kaydıyla, dört değil en fazla iki kadınla evlenebilirdi. Bu kadınlar hür veya köleler arasından seçilebilirdi. Kadının köle olması durumunda, çocuklar onun statüsüne tâbi olurlardı. Burada kölenin; hür kadınla evlenmesi, hukuki açıdan yarım ağızla kabul edilmiş olsa dahi, gerçek hayatta geçerli değildi. Hanefi mezhebi kurucuları, "Hz. Ömer'in, kölelerin hür insanlarla evliliğini yasakladığını" rivayet ederler. **İmam Şafii** ise, "Köle erkeğin, efendisi hür kadınla evlenemeyeceğini" belirtir.

• Köleler bazı mallara da sahip olabilirlerdi. Ancak köle kullanamazlardı. Kölenin malları, efendisinin sayılırdı.

• Efendi, kölesine Müslüman olmayı dayatamazdı. Sadece teşvik edebilirdi. Bu bakımdan köle, eski inancına devam edebilir veya başka bir dine geçerek gereklerini yerine getirebilirdi.

• Medeni haklar yönünden, köleler Müslüman olsalar bile, efendilerden daha aşağı bir statüde kabul ediliyorlardı. Örneğin; köle olduklarını belirten bir tasma/kolye taşırlardı boyunlarında. Hür Müslümanlar, dört kadınla; köleler ise azami iki kadınla evlenebilirdi. Köle kadının (cariye), boşandıktan veya kocası öldükten sonra, hamile kalıp kalmadığını anlamak için gereken bekleme süresi (iddet) iki ay idi. Hür kadınınkiyse üç aydı.

• Hacca gitmek ile Cuma namazı, köle için farz değildi.

• Köle birini öldürdüğünde; maktulün ailesi ya kölenin öldürülmesini, ya da efendisinden kan bedelini ödemesini isterdi. Yaralama durumundaysa, yaralananın konumuna göre diyet belirlenirdi.

• Köleler, mülkü sayıldıkları ailelerin mutlu ve mutsuz anlarını paylaşmak zorundaydılar.

• Cariyeler, ancak efendilerinden hamile kalırsa çocuklarının anası olarak kabul görürlerdi.

• Devlet, ganimetin beşte biri oranında, aldığı köleler üzerinde mutlak tasarruf hakkına sahipti: Onları, savaşçılara armağan niyetine sunabilir, köle merkezlerinde saklayıp, yeme içmelerini temin edebilir ve istediği işlerde (savaş, tarım işleri, konak hizmetleri vs) kullanabilir veya pazarda satabilirdi. Tüm bunlar karşılığında, devletin, her köleye verdiği aylık 3 gümüş dirhemi geçmezdi.

• Basra'nın hicri birinci asırdaki Divan kayıtlarında kölelere ilişkin herhangi bir veri olmadığından, o tarihteki sayıları hakkında açık bir bilgi yoktur. Yine de toplam nüfusun sekizde birini oluşturdukları yolunda bazı bilgilere rastlanabiliyor.

İslam âlimlerinin fetvalarına dayanılarak her evde hizmetçi/uşak niyetine bir köle kullanılması gelenektendi. Yoksul olan aileler köle sahibi olamazlardı ki, bu da maddi olanaksızlıklardan ileri geliyordu. Ama her zengin ve aristokrat, hizmetinde sayısız köle çalıştırabilirdi. Sözgelimi, dönemin aristokratlarından **Abdullah bin el Esbahani**'nin 400 kölesi vardı. **Ubbad bin Ziyad**'ın ise, 2000 kölesiyle birlikte Merc-i Rahıt çatışmasına katıldığı rivayet edilmiştir.

Devlet kölelerinin çoğu, Basra bölgesindeki su kanallarının açılmasında ve hükümet konaklarının yapımında çalıştırıldı. Bölge valisi zalim **Haccac**, iyi bir örgütleyici olduğundan, köleleri azad etmeyip, hükümet işlerinde kullandı. Köle satardı ve parasız hiçbir köleyi serbest bırakmazdı. Ayrıca devlet işlerinin olmadığı vakitlerde, bunları ücret karşılığı kiraya verirdi. Haccac'ın emrindeki köle sayısının 1000 kadar olduğu bildiriliyor.(720)

---

720. Dr. **S.A. el Ali**, age. s.72-73.

Köle azad edilmesi yolunda İslami kaynaklarda bazı tavsiyelerde bulunulmuşsa da, onların salıverilmesindeki ana etken ekonomikti: Yoğun köle çalıştıran efendi, son derece kötü koşullar altında çalışan, bakımsız kölelerin hastalanması ve ölüm nedeniyle mahvolması durumunda (ki çoğunlukla böyle oluyordu) büyük maddi kayba (ilaç, tedavi, cenaze masrafları) uğradığına inanıyordu. Ayrıca köleler maharetli (kalifiye) eleman olmadıklarından, sanayi ve zenaat gibi alanlarda çalışamıyorlardı. Eğitimleri için ek bir ödenek ile zaman gerekliydi. Ekonomik bunalımlar da kapıyı çalınca, efendi ve aristokrat kesim, duruma göre, onlarca köleyi "azad etmek" bahanesiyle sokağa atıyordu.(721)

Kölelerin böyle bir toplumsal çerçevede tutulması, zamanla onlarda bir sınıf bilinci oluşturdu ve ortak bir kültürün zeminini yarattı. İşte, Alevilik olsun; Şiilik veya Haricilik olsun; hemen tüm muhalif akımların yeşerdiği seralardan birisi de bu köle tabakası oldu.

Kölelerden sonra durumu en kritik olan kesim; Arapça *"el Acem"* diye bilinen, çoğunlukla İran kökenli ikinci sınıf insanların oluşturduğu toplumsal kesimdir. Arapça'da *"Acem"*; bilinmeyen, anlaşılmayan ve yabancı olan her türlü anlama geldiğinden, *"el Acem"* Arap olmayan herkesi kapsamaktadır. Acem tabakası, esir edilip köleleştirildikten sonra azad edilen; dolayısıyla köle sınıfından bir parmak üstün, ama Arap efendiden bir parmak aşağıda olan toplumsal bir konuma sahiptir. Kölelerin elini kolunu bağlayan kısıtlamalar, onlara getirilmemiş; ama efendilere tanınmış hakların hepsi de Acemlere verilmemiştir. Diledikleri işlerde çalışıp para kazanabilir, istedikleriyle evlenebilirler. Herhangi bir kabile veya şahsiyetin mevalisi (bağımlısı) olup, himayesine de girebilirler. Mevali ile efendisi (hamisi) arasındaki ilişkinin boyutları, İslam hukukunda açıkça belirtilmemiştir.(722)

---

721. **A. Zimmern**, "*Was Greek Civilisation Based On Slave Labour*", In Sociological Review, JWan. 1909.

722. Dr. **S.A. el Ali**, age. s.77. Burada Peygamber'in değişik anlatımlarla aktarılagelen bir hadisine yer verilebilir: "Mevlâ başka birisinin himayesine girmek isterse, önceki hamisinden izin almalıdır." (*Sahih-i Muslim*, c.1. s.442) veya **İbn Hanbel**'in naklettiği biçimiyle: "Kim ki mevlâsını terk ederse, Allah ona lanet etsin. Çünkü o, iman halkasını boynundan atmıştır." (*Müsned*, c.1. s.309-319, s.332.)

Azadlı Acem tabakasının serbestliğine konulan sınırlamaları şöyle sıralayabiliriz:

• *Mevlâ* ile ergin olmayan çocukları, bağımlı olduğu efendinin hükmü altındadır. Efendinin çocuklarının olmaması durumunda, bu bağımlılık ilişkisi, kendiliğinden en yakın akrabasına hukuki miras olarak kalır. *Mevali*'den kadınlar, evlendikleri erkeklerin bağımlı oldukları efendiye tâbi olmak zorundadır. *Mevlâ*, bağımlı olduğu kabilenin soyadını ve lâkabını taşımakla birlikte, yanına "*mevlâ*" deyimini eklemek durumundadır.

• Miras hukukuna bakılırsa, *Mevali* ile efendisi birbirinden kalan mirası devralabilirdi. Fakat şöyle bir şart koşulmuştur: Yakını garnizon kentinde olmayan kimse, mirasçı olamaz. Bu şarttan en çok Arap efendinin kazançlı çıktığı açıktır. Çünkü akrabaları kentlerde yaşayanlar genellikle Araplardı.

Halife Ömer'den konuyla ilişkili bir örnek verelim: **Ömer**, sadece Arap kökenli çocuğun miras almasını kabul etmiş; Mevali'yi böyle bir haktan mahrum bırakmıştı.[723]

• Mevali'nin efendisi/efendileri yanında savaşa katılması, "*Kölelik Sözleşmesi*" veya "*Azadlık Ahdi*" denen belgelerle kayda geçirilmiştir.[724] Mevali'nin bağımsız birimler halinde savaşa katılması ve serbest hareket etmesi, Kûfe'deki Muhtar el Sakafi olayıyla başlamış olup, izleyen yıllarda Horasan'da devam etmiştir.[725]

• Mevali, bağımlı bulunduğu aşiretin ekonomik faaliyetlerine de yardımcı olmak zorundaydı.

• Araplarla eşit konumda olmadıkları gibi, *Atiyye* (Ata) adı altındaki ücretten de yararlanamazlardı. Alanlar olsa bile, Araplara oranla gayet düşük bir seviyede idi.[726] İbn Zübeyr hareketi sırasında Mevali'den biât istenince, Mevali şairi **İbn Hurra** şöyle

---

723. Çeşitli kaynaklardan aktaran **El Ali**, age. s.78.

724. **Muhammed bin Habib**, *El Mıhbar*, s.346.

725. **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.153-246 ile *Futuh-ül Buldan*, s.423; **Taberi**, *Tarih*, c.2. s.1290.

726. **El Ali**, age. s.80.

dedi: "Ey İbn Zübeyr! Bunca kan döktük, sayısız adam öldürdük. Bunlar sadece senin tahta çıkman için miydi?" Daha sonra da şu beyiti söyledi: (Savaş zamanı) *geçince, Mevlâ baktı ki, yine azarlanmıştır/Yine açtır ve Halifeye bunu şikâyet etmektedir...*

• Basra'nın ilk yıllarında kabile hegemonyası söz konusuydu. Bu nedenle kabile himayesine giren Mevali (genelde bunlara Azadlılar anlamına gelen *el Saibun* adı verilirdi) sayısı hayli kabarıktı. Ancak devletin hakimiyet kurduğu Emevi devrinde, bu sayının azalmaya yüz tuttuğu görülür.(727)

Mevali'nin yanı sıra, Basra ahalisinin bir kesimini de Arap-İslam devletine teslim olan Sasani askerleri (subay, komutan, nefer vs) oluştururdu. Bunlar, savaş sırasında Araplarla savaşmadan topraklarını veya kalelerini teslim etmek üzere anlaşma yapmış kimselerdi. Dolayısıyla esir statüsünde sayılmıyor; Mevali muamelesi de görmüyorlardı.

Bu kesim; Basra'nın asayiş ve güvenlik işlerinde çalışıyor. "*Rızk*" ve "*Atiyye*"den yararlanıyordu. Kendi kültür ve eğitimlerini koruyabiliyor, bu çerçevede belli oranda örgütlenebiliyorlardı. "*El Esavira*" adıyla anılanlar, bu kesimin en kalabalık olanıydı. Ahvaz bölgesindeki Sasani kuvvetinin belkemiğini oluşturmuş; ancak, savaşta, Araplara karşı çarpışmadan teslim olmuşlardı. Militarist bir örgütlenme içinde olduklarından, Arap ordularıyla birlikte İran içlerindeki ve Horasan'daki istilalara katıldılar. Bunların da kendilerine özgü bir kültürü vardı. Sayıları yaklaşık 2500 idi. Bunlardan beşi (büyük rütbeli) Atiyye'den 2500 dirhem; 100 kadarı ise 2000 dirhem alıyordu.

Sasani ordusu dağıldıkça, "*el Esavira*" denen topluluğun sayısı da artmaya başladı. Sadece Fars kökenliler değil, İsfahanlılar ve Deylemiler de Basra'ya akın ettiler.(728) Sayı kalabalıklaşıp etnik köken çeşitlilik kazanınca, öncelikle güvenlik nedeniyle, hepsinin Basra'da yaşamasına izin verilmedi. Bir kısmı, Şam diyarına nakledildi; bazısı, Bizans ile sınır boylarına konuşlandırıldı ve belli bir bölümü de Antakya (Hatay) bölgesine gönderildi.

---

727. **El Ali**, age. s.82.
728. Age. s.83.

Basra'da kalanlardan bir grup Beni Saad, diğeri ise Temim ve benzeri kabilelerin himayesine girdiler. Basra ve Kûfe'deki siyasi gelişmelere karıştılar. Vali İbn Ziyad'ın azledilmesi, İbn Zübeyr hareketinin bölgede başlatılması, İbn-ül Eşas hareketinin desteklenmesi gibi Emevi karşıtı olaylarda önemli rol oynadılar.(729)

Bizce bu nokta incelenmeye değer. Yani İsfahanlı, İranlı ve Kürtlerle bir şekilde bağı olan Deylemi kökenli askerlerle, Kürt kökenli olduğu rivayet edilen Sasanilerin; Basra bölgesinden Şam diyarı, Bizans'a sınır olan şimdiki Güneydoğu Anadolu bölgesi ve Hatay'a yerleştirilmesi, günümüzdeki Aleviliğin çıkış noktaları konusunda fikir vericidir. Dikkat edilirse, Hatay ve Suriye'deki Aleviler *Nusayri*'dir. Şam diyarı-Antep-Maraş-Malatya-Urfa-Cezire hattındaki Aleviler ile Hakkari ve Irak Kürdistanı'ndaki Alevi oluşumlarının, anılan dağıtım sonucu ortaya çıkmadığını kim söyleyebilir ki?

Fars kökenli olup *"el Seyacibe"* adıyla anılan bir topluluk, Bahreyn ve Körfez'in aşağı kesimlerinden geldiler Basra'ya. Şarkiyatçı **Caetani** gibi bazı araştırmacılara bakılırsa, bunlar, Hint kökenli olup Hindistan yarımadası ve Doğu Hint adalarından gelmiştir. Bu topluluk Körfez bölgesi, Doğu Asya ile Hint Okyanusu arasında denizcilik yaparlardı. "*El Seyacibe*"; İslami deniz seferlerinde kullanılmanın dışında, daha çok hazine, cami, imaret, cezaevi gibi yerlerde istihdam edilir ve güvenlik dairesi içinde görevlendirilirlerdi.(730)

Basra'da, "*El Zıtt*" adıyla bilinen, kökeni tartışmalı; İranlı mı yoksa Sind ahalisi mi olduğu bir türlü belirlenemeyen bir kesime daha rastlıyoruz. Bunlar, bir süre için "*el Esavira*" adlı kesime katıldılarsa da, bu fazla sürmedi. Bir kısmı, MS. 671-672 yılında Antakya'ya nakledildi

Basra valisinin oğlu **Ubeydullah bin Ziyad** tarafından esir edilip (Ortaasya/Türkistan seferleri sırasında) Basra'ya getirilen 2000 kadar Buharalı Türkten de söz etmek gerek. Bunlar devle-

---

729. **Belazuri**, *Futuh*..., s.117-366-374-380; **Taberi**, c.2. s.2562-454'ten aktaran **El Ali**, age. s.84.

730. Age. s.85.

tin yanında kalıyor; "*Atiyye* ve *Rızk*" alabiliyorlardı. Genellikle devletin "*özel timleri*" gibi kullanılarak, toplumsal hareketleri ve başkaldırıları bastırmakla görevlendirilmişlerdi. Bu paralı askerler; Basralıların deyimiyle, "*el Buhariyye*" (Buhariler/Buharalılar) adıyla ünlenmişti.

Yezid'in ölümünden sonraki kargaşa ortamından etkilenen Buharalı Türkler, eski efendileri Ubeydullah bin Ziyad'ı korumayı reddedince, **Zalim Haccac**, bazılarını, Vasit bölgesine gönderdi. O zamandan beri, bir daha bu Buharalılardan ses çıkmadı. Ta ki Vasıt kuşatılıp boşaltılıncaya kadar. **Taberi**'nin rivayetine göre; kentten çıkarılanlar arasında bir grup Buharalı da bulunuyordu.(731)

İslam fetihleri sırasında yerleri yurtları yakılıp yıkıldığı için ortalıkta gezinip duran büyük bir göçmen kitlesi de Basra'ya akın etmişti. Bunlar, kol emeğinden başka hiçbir malı mülkü olmayan "*el Sekrat*" adı verilen gezici işsizler ordusuydu. Nerede iş bulsalar, orada çalışıyorlardı. Sasani dönemindeki toprak ağalığının yıkılmasıyla birlikte, kendini birdenbire serbest, başıboş ve ortalıkta bulan köylü yığınları da Basra'nın yolunu tuttu. Ahalinin bir kısmı da Dicle nehri mecrasının değiştirilmesinden sonra toprakları sular altında kalan köylü kesimi ile tarım işçilerinden oluşuyordu. Arap işgalcilerin, *el Safavi/el Sevad* adı verilen en verimli topraklara el koymasıyla, kırsal alanda bozulan dengeler sonucu Basra'ya göçenler de vardı.(732)

Bu arada gelişen sanayi, tarım ve ticaretiyle Basra büyüyor; geliştikçe "umut kapısı" oluyordu. Devlet faaliyetleri yaygınlaşınca, Basra'daki bürokratik çemberin çapı da genişliyordu. Birçok yazar, aydın, âlim, yerli-yabancı kültür adamı buralarda ekmek kapısı arıyordu.

Basra'da her cinsten ve renkten siyasi partinin legal ve illegal faaliyetlerine de tanık oluyoruz. O dönemde *Ali Şiası, Emevi Şiası, İbn Zübeyr Şiası, Alevilik nüvesi, Harici, Mürcie, Mu-*

---

731. **Taberi**, c.2. s.443 (*El Medain*'den naklen); **Belazuri** (**İbn Ubeyde**'den naklen), *Ensab*, ikinci bölüm, age. s.102; ve *Futuh...*, s.386'dan aktaran **El Ali**, age. s.86-84. Ayrıca bkz. **H. A.K. Gibb**, *The Arab Conquest of Central Asia*, p.91.

732. Çeşitli eski Arap kaynaklarından akt. **El Ali**, age. s.88-89.

tezile akımları birbirleriyle rekabet ya da ittifak halindeydiler. Anılan sınıf ve katmanlar; zaman zaman birbirleriyle iç içe geçiyor, kimi zaman ayrışıyorlardı.

Her durumda, *Acem* adı verilen bu geniş topluluk, benzeşik değildi. Bununla birlikte özellikle esnaf ve ticaret erbabı, kendi arasında lonca sistemine benzer bir dayanışma örgütlenmesine girdi. Bunun, mesleki hayatlarına katkısı olduysa da, siyasi ve toplumsal konumlarını etkilemedi.

Acemler ile Araplar arasındaki ilişkide büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. Zaman zaman birbirlerini öldürecek kadar kopuk, iki farklı sınıf/tabakadan söz etmek mümkündür. Bazı anlarda toplumsal ve ekonomik hayatın akışı içinde birbirleriyle kaynaşabiliyor, kız alıp verebiliyor; kültür etkileşiminde köprü rolü oynayabiliyorlardı. Ancak bu tür ilişkiler, daha çok, *Mevali*'nin zengin ve varlıklı kesimleriyle, eski dönemin (Sasani devri gibi) yönetici, aydın zümresi tarafından geliştiriliyordu. En alttakiler; hem ezilen bir etnik kümeye mensup olmanın, hem de sınıfsal sömürünün kurbanlarıydılar. Katmerli biçimde tecrit edilmişlerdi. Sadece başkaldırı anlarında Arap isyancılarla kaynaşmaları ve fikir alışverişi yapmaları olasıydı.

Acem topluluğunun; devletle barıştığı anlarda bürokratik makamlarda yer alması, ticari hayatta ilerlemesi Arap efendilerin hoşnutsuzluğuna yol açıyordu. Özellikle Araplar, kendi tekellerindeki yönetim kademeleriyle askeri mevkileri, bunlara kaptırmak niyetinde değillerdi.

Bu ve benzeri nedenlerle; Acem erkeklerinin Arap kadınlarıyla evlenmelerine, "*Soyumuzun temiz kanı bozulacak!*" gerekçesiyle karşı çıkıyorlardı. Evlenmelere sınır konulmuştu. Müslüman olmayan Acem bireyinin Müslüman bir kadınla evlenmesi, ağır cezalara neden oluyordu. Bir rivayete göre; bir Arap kadınla evlenen, Mevali'den erkeğe 100 kırbaç vurulmuş; saçı, sakalı ve kaşları kökünden kazıtılmıştı.(733)

Emevi yönetimindeki İslam ıslahatçısı **Ömer bin Abdülaziz**'in "adaletli" olduğu ve kimseye ayrıcalık tanımadığı söyle-

733. *El Ağani*, c.14, s.15'ten nakil.

nir durur. Ama bu zat şöyle demiştir: "Mevali'den olup Arap kadınla evlenen kimse nankör bir şerirdir; Mevali'den bir kadınla evlenen Arap ise maymun iştahlının tekidir."(734)

Acem topluluğuna ait bireyin, Arap efendilerine hitap şeklinin, resmi çerçeveye ve şeriata uygun olması şart koşuluyordu. Sözgelimi, Maliki mezhebinin kurucusu **Malik bin Enes**'e göre; "Arap olan birine Nabati" diye hitabedilirse, bu sözü söyleyene şeriat cezası (hadd) uygulanmalıdır. Eğer Arap olmayan Acem topluluğundan birine (İranlı, Kürt, Habeşistanlı, Berberi, Rum vs.) kızgınlıkla ve aşağılamak amacıyla; "Berberiye, ey Rum çocuğu; Habeşliye, ey Farslı; Rum'a ey Nabati...vs" diye seslenilirse, şeriat cezası uygulanmaz. Arap olmayan birisine "Ey Arab" denilirse, buna da ceza yoktur. Çünkü, Arab olmak bir fazilettir. Ama "Arab olana başka bir milletin adıyla" seslenilirse, o cezalandırılmalıdır.

Arab olan bir kimseye "terzi çocuğu" türünden aşağılayıcı mesleki sıfatlar takılırsa, buna şeriat cezası uygulanır. Çünkü bu tür faaliyetler, *Mevali*'den olanların mesleğidir.

Acem topluluğu boynunda kolye veya tasmaya benzeyen veya bileğinde bileziğe benzer bir şey taşırdı ki, Mevali olduğu belli olsun ve Arap efendilerden ayırdedilebilsin.(735)

Konuyu bitirirken belirtelim ki, Müslüman olmayan Basra ahalisinin Müslüman olanlardan farklı renk ve kalitede giyecek giymeleri zorunluydu. Ayrıca şarap, domuz satışlarıyla Kilise'ye gidişlerine de belli sınırlamalar getirilmişti. **Müslim** gibi bazı kadılar (yargıçlar) başka dine mensup bu kesime Şeriat cezası uygularken, bazıları da bunları İslam hukuku dairesinde yargılamamanın daha yerinde olacağını ileri sürüyordu.(736)

Özetle; İran'daki köylü yığınlarının Basra'yı âdeta istila etmesi, kentte büyük bir kargaşaya yol açtı. Zalim **Haccac**, bu

---

734. *Ağani*, c.14. s.15'ten aktaran **El Ali**, age. s.96.

735. *Ağani*, c.15. s.13; **Ebu Davud**, *El Merasil*, s.29; **Taberi**, age. s.854; **Belazuri**, *Ensab*, c.5, s.373; **Ebu Yusuf**, *Kitab-ül Haraç*, s.72-73'ten aktaran **El Ali**, age., s.92-95.

736. **Tritton**, *Caliphs and Their Non Muslim Subjects*, chapter I. Ayrıca **El Ali**, age.

göçü önlemeye çalıştı; hepsini kırsal kesime sürmek amacıyla harekete geçti. Bu kez, olaya *Kurra* kesimi karıştı. Basra'da uzun süren bir kargaşanın ilk kıvılcımı böylece atılmış oldu ki,(737) sonradan bu bölge İslam tarihinde ünlü "Zenci ayaklanmaları"nın (*Savrat-ül Zunuc*) merkezi olacaktır.

Fakirlik diz boyuydu; devlet halkın binbir ricası karşısında bazı aşevleri açtıysa da bu, derde deva olmaktan uzaktı.(738) Öte yandan, Basra'ya kim vali ve yönetici olduysa vurgun üstüne vurgun vurdu. Abdullah bin Amr, Ziyad bin Ebihi (İbn Ziyad), Ubeydullah bin Ziyad gibileri servetlerine servet kattılar. Aristokrat kesim ve kabile önderlerinden oluşturulan "beşli yönetimi" (*Ruesa el Ehmes*) kimseye kaptırmadılar. Yöneticilikle vurgunculuk özdeşleşti. Basra'da bir özdeyiş oluverdi: "*Hebezze Li'Imeratın velev ala hicaretin!...*" Yani, keşke bir yöneticilik verseler de isterse Allah'ın dağında olsa...(739)

Böyle bir oligarşi, hem askeri, hem de bürokratik kademelere hakimdi; mali bakımdan kendi nüfuzunu güçlendirmeye bakıyordu. Halkı, yoksulları, köleleri ve hattâ orta tabakayı düşünecek hali yoktu. "Basra ve çevresinde hırsız, yankesici, haydut, eşkiya, çapulcu, isyancı ve devrimcilerden geçilmiyordu."(740)

Anılan nedenlerle, *Harici hareketi* birden patlayıverdi ve Basra'da geniş halk desteği buldu. Özellikle Haricilerin, "*Eşitlik ve adalet!*" sloganı, ezilen her kesimin onayını aldı. Azımsanmayacak sayıda insan, bu harekete katıldı. Emevi yönetimi ve Basra oligarşisi için tehlike çanları çalmaya başladı. Tam da bu nedenle, Emevi yönetimi ve eşraf takımı, orta tabaka arasında propaganda yapmaya koyuldu. Çünkü siyasi kargaşalıklar, esnafın işini ve ticaretini bozuyordu. *Hariciler* son derece tahripkâr eylemler gerçekleştirip, kendilerini destekleyen orta tabakayı da bizzat ayak-

---

737. **Taberi**, *Tarih*, c.2. s.1122-1435; **Belazuri**, *Ensab*, s.336'dan aktaran **El Ali**, age. s.101.

738. **El Ali**, age. s.98-99.

739. Age. s.110-122-123. **Belazuri**, bu noktada **Buhari**'den bir alıntıyla şöyle yazıyor: "Kişi, Sultan'ın yanına diniyle birlikte girmişti; ama çıkarken yanında hiçbir şey kalmamıştı." (Bkz. *Futuh*... s.277-348.)

740. Age. s.123. Ayrıca **Belazuri**, *Ensab*, c.5. s.221.

lanmaya katılmaya çağırdıklarından, orta tabaka, zikzaklı bir tavır içine girdi. Bu da yönetimin işine yaradı.(741)

Derken; Ali veya Emevi Şiası'nı oluşturan zenginler zümresi, olayın, özünde Arap-İslam egemenliğine yönelik bir ayaklanma olduğunu fark ederek; hem Harici, hem de Alevi nüvesi olabilecek diğer hareketlere karşı ortak hareket etti.

Gelişmeleri şaşkınlıkla izleyen ve Arapların imtiyazlarının tehlikede olduğunu gören o dönem şairlerinden biri şöyle haykırmıştı: "*Eyyuhe'l Nas! Qamet el Qiyamet!..*" (Ey millet, artık kıyamet koptu!..)

Yeniden başa dönersek, Kûfe ile Basra'yı şunun için ayrıntılı biçimde verdik: Hicri birinci yüzyıl, İslam tarihi açısından son derece önemlidir. İster Sünni İslam, ister onu kökten reddeden Rafızi akımlar, isterse onunla şeriat dairesinde mezhep anlaşmazlığına düşen fırkalar açısından olsun, çok sancılı bir dönemdir. İslam uygarlığı dışarı açılırken Yunan, Akdeniz, Anadolu, Mezopotamya ve İran uygarlıklarıyla yüz yüze gelmiş; bunlarla çatışmış ve onlardan etkilenmiştir. Bu etkileşim ve çatışma sürecinde binbir çeşit akım ve fikir ortaya çıkmıştır. *Alevilik* fikriyatı da bunlardan biridir.

Basra ile Kûfe, bu çatışmaların ve başka mecrada harmanlanmasının iki önemli merkezidir. Her iki kentteki insan topluluklarının kültürel, sınıfsal ve ideolojik durumlarını anlamaksızın, *Alevilik* şuradan mı çıktı, yok buradan mı kaynaklandı; Alevilik Ortaasya kaynaklı mıdır değil midir; ne kadarı Zerdüşti, ne kadarı Şamani, ne kadarı Brahmani'dir tartışmasına açıklık getiremeyiz.

B) Arap Tahakkümüne Acem Tepkisi

a) El Şuubiyye

"*El Acem*" deyimini geniş anlamıyla ele alırsak, bunun, Arap-İslam boyunduruğu altındaki tüm ezilen (İranlı, Kafkasyalı, Beluci, Hintli ve Sindli, Kürt, Türk, Yunanlı, Arami, Berberi vs.) halkları içerdiğini söyleyebiliriz.

---

741. **El Ali**, age. s.125-126. Ayrıca bkz., **El Muberred**, *El Kâmil*, s.627-665.

Arap fütuhatlarının; özellikle Mezopotamya, İran ve Ortaasya'ya doğru genişlemesiyle birlikte bu kavramın, toplumsal düzlemle sınırlı kaldığı; kültürel alanda yepyeni bir adlandırmanın ortaya çıktığını görüyoruz: *El Şuubiyye!*

Peki, *El Şuubiyye* nedir?

Genel anlamda *Şuubiyye*, Arapların diğer kavimlerden (ezilen halklardan) daha üstün olduklarına inanmayan bir fırkanın (akımın) adıdır.(742)

Şuubiyye, başlangıçta, fetihler yoluyla Arap yönetimine giren Arap asıllı olmayanlarla Araplar arasında eşitlik meselesini çözmeye çalışan; ancak sonradan yavaş yavaş Araplara karşı bağnaz bir tavır takınarak Arap soyuna düşmanlık eden, onu dünya kavimlerinin en adisi sayan ve Arap olmayan kavimleri Araplara üstün tutan bir fırkadır (parti/hareket/akımdır-F.B.)(743)

Yakın dönem İranlı edebiyatçılardan **Celaleddin Humai**'nin ifadesine göre; *Şuubiyye* sözcüğü, Arap kökenli olmayıp da Arap egemenliğine karşı mücadele eden üç farklı topluluk için kullanılmıştır.

Birinci Grup: İlk Şuubiyye akımı, "Arap olsun olmasın, her insanın etten kemikten yaratıldığını, her insanın özgür ve eşit doğduğunu, dolayısıyla kimsenin kimseye üstün olmadığını" söyleyerek, Arapların üstünlük iddialarına karşılık tam bir eşitlik (müsavat) istemiştir. Bu nedenle, *Şuubiyye*'nin Araplar arasındaki ismi, "*Ehl-ül Tesviye*" (Eşitlik yanlıları/Eşitlik ehli) dir.(744) Bu akım içindeki aydınlarla din adamları, *"eşitlik"* tartışmalarında kendi görüşlerini destekleyen İslami kaynaklara başvuruyor; bu suretle mütekebbir Arapları ikna etmeye çalışıyorlardı.

İkinci Grup: Bunlar, Arapların egemenliğine eleştiri yoluyla saldırıyor; ancak İslam dinine herhangi bir hücumda bulunmuyorlardı. Bu grup, Araplar arasında çıkmış olmakla birlikte *İslamiyet'in*, onu kabul eden herkesin dini olduğunu düşünüyordu. İkinci kümede yer alanlar; çoğu, Arap kökenli olmayıp da

742. Dr. **Mustafa Kılıçlı**, *Arap Edebiyatında Şu'ubiyye*, s.71. İşaret yay., 1992, İst.

743. *El Şu'ubiyye*, Mihr, c.2. s.1256'dan aktaran **Kılıçlı**, age.

744. **İbn Abd-i Rabbihi**, *El Ikd-ül Ferid*, c.3. s.403'ten akt. **Kılıçlı**, age. s.72.

kendi eski inançlarını (gizli saklı) korumaya çalışan ve devam ettiren gayrimüslimler ile Müslüman olup da mensup olduğu halkın/kavmin kültürüne sıkı sıkıya yapışan kesimlerdendir. Aralarında yöneticilik yapanlar olduğu gibi, çeşitli sınıf ve tabakalardan aydınlar da vardır.

Üçüncü Grup: Arapların diğer kavimlerden üstün olduklarını kesin biçimde reddeden, üstelik başka kavimlerin Araplardan daha faziletli ve meziyetli olduklarını savunan; bu nedenle Arap egemenlerine ve soyuna her türlü ilkelliği yakıştıran ve yeri geldikçe Araplarla İslam dinini özdeşleştirerek, her ikisine birden veryansın edenlerin tümü bu küme içinde yer almıştır. Kuşkusuz ezilmişliğin verdiği hınç ve kinle bağnazlıkta o denli ileri gittiler ki; "Araplardan çıkan ve çıkabilecek her şeyi, bu arada İslamiyet'i de, çok ilkel ve çirkin bulup küçümsemeye başladılar."(745)

Bizce *Şuubiyye*, Arapların geçmişte "*Mefahir*" diye bilinen böbürlenmelerinin ve başka halkları boyunduruk altına aldıktan sonra, onları hor görüp küçümsemesinin bir ürünüdür. Üstüne üstlük, işin içine toprak işgali, İslamiyet'in dayatılması, Arap asimilasyon politikası, Basra ve Kûfe örneklerinde sergilediğimiz kavimsel/sınıfsal ayrımcılık gibi olgular işin içine girince; ister istemez hem *Şuubiyye*'nin ortaya çıkmasına, hem de tepkisel biçimde Araplara karşı tutumda aşırılığa yol açmıştır.

Şuubiyye'deki ilk isimlendirme; Basra ve Kûfe'de örneklediğimiz kabile bağnazlığı ve Arap egemenlerinin tavrıdır. Çünkü, serhat boylarındaki Arap kabile akıncıları, kendilerine "*el Qabail*" (Kabile) adını vererek, bununla övünürlerdi. Buna karşılık egemenlikleri altındaki halkları/kavimleri, "*Şuub*" (halk, sokaktaki insan, sürü, uyruk, yönetilenler vs) diye çağırırlardı. Bu, İslam öncesi Türklerdeki *Akbudun/aristokrat* ve *Karabudun/avam* ayrımıyla ve İslamiyet'i kabul ettikten sonra, bir çeşit "*Alperen/Gaziyan*" isimlendirmesine yer veren zihniyetle benzeşir. Biraz da, Osmanlı'nın Türk halkına; "*Etrak-i bi idrak*" (Akılsız Türkler) demesini akla getirir.

---

745. **Şu'ubiyye**, *Mihr*, c.2. s.1257'den aktaran **Kılıçlı**, age. s.73.

Şarkiyatçı **Goldziher**, Şuubiyye hareketini; "...bu topluluk veya hizip ihtilalci olmayıp, davetini yaparken edebi yöntemlere dayanmıştır" diyerek maddi bir güçten ziyade, manevi/kültürel yanı ağır basan bir fikri akım olarak değerlendiriyor.[746]

Buna karşılık **Wellhausen**, *Şuubiyye* hareketini, bir hizip veya parti olarak görmüyor. Ona göre, Şuubiyye, "özünde siyasi, toplumsal ve İslami özellikler bulunan dini bir harekettir."[747]

Goldziher'in görüşünü benimsemekle birlikte, **Wellhausen**'ın önermesinde haklılık payının büyük olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, o dönemdeki hiçbir toplumsal-siyasal hareket, dini söylemler dışında slogan kullanıp programına koyamazdı. Ya da Marksist deyimle söylersek; o devirdeki sınıfsal mücadeleler, din kisvesi/mezhep kavgası altında yürütülüyordu. Kaldı ki, *Şuubiyye* içinde, İslam dinini Araplarla özdeşleştirip, her ikisine de saldıran üçüncü grubun tümünü, ikinci grubun ise belli bir kesimini gözden kaçırmamak gerekir.

İslam Tarihi adlı çalışmasıyla dünyada ve Türkiye'de ün yapan **Philipp K. Hitti** ise; Şuubiyye'nin, "Esasen, düşünce meydanlarında Arapların efendilik fikrine direnmek için ortaya çıkmış edebi bir hareket olduğunu" söylüyor ki; bu da doğrudur.

Eklenecek şey şu olabilir: İster fikri, ister edebi, isterse dini hareket adıyla ortaya çıksın, bu fikriyat yani üstyapı dediğimiz şey, muhakkak ki, altyapıdaki gelişmelerin bir yansımasıdır. Öncelikle, Arap işgali ve egemenliği olmasa; onca kavim, Arap-İslam zulmü altında ezilmese; tarihleri, kültürleri ve inançları böylesine tahrip edilip asimilasyona tâbi tutulmasa; sömürü olayı ayyuka çıkmasa ve nihayet halk hareketleri, başkaldırıları başlamasa, *Şuubiyye* nasıl ortaya çıkacaktı ki?

Görüşümüzü destekleyen bir kaynak şöyle yazıyor: "Şuubiyye, Abbasi asrında ortaya çıkan *Ravendiyye, Hürremiyye, Kaderiyye* gibi özel bir fırkadan ibarettir.[748]

---

746. **Goldziher**, *Muslim Studies*, c.1. s.37'den aktaran **Kılıçlı**, age. s.74.
747. **Wellhausen**, *Arap Devleti ve Sukutu* (Düşüşü), s.253-254.
748. **Kılıçlı**, age. s.75.

Kaydedelim ki; *Ravendiyye* ile *Hürremiyye* adlı iki fırka da Horasan'da ortaya çıkmış olup, tenasühe (ruh göçüne) inanmayı esas alır. Dolayısıyla, *Alevilik* ile *Şuubiyye*'nin nerelerde çakıştıklarını ve egemen Arap-İslam kültürüne hangi noktada karşı çıktıklarını anlamak bakımından hayati önemdedir. Ayrıca, **Wellhausen**'ın iddiasının tersine, İslam dairesi içinde bir dini hareket olmaktan ibaret değildir. **Hitti**'nin göstermeye çalıştığı gibi, soyut bir edebi hareket (mesela sanat için sanat gibi) de değildir. Teori ve pratiğin sentezidir *Şuubiyye*. Zaten savaş meydanında Arap efendisine karşı çıkıp, onun dayatmaya çalıştığı İslamiyet'i reddetme noktasına geldiniz mi, ister istemez İslam dairesinden çıkmış olursunuz; bunun fikirsel zeminini/gerekçelerini de hazırlarsınız.

Şuubiyye deyiminin hangi tarihte kesin olarak ortaya çıktığı açık olmamakla birlikte, Emevi döneminin sonlarında İranlı şair **İsmail bin Yesar el Nesai**'nin Halife **Hişam bin Abdülmelik** (724-743)'in huzurunda, mensup olduğu Fars kavminin şan ve şöhretini dile getirip, onunla övündüğü kasidesiyle başlamış ve Abbasilerin ilk yüzyılında güçlü bir akım halinde kendini göstermiştir.(749)

Bu durumda, Emeviler açıkça ortaya çıkmayıp, bir akım veya parti halinde de yapılanmamıştır. Abbasi devrinde ise, kendini iyice açığa vurup *Şuubiyye* adıyla Mevali ve Araplar arasında yaygınlık kazanmıştır. Abbasi halifesi **El Seffah** (750-754) ile **Harun el Reşid** (786-809) döneminde ivme kazanarak çoğunluğu İranlı olan yandaşları sayesinde sonsuz bir heyecanla sesini duyurma çabası içine girmiş ve elverdiğince ilerleme kaydetmiştir. Halife **El Memun** (813-833) ve **El Mu'tasım** (833-842) zamanında ise her yönüyle güçlenerek zirveye ulaşmıştır.

Araplarla mücadele sürecinde Mevali'nin Emevilerden gördüğü baskı ve zulümden öç alma ve eşitlik amacı güden *Şuubiyye*; Fars, Türk, Rum, Süryani vb asıllı şair, kâtip, âlim ve yöneticilerden, halkın has (seçkin) ve avam (sıradan insan) tabakalarından sayısız taraftar edinmiştir.

---

749. Age. s.81.

İranlıların Abbasi yönetiminden el etek çekmelerinden ve Türklerin işbaşına gelmelerinden sonra, Arapların oturdukları bölgelerde Şuubiyye hareketi eski ivmesini kaybetmişse de; İran topraklarında devletler kuran Tahiriler (821-873), Samaniler (819-1005) ve Safaviler'in hükümranlık (900-1495) dönemlerinde eski gücünü korumuştur.

Şuubiyye içindeki ilk kopuşlardan biri *Deylemiler* ve onların vezirleri (İbn-ül Amid ve El Sahib Abbad) ile Buveyh Emiri **Adududevle** zamanında yaşanmıştır. Bunlar, Araplara eğilim gösterip Arap-İslam edebiyatının yayılmasına yardımcı olmuştur. Gazneli (963-1186) ve Selçuklular (1038-1194), Şuubiyye'ye itibar etmemişlerdir. Muhtemelen bu tarihten sonra, Şuubiyye hareketi, dini ve siyasi ortam içinde eriyip gitmiştir.[750]

Konuyu özetlersek: "Alevilik eşittir Türklük" ya da "Alevilik, Oğuz töresinin devamıdır" türünden iddialarla ortaya çıkan Türk-İslam sentezcileri veya Türk milliyetçileri, *Şuubiyye* hareketiyle o zamanki Türk egemenlerinin ilintisi konusunda herhangi bir belge getiremezler. Tersine, Gazneli ve Selçuklu dönemlerinde, Şuubiyye hareketinin gerilemesine tanık oluyoruz.

Bu, birinci noktadır.

İkinci nokta ise; *Şuubiyye*'nin niçin eriyip gittiğine ilişkindir. Çünkü, o, başlangıçtaki kavimsel/sınıfsal görünümden çıktı. Kavimsel işlevini bitirip, yerini sınıfsal olanına bıraktı. O tarihten itibaren de resmi İslam'a/ İslam devletine başkaldıran köylü hareketlerine; genel anlamda *Batınılik* diye bilinen, sonradan *Alevilik/Kızılbaşlık* olarak adlandırılacak olan bir kimliğe bürünerek, sadece Arap egemenliğine karşı değil, bu kez, kendi kavminin yöneticilerine karşı da direniş geleneğine dönüşüverir. Zaten orta yerde Arap egemenliği kalmamış; onun yerini Selçuklu, Karamanlı, Osmanlı, Safavi vs. egemenlikleri almıştır.

b) Şuubiyye'de Şair Portreleri

Şuubiyye hareketinin mücadele alanı, Hicaz'dan Afrika'ya, oradan da Horasan iline kadar uzanıyordu. En güçlü olduğu yerler ise; Irak, Horasan ve Endülüs idi. Mağlup milletlerin oluştur-

---

750. Age. s.81-84.

duğu *Şuubiyye*'nin içinde; Fars, Rum, Türk, Kürt, Süryani, Nabati, Kıpti soyundan gelenler olduğu gibi, Endülüs çevresinde İspanyollar ile Slavlar da vardı. Ancak Farslar, bunlar arasında sayıca en fazla, tutumca en cesur olanları idi. Farsları bu harekete taraftar olmayan iten şey; Fars asıllı bazı ailelerin, Abbasi sarayındaki büyük ailelerin mevkilerden yararlanmaları ve hükümet işlerini yönetmede büyük maharet göstermeleri idi.(751)

Toplumsal yanıyla bakıldığında, Şuubiyye faaliyetlerine katılanların çeşitli düzeyde insanlardan; halktan, tüccarlardan, şairlerden, emirlerden, sıradan veya kültürlü her sınıf insandan geldikleri görülür.(752)

Emevi döneminde Ümeyyeoğullarından sayılan Mervani kolu ile Kureyş'ten olup Emevi-Mervani yönetimine karşı Mekke'de bayrak açan **İbn Zübeyr**, aynı zamanda Haşimoğulları kolunu, özellikle Hz. Ali soyunu pek sevmezdi. Çünkü, babası Hz. Zübeyr, Cemel savaşında Ali ve yandaşlarınca öldürülmüştü. Kendisi de o savaşta Ehl-i Beyt'e kılıç sallamıştı. İbn Zübeyr, Basra ve Kûfe'de etkili olunca, Emevi kolu *Mervani* ile karşıtı *Zübeyri* arasındaki çatışma, edebiyat ve kültür alanına da yansıdı. Geçici olarak **İbn Zübeyr** hareketi yanında yer alan Mevali, bunu fırsat bilerek, Kureyş aristokrasisi ile Peygamber yakınlarını (Ehl-i Beyt'i) hicveden yazılar yazdılar.(753) O sırada Zübeyrileri tutan İranlı **İsmail bin Yesar el Nesai** ön plana çıkmış; buna karşılık Mervaniler de **Ebu'l Abbas el Ama**'yı desteklemişlerdi.(754)

Şuubiyye fikir akımının öncülerinden Fars asıllı **İsmail bin Yesar el Nesai** ve **Yezid bin Dabbe el Sakafi**'nin *Mevali* adına tercüman oldukları düşüncenin özü şuydu: Mensup olduğu İrani kavimlerin eski ihtişam, kültür, uygarlık ve inançlarına dönmek...

---

751. *A Literary History of Persia*, c.1. s.266; *Muslim Studies*, c.1. s.137-138'den aktaran **Kılıçlı**, age. s.86-87.

752. Age. s.87.

753. **Taha Hüseyin**, *Fi'l Edeb-il Cahili* (Cahiliye Edebiyatı Üzerine), s.160-161'den aktaran **Kılıçlı**, age. s.103. Bu arada belirtmek gerek; Şuubiyye edebiyatının öncülerinden Şair **İsmail**, önceleri İbn Zübeyr'in yanında yer alırken, sonradan Mervanilerin tarafına geçmiştir.

754. *El Ağani*, c.4. s.120, c.15. s.62'den aktaran **Kılıçlı**, age.

Onun için, bu öncü grup, Emevi halifelerinin cem gazabından kurtulamamıştır. Özlemleri uğruna işkence bile görmüştür. Şair **İsmail** örneğinden yola çıkalım. Çok uzun süre bu şair, Emevi halifesi **Hişam bin Abdülmelik**'in Rusafe'deki sarayının bahçesinde havuzun kenarında, halifenin isteği üzerine aşağıdaki mısraları okumuştur:

Atana yemin olsun ki gerçekten ben
namusunu korumada ne temeli dayanaksız
ne de soyu bozuk olan biriyim.
Soyum şereflidir, şanım da emsalsiz
Ben o dille (Farsça) *saltanat tacı giymiş*
Yücelerden oluşan soylu toplulukların (İranlı)
şan ve şereflerini korurum...

Halife, bu şiiri duyunca; "Yüzüme karşı kendi kavminin soyuyla övünüyor" diyerek, Şair **İsmail**'in başını havuzun suyuna boğulurcasına daldırmış; Rusafe'den, Hicaz'a sürülmesini emretmiştir.(755)

Fakat İranlı şair, yine boş durmamış, Arapları hicveden şiirlerine devam etmiştir. Bir keresinde, *"Ey İmam (halife)!.. Bize karşı böbürlenmeyi ve zulmü bırak da doğrusunu söyle... Geçmişte sizin kavimleri: (Araplar) ve bizimkinin (İranlılar) kim ve nasıl olduklarını bilmiyorsan başkalarına sor. Biz kız çocuklarımızı eğitip yetiştirirken, siz (Araplar) ahmaklığınızdan kızlarınızı toprağa diri diri gömüyordunuz...'*(756) diyebilmiştir.

Aynı şair, Emevi egemenlerinin halkı nasıl ezdiğini, buna karşılık Mevali'nin duygularının ne olduğunu da şöyle dile getiriyor: *"Benim Mervani (yönetim yanlısı) olmam bile, onlara olan kinimdendir. Bu nedenle kelime-i tevhid (La ilahe illallah) yerine 'Allah, Mervan'a lanet etsin' diyerek başlarım söze. Her gün tesbih yerine Mervan ve ailesine lanet okumayan adamın karısı boştur...'*(757)

---

755. *El Ağani*, c.4. s.413-423'ten aktaran **Kılıçlı**, age. s.106-108.
756. *El Ağani*, ags'dan nakleden **Kılıçlı**, age. s.109.
757. *El Ağani*, c.4. s.411'den aktaran **Kılıçlı**, age. s.110.

İkinci örneğimiz, Şuubiyye'nin öncü kadrosunda yer alan Şair **Yezid bin Dabbe el Sakafi**'dir. Asıl ismi **Yezid bin Miksem** olan bu şair, Dabbe adını annesinden almış; onunla anılmaya başlanmıştır. Babası ölünce mürebbiyelik yapan annesiyle birlikte Taif'te **El Sakafi** ailesine sığınmış; oradan Şam'a gitmiş, Emevilerden **El Velid bin Yezid**'e bağlanmıştır.

Velid ile **Yezid bin Dabbe**'yi bir araya getiren şey, muhtemelen her ikisinin Mani dinine olan bağlılıklarıydı. Bu şair, Mevali'den olmasına rağmen, son derece fasih/baliğ Arapça konuşur yazardı.

Emevi sarayında veliaht olma çatışması yüzünden **Hişam** ile **Velid** arasındaki rekabet sürdü gider. Nihayet Velid tahta geçer. Ancak Hişam, entrikayla onu devirince, Velid'e bağlı olan Fars kökenli şair **Yezid** de saraydan kovulur. O kızgınlıkla evine dönen şair, *"Selma"* başlığıyla kinayeli bir şiir yazar. Ezilen bir kavimden oluşunu, Arapların boşuna böbürlendiğini; ama aslında Arapları kargaşalıktan kurtaranların yine de İranlılar olduğunu anlatan uzunca bir şiirdir, *Selma*. İlk Şuubi şiirlerden sayılır.(758)

Hicri dördüncü asır ile beşinci asrın ilk yarısında Şuubiyye'nin biricik temsilcisi olan **Mihyar bin Merzevey el Deylemi**, edebi alanda büyük iz bırakmıştır. Bir rivayete göre 970 yılında Bağdat civarında, başka birine göreyse Hazar denizi sahillerindeki Deylem'de dünyaya gelmiştir. Atalarının dini üzerine *Mecusi* olarak yetişmiş, *Müslüman* olmadan önce **Mihyar el Mecusi** olarak ün kazanmıştır. Üstadı **Şerif el Razi**'ye bağlanmış; şiir ve *Rafızilik* konusunda büyük mesafeler kaydetmiştir.

Şair, "Arapların fesahati (baliğ dilini) ile Farsların meanisini" kendisinde toplamıştır. İranlı olması ve Mecusiliği nedeniyle, *Şuubiyye* fikriyatını ileriye götürmüş; Ehl-i Beyt'i övmenin dışında, özellikle eski atalarının şan şöhretini göklere çıkaran şiirler kaleme almıştır. Buna karşılık Arapları kötüleyen, onları aşağı gören mısralar dile getirmiştir. Bu düzlemde "Ey Acem kızı..." diye başlayan bir şiirinde şu mısralara yer vermiştir:

---

758. *El Ağani*, c.7. s.93-94'ten aktaran **Kılıçlı**, age. s.112.

Ey Acem kızı!
Kim hak kılıcıyla batılı yere sermiş?
Kim mazlumların hakkını korumak için
zalimlerin burnunu yere sürtmüştür?
Bunu, ancak Sasaniler yapmıştır
O halde sen de onların kanatlarıyla uçmalısın.
Tacın iftihar ettiği (İranlı) *bir başla*
Kavukların iftihar ettiği (Arap) *bir baş*
arasındaki fark ne kadar açıktır!...

Bir başka şiirinde de; "*Benim kavmim, güneşi başına taç eyledi/Evlerini de parlak beyaz taşlardan inşa eyledi*" demiştir, Şair **El Deylemi el Mecusi.**(759)

Şuubiyye'den oldukları söylenen diğer şairlerden de kısa örnekler verelim:

• 714 yılında Basra'da dünyaya gelen, hicivleriyle herkesi korkutan; rivayete göre Bağdat-Basra yolu üzerinde sarhoşken zamansız okuduğu ezan yüzünden Halife **El Mehdi** tarafından kırbaçlanarak öldürülen **Beşşar bin Burd el Ukayli.** Çoğu beyitlerinde Zerdüşti inancına olan eğilimiyle tanınır. Sözgelimi, şunu yazabilmiştir:

"*Toprak karanlık, ateş ise aydınlıktır.*
Ateş, ateş olalı kendisine tapınılmaktadır."

• Ebu Ali el Hasan bin Hani bin Abdulevvel bin el Sabbah el Hakemi künyeli olup, **"Ebu Nuvas"** lakabıyla ünlenen Ahvaz bölgesi mensubu şair, 762'de İran Huzistan bölgesinde doğdu. "*Hamriyyat*" adıyla bilinen aşk ve şarap şiirleriyle tanınır. Din konusundaki serbest düşünceleri ve şiirleri yüzünden, "*Zındık*" olmakla suçlanmıştır.

---

759. *Divan-ı Mihyar el Deylemi*, c.1-3, s.64-71-334; *El Fenn ve Mezahibuhu fi'l Şiir*, s.355; *Literature Arabe*, s.87; GAS, c.2. s.566'dan aktaran **Kılıçlı**, age. s.183-189.

Ebu Nuvas'tan bir iki örnek:

"Eğer süt ekşiyip bozulursa, et içine!
Günaha girerim diye korkma!
Çünkü günahı yoktur..."

"Arapların bulunduğu bir toplulukta oturduğumda, hepsi aşağılık ve korku belirtileriyle bilinen kimseler oluverirler... İnsanların en değerlileri, yiğit ve hür Farslardan çıkar..."

• **Ebu Yakub el Hureymi**, Soğd bölgesinde bir yerde muhtemelen 1000 yıllarında doğmuştur. O, Arapları hor gören, Arap kabileciliğine veryansın eden şiirleriyle ünlüdür. Mesela şunları yazabilmiştir:

"Cehalet komşunun (Arapların) *kendi sıfatı olduğu halde, Develer'in* (Araplar) *beni akılsızlıkla suçlayıp ayıplamalarından Soğd'a* (kavmine) *bir zarar gelir mi hiç? Ey Develer, ne kadar övünseniz, kendinizi ne kadar güzellemeye çalışsanız da, biliniz ki din ve akıl her türlü övünmenin üstündedir. Ben, insanları eşit görüyorum. Nitekim, bir mezarın diğerine üstünlüğü olamaz. Hepsi aynı seviyededir..."*

• **Di'bil el Huzai**, Kûfe'deki Mevali kesimindendi. 765 yılında dünyaya gelmiş; aslen Kûfe'li veya Karkisiyalıdır. Şiilik yönü güçlüdür. Ancak bu inancında istikrarlı değildir.

• **Ebu İshak el Mütevekkili**: Halife el Mütevekkil'in beğenisini kazanmış, kâtipliğini yapmıştır. Ancak onun ölümünden sonra, Yakub Bin Leys'e bağlanmıştır. O tarihten sonra Arapları ve Haşimoğulları soyunu hicveden şiirler yazmıştır. Somutlayalım:

"Bu nedenle, Haşimoğullarının hepsine de ki, 'Pişman olmadan önce gelin idareden vazgeçin. Yoksa, mızraklarla dürtmek ve keskin kılıçla darbe indirmek suretiyle size sahip oluruz. Sizi, bu saltanata atalarımız tayin etti. Artık kertenkele yemek ve koyun gütmek için Hicaz'daki topraklarınıza dönün...'"(760)

---

760. *El Ağani, Tarihi Bağdat, Divan-ı Ebu Nuvas, El Şiir ve'l Şuera, A Literary History of Persia, Mu'cem-ül Buldan* vb gibi kaynaklardan aktaran **Kılıçlı**, age. s.150-190.

Şuubiyye akımındakiler sadece şairlerle sınırlı değildir. Nesep, nahiv, hadis ilminde ve tarih-kültür çalışmalarında da etkileri görülmüştür. Farsça'dan Arapça'ya yapılan tercümeler içinde İrani kültürü diriltme çabaları görülmektedir. Bu tür ürünlerin içinde; eski İrani kültürden gelme birçok hikâye, menkıbe, kıssa, vaaz ve soy-sop övünmesine ilişkin değişik konular görülür. Bunların başında *"Hoday-Name"* (veya *Siyer-ül Muluk/Şahlar Biyografisi*) gelir. Sasani tören, töre ve geleneklerini içeren "*Ayin-Name*" ihmal edilemez güzelliktedir. **İbn-ül Mukaffa**, Mecusi edeb, töre ve ahlâkını içeren "*Kitab-ül Mazdek*" ile "*El Tac fi Siret-i Enuşirvan*" adlı eserleri kaleme almıştır. **El Biruni**'nin ifadesine göre, **İbn-ül Mukaffa**, sırf Maniheizmi yaymak amacıyla kaleme aldığı, *Kelile ve Dımne* adlı kitabına, "Bab-ı Berzeveyh" bölümünü eklemiştir. **El Biruni** de dinler tarihi ve benzeri eserleriyle bu kesim içinde sayılır.(761)

Bermekiler döneminde yaşayan **Ebu Ubeyde Ma'mer bin el Musenna**, mesalib (kusur bulma) ve ensab (soy sop bulma) yazarlarından olup Haricilerin *İbadiyye* fırkasına mensuptu. İran/Şirvan yakınlarında yaşamış Musevi bir ailenin çocuğuydu. Asil olan veya olmayan herkesi diline doladığından, öldüğünde cenazesine kimse katılmamıştı. **El Cahiz**'e göre, beşeri ilimlerin bütün dallarında **Ebu Ubeyde** ayarında kimse yoktu.

Keza, **Allan el Şuyubi** de Bermekiler dörende yaşamış, ünlü bir nesep bilginidir. **El Heysem bin Adiyy**; Arapların soyu sopu, tarihi, menkıbeleri ve mesalibi konusunda son derece bilgili biriydi. Özellikle Arapların ayıplarını, kusurlarını ortaya döktüğünden, egemenlerce nefret edilen kişi olmuştu. Hattâ, bir keresinde Hz. Peygamber'in amcası **El Abbas bin Abdülmuttalib**'e ilişkin aktardığı bir haber yüzünden kırbaçla cezalandırılmıştı. Bu yazarın *"Dai"*, yani düzen karşıtı militan propagandacı olduğuna ilişkin çeşitli rivayetler mevcuttur.

Bu arada edebi ürünleriyle tanınan **Sehl bin Harun**; Mutezile fikrinin önemli temsilcilerinden sayılan **Said bin Humeyd bin Bahtigan**; "*Fadl-ül Acem ala'l Arab*" (Acemlerin Araplara

---

761. *El Fihrist*, s.132-364'ten aktaran **Kılıçlı**, age. s.207.

Üstünlüğü) isimli kitabıyla tanınan yazar **İshak bin Seleme**'yi de unutmamak gerek.(762)

Son bir isim daha: **Muhammed bin Ahmed el Ceyhani**, Samani devletinin vezirlerindendi. 946 yılında vefat etmiştir. Mesalib (kusur bulma) ilmi konusunda eser yazan *Şuubiyye* yazarlarındandır. Araplara sövüp sayan, toplumsal ve kültürel hayatlarına ağır eleştiriler yönelten *Mesalib* adlı kitabıyla ünlüdür. Kitabından şu satırları okuyabiliriz: "Araplar yerbu (çöl faresi), keler, tarla faresi, yılan yerler. Sırayla birbirlerine saldırırlar; çirkin davranışlarda bulunup birbirlerini hicvederler. Sanki onlar, insan faziletlerinden sıyrılmış ve domuz postları giyinmiş yaratıklardır... Bu nedenle Allah, bizi nimetlere boğmuş; Araplardan ise bunu esirgemiştir..."(763)

c) Şuubiyye'ye Arap Tepkisi

Mevali kaynaklı Şuubiyye'nin, Araplara tepkisine karşı çıkıp Arap kavmini övenler arasında, ünlü isimlerden biri 767 veya 780 yılında Basra'da dünyaya gelmiş **El Cahiz**'dir. Halis muhlis Arap soyundan olduğunu ileri sürenler vardır.(764) Ancak köken itibarıyla Arap değil de bir zenci olduğunu; dolayısıyla Mevali'den sayılması gerektiğini belirtenler çoğunluktadır.(765) Her durumda, Mudar kabilesinin Benu Kinane kolu mensubu veya sığıntısıdır. Mutezile akımının aleyhinde, Sünni İslam'ın lehinde "*El Cahiziyye*" adıyla bir fırkanın kurucusu olduğu söylenir. Koyu bir Halife **Osman** yanlısı olup, "*El Osmaniyye*" (Osman Şiası) adlı kitabı yazmıştır.

El Cahiz, "*El Beyan ve'l Tebyin*" ile "*Kitab-ül Asa*" gibi iki ünlü eserinde, Arap egemenliğine karşı çıkıp eleştiren tüm Şuubiyye yandaşlarına sert eleştiriler yöneltir. Ona göre, Mevali de-

---

762. *El Cuzur-ül Tarihiyye li'l Şuubiyye*, s.37-52; GAL, Supplementary, c.1. s.213; *El Sırau beyn'el Mevali ve'l Arab*, s.40-41; *El Ağani*, c.10. s.75; *El Fihrist*, s.134-305'ten aktaran **Kılıçlı**, age. s.209-237.

763. *El Fihrist*, s.401; *el İmta ve'l Mu'anese*, c.1. s.79; *Mu'cem-ül Buldan*, c.2. s.202'den aktaran **Kılıçlı**, age. s.234-236.

764. *Mu'cem-ül Udeba*, c.16. s.74; GAL, c.1. s, 158; *el Alam*, c.5. s.239.

765. *Mu'cem-ül Udeba*, c.16. s.74; *El Fihrist*, s.208.

nen bu Acem kesimi, Arap dilinin güzelliğini bozmuştur. Bu yüzden de **Haccac**; Nabat bölgesinde yaptırdığı beldeye, Nabatilerin (Arami kökenli) girişini yasaklamıştır.

El Cahiz, "Arapları korurken; Yunan, Hint ve Fars felsefesini kendince eleştirir. Onlardaki mantığı beğenmez. Bu kavimlerin yazdığı kitaplarda hiçbir sanat değeri bulmaz! *"El Buhala"* adlı eserinde, Mevali'nin yani Arap olmayan halkların cimriliği ve pintiliğine ilişkin birçok fıkra, hikâye yazar durur. Özellikle Merv ve Horasan halkının cimriliğinin utanç verici olduğunu belirtir.

El Cahiz'le birlikte Şuubiyye akımına karşı çıkan ikinci ünlü isim, **İbn Kuteybe**'dir. Fars asıllı olmasına rağmen, yazdığı *"Kutab-ül Arab"* adlı eserinde; Araplara karşı çıkıp onları kötüleyen kavimleri, bu arada Şuubiyye temsilcilerini, nankörlükle suçlar. Abbasileri destekleyen Horasan halkının Farslardan daha yiğit olduğu görüşünü ileri sürer.

Arap soyundan gelen **El Belazuri**, Şuubiyye'nin Araplara yönelik iddialarına cevap vermek amacıyla, "*Ensab-ül Eşraf ve Ahbaruhe*" ile "*El Reddu ala'l Şuubiyye*" eserlerini kaleme almakla ünlüdür.(766)

Yeri gelmişken belirtmek gerek: Şuubiyye hareketinin Arap dili konusunda açtığı tartışmalarda taraflar, birbirlerini kıyasıya eleştirirler. Bu tartışmalar, genel anlamda, *"Linguistik Şuubiyye"* başlığı altında incelenmiştir. Bu düzlemde, Arap dilini sert biçimde eleştirip, Şuubiyye'yi destekleyenlerin öncüsü **Hamza el İsfahani**'dir. 893 yılında İsfahan kentinde doğmuş bu tarihçi, dilci ve edebiyatçıya göre: "Arap dilcilerin Arapça olduğunu ileri sürdükleri bazı kelimelerin kökenleri de Farsça'dır."

El İsfahani'ye karşı çıkıp Arap dilini savunanlar arasında, özellikle nahiv, nesep ilmi konusunda uzman, Şair **İbn Dureyd** bulunur. Basra'daki ünlü zenci isyanı sırasında Umman'a kaçıp orada 12 yıl kalan **İbn Dureyd**, "*El İştiqaq*" adlı eseriyle,

---

766. *El Ağani*, c.14. s.129-132; *Tarih-i Bağdat*, c.8. s.382-383; *Mu'cem-ül Udeba*, c.16. s.74; *El Fihrist*, s.85-124-208; **GAL**, *Supplementary*, c.1. s.185-187-241-247; *El Beyan ve'l Tebyin* c.3; *El Buhala*; **İbn Kuteybe**, s.100; *El İkd-ül Ferid*, c.3. s.411-412; *Lisan-ül Mizan*, c.1. s.90-91; *Muruc-ül Zeheb*, c.2. s.27-29'dan aktaran **Kılıçlı**, age. s.239-268.

"Arap diline saldıranları" isim vermeden sert biçimde eleştirir durur; Arapça sözcük kökenlerini (etimolojik açıdan) ele alarak, bunların öz Arapça olduğunu kanıtlamaya çalışır.

Kûfe ekolünün temsilcilerinden **İbn-ül Enbari** de nahiv ve dil alanında uzman olması hasebiyle, Şuubiyye akımının iddialarına cevaplar yetiştirir. Burada *El Ezdad* (Zıtlar/Karşıtlar) adıyla bilinen tamamen karşıt anlamlı sözcüklerden yola çıkarak, Arapça'ya muhalif olanları yetersizlikle suçlayan incelemelerde bulunur.

İranlı olmasına rağmen **İbn Faris** ile Türkistan'ın büyük parçasını oluşturan Harzem'in Zemahşer köyünde doğan **el Zemahşeri**'yi de Şuubiyye akımı karşısında Arapça'yı savunanlar arasında görürüz. **El Zemahşeri**, "*El Keşşaf*" ve "*El Mufassal*" adlı iki eseriyle ünlüdür.(767)

d) Şuubiyye'de İranlı Olmayan Unsurlar:

Şuubiyye hareketinin Fars kültürüyle yetişmiş, Sasani devrinin siyaset ve inançlarına özlem duyan kimselerden oluştuğunu yazdık. Emeviler döneminde Arap-İslam boyunduruğunda yaşayan her sınıftan, her kültürden, her inançtan ve her kavimden insanın da burada yer aldığını vurgulamak gerek.

Bu kesim, çoğunlukla, Süryani/Asuri/Keldani/Arami unsurlar ile Nabatiler'dendir. *Nabatiler*, zaman zaman "kelam" diye bilinen İslam felsefesi dalında kendilerini savunan **Dırar bin Amr el Gatafani** gibilerini bulurlar. Mesela "Kelamcı" **Dırar**, halifelik meselesinde; Nabati etnik unsurunun Arap kökenlilerden daha üstün olduğunu, dolayısıyla hilafetin bu kökenden insanlara verilmesi gerektiği görüşünü savunur. Emevi yönetiminin "Allah'a teslimiyeti ve kadere boyun eğmeyi" va'zeden görüşüne muhalif, akılcı Mutezile akımının bu temsilcisi, hilafet meselesinde Harici tezlerini bile geride bırakacak kadar ileri gitmiştir: "Halife olacak gayri Arap kişi, Kıpti de olsa hilafete geçmesi uygundur. Zira o, insanlara zulmettiği zaman, halli (azledilmesi) daha kolay olur..."(768)

---

767. Çeşitli Arap kaynaklarından aktaran **Kılıçlı**, age. s.269-293.
768. **Goldziher**, *Muslim Studies*, c.1. s.146'dan aktaran **Kılıçlı**, age. s.296.

Nabatilerin Arap Müslümanlara üstünlüğü yolundaki tezini geliştirmek isteyenler, hadislere (muhtemelen mevzu, yani uydurma hadis-F.B.) başvurarak şöyle diyebilmişlerdir: "Ubeyde bin Selmani şunu rivayet etti; Ali bin Ebu Talib, 'Eğer birisi soyumuzu sorarsa, ona Kusa'lı Nabatilerden olduğumuzu söyle!' dedi."(769)

Bu rivayet, ezilen halkların Araplarla eşit olmak için verdikleri mücadelede bile, Arap aristokratlarının (*Hz. Ali, Ehl-i Beyt*) isimlerini nasıl kullandıklarının; gerçekte inanmamış olsalar dahi, kendilerini onların soyuna bağlayarak, İslam'a karşı direnişte hangi meşru zeminde durmayı amaçladıklarının tipik bir örneğidir. Bir anlamda, Alevilik hareketinin, başlangıçtan beri gerçek İslam'a karşı çıkarken, ister istemez kendini o damardan biri saymasına ne kadar da benziyor!..

Nabatilerin en kararlı savunucusu **İbn Vahşiye**'dir. 909 yılında ölmüştür. Arami dilinden Arapça'ya çevirdiği "*El Filahat-ül Nabatiyye*" adlı eseriyle ünlenmiş; simya ve gaybi ilimlere ilişkin pek çok incelemenin sahibidir. **İbn Vahşiye**, anılan eserinde; Babil uygarlığının, Arap uygarlığından çok daha üstün olduğunu kanıtlamaya çalışmış; kendi kavmine mensup insanların, efendi Araplarca hor görüldüğüne tanık olunca, bu acıyla söz konusu eseri kaleme alıp,(770) "Bakın görün, biz sizden daha önceleri büyük bir uygarlık kurduk, sizden daha üstünüz. Siz Araplar, dünkü çocuksunuz!" demeye getirmiştir.

Süryanilerin Arap böbürlenmesine karşı çıkan en ünlü ismi, **Dik-ül Cinn**'dir. Suriye'nin Hums şehrinde 778 yılında doğmuş bir şairdir. Kaynaklardaki kayıtlara bakılırsa, ılımlı bir Şii görüş taşıyordu. Özellikle **Hz. Ali** ile iki oğluna yazdığı mersiyeyle ün salmıştır. Süryanilerin Araplarla eşitliği uğrunda mücadele ederek şunları savunmuştur: "Arapların, bize hiçbir üstünlüğü yoktur. Hz. İbrahim'in doğumu, bizimle onları bir araya getirmiştir. Onlar da Müslüman, biz de Müslümanız. Allah'ın, onları bize üstün kıldığını gösteren hiçbir şey yoktur din kitaplarında..."(771)

---

769. *Lisan-ül Arab*, c.7. s.411-412; *Mu'cem-ül Buldan*, c.6. s.488'den aktaran **Kılıç**, age. s.297.

770. **GAL**, c.1. s.280; *Notices Sommaires des Manuscripts Arabes du Musee Asiatique*. c.1. s.172-173'ten aktaran **Kılıçlı**, age. s.298.

771. *El Ağani*, c.14. s.49'dan aktaran **Kılıçlı**, age. s.298-300.

Mısır'daki Kıptiler, Arap egemenliğine karşı direnen Şuubiyye akımına zaman zaman katıldılar. Kıptiler, Nabatilerin Araplara üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla ortaya koydukları Arami tarihi ve kültürüne ilişkin ürünlerden esinlenerek, eski Mısır uygarlığına ait eserleri tercüme ettiler. Bununla, "Bakın, biz, İslamiyet'e girdiğimiz halde, eski uygarlığımızın izlerini taşıyor; atalarımızın zihniyetini devam ettiriyoruz" yolunda mesaj vermek istediler, Arap egemenlerine.(772)

Rumlar/Yunanlılar ise, Araplara üstünlüklerini, şiir ve felsefe alanında ispat etme yarışına girdiler. Bu alanda, Arapları fersah fersah geçen antik eserleriyle övündüler. Bunun tipik örneğini **İbn Rumi** diye bilinen **Ebu Hasan Ali bin el Abbas bin Cureyc** (veya Curcis) adlı şairde görürüz. 836'da Bağdat'ta doğmuş, Müslüman olduktan sonra Abbasilere bağlanmıştır. Felsefe ve Kelam ilimlerinde başarılıdır ama, esas olarak edebiyatla ilgilenmiştir. Abbasilere bağlı olmasına rağmen, *Alevi* fikriyatına yakındır. Özellikle **Ebu'l Hüseyin Yahya bin Ömer el Alevi**'nin 864 yılında ölümü üzerine yazdığı mersiyeden, **İbn Rumi**'nin *Aleviliği* açıkça belli olmaktadır.

İbn Rumi, aşağıdaki mısralarıyla *Şuubiyye* akımının kayıtlarına geçmiştir:

Ey her şeyi ve herkesi ayıplayan kişi
Kendindeki her şeyin ayıp ve kusurdan
İbaret olduğunu görmüyor musun?
Zavallı Arapçık!...
Senin becerdiğin ölçüde
Rum da şiir söyleyebilir.
Ey onlar(Rum)lardaki şan ve şerefi
İnkâra kalkışan kişi...
Söyle bana, Şuayb de onlardan değil miydi?

İbn Rumi, Rum aslını unutmadığını da şu cümlelerle dile getirmiştir:

---

772. *Muslim Studies*, c.1. s.147'den aktaran **Kılıçlı**, age. s.302.

"Ben, Arapların mevalisi olarak nimetlerinin gıdasıyla yetiştim. Buna rağmen, bana bir yer gösterecek olduğunda, soyumun Rumlardan geldiğini sakın unutma..."(773)

Endülüs gibi İslam merkezine uzak bir diyardaki *Şuubiyye* hareketinin öncülüğünü ise **İbn Garsiye el Beşkeni** yapmıştır. Bask bölgesinde doğmuş bir Hıristiyandır. "*İbn Garsiye Risalesi*" adlı eserinde *Şuubiyye* fikirlerine herhangi bir yenilik getirmemiş olmakla birlikte, o dönem tartışmaları yakından incelediği; **El Cahiz, İbn Kuteybe** gibi koyu Arap yandaşlarına cevap verdiği görülmüştür.

İbn Garsiye, "Acem" kavramı içinde düşünülen İranlı ve diğer doğulu halklar listesine Slav ve Rumları da katmasıyla tanınmıştır. Araplara karşı Acemleri över; Arapların siyah, Acemlerin ise beyaz bir tene sahip olduğunu söylemekle işe başlar; eski Araplarla şimdikilerin çelişkili hayatlarını karşılaştırır; deve ve koyun çobanı Arapların, muhteşem bir hayat sürmüş İran ve Bizans imparatorlarıyla karşılaştırılamayacağını belirtir.

İbn Garsiye'ye göre; Arapların annesi, Hz. İbrahim'in eşi Hacer adlı bir cariyedir. Oysa Acem kavimlerinin annesi, **Sara** adlı hür bir hanımefendididir. Dolayısıyla köle/cariye **Hacer**'in çocukları, hür bir hanımefendi olan Sara'nın evlatlarıyla boy ölçüşemezler.

İbn Garsiye, İslamiyet'in ilk dönemlerinde, Habeşliler ile İranlıların, kendilerini koruyup iltica etmelerine göz yumduklarını; ama Arapların bu iyiliğe nankörlük ettiğini de savunur.(774)

Özetlersek: Her kavmin egemeni kendi uyruğunu küçük görmekle kalmaz; başka etnik kökenlileri de küçümserdi. Arapların *"el Esadan"* (iki koca aslan) olarak niteledikleri, Bizans ve Sasani imparatorları da öyleydi. İslam önderi **Muhammed**'in kendisine mektup yazmasını hazmedemeyen İran Kisrası, "Kölem olduğu halde bana mektup yazıyor" diye sitemde bulunmuştu.(775)

---

773. *Mu'cem-ül Şuera*, s.94-95-289; *Divanu İbn-il Rumi*, s.80-224-230-244'; dan aktaran **Kılıçlı**, age. s.303-306.

774. *Tarih-ül Muslimi İsbanya*, c.1. s.197; *El Muğrib fi Hula'l Mağrib*, c.2. s.355-356-407; *Nevadir-ül Mahtuta*, c.3. s.246-250'den aktaran **Kılıçlı**, age. s.308-320.

775. *Cami-ül Beyan*, c.4. s.37'den aktaran **Kılıçlı**, age. s.32-34.

Arap-İran çatışmalarında İslam ordusunun ilk zaferi tattığı ünlü Zu'Qar Vakası sırasında, Peygamber duygularını şöyle açıklamıştır: "Zu'Qar Vakası, Arapların Acemlerden intikamlarını aldıkları ilk gündür..."(776)

Fetihler sonucunda Arap egemenliğine giren değişik inanç ve kökenden halklar çoğalınca, Araplarda ilk çekingenlik başladı. İkinci halife **Ömer**'in İran asıllı *Mecusi* inançlı **Ebu Lu'lu** tarafından öldürülmesi ise, bu çekingenlikten çıkılıp karşıt önlemler alınmasına ve Mevali denen kesimin giderek hor görülmesine yol açtı.

Arap egemenleri, tahakkümlerini koyulaştırıp kendilerinden emin olunca, bu kez, Arap kanının çok asil olduğuna; Arap olmayan Fars ve Rum gibi kavimlerin kanlarının kendilerinkinden daha az kaliteli olduğuna inanmaya başladılar.(777)

Özellikle Emevi dönemi Arap şiiri, damarlarında Arap kanı akmayan kişileri azarlama ve aşağılama örnekleriyle doludur.(778) Asil Arap kanının bozulmaması için, Mevali'den birinin Arap kadınıyla evlenmesi, bağışlanmaz bir suç olarak kabul edilmiştir. Böyle birinden doğan çocuklar, *"Mukrif"* (soyu bozuk, piç anlamına da gelebilecek melez) lâkabı takılarak aşağılanmıştır.(779) Bu tür evlenmeleri önleyebilmek için türlü çeşitli hadisler rivayet edilip, kutsal yasaklar getirilmiştir.

Arap egemen sınıfı, Mevali'nin çalıştığı esnaflık türünden meslekleri aptalca meşgaleler olarak görüp, "Ahmaklık; dokumacılar, muallimler ve çıkrıkçılarda somutlaşır" diyebilmiş;(780) Mevali'den kimselerin arkasında namaz kılmayı reddetmiş olan Araplar ise, eğer kılmaya mecbur kalmışlarsa da bunu Allah'a

---

776. **Belazuri**, *El Kâmil fi'l Tarih*, c.1. s.482'den aktaran **Kılıçlı**, age. s.35.

777. Tipik örneği, Şuubiyye'ye karşı Arapları yücelten **El Cahiz**'in *el Beyan ve'l Tebyin* adlı eseridir. Bkz. c.3. s.61.

778. **Kılıçlı**, age. s.47. Öte yandan Şair **El Ahtal**, Arapları eleştirmek isterken bile, onlara *"Ezkubad"* sözcüğünü uygun görür ki, bu, İran'da bir yerin adı olup; Arap insanının, onun mensup olmadığı bir isimle kötülenmesi anlamını taşır.

779. *Muslim Studies*, c.1. s.23-121; *Duh'al İslam*, c.1. s.24'ten aktaran **Kılıçlı**, age. s.49-51.

780. **El Cahız**, *el Beyan ve'l Tebyin*, c.1. s.249.

karşı büyük bir alçakgönüllülük olarak kabul etmişlerdir.[781] Keza, Araplar arasında namazı üç şeyin bozacağı konusunda ortak kanaat hasıl olmuştur: *"Eşek, köpek ve Mevali'den birinin kılınan namazın önünden geçmesi halinde, o namaz bozulur'*[782] demişlerdir.

Arap kanı taşıyan birinin felç olamayacağı kanaati yaygındı egemenler arasında. Eğer felç olmuşsa, mutlaka bu asil kana; Rum, Slav, Acem vb. gibi kavimlerin kanının karıştığı ileri sürülürdü.[783]

Kazara, Mevali'den yaşlı başlı veya hatırı sayılır biri Allah rızası kabilinden Arap evinde yemek yemeğe götürülürse, o, Araplardan olduğu zannedilmesin diye mutfak tarafına oturtulurdu.[784]

Bu bölümü özetlerken; Arap-İslam egemenlerinin, bu arada Haşimoğulları ve Ehl-i Beyt aristokratlarının, o dönemin mantığı içinde, gerçekten de mazlum halklardan ve ezilen kavimlere mensup insanlardan yana olduklarını söyleyebilir miyiz? Aleviliği, bilip etmeden, Arap soyuna ve o dönemki fikriyatına bağlayanların cevabı "evet" olabilir. Ancak yukarıda sergilenen görüşler ışığında düşündüğümüzde, bu cevabın "evet" değil, "kesinlikle hayır" olması daha doğal ve daha kaçınılmazdır.

---

781. **Kılıçlı**, age. s.55.
782. Age.
783. *Medeniyet-i İslamiye Tarihi*, c.4. s.113'ten aktaran **Kılıçlı**, age. s.58.
784. **Kılıçlı**, age. s.55.

VI. EHL-İ BEYT MÜCADELEYE GEÇ KATILDI

"İmamlar (Ehl-i Beyt), Emevi yönetiminin sonuna kadar, siyasete ciddi biçimde bulaşmadılar." **M. Watt**

A) Ehl-i Beyt Yarım Yüzyıl Sessiz Kaldı

Muhtar el Sakafi hareketinin 687'de bastırılmasından sonra Emevi yönetimi, Ali'nin Fatıma'dan olmayan oğlu **Muhammed İbn-ül Hanefiye**'ye ölünceye kadar dokunmadı. Bu durum, Ehl-i Beyt'in, Muhtar'ın başkaldırısı dahil herhangi bir halk hareketi içinde yer almadığının kanıtlarından biri olarak da algılanabilir. **İbn-ül Hanefiye**'nin, Muhtar hareketiyle ilişkisi hayli muğlaktır. Çeşitli rivayet, dedikodu, söylenti ve siyasi oyunlara malzeme olmuştur bu görünmeyen bağlantı. Gelişmeler, **Muhtar**'ın, İbn-ül Hanefiye'yi "bir araç olarak kullandığı" yönündedir ki, **Wellhausen** ile **Watt** gibi kaynaklara dayanarak bunu önceki bölümlerde açıkladık.(785)

Kerbelâ olayı ise, halkın kitlesel biçimde katıldığı bir hareket olmaktan ziyade, Ehl-i Beyt üyelerinin kuşatılıp katledilmesiyle sonuçlanan trajik ve sembolik bir olaydır. Esasen bu olaydan hemen sonra ortaya çıkan İslam içi ilk muhalif akım, *Şiilik* ya da *Alevilik* değil; *Mutezile* olmuştur. Özellikle **Hasan**'ın, ha-

---

785. **Wellhausen**, *İslamiyet'in İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, "Şiiler" bölümü. Ayrıca, **Watt**, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s.68.

lifeliği Muaviye'ye teslim etmesine kızan bazı "İlk Şiiler" kenara çekilerek, *Mutezile*'yi oluşturmuştur.(786)

Şarkiyatçı **Watt**, "Muhtar'ın ölümünden sonra 737'ye kadar herhangi bir Haşimi (Ehl-i Beyt mensupları-F.B.) ayaklanma kaydı yoktur; yani yarım yüzyıllık bir sesizlik dönemi vardır" diyor ve ekliyor: "İmami rivayetlerde bile, İmamların, en azından Emevi yönetiminin sonuna yakın zamanlara kadar, siyasete ciddi şekilde bulaşmadıkları konusu da açıktır. Hüseyin soyuna mensup birinin (Hüseyni), siyasi faaliyeti ile ilgili ilk güvenilir rivayet, 740 yılında, **Zeyd bin Ali**'nin ayaklanmasıdır."(787)

Oniki İmamcılar ile İsmaililer, bu teze itiraz ediyorlar: "740 yılından önce üç kişi daha imam olarak tanındı. Bunların ilki **Zeynel Abidin** olarak bilinen Hz. Ali'nin hayatta kalan en büyük oğludur; 712 yılında ölmüştür. İkincisi, Zeynel Abidin'in en büyük oğlu **Muhammed el Bakır**'dır; 731-737 yılları arasında vefat etmiştir. Üçüncüsü ise, El Bakır'ın oğlu **Cafer-ül Sadık**'tır; bu da 765'te gözlerini hayata yummuştur."

Zeynel Abidin dürüst ve dindar biridir. Edebi metinlerde, kendisinin önder olduğuna ilişkin açık söylemler bulunmaz. İmalı konuşmaları vardır ama nadiren ve satır aralarında geçmektedir. Bu kayıtlardan biri, **El Aşari**'nin (*El Kummi*) eserinde bulunmakla birlikte, İmamî rivayet şekline tümüyle ters düşmektedir. Çünkü, adı geçen kayıtlarda, *İmam* olarak tanınmış kimselerin sırası şöyledir: **Muhammed İbn-ül Hanefiye**, sonra oğlu **Ebu Haşim** ve ondan sonra **Zeynel Abidin**. En azından, bu sırayı kollayıp izleyen bir fırkanın varlığı söz konusudur kayıtlarda. Bunun anlamı ise, Hüseyin evlatlarının, **Hüseyin** soyundan gelmeyen birini (İbn-ül Hanefiye ile oğlu Ebu Haşim) *İmam* olarak tanımış olmalarıdır.(788)

---

786. **Melati**, *El Tenbih*, s.36'dan aktaran **Guy Monnot**, *Penseurs Musulmans et Religions İraniens (Müslüman Düşünürler ve İran Dinleri)*, s.7. Libraire Philsophique J. Vrin, Paris.

787. **Watt**, age. s.57-67. Yazar, bu görüşünün ikinci kısmını, **D. M. Donaldson**'un "*The Shi'ite Religion*" adlı kitabının (London, 1933) ilk bölümlerine dayandırıyor.

788. **Watt**, age. s.67. Yazar, buraya kadar olan noktada **C. Cahen**'in görüşüne katılmış oluyor. Ancak **Cahen**'in bu tezini kuşkuyla karşılayan uzmanların varlığı da söz konusu.

Oniki İmam ile İsmaili görüşe ters olan budur. Çünkü her ikisi de **İbn-ül Hanefiye** ile oğlunu, imamlar silsilesinden saymazlar.

Yol ayrımında iki tutumla karşı karşıyayız.

Bir: İbn-ül Hanefiye'yi, "İmam" olarak tanımışlarsa ki, Muhtar hareketi içindeki Mevali liderlerden **Keysan**'a istinaden *Keysaniyye* adını alan fırka ile *Heysaniyye*, mezhep tarihçileri tarafından belirgin biçimde **İbn-ül Hanefiye** adına bağlanmış gösteriliyor. Mehdilik düşüncesi de bu bağlantıya malzeme oluşturuyor. Bu görüşü kabul edersek; her iki fırkanın, bu kez İbn-ül Hanefiye oğlu **Ebu Haşim**'i de *İmam* olarak tanımış olmaları kaçınılmazdır.

İki: Böyle bir kabul, Ehl-i Beyt kavramıyla özdeşleşen **Hasan** ve **Hüseyin** soyundan gelenlerin, özellikle *Hüseyni* kolunun *İmamiyet* tezine ters düşüyor.

Varsayalım ki; o devir ilk Şiileri ile anılan fırkalar, **İbn-ül Hanefiye** ile oğlu **Ebu Haşim**'i "İmam" kabul ettiler. **Ali** ailesi ve torunları, geleneksel "aile reisliği/aile büyüklüğü" konusunda İbn-ül Hanefiye ile oğlunu sadece temsilci olarak tanıdılar. Bu durumda, siyasi bir sıfat değil, Ehl-i Beyt'te "sıradan bir aile reisliği" sıfatı ön plana çıkıyor. Nitekim Emeviler, Muhtar hareketinin bastırıldığı 687'den, İbn-ül Hanefiye'nin öldüğü 701 yılına kadar geçen süre içinde, Ehl-i Beyt "reisliği" yürüten bu zata dokunmadılar. Bu da gösteriyor ki, *Ehl-i Beyt*, siyasetten uzak, asude ve sakin bir hayat sürüyordu. Siyasete katılmış olsalardı, Emevilerin hem İbn-ül Hanefiye'yi, hem de Ehl-i Beyt'i sıkıştıracakları çok açıktır.

Abbasiler iktidarı ele geçirirken, dini ve sınıfsal meşruluk kazanmak için, "Ehl-i Beyt'i temsil etme sırası bize İbn-ül Hanefiye oğlu Ebu Haşim'den geçmiştir" iddiasıyla yola çıktılar. Bu bile, **Ebu Haşim**'in sadece siyasi işlerde değil, aynı zamanda başka alanlarda da aile reisi (veya imam) olarak tanınmış olmasını gerektiren bir görüştür ki,(789) *Oniki İmam* tezine aykırılık taşır.

---

789. **Watt**, age. s.68.

Emevilere karşı, Hz. Peygamber'in şahsen isyana katılan (Ehl-i Beyt'ten) ilk torunu, **Muhammed el Bakır**'ın kardeşi **Zeyd bin Ali**'dir. 740 yılında başlattığı ayaklanmada hemen öldürülmüştür. Buna istinaden *Zeydiyye* adıyla bir fırka (parti) kurulmuştur.

İlk iki halifeyi, yani **Ebubekir** ile **Ömer**'i meşru sayıp onları lânetlemeyen bu ılımlı fırka, ilk Şii duygulardan oluşan geniş bir topluluk meydana getirmek istiyordu. Ancak, *"Gaib İmam"* ve *"Mehdilik"* düşüncesini kabul etmeyen *Zeydiyye* ile bu tür düşünceleri benimseyen *Rafıziler* arasındaki bağlantı koptu. **Zeyd bin Ali**, halife olmak istiyordu, ama "karizmatik/aşkın lider" mertebesinde düşünülen *"Gaib İmam"* fikrine sıcak bakmayınca, bu karizmaya inanan birçok kesimin desteğini yitirerek yalnızlaştı.(790)

Rafızilere ilişkin önceki açıklamalarımıza, şunu eklemek isteriz: *Şia-Rafızi* ayırımı konusunda dikkatli incelemeler yapılabilmiş değildir. **Nevbahti** gibi Şii kökenli mezhep tarihçileri, Şia'yı; "Hz. Ali yandaşları" olarak tanımlamakla birlikte, bütün Peygamber/Haşimi soyunu içine alabilecek bir Ehl-i Beyt tanımından yola çıkarak, **Hz. Ali**'nin kardeşleri ve amcazadelerinden (Caferi Tayyar soyu, El Abbas soyu) olanları önder tanıyan fırkaları "Şia" diye sunarlar. Mesela **Nevbahti**'ye göre İslam ümmetinde beş mezhep vardır: *Şiilik, Haricilik, Murcilik, Mutezile* ve *Eshab-ül Hadis*.(791)

Zeydiyye, kendisinden ayrılanlara *Rafıziler* ismini takar. Bu anlamda **İbn Kuteybe** gibi bir yazar, "ılımlı olan herkesi Şia" dairesinde sayar. Sünni mezhep tarihçisi **Abdulkaahir el Bağdadi**, *"Şia"* yerine *"Rafızi"* sözcüğünü kullanmayı tercih eder. Her ikisi, *"Ehl-ül Dalal"* (Sapıklar, İslam'dan sapanlar, yolunu yitirenler) nitelemesini "Şia"ya yakıştırmayıp, İslam dışı saydıkları *Rafıziler* için kullanırlar. **İbn Abdi Rabbihi** ise, *Zeydiyye* fırkasını *"Rafızi"* olarak görür.

---

790. Age. s.64.

791. **Laoust**, *Profession*, s.64; *El Hayat gazetesi*, 139; **Massignon**, *Essai sur...*, s,173'ten aktaran **Watt**, age. s.70-71. Ayrıca bkz. **El Bağdadi**, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, "Ravafız" bölümü.

Hanbeli mezhebinin kurucusu **Ahmed bin Hanbel**, "*Ehl-ül Sunne ve'l Hadis*" diye adlandırdığı Sünni kesimin de Ehl-i Beyt'e sevgi duyduğunu ve halifelik haklarını savunduğunu kaydederek, "Ali'nin gerçek Şiası, Sünnilerdir" der gibidir. Bir Hanbeli olan **El Berbehari** (öl.940) ise şu tanımı getirir: "Hz. Ali ile Hz. Osman arasında karar veremeyen kimse Şiidir. Buna karşılık Hz. Ali'yi Osman'a üstün tutanlar Rafızilerdir..."(792)

Yeniden Haşimi soyu veya Ehl-i Beyt meselesine dönüyoruz. Emevilere karşı başarısız bir isyana başvuran son Haşimi; Hz. Ali'nin kardeşi Caferi Tayyar'ın küçük torunu **Abdullah bin Muaviye**'dir. Ayaklanma, 744'te Kûfe'de başladı ve **Abdullah**, muhtemelen Ebu Müslim Horasani tarafından öldürüldü. Böylece isyan bastırıldı.(793)

Ehl-i Beyt mensubu Abdullah'ın inancının ne olduğu tartışmalıdır; çünkü, hayli muğlak bir inanç taşır. Görünüşte ayaklanma liderlerinden **El Beyan**'a uyan, Keysaniyye'nin *"El Sukena/el Sakıtun"* (sessizler, sakinler) kesimiyle irtibatlı **Abdullah bin Amr bin Harb el Kindi**, Kûfe şehrinde "*Gaib İmam ve ruhların göçü*" meselesini açıkça dile getirmiştir. Bu akım mensupları, sonradan Ehl-i Beyt'in son ayaklanmacısı Abdullah bin Muaviye'nin taraftarı oldular; ölümünden sonra da anılan inanç uygulamasına geçtiler.(794)

Tüm bunlar bir yana, Kürt kökenli **Ebu Müslim Horasani**'nin Ehl-i Beyt'in son ayaklanmacı önderini öldürmesi, soy soplarını **Ebu Müslim** üzerinden *Ehl-i Beyt*'e bağlamak isteyen Kürt ve Türk Alevilerine bir şey anlatmıyor mu? Şu soru sorulamaz mı? Madem biz Horasan evladıyız; serdar Ebu Müslim Horasani'nin izini sürdük; madem Ebu Müslim de Ehl-i Beyt muhabbetiyle dolu olup Hz. Ali'yi severdi; o halde bu serdar neden Ehl-i Beyt'in son ayaklanmacı önderini öldürdü?

---

792. Aynı kaynaklardan aktaran **Watt**, age. s.70.

793. Age. s.64. Daha ayrıntılı bilgi için, bkz., **Faik Bulut**, *Ebu Müslim Horasani: Bir İhtilalcinin Hikâyesi*, Su yay., 1999, İst.

794. Age. s.65. Ayrıca, Şeyh **Muhammed Hüseyin el Zeyn**, *El Şiat fi'l Tarih* (Tarihte Şiiler), s.67.

Burada bir terslik, bir yanlışlık olmalı. Meseleyi muhabbet-soy-sop-göbek bağı vs. temelinde aldığımızda, karşımıza bu tür soruların çıkması kaçınılmazdır. Oysa bunu, bir sınıf mücadelesi, bir iktidar kavgası ve gerçekten birbiriyle sıkı bağlantısı bulunmayan *Ali Şiası-Alevilik düşüncesi* olarak ele aldığımızda, konu aydınlığa kavuşabilir.

Bu konuda **Wellhausen**'a başvurabiliriz: "...Şu halde, Kutsal Aile'ye mensup olmayan (ki biz, yazar gibi düşünmüyoruz; çünkü Ehl-i Beyt'i dar anlamıyla ele alıyor-F.B.) **Abdullah bin Muaviye,** 743 yılında, Üçüncü Yezid'in valisinden para dilenmek için kardeşleriyle birlikte Kûfe'ye giderek bir müddet şehirde kalmış ve Temim kabilesinden Şebes bin Ribi'nin torununun kızlarından birisiyle evlenmişti. Yezid'in ölümünden sonra Suriye'de çıkan taht kavgalarından ötürü, tüm eyalet valilerinin otoritesi tamamen sarsılmıştı. Bu ortamda, Kûfe Şiileri; **Abdullah bin Muaviye**'yi başlarına geçirip Kûfe'deki devlet konağına götürdüler. Kûfe ahalisi, Abdullah bin Muaviye'ye biat etti, Suriye ordusuyla savaştı. Zeydiyye fırkası mensupları çatışmada büyük kahramanlıklar gösterdi. Sonuçta, Abdullah'ın bölgeyi serbestçe terk etmesi ve isyancıların da öldürülmemesi kaydıyla, anlaşmaya varıldı.

Abdullah bin Muaviye, Kûfe'den ayrılıp Medain üzerinden İran'a gitti. Değişik yerlerden sayısız Mevali ve köle, onun çevresinde toplandı. **Abdullah**, ilkin İsfahan, sonra İstahar şehrine yerleşti. Doğu bölgeleri o sıralarda sahipsiz olduğundan, kim erken davranırsa iktidar onun olacaktı. Abdullah elini çabuk tutarak, oldukça geniş topraklar üzerinde hakimiyet kurdu. Abdullah'ın hükümranlığı çevresinde çok renkli ve karma bir cemaat toplandı. Bunlar arasında Abbasiler, Emeviler, Hariciler vs. bulunuyordu. Buna rağmen Emevi halifesi **Mervan**'ın birliklerine yenilince, kurduğu devlet de yıkılmış oldu. Bunun üzerine Kirman ve Sicistan üzerinden, Herat'a kaçtı. Ebu Müslim'in kendisini iyi karşılayacağını umuyordu. Fakat **Ebu Müslim**'in emriyle yakalanıp öldürüldü.

Emevilerin son demlerinde sınırlar birbirine geçmiş gibiydi; farklı güç odakları, devlete karşı yapılan mücadelede birbirleri-

ne yardımcı oluyorlardı. *Şiiler ile Hariciler* aynı bayrak altında savaşıyordu.

Her durumda, Abdullah bin Muaviye'nin *Şiiliği* başından beri kuşku uyandırır gibiydi. Eli açık, zeki ve şiir yazmaya yetenekli **Abdullah**, aynı zamanda pervasız ve din açısından serbest düşünceli biriydi. Çevresine, sonradan "*Baas-ü Baad'el Mevt*"i (ölümden sonra dirilme) inkâr eden, insanların ot gibi yeşerip solduğunu iddia eden sapıklar toplanmıştı. (Her halükârda) Şiiler ile hür fikirli dinsizler arasındaki ilişkiler eskiye dayanır..."(795)

Önemli ipuçları yakalıyoruz burada: **a**) Ehl-i Beyt'ten son ayaklanmacı, karmaşık bir kişiliktir. Başlangıçta devlet yanlısı bir uzlaşmacıdır. Kan davalı düşmanlarından para koparmak için ayaklarına kadar gitmiştir. **b**) Kûfe halkı, Emevilere karşı direnişte kararlıdır; yönetimde taht kavgası çıkınca, Abdullah bin Muaviye, bir oldubitti sonucu, halk hareketinin önderi oluvermiştir. **c**) Halk hareketi, başdüşmanı Emevileri yenmek için birleşik geniş cephe taktiği izlemektedir. O kadar ki, bazı Emeviler bile bu cephede yer alabilmektedir. **d**) Süreç içinde Abdullah bin Muaviye'nin Ali Şiası gibi görünen düşünceleri de; "İslam'a bağlı kalmaksızın serbest fikirli olma", diğer bir deyimle *"Sapık düşünme/Zındıklaşma"* yönünde gelişmektedir. Şiilik ile dinsizlik (İslam'a aykırı düşünce/Rafızilik anlamında) arasındaki ince çizgi oluşmuş; birinden diğerine atlamak kolaylaşmıştır.

İşte biz, *Alevilik* damarını burada yakalayabiliyoruz.

Yakaladığımız bir başka nokta ise şudur: Mezopotamya'daki ilk Alevi ocağı, gelişmeler sonucu giderek İran ve Horasan'a kaymaktadır. Nitekim Basra ve Kûfe gibi merkezlerde gelişen Alevi fikriyatı ile İslam'a aykırı düşünceler (*Sebeilik, Rafızilik, Haricilik, Şuubiyye, Zeydilik, Muhtariyye* vs.) merkeze yakın yerlerde yenildikçe, uzak diyarlara taşınarak muhalefet odaklarını oralarda oluşturmaktadır. Ebu Müslim Horasani, Abbasiler, Abdullah bin Muaviye vs bunlardandır. Sadece *Zeydiyye* fırka-

---

795. **Wellhausen**, age. s.161-163. Ayrıca, **Abu'l Farac Isfahani**, *El Ağani*, c.11. s.8'deki Arapça metne bakınız.

sı, başlangıçta halkı Müslüman olmayan Taberistan, Deylem ve Horasan gibi yerlerde eylemliliklerini sürdürmüştür. Bir kolu, Fas'a giderek İdrisi devletini kurarken; diğeri Yemen bölgesini tercih etmiş ve orada istikrar kazanmıştır.

B) Ehl-i Beyt'in Bölünmesi

İster sadece Ali-Fatıma evladı, ister Ali soyu, isterse geniş anlamda Haşimoğulları evlatlarını kapsayacak biçimde alınsın, *Ehl-i Beyt*'in kendi içinde bütünlük oluşturamadığı; bu nedenle Abbasi devletinin kurulduğu 750 yılına kadar göze çarpan herhangi bir siyasi harekete katılmadığı görülmektedir.(796)

Kerbelâ ve Zeyd ayaklanmasında öldürülenlerin dışında, en kararlı olanlarından Ehl-i Beyt kadınları, İslam merkezlerinden Medine dışına sürülmüştür. Örneğin, Hz. **Hüseyin**'in kızkardeşi **Zeyneb** ile **Fatıma** ve **Sukayne** adlı iki kızı Mısır'a gönderilir. 682 yılında vefat eden Zeyneb, Mısır'da toprağa verilir.(797) Ehl-i Beyt kadınlarının duygusal etkisi, olsa olsa Mısır'daki *Fatimilik* akımında görülecektir.

Varmaya çalıştığımız sonuç şudur: Anılan nedenlerle, Ehl-i Beyt'i oluşturan ilk 100 kadar şahsiyetin adı sararıp solunca, çeşitli kimseler, kendilerini "*İmam*" diye tanıtmakta veya böyle sayılmakta gecikmediler. Bunların bir kısmı, gerçi **Ali-Fatıma** soyundandı; fakat soy öylesine genişledi ki, hak sahibi olduğunu ileri sürenlerden herhangi biri üzerinde görüş birliğine varılamadı.(798)

Bir dizi kurban veren Ali taraftarları ve ailesi, politik tecrübeden ve askeri liderlikten yoksundular. Böylece, gerçekte maddi yanından çok manevi yanıyla rakipleri Emevileri korkutan bu grup, bir zamanlar büyük birtopluluk iken (Ali zamanındaki geniş halk cephesi-F.B.), sonradan küçük bölüklere, kümelere ayrılarak parçalandı.

---

796. **Cahen**, *İslamiyet*, s.41.
797. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2. s.486.
798. **Cahen**, age. s.55.

Başlangıçtan itibaren, Ehl-i Beyt içinde kimin *imam* (önder/aile reisi) olacağı konusunda anlaşmazlıklar çıktı. En önemli sorun şuydu: İmamet, Hz. Hüseyin'den sonra kardeşi **Muhammed İbn-ül Hanefiye**'ye mi geçmeli; yoksa onun oğlu **Ali Zeynel Abidin**'e mi? Bazıları, İbn-ül Hanefiye'yi yeğlerken; diğerleri de **Fatıma**'dan doğmayan bu Ali evladının meşruluğuna karşı çıkıyordu. *Ehl-i Beyt*, ikiye ayrıldı; bir kısmı Zeynel Abidin'i, bir kısmı da İbn-ül Hanefiye'yi tuttu. Ölümünden hemen sonra, **Zeynel Abidin**'i tutan grup, onun iki oğlu olan **Muhammed el Bakır** ile **Zeyd bin Ali** arasındaki tercihte yeniden bölündü. Hz. **Hasan** soyu ile Hz. **Hüseyin** soyundan gelenler de ayrışıp belli oranda rekabete giriştiler.

Muhtar el Sakafi hareketinin arkasındaki "gölge adam" olduğu söylenen **İbn-ül Hanefiye** yandaşları, anılan gruplar içinde en güçlü olanıydı. Yerine oğlu **Ebu Haşim Ali** geçti. Ali'nin kardeşi Caferi Tayyar soyunu da saymıyoruz-ki, Abdullah bin Muaviye önderliğinde Kûfe'deki ayaklanmasından söz etmiştik.

Geniş anlamdaki Ehl-i Beyt içinde yer alan bir aile daha vardı: *Âl-i Abbas.* Bunlar Şam yakınında Humeyme denen yerde ikâmet ediyordu. Emevi yönetimiyle uzlaşmışlardı. Aile reisi **Abdullah bin Abbas**, Emevi halifelerinin dostluğunu kazanmıştı. Kendilerine hibe edilen Humeyme bölgesine, ta Hicaz'dan gelip yerleşmişlerdi. Humeyme, Emevi yönetiminin gözetimi altındaydı. Ayrıca ne oturduğu mevki, ne de aile reisi Abdullah'ın mizacı, Emevilere karşı herhangi bir harekette bulunmaya elverişliydi.

Abdullah oğlu **Muhammed**, babasının ölümünden sonra aile reisliğini alınca, henüz irdeleyemediğimiz nedenlerle Humeyme'ye canlılık getiren düşünceleri başlattı. Abbasi soyundan **Muhammed** oldukça zeki, hırslı ve gelişmelerden yararlanmasını bilen bir önderdi. Emevi iktidarının sallanmaya başlaması, Muhammed'e aradığı fırsatı verdi: *Ehl-i Beyt* mirasını Ali soyunun tekelinden kurtarıp almak!

Muhammed üçlü bir plan yaptı: **Bir:** "Muhammed ailesin(Ehl-i Beyt)den razı olma" yönünde ilk çağrıyı yaptı. Böylece, Ehl-i Beyt'ten kim halife seçilirse seçilsin, herkes ona razı olup itiraz edemeyecekti. Ali soyu da buna uydu. Dolayısıyla görünüşte genişleyen bu kavram, Ali ailesinin elinden alınıp

Abbasilerinkine geçti. **İki:** Haşimiler, Ehl-i Beyt'in bunca tecrübesinden sonra hazırlık yapmaksızın Emevilere karşı harekete geçmeyecekti. **Üç:** Şam yakınındaki Humeyme, manevi önderlik merkezi olarak kalacak; Kûfe ile Horasan ise eylem merkezleri olacaktı. Her üçü arasında örgütsel bir bağlantı kurulacaktı.

Rivayete bakılırsa, Ali soyundan İbn-ül Hanefiye oğlu **Ebu Haşim Ali**'ye, 99 hicri/ 717 miladi yılında Şam'da Emevi halifesiyle görüşmesi sırasında, zehir içirilmişti. **Ebu Haşim**, yola çıktıktan sonra zehirlendiğini anlayınca, amcazadeleri Abbasoğullarının oturduğu Humeyme beldesine giderek ona bazı vasiyetlerde bulundu. İmamlığı da, Abbasilerden **Ali oğlu Muhammed**'e bıraktı. Böylece, *İmamet*, bir vasiyet üzerine Ali ailesinden Abba's ailesine geçmiş oldu.

Arap Şii yazarlardan **Şeyh Muhammed Hüseyin el Zeyn**, halifeliğin Abbasilere geçişinin, oldubittiye getirildiğini ve bu yöndeki iddianın da Abbasilerden kaynaklandığını belirtiyor. Ek olarak, "Ebu Haşim'in sadece zehirlenmediğini, aynı zamanda bu haliyle yola çıktıktan sonra, 'Eşek' lâkaplı Emevi halifesi Mervan'ın askerleri tarafından izlenip aralarında belli bir çatışma yaşandığını da" ileri sürüyor.(799)

Anlaşılacağı üzere, 680-740 yılları arasında, sürekli bölünüp küçülen *Ehl-i Beyt*'ten ya hiç haber çıkmamış ya da Zeyd hareketini saymazsak çok muğlak faaliyetleri olmuştur. Ali'nin hilafetinden 749'lara kadar, "*Abbasiler*" veya "*Aleviler*" sözcüklerine sık rastlanmamıştır. Her iki deyim yerine, tümünü birden dile getiren genel bir adlandırma kullanılmıştır: *Haşimoğulları, Haşimiler, Ehl-i Beyt* vs...(800)

Ama hayat durmamış; gelişmeler devam etmiş, Emevi zulmüne rağmen halk hareketleriyle fikirsel akımların önü alınamamıştır. Böyle bir ortamda, *Ehl-i Beyt*'e mensup 100 kadar şahsiyet dağılıp olaylardan uzak durmakla yetinmemiş; kendi adlarını kullanmaya çalışanlara da yüz çevirmiştir. Kısacası; İs-

---

799. Bkz. Age. s.67. Yukarıdaki arabaşlık altındakilerin ayrıntıları için bkz. **Watt**, age; **Cahen**, age; **Ahmed Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya*, 4. kitap, Abbasiler bölümü; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2-3.

800. *Doğuştan Günümüze Büyük*...c.3. s.18.

lam karşıtı düşüncelere, bu arada *Alevilik* fikriyatına ve onu besleyen halk hareketlerine karşı çıkmışlardır.

Somutlayalım: Emevi yönetimine karşı hazırlıkları yapılan halk ayaklanması sırasında, Kûfe ile Horasan arasındaki bağlantıyı kurmakla görevli Mevali'den (mazlum halklardan) **Ebu Seleme Hellal**, hareketin manevi liderliği için üç uygun isim üzerinde durdu. Birincisi, Hz. Ali'nin Zeynel Abidin'den olma torunu Muhammed el Bakır oğlu **Cafer-ül Sadık**; ikincisi, Hz. Hasan torunu **Abdullah**; üçüncüsü, Hz. Ali'nin Zeynel Abidin'den olma torunu **Ömer** idi. Her üçüne de mektup yazdı.

Mektupları elçisine teslim ederken, ona şöyle dedi: "Önce Cafer-ül Sadık'a git. Ondan olumlu yanıt alırsan, diğer iki mektubu yırt at. Yanıt olumsuzsa, ikinci olarak Abdullah'a git. Kabul ederse, üçüncü mektubu yırt at. Etmezse, bu kez Ömer'e gidip onun mektubunu verirsin."

Elçiyle görüşen **Cafer-ül Sadık**; "Bizim, Ebu Seleme ile ilgimiz yoktur. Çünkü o, başka taraftadır. İşte cevabım" diyerek, mektubu okumadan ateşe attı. **Abdullah** ise, mektubu alıp amcazadesi Cafer-ül Sadık'ın yanına koştu. Akıl danıştı. Cafer, tereddüt içindeki yeğenine, "Kesinlikle reddet!" tavsiyesinde bulundu. Yeğen itiraz eder gibi olunca, **Cafer** onu şöyle azarladı: "Tanımadığın, etmediğin Horasanlılar, nasıl taraftarın olurlar? Ebu Müslim denen o adamı, oraya sen mi gönderdin?" Üçüncü mektubun muhatabı Ehl-i Beyt mensubu **Ömer** ise; "Ebu Seleme diye birini tanımam etmem, cevap da vermem" diyerek öneriyi geri çevirdi.(801)

Mezhep tarihçisi **El Şehristani**; Ehl-i Beyt'ten insanların, özellikle İmam Cafer-ül Sadık'ın, birçok sapık Şii fırkalarını kovup lanetlediğini; bu arada *El Carudiyye* gibi fırkaların fikirlerini İslam'a aykırı, saçma ve batıl bulduğunu; çevresindekilere de bunlardan uzak durmalarını salık verdiğini yazar.(802)

---

801. **Cahşiyari**, *El Vuzera ve'l Kuttab*, s.86; **İbn Tiktaka**, *El Fahri*, s.132'den aktaran *Geçmişten Günümüze Büyük...*, c.3. s.35.

802. **El Şehristani**, *El Milel ve'l Nihel*, c.1. s.109-143-16 **İbn Haldun**, *Mukaddime*, 165. **Ebu'l Carud** adlı birisini izleyen ve Zeydiyye fırkasının alt kolu sayılan, Carudiyye adlı mezhebin tezine bakılırsa, "Allah, Hz. Ali'yi ismen değil, tanımlayarak imamlığa tayin etmiştir. Dolayısıyla, Ali'ye biat etmeyenler kâfir olur." Carudiyye, Mehdi ve Ali'nin ölümsüzlüğü konusunda da kendi içinde bölünmüştür. (Bkz. **El Bağdadi**, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s.26-27.)

İmam Cafer, peygamberlik iddiasında bulunan, haramları helal kılan (yani şeriatı iptal eden-F.B.) **Ebu'l Hattab** adlı propagandacıyı lânetleyip, onu Allah'a şirk koşan müşrik olarak nitelemiştir.

İmam Cafer, konuya ilişkin olarak, bir yakınına yazdığı mektupta şu fetvayı vermiştir: "Bana yazdığına göre, bu adamlar namaz, zekât, oruç, hac, umre, Mescid-i Haram ve haram aylarının **gerçekte bir insan olduğunu iddia ediyorlarmış. Cünupluktan kurtulma ve benzeri farzlar da onlara göre sadece bir imiş...** Ayrıca, bunların sadece bir kadınla ilişki kurduklarını, birbirleri lehinde şahitlik yaptıklarını; dinin bir iç (batın) yüzü, bir de dış (zahir) yüzü bulunduğunu; asıl amaçlananın dinin iç yüzü olduğunu iddia ettiklerini de yazmışsın... Bu gibi şeylere inananlar, bana göre apaçık müşriklerdir. Bundan, kimsenin şüphesi olmasın..."(803)

Şii yazarlardan **Ş.M. Hüseyin el Zeyn,** İmam Sadık'ın bu tutumunu şöyle açıklıyor: "Eğer İmam Cafer-ül Sadık'ın elinde kuvvet olsaydı, bu tür zındıkları ve aşırı fikirlileri camilere sokmaz; atası Hz. Ali'nin Sebeileri bölük bölük yakması gibi, bunlardan bir tekini bırakmamacasına mahvederdi."

Bu ifade tarzı, *Alevilik* fikriyatının kökeni ile *Şiilik* zihniyetinin nerede koptuğunu, aralarındaki ilintinin ne denli az olduğunu göstermeye yeterlidir. "Allah'ın kulu olduğumuzu inkâr edip, biz Ehl-i Beyt imamlarının peygamber olduğunu iddia edenlere lanet olsun!"(804) diyen de **İmam Cafer Sadık**'tır.

Ayrıca Şii görüşünün kurallarını kaleme alan **Muhammed Razi el Kuleyni** (öl. 940), 16 bin hadisi içeren "*El Kafi*" adlı eserinde; "Gerek Muhammed Bakır gerekse İmam Cafer'in tasavvufçulara düşman olduğunu" vurgular.

Bu sözler, kendilerini Caferi mezhebi üzerinden İslam'a bağlamaya çalışan bazı *Alevi* bilgiçlerinin kulağına küpe olmalıdır. Onlar, "*İmam Cafer Sadık Buyruğu*" adıyla kitaplar kale-

---

803. *İhtiyar-ü Marifet-ül Rical*, s.291-302; Kadı (yargıç) **Numan el Temimi**, *Deaim-ül İslam*(İslam Esasları)'dan aktaran **İsmail Mutlu**, *Tarihte ve Günümüzde Caferilik*, s.39-42.

804. Age. s.76-77.

me alırken, Ehl-i Beyt mensubu ve Caferilik mezhebinin kurucusu bu zatı, "büyük Sufi" ve "tasavvufun babası" diye sunmaktalar ki, son derece yanlıştır.(805) Halbuki biz, **İmam Cafer**'in "İslam şeriatına dayanarak tasavvuf düşüncesine şiddetle karşı çıktığını" biliyoruz.(806)

C) Ehl-i Beyt Adına Yola Çıkanlar

Watt'ın deyimiyle; "Siyasi anlamda, genelde herhangi bir şahsı imam olarak tanıma söz konusu olmayınca; iktidar peşinde koşanlardan birçoğu, kendi amaçları uğruna, Haşimi (Ehl-i Beyt-F.B.) sempatizanlarını kullanmaya başladılar. Siyasi programları doğrultusunda sadece bu sempatizanlara değil, aynı zamanda Emevi yönetiminden memnun olmayanlara da başvurdular..."(807)

Gerçekte, "Ailenin (Ehl-i Beyt) saygınlığının giderek arttığı sanıldı, oysa aslında onlar için savaşabilecek birleşik hiçbir parti (hizip/siyasi akım) ortada yoktu." Ayrıca Ehl-i Beyt'in temsilcisi sayılan, **Ebu Haşim Ali**'nin zehirlenerek ölümü ve rivayete göre, Abbasi soyuna imameti teslim edişinden sonra, Ehl-i Beyt mensubu (100 kadar) şahsiyetin Emevi yönetimini devirip iktidara gelme konusunda belli bir planları olup olmadığı; bunu gerçekleştirmek için ne kadar süre çalışıp bekledikleri de açık olmaktan uzaktır." Yadsınamayan biricik gerçek şudur: O da, Ehl-i Beyt adını anmaksızın, faaliyet halinde bir örgüt vardır. Örgüt, sadece Ehl-i Beyt mensubu şahsiyetler ve Kûfe'nin eşrafını oluşturan kalburüstü zümreyle (Ali Şiası) herhangi bir şey yapılamayacağının farkındadır.(808)

---

805. *İmam Cafer Sadık: Buyruk*, derleyen **Derviş Şahan**, 1996, İst. Ayrıca bkz. **Prof. Niyazi Öktem**'in *Cem* dergisinin çeşitli sayılarındaki yazıları-ki bunları, önceki makalelerimizde kaynak göstererek aktardık.

806. **Ahmed Faruk**, *Eshab-ı Kiram* adlı kitabında şunu yazar: "İmam Cafer, daha önce Ebubekir, Ömer ve Osman'ı sevmeyip tövbe eden bir kimseyi kutlamış ve demiştir ki: 'İyi yaptın. Çünkü bu saadetine alamettir. Tövbe etmeden ahirete gitseydin, dinin boşa giderdi." (s.114)

807. **Watt**, age. s.68.

808. Bkz. **Cahen**, age. s.55-57-58.

Peki, kimdir bu örgütün çekirdek kadrosu?

Beyin takımının Kûfe'de oturduğu hemen hemen kesindir. Şam yakınında, Humeyme'deki Abbasiler ise, daha çok manevi önderlik yapma ve Horasan-Humeyme-Kûfe hattında eşgüdüm sağlamak durumundadır. Ancak Abbasiler, ortalıkta görünmemeye özen gösterdiklerinden; örgütün belkemiğini ve gövdesini oluşturanlar yine *Mevali* idi. Yani mazlum halklar ve ezilen sınıflar. Dolayısıyla, karizmatik olsun olmasın, başlangıçta Ehl-i Beyt'ten herhangi bir şahsiyeti ve önderi göremiyoruz bu Alevilik hareketinin odağında. Zaten Alevilik ocağı da Kûfe-Horasan hattında taşınıp dururken, orta yerde Kürt kökenli Horasan serdarı **Ebu Müslim**'in, zamanla halk önderi olarak yükselişine tanık oluyoruz.

a) Ebu Müslim: Muhtemelen 719 yılında İsfahan şehrinde doğmuş Kürt kökenli biriydi. Arap-İslam fetihleri sırasında esir olarak Kûfe'ye götürülüp Mevali (mazlum halklardan köle) statüsüne tâbi tutulmuştu. Kûfe eşrafından Makil oğlu İdris'in hizmetkârı/uşağı olmuştu. **İdris**, Ebu Müslim'i, Şam yakınındaki Humeyme'de oturan Abbasi oğullarından Ali'ye armağan etti. Müslim orada, Horasan'a gidip örgüt işleriyle uğraşmak ve ayaklanmayı başlatmakla görevlendirilmiş olmalı.

Ebu Müslim, vali olduğu Horasan diyarındaki temel gücünü, Mevali'den, yani Arap-İslam boyunduruğu altındaki mazlum halklardan oluşturdu. Ayrıca Ebu Müslim hareketi içinde yer alan bazı Araplara da rastlanıyordu. Ama ezilen Mevali; sınıf bilincine erişip *Şuubiyye*'nin yanı sıra binbir çeşit İslam karşıtı akımla haşır neşir olduğundan, ayaklanmanın temel gücünü oluşturdu.

Arap kabilelerinin Horasan'daki varlığı; hem diğer sömürge topraklara oranla daha fazla, hem de daha baskıcıydı. **Ebu Müslim**, başlangıçta, Arap kabilelerini birbirine düşürme taktiğiyle zayıflattı; sonra da onları bölgeden kovdu.

Abbasilerin, en zeki planlayıcısı ve örgüt adamı olan **Muhammed bin Ali**, devrim odağının neden Horasan olabileceğine ilişkin dikkatli bir tahlil yapmıştır: "Kûfe ve çevresi, Hz. Ali'nin

taraftarıdır. Basra ile çevresi, Halife Osman ahlâkındandır. Bir şeye engel olmamaya bakarlar. El Cezire bölgesi Haricilerledir. Oradakiler ahlâken Hıristiyan Müslümandır. Suriyeliler, Emevilere itaatten başka şey bilmezler. Mekke ile Medine, **Ebubekir** ve **Ömer** etkisindedir. Fakat bir de Horasan'a bakın!.. Orada kalabalık bir toplum ve sağlam bir kuvvet vardır. Orada sağlam göğüsler var; basit arzuların parçalayamadığı, *Atiyye*(gibi ücretler)nin bölemediği tertemiz kalpler var. Ben doğuyu, dünyanın ve halkın ışığının doğduğu uğurlu yer sayıyorum..."(809)

Şimdi soruyu sorma zamanıdır: Hiçbir rüşvetin bozamadığı tertemiz kalplerin sahibi, göğsü (inancı) sağlam olan bu Horasanlılar kimlerdi? Doğu'daki o kurtuluş ışığı neydi? *Alevilik fikriyatı* ve bu akımın mensupları değil miydi? **Ali** soyundan birilerine ve dolayısıyla İslam'a bağlanmak istenen *Alevilik*, İslam kökenli idiyse, neden bu dinin iki büyük manevi merkezi olan Mekke ile Medine ayaklanma ocağı olarak tercih edilmedi? Ciddi kaynaklar; "Horasan bölgesinde Ali partisinin (Şiası) bulunmadığını ve yeni bir partinin hükümeti devirme hazırlığı yaptığını"(810) yazarlar.

Peki, Ali partisinin bulunmayıp, yepyeni bir partinin olduğu; ya da türlü çeşitli siyasi akımların cirit attığı bu hareketin adını koymanın zamanı gelmedi mi? Bu, Alevilik düşüncesinin örgütsel alana yansımasından başka nedir ki?

Önemli olan iki şey var:

Bir: **Ebu Müslim**, kendisine yardımcı olan Dai ve Nakib (propagandacı/örgütleyici)ler aracılığıyla, "herkese eşitlik, özgürlük, adalet" va'dedip; zulümden kurtulmayı hedef olarak gösteriyordu. En çok tutulan propaganda tarzı budur.

İki: **Ebu Müslim**, "*Mehdilik, Hulül*" gibi İslam'a aykırı inançları Mezopotamya'dan Horasan'a taşıyarak geliştirmiştir. Doğubilimci **Cahen**, bu konuda şu saptamayı yapar: "Gençlik

---

809. **Makdisi**, *Ahsen-ül Tekasim*, s.292-294'ten aktaran *Geçmişten Günümüze...* c.3. s.23.

810. **Cahen**, age. s.58. Ayrıca **A. Cevdet**'in *Kısas-ı Enbiya*'daki Abbasiler başlıklı bölümüne bakınız.

dönemine ilişkin anlatılan şeyler, onun propagandasının etkisiyle ortaya çıkmış mezheplerin görüşlerinde almış olduğu yer, bu adamın (Ebu Müslim'in-F.B.), efendilerinin (Abbasilerin-F.B.) sandığından daha başka bir inanç davranışına gizlice eğilimi bulunduğu kanısını güçlendirmektedir... O, elde ettiği gücü, amaçladığı zaferi kazanmak uğruna kullandı... Bunu sağlarken de ne ailenin (Ehl-i Beyt-F.B.) temsilcilerine, ne de Ali partisine danıştı..."(811)

Alevilik fikriyatını, Caferilik üzerinden Hz. Ali ve İslam'a bağlayanlara, **Cahen**'in bu değerlendirmesini döne döne okumalarını salık veririz.

Şii yazarlar; genelde Ebu Müslim, Süleyman bin Kesir ve Ebu Seleme Hellal gibi Alevi fikriyatının o devirdeki öncülerini kendilerinden ve Ali Şiası'ndan saymazlar. Tersine, onların görüşlerini, Şiiliğe sızmış "*Zındık/kâfir/imansız*" fikirler olarak niteleyip, "Bunlar Abbasi Şiası'dır" derler.(812)

b) Ebu Seleme El Hellal: Gerçek adı, Hafs bin Süleyman'dır. Kılıç kını yaptığından kendisine "Hellal" lakabı verilmiştir. Kayınpederi zengin biriydi ve inancı uğruna para harcamaktan çekinmezdi. **Ebu Seleme,** Horasan'daki Ebu Müslim ile Humeyme'deki Abbasoğulları arasında istasyon şefiydi.

Amacının Emevi yönetimini devirmek olduğu konusunda herkes hemfikirdir. Ancak Ebu Seleme'nin kimin için çalıştığı kuşkuludur. **İbn Hallikan** gibilerine bakılırsa, o, Abbasilerden yana olmayıp, aslında Ali soyu için çalışırdı. Bu yüzden de hatalar yapmış; sonradan Abbasiler tarafından bağışlanmış olmasına rağmen, onların kışkırtmasıyla Ebu Müslim yandaşlarınca veya Hariciler tarafından pusu kurularak öldürülmüştür.(813)

---

811. **Cahen**, age. s.59. Öte yandan, Ebu Müslim'e ilişkin bilgi ve değerlendirmeler için bkz. **A. Cevdet**, Kısas-ı..., Abbasiler bölümü; *Geçmişten Günümüze Büyük...* c.3. Abbasiler bölümü; **Faik Bulut**, *Ebu Müslim Horasani: Bir İhtilalcinin Hikâyesi,* Su yay., 1999, İst.; **Cemşid Bender**, *Kürt Uygarlığında Alevilik*, s.71-72; *12 İmam ve Alevilik*, s.104-105; Belirtmek gerekir, **A. Cevdet**, Ebu Müslim'i Abbasi sülalesinden sayıyor. Bu yanlıştır.

812. **Ş.M. Hüseyin el Zeyn**, age. s.68. Yazar, bu yargısını, **İbn Haldun**'un *Mukaddimesi*'ne dayandırıyor.

813. *Vefeyat-ül Ayan*, c.1. s.163.

Bize göre bu rivayet zayıf görünmektedir. **Ebu Seleme**'nin Abbasi iktidarı için çalıştığı da kuşkulu rivayetlere dayanır. O, Abbasi devletinin kurulmasına direnme noktasındaydı.(814) Muhtemelen, *Ehl-i Beyt* adını kullanarak Kûfe'deki bir halk hareketinin başında yer almak veya Horasan'dan gelen başkaldırıyı omuzlayıp götürmek istiyordu.

c) *Ehl-i Beyt* adından yararlanmaya çalışan **Muhtar el Sakafi**'den söz etmiştik. **El Şehristani**'ye bakılırsa, Muhtar'ın, "İslam'a aykırı sapık düşüncelerini ve saçmalıklarını anlayan İbn-ül Hanefiye, yakın dostlarına, ondan uzak durmalarını tavsiye etmiştir."(815)

d) Babasının ölümünden sonra yerine geçen **Ebu Haşim Ali**, kendisine yandaşlık iddiasıyla adını kullanma amacı güden Abdullah bin Amr bin Harb el Kindi'ye, sağlığında bir şey yapamamıştır. Ancak, ölümünden sonra Ebu Haşim ve Ehl-i Beyt yandaşları; "Ebu Haşim yerine halife ve imam olduğunu açıklayan" **El Kindi**'ye karşı çıkıp, o makamdan indirdiler.(816)

D) İslam'a Aykırı Fikirlerin Oluşumu

Muhtar el Sakafi zamanında kendisine peygamber gözüyle bakanlar, onun "kutsal koltuğu" etrafında dönenler, Muhtar'ın gaipten sesler duyan bir anneden doğduğunu ileri sürenler olduğu gibi; hareketin manevi lideri olarak algılanan, **Hz. Ali** oğlu **İbn-ül Hanefiye** için "*Mehdi*" sıfatını kullananlara da rastlıyoruz. İbn-ül Hanefiye'den sonra, onun ölmediğine inananlar olduğu rivayet edilmektedir. Özellikle İslam'a aykırı düşünceleriyle tanınan iki kadından söz edilmektedir. **Musab İbn Zübeyr**'le yapılan savaşta Muhtar'la birlikte çarpışan **Abdullah bin Nevf**'in de bu tür fikirlerin etkisinde kaldığı kayda geçmiştir.(817)

---

814. *Geçmişten Günümüze Büyük..* c.3. s.38.
815. **El Şehristani**, age. c.1.s.132.
816. Age. s.135.
817. **Taberi**, *Tarih*, c.6.s.103-104; **El Bağdadi**, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s.39-42.

Muhtar hareketi içinde *Keysaniyye* diye bilinen fırkaya göre; "İbn-ül Hanefiye ölmemiş; Radva dağında beklemektedir. Beslendiği süt ve bal pınarları vardır. Bir yanında aslan, diğerinde panter, onu düşmanlarına karşı korumaktadırlar. İzin verileceği güne kadar ortaya çıkmayacak; geldiğinde bu kargaşayı düzeltip, işleri yoluna sokacaktır."(818)

Bu inancın, İbn-ül Hanefiye'nin, İbn Zübeyr tarafından Mekke'deki Zemzem kuyusuna hapsedilmesiyle birlikte başladığına dikkati çekmek gerek. Olayın *Şiilik* düşüncesi veya *İmametle* herhangi bir ilgisinin olduğunu sanmıyoruz.

Hicri ilk yüzyılda, **Hasan** ile **Hüseyin**'in, Muaviye ile iyi geçindiklerini biliyoruz. Dolayısıyla çevresinde, dini ve siyasi anlamda onların İmametine inanan çok az insan olmalıdır. Yani, "*İmamet*" fikriyatı, henüz kitleselleşmiş değildir. **Muhtar** hareketinin başlangıcından son anına kadar, Emeviler, **İbn-ül Hanefiye**'ye dokundular. Hattâ, bu zat, Emevi halifesi Abdülmelik'e biat edip bağlılığını gösterdikten sonra ölmüştür. Ehl-i Beyt önderliğinde yerini alan **Ebu Haşim Ali**'nin de Emevilere karşı herhangi bir olumsuz tutumu görülmemiştir.(819)

O halde, İslam'a aykırı bu fikirler nereden kaynaklanıyor? Büyük altüst oluşlar sırasında, inanılmaz zaferlerle benzersiz yenilgilerin yaşandığı halk hareketlerinden aykırı fikirler doğar. Halkın beklenti ve özlemleri, kökeni eski çağlara dayanan bu tür düşsel kurgularla dile getirilir. Madem İslam devletine karşı çıkılmıştır. O halde bu dinin kurucu Peygamber'e de karşı çıkılmış sayılır. **Hz. Muhammed**, peygamber olarak biraz geri plana itilmiştir. Bu durumda, onun yerine ikâme edilmek üzere, **Muhtar** gibi bir halk önderi seçiliyor. Gerçekler diyarından düşler alemine, onun önderliğinde bir yolculuğa çıkılıyor.

Madem **İbn-ül Hanefiye**, Zemzem kuyusunda hapistir; o halde bu bir ilahi takdir olup, Radva dağından gelip halkı kurta-

---

818. Benzer düşünceyi, özellikle "Beklenen Mehdi" sözcüğünü ilk dile getirenlerden biri, o dönemde yaşamış Şair **Kuseyr** olup, Kerbiyye adlı bir fırkaya yandaşlığıyla biliniyordu. (Bkz. **El Bağdadi**, age. s.39; **Watt**, age. s.58.)

819. **İbn Sa'd**, *El Tabakat-ül Kübra*, c.5.s.111'den aktaran **Hasan Onat**, *Emeviler Devri Şii Hareketleri*, s.116; **Watt**, age. s.68.

racağı ve doğru yolu göstereceği gün (*Yevm-ül İntizar/el Mehdi el Muntazar*), beklenmektedir.

Mehdilik fikirlerini savunduğu bilinenlerden biri de **Hamza bin Umare**'dir. Şii mezhep tarihçisi **Nevbahti**'ye bakılırsa **Hamza**, *Kerbiyye* fırkası mensubudur. "Mehdilik" fikrini ortaya atmak suretiyle "karizmatik/aşkın" lider anlayışını taşıyan Şair **Kuseyr**'in yanında **Hamza'**yı (öl.732) da görüyoruz. Demek ki, "Gerçek liderden aşkın lidere" doğru başlayan fikir süreci, İslam'a aykırı yönüyle, hicri ikinci yüzyılın başlarında iyice belirginleşip sistemli bir hal alıyor.

Nevbahti, Hamza bin Umare'yi, "İbn-ül Hanefiye'yi Tanrı, kendisini de peygamber (nebi) gören kişi" diye sunmaktadır. Hamza'ya göre, İmamı tanıyan kimse, dilediğini yapabilir; hiçbir günah işlemiş olmaz. O, bütün haramları helal kılmıştır.(820)

Önemli olan, Hamza'ya uyanlar arasında **Beyan bin Seman** adlı birinin olmasıdır. Kûfe'de ticaretle uğraşan bu zat, kente ilişkin panoramayı verirken açıkladığımız üzere, o günün altüst oluş ortamında, açıkça şunu söyleyebiliyordu: "Allah, beni semaya çağırdı; benimle birlikte arşa oturdu ve başımı okşayarak şöyle dedi: 'Ey oğulcuğum! Benden tebliğ et..."(821) Sünni ve Şii mezhep tarihçileri, bu fikirleri savlayanın, gerçekte **Beyan** olmayıp, **Ebu Mansur el İcli** olduğunu ileri sürerler. Bizce önemli olan kimin söylediği değil, hangi ortamda İslam'a aykırı ne tür fikirlerin ortaya atıldığı ve bunların benzeşik olup olmadıklarıdır.

Ehl-i Beyt'ten **İmam Cafer Sadık**'a mektup yazarak kendisine biat etmesini isteyen **Beyan**, peygamberlik iddiasında da bulunmuştur.(822) Beyan yandaşları, Allah'ın insana benzediğini; yüzünün dışında her şeyinin yok olacağını ileri sürerler. Kur'an'ın da mahlûk olduğunu savunurlar.(823) **Beyan bin Se-**

---

820. **Nevbahti**, *Fırak-ül Şia*, s.27-28'den aktaran **Onat**, age. s.118.

821. **El Naşi el Ekber**, *Usul-ül Nihal*, s.40'tan akt. **Onat**, age. s.118.

822. **Nevbahti**, age. s.34'ten aktaran **Onat**, age. s.119.

823. **Ebu Halef el Eş'ari**, *Makalat ve'l Fırak*, s.33; **İbn Kuteybe**, *Uyunu'l Ahbar*, c.2. s.149'dan aktaran **Onat**, age. s.119. Şii yazar **M.H. el Zeyn** ise, söz konusu **Beyan**'ın adını Bennan bin Seman el Nehdi olarak vermekte, bunu da **Taberi** ile **Ebi'l Fida** gibi tarihçilere dayandırmaktadır. (Bkz. Age. s.78)

man'ın sihirle uğraştığı; en yüce ismi (*el İsm-ül Azam*) bildiği, bununla Venüs gezegenini çağırdığı ve orduları bozguna uğrattığı" da nakledilmektedir.[824]

Öte yandan, **İmam Cafer Sadık** hakkında, "Gulat adı verilen bu tür sapıkları Şiilerin *recat* (imamın ölümden sonra geri dönmesi) ve gaybet (İmamın gizlenmesi) gibi görüşlerinden ve Rafızilerin ileri sürdükleri aptalca fikirlerden uzak kalmış, bu gibi saçmalıkları da lanetlemiştir..." denilmektedir.[825]

Umre bin Beyan adlı başka biri, Ehl-i Beyt'e ilahlık ve kutsallık sıfatı verdikten sonra, bu kutsal ruhun Muhammed-Ali-Hasan-Hüseyin yoluyla kendisine geçtiğini iddia edebilmiştir. Benzer bir iddiayı *Hattabiyye* fırkası da ileri sürer.[826]

İster **Muhtar** başkaldırısı, ister **Hamza bin Umare** ile Şair **Kuseyr**'in ileri sürdüğü *Mehdilik* düşüncesi; isterse **Beyan bin Seman** ve **Umre bin Beyan**'ın ortaya attığı *İlahlık/peygamberlik/kutsal ruh* fikriyatı olsun, her durumda İslam'a aykırı düşüncelerin giderek taban bulduğu; bu arada "vesayet" fikrinin de kitlelere mal olduğu söylenebilir. Çünkü, bunları destekleyen toplumsal olaylar (direniş, başkaldırı, İslam karşıtı partiler, ezilmişlik vs.) birbirini kovalamaktadır. Bazılarını, önceki makalelerde dile getirdik. Bir kısmını da şöyle sıralamak mümkün:

• Muğire bin Said Hareketi:

Muğire'nin Becile mi yoksa El İcl kabilesine mi mensup olduğu meselesi tartışmalıdır. **Abdullah el Kasri**'nin "mevlâsı" yani hizmetkârı olduğu söylenmektedir. Sihirle uğraştığı rivayet edilir. Ona göre; "Kendisi isterse, Ad ve Semud kavmini diriltebilir."[827] Peygamberlik iddiasında bulunup, Cebrail'den vahiy

---

824. **El Naşi El Ekber**, age. s.40'tan aktaran **Onat**, age. s.119-120.

825. Bkz. **El Şehristani**, *El Milel ve'l Nihel*, c.1. s.148.

826. **El Naşi**, age. s.40-41; **El Bağdadi**, age. s.217'den aktaran **Onat**, age. s.121.

827. **Taberi**, age. c.7. s.128'den aktaran **Onat**, age. s.122. Öte yandan, **İbn Kuteybe**, *Ameş*'ten naklettiği bir rivayete dayanarak şöyle der: "Muğire; Hz. Ali'nin, Ad ve Semud kavimlerini diriltiğini ileri sürmüştür." (Bkz. *Uyun-ül Ahbar*, c.2. s.49.) **İbn Abdi Rabbihi**, *el Ikd-ül Ferid*, c.2. s.405; **El Bağdadi**, age. s.218; **İbn Kuteybe**, *Uyun-ül Ahbar*, c.2. s.147; **Nevbahti**, age. s.63; **Taberi**, age. c.7. s.128-129; **El Şehristani**, age. c.1. s.63; **El Eş'ari**, *Makalat-ül İslamiyyin*, s.23'ten aktaran **Onat**, age. s.122-129.

aldığını söylemiştir. Bu görüşünden dönmediği için de, dönemin yöneticileri tarafından öldürülüp asılmıştır.

737-738 yılları arasında efendisine karşı isyanla yola koyulan **Muğire**, bir rivayete göre 7, diğerine göre 20 yandaşıyla birlikte başkaldırısını gerçekleştirmiştir. Bir iddiaya bakılırsa, **İmam Cafer Sadık**'tan sonra kendisinin "*İmam*" olduğunu ileri sürerek Ehl-i Beyt kutsallığını devraldığını açıklamıştır. O, "Beklenen Mehdi gelene kadar, İmam olmaya devam edeceğini; bu arada kendisinin de Mehdi olduğunu" iddia etmiştir.

Muğire, tanrıyı, "Başında taç bulunan nurdan bir adamdır. Organları ve hikmet fışkıran bir kalbi vardır" şeklinde tanımlar.(828) Şarkiyatçı **W. Tucker**, "Başında taç bulunan tanrı fikrinin, Mandeanların (Maniciler) ilahlık fikrine çarpıcı biçimde benzediği kanısındadır."

Muğire hareketinin temelini oluşturan fikriyatın *Mandeanlar* (Maniciler) ile *Zerdüştilikten* kaynaklandığı sanılmaktadır.(829)

Burada dikkat çeken şey, Muğire hareketi sırasında *Halifelik/İmamlık* kavramının yeniden dava konusu edilmesidir. Ancak halifeliğin, Ehl-i Beyt'e verilmesi yolunda herhangi bir belirti yoktur.

• Ebu Mansur Hareketi:

Mansur'un El İcl mi, yoksa Abdülkays kabilesine mi mensup olduğu meselesi tartışmalıdır. Çocukluğunun çöllerde geçtiği, okuma yazma bilmediği ve Kûfe'de bir evi olduğu rivayet edilir.

Ebu Mansur şu iddialarla ortaya çıkmıştır: "İmam Cafer babası Muhammed el Bakır, beni vasi tayin etti. Ondan sonraki imam benim. Üstelik, Allah, beni semaya çağırıp eliyle başımı

---

828. Bkz. "*Muğire bin Said ve Muğiriyye*, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. İslam Edebiyatı ve Dili, c.5. s.209.)

829. **Onat**, age. s.128-129. Geçerken belirtelim: Yazar **Gürdal Aksoy**, derinlemesine irdelemeden **Louis Massignon**'dan yaptığı alıntıya dayanarak; bir yandan, Muğire'nin adını yanlış biçimde ve Latin telaffuzuna dayanarak "Mughire" biçiminde yazıyor; diğer yandan bu şahsı, "Şii önderlerden" diye niteliyor. (Bkz. *Tanrı Baba Üzerine Notlar*, s.196, Zagros yay.) Derinlemesine araştırmayı bir kenara bırakıp, bizzat **Aksoy**'un gönderme yaptığı paragraftan okunsa bile, Muğire'nin görüşlerinin Şii fikriyatına uymadığı/uymayacağı kolayca anlaşılır. Ayrıca, Muğire'nin ölüm tarihini 376 olarak belirlemiş ki, miladi değil hicri yıldır.

okşadı. Bana tebliğ etmem konusunda emir verdi. Ben, Tur suresindeki ayetlerin belirttiği üzere, gökten düşen bir 'kisf'im (bulut parçasıyım). Allah'ın yarattığı ilk insan İsa; ikincisi de Ali'dir. Peygamberlik hiç bitmemiştir, devam edecektir. Ali-Hasan-Hüseyin-Ali bin Hüseyin-Muhammed bin Ali de birer peygamberdirler. Onlardan sonra peygamberlik bana aittir. Ayrıca, soyumdan beş peygamber daha çıkacaktır. Cebrail bana vahiy getirmektedir. Allah, Muhammed'i tenzil; beni de tevil için göndermiştir.

Cennet ile cehennem, birer insandır. Onlar da yok olup gidecektir. Ali-Muhammed sema; onların şiası da yeryüzüdür. Haram, Allah'ın uzak durulmasını istediği kimselerdir. Farzlar da tevelli edilmesi gereken insanlardır. Onun için, haram diye bir şey yoktur."[830]

738-744 tarihleri arasında, Irak valisi Yusuf bin Ömer'e başkaldıran **Ebu Mansur**, yakalanarak idam edilmiştir. Mevali'den olup olmadığı tartışmalıdır. Mesela **Watt**; Ebu Mansur'un, "Allah bana Süryanice hitap etti" yolundaki sözüne dayanarak, Mevali olabileceğini ileri sürer.[831] Hareket alanı Cezire bölgesidir. Bu yüzden Kürt kökenli olup olmadığı ve kendisiyle birlikte hareket edenlerin etnik kökenleri henüz araştırılmaya muhtaçtır. **Ebu Mansur**'un çevresinde toplananların bir kısmı Arap, bir kısmı da Mevali'dir.

İki şey dikkatimizi çekiyor: *Birincisi;* Ebu Mansur'un İslam'a aykırı fikirleri dile getirirken, "*Şia*" sözcüğünü kullanmış olmasıdır. Bize göre, Harran-Cezire bölgesindeki Arami-Süryani-Kürt mazlumları göz önüne alırsak; bu fikriyatın, eski Babil inançları, Zerdüşti dini ve Hıristiyanlık'tan (Nasturilik gibi) etkilendiği

---

830. **El Eş'ari**, *Makalat-ül İslamiyyin*, s.9-10; **Ebu Halef el Kummi**, *Makalat ve'l Fırak*, s.46-47; **El Şehristani**, age. c.1. s.179; **Nevbahti**, age. s.38-39; **El Bağdadi**, age. s.223'ten aktaran **Onat**, age. s.130-132. Bu arada, Muğire'nin izinden giden Muğiriyye akımına bakılırsa; "Cennet ve cehennem diye bir şey yoktur. Çünkü cennet, dünya nimetleri ve refahtan ibarettir. Cehennem ise insanların dünyada karşılaştıkları sıkıntıların ta kendisidir." (Bkz. **El Bağdadi**, *Mezhepler Arasındaki...* s.182-183.)

831. **Watt**, age. s.63.

söylenebilir. *İkincisi;* Ebu Mansur'u izleyen *Mansuriyye* fırkası ile Muğire'nin önderlik ettiği *Muğiriyye* fırkasının söylemlerinde öyle benzerlikler vardır ki; zaman zaman her ikisinin görüşleri, mezhep tarihçileri tarafından birbirine karıştırılmaktadır.

- Abdullah bin Muaviye Hareketi:

Bu hareketin önderinden, **Wellhausen**'a dayanarak söz ettik. Hz. Ali'nin kardeşi Caferi Tayyar'ın torunudur. Kûfe'ye gidip yerleştikten sonra; bir rivayete göre kent ahalisi tarafından önderliğe getirilmiş, diğerine göre ise kendisi Haşimoğullarının halifelik davasını güderek insanları çevresinde toplamıştır. Bu arada, Kûfe halkının, Abdullah bin Muaviye'nin isyan çağrısını; "Çoğumuz Ehl-i Beyt uğruna öldük, geriye başkaca kimse kalmadı" diyerek reddettiğini söyleyenler de vardır. Zaten Kûfe'ye gidiş nedeni de imamlık değil, validen maddi yardım koparmaktır.(832)

Her durumda, **İbn Muaviye**'nin isyana çağrı parolası, Abbasi davetine daha fazla benzemektedir. Yine de, kimin imam/halife olacağı konusunda Abbasoğulları ile Ebu Talib ailesi arasında bir rekabetin kokusunu sezmemek imkânsızdır. Çünkü Abdullah bin Muaviye yandaşları arasında, İbn-ül Hanefiye oğlu **Ebu Haşim**'in, İmamlığı bu zata teslim edeceğine ilişkin bir söylenti vardı.

Bizce önemli olan, **Abdullah bin Muaviye**'nin İslam hakkındaki "serbest fikirleri" ve onun çevresinde toplananların İslam'a tümüyle ters düşen düşünceleri dile getirmiş olmalarıdır. Onlar da; **Abdullah bin Muaviye**'nin, "Kaim mehdi olduğunu; ölmediğini, İsfahan'da bir dağda oturduğunu" ileri sürmüştür. Bazılarıysa, onun öldüğünü ve yerine hiç kimseyi vasiyet etmediğini savunmuştur.

---

832. Konuya ilişkin ayrıntılar için bkz. **Wellhausen**, age. Şiiler bölümü; **Taberi**, age. c.7. s.304; **El Isfehani**, *Makatil-ül Talibiyyin*, s.165-167; **Faruk Ömer**, *Tabiat-ül Devlet-ül Abbasiye*, c.7. s.372; **El Naşi el Ekber**, age. s.37; **Nevbahti**, age. s.32-33; **Ebu Halef el Kummi**, age. s.42; **Onat**, age. s.134-136; *Tarihten Günümüze Büyük...* c.2-3, Şia ve Abbasiler bölümü; **A. Cevdet**, age. 4. Kitaptaki Abbasiler bölümü.

Burada iki noktayı vurgulayıp geçelim:

Bir: uzun suskunluk döneminden sonra ilki 740 yılında gerçekleşen Zeyd isyanını izleyen İbn Muaviye ayaklanmasıyla birlikte, Ehl-i Beyt mensuplarından biri, ilk kez "*Mehdilik*" fikrine ve İslam'a aykırı düşüncelere kendini kaptırıyor. Bu yüzden de ne Şii, ne de Sünni kesimce seviliyor. Çünkü o, İslami inanca göre, sapkın görüşleri benimsemiştir. Üstelik de Horasan'a giderek fikrini yaymıştır.

İki: Abdullah bin Muaviye'nin "*Şia*" deyimini kullanıp kullanmadığı da açık değildir. Muhtemelen böyle bir deyime yer vermemiş; olsa olsa taraftarım anlamında "*Şia'm*" demiştir.(833)

Demek ki, İslam'a aykırı düşüncelerin filizlendiği geniş Mezopotamya coğrafyasında, *Alevilik* fikriyatını etkileyenler çoğunluktadır. Bunun da *Şiilik/Caferilik'le* yani *Alicilik* ile bir ilintisi bulunmaz.

Bizzat Şii yazarlar söylüyor: "Bazıları, zaten *Teşeyyu* (Şiilik) ile İslam dininden çıkmış fırkaları, *Şia* diye adlandırıyor. Oysa *Şiilik* ile bunların hiçbir ilintisi yoktur... Şiilik'in anlamı ve çerçevesini çizdiğimizden; bundan böyle hiç kimse, *Oniki İmamiyye* dışındaki hiçbir fırkayı *Şii* olarak niteleme hakkına sahip değildir. Olsa olsa *İsmaililik* ile *Zeydilik*, belli oranda da *Fatımilik* ve *Vakıfilik* fırkalarını bu çerçeveye dahil edebiliriz. Aslında son ikisinin varlığından eser kalmamıştır. *İsmaililik* ile *Zeydilik* kendi adlarıyla anılır olmuştur. O halde, *Şiilik* denince, akla ilk gelen *Oniki İmamlık Mezhebi* olmalıdır...

Aşağıdaki akımlar ise, *Şiilik* üzerine kayıtlı olmayıp; tersine İslam'a ve Şia fikriyatına düşman *Zındıklık* (dinsizlik/imansızlık) olarak görülmelidir: *Keysanilik, Mansurilik, Beyanilik, Muğirilik, Hattabilik, Ulyailik ve Ebu Müslim mezhebi olarak bilinen Ravendilik...*"(834)

Artık; ilahlık, peygamberlik, mehdilik, ölümsüzlük gibi kavramların **Ali**'ye nasıl mal edildiği konusuna geçme zamanıdır.

---

833. **Taberi**, age. c.7. s.303-305'te, Ebu Cafer'e dayandırdığı rivayette "şia" sözcüğüne yer veriyor; buna karşılık Ali bin Muhammed rivayetinde böyle bir sözcük geçmiyor. (Ayrıntılayıp yorumlayan **Onat**, age. s.134'teki 129 nolu dipnot.)

834. **Ş.M. Hüseyin el Zeyn**, age. s.43-76-78.

VII. ALİ'NİN SEMAYA ÇIKARILIŞI

*"...İslam tarihinde ve bu tarih içindeki İslam toplumlarında günümüze kadar Hz. Muhammed'den sonra adı en çok geçen, bir inanç ve takdis konusu yapılarak etrafında kült oluşturulan yegâne kişi, Hz. Ali'dir. Hatta İslam dünyasının Şii ve Alevi kesiminde, belki tam bir benzetme sayılmayabilir ama Hz. Ali, bir parça Hıristiyanlık'taki Hz. İsa konumundadır. Özellikle Alevilik'te Hz. Muhammed'den de daha üst bir konumdadır Hz. Ali, denilirse yanlış olmaz. Hz. Ali bu konuma nasıl gelmiş ya da getirilmiştir? 'Bu olgu nasıl bir sürecin sonucudur?' denildiğinde, eğer bilimsel araştırmacılık açısından konuşmamız gerekirse, bu olgunun çok kopleks birtakım siyasi ve dini kültürel şartların yarattığı, asırlara yayılan büyük bir tarihsel deformasyon sürecinin ürünü olduğunu söylememiz icap ediyor. Ne var ki, inanç başka tarihsel gerçeklik başkadır."**

Ahmet Yaşar Ocak

A) Mitoloji, Mistisizm ve Tasavvuf

Mezopotamya'nın, uygarlığın ilk merkezi ve beşiği olduğu, artık genel kabul gören bir görüştür. Araştırmacı ve arkeolog **James Mellaart**, insanlık tarihinin araştırma merkezinin Suriye,

*Alevilik Bektaşilik Söyleşileri, s.39-40. Pencere yay., 1997, ist.

Lübnan, Filistin'den daha doğuya; Irak, Batı İran ve Türkistan'a doğru genişlediğini belirtiyor ki, tezinde son derece haklıdır. **Mellaart,** bir saptamada daha bulunur: "Anavatanı Güney Irak olan Obeyd kültürünün M.Ö. 4400-4300 yıllarında tüm Mezopotamya'ya yayılmasıyla, Sumer uygarlığının temelleri atılmış ve o tarihten başlayarak Mezopotamya'yı Yakındoğu (Ortadoğu) uygarlığının özeği yapan yeni bir dönem başlamıştır."(835)

Türkiye'nin tanınmış Sumeroloğu **Muazzez İlmiye Çığ, Samuel Noah Kramer**'in "*Tarih Sumer'de Başlar*" adlı kitabının önsözüne şunları yazar:

"İnanılmaz görünür ama; Sumerolog, diğer bilginlerden, uzmanların çoğundan daha fazla, insanın evrensel sorusu olan başlangıç, yani kültür tarihinde ilk olanları yanıtlayacak durumdadır. İnsanın ilk yazılı yöresel düşünceleri, dinsel inanışları, siyasal, sosyal yaşamı, felsefe ile ilgili kavramları nelerdi? İlk tarihler, efsaneler, destanlar, ilahiler nasıldı? Bu çok sayıdaki ilklerin verdiği şeref Sumeroloğa değil, Sumerlere aittir.

...İbraniler, Tevrat'ı; Yunanlılar, İlyada ve Odissea'yı yazmadan bin yıl kadar önce Sumer'de mitolojiler, destanlar, ilahiler, ağıtlar, atasözü koleksiyonları, masallar ve hikâyelerden oluşan zengin ve gelişmiş bir edebiyat bulunuyordu..."(836)

"Küçükasya dediğimiz bugünkü Türkiye, tarihin ilkçağlarından beri, insan kitlelerinin geçiş ülkesi; çeşitli ulusların çatıştığı alan ve giderek içinde kaynayıp eridiği bir pota olmuştur... Bu yüzden İndo-German kökenli Hititlerin tarih sahnesine çıkıp **İsa**'nın doğumundan 20 yüzyıl (iki bin yıl) önce bu topraklarda yaptıkları işlerde, İsa'dan 2000 yıl sonrasının biz insanları için de ibret alınacak çok şey bulunmaktadır" diyen **C.W. Ceram** da doğru bir çizgidedir.(837)

Alıntı yapmaktaki amacımızı açıklayalım: Avrupa merkezci (eurocentrist) görüşlerin, bir ideolojik ihtiyaç olarak 19. yüzyıl-

---

835. **James Mellaart**, *Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları*, s.5-122, Arkeoloji ve Sanat yay., 1988, İst.

836. *Tarih Sumer'de Başlar*, "Giriş" bölümü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, Ankara.

837. **C.W. Ceram,** *Tanrıların Vatanı Anadolu*, s.9. 4. baskı, Remzi Kitabevi, 1994, İst.

da oluşturduğu, "Uygarlığın beşiği Yunanistan'dır"(838) efsanesini yıkmak. Bizim de görüşlerine katıldığımız, **Martin Bernal** adlı araştırmacı, yaptığı titiz inceleme sonucunda, Antik Yunan kültür ve uygarlığının, Mısır'dakinin bir uyarlaması olduğunu açıklamış; Mısır'daki dinsel düşüncenin Yahudilik ve Hıristiyanlık üzerindeki derin etkisini ortaya koymuştur.(839)

"Yunanistan, uygarlığın beşiği" tezinden yola çıkarsak, bu kez Yunan mitolojisinin de Mezopotamya ve İslam'daki etkisinin başat olduğunu kabullenmemiz gerekecek. Bu ise, gerçeklere aykırıdır. Dolayısıyla Ali'nin ilahlaştırılması ve Alevilik fikriyatının kökeni konusunda, bizi kesin bir yanılsamaya götürecektir.

Sömürge halkları aşağılayan bu ırkçı teorinin mazur görülebilecek tek noktası var: 20. yüzyılın ilk yarısına kadar, Mezopotamya ve Ortadoğu uygarlıklarına ilişkin yapılan çalışmalar henüz azdı; eldeki arkeolojik malzeme yetersizdi. Bu yüzden, "İnsanlık tarihinin beşiği Yunanistan'dır" tezine karşı güçlü kanıtlar ileri sürülebilmiş değildi.

Özellikle 1950'lerden itibaren Filistin, en eski uygarlık merkezi sayılmaya başlandı. Burada bile İsrail devletinin arkasındaki Yahudi lobisinin etkisi büyüktü. Merkez, yavaş yavaş Mısır-Anadolu-Mezopotamya-İran-Hindistan-Türkistan hattına kayıverdi. Örneğin bir Hurri olgusu ortaya çıkarıldı. Doç. Dr. **Ali M. Dinçol**, araştırmasında; "Kuzey Mezopotamya ve Suriye'de yaşamış Hurriler, Mezopotamya kültür ve sanat etkinliklerini Anadolu toplumuna aktarmada aracı rolü oynadılar" şeklinde bir sonuca vardı. Araştırmacı tarihçi **B. Hrozny** ise; "Yukarı Mezopotamya'dan Hindistan'a, daha çok tanrı ve tanrıçalar ihraç edildi" diye yazdı.(840)

Hal böyle olunca; mitoloji, efsane, kültür ve inançların... özetle uygarlık ürünlerinin ilk kaynağı ile yayılış yönleri de de-

---

838. **Özcan Buze**, "*Mısır Uygarlığı Hakkındaki Hurafeler ve Gerçekler*", Bilim ve Ütopya dergisi, Aralık 1995, İst.

839. **Martin Bernal**'ın kitabı, "*Kara Atina*" adıyla Türkçe'ye çevrildi. Konuya ilişkin diğer kaynaklar ise, kitabın sonunda sıralanacaktır.

840. **Dinçol**, *Hititler Öncesinde Anadolu*, s.26-34; **Hrozny**, *Histoire de L'Asie Anterieure de L'Inde a la Crete*, s.253-261'den aktaran **Cemşid Bender**, *Kürt Mitolojisi*, s.14-15, Berfin yay., 1996, İst.

ğişmiş oluyor. Konumuzu ilgilendiren yanına dönmek üzere mitoloji kavramını ele alacağız.

Toplumsal hayatı nedensellik/illiyet ilişkisi dışında kurgulamak ve böylelikle düşünceyi perdelemek için birbirine çıkan iki yol var: "Ya, toplumsal yasaların olmadığını, olamayacağını ve dolayısıyla aramamak gerektiğini, her çeşit bilinemezcilikle öne sürmek; ya da, bilimsel düşünceyi gizemleştirmek ve onu teolojik cenderelere sıkıştırmaya koyulmak."[(841)]

Yeri gelmişken değinelim: **Ali**'nin semaya çıkartılması, bu sonuncu yola biraz benziyor. Kökenini aramaya çalıştığımız şey de budur.

a) Mitoloji

Mitos denen doğaüstü olaylar; insan düşüncesinin çözümleyemediği, akıl ve mantığına göre yorumlar getirdiği doğal sorunları içerir. *Logos* ise; bilgi, bilim, akıl gibi anlamları içerir. Bu açıdan *mitoloji*; ilk yaratılıştan başlayarak, tanrıların insanlarla ilişkilerini açıklayan efsanelere denir. *Mitoloji*, taptıklarını kendi yaratan insanoğlunun, kendisiyle ilintili dış olaylara (olgulara) gerçeküstü yorumlar getirmesidir. Bu da, ister istemez üretimin belli bir aşamasında *tanrı* fikrine götürür. İnsanın, yarattığı ve ilk taptığı şeyin ise 'Toprak Ana' olduğunu görmezlikten gelemeyiz. Yunanca'daki "*mythologia*" sözcüğünün karşılığı, "masalsı olayların incelenmesi" yani "efsane bilimi" demektir.[(842)]

Yine de, "*mitos*" sözcüğünün anlamı ve kullanımında, azımsanmayacak bir bulanıklık söz konusudur. Mitos (*myt*), efsane (*legend*), destan (*saga*) ve halk öyküsü (*folkstory*) ile masal (*mârcen*) arasında genellikle yapıldığı görülen ayrım, edebi ölçüte dayanır. Yapılmakta olan bir başka ayrım, "*mitos*" ile "*tarihsel gerçekler*" arasında olup, mitos niteliği taşıyan herhangi bir şeyin inanılmaya değer olmadığı gibi bir düşünceye dayanmaktadır.[(843)]

---

841. **Ümit Hassan**, *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler*, s.13. Kaynak yay., 1985, İst.

842. **Derman Bayladı**, *Mitoloji: Tanrıların Öyküsü*, s.11. Say yay., 1995; *Uygarlıklar Kavşağı Anadolu*, s.7. Say yay., 1996, İst. Yazarın birinci kitabında, "masal ile efsaneyi" birbirine karıştırıp özdeşleştirdiği görülüyor.

843. **S.H. Hooke**, *Ortadoğu Mitolojisi*, s.3. İmge yay., 1993, Ank.

Efsaneyi belirleyen şey inanç/inanış biçimidir; masaldan bu yanıyla ayrılmış olup, tarihi gerçeklerin bozularak veya istenilen biçimde yorumlanarak rivayetini içerir. Bu bakımdan, insanlığın çok eski ve karanlık geçmişine doğru iz sürerken, masallardan ziyade efsanelere güvenilmesi gerekir.

Efsanenin alt türevi destan olup; Ali'nin semaya çıkışı meselesi, hem destan/menkıbe, hem de efsane boyutunda incelenecektir.

Mitos türleri şöyle sıralanabilir:[844]

• Rituel (Ayin-Tören) Mitosları: Burada önemli olan bilgi değil eylemdir. Topluluğun doğrudan doğruya varlığını sürdürmesi için asıl önem taşıyan eylemdir. Buradaki mitosun, topluluğun yaşamında belirleyici bir işlevi vardır. Alevilik düzleminde somutlarsak, Cem töreni bu tür mitos içine girer.

• Orijin, (Köken) Mitosları: En eski mitos türleri arasında sayılabilir. Bir göreneğin, bir adın, hattâ bir nesnenin nasıl doğduğunun imgesel açıklamasını sunar. Sözgelimi; *Alevilik*'in kökeninin **Hz. Ali**'den kaynaklandığı, **Hacı Bektaş Veli**'nin güvercin donuna bürünüp Anadolu'ya uçtuğu veya **Ahmed Yesevi** kanalıyla Türk milliyetçiliğinin *Alevilik*'le özdeşleştiği yolundaki efsanelerin hepsi bu sınıflandırmaya girer.

• Prestij (Şan/Ün) Mitosları: Bu türün işlevi, bir halk kahramanının doğuşuna ve yaptıklarına gizemli hava vermektir. Ali'nin Hayber Kalesi'ndeki koskoca demir kapıyı sırtlayıp kalkan olarak kullanması, Zülfikâr'ın boyunun 100 arşın olması vs. böyledir. Keza, Hacı Bektaş Veli'nin kayaya binip yürütmesi de...

• Eskatalogya (Dünya/Ahiret) Mitosları: Kökeninde Zerdüşti inancın etkileri olan bu mitos türü, özellikle Yahudi ve Hıristiyan düşünüşünün karakteristik bir öğesini oluşturur. Kıyamet veya mahşer günü, öte dünyada işlerin nasıl yürütüleceği, insanoğlunun nasıl kurtulacağı gibi konularla meşgul olur. Mehdilik fikri, Ali'nin ilahlaştırılması vs. buna tipik örnek oluşturur.

---

844. Age. s.10-14. Tanımlar yazara, örneklemeler ise bize aittir.(F.B.)

Alevilik meselesini irdelerken, mitos'un edebi boyutu değil, tarihsellik ve işlevsellik boyutu üzerinde duracağız. Hattâ tarihsellik boyutunu da ihmal edebiliriz. Çünkü soru, olayın "gerçek olup olmadığı" değil, onunla (diyelim ki Ali efsanesi) "Ne yapılmak istendiği"dir.(845)

İşlevsellik bakımından, *Mitoloji*; ilk elde, uyanan bilincin, bu evrenin "*mysterium tremendum et fascinans*" (ürpertici ve bağlayıcı giz) olarak tartışmasız kabullenmesini sağlamayı amaçlar. İkinci olarak, bu biçimi yorumlayıcı bir bütünsel imge geliştirir. Üçüncü olarak, ahlâki bir düzeni savunmaktadır. Bireyi, coğrafya ve tarihle koşullanmış toplumsal grubunun gereksinimlerine göre biçimlendirir. Ve burada, doğadan gerçek kopuş ortaya çıkabilir; *castrato* (hadım etme) uygulaması bunun aşırı örneklerindendir.(846)

Allah-Muhammed-Ali üçlemesi, Ali'nin miraçta Peygamber'i Kırklar Meclisi'ne alması, Ali'nin evvel-ahir, Ay-güneş olması gibi inançlar ile Alevi törenleri; cem, görgü cemi, semaha yürüme vs. böyledir.

Mitolojik araştırmalar, şunu ortaya koymuştur: "Tanrı ve insan arasındaki mutlak ontolojik ayrım düşüncesi (veya tanrılar ve insanlar, kutsallık ile doğa arasındaki ayrım), ilk kez Ortadoğu'da özellikle Akad döneminde, MÖ.2500'lerde ortaya çıkmıştır. Sami kökenli krallar devrinde önemli bir toplumsal ve psikolojik güç haline gelmiştir. Neolitik ve Tunç çağı mitolojilerinin, evrensel "Ana Tanrıça"sı vardı. Bütün bu varlıklar; insanlar, tanrılar, bitkiler, hayvanlar ve cansız nesneler kozmik varlığın kendisiyle birlikte, her türlü deneyim ve bilgiyi de içeren zaman-mekân çevrimini kapsıyordu. Bin yıllık süreçte, yani MÖ.1500'lerde Ortadoğu'nun egemen ilahları haline gelen, yıldırımlar saçan savaş tanrılarının ataerkil mitolojileri karşısında, gerileyip baskı altına alındı. Aryan (Ari kavimler-F.B.) savaş sürüleri; kuzeyden güneye doğru Anadolu, Yunanistan ve Ege

---

845. Age. s.9.

846. **Joseph Campell**, *Yaratıcı Mitoloji: Tanrının Maskeleri*, s.13-14, İmge yay., 1994, Ankara.

adalarına akarak hakimiyet kurdular. Bunlar savaş ve yıldırım tanrılarına tapıyorlardı. Samilerin tersine; *atalarının aşiret tanrılarını, doğa tanrılarının üstüne koymadılar ve kutsallığı doğadan ayırmadılar.*

Samilerde ise; çöl olan anayurtlarında, doğanın (Toprak Ana/Doğa Ana) verecek pek az şeyi olduğundan; yaşam, grubun düzen ve dayanışmasına (kabile sistemi) gereğinden fazla dayanmış bulunuyordu. Bütün inanç, kabilenin "Koruyucu Ata" olarak tanıdığı yerel tanrılara bağlıydı.(847)

Aryanlarla Samiler arasındaki mitoslarda belirgin farklılıklar olduğunu rahatça söyleyebiliriz.

Artık, Suriye-Arap mitolojisinin anahatlarını verebiliriz:

1) Mitolojik dağılma söz konusudur. Tanrı, teolojik anlamıyla aşkındır. Yeryüzü ve gökyüzü basit bir toz bulutundan ibaret olup kutsal değildir. 2) Kabile atasından (tanrısından) gelen ve sadece o kesime seslenen özel vahiy söz konusudur. 3) Kalıtımsal yönden dışa kapalı bir inançtır. Yani ister Yahudilik, ister Hıristiyanlık, isterse İslamlık olsun, sadece mümin cemaatin dini törenlere (ayin) katılabildiği bir topluluk/kavim dinidir. 4) Kadınlar, yasalardan ziyade doğanın kurallarına bağlı olduklarından, her üç dinde de dinadamı (peygamber, evliya, imam, mürşid, haham, piskopos vs.) olamazlar. Dolayısıyla kadınlar; benimsenen Tanrı'ya (put, ilah, rabb vs.) üstün olamadıkları gibi, onunla eşit bile değildirler. 5) Her kabilenin kalıtımsal mitosları simgesel değil, tarihsel kabul edilmekte; başka halklarla (*müşrikler, kâfirler, zımmiler* vs.) bulunan ortak noktalarını mutlaka kendilerince gerekçelendirmektedirler. Yazar, bu gerekçelendirmeye örnek olarak; **Petrus**'un ikinci mektubunda söylediği, "*illis in figura, sed mobis in veritate*" (çünkü düzme masallara uymamış, fakat onun haşmetini görmüş olarak Rabbimiz İsa Mesih'in kudretini ve zuhurunu bildirdik) cümlesini göstermektedir.(848)

---

847. Age. s.632. Bu arada belirtelim: Yazarın, Aryanların geldikleri ve dağıldıkları bölgelere ilişkin görüşü konusunda çekincelerimiz var. Esasen konumuz bu değil; biz, hangi mitolojik zihniyetin Alevilik fikriyatına temel teşkil edeceğini kanıtlamaya çalışıyoruz.

848. Bkz. Age. s.633 ile **Petrus**, II. 1/16.

Yazarın Sami inançlara ilişkin bu tezi, İsveç'teki Türkiyeli yazar **Erol Sever**'in, Sami kavimlerden Arap ve Asurlardaki "Kraliçe/tanrıça"lardan söz eden rivayetleriyle çelişiyor.[(849)] Bizce, genel çerçevesi doğru olmakla birlikte, yazarın, en azından ilk Sami topluluklardaki kadınların tanrıça olmadığı/olamayacağı yolundaki tezinde boşluklar var.

Ya Sumer-Mısır, Girit gibi Hint ve Çin'in de temeli olan Tunç çağındaki Sami olmayan toplulukların mitosları nasıldır?

- Tanım olarak aşkın, fakat, her şeyde içkin yüce gizem.

- Dinin, insan kimliği olarak yaşanmasının yanısıra, bu kimlik dışında, temel olmayan temel içinde, varlık ve yokluğun ötesinde yaşanması.

- İçsel evrenin; her şeyi her biçimde tek doğal düzeni ortaya koyması; bunun sonsuz, harika, mutluluk ve kutsallıkla dolu olması. Vahiy denen şeyin tek kavim ve cemaate (Doğaüstü kudret taşıyan bir kavim, meselâ Allah'ın seçkin topluluğu olduğunu ileri süren Yahudiler ile Kavm-i Necib iddiasında bulunan Araplar-F.B.) veya teolojiye (Ehl-i Sünnet gibi-F.B.) özel olmayıp, herkese seslenmesi. Nesnel evren (makrokozmos) ile öznel evren (mikrokozmos) adı verilenin bireyin içinde ve dışında yaşanması, bunun da simgesel biçimde devletin hiyerarşik düzeninde (mezakozmos) kendini göstermesi.

- Kadınların ritüel (ayinsel/törensel) rollerinin olması; evrensel tanrıçanın, ne olursa olsun bütün biçim ve düşüncelerin (tanrılar dahil) içerildiği mayanın sınırlayıcı gücünün onda vücut bulması. Yani kadın erkinin üstün, dolayısıyla erkeğe göre öncelik taşıyan bir saygı görmesi. Burada belirtmek gerek: Anadolu-Mezopotamya-Kafkasya-İran-Ortaasya-Hint uygarlıklarında bolca *"Ana Tanrıça"* vardır. Ayrıca Anadolu-İran-Mezopotamya Alevilerinin, Hz. Ali'nin eşi Fatıma'yı *ilahlaştırmaları* da bu zihniyetten kaynaklanmaktadır.

---

849. Bkz., *İslam'ın Kaynakları: Çoktanrıcılık, Hıristiyanlık ve Kâbe*, birinci kitap, s.13-18.

• Bütün kişileştirmeler, biçimler, eylemler ve deneyimler tek aşkın-içkin eksende toplanır. Yani hakkında bir şey bilinmeyen, herhangi bir tanrıda olmayan gizemi ifade eder ki, bu da bilinen, bilinmeyen gizemli tanrının bir kolu/dalı olmasıdır.(850) **Ali**'nin ilahlaştırılıp, "*nurdan nur*" olması; bilinmeyen gizemli Allah'a, bilinen bir unsur olarak eklemlenmesi düşüncesine *Aleviler* arasında sıkça rastlıyoruz.

Sonuca geliyoruz: MÖ.1500-1250'lerde Yunanistan, Anadolu, İran ve Ganj havzasına giren Aryanlar, beraberlerinde, ataerkil panteonlarının görece ilkel mitolojilerini de getirdiler. Daha eski *"Evrensel Tanrıça"* mitolojileriyle yaratıcı bir sentez oluşturdular. Hindistan'da Vedantik, Puranik, Tantrik ve Budist öğretilerini; Yunanistan'da Homeros ve Hesiod'u, Yunan trajedi ve felsefesini, dinsel tiyatro ve Yunan bilimini ürettiler.(851)

b) Mistisizm ve Tasavvuf

Ali'nin gökyüzüne çıkarılıp kutsanması ve Alevilik düşüncesinin temelinde, *Mistisizm/tasavvuf* felsefesinin olduğu savı sürekli olarak ileri sürülmüştür. Önemli oranda doğrudur bu. Bu açıdan *Mistisizm/tasavvuf* meselesini irdelemekte yarar var.

Mistisizmin; biri psikolojik, diğeri felsefi olarak iki tanımı yapılır. *İlki;* "Kişinin kendisini, en yüce ilkeye ulaşma yolunda hissettiği ruhsal (nefsi) bir durum" olarak açıklanır. *İkincisine*; "Hayat ve duyguya, akıl ve hissi tecrübeden daha çok önem veren bir disiplin"dir tarzında bir tanım getirilmiştir.(852)

İlk bakışta, *Mistisizm* denen şeyin üç temel öğesi olduğu görülür: İç tecrübe, sezgisel bilgi ve mutlak varlıkla birleşme.

Mistisizmin farklı tanımları da vardır.

Fransız filozofu **E. Bontrouz**, şöyle der: "Mistisizmin esaslı hadisesi, vecd (extase) adı verilen haldir. O halin içinde dış dünya ile bütün bağlantılar kesildiği için, insan ruhu, kendi

---

850. Age. s.633-634.
851. Age. s.635.
852. **Peyami Safa**, *Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm,* a yay., s.185, 1975, İst. *El Mu'cem-ül Felsefi, Cemiyyet-ül Lugat-ül Arabiyye,* s.46, Kahire, 1983.

içindeki bir objeyle, sonsuz varlıkla, Allah'la temasta olduğu hissini duyar."

Ortaçağ ilahiyatçılarının; "Gizemli (mystical) teoloji" diye belirledikleri kavram ise şöyledir: "Deneyimsel akıl (experimental wisdom), ruhun sevgi dürtüsüyle Allah'ta yayılması (A stretching out of the soul into God through the urge of of love), sevgiyi birleştirmek suretiyle Allah'ı tecrübi (deneyimsel) olarak bilmek."

Von Herman, mistisizmi; bilinçsizlikten doğan, gayri ihtiyari olarak ortaya çıkan bir esas (duygu, düşünce, arzu) ile belirlenen bilinçlilik olgusu" olarak sunar.

Du Prel, şunu yazar: "Ruh hayatının gizemli fenomeni, biyolojik sürecin sezinlemeleridir. Can (soul), kendi kendine bilinçlilikteki ruhtur. Ruh ise, kendiliğinden bilinçliliğin ötesindeki can'dır."

Goethe'ye göre mistisizm; kalbin bilgeliği, hislerin diyalektiğidir.

Lassan diyor ki: "Mistisizmin temeli, spekülatif akla dayanarak, geçici anlama kategorilerini aşan bir sezginin teyididir. Rasyonalizm, bizi şeylerin özüne (esence) yöneltmez; bu yüzden entelektüel vizyona (önsezi) ihtiyaç duyarız."(853)

Tasavvuf ile mistisizm aynı şeyler midir? İslamcı çevreler olaya, Müslümanlık/Hıristiyanlık çatışması temelinde yaklaştıklarından, genelde soruyu olumsuz yanıtlarlar. Mistisizm ile tasavvuf arasında dağlar kadar fark olduğunu belirtip, ikisinin esastan ayrıldığını ileri sürerler. Ancak ortak noktalarla farklılıklarını karşılaştırdığımızda, özde değil ayrıntılarda ayrıştıklarını görürüz ki, bu da olağandır.(854)

Kavram olarak *tasavvuf* nedir? Yüzlerce tanımından söz edilir. Bu farklılık, Sufilerin içinde bulundukları makam ve hal ayırımından kaynaklanır.

---

853. Tanımların çoğu için bkz. **Şahin Filiz**, "*Mistisizm ile Tasavvuf Arasındaki Temel Farklar*", Diyanet dergisi, cilt 30, sayı 1, 1994. Ayrıca **Peyami Safa**, age. s.187.

854. Mistisizm ile Tasavvuf arasına, dini etkenlerle aşılmaz duvarlar örenlere tipik örnek, **Şahin Filiz**'in anılan makalesidir.

Cüneyd Bağdadi (öl.910) şöyle demiştir: "Tasavvuf; ibadet etmek, oruç tutmak değildir; ihlastır, ruh cömertliğidir. Sufilik ne bir şeye sahip olmak, ne de bir şey tarafından sahip olunmaktır. Sufilik özgürlüktür, özveridir, kendini sınırlamaktır. Tasavvuf, Allah'ın seni sende öldürmesi, kendinde diriltmesidir..."

Ebu Muhammed Ceriri, "Tasavvuf, her çeşit üstün ahlâkı edinmek; her türlü kötü huydan sıyrılmaktır" der.

Maruf Kerhi (öl.822)'ye göre; "Tasavvuf, gerçekleri almak, yaratılmışların elindekilerden umut kesmektir.."[(855)]

Tanımlara bakarsak, tasavvuf şu noktaları kapsar: **a**) ahlâktır, **b**) zahidliktir, **c**) tüm varlıklardan aşkın olan Allah ile birleşmektir, **d**) vecd halidir, **e**) söz değil, özdür, **f**) bilginin kaynağı Allahtır, **g**) tasavvufun kaynağı Kur'an ve Sünnet'tir.

İslami kaynaklar, tasavvufun İslam dinine yararlı mı, zararlı mı olduğu konusunda da hemfikir değiller. Sözgelimi karşıt görüştekilerin iddiaları şöyle özetlenebilir: "*Tevhid/Vahdet* (Allah'ın tekliği), İslam'ın belkemiği ve özüdür. Tasavvuf, bu tevhid kavramını zedelemiş; İslam dinine *vahdet-i vücut* ve *vahdet-i şuhud, hulûl* ve *ittihad* (Allah'la birleşme) gibi kavramları sokarak tevhid inancını bozmuştur. Hz. Muhammed'i de insanüstü sıfatlarla donatıp, İslam'a aykırı davranmıştır..."

Tasavvufu destekleyen İslamcı çevrelere göre ise; "İslam kültürü geniş bir yelpazedir. Tasavvuf da kanatlardan birini oluşturur. İslam'ın ilk döneminde fıkıh ve tefsir usulü diye bir şey yoktu. Dolayısıyla tasavvuf diye bir kavram da olamazdı. Tefsir denen şey, zaman içinde gelişmiştir. Tasavvuf da bir tefsir tarzıdır. O da diğer İslami ilimlerle birlikte doğmuştur, Tasavvufun bazı zararları olmuşsa da, esas itibarıyla onun dayandığı kavramlar (tövbe, sufilerin yaşam tarzı, toplumsal kurumlar olarak tarikatlar ve irşad gibi) İslamidir. Dolayısıyla yararlıdır..."[(856)]

---

855. **A. Schimmel**, *Tasavvufun Boyutları*, s.25; **Raymond A. Nicholson**, *Fi'l Tasavvufi'l İslam ve Tarihi*, s.32; **Abdülhamid Mahmud**, *El Munkiz-u mine'l Dalal ve Tasavvufi İncelemeler*, s.229; **F. Bedir Avn**, *El Tasavvufu'l İslami*, s.22'den aktaran **Şahin Filiz**, agy.

856. Prof. Dr. **İbrahim Sarmış**, "*Tasavvufun İslam Kültürüne Olumsuz Etkileri*" ile Prof. Dr. **Mustafa Kara**, "*Tasavvufun İslam Kültürüne Olumlu Etkileri*", *Umran* dergisi, Temmuz-Ağustos 1996.

Tasavvufun nereden kaynaklandığına ilişkin tartışmaların çeşitliliğini, İslamcı yayın organlarından izlemek mümkün. Bir kısmının görüşlerini okuyalım: "İslam'ın ilk dönemlerinde henüz Sufi sözcüğüne rastlanmıyor. '*Ehl-i Suffe*' veya '*Ashab-ı Suffe*' diye adlandırılan ilk Müslümanların oluşturduğu yapılanmalar, tasavvuf olarak nitelenemez. Zaten bu *Ehl-i Suffe*'nin anlamı da Peygamber mescidinde yatıp kalkan kimselerin oluşturduğu '*Sofa Ehli*, yani '*Sofa veya Çardakta Oturanlar*' demektir. Sayılarının 10 ila 400 arasında değiştiği rivayet edilir. Sufi sözcüğüne rastlanmamakla birlikte, Müslümanlar arasında '*abid, zahid, fakih, nüssak, kassas*' (kul, tapınıcı, zahit, hafız, duahan, kendini dine verip tecrit halinde yaşayan, dini kıssalar okuyan) deyimlerine rastlanmaktadır.

Ne zaman ki Abbasi devrinde Yunanca, Süryanice, Sanksritçe, Farsça gibi dillerden Arapça'ya bilgi, felsefe, matematik, doğa bilimleri gibi kitaplar çevrildi; o zaman, Müslümanlar arasında 'Kader, Allah'ın sıfatları, Allah'ın kelamı, Allah'ın bilgisinin sınırları, insanın özgürlüğü, kaderi, serbestliği vs.' gibi konular tartışılmaya başlandı. Bu akımları savunanlar, karşıt görüşleri çürütmek/reddetmek veya susturmak amacıyla, bazen kılıç, bazen de sapkın (bid'at) fikirlere başvuruyordu.

Bunların çoğaldığı devirde, *Zahidler* adıyla anılanlar da giderek *Sufiyye* olarak adlandırıldılar; kendi meslek ve kurallarını açıkça yazmaya başladılar. Sonraları bunlar, kendi yoldaşlarına '*kavm*'; cemiyetlerine girip bağlanmış olmayanlara '*halk*' adını taktılar."(22) Bu görüşü destekleyenlerden biri de Prof. Dr. **Fuad Köprülü**'dür: "İslamiyet'in ilk asırlarında hiç mevcut değilken, sonraları İran, Hind, Yunan fikirlerinin ve kısmen de İsevilik (Hıristiyanlık) tesiriyle, unsurlarından en fazlasını da İslamiyet'ten almak şartıyla, teşekkül eden tasavvuf mesleği, az zamanda bütün İslam merkezlerini kaplamıştı..."(857) demektedir.

Doğubilimcilerin çoğu da aynı kanıdadır: "Yunan'a değil; İran'a, belki de Hind'e ait son bir etki, doğudan gelip İslam fel-

---

857. **Mehmed Ali Ayni**, *İslam Tasavvuf Tarihi*, s.13-15, Akabe yay., 1985, İstanbul.

sefesi üzerinde etki yapmakta gecikmedi. Bu etki, İslam felselefesinin Yeni Eflatunculuk felsefesi yönünden daha önce uğradıkları tasavvuf ve Vahdet-i Vücut eğilimlerini destekleyip kuvvetlendirecek, Sufilik idi..."(858)

C. **Huart,** "*Litterature Arabe*" adlı eserinde, *Sufilik*'ten söz ederken; onun Hindistan kaynaklı mı olduğu, yoksa Hıristiyan rahiplerinden mi etkilendiği, ya da doğrudan doğruya İran'dan mı geldiği meselesinin henüz çözülemediğini; bununla birlikte İran etkisinin en büyük olduğunu belirtiyor. **George Salmon** ise, "*La Grande Encyclopedie*"nin Sufilik maddesinde; Panteizmin, İran aracılığıyla Hindistan'dan geçtiği kanaatini taşıyor.(859)

Oysa, özellikle İslami tasavvuf çevreleri, bu görüşleri reddederek şu tezi ileri sürerler: "Sufilik, Arapça yün anlamındaki "Suf" sözcüğünden kaynaklanır. Yunanca'daki *Misterler* (gizemciler) ya da *Sophia* kavramıyla ilintili değildir. Tasavvufun kaynağı Hz. Peygamber'e, dolayısıyla Kur'an ve Sünnet'e kadar uzanır. Bu akım, İslam'ın ilk günlerinden beri vardı. Bazı Müslümanlar çok erken devirlerinde tasavvufa olumsuz tepkiler göstermiş; ona 'bid'at' (sapkın/sapık) olarak bakmışlardır. Ancak, bunun temelinde, zühd ve takva yolu bakımından gayri İslami oluşu iddiası yoktur. Siyasi bir sebep vardır..."(860)

Konumuzu ilgilendiren yanıyla mistisizmin iki türüne değinip geçelim. *Birincisi*, "*Negatif mistisizm*"dir ki; hayalci, vehimli, kötümserdir. Zühde ve zahidane hayata önem verir. Gizemcilik en önemli özelliğidir. Bu akıma göre, insan yeryüzündeki sürgündür; ruhu ve iradesi, rüzgâra kapılmış çerçöp gibidir. Bu da yıkım demektir. *İçedönük* (introversive) mistisizm

---

858. **Fuad Köprülü**, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 5. baskı, s.16, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1984, Ankara. Öte yandan, Şarkiyatçı **Carra de Vaux, Gazali**'den söz eden bir incelemesinde; "Tasavvuftaki en büyük payın Hıristiyanlığa ait olduğunu" söylemekte; bu yüzden **Köprülü**'den "fazlaca taraf tutuyor" eleştirisini almaktadır.

859. F. Köprülü, age., s.16 dipnotu.

860. Doç. Dr. **Mehmed Bayrakdar**, "*Tasavvufa Yabancı Tesir Meselesi*", *Tasavvuf: Tanımı, Kaynakları ve Tesirleri*, s.91-100, Seha Neşriyat, 1991, İst. Ayrıca bkz. **İbn Haldun**'un *Mukaddimesi*.

olarak da tanımlanan Negatif Mistisizm, "öteki-dünyacıdır, ahiretçidir." *Nehc-ül Belağa* kitabında kendisine atfedilen zahidane ve mistik rivayetlerin hepsi doğruysa, **Hz. Ali**'nin negatif mistik olması gerekir. Bu durumda "ahiretçi ve karamsarlığa karşı çıkan" *Alevi fikriyatıyla* da ilgisinin olmaması gerekir. Çünkü, İslam ve onun bir mezhebi olan *Şiilik*, hayata karamsar bakar. Oysa Aleviliğin özünde sevinç var, hayat var, mutluluk var. Dolayısıyla **Hz. Ali** ile *Alevilik* arasında bu noktada da bağlantı kopuktur. *İkincisi,* Pozitif mistisizmdir ki, bir öncekinin tam karşıtıdır; realiteyi ya da Bir(Allah)'i duyu organları aracılığıyla dış alemde algılayıp bulur.(861)

B) Tasavvuf Akımının İslam'a Girişi

Tasavvufun İslam'a nasıl geçtiği konusunda farklı görüşler bulunuyor. Bunları inceleyelim:

a) Ari/Aryan (İran) etkisini öne sürenlerin başında **J.A. Gobineau** yer alır. Sami ırkına karşıt tutumu ve Ari yandaşlığıyla ün salan **Friedrich Delitzsch** ise şöyle der: "İslam'daki sanat, felsefe ve bilimsel gelişme gibi, tasavvuf fikri de yüksek bir zihniyet ve kabiliyet ürünüdür. Fakat, Sami topluluklar, özellikle de Araplar böyle yeteneklerden yoksundurlar. Dolayısıyla, tasavvuf, onların fikri faaliyeti olamaz. O halde, kaynağını Ari topluluklardan alan tasavvuf; İslami kimlikli olmayıp, Arilerden gelmiştir."

Bu tez, **Ernest Renan, P. de Lagarde, Reitzsenstein, M.E. Blocnet, E.G. Browne** ve **K. Inostrencev** gibi genç kuşak şarkiyatçılar arasında taraftar bulmuştur. Bu kuşak, "Tasavvufun kaynağını, Ari toplulukların inancı olan Zerdüştilik ve Mani" diniyle açıklamaktadır.(862) Bu arada **J.S. Trimingham**, bu Ari

---

861. **Şahin Filiz**, ags.daki yorumuyla. Ancak, Ali ile Alevilik arasındaki ilintiyi kurup yadsımak fikri bize aittir. (F.B.)

862. Kaynaklar için bkz., **Gobineau**, *Les Religions et les Philosopies dans L'Asie Centrale*; **Delitzsch**, *Die grosse Taüschung; Inostrencev, Iranian Influence on Moslem Literature.*

kaynaklı tezi redderek şunu savunur: İlk *Sufilerin Zerdüşti* ve Mani din mensuplarıyla karşılaştıklarını düşünsek bile, *'Zındık'* yani materyalist ve ateist olarak adlandırdıkları bu kimselerden etkilenmiş olabileceklerini asla düşünemeyiz." (*Islam in the Sudan*). **Louis Massignon** da, "*Essai sur les Origines du Lexique Technique de la Mystique Musulman*" adlı eserinde bu tezin tutarsız olduğunu ileri sürer.

b) **B. Geiger, D. Kaufman, A. Merx, A.J. Wensinck** ve **Hirschfeld** gibi Yahudi kökenli araştırıcılar; "genel anlamda, İslam kültüründeki bazı kelami (felsefi) ve tasavvufi terimlerin Yahudi dini metinlerinden geçmiş olabileceği" düşüncesini taşırlar. Bunlar, daha çok, iki din arasındaki ifade benzerlikleri ve metin kalıplarına dayandırırlar tezlerini.(863)

İslam tasavvufu üzerindeki Hıristiyan etkisini kanıtlamaya çalışanlar arasında **Asin Palacious, C.H. Becker, R.A. Nicholson, T. Andrea, Trimingham** gibi isimlere rastlarız. **Trimingham**, özellikle Nasturi inancındaki İranlı Hıristiyanlar ile Yahudi etkisi üzerinde durur. Adı geçen yazarlar, tezlerini güçlendirmek amacıyla şu kanıtları ileri sürerler: Tasavvufçular, yollarının bütün peygamberlerin yolu olduğunu söylerler. Zikirlerinde sık sık Hz. Musa ve Hz. İsa'yı zikrederler.

İbn Şirin (öl.728), ilk Sufilerin yünden aba giymelerini eleştirirken, bunun Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan geçme bir âdet olduğunu söyler. Keza, **El Sarrac**, Sufi kelimesinin İslam öncesinde kullanıldığını belirtir. (Kürt kökenli-F.B.) **Molla Cami** ise; 'Sufi' lakabıyla bilinen Ebu Haşim Osman el Kufi'ye, Filistin'deki Ramle şehrinde dergâh yaptıran zatın Hıristiyan bir yönetici olduğunu söyler."(864)

---

863. Kaynaklar için bkz. **Geiger**, *Was hat Mohammed aus dem Judenthum aufgenhommen;* **Kaufmann**, *Gesch. der Attributenlehre in der Jüd. Relig;* **Merx**, *Grundlinien der Sufik;* **Wensinck**, *Muhammed und Judentum;* **Hirschfeld**, *Jüdiche Elem.*

864. Kaynaklar için bkz. **Palacious**, *El İslam Cristianizado;* **Becker**,*Chirstentum und Islam;* **Nicholson**, *The Goal of Muhammadan Mysticism.* Sırası gelmişken belirtelim: İslam tasavvuf âlimlerinden **El Suhreverdi**, "*Avarif-ül Maarif: İhya-ül Ulum-ül Din*" adlı kitabında, "Sufi sözcüğünün İslam'dan önce bulunduğu"na ilişkin teze kesinlikle karşı çıkıyor.

Kürt kökenli olduğu için, Kars-Erzurum-Ağrı-Silvan hattındaki Kürtler arasında hayli etkili olan ortaçağ tasavvufçularından **Molla Cami**, böyle bir rivayeti nakletmiş olabilir. Fakat, bazı kaynaklar, Cami'nin şu ünlü beyitini aktarırlar: *"Yunan felsefesi, akıl ve nefsin ürünüdür./ İslam tasavvufu ise, Peygamber'in Mahsul-i irşadıdır."*(865)

c) Yunan düşüncesinin tasavvufa etkisini savunanlar, daha çok *Şuubiyye* hareketi içinde yer alan ünlü ortaçağ din/mezhep araştırıcısı **El Biruni**'nin tezlerinden hareket ederler. **El Biruni**, *Sufi* kelimesinin Yunanca *"Sophos"* sözcüğünden kaynaklanabileceğini; özellikle Pisagorculuk, eski ve yeni Eflatunculuk felsefelerinde görülebileceğini açıklar.

Şarkiyatçılardan **M.A. Ubicini, Hammer, Horovitz, E. Renan, Nicholson** ve **Wensinck** gibi yazarlar da, bu tezi desteklerler. Türkiye'den **Ömer Kam** ile **Şemseddin Sami** de aynı kategoridendir.(866)

d) Tasavvufun kaynağını Hint dinlerinde ve felsefesinde arayanların sayısı bir hayli kabarıktır. *Vahdet-i Vücut* ile *"Vedanta"* ekolü arasında benzerlikleri; **Mevlâna** ve **Hafız Şirazi**'nin şiirleriyle "Gita Govinda" arasında yakınlıkları gören **W. Jones**; **İbrahim İbn Ethem** ile Budha'nın hayatı arasındaki ortak noktalara işaret eden **Kramer** ile **Robson**; "Unapişta"lara genel tasavvufi düşünceyi yakıştıran **Thöluck** ve **Horten** bunlardandır. **El Biruni** de tasavvuf düşüncesiyle Hind fikirleri arasındaki benzetmelere işaret eder.(867)

---

865. **Mahir İz**, *Tasavvuf*, s.207-212, İst., 1969.

866. Kaynaklar için bkz. **Ubicini**, *Letters on Turkey;* **Horovitz**, *Uberden Einfluss der griechisch;* **Wensinck**, *Book of Dove*; **Ö.F. Kam**, *Vahdet-i Vücut;* **Ş. Sami**, *Kamus-i Türki.* Buna karşılık **Nöldeke**, Sufi kelimesinin Yunanca Sophos'tan kaynaklanamayacağını; zira, "sigma" harfinin hiçbir zaman Arapça'daki "Sad" harfiyle karşılanmadığını ileri sürer. Türkiye'den **İ.İ. Hakkı** da Yunan etkisini reddedenlerdendir.

867. Kaynaklar için bkz. **Jones**, *Asiatic Researches*, 1803, c.III. s.353-376; **Thöluck**, *Sufismus sive Theosophia Persarum Pantheistica;* **Horten**, *Philosoph Systeme.* Öte yandan, **M. Marion Morena**, "*Mistica Musulmana e Mistica Indiana*" adlı çalışmasıyla, Hind etkisinden söz edenlerin görüşlerini eleştirmektedir.

Kavram olarak mistisizm, miladın ilk yüzyılında Hıristiyan azizlerinden **Denys l'Aasöopagite** tarafından ortaya atılmıştır. Sözcüğün aslı, Yunanca'da "sırlar ve gizli ayinlerlerle ilişkileri kapsayan" bir deyimden gelir. Geniş anlamıyla belli belirsiz, usu ve mantığı aşar gibi görünen bir kavramı ifade eder.

Düşünürlere göre *Mistisizm*; "Vasıtasız; içten doğma (Bir) duygusunun, benliğin dünyasının ruhu, *mutlak* denilen kendisinden daha büyük bir şeyle birleşmesi halinin belirlediği iç durum"dur. Başka bir deyimle, insan ruhunun, yaratılışın temel ilkesiyle samimi ve aracısız birleşmesi, kutsal ruhun vasıtasız olarak anlaşılması demektir.

Mistisizm, Hıristiyanlığın pek çok şekillerinde önemlidir. Amaç, sevgide ve tapınmada, sezgisel bilgi yoluyla Tanrı ile birleşmektir. "*Union Mystic*"; deneyim, özellikle sevgi ve evliliğe ilişkin mecazlarıyla ifade edilebilir.

Mistisizm ve mistik sözcüklerinin aslı, Yunan "mister"lerinde bulunur. Misterlerin rolü; insana, eşyanın batıni (içe dönük) bilgisini, ilahi bilgiyi kazandırmak ve onu yeniden ezeliyete kavuşturmaktır. Bu nedenle mistiğin objesi, zamana ait dünyadan, zamansız dünyaya yani ezeliyete geçmektir. Bu, Tanrı'yı doğrudan doğruya kavramaktır. Salik (*mürid*), bu misterler (*Üstad/mürşid)* aracılığıyla kutsal, mukaddes, mahrem zekâya kavuşmuş sayılırdı. Esasen "*mysterian*" kelimesi, Grekçe "*muo*" fiilinden gelir ki; gözleri, dudakları kapamak demektir.

Yunan misterlerinde Mistisizm, bu anlamıyla; Yeni Eflatunculuk adını alan ve Oriental Senkretizmin de realitenin, entelekt(akıl)'ten ziyade sezgisel (hadsi) fakültelere dayanan özel bir kavramı sayıldı.

İsa'nın doğumundan sonra Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında bu yeni Eflatuncu fikirler, Hıristiyanlık'la birleşerek, mistik teolojinin, yani Hıristiyan mistisizminin temelini attı.

Kavramın Hıristiyanlık'ta kullanılışı; genelde **Pseude-Dionysius** diye bilinen, **Dionysius the Areopagiete**'nin etkisine bağlıydı. Onun "*Mystical Theology*" ve diğer yazıları, ortaçağ ilahiyatçıları tarafından otorite kabul edildi. Bu yüzden, oldukça yanlış biçimde, **Saint Paul**'un çağdaşı sanıldı. İlahiyatçılar tarafından

kullanılan terim, "*Theologica Mystica*" idi. Gerekçesi ise; Tanrı hakkındaki bilgi ve kavrayışın (insight) özel bir tipi olmasıdır.

Ortaçağda daha yaygın ve kesin olarak kullanılan sözcük, "*contemplatio*" yani "tefekkür"dür. Bu, alışılmış dini ibadetler arasında bulunanı değil, ruhsal tecrübenin gelişmiş ve nadir bir formunu betimlemek için kullanılıyordu. Tefekkürün ifadesini elde etmek için, kadınlar ve erkekler dünyadan el etek çekiyor; olup bitenlerden uzaklaşıp tamamen farklı bir hayat tarzı talep ediyorlardı.

Bu durumda, Hıristiyanlar nezdinde *Mistisizm*; tümüyle bir *teemmül* (meditation) ve *tefekkür/tedebbür* (contemplation)'dür. Burada *Meditation* kavramı, belli bir konuda, genel yönlerini ortaya çıkarmak üzere gerçekleştirilen derin düşünüş olarak algılanmalıdır. *Contemplation* ise, anlam bakımından daha geniş olup şu demektir: Zihnin, kendisini diğer tüm şeylerden uzaklaştıracak ve kendi hallerinden dahi habersiz bırakacak derecede, seçtiği nesneyi/şeyi düşünmesi, onun derinliğine dalmasıdır.

Saint Paul'e atfedilen tüm risalelerin ona ait olup olmadığı ya da **Dördüncü İncil**'in, gerçekte "Sevgili mürid"in çalışması olup olmadığı tartışmalarını bir yana bırakırsak, Hıristiyanlık geleneğinde mistik bilinç ve kavrayış, aşağıdaki süreci izlemiştir: *Dördüncü İncil* ile **Paul**'un risaleleri, açıkça Hıristiyan mistisizminin diyalektiğini anlatır. Dördüncü İncil'e hakim olan şey, mistik karakterdir. Bu nedenle, kilise ulularından **Clement of Alexandria**, onu, "*Spirituel İncil*" diye adlandırmıştır. **Origen** ise; hiç kimsenin, İsa'nın gönlüne bağlanmayan hiçbir bireyin, İncil'i, Saint John kadar tamamıyla anlayamayacağına işaret etmiştir. **Papaz Enge**; "*Hıristiyan Mistisizmi*" adlı eserinde, *Gospel*'i, mistisizmin beratı (charter/anayasa) olarak nitelemiştir.(868)

Şimdi, Yahudi mistisizmine geçebiliriz.

Museviler, yaradılış olarak pratik insanlardır; ayakları yere basar. Neredeyse, içgüdüsel olarak, yukarıya çıkan şeyin aşağı-

---

868. Buraya kadar olan bölüm için bkz. **Şahin Filiz**, agy. Yazarın yararlandığı kaynaklar ise; **Peyami Safa**, age; **Henri Sérouya**, *Mistisizm, Gizemcilik, Tasavvuf*; The New American Desk Encyclopedia; **Cavit Sunar**, *Mistisizmin Ana Hatları*; **F.C. Happold**, *Mysticism*.

ya inmesi gerektiğini; her ne kadar bu dünyanın "aldatıcı" görünse de "ruh için bir okul" olduğunu bilirler.

Yahudi mistiklerine göre, *Kitabı Mukaddes*'in büyük bir bölümü, duyusal bağlanmalardan uzak durma yolunu planlayan öğretici bir kılavuz gibi okunabilir. Ruhsal mücadelenin doruklarını, en cehennemsi karanlıklarla birleştirir (**Psalms**: *Şiirler*) ve ruhun, Yaradanı ile birleşmesini resmeder (*Şarkıların Şarkısı* bölümü).

Parlak bir Hasidik düşünür olan **Mezerich**, mistik düşüncesini aşağıdaki dörtlükte dile getirir:

Bir insan, bütün dünyaları geçene,
Tanrı ile bütünleşene ve bedensiz
dünyadan tümüyle kaybolana dek,
benliğini bedeninde soyutlamalıdır.

Öğrencisi **Şneur Zalman**, bu oluşuma, "*bittul ha-yeş*", arzu duyan benliğin etkisizleştirilmesi adını verdi. Bununla birlikte Musevi mistikleri, saçma gibi görünen manevi ve dünyevi bir karışımdırlar. Musevi mistik deneyimi, toplumsal olarak paylaşılagelmiştir. Izdırap ve zulüm, Mesih tarafından kurtarılma ümidinin bu deneyime sızmasına; sürgün olgusu (diaspora) ise, kavimsel/cemaatçi bir ruhla yoğrulmasına neden oldu. *Talmud* bilgelerinin ilk öğüdü; *"Ekmeğini tuz ile ye, suyunu azar azar iç, yerde yat, kapalı bir yaşam sür ve çok çalış!"* olacaktır.(869)

Alevilik düşüncesinde, özellikle Ali'nin ilahlaştırılıp, *Mehdilik* fikriyatının ortaya atılmasında bu Musevi etkinin rolü olsa gerektir.

Musevi mistisizmi *Kabala* üzerinde çalışmak muhteşem, fakat tehlikeli bir bahçeye girmeye benzer. Giriş kapısını açar açmaz kendinizi dev sarmaşıkların, hareket eden çiçeklerin, altın rengi kuşların ve konuşan kelebeklerin arasında bulursunuz. İkinci kapıdan geçerseniz sahne değişir. Şimdi, üzerinde güneş ışınlarının parlaklığını taşıyan sular sarar çevrenizi. Yakından

---

869. **Perle Epstein**, *Kabala: Musevi Mistiklerinin Yolu*, s.14-15-18, Dharma yay., 1993, İst.

baktığınızda, bunun büyük bir sarayın mermer girişi olduğunu anlarsınız. Bir kapı daha açtığınızda, şekillerinden kurtulmuş seslerin dünyasına gireceksiniz. Burada duyacağınız kanat sesleri, tekerlek şeklindeki melekler olan "*ofanim*"lerin diyarına geldiğinizi bildirir. Bu bahçenin her bir kapısı, sizi hayali (sanrısal) görüntülerin ve tuzakların içine çekecektir.(870)

Görüldüğü üzere, Alevi fikriyatındaki *dört kapı-kırk makam*'a benzer şeyler dile getiriliyor burada.

Yeri gelmişken belirtilmeli: Kabalacının bu kozmik "*Hayat Ağacı*"yla, Taocunun "*Sonsuz Şeması*" benzeşir. İkisi de "*Hsu*" (Çince, olmayış/bitiş/fena) ya da "Ayin"(İbranice, hiçbir şey)e doğru yükselen daireler olarak anlatılır. İki daire ya da kapı, Taocuya göre; "*Karanlık Kadınlığın Kapısı*", Kabalacıya göre ise "*Dişi Hâkimiyet*", yani dünyamızdır. İkisi de bedenin en alt merkezinde bulunan ve nefes yoluyla yükselerek beyindeki merkezde "Efendisi" (Rabb/Tanrı/Allah) ile ruhani birleşme yapacak olan enerjidir.

İbranice'deki "Temel"in yerine kullanılan ikinci daire, Çince'de "Ching" (öz, yani nefesin oluşturulduğu yer) olarak geçer. Dört sağa, dört sola ve bir de ortaya dallanarak giden beş küre, kalpteki merkezden başlayarak büyük dolaşım'da kaçınılmaz biçimde birleşecek olan, küçük dolaşım'ın beş hareketçisini, beş elementini temsil ederler. *Kutsal ışık*'a ise nefes yoluyla ulaşılır.

Ruhsal yolculuğuna bu gizemli bahçede devam eden mistik hacı, açık bir alana ulaşana kadar yürüyecektir. Orada öyle bir ağaç vardır ki; her dalı dünyayı ya da ruhsal algılama düzeyini temsil eder. "*Yaşam ağacı*"na ulaşan mistik, artık tırmanmaya hazır olduğu noktaya ulaştığını anlar. Kapılar, onu kutsal ağacın büyüdüğü bahçeye, "Pardes"e, tanrıya yükselmeye başlayacağı noktaya ulaştırmıştır.(871)

Bu ise, iki şeye tekabül eder:

İlki; "*Tuba Ağacı*" efsanesidir. **İmam Cafer**'e atfedileni ise şöyledir: "Hak Taala, cennetin şahı olan Rıdvana emreyledi.

---

870. Age. s.23.
871. Age. s.24.

Firdevs-i Ala'nın has bağından Tuba Ağacı'ndan bir çatal çubuk getir dedi. Üç zira (kol/arşın) uzunluğu idi. Ve kabzasında yedi ayeti fatiha suresi yazılmıştı.Ve bir çubuğunda yedi ayet tebareke yazılmıştı. Ve bir çubuğunda Sure-i En'am ve altı ayet yazılmıştı. Hazreti Resulün bir kerre arkasına vurdu. Çubuğun damlasından yedi damla nur hasıl oldu. Onlar, yediler idi. Ve altı damla nur, çubuğun sağından ve altı damla nur çubuğun solundan hasıl oldu..."(872)

İkincisi; Alevilik'teki "*fena fillah*" yani tanrıda yok olma, birleşme aşamasına tekabül eder. **Derviş Ruhullah**'ın "*Vahdet badesile mestiz ezelden/Elest kadehinden tadanlardanız*" ya da **Nesimi**'nin "*Ezelden içmişim camı sekahum/ Anunçün söylerim her dem enel hakk*" demesi, yahut **Hacı Bektaş**'a ait olduğu söylenen (*Senin ile Birlik'in şarabından içtik*)(873) Arapça yazılı şiir, bunun kanıtıdır.

Musevi bilgeleri, mükemmel bir ahlâk ve tutarlılığa (dengeye) sahip kişiler dışındaki herkesi, bu yerden uzak durmaları için uyarırlar. İbranice bir sözcük olan "Pardes"in harflerinin, buradaki sır hakkında bir ipucu verdiğini söylerler: (P) Tevrat'ın basit, dış anlamı olan "Peshat"ı; (D) kinayeli anlamı olan "Druş"ı; (S) ise onun gizli, en derin anlamı olan "Sod"u simgeler.

Kabalacılar için; düşünce, eylem ve hedef birbirlerine doğrudan bağlantılıdır; bu nedenle aklını, bedenini ve ruhunu ne kadar çok arındırırsa, tanrıya o kadar çok benzer. İnsanın tanrı görüntüsünde yaratıldığına inandığından, Mistisizm yöntemiyle kendisini o kadar parlatacaktır ki, sadece tanrıyı yansıtacaktır. Bu durumda "Mutlak Varlık'la birleşme, benzerin benzeri çekmesi" olayı olmaktadır.(874)

Müslüman ve Hıristiyan mistikleri üzerinde derin etkisi olan Musevi tasavvufçusu **Abulafia**'nın "tegragramatton" (YNVH) harflerini, beş sesli harfle, ustasının verdiği oniki olasılığın her türlü denklemi kurulabilir. (Yod), yani açıklık öncesi dünyanın

---

872. **İmam Cafer:** *Buyruk*, s.98, derleyen, **Derviş Şahin**, 1996, İst.
873. Doç. Dr. **Mehmet Eröz,** *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, s.206-207.
874. **Perle Epstein**, *Kabala*, s.24-25.

birincil noktası; (Heh), ruhun nefesiyle geometri dünyasındaki yüzeyini simgeler. (Vav), bir çizgi anlamına gelip; başı ateş, karnı su ve kalbi ḥava olarak tetragramatik harflere uyan unsurları oluşturur.

Ayrıca (YNHV); hakim, Elohaynu (rabb); YNHV ve Echad (Tek) Tanrı'nın aynı anda birçok ve tek olduğunu belirtir. Bu da "Şema" (duy) ve "Şem" (ad) sözcüğünü kapsar.(875)

Alevilik düzleminde somutlarsak, iki örnek sunabiliriz:

Bir: İmam Cafer'e atfedilen sözlere bakalım: "...Ve dahi Sufilerin yüzleri mushafı şeriftir. Yedi hat ve yedi fatihadır. Nefesleri binbir isimdir. Ve zülüfleri onikidir. Ve etleri üçyüzaltmışaltı huruftur. Kelamı kadimin nutuklarıdır. Ve yüzündeki hatlardır.(876)

16. yüzyıl Bektaşilerinden **Fazli**, "Beyan-ı mushaf-ı hüsnün ki her harfi bin ayettir"(877) diyebilmiştir.

İki: Kul Adil ile **Yesari**'nin nefeslerinde; "Ali Muhammeddir, Muhammed Ali" denilmektedir. **Sururi**, zahirde ve batında varlığı şüphesiz olan *"Aliy-el Murteza'yı Şah Nurullah'*tan söz etmekte; 17. yüzyıl Kızılbaşlarından **İsmail**, *"Evvel Ali yerin göğün binası/ Kudret kandilinden çalınmış mayası"* biçiminde tasvir etmekte; **Pir Mehemmed** ise, "*Bir ismim Ali'dir, bir ismim Allah/Şükür birliğine elhamdülillah*" mısrasını dile getirmektedir.(878)

Musevi mistiklerinden **Rabbi Simeon**'a göre; Kabala'nın uzun ince yolunda, imanı ölçen imtihanları sadece iyi huylu kişiler geçebilir. İlk ata olan Hz. İbrahim nasıl bilgeliği temsil ediyorsa, fedekârlık imtihanını başarıyla geçmiş olan oğlu **İzak** (İshak) da yargıyı temsil eder. Sağduyulu ata olan **Yakub** ise kozmik bedenin bir organı, kutsal ismin bir harfi ya da sesi, bir renk, bir ışık, geometrik bir şekil vb olarak düşünülebilir.(879)

Gerek Türkiye'deki Müslümanlar, gerekse Bektaşi ve Aleviler arasında, her esnaflık dalının bir piri (Ali, Salmani, Farısi vb) olduğu yolundaki efsane yaygındır.

---

875. Age. s.103-135-151.
876. **İmam Cafer:** *Buyruk*, s.89.
877. **Eröz**, age. s.248.
878. Age. s.208-217.
879. **Epstein**, age. s.107.

İmam Cafer Sadık'a mal edilen bir düşünceyi aktaralım: "Eğer sorsalar sana, Pirlik kimden kaldı? De ki; Şah-ı Merdan Ali'den kaldı. Zakirlik Cebrail eminden; Şahmanlık, Peygamber'den; Nakiplik, Cennet-i Rıdvan'dan kaldı. Adamak Hz. Süleyman'dan; Gözcülük Karacaahmet'ten; Mülk de Mikail'den kaldı. Ve tarikçilik Azrail'den; çerağcılık Habib Ensar'dan; sakilik İmam Hüseyin'den; carcılık İsrafil'den ve başmaklık Şeyh Hasan Basri'den kaldı.."(880)

Zerdüştilik inancından esinlendiğini varsaydığımız Kabalacıların bir tezi daha vardır: "İnsan hayat ruhunu biriktirebilir ve bunu kutsal enerjiye (Elohim Hayim) yani *'Yaşayan Tanrı'*'ya dönüştürebilir.(881)

Alevi fikriyatında, ilk *Sebeilerin* ortaya çıkışı sırasında **Ali**'ye *"Allah sensin"* denilmesinden kaynaklanan bir damar yatabilir. Sebeilik olmasa bile, **Virani**'nin "*La İlah Ali'dir Hayy'i baki layezal*"(882) deyişinde Ali, yaşayan tanrıya dönüşür. **Hallac-ı Mansur** "Enel hak" derken, yaşayan bir tanrı olduğunu söylemek istemiştir.

İmam Cafer'e mal edilen kitapta geçenlere göz atalım: "*Hak Taala* kullarına yedi kimsenin suretinde görünür. Birinci; kendi suretinde. İkinci, üstad suretinde; üçüncü, pir suretinde; dördüncü, kendinin sevdiği suretinde; beşinci, Ondört Masum Pak suretinde; altıncı, muhabbeti suretinde; yedinci, otuzüç yaşında cennet ehli suretinde... Hak Taala; ondört yaşında, ayın eyyamı mubarekesi yani ondördüncü gecesi gibi ve günün kuşluk vaktinde bir güzel bakire kız suretinde göründü..."(883)

Öğretileriyle sadece Yahudilik alemini değil, aynı zamanda 13. yüzyıldaki Müslüman Sufileri ve çağdaşı **Pico della Mirandole** gibi Hıristiyan mistikleri de derinden etkileyen Musevi tasavvuf bilgesi **Abulafia**'ya göre, müridin aydınlanabilmesi için üç yolu vardı: Feragat yoluyla kazanılan azizlik (tzaddik); bağlılık (hasiduth) ya da peygamberlik...(884)

---

880. **Buyruk,** s.43.
881. **Epstein,** age. 108-109.
882. **Eröz,** age. s.220.
883. **Buyruk**, s.81-99.
884. **Epstein,** age. s.137.

Ali'nin *Şah-ı Merdan, Pir-i Evliya* gibi sıfatlarla anılması; derviş, pir ve evliya mertebelerinin böyle bir karşılıklı etkilenmeden kaynaklandığı da varsayılabilir.

İmam Cafer'e atfedilen şu sözlere bir bakalım: "Musahipler, pirler, halifeler ve talipler, cümlesi Muhammed-Ali yoluna ikrar verip iradet getirenlerin birbirine dahi teslimleri olmasa ve yola teslim olmasalar; erkâna ve tarikata teslim ve hakikate kail olmasalar, mürebbisini ve musahibini hak bilmeseler, onlar Yezid-i Pelid olurlar... İmdi, insanda üç haslet vardır: 1) Hayadır, 2) Edebdir, 3) Gönüldür. Latif sözlü ol, cömert ol; evveli-ahiri fark eyle; soysuzluk etme; gönül kırma, hakkın buyruğuna ibadet eyle..."(885)

Nihayet, Musevi mistiği, Akkalı tasavvufçu **İzak**'ın öğütlerine uyarak; "Tevrat için ben(ego)'lerini öldürmek" durumundadır.(886)

Bu da, Alevi öğretisinde, *"Ölmeden önce ölmek"* ibaresinde kendini gösterir.

C) Batıniliğin Kökenleri ve İslam'a Girişi

İslamcı yazarlardan **Şahin Filiz**; "Batıni (sırri) kelimesi, ortaçağ sonuna kadar revaç bulmamıştır. Dolayısıyla *Mistisizm*, oldukça modern bir kelimedir"(887) demektedir. Bize göre bu saptama, doğru değildir. Çünkü, Batınılik düşüncesinin kökeni çok eski tarihlere kadar gider. Bakalım...

Batın kavramının üç anlamı bulunur:

a) Kutsal metinden (nass) bağımsız bir yorum. Görüş sahibinin, istediği biçimde yorumlayıp keyfince tevil edebileceği bir kanala girer böyle bir yorum.

b) Kutsal metinden koparak, metnin lafzıyla (yazılı haliyle) aklın gereklerini yerine getirebilecek bir uyum sağlama.

---

885. **Buyruk,** s.25-49.
886. **Epstein,** age. s.159.
887. **Şahin Filiz,** agy.

c) Kutsal metnin zahiri (görünüşteki) basit anlamını dışlayarak, iç anlamı üzerinde durmak. Böylece, kutsal metnin bağlayıcılığı, tevil yoluyla bertaraf edilmiş olunur.(888)

Homeros'un şiir ve destanları kutsallık derecesine erişince, MÖ 5. yüzyılda yaşayan eski Yunan düşünür ve edebiyatçıları, bunları tevil etme yoluna gittiler. Başlarında **Antisthenes**'in bulunduğu bir grup, **Homeros**'un şiirlerini "tevil" ederek yorumladı.(889) Sözgelimi doxa (san/sanı/zan) ile alethia (gerçek) arasında ayırım yapmaya başladılar.(890)

Ardından *Revakiler*, Homeros'un özel yorumu üzerinde çalışmalar yaptılar. **Hristophius**, Zeus'u yorumlarken onları izledi. Örneğin "Logos" denen "ilk aklın" her şeyi düzenlediğini ileri sürdü. Yorumlamada **Crates of Mallus** daha ileri gitti, Homeros'un hemen tüm şiir ve destanlarını tevil'e tâbi tuttu.(891)

Geç dönem Yunan edebiyatında Homeros'u simgesel açıdan yorumlayan iki kitap, günümüze kadar gelmiştir: *Allegoriae Homericae* ile *Theologiae Graecae Compendium*. Bu kitaplarda aşağıdakilere benzer yorumlar yapılıyor:

Hera adlı tanrıçanın zincire vurulması, "elementlerin birliği"dir; Hephaistos'un gökyüzüne fırlatılması, göksel alevi zayıflatan "yeryüzündeki ateş"tir; Afrodit ile Aris'in yaralanması olayı, yersel olmayan sesler çıkaran "barbar ordusunun bozgunu"dur; Afrodit ile Aris'in birliği, büyük uyum sağlamak üzere oluşmuş aşk ile çatışmanın birliğidir.

Burada antikçağdaki simgesel tevil geleneğinin, Yahudi **Philon** tarafından devralındığına tanık oluyoruz. Eski Yahudiler, Hz. İbrahim'i *"nur/aydınlık/ışık"*, eşi Sara'yı *"fazilet"*, Pesah bayramını *"ruhun temizlenmesi veya evrenin yaratılışı"* olarak yorumladılar. O tarihten itibaren de *Batınilik* başlıbaşına bir akım bir mezhep oluverdi...(892)

---

888. Dr. **Abdurrahman el Bedevi**, *Mezahib-ül İslamiyyin (Müslümanların Mezhepleri)*, s.10, Darül Talia, 1973, Beyrut.

889. **Diog. Laertius**, c.VII. s.17 vd.

890. **Dion Chyrsostome**, c.VIII. s.276 R, 283 R. Ayrıca, Dummler yayınlarındaki *Antisthenica* adlı eserin 22.sayfası.

891. **H.V. Arnim**, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, c.1. s.43-167 vd.

892. **El Bedevi**, age. s.11-12.

Tevrat'taki eski Sumer/Babil efsanelerinin sayısı hayli kabarıktır. Babil kulesi, yılanın Havva'yı kandırması, Allah'ın gazabı, Hz. Yusuf'un rüyası vs. bunlardandır. **Philon**, bu efsaneleri tevil yoluyla savunma yoluna gitmiştir.(893)

Philon'a bakılırsa, Cennet; "Ruhun Melekeleri"; Hayat Ağacı, Allah korkusu; Marifet Ağacı, Hikmet gibi şeyleri simgeler. Cennetteki dört ırmak ise, asil dört erdem demektir. Habil, akılcı kültürle Allah'a içten bağlanma; Kabil ise bencillik'tir. Şit Peygamber, hikmet dolu erdemlilik; Hacer kötülük; Sara ise hikmet ve fazilet anlamını taşır. **Yusuf** Peygamber, politikacının tipik örneği olup, çeşitli renklerden oluşan abası, dargörüşlü bir siyaseti simgelemektedir.(894)

Philon'un geliştirdiği batıni tevil geleneği, daha sonra Hıristiyanlara geçti. İlk Hıristiyan savunucuları, Eflatunculuk ve eski Yunan kültürü karşısında İncil'in batıni yorumunu yaptılar. Zaman zaman aşırılıklara kaçtılar. Bunun tipik örneğini **Saint Justin Martyr**'in yazılarında görürüz. Sözgelimi bu zat, *Tevrat*'ta geçen "Esvaplarını şarapta, Ve kaftanını üzümlerin kanında yıka" (Tekvin: 49/11) ibaresini şöyle yorumlamıştır: "İçinde logos (sözcük) bulunan mümin, annesinden üzüm suyu gibi gelen kanla yıkanıp temizlenecektir." "Reislik onun onun omuzu üzerinde olacak" (İşaya; 9/6) metnini ise şu şekilde tevil etmiştir: "İsa mesih, çarmıha gerilerek idam edilecektir."(895)

Hıristiyan ulularından **Ariyanis**, Philon'un izinden giderek *Kitab-ı Mukaddes*'i üç kategoride değerlendirmiştir; **1**) Sıradan dindar için Kitabı Mukaddes'in kendisi (nesne olarak kalıbı/varlığı/ vücudu) yeter. **2**) Daha ileri düzeydeki mümin açısından kitabın ruhu (özü/içeriği) yeter. **3**) Sadece Kâmil İnsan, gaybı gösterecek olan ruhsal yasaları bilebilir.

Hıristiyanlığı reddeden Yunanlıların eleştiri bombardımanı altında bunalan **Ariyanis**, tevil'e başvurmak suretiyle *Tevrat*'ın söy-

---

893. Bkz. **Philon**, *de Agrad.* c.II. s.15, **Magney**; *de Seften,* c.II. s.291; **de Mig**. Abr. c.I. s.450.

894. Tanımlamalar için bkz. **Philon**; *de Mund* Op. c.I. s.37; **De Post**. *Caini*, c.I. s.250; Qu.det. Pot.ins. c.I. s.197; **de Proem**, *et Poem*, c.II. s.410; **de Sacrif**. Ab. c.I. s.163.

895. **Apol.** c.I. s.32.

lemlerine yeni bir içerik kazandırdı. Ona göre, yıldızlar yaratılmadan gün/zaman diye bir şeyin olması imkânsızdır. Allah'ın, bostanı başında bekleyen veya içinde dolaşan bostancıbaşına benzemesi olanaksızdır. Kabil'i yaratan Allah aşkına konuşmak da mümkün değildir. İncil'deki ahlâki kuralların birçoğunu izlemek gerekmiyor. (Luka İncili'ndeki 10/4 ve Matta İncili'ndeki 5/39 gibi) Tevrat'taki birçok kıssa, harfiyen alınacak olursa makul olmaktan çıkar. Aynı biçimde İncil'deki "İblis, İsa'yı mabedin kulesi üzerine koyup kendisine dedi" (Matta, 4/8) metni de akla uygun değildir.

Ariyanis'in getirdiği tevil tarzı, bu kez Hıristiyanlar arasında gürültü kopmasına neden oldu. Antakya Ekolü'nden **Lukian**, Antakyalı **Ostahsius**, Tarsuslu **Duderos** ve **İsidorus**, özellikle de Mopsuestialı **Theodoros** batıni yorum yapanlara karşı beş ciltlik kitap yazdı.

Buna rağmen, batıni yorumcular yollarına devam ettiler. Hıristiyanlığın batı bölgelerinde yayılmaya başladılar. Öncülleri ise **Saint Jérome** idi ki; tevil ya da batıniliğin ilk yazılı kuralını şöyle formüle etti: "*Regula scripturarum est: ubi manifestissima prophetito de futuris, texitur, per incerta allegoriae non extennare quae scripta sunt.*"(896)

Fakat, böylesine bir tevil tarzı, zaman zaman aşırıya da kaçmadı değil. Mesela Lea'nın Yahudiliği, Raşel'in ise Hıristiyanlığı temsil ettiği ileri sürülebildi.(897)

Ortodoks Hıristiyan önderleri ne yaptılarsa, batıni yorumun önüne geçemediler. Çünkü önlerinde "*Şarkıların Şarkısı*" gibi yazıya dökülmüş bir metin vardı. Dolayısıyla **St. Bernard de Clairvaux** adlı bir dinadamı, 11. yüzyılda bu bölümün batıni yorumunu kaleme aldı. **Martin Luther** de aynı yolu izlemekten geri kalmadı.(898)

---

896. Buraya kadar olan yorumların önemli kısmı, Arap-İslam yazarı Dr. **El Bedevi**'ye aittir.

897. **St. Jérome,** *Epis,* CXXIII, 13, i, h.910, édition Migne.

898. **Jean Pépin**, *Mythe et allégorie: les origines grecques et les contestations judéo Chrétiennes,* 1958, Paris; **H. de Lubac,** *Exégese médiévale, les quatre sens de l'Ecriture,* 1959, Paris. Ayrıca, bkz. **Johanne Geffeken**'in 1955'te New York'ta basılmış olan ve Yunan inançlarındaki batıni yorumları içeren incelemesi.

D) Mehdilik Fikrinin Doğuşu

"Mehdilik" kavramına açıklık getirelim: Kıyamet gününden önce ortaya çıkarak, büyük altüst oluşlar ve karmaşa içinde yollarını kaybeden insanları dine döndürüp mutluluğa kavuşturacağına inanan kişiye, *Mehdi* adı verilir. Olayın kendisi de *Mehdilik* tanımını alır. Çok tartışmalı bir kavramdır.

Mehdilik inancında o peygamber soyundan bir iyileştirmeci (ıslahatçı; bozulan toplumu ıslah edici) tasarımı zorunludur. *Mehdilik*, bu zorunluluğun ürünüdür. Bir varsayıma göre, kıyametten önce sadece Hz. İsa, gökten inip "Deccal"i öldürecek, insanları kurtaracaktır. Bu inancın kökeninde Zerdüştilik'in "İyilik tanrısı Ahura Mazda (Hürmüz) ile kötülük tanrısı Ahriman'ın çatışması; nihayetinde Hürmüz'ün galip gelmesi" düşüncesi yatar. Hz. İsa, Hürmüz; Deccal ise Ahriman ile yer değiştirmiştir sadece.

Mehdi inancı, tek bir dine özgü değildir. Zerdüştilik'te "Hürmüz"; Musevilik ve Hıristiyanlık'ta "Mesih"; Budizm'de "Buda"; Brahmanizm'de "Vişnu"; İslam'da ve özellikle Şiilik'te ise, "Beklenen Mehdi" kavramıyla karşılanır.

Buradan Yahudi-Hıristiyanlık dinindeki Mehdi anlayışına geçebiliriz: Her şeyden önce, İsa Peygamber'in "Ruhtan ibaret bir varlık olduğunu, dolayısıyla fiziksel acı duymasının imkânsızlığını" öne süren *Docetism* ile *Mehdilik/Mesihçilik* fikri arasında ayrım yapılması gerektiğine işaret edelim. Çünkü "*Docetism*", başlıbaşına dini bir fırka olmaktan ziyade, kökünü Gnostiklerden alan bir akım, bir eğilimdir. Çok eskiden beri Ortadoğu'da yaygınlık kazandığını da biliyoruz. Bu yanıyla, *"Ali'nin bir ruh"* olduğunu ileri süren *Alevileri* de etkilemesi kaçınılmazdır.

Ayrıca Kur'an'da; İsa'nın hayatı, çarmıha gerilişi ve semaya çıkarılmasına ilişkin bazı ayetlerde (Âl-i İmran, 47-50; Nisa, 155-165 arasındakiler) "Lâkin İsa gibi gösterildi" ibaresinde bu Gnostik öğretinin etkisini görmek mümkündür.

Yahudilik ve özellikle Hıristiyanlık'taki Mehdilik kavramının *Ehl-i Sünnet* üzerinde derin etkisi olduğu(899) kanısındayız.

---

899. **El Bedevi**, age. s.25.

Çünkü, Yahudilik'teki batıni yorumu yapan **Philon**'un, Museviler üzerindeki etkisi son derece sınırlıydı. Bir-iki kitabı saymazsak, Yahudi dini edebiyatındaki izlerine çok az rastlanır. Ayrıca Tevrat'ın Mezopotamya ve Mısır'dan ödünç aldığı genel kavramları dışlarsak, Yahudilik Ruhani edebiyatının, Hicaz bölgesindeki etkisinden söz etmek neredeyse olanaksızdır. En etkin olduğu bölge Filistin, Yemen ile Habeşistan'dı. Bu bakımdan, **Philon**'un batıni yorumuyla *Mesihlik/Mehdilik* anlayışının İslam'a, (Sünni, Şii vs. kesimine) olan katkısını yok sayabiliriz.(900)

Kitab-ı Mukaddes'te nadiren geçen "İnsanoğluna benzer biri göklerin bulutlarıyla birlikte geldi" (Daniel,7/13) ibaresini bir yana bırakırsak, "*Bulutlardan gelen Mesih*" fikriyatı Yahudilik'te pek görülmez, görülse de yüzeyseldir, değinilip geçilmektedir sadece.

Buna karşılık, "O zaman insanoğlunun alameti gökte görünecek... ve insanoğlunun göğün bulutları üzerinde kudretle ve büyük izzetle geldiğini görecekler" (Matta, 24/30, 26/64; Markos, 13/26, 14/62; Luka, 21/27) türünden ibareleri İncil'de bolca okumak mümkün. Keza Selaniklilere hitaben yazılan risalelerde de (1/10) yer alan benzer ifadeler; İsa Mesih'in Semavi tasvirini yapar. Mesih'in, günün birinde "Bulutların arasından ve göklerden elinde asa ile ineceği; kendisine karşıt olanları tek bir sözcüğüyle imha edeceği" yolunda cümleler ve yorumları da okuyabiliriz.(901)

Her durumda, Ali'ye "*Sen ilahsın*" dediği için yandaşlarıyla birlikte yakılan veya Medain'e sürülen Yahudi kökenli Müslüman **İbn Sebe**'nin, esas olarak Tevrat'tan çok İncil'deki Mesih öğretisinden etkilendiği; dolayısıyla "Elindeki Asa ile göklerden

---

900. **Sch. Baron**, *A social and Religious History of the Jews*, v.1.p.206; **L.Finkelstein**, "*Is Philon mentioned in Rabbanic Literature?*", in Journal of Biblical Literature, LIII, p.142-149; **S. Poynanski**, "*Philon dans l'ancienne litérature judéo-arabe*", in Revue des Etudes Juives, L.p.10-31; **H.Z. Hircheberg**, "*Messianic Vestiges in Arabia during the fifth and sixth centuries after the fall of Jerusalem*", in Vienna Mem. p.112-124'ten aktaran **el Bedevi**, age. s.16.

901. **IV Esra** 14/9, 7/27; **Henoch** 52/8-9; **Sibyllinen** V/414-415'ten aktaran **El Bedevi**, age. s.26.

inip, Arapları yola getireceği" biçimindeki söyleminde olduğu gibi, Ali'nin ölümüyle birlikte açıkladığı varsayılabilir.(902)

İbn Sebe'nin (veya o isimde birinin ya da böyle bir fikir akımının) "*Pseudepigraphiche Literature*" türünden Hıristiyan kaynaklarından etkilenerek, *Mehdilik* inancını İslam'a aktardığını söylemek yüzeysellik olur. Diğer deyimle, İbn Sebe'ye mal edilen *Mehdilik* düşüncesini, sadece Hıristiyanlık-Yahudilik öğretisine bağlamak yanlıştır. Bunun yerine, Yahudi-Hıristiyan sentezini bağrında taşıyan Habeşistan'daki Hıristiyanlarla, bu konuda yüzeysel bir fikre sahip olan siyahi Yahudilerin (Falaşalar), İslam'daki etkisine vurgu yapmayı yeğleriz.(903)

Gerçekte, *Mehdilik* fikriyatının toplumsal-psikolojik yanını irdelersek, meselenin; Yahudilik'ten mi, yoksa Hıristiyanlıktan mı kaynaklandığı sorusuna yanıt aramak olmadığı kolayca anlaşılır. Böyle bir soruyu, geriye doğru sorarak, ta, insan topluluklarının başlangıcına, mesela 7000-8000 yıl öncesi sözel mitolojilerine kadar uzatmak mümkün. Bu bakımdan, biz, ister *Zerdüştilik*, ister *Yahudilik*, ister *Hıristiyanlık*, ister *İslamlık* olsun, ya da *Şiilik* veya *Alevilik* gibi hemen bütün inançlardaki Mehdilik fikrinin kaynağında şu toplumsal psikolojiyi görürüz: "Toplumsal altüst oluşlar sırasında, halk; ister başkaldırı halinde olsun, isterse zulüm altında hareketsiz kalsın, bir beklenti içine girerek hayal gücünü çalıştırır. Orta yerde alternatif siyaset akımlarının olmadığı bir zamanda, halkın bu düşsel gücü, dinsel/mezhepsel dalgaya dönüşür. Mehdilik, "zulme, haksızlığa, adaletsizliğe karşı; eşitlik ve adalet temelindeki umudun, özlemin ve beklentinin" adı olur.(904)

İslam'daki Mehdilik fikriyatı, üç temel üzerine oturur.

Bir: Büyük anarşi, kargaşa ve altüst oluşlarda somutlaşan "Kıyamet alametleri"nin belirdiği; İslam ümmetinin başkaldırı-

---

902. **İbn Sebe**'ye ilişkin tartışmalı makalemize bakınız. Ayrıca, **El Şehristani**'nin *El Minel ve'l Nihel* adlı eseri bunun tipik örnekleriyle doludur.

903. **Leone Caetani**, *Annali dell Islam*, c.5. s.49 ve **Glasser**, *Skizze der Geschicte Arabiens, Erstes Heft*, 1889, p.81'de bizim gibi düşünüyor.

904. Nitekim **Caetani** de, Ali dönemindeki İbn Sebe ve Sebeilik olayını böyle açıklamıştır. (Bkz. age. s.49)

lar ve bölünmeler yüzünden sarsıldığı; siyasal kavga, toplumsal huzursuzluk ve manevi yozlaşmanın baş gösterdiği bir ortam söz konusudur. Mümin, din/imanından uzaklaşarak dünyevileşir (seküler-laik bir konuma girer) ve Kur'an'ı, renkli malzemelerden meydana gelmiş bir kitap olarak değerlendirir. Dinin farzları yerine getirilmez. İnsanlık maddi dünyaya önem verdiğinden; oğul babayı tanımaz hale gelir. Adalet ve haksızlık dört bir yana egemen olur.

İki: Bu ortamda Mehdi zuhur eder, "Altın Çağ" başlar. Çünkü Mehdi, İslam ümmetindeki fitne ve bölünmelere son verir; bozulan düzeni yeniden düzeltir. Zulümle dolmuş dünyayı, Allah'ın yardımıyla adaletle doldurur; Muhammed'in özgün ve saf inancına dayalı bir yönetim/hükümet kurar.

Üç: İslam'daki Mehdilik düşüncesinin mezhepsel/fikirsel alt düzlemdeki tanımı ise, çoğu zaman **Hz. Ali**'nin, bazan da Abbasi halifesi **El Mehdi**(öl.785)'nin kişiliğiyle özdeşleştirilir.(905)

Doğrusu Mehdilik kavramı, İslam'da tartışmalı bir konudur. Kur'an'da başlı başına "Mehdi" sözcüğüne rastlanmaz. Sadece *"El Muhdi/el Hude/el Muhtedi"*, yani "Allah tarafından kendisine yol gösterilen, doğru yola eren" ibaresine yer verilir. **Müslim, Buhari** gibi herkesçe kabul gören hadisçilerin kitaplarında "Mehdi"ye ilişkin herhangi bir hadis bulunmaz. Yine de böyle bir kişinin varlığı Sünniler ve Şiilerce kabul edilmiştir. Kimi Sünni bilginlere göre Mehdi, kıyamet alametidir. Ama *Taftazani şerhi* gibi birçok İslam kitabında on kıyamet alameti arasında Mehdi adı zikredilmez.(906)

Bununla birlikte, **Muhammed**'den naklen 24 hadisin varlığından söz edilir ve bunun 16'sında "Mehdi" adının geçtiği belirtilir. **İbn Haldun**, "*Mukaddime*" adlı eserinde, bu hadislerin doğru

---

905. **Jan-Olaf Blichfeldt**, *Early Mahdism*, s.1-3, Leiden, 1985. Yazar, buradaki fikrini güçlendirmek amacıyla, *Tac-ül Arus, El Nihaye ve'l Bidaye, El Cami-ül Sahih* gibi kaynaklardan alıntılar yapıyor. Caferiler, Şii inancındaki "Mehdi" sözcüğünü, çoğu zaman "gayb" ibaresiyle özdeşleştirip, Kur'an ayetlerini batıni yoruma tâbi tutarlar. Onlara göre Mehdi'nin dört Nüvvab'ı vardır ve çevresinde 313 kişi bulunur. (Bkz. **İsmail Mutlu**, *Tarihte ve Günümüzde Caferilik*, s.369-373.)

906. **Orhan Hançerlioğlu**, *İslam İnançları Sözlüğü*, "Mehdi" maddesi.

olup olmadıklarını tartışır. Mesela **Tırmizi**'nin aktardığı bir hadiste şöyle denilmektedir: "Sahabe, Hz. Peygamber'e Mehdi hakkında sordu. Resulullah dedi ki; 'Ümmetim arasında öylesine kudretli bir Mehdi çıkacak ki, beş veya yedi ya da dokuz yıl yaşayacaktır. Bir adam gelip ona, Ey Mehdi, bana da ver...' diyecek ve ardından Mehdi, onun kucağını, taşıyabileceği kadar dolduracak."(907)

Müslümanlar, Hz. İsa'nın gökten inip Deccal'i öldürmesiyle yetinmeyip, ona İslami bir işlev de yüklerler. Sözgelimi **İbn Haldun**'un *Mukaddimesi*'nden öğrendiğimize göre, "İsa Peygamber; tüm domuzları öldürecek, haçları parçalayacak, havra ve kiliseleri yerle bir edecek, ne kadar kâfir/imansız varsa hepsini yok edecektir."(908)

Mehdi deyimi, bizzat aralarında **Muhammed** ve **İbrahim**'in de bulunduğu bazı peygamberler için kullanıldığı gibi, özellikle Şiiler nezdinde **Ali, Hasan, Hüseyin** (Mehdi oğlu Mehdi) için de kullanılır. Osmaniyye fırkası mensupları ise, Emevileri Mehdi ilan etmekten geri durmamışlardır.(909)

Sözü edilmişken yineleyelim:

Daha önceki bölümlerimizde **Muaviye**'nin İsfahan halkı tarafından *ilah/tanrı* ilan edildiğini duyurmuştuk. Keza, Halife **Ebubekir** hakkında *"Nass"* olduğu ve ilahi bir emirle *"Vasi"* tayin edildiği yolundaki rivayetleri de verdik. Bu demektir ki, **İbn Sebe**'nin **Ali**'yi ilah olarak tanıması olayından önce de, İslam'da *Mehdilik* kavramı vardı. Şiiler sadece Ali ve iki oğlunu değil, aynı zamanda Ali soyundan **İmam Cafer Sadık**'ı da Mehdi ilan etmiştir. Örneğin hicri 167 yılında ölen **Ebu-l Hattab** adlı ünlü Şii; "İmam Cafer'in ölmediğine, sadece şimdilik ortadan kaybolduğuna ve mutlaka yeniden geleceğine inanıyorum" demiştir.(910)

---

907. **Tırmizi,** *Cami-ül Sahih*, c.2. s.36. Şii âlimler, ahir zamanda Mehdi'nin çıkacağına dair 50'ye yakın Kur'an ayeti olduğunu ileri sürerler. Dolayısıyla Mehdi Kıyamı'na inanmanın ve bunu beklemenin en büyük ibadet olduğuna inanırlar. Bkz. **Ali Muhammed el Duhayyil**, *El İmam-ül Mehdi*, s.31; Dr. **Avni İlhan**, *Mehdilik*, s.99'den aktaran **Mutlu**, age. s.370-371.

908. **Blichfeldt** alıntısı, age. s.5.

909. **Hançerlioğlu**, age.

910. Bkz. Za, c.24, s.15, Strasburg, 1910.

Bize göre, Alevi fikriyatının öncüllerinden olan *Keysaniye, Kerbiyye, Muhtariyye, Mansuriye, Muğiriyye, Ravendiye* gibi batıni fırkalardaki Mehdilik kavramı, İslam ve Şiilerdeki Mehdilik inancından üç bakımdan ayrılır:

1. Mehdilik fikri, özellikle yoksulluk/ezilmişlikle özdeşleştirilir. Bu düzlemde halka dayanan bir eylemlilik sürecinde, soyut anlamda "Beklenen Mehdi", somut bir halk önderinin kişiliğiyle özdeşleşir. Örneğin **Muhtar el Sakafi** hareketinin gerçek önderi ve temel direği sayılan köle (mevali) **Abu Amra** (diğer adıyla Keysan), "halkın gözünde yoksulluğun simgesi" oluvermiştir. Öyle ki, başkaldırı öncesi ve sonrasında bir özdeyiş olarak şu söylenegelmiştir: "Kim ki muhtaç ve yoksuldur; Abu Amra Keysan, onun yanındadır."(911)

Yeri gelmişken bir noktaya daha vurgu yapmakta yarar var: "Eşitlik-özgürlük" düzleminde Arap-İslam tahakkümüne karşı başkaldıranların Mehdi tanımı, fiziksel bakımdan İslam'ınkine benzemiyor. Somutlarsak, Mevali'nin Mehdi'ye atfettiği fiziksel özellikler şöyledir: "O bir uşak/köle anadan doğmadır. Kahverengi gözleri, sütbeyazı dişleri, yanağında alımlı bir beni vardır."(912)

Rivayet üzerine bu tanımı yapan **El Maqdisi**'nin 900'lü yılların ikinci yarısından itibaren Zerdüşt ve Yahudi rahipleriyle uzun dini sohbetler yaptığını eklemekte yarar var.(913)

Özetle, Mehdi; semanın değil; yerin, bu toprağın insanıdır. Gökte değil, halkın arasındadır. Buradaki Mehdilik'te pasifizm yok, aktivizm söz konusudur. Halk, kendi mehdisini bileğinin gücüyle yaratmıştır. Oysa Sünni ve Şiilerdeki *Mehdi*, hep *"gaybi"* haldedir. Sadece kıyamet koptuğunda gelebilir. Dolayısıyla semada bulutların arasında dolaşıp durur. Bu yüzden, halkı büyük bir beklenti içine sokarak pasifleştirir.

Nitekim, Marksist söylem ve öğretiden bir hayli etkilenip, bunu "Devrimci Şiilik" ile harmanlamaya çalışan İranlı sosyo-

---

911. *Ahbar-ül Tival*, s.282-286'dan alıntılayan **M. Hüseyin el Zeyen**, *El Şia fi'l Tarih*, s.66.

912. **Blichfeldt**, age. s.3.

913. Age. s.2. dipnotu.

log **Dr. Ali Şeriati** de, durumu fark edip şu eleştiriyi getirmiştir: "Mehdi, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki türlü beklenir. Eli kolu bağlı durmak, Mehdi'nin zuhurunu çabuklaştırmak için kötülükleri artırmak, aynı gerekçeyle zulme göz yummak olumsuz bir bekleyiştir."(914)

2. Mehdi, zaman zaman peygamber suretinde veya peygamberin (Hz. İsa gibi) kendisi olarak görünse de, mertebesi onunla sınırlıdır. Halbuki *Batıni* ve dolayısıyla *Alevilik*'teki *Mehdilik* kavramı, bu mertebenin üstüne çıkar. Zaman zaman, Allah'ın yerine konulur Mehdi. Nitekim Sebeilik'ten **Muhtar el Sakafi**, **Ebu Mansur** ve **Muğire** ayaklanmalarından başlayarak **Ebu Müslim**'e uzanan bir çizgideki halk önderlerinin hemen hepsi hem yoksul dostudurlar, hem de "ilah" durumundadırlar.

Kızılbaşlardan **Bosnavi**'nin "*Ali·ismi Allah derler/ yüzüne secde ederler*"(915) deyişinde, Alevilerin bu anlayışı gayet güzel dile getirilmiştir.

Alevilik'teki Mehdi; çoğu zaman Ali boyutunu aşarak, "Hızır" donuna girer, başka zatların kişiliğinde de somutlaşabilir. Hıristiyan azizleriyle Anadolu evliyaları birbirine karıştırılır. Anadolu ve Rumeli bölgesindeki Alevi-Bektaşilerin, kerametleri duyulan Hıristiyan azizlerini ziyaret etmeleri; Şeyh Elvan Tekkesi'ndeki Hızır portresinin Aya Teodoros'un yerini alması; Dersim bölgesinde Ali'nin İsa'ya, Oniki İmamın ise havarilere denk düşmesi; Hacı Bektaş Tekkesi'nin şimdiki yerinde Ayas Haralambos adlı bir Hıristiyan manastırının bulunması vs. tek kişiye bağlı kalmayıp, sürekli Mehdi arayışının fikirsel ürünüdür.(916)

Prof. Dr. **Fuat Bozkurt**, benzer bir değerlendirmede bulunur: "Bir başka inanca göre; Ali, her zaman dünyada yaşamıştır. Hacı Bektaş Veli, Şah İsmail Hatayi gibi tüm Alevi büyükleri, Hz. Ali'nin don değiştirmiş biçimleridir. Bunalım dönemlerinde kurtarıcı olarak öne düşenlerin tümüne 'Şah/Mehdi' adları ve-

---

914. Bkz. *Bekleyiş*, s.62-63.

915. **Eröz**, age. s.218.

916. **Frederick William Hasluck**, *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik* kitabındaki ayrıntılara bakınız. Ant yay., 1995, İst.

rilmesi bundandır. 13. yüzyılda **Baba İlyas,** müritlerince peygamber sayılır; gerektiğinde Tanrı ile buluşur. Peygamber gibi yüceltme, **Şeyh Bedrettin** için de yapılır..."[917]

Halbuki, gerek Sünni, gerekse Şii İslam'daki *Mehdi* fikri; birkaç peygamber veya 12 İmam şahsında dondurulmuştur. *Alevi* fikriyatı, bu yanıyla her ikisine de aykırıdır.

3. Sünni ve Şii İslam anlayışında Mehdi'nin ortaya çıkması için gereken bazı koşullar (fitne, dinin yozlaşması, insanların Kur'an ve Şeriat'tan uzaklaşması), esasen ortodoks İslam'ın dayandığı düzenin devamına ve savunmasına yöneliktir. Bu bakımdan, şeriatçı özüyle gerici bir nitelik taşır.

Halbuki **Muhtar el Sakafi**'den başlayıp **Ebu Müslim** hareketine kadar devam eden; ardından Babai ile Şeyh Bedrettin isyanlarında kendisini gösteren Mehdilik fikrinin temelinde, resmi İslam'dan uzaklaşma; fikri özgürlüğe doğru yol alma ve daha da önemlisi *toplumsal eşitlik-kardeşlik-özgürlük özlemi* vardır. Bu yanıyla ilerici, demokrat, özgürlükçü olan Alevi fikriyatının, başta İslam olmak üzere diğer inanç sistemleriyle fazlaca bir benzerliği olamaz.

Alevilerdeki Allah-Muhammed-Ali üçlemesinin kökeni de, bazılarının sandığı gibi İslamiyet'e dayanmaz. Tersine, ta Sumer ve Mısır mitolojilerinden beslenmektedir.

Örneğin, Sumerlerdeki *Anu-Enlil-Ea* üçlemesinde; ilki gökyüzünü, ikincisi yeri, üçüncüsü de suyu temsil eder.[918] Bu üçleme inancı, Mısır'daki *Osiris-İsis-Horus* ve eski Hindistan'daki *Brahma-Vişnu-Siva* denklemini kuran çok eski dinlerden kaynaklanmaktadır.[919] Bu inanç, Hıristiyanlık'ta *Baba-oğul-kutsal ruh* üçlemesine dönüştükten sonra *Alevilik*'i etkilemiştir.

---

917. Prof. **Fuat Bozkurt,** *Aleviliğin Toplumsal Boyutları,* s.98-99, Yön yay., 1990, İstanbul.

918. **G. Aksoy,** age. s.48.

919. **Özcan Buze,** agy.

E) Alevi Mitolojisinin Laikleştirilmesi

Genelde Arap-İslam yazarlarının yaptığı gibi, İslam'daki her şeyi, bu arada Şiilik ve Alevilik üzerindeki fikirsel etkileri, Yahudilik-Hıristiyanlık eksenine bağlamak yanlıştır. Bu, eşyanın tabiatına, yani diyalektiğe de aykırı bir tutumdur.

Ortaçağ İslam âlimlerinden ve Dinler Tarihi yazarlarından **El Biruni**, aşağıdaki saptamayı yapabiliyorsa, bir bildiği vardır elbet: "Müslümanlar, 8. yüzyıldan itibaren birkaç asır içindeki fetihler neticesinde Yunan, eski İran, Hint kültür ve felsefeleri; Maniheizm, Zerdüşt dini, Sabiilik, Hinduizm, Budizm ve bazı Hıristiyan mezhepleriyle temasa gelmişlerdi. Bu dış etkilerle için için devam eden siyasi ve dini tesirler bir araya gelince, İslam aleminde birtakım fırka ve mezheplerin ortaya çıktığını, bunların kendilerini savunabilmek amacıyla bazı felsefi düşüncelere dayanmak ihtiyacını duyduklarını görürüz. Böylece, İslam düşüncesi, felsefi spekülasyonunun ilk denemelerini *Kelam*'da yapmış, daha sonra felsefi ekolleri ve tasavvuf öğretileri halini almıştır..."[(920)]

Gerçekte, "Kolektif yetke ve inancın ilkel ve Doğu ülkelerindeki yerel gelenekleri, mitoloji açısından devamlı olarak insanüstü kaynaktan kabul edilerek yorumlanır"[(921)] tarzındaki kuralı kabul ediyorsak, **Ali**'nin nasıl ilahlaştırıldığını da kolayca kavrayabiliriz.

Büyük İskender'in batı ile doğu, Akdeniz ile Yunanistan'ı evlendirmesini izleyen fikir ve mal alışverişlerine yakından baktığımızda, klasik uygarlığın etkileşimini de anlamamız zor olmaz. Sözgelimi Hint yogilerinin zahitlik başarılarının Yunanlılar arasında hayranlıkla karşılandığını bilmek de[(922)] bizler açısından zevkli bir keşiftir. Yunan gnostisizminin Anadolu-Suri-

---

920. Prof. Dr. **Günay Tümer**, *Biruni'ye Göre Dinler ve İslam Dini*, s.13, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1986, Ankara.

921. **Joseph Campbell**, age. s.96.

922. Age. s.155.

ye-İran-Hindistan hattından etkilendiklerini; birçok kavramı oradaki uygarlık ürünlerine borçlu olduklarını bilmek durumundayız. Yoksa, *Alevilik* fikriyatının köklerini ararken; sadece Anadolu, sadece Mezopotamya veya sadece Musevilik-Hıristiyanlık-İslam dairesiyle sınırlı kısır bir döngüde kalabiliriz.

Yunanca *"gnosis"* sözcüğünün, Sanksritçe (Farsça, Kürtçe, Belucice, Urduca, Afganca gibi İrani dillerin ana kaynaklarından biridir.) *"bodhi"* sözcüğüyle aynı anlama geldiğini bilmek; Suriye kökenli Gnostik bir cemaatin ayinlerinde; "Erkeğin, kendi eşine, kalk kardeşinle 'Sevgi ayini'ni (*agape*) kutla!" demesi olayını da bilmektir.(923) Bunu öğrenmiş olmak ise, Sünni kesim arasında pek yaygın olan, "Aleviler, Kızılbaşlar Cem yaparken, mum söndü yapıyor..." deyişinin nereden kaynaklandığını bilmeye götürür bizi. Aynı şekilde, Sufi sözcüğünün Yunanca *"Sophos"*'tan kaynaklanmayıp, Sanksritçe *"Saubheya"*'dan gelme bir sıfat; yani gök hükümdarının kenti ve cennet anlamına gelen *Saubha*'dan türediğini, bunun da *"Gök mensubu"* demek olduğunu bilmek az şey midir?

Joseph Campbell, bu ayinin ayrıntılarını verirken, Hıristiyan Azizi Epiphanius'un "*Sevgi Ayinleri*" hakkındaki raporlarına dayanıyor. İlginçtir; rapora bakılırsa, içkili törenlere katılanlar hem kardeş oluyor, hem de oniki çeşit meyve üreten ve her ay meyvesini veren bir hayat ağacı söz konusudur. Alevilik'teki Cem ayinlerine ve (altısı sağında, altısı solundaki damlalarıyla) Tuba Ağacına ne kadar da benziyor. Keza, bu Sevgi Ayinleri'nde oruç tutanlara bela da okunurdu. Ayrıca, "Ben oruç tutamam; oruç, bu dünyayı yaratan Arkon'un işi. İnsan beslenmeli, gövdesi güçlü olmalı ve meyvesini zamanında vermeli" denmesi de ilginçtir.

Alevilik düşüncesini Şiilik üzerinden İslam'a bağlayanlar, şu olguyu kesinlikle unutuyorlar: Doğu ülkelerindeki büyüklü küçüklü tüm kahramanlara ait mitos/efsane/menkıbeler, bu arada Ali'ye ilişkin olanların da hemen tümü, Buda'nın (ya da Zerdüşt'ün-F.B.) maceralarına benzer. Yani *dünyevidirler; laikleştirilmiş mitoslardır.* Yunan *Gnostizmine* ve İsa mucizelerine ge-

---

923. Age. s.165-169.

çerken de laikleşmiş/dünyevileşmiş durumdalar. Bu mitoloji, dünyada yaşayan erkek ve kadınlara aittir.(924) Mesela Ali, Muhtar el Sakafi, Ebu Müslim, Baba İlyas, Hacı Bektaş Veli, Şeyh Bedreddin gibilerine...

Doğu mitosları öylesine laikleştirilip simgesel bir karakter kazanır ki, bunu *Binbir Gece Masalları*'ndaki "Büyülenmiş Prens" bölümünde yakalamak bile, pekâlâ olanaklıdır. Oradaki kent, büyü sonucu çeşit çeşit balıkların içinde yüzdüğü sulara dönüşmüştür. Kırmızı balık, ateşe tapan Mecusileri; beyaz, bu rengi seven (Arap) Müslümanları; mavi olanı, Hıristiyanları; sarı balık da Yahudileri simgeler.(925) Burada bile Müslümanlık açısından dinlerarası mücadele ve rekabet söz konusudur.

Yeri gelmişken belirtelim: Bazı yazarlarımız Alevilik konusunda bilimsel gerçeklerden ziyade menkıbe/ hikâye yazmayı tercih ettiğinden, "kırmızının" Hz. Ali'nin giysilerinden kaynaklandığını, bundan ötürü Aleviler arasında "Al" rengin pek tutulduğunu belirtirler ki, son derece yanlıştır. Masalda doğru biçimde belirtildiği üzere, Araplarla/Müslümanların rengi genelde beyazdır. Zaten çölün o kavurucu sıcağında renkli kıyafet giymek, akıl kârı olmasa gerek. Ayrıca "Al" daha çok Asya rengidir-ki Anadolu'dan Ortaasya'ya kadar yaygın olanı da budur.

Dahası, "kırmızı" her zaman isyancıların rengi olmuştur. **Wellhausen**'ın anılan kitabında, Harici ve benzeri isyancı fırka mensuplarından bazılarının, başlarına "kızıl bant" taktıklarını okuyoruz. Kürtlerin atalarından sayılan ve Pers imparatorluğunun kurulmasıyla birlikte sürgün edildikleri Anadolu'daki Alevi fikriyatının önkoşullarını hazırladığına inandığımız Med rahipleri ve eylemcileri, Romalılar dönemindeki kabartmalarda "kızıl başlıklı" olarak tasvir edilir. Ayrica Basra'daki ünlü Zenci isyanlarında, yine "kızıl bant" takanlara rastlıyoruz.

Hacı Bektaş Veli'nin tasvirlerinde bir yanında hep geyik olduğunu görürüz. Bu bile, binlerce yıllık kültür ve inancın sente-

---

924. Mitosun laikleştirilmesine ilişkin Hıristiyanlıktan örnekler için bkz. **Campbelle**, age. s.479-483.

925. Age. s.483.

zinden başka bir şey değildir. "Doğu mitolojisinden Kelt tanrısına kadar; Cernunnos, Manannan, Mac Lir, Poseidon, Hades, Dumuzi ve Şeytan gibi ilahların farklı biçimde adlandırılmasından ibarettir bunlar. Mesela Tanrı Cernunnos, gundestrupp kazanındaki tasvirinde, bir yanında geyikle gösterilmiştir."(926)

Tarihin ayrıntılarını bilmeden, efsane üretmek hoş olmuyor doğrusu!..

F) Alevilik'te Zerdüştilik ve Manilik Etkisi

Diğer inanç biçimlerinin Alevilik üzerindeki etkilerinden söz ettik. Biraz da Zerdüşti etkiye değinelim. Çünkü, Kürt Aleviliğindeki yeri ve önemi büyüktür. Daha doğrusu, Türklük ile Alevilik fikriyatını özdeşleştirip, bunu sırf "Ortaasya'daki Türk Şamanlığı" gibi ucube bir kavrama bağlayan Türk-İslam sentezcileriyle ırkçılara karşı, alternatif bir bakış açısı getirmek durumundayız.

Zerdüşti inançtan başlarsak, öncelikle belirtmemiz gereken nokta şudur: Alevi fikriyatını *Caferilik* üzerinden İslam'a bağlamaya çalışanların tezini doğru kabul etsek bile, Zerdüşti ile Mani dininin, İslam üzerindeki etkisi yadsınamaz.

Zerdüştilik'ten örnekleyelim:

• "Ben kendimi, Mazda'nın tapıcısı ve Zarathustra'nın (Zerdüşt) takipçisi olarak açıklıyorum. Kötü güçlerin düşmanı, İyi güçlerin dostuyum ve Ahura Mazda'ya bağlıyım" diye başlayan Amentü ile "Eşhed-u en lailahe illallah ve Muhammed'en Resulullah" türündeki İslam Kelime-i Şahadet'i arasında benzerlik vardır. Kim, kimden almıştır acaba?

• Zerdüştilik'te; "Kalp Ateşi'ne adanmış Büyük Athar tapınaklarına düzenli Hac seferleri yapılırdı" denmektedir. İslam'daki hac ziyaretini hatırlayalım.

• Zerdüştilerin ibadethaneleri vardı. Güneşin dolaştığı yörünge olan güneye bakardı bu ibadethaneler. Bu yön kavramı da "kıble"yle benzerlik arz ediyor.

926. Age. s.413.

• Birinci derecedeki kutsal ateşin koruduğu ibadethanelere eğri odun giremezdi. **Yunus Emre**'nin dergâhına eğri odun götürmeyişini hatırlayalım bir de.

• Camilerdeki vaaz minberinin gerek biçim, gerekse öz açısından Zerdüşti gelenekten kaldığı kaydedilir.

• Zerdüştilerin günlük beş vakit namaz geleneğinin İslam'da sürdüğünü belirtelim. Zerdüştiler, bu beş vakit ibadete "*Gâh*" adını verirlerdi. Avesta'daki anlamı *"Uzay"* olup, tasavvuf edebiyatına "*Çark-ı Felek*" olarak geçmiştir. Namaz, dönen uzayın beş devrini (periyodunu) simgelemesi açısından önemlidir.

• Zerdüştiler, Müslümanlardan çok daha önceleri abdest alır; ayaklar, eller ve yüzler yıkanırdı.

• Zerdüştilerde oruç tutma, besmele çekme gibi gelenekler de söz konusudur.(927)

Şarkiyatçı **Guy Monnot**, ilk dönem İslam'daki "ilkel noktalar gibi görünen" bazı söylemlerin, hemen tümüyle Zerdüşti kaynaklı olduğunu; mesela Harut-Marut, Yecüc-Mecüc tiplerin Avesta'da geçtiğini söyler. Bunun ise Mani dini aracılığıyla Arabistan yarımadasına taşındığını belirtir. Özellikle, "Allah'ın yedinci günü dinlendiği" yolundaki fikrin, Kur'an'da reddedilmesinin kaynağını da Zerdüştilik'te arar. Çünkü, Zerdüşti İranlılar, daha önce bu polemiği, Yahudilere karşı kullanmışlardı.(928)

İslam âlim ve tarihçilerinden **İbn Kuteybe**, İslam öncesindeki Arap kabileleri arasında hangi inancın yaygın olduğunu şöyle sıralar: "Rabia, Benu Ğassan ve Kudaa arasında *Hıristiyanlık*; Kinde, Kinane ve Benu Haris arasında *Yahudilik*; Temim kabilesinde *Mecusilik*; Hira dağı çevresindeki Kureyşliler arasında ise *Zındıklık* (Manilik/Mazdeklik) hakimdi..."(929)

---

927. **M. Sıraç Bilgin**, *Aryan Mitolojisi*, s.155-165. Ayrıca minber ve camide, molla öncülüğünde okunan bilumum duaların, Zerdüşti geleneğinden kaynaklandığını belirten kaynak için bkz. **Ali Mazaheri**, *Ortaçağ'da Müslümanların Yaşayışları*, s.18, Varlık yay., 1972, İst.

928. **Guy Monnot**, *Penseurs Musulmans et Réligions Iranien*, s.90.

929. *El Maarif*'ten alıntılayan **Monnot**, age. s.94.

Bu kayıt, iki bakımdan önemlidir:

Bir: İslam öncesindeki inançlar, şu ya da bu biçimde İslamın özgün kaynaklarını da etkilemiştir. Çünkü İslam'ın öncü grubu, bu aristokratlar içinden çıkmıştı.

İki: Yemen, Kûfe ve Basra'daki başkaldırılarda sıkça adı geçen Temim kabilesinin, Mazda dininden (Zerdüşti/Mecusi) olması, isyan eden halk hareketleri içinde İslam'a aykırı fikirlerin nereden çıktığı; hangi noktalarda *Alevi fikriyatının* ham görüşlerini oluşturduğunu açıklamaya yarar.

İslam'da, "ahlâk" anlamına da gelen "maneviyat" sözcüğünün, Manilik inancının öncüsünün adını aldığını ileri süren görüşler vardır ki; hiç de yabana atılacak gibi değildir.(930) Zira, Mani öğretisinin esasını, bugün *Alevilik*'in ana öğesini oluşturan "*eline, diline, beline sahip ol*" türünden ahlâki normlar oluşturur.

Emevi halifelerinden **Velid bin Yezid**'in çok sayıda Mani dinadamını Mezopotamya'dan Şam'a götürdüğünü, İslam âlimlerinin bunlarla polemiğe girdiklerini de kaydedelim.(931)

Ali Mazaheri yazıyor: "Manilerin İslami kolu, Kur'an'ı ve giderek bütün dinsel metin(nass)leri tevil (batını) yoluyla yorumlamaktaydı.(932)

Artık, Zerdüşti dininin Alevilik üzerindeki derin etkisine ilişkin örnekler verebiliriz:(933)

• Hindistan Aryan topluluklarında, geç dönem Zerdüştileriyle Zaza (Alevi) Kürtleri arasındaki tanrı, ya da tanrısal güçlere sahip bir "çalı' veya kayıplara karışmış "bir bitki" olarak bellenen *Homa*, Zazalar arasında hâlâ yaşamaktadır.

---

930. **Monnot**, age. s.95.

931. Age. s.97.

932. **İbn-ül Nedim**, *Fihrist*, s.138'den akt. **Ali Mazaheri**, age. s.13.

933. Zerdüştilerin öğreti ve inançlarına ilişkin cümlelerin tümü için bkz. **M. Sıraç Bilgin**, *Aryan Mitolojisi*. Alevilik'le bağdaştırmaya ilişkin bazı örnekler bize, diğerleri **Bilgin**'e aittir. Ek olarak, şu kaynaklardan yararlandık: **Henry Corbin**, *Terre Céleste et Corps de Résurrection: de L'ıran Mazdéen a L'Iran Shi'ite;* **Arthur Christensen**, *Essai Sur la Demonologie Irainen;* **Guy Monnot**'un anılan kitabı ile **Ethem Xemgin**, *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi...*

• Ahura Mazda'nın liderlik yaptığı *"yedi tanrı"* fikri sürdürülmektedir. Bu ise, Alevilerdeki *"yediler"* kavramının esasıdır. Zarathustra(Zerdüşt)nın ölümünden hemen sonra, kendilerine *"Cömert Ölümsüzler"* ya da *Avesta*'daki yer aldığı biçimiyle *Ameşa Spenta* adı verilen tanrı veçheleri ve anlamları sırasıyla şöyledir: Aşa (gerçek ve dürüstlük), Vohu Manah (iyi düşünce), Armaiti (tevazu), Xşathr (arzulanan krallık), Haurvatat (bedensel bütünlük), Ameretat (ölümsüzlük). Dikkat edilirse, günümüzdeki Alevilik'te de bu kuralların birçoğu egemendir.

• Zerdüştilerdeki Uzay-Zaman diyalektiğinde; ışık, ilkel maddeyi oluşturan ilahi özdür." Bu, 17. yüzyıl Kızılbaş ozanlarından **Caferi**'nin, *"Ali, nur-i mücelladır"*[(934)] deyişiyle bağdaşmaktadır.

• Aryan mitolojisinde, süreci başlatan özel bir enerji sayesinde *Kamara* (kemer) şeklini almış gökkuşağı vardır. Kamara, şeytani güçleri hapsedeceği varsayılan Zodyak'ı temsil ediyordu. *Zerdüştiler*, bu fikri esas alarak, tüm hayatları boyunca boyunlarından çıkarmamak kaydıyla, Kamara'yı simgeleyen bir kuşak bağlamaktaydılar. Sadece dürüstlük için değil, aynı zamanda bilgeliği vurgulamak için de bu Kamara (kemer) kuşak taşınıyordu.

• Tanrı Ahura Mazda'nın yedi yüzünden biri olan Spenta Armaiti, hak dinini tebliğ ederken o kadar parlak giyinmiştir ki, kendisi 2000 adım öteden fark edilebiliyordu. O (kadın-erkek) yeleğinin üstüne bağlanmış altından yapılma bir *Kutsal Kemer* taşıyordu.

• Zerdüşti inancındaki yedi ya da dokuz yaşındaki herkesin kuşanmak zorunda olduğu bu kemer, Gökkubbesi kuşağındaki Kamara gövdesini temsil eder. 72 iplikten oluşurdu. Çünkü kutsal kitap *Avesta*, 72 Nosk'tan meydana gelir. Her iplik, ayrıca kendi içinde 12'şer iplikçikten yapılmıştır ve Zodyak'taki oniki burcu temsil eder. Bunlar kısa olmak üzere altışar ipçikten daha oluşur ki, mevsimleri ve mevsimsel bayramları simgeler.

---

934. **Eröz**, age. s.219.

• Kemere atılan her düğüm, bir ana elementi, yani; ateşi, havayı, suyu ve toprağı temsil eder.

• Kemer üç kez bele dolanmalıdır. Anlamı; "İyi düşünce, iyi söz ve iyi eylem"dir. Diğer deyişle, Alevilik'teki "Eline, diline, beline sahip ol" kuralıdır.

• Alevilik inancında "boyuna sicim bağlama", tığ-ı bend ve kemerbestlik terimleri arasında, "zerdüşt" isimli bir kemerin olması da gayet ilginç olmalı.

• Zerdüştilerdeki kutsal gökkuşağı Kamara'nın, Alevilerde "Ebemkuşağı/Fatma Anamız Kuşağı" diye bilinmesini yine bu anlayışa bağlamak mümkün.

• Zerdüşti gelenek dururken, "kızıl külahlardaki oniki dilim Oniki İmamı simgeler; kemeri dört kez bağlamak da dört kutsal kitaba ve dört meleğe delalettir" türünden görece nevzuhur yorumlar, Alevilere benimsetilmiş Safevi ve Sünni uydurmalar olarak kalır.

• Fravaşi sahibinin ölümü halinde, Fravaşi'si (ilk ilahi ışık) doğrudan cennete gider. Çünkü o, bozulmamış bir azizdir. Bu inanç, Alevilik ve Şiilik'te 12 veya 14 Masum İmam kavramı olarak belirginleşmiştir.

• Zerdüşt, sağlığında Kötü'nün yenilgisini görmedi. Gatha'larda şöyle diyor: "İyi bir insandan daha iyi biri gelecek ve kurtuluşu sağlayacaktır." Mehdilik fikriyatının, Yahudilik ve Hıristiyanlığa Mesih adıyla geçmesinden sonra, İslam ve bu arada Alevilik üzerinde etkili olmasına ne denir ki!

• Zerdüştilerde, ölen insanların bedenleri etsiz kalıncaya kadar insansız bir yerde bırakılırdı. Çünkü ölümsüz etlere bürünmek için gökyüzüne çıkmak gerekliydi. Etsiz kalan kemikler gömülürdü. İnanca göre, kemikler, yeni cennetlerinde bir yıl sonra ölümsüz bir ete bürünerek yeniden vücut bulup dirilecek olan, imtiyazlılar ruhunu sonsuza kadar taşıyacaktı. Alevilik'teki kurban kemiklerinin atılmayıp gömülmesi geleneği; **Ebu Müslim** gibi Alevi önderlerinde "ruh göçü ve öldükten sonra geri dönme" ya da genel adıyla, *Alevilik* düşüncesindeki *"devir ve don değiştirme"* inançlarının kaynakları bunlar olamaz mı?

• Zarathustra'nın kurduğu sisteme göre; Ahura Mazda'nın nazarında zengin ile fakir, kadın ile erkek, kuvvetli ile zayıf arasında hiçbir fark olmadığı vurgulanıyor. Aleviliği, götürüp **Hz. Ali** üzerinden İslam'a bağlamak isteyen bazı meraklılar ile neredeyse sosyalizm düşüncesini Ali'den başlatanlar, bir de **Zerdüşt**'ün kurduğu sistemin "eşitlikçi" kurallarını irdeleseler! Biz, elbette bu kuralların sosyalizmin bir uygulaması olduğunu; Zerdüşt'ün de eşitlikçi sosyalist olduğunu ileri süremeyiz. O, sadece eşitlikçi kandaş toplumdan tarıma dayalı olanına geçerken, toprak sahipleri ve soylu sınıfa karşı yoksullara sırtını dayamıştı. Hepsi bu kadar!..

• Zerdüştiler, insanın kendini üç yolla hissettirdiğine inanırlardı: *Çıhrık, bé çıhrık* ve *beron haç çıhr*... Bu kavramların üçü de gerek söz gerekse içerik açısından, Alevilik'teki "Eline, diline, beline sahip ol!" kuralının aynısıdır.

• İslam'ın insan kavramında "çamur" vardır. Yani o, balçıktan yapılmıştır. Oysa Zerdüşti dininde, insanoğlu, "Sonsuz ışıktan gelmiş, sonsuz ışığa gidecek"tir. Yani, tanrısıyla birleşecektir. Başka deyimle; **Hallac** gibi, *Enel hakk* diyecektir. **Hz. Ali**'nin "*nur'un ala'l nur/nur'un fi'l nur*" (Nur üstünde nur/ışık içinde ışık) olarak tanımlanması; bazen Ay ve güneşe benzetilmesi ya da "*Ali evvel, Ali ahir/Ali batın, Ali zahir*" deyişini dile getiren Mehmet Ali Hilmi Dede Baba'nın zikri ile Zerdüşti'nin fikri arasında ne fark var ki?

• Zerdüşt, ay hali gören tavşanların etinin yenmesini yasaklamıştı. Aleviler ile Şiilerin de hâlâ tavşan yemedikleri bilinir.

• Zaza (Alevi) Kürtleri arasında yaygın olan karadut yeme yasağı, Zerdüşti inançtan kaynaklanır.

• Zerdüştiler kolay kolay tıraş olup saç sakallarını kesmezlerdi. Yezidilerde bu gelenek sürmektedir. Ama Zerdüştiler, kazara saç-sakal ve tırnaklarını kestiklerinde, bunları su ile temasa gelmeyecek biçimde çukura gömerlerdi. Çünkü, bu inanca göre; bedenden kopan her parça, şeytani güçlerce kirletilmiş sayılır. Geleneğin izlerini, Kürtler arasında (Alevileri de dahil) görmekteyiz. Daha öteye gidelim: Fatımi ve İranlı Rüstemiler ara-

cılığıyla Fas'a kadar taşınan bu inanç, *Hamadşa* tarikatında hâlâ devam ediyor. Tarikatın kadın mürşidi Aişa Qandişa, tırnakların kesilmesini kesinlikle yasaklamıştır.[935]

• Alevilik'te *Ayn/mim/elif* yani Ali-Muhammed-Ali türündeki hurufi formülasyonun çok daha eskisini Zerdüştilerin kutsal kitabı Avesta'da görürüz. Çünkü elif/lam/mim/ ile elif/lam/mim/sad ve türündeki birleşenler *Avesta*'nın formülasını, anahtar sözlerini oluşturur.

• Ta Ortaasya'daki Türkleri bile etkileyen *Newroz* ile *Cejne Gahambar* (ilginçtir ki, Türkler de cejn/çeşn adıyla kutluyorlardı bu bahar bayramlarını-F.B.) gibi törenlerden ikincisine; yani, baharsal Gahambarlara tüm aile bireyleri katılmak zorundadır. Herkes, tören için üstüne düşen payı ödeyerek genel kutlamalara katılabilir. Kent, köy, sokak veya kırda, her nerede yapılıyorsa, oradaki tüm ahalinin katılması gelenektendi. Kutlamalarda, "*Yazad*" (Kürtçe yezdani-dua), "*Sazad*" (Kürtçe sazi-icraat ve sazcı), *Xurad* (Kürtçe xwarin-yemek) ve "*Dehad*" (Kürtçe dayin-bağış) söz konusuydu.

Yoksul-zengin ayrımı yapılmaksızın kutlanan bu törenlerde; katılımcılar, güçlerine göre; yani zenginse, koyununu, keçisini ya da başka bir hayvanını kurban için getirirdi. Kişinin yoksul olması halinde, bu törenlerde kaliteli şarap sunması yeterli sayılırdı. Gücü yetmiyorsa, bir miktar yiyecek veya bir demet odun getirip ocağa atması da makbuldü. Herkes, elverdiğince bayram/tören hazırlıklarını ve yemeklerini elbirliğiyle yapardı. Hazırlık bitince de "semah eşliğinde" yemek yenir, şarap içilirdi...

• Çok ilginçtir; Zerdüştilerin çeşitli münasebetlerle yaptıkları dinsel törenlerde, büyük bir trans hali yaşanır, vecde (kendinden geçme/trans) geçilirdi. Müzikli dini danslar eşliğinde *vecd hali* azami seviyede tutulurdu. Amaç; "Kendi ruhsal bölgelerine

---

935. **Vincent Grapanzo**'nun "*The Hamadsha*" adlı incelemesi, edited by Nikkie R. Keddie; Scholars, Saints, and Sufis, s.332, University of California-Los Angeles/London). Hadi, Anadolu'daki Türklerle Kürtlerin bu geleneği Ortaasya'dan aldıklarını varsayalım; peki, ta Fas'ta yaşayan bu inancın kaynağı da Altay-Türkistan olabilir mi?

yerleşmiş şeytani gücü tecrit ederek, ona karşı ruhunu sürekli temizlemek; kötülükle mücadele etmek"tir.

Tören dönüşü, her kişi kutsal metinlerden dördünü okumak zorundaydı. Bunun adı, *Gahambar Afrin*'dir; "Dua etme sevgisi" demektir.

Bizzat bu geleneğin, Alevi Cem törenlerine tekabül ettiğine veya onun kaynağını oluşturduğuna dikkatinizi çekmekle yetineceğiz. Bu Zerdüşti semah dönme ve vecd hali, zamanla Sufi dervişlerine, hattâ Mevlevilere (*Şeb-i Arus*) geçti. Alevilik'teki semaha yürümeye de hayli benziyor. Yine ilginçtir ki, *Zerdüştilerin* bu vecd halini anlamayan bazı şarkiyatçılarla Sünni çevreler, onları, uyuşturucu kullanıp kendilerinden geçmekle suçladılar. Alevilerin cem ayinlerini, "mum söndü" ile suçlama olayı bile, birbirine benziyor. Zerdüşti törendeki "Dans ederek kötülükle mücadele ve ruhun temizlenme" olayı, Alevi cemlerinde; herkesin hatalarını ve sevaplarını Dede önünde açıklamasına dönüşmüştür artık. Benzer geleneğin, Şiilerin düzenlediği "Hz. Abbas Sofrası"nda simgeleştiğini görüyoruz.[936]

- Nihayet, *Homa* gibi çok anlamlı bir kavrama geliyoruz. Tanrının sınırlı karakteri olarak simgeleşen Homa'nın Zerdüştilerde üç çeşidi vardır: Doğal Homa, Kutsanmış Homa, mitolojik Beyaz Homa...

Beyaz Homa'nın işlevi şudur: Ay bölgesinden yeryüzüne hayatı taşıması; Kıyamet gününde son maddi hayatı geri alması; çocuksuz kadınlara hayırlı evlatlar vermesi; düşmanları yok edebilmesi, evde kalmış kadınlara iyi eşler nasip eylemesi... gibi sıfatlar taşır. Bu da bizde "Mehdi" veya "Hızır" kavramını çağrıştırıyor ki, bu da Aleviler nezdinde hâlâ canlılığını korumaktadır.

- Ünlü Alman araştırmacı **Herzfeld**'in dahil olduğu bazı düşünürler, tanrısal iksir anlamına da gelen *Homa* için, "üzümden elde edilen şaraptır" derler. **Herzfeld**, bu sonuca; Homa sözcüğünü oluşturan "*h*u" kökünün tercümesinden varıyor. **Herzfeld**'e göre "*h*u" (şarap) "*presleme*" anlamına geliyor.

---

936. **N.R. Keddie**, age. s.352.

Özetle, kutsal Homa iksirini içmek, aynı zamanda tanrıyla birleşmenin bir aracı oluyor. Cem'lerdeki "*Hu, dost!*" da buna benzemiyor mu? Alevilerdeki içki geleneğinin kaynağı konusunda, en azından birinde, bizi düşündürecek niteliktedir bu açıklama. Hiç değilse, Alevilerin Türklüğünü kanıtlama gayretkeşliğiyle, Alevi rakısıyla Ortaasya'daki at sütü (kımız) arasında bağlantı kurma saçmalığından kurtulmuş oluruz.

G) Ali ve Fatıma'nın İlahlaştırılması

İran İslam devriminin önemli teorisyenlerinden Dr. **Ali Şeriati**, Ali ve Fatıma hakkındaki görüşlerini aşağıdaki sözlerle dile getirir: "Hz. Fatıma'nın yüklendiği ve hayatın pratiğine getirdiği cihadın, Müslüman toplumlarda uyandırdığı derin ve devrimci etkisini gözler önüne sermeyi arzulamaktayım... Büyük ve nadide şahsiyetin çok boyutlu İslami dönüşümde oynadığı rolü de incelemeyi amaçlıyorum...

Kadınlar; bir kadın kahraman, bir ideal kadın bulmak zorundadırlar. Bu grup için, 'Kimim ben?' gibi problemler acil çözüm bekleyen sorunlardandır... Şiilik, Sünnilikten kaynaklanmaktadır. Gerçek Şiiler; **Ali, Ebu Zer, Fatıma, Hüseyin, Zeynep** ve tüm Ensar ile Muhacirlerdir...

İslam, sadece İslam'dır. Pürüzsüz ve sentezsiz net bir İslam'a eklenecek veya çıkarılacak hiçbir unsur yoktur, olamaz da... Ali taraftarlığının gayesi, İslam'ı adaletsizliklere alet olmaktan; kuvvete dayalı, kuvvetle yaşayan hükümetlerden ve cahil liderlerin tasallutundan özgürlüğe kavuşturmaktır. Ali taraftarları, özgürlükten yana tavır belirler. Şüphe karışmış, şüpheyle dolu, ne Allah'a ne de kullarına hiçbir yararı dokunmayan, *Sufi* (mistisizm) kutsallığından yana değil.

Hz. Ali, acı gerçeklerin en açık dili ve ilerici düşünce mektebinin simgesidir... Hz. Ali, hürriyet dağıtan ve özgürlük kokan insan... Kâbe taşlardan yapılmıştır ama her kalbin hedefi olan Hz. Ali'nin evinde taşlar insandır...

Hz. Ali'yi tanıyıp anlamadıkça ve O'nun hayatına nüfuz etmedikçe, beklenen ve arzulanan verim elde edilemez. Hz. Ali'nin kişiliğine nüfuz etmenin yolu, Kur'an'ı O'nun gibi okumak ve hayatı O'nun gibi yaşamakla sağlanabilir.

...Ve refikası Hz. Fatıma, ideal bir kadının kusursuz ve kamil örneği. Biz, halkın gayelerinin, neticede Hz. Fatıma'nın evinin kapısına çıktığını görüyoruz...

Hz. Muhammed; Hira dağının eteklerinde nurdan çıkan ve gelişen bir ağaç. Hz. Peygamber'in dört kızı vardı; üçü, kendisinden önce vefat etti. Şimdi ise tek çocuğu, en genç kızı var; Fatıma... Hz. Muhammed; İbrahim'in, Nuh'un, Musa'nın ve İsa'nın varisidir. Ve Fatıma, O'nun tek varisidir... İlahi adalet zincirinin, gerçeğin güçlü zincirinin en son halkasıdır **Fatıma**..."(937)

Satır aralarından anlaşılacağı üzere, İslamcı teorisyen; bir yandan dinsel eylemci bir tutum sergileyip İslam şeriatını övmekte ve bundan hareketle, Ali-Fatıma ikilisiyle gerçek İslam'ı özdeşleştirmektedir; diğer yandan, her ikisini, İslam'a aykırı biçimde, yüceltmekte ve ilahlaştırmaktadır.

Bu zihniyetin kökeni nerede yatar? Sorunun yanıtlanması, aynı zamanda: **Ali-Fatıma** ikilisinin nasıl ilahlaştırıldığını da ortaya koyacaktır.

Öncelikle, İslam Peygamberi'nin Ali-Fatıma ikilisi hakkındaki sözlerine, yani hadislerine yer verelim:

• Ebu Hureyre rivayeti: "Peygamber efendimiz şöyle buyurdu: 'Henüz benimle görüşmeyen bir melek vardı. Görüşme için Allah'tan izin istedi ve gelip bana dedi ki; 'Fatıma, senin ümmetinin kadınlarının tacı, en üstünüdür, bunu müjdele!.."(938)

• İbn Abdulbir rivayeti: Hz. Peygamber, bir gün kızı Fatıma'ya sordu; 'Bütün kadınların en üstünü, serveri olmaktan dolayı sevinmiyor musun?' Fatıma; 'Babacığım, o Hz. Meryem değil mi?' dedi. Peygamber; 'Meryem, kendi dönemindeki ha-

---

937. Dr. **Ali Şeriati**, *Fatıma Fatımadır*, 7-8-20-27-43-44-55-56-139-141-142-148. sayfalar, Dünya yay.

938. **Tevfik Ebu İlm**, *Hz. Fatıma*, s.76.

nımlarının üstünüdür. Sen ise bütün kadınların hanımefendisi, en üstünüsün..."(939)

• Hz. Aişe rivayeti: "Resulullah son hastalığı sırasında buyurdu ki; 'Fatımacığım, dünya kadınlarının hanımefendisi, bu ümmetin kadınlarının tacı ve mümin hanımlar arasında en üstün olanıdır."(940)

• Buhari'den hadis nakli: Peygamber; "Fatıma, cennet kadınlarının hanımefendisidir demiştir."(941)

• Peygamber: "Kızımı ancak, Allah onu sevenleri cehennemden uzaklaştırdığı için 'Fatıma' diye adlandırdım."(942)

• Abbas rivayeti: Resulullah dedi ki; "Kızım Fatıma, bir cennet meleğidir. Zira, diğer kadınlar gibi hayız (aybaşı-F.B.) olmaz."(943) **Fatıma**'nın "bakire" anlamına gelen "*Fatımat-ül Betul*" lâkabını da, yine babası takmıştır. Muhammed, bu lâkabı takarken; "Fatıma'yı Meryem Ana'ya benzetip, bakireliklerinin aynı olduğunu da ifade etmiştir. Keza, regl olmadığı gibi, doğum sonrasındaki lohusalık hali de olmazdı. Bu yüzden namaz vaktini hiç geçirmezdi.(944)

• Cafer bin Muhammed bin Ali rivayeti: Hz. Fatıma'ya neden "Zehra" lâkabını taktığını soranlara, Hz. Peygamber şu yanıtı verdi: "Çünkü Fatıma ibadet halindeyken, O'ndan bir nur, semalardaki ehlin üzerine yayılırdı; tıpkı göklerdeki yıldızların, yeryüzündeki yaşayanlara saçtığı ışık gibi. Bir rivayete göre ise, "Allah'ın nurundan yaratıldığı için Fatıma'ya Zehra lâkabı takılmış"tır. Aynı rivayette; "*Fatıma'nın doğumuyla birlikte ondan yayılan nur, dört bir yanı kaplayarak semaya yükselir.*"(945)

• Fatıma'ya "*muhadis*" (sohbet eden) derlerdi; zira, gökten inen melekler kendisiyle konuşurdu.(946)

---

939. Age.
940. Age. s.77.
941. **M. Necati Bursalı**, *Hz. Fatıma-i Zehra*, s.6.
942. Age. s.8.
943. **Ebu İlm**, age. s.36.
944. **Ebu İlm**, age. s.36-37; **Bursalı**, s.8.
945. **Ebu İlm**, age.
946. Age. s.37-38.

• Resulullah, Hz. Ali için; "O, Arabın efendisi ve en üstünüdür" der ve eklerdi: "Ey Ali! Allah ile O'nun Resulü ve Cebrail senden hoşnutturlar."(947)

İslam Peygamberi'nin Ehl-i Beyt hakkındaki övgü dolu sözlerini daha önceki makalelerde ele aldığımızdan, yeniden alıntılamayı gerekli görmüyoruz. Şunu söylemekle yetinelim: İki torunu için; "Bunlar cennet ehlinin efendisidirler, oranın nurlarıdır. Ben oğlum Hasan'a, heybet ve ululuğum ile efendiliği; Hüseyin'e ise kahramanlık ve cömertliğimi miras bırakıyorum"(948) demiştir.

Hadislerin doğru olduğu varsayımından yola çıkarsak; Ehl-i Beyt'e bu tür bir kutsallık kazandırma ve efsaneleştirmenin kökenini, Hıristiyanlık'taki "*Kutsal Bakire* ve *Ruh-ül Kudüs*" inancına bağlamak olasıdır. Nitekim, İslam önderi de kızını Meryem'e benzeterek, *Fatımat-ül Betul* lakabını vermiş; regl ve lohusalık hali yaşamadığını, tertemiz bir kadın olduğunu söylemiştir.

Peki, Hıristiyanlık'taki bu inancın kökü nereye dayanır?

Kaynaklardan biri Mazda dini, diğeri ise Mani inancındaki "*ışık/nur*"dan yaratılma; dolayısıyla "*kutsallık ve uluhiyet kazanma*" öğretisidir ki, her ikisinin de, özellikle Müslüman Batınileri ve Zındık diye tabir edilen "*ruhani isyancı aydınlar*" tarafından geliştirildiğine(949) tanık oluruz.

Anılan öğretinin; gerek *Şii*, gerekse *Alevileri* derinden etkilediğini belirtmek gerek. Bu birinci noktadır. İkinci noktayı; Zerdüştilik'te "Işıklı Gök Cisimleri" (gezegenler, yıldızlar, burçlar) yani "Zodyak Takım yıldızları" anlayışında aramak gerekir.

Zodyak takım yıldızları, 6 milyon 480 bin yıldızla takviye edilmiş bir orduya benzer. İnanca göre; evren belli belirsiz şekillenirken, dünyanın yaradılışı sürüyordu. O, yuvarlak tasarlanmış ve öyle yaratılmıştı. Önemli olan, dünyayı kaplayan suyun ortasında ilk kara parçası; Haraiti Bareza ile bu dağın birer tepesi olan, Hukairya ve Tera yükseldi. Burası, Büyük Aryan diyarının tam ortası idi ve adına Medya denilirdi. Dünya iki yarım küreye ayrılmış, arasında derya gibi sular vardı. Büyük Ar-

---

947. **Bursalı**, age. s.70.
948. Age. s.188.
949. **Monnot**, age. s.100-101.

yan, Kırşvar (altı iklim bölgesi) ile çevrilmişti; artık dünyanın dış sınırları tamamlanmıştı. Büyük Aryan diyarı yerine, bazıları, "İnsanların Yaşadıkları Bölge" deyimini kullanır. Ya da yedi bölge anlamına gelecek olan "Yedi Cihan/Haft İqlim/Hafta Kırşvar" da denir buna. Haft Iqlim/Hafta Kırşvar deyimi, yani yedi bölge; sonraları İyonyalı coğrafyacılar tarafından *Klimata* olarak kullanılmaya başlandı.(950)

Buna, Zerdüştilerdeki "*ruhsal bölgeler*" kavramı ile Güneş tanrısı Mithra'yı da eklemek gerek.

Mithra üzerinde biraz duralım: O, insanların *Yehova*, *Allah*, *Manitu*, *Tor*, *Rabb* vb. adını verdikleri arasında yeryüzünün en uzun ömürlü ve en kıdemli tanrısıdır. Mithra'ya ilişkin bilinebilen en eski kayıt, Hinduizmin Mithrası ile ilintili olanıdır ki, M.Ö. 1800 yıllarında **Rig Veda**'da yer alır. Kayıttan önceki süre de göz önüne alınınca, M.Ö. 2000'lerden itibaren Ari topluluklarca tapınılan bir tanrı olduğu ortaya çıkar. Mithra, Brahmanların 33 tanrısından biri olmuştur.

Mithra'ya ilişkin eski kayıtlardan birine Anadolu ve Mezopotamya'da yerleşmiş olan ve Kürtlerin atalarından olması kuvvetle muhtemel Hurrilerin kalıntıları arasında rastlanır. Diğerini ise Hitit kalıntılarında bulmak mümkün.

Mitra inancı, Medli *Magu* (Mecus burdan gelir-F.B.) rahipler tarafından Samilerin atalarından olduğu varsayılan ve Aşağı Mezopotamya'da yerleşik Kaldelilere (Keldaniler) aktarıldı. Oradan da Yunanlılara ve Romalılara geçti. Santa Prisca'daki "Roma Mithraeum"unda, Magu rahipler; "kırmızı cübbe ve kırmızı başlık" giymiş olarak resmedilmektedir.(951) Kızılbaşlığı, şuraya buraya bağlayanların, yapacakları çalışmalarda bu noktayı da göz önüne almaları gerekir.

Devam edelim:

İncil'e göre, "Mithracılar, Hz. İsa'nın doğumu sırasında Betlehem'e giderek, Mesih'in doğacağına ilişkin kehanette bulunmuşlardır." Bunu bilen Hıristiyan yazarlar, zaman zaman İsa ile Gü-

---

950. **M. Sırrı Bilgin**, age. s.38-41.
951. Age. s.110-112.

neş tanrısı Mithra'yı birbirine karıştırırlar.(952) Bu inancın, İsa Mesih'in doğuşu ve Bakire Meryem'e ilişkin hikâyesinin, değişik bir anlatımla İslam inancına kadar sızması böyle mümkün olmuştur.

Öte yandan, Ortaasya'daki halklar; Zerdüştilik'ten etkilenerek Mani dinine girmişlerdi. Mithra, Doğu halkları arasındaki Mani inancında, *"Myşyy bhghyy"* yani *"Mithra aga"* olarak seslendirilip anılmaya başlandı. Budist Sogdlular da Mithra'ya tapınıyorlardı.(953)

Kûfe ve Basra ahalisinin portresini verirken, oralarda Mani ve Mecusilerin âdeta cirit attıklarını; ayrıca Hindistan, İran, Sogd gibi yerlerden gelenlerin Antakya, Şam, Toros, Güneydoğu Anadolu bölgesine nasıl sürgün edildiklerini açıklamıştık.

Bu durumda, *Alevilik*'in ikinci doğuş merkezi olarak kabul edilen Horasan; "*Türk Şamanlığı*" adı verilen ucubeden ziyade, Güneş tanrısının etkisiyle, inanç sistemini oluşturdu. Bir tutam da *İslam* ve *Şamanlık* inancını, çeşni niyetine ona katıverdi.

Kızılbaş/Alevi Horasan erlerinin hikâyesinin özü budur. Yoksa, Altay dağlarından atlara binip geleceksin, yıllarını geçirdiğin yerlerdeki inançlardan etkilenmeyeceksin; yerleşeceğin Anadolu'daki eski inançları da almayacaksın; ondan sonra, hem Anadolu Alevisi, hem de özbeöz Türk olacaksın!.. Bu ne kadar mantıklıdır?(954)

İslam tasavvufu ve Şiilik hakkındaki çalışmalarıyla ün salmış Doğubilimci **Henry Corbin**, Ehl-i Beyt mensuplarının ilahlaştırılmasında, yukarıda adını verdiğimiz "Hukairya" dağı veya tepesi kavramını "tutulacak esas halka" olarak alıyor. **Corbin,** "Hukairya" adlı kara parçasını "Hurqalya Toprağı" (la Terre de Hurqalya) diye adlandırıyor ve Zerdüşti yaratılış teorisindeki *Haft Iqlım* (Yedi Bölge/Yedi Cihan) kavramına ek olarak, "Kayıp Sekizinci Bölge"(955) üzerinde duruyor.

---

952. Age. s.113.

953. Age. s.115-116.

954. Konuyla ilgilenenler, **İ. Zeki Eyuboğlu**'nun "*Anadolu Uygarlığı*" ile "*Alevilik, Sünnilik, İslam Düşüncesi*" adlı iki eserini okuyabilirler.

955. **Henry Corbin**, *Terre Céleste et Corps de Résurrection,* önsöz, éd, Buchet/Chastel-Correa, 1960.

Corbin; "İslam'ın kendisi simgelerin dilini unutmuşsa, Sufilerle bu din arasında nasıl bir bağ kurulabilir ki?" sorusuna yanıt ararken, kendini eski İran inançlarıyla karşı karşıya buluyor. Ve şunları yazıyor: "Her şeyden önce, Mazda inancındaki melek ilmini, daha doğrusu kutsal (efsanevi-F.B.) şahsiyetlerin ana tiplerini oluşturan bireylerin konumunu incelemek gerekir... Buradan, 'ruhun ölümsüzlüğü' ile 'bedenin yeniden dirilişi' meselesine geçmek mümkün olabilir...

İranlılar, **Firdevsi**'nin kaleme aldığı ve milli destanları/efsaneleri sayılan *Şahname*'yi yüzyıllardan beri tanırlar. Onlar; İslam'dan çok önce, kendilerine ait kralları ve **Zerdüşt** gibi bir peygamberleri olduğunu da iyi bilirler. Halbuki, İmamiyye mollaları, sürekli olarak Arap kökenli peygamber ile onun Ehl-i Beyt'ini anlatıp dururlar. Kuşkusuz bunları anlatanlar da, *Şahname* ile *Zerdüşt* hakkında önemli bilgilere sahiptir. Fakat burada mesele, etnik ve milli olmaktan ziyade, dinsel bir nitelik kazanır. Çünkü İslam, bir etnik topluluğun tarihi olmaktan çok, dinsel bir anlayıştır.

Tam da bu noktada, İran'daki Şii inancı İslam merkezine bağlayan şeyin *Sufilik* düşüncesi kanalıyla gerçekleştiği yolundaki bir varsayımdan vazgeçmek gerekecektir. Çünkü İslam ile Hıristiyanlığın daha ilk andan itibaren buluşması; ister *Sufilik*, isterse *Şii gnostizmi/Batıniliği* adı altında olsun, resmi İslam'a değil ama ruhani İslam'a gerekli etkiyi yapmıştı. Dolayısıyla İran'da; Mazda inancındaki İran'dan, Şia İranı'na uzanan çizgide bir devamlılık vardır.

Mazda dinindeki, "*Yima varı*" (cennet) kavramı, bu kez *Sufilik* ve *Şiilik* inancında "*Hurqalya Diyarı*" olarak karşımıza çıkıyor; üstelik semavatın kuzey ucunda gözüküyor. Zerdüştilik'te, 'mistik fizyoloji'ye ilişkin işaretler var; aynı kavramın İran'da bir zamanlar mevcut olan *Şeyhizm* tarikatında da benzeri görüldü. Hem Mazda dininde hem **Suhreverdi**'nin eserlerinde yeryüzü meleklerine rastlıyoruz. Mazda inancındaki *Spenta Armaiti* ve *Daena*, ebedi ruhun tipleri olarak karşımıza çıkarken; Şii gnostizminde bu *Fatıma-i Zehra* olarak ifade ediliyor. Mazdacı-

lık'taki "Geleceğin büyük kurtarıcısı" Saoşyant; bu kez İmamiyye inancında "Gaip imam" (Mehdi) oluveriyor..."(956)

Zerdüştilerin kutsal kitabı *Avesta*'daki Cebrail neşidesinde (şarkısı) şu ifadeler yer alıyor: *"Hepsi yedilerden idi. Yedisinin de düşüncesi bir; sözü aynı, faaliyeti ortaktı..."*(957) Bu, Alevilik'te "Yediler, kırklar" efsanesine tekabül eder. Çünkü semadaki Kırklar Meclisi'nde, "Birinin eli kanayıp canı yanınca, kırkının da canı birden yanmış"tı. Yani hepsi aynı acıyı, aynı duyguyu tatmıştı...

• Newroz kutlamaları, Şii inancında, "Gaib imam"ın görüneceği yılın ilk gününe dönüştürülmüştü.(958)

Hurqalya gibi bir iklimdeki "yüce dağ dorukları, ruhların yükselebileceği zirve"(959) diye yorumlanıyordu.

• *Mazda* inancındaki dişi melek anlayışı, *Eski Ahid*'e Sofia adıyla geçiyor; derken "kutsal bakire ışığı" oluveriyor, sonuçta dönüp dolaşıp semavattaki dişi melaikelerden birinde somutlaşıyor; nihayet, ruhani alemde *Fatımat-ü Zehra*, yani dört bir yana nur saçan bir melek kılığına bürünüyordu.(960)

• Ali-Fatıma çifti, Mazda inancından aktarılmış haliyle, bu kez batıni yorumda *Nefs-Akıl* ikilisine dönüştürülüyor; **Fatıma**, bu kez parlayan Güneş (*Mithra*-F.B.) oluveriyordu. İş o kadar ileri götürülüyordu ki, Fatıma, bu kez Levh-i Mahfuz (Tabula secreta) ve İsmaili batıniliğinde "*Fatıma-Fatir*" yani "*Yaratan Fatıma*" oluveriyordu.(961)

Her durumda, araştırıcı **Corbin**, Şeyh Amde'ye dayanarak; Hurqalya sözcüğünün Fars ve Arap seslerine uymadığını; muhtemelen bunun Süryani bir kökenden gelmiş olabileceğini veya Basra'da yaşayan Sabiiler, daha doğrusu Maniler arasında kullanılmış olabileceğini belirtiyor.(962)

---

956. Age. s.7-17.
957. Age. s.28.
958. Age. s.58.
959. Age. s.60.
960. Age. s.106.
961. Age. s.116-117.
962. Age. s.162.

Mani inancının, Mazdaizm ve Zerdüştilik'ten sonra ortaya çıktığını; birçok sözcük ve kavramı bu inançtan aldığını hesaba katarsak, kaynağın nerede aranması gerektiğini kavrayabiliriz.

Eski İran tarihi ve inançları üzerindeki araştırmalarıyla tanınan doğubilimci **Arthur Christensen**, "Arap ve İran halkı arasındaki şeytan kavramları" konusunu irdeliyor. Bunlara ilişkin rivayetleri araştırırken, başka kaynaklardan derlenen masalları değerlendiriyor. Ona göre: **a)** İran halkı arasında "*Hazar Afsane*" diye bilinen Binbir Gece Masalları, gerçekte Pehlevi koleksiyonlarında mevcuttu; ancak, şimdi kayıptır. **b**) Binbir Gece Masalları olarak ünlenen türevi, Abbasi döneminde Bağdat tasvirleriyle yeniden türetilmiş olanıdır. **c**) 13 ve 14. yüzyıl Mısır'ında, bu daha başka bir şekil aldı. **d**) İran Kürdistanındaki Kirman ve Baxtiyar bölgelerinde, sözel halk masallarının zenginliği dikkati çekmektedir.

Christensen, bu arada *Rustemi Zal* (Zaloğlu Rüstem) adıyla ünlenen masal ile Süleyman Peygamber efsanesine de genişçe yer veriyor. Bizi ilgilendiren yanıyla şu değerlendirmeyi yapıyor: Sami kökenli üç dinin kutsal kitapları olan *Tevrat, İncil* ve *Kur'an*'da geçen **Süleyman**; efsaneye göre, şeytanı yenerek bir küpe hapsetmeyi başarmış. Kurda kuşa hükmedecek kadar yetkinleşmiş.

İşte bu Süleyman Peygamber, gerçekte; İran kökenli Cemşid efsanesinin, Sami topluluklara geçmiş halidir. **Cemşid**, devleri yenebiliyor; kayaları ve dağları yerinden sökebiliyormuş. Bu haliyle Süleyman Peygamber oluvermiş; önce Tevrat'a, ardından İncil'e ve nihayet Kur'an'a bu vasıflarıyla geçmiştir.[963]

Bizim **Cemşid**, *Aleviler* ve *Şiiler* nezdinde **Ali**'nin kişiliğine bürünerek yeniden ilahlaştırılmış. Çünkü Ali de Hayber kalesinin koskoca demir kapısını yerinden söküp, kalkan olarak kullanabilmiş. İnsanlara zarar veren devi, küçük çocuk kılığına bürünerek zincire vurmuş ve Müslümanlığı kabul eden devi, sonradan salıvermiş...

---

963. **Arthur Christensen**, *Essai sur la Demonologie Iranienne*, s.74-77, Kopenhag, 1941.

Bu arada eski İran inançlarındaki "şeytanın", öncelikle Hıristiyanlığa '*demons/diabolis*" olarak geçtiğine, oradan da İslam'da "*iblis*" kavramıyla karşımıza yeniden çıktığına tanık oluyoruz. Keza dişi melekler ve bu arada iyilik perileri de var İran masallarında. Bunlardan biri **Hz. Fatıma** oluveriyor. Fatıma tapıncı, İranlıların gidip Fas'ta kurdukları beyliklerde kendini gösteriyor ya da Şii inancındaki teolojide yeniden ön plana çıkıyor.

J. Darmsteter, bu hususta dikkati çeken bir görüş ileri sürüyor: "Bağdat'a hakim olan Ehl-i Sünnet inançları, İran'ın efsanevi ve felsefi eğilimlerini hiç tatmin etmiyordu. Halkta, bu İslamiyet şekli pek çabuk değişti; Hz. Ali'nin kahraman şahsiyeti etrafında toplanan halk mitolojisi, İslamiyet'e girdi ve bundan doğan Şiilik iki ana dinin sufli (aşağılık/ilkel-F.B.) unsurlarını; yani eski İran'ın aşırı derecede efsane ve garabetleriyle İslamiyet'in dogmatik hoşgörüsüzlüğünü alarak, İran'ın manevi güçlü bir etkeni oldu. Halk, kendi hesabına memnundu. Lâkin seçkin ruhlar için bu yetmiyordu. Onların bir kısmı ilim ve imansızlık sebebiyle, diğerleri de tasavvuf vasıtasıyla o dar daireden çıktılar..."(964)

Anadolu'nun eski dönemlerindeki masalları, efsaneleri ve yerleşik kültürleri unutmamak gerekir ki, **Christensen**; bu tür masallarda Kassit, Mittani (Kürtlerin atalarından olduğu varsayılan-F.B.) ve Babillilerin rolünü hiç yabana atmıyor.

Burada **İ. Zeki Eyuboğlu**'nun, "Alevilik inancının kökü aranacaksa, Anadolu'da aranmalı" ve "Cem ayinleri, kutsal şarap tanrısı Cem'den kalmadır"(965) yolundaki görüşlerinin Anadoluluk önyargısına ilişkin kısmına değilse de, genel çerçevesiyle özüne katılıyoruz.

Son söz: Bu tür efsanelerin, inançların Alevi fikriyatına hangi kaynaklardan geçtiğini belirttik. Bizce, Ali'yle kesinlikle ilgisi olmayan ve bu nedenle, 16. yüzyıla kadar kullanılmayan(966) *Alevilik* deyiminin kullanılışı konusunda, **İrene Meli-**

---

964. Aktaran **Fuad Köprülü**, age. s.156 dipnotu. Ayrıca, ilk dönemlerde Sufilerin batıni fırkalar içinde saklanıp, sonradan nasıl ortaya çıktıklarına ilişkin ayrıntılar için bkz. **Ali Mazaheri**, age; **M. Ali Ayni**, *İslam Tasavvufu Tarihi*; **Ahmet Yaşar Ocak**, *Kalenderiler*.

965. **İ. Zeki Eyuboğlu**, *Anadolu Uygarlığı*, s.215.

966. **İrene Melikoff**, *Uyur İdik Uyardılar*, s.33-53.

koff'a da hak vermek gerekiyor. Ancak **Melikoff**, bizce iki noktada yanılıyor:

Birincisi; *Alevilik* sözcüğü, onun geriye çektiği kadar yeni değildir; yani, adıyla sanıyla 18-19. yüzyıllar arasında çıkmamıştır. Daha eskiye gider kullanılış tarihi. Mesela, "Şuubiyye Hareketi" arabaşlığıyla verdiğimiz üzere; bir şair, Abbasi döneminde (1000'li yıllarda) **"El Alevi"** lakabını alabilmiştir. Fakat, bunlar seyrektir; biraz da Alevi aydınının öncü davranışıdır. Kitlelelere ulaşıp kavramlaşabilmiş olmaktan uzaktır.

İkincisi; Melikoff, Massignon ile Köprülü'nün etkisinde fazlaca kalmış biri olarak; Kürt Alevilerini dışlamaktadır. Bir yandan, "Kızılbaşlık-Alevilik, Kürtlerle özdeşleştirilmiştir" mealinde ibareler kullanırken; diğer yandan, "Alevilik üzerine 25 yıllık araştırmam sürecinde Kürtlere ilişkin herhangi bir kayda rastlamadım"(967) diyerek kendisiyle çelişiyor. Mesele bu uğurda kaç yıl harcadığınız değil, hangi bakış açısıyla hareket ettiğinizdir. **Köprülü** hayranıysanız ve atalarınızın Azerbaycan'daki Türklüğünün özlemini çekip durursanız (ki kişisel hakkınızdır, bilimsel hakkınız değil); 50 yıl daha arasanız, Kürtlerin Aleviliğine ilişkin kanıt bulamazsınız.

Albert Hourani, "*Batı Düşüncesinde İslâm*" adlı eserinde şu eleştiriyi getirir: "Massignon, Sufiliği araştırırken gereğinden fazla, kendini bu düşünceye kaptırıp aklını oynattı. Katoliklik ile İslam Sufiliği arasında gidip geldi. İlk duasını Arapça yaptı. Gaipten ziyaretçiler görmeye başladı ki, bu da onun akademik çalışmasına gölge düşürdü."(968) Bizce, bu duruma düşmemek gerekir.

Konumuza dönelim: Dikkat edilirse, o zamana kadar olan fırkalar; Muhtariyye, Keysaniyye, Kerbiyye, Mansuriyye, Ravendiyye, Hürremiyye, Hürremdiniyye, Hammariyye; Kızılbaşlık olarak adlandırıldılar.(969) Çok nadir birkaç isim dışında, *Alevilik* sözcüğü ve kavramına rastlamıyoruz.

---

967. *Milliyet* gazetesi, Aralık 1996. "*Entelektüel Bakış*" köşesi.

968. Bkz., age., s.65-72.

969. Arap-İslam tarihçisi Dr. **El Bedevi**, batıni fırkaları sayarken; özellikle Babai, Hürremiye, Hammariye türünden olanların Ali ve Ehl-i Beyt'e inanmadıklarını yazıyor ki, doğrudur. Çünkü Alevilik damarı, anılan fırkalar üzerinden yürüyüp geldi Anadolu'ya. (Bkz. *Mezhabi-ül İslamiyyin*, s.8-9.)

Sufilik akımının ortaya çıkması, gerçekte İslam'a cepheden karşı çıkıp başkaldıran Alevi kökenli hareketlerin öncülleriyle İslam arasında bir köprü oluşturmuştur.

Sufiler, başlangıçta İslam'ın zulmünden korunabilmek amacıyla, bu tür batıni fırkaların içinde yerleşip saklandılar. Ancak onların dünyası, "barışçıl bir evren" idi. Eylemcilik temeline dayanan ve İslam'ı reddetmeye varan aşırılıklar, Sufilere uymuyordu. Bu nedenle, Aleviliğin öncüllerinden ayrıldılar; daha doğrusu o cendereye sıkışmak istemeyip, İslam'a doğru taşmaya, oralara sızmaya başladılar. Hem Alevi fikriyatına, hem de İslam'a yumuşaklık getirdiler. İslam'a felsefe ve mantığı, akılcı düşünmeyi sokttular. Alevi eylemliliklerine de daha ruhani ve teolojik öğeler kattılar. Tarihsel açıdan; İslam'a etkilerinde ilerici bir rol oynarken, Alevi düşüncesine etkilerinde teslimiyetçi bir rolü üstlendiler.

Bu yanıyla bakarsak, *Sufilik* düşüncesinin, başlangıcından beri birbirine zıt, birbiriyle çatışık olan *İslamiyet* ile *Alevilik* düşüncesi arasında bir köprü oluşturduğu söylenebilir. İkisini birbirine yakınlaştırıp, belli alanlarda uzlaştırdığı kanıtlanabilir. Bu, ayrı bir çalışma konusudur. Tipik örneklerine *Halvetilik*, *Gülşenilik*, *Bektaşilik*, *Nakşibendilik* ile devlet ilişkilerinde rastlayabiliriz.

H) "Alevi" Sözcüğünün Kökeni

Alevi sözcüğü nereden gelir?

Hemen herkesin vereceği yanıt az çok bellidir: Hz. Ali'den gelir; onun yandaşlığı demektir bu.

Eğer yukarıdaki mantık silsilesini izlediyseniz; Alevi fikriyatının, başlangıcından bu yana Ali ve Ehl-i Beyt ile ilgili olmadığını; dolayısıyla Alevilik inancının aslında bir ortodoks olan Ali'siz başlayıp devam ettiğini kanıtlamaya çalıştık. Buna ilişkin efsane ve tabuların perde arkasını verdik.

Benzer biçimde; *Alevi* sözcüğünün, gerçekte Hz. Ali'ye nispetle yaygınlık kazanmadığını açıklama çabasına gireceğiz.

İlk gerekçemiz: Bizzat **İrene Melikoff**'un açıkladığı; yani **Ali**'den yüzyıllarca sonra ortaya çıkan *Alevilik* adlandırmasıdır.

İkinci gerekçemiz: İslam tarihi boyunca sergilediğimiz din karşıtı *Rafizi* fırkaların hemen tümünün isimlerinin, yerel olmasıdır. Yani halk hareketini yürüten veya İslam'a karşıt görüşler savunan bölgesel/yerel kahramanların adlarını almıştır bu fırkalar. *Muhtariyye, Keysaniyye, Müslimiyye, Ravendiyye, Hürremiyye* vs. Hiçbirinde "*Aleviyye*" diye genel veya özel bir adlandırma geçmemiştir. Ta ki, 1000'li yıllarda tek tük aydın isimlendirmesi ve 18. yüzyıllardaki genel bir adlandırmaya kadar.

Üçüncü gerekçemiz: Wellhausen, "Muhtar el Sakafi hareketini anlatırken, İslam'a aykırı yepyeni bir din kurdu. Bunun mensupları kendilerini ateşe atabiliyorlardı" diyor, adı geçen kitabında. Bu, ateşperestliğin Kûfe ve Basra'da, özellikle İrani kavimlerin yaşadığı (Fars, Kürt, Beluci, Afgan vs) Medain, Ahvaz bölgelerinde hâlâ yaygın olduğunu gösterir.

Dördüncü gerekçemiz: Mazda ve Zerdüşti gibi ateşperest inançların batıni fırkaları nasıl etkilediğini bilmek; **Ali**'yi ilah ilan edenlerin, kutsallığına inandıkları "ateş hendeklerinde yakıldığı" gerçeğini görmemize yol açar.

Beşinci gerekçemiz: Ateş alevinin kökeninin Farsça/Kürtçe *Alaw* olduğu düşünülürse; Alevi sözcüğü, neden Ateşe tapanlar anlamındaki "*Alawi*" deyiminden kaynaklanmasın ki?

Ek olarak; eski Zerdüşti/Mazda dilinde ateşin bir adı da "*arr*" idi. *Arrawi* (ateşperest) sözcüğünün sonradan bozularak, Ali'yle bağdaştırma döneminde "Alevi"ye dönüştürülüp dönüştürülmediği meselesi de yeterince irdelenmemiştir.[970]

Altıncı gerekçemiz: Eski Sumer metinlerinde geçen ateş ruhunun adı "*Al*" veya "*Alu*" biçiminde okunurdu.[971] Harran bölgesinde ise bu tanrıların ismi "*İlu*" veya "*El*" gibi Sami kökenli telaffuz değil, "*Alla*" veya "*Al*"dır.[972] Ateşe tapanların Araplar

---

970. Konuya ilişkin ayrıntı için bkz. **Bender**, *Kürt Uygarlığında Alevilik*; **E. Xemgin**, *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı...*

971. **Abdülkadir İnan**, (*Eski Türk Toplumu Üzerine*) *Makaleler ve İncelemeler*, s.263. dipnotu

972. **Gürdal Aksoy**, age. s.79. Bu tanrı isminin; Sumerce, Grekçe, Akadça, Sanksritçe gibi dillerde "ışık, parlaklık, güneş, yakmak, parlamak, ısıtmak" anlamına geldiğini belirtelim.

arasında "Ateş ruhunu benimseyenler" anlamına gelmek üzere *"Alaui/Alawi"* diye kullanıldığını, bunun da Türkler arasında "Al+cı" veya "Al+avcı" şeklinde dile getirilip, *Alevici/Alevi* biçiminde dönüştürülmediği ne malum?

I) Aleviliğin Kürtlüğü Türklüğü

Pers imparatorluğu devrindeki baskılardan kaçan Zerdüşti Mazda rahiplerinin Anadolu'ya gitmesi; oradaki halkların inançlarıyla birlikte yeni sentezler oluşturması; bizce Alevilik üzerinde, Ortaasya'dan gelen Alp-erenlerin etkisinden daha derin izler bırakmıştır. Hattâ, Alp-eren veya Gaziyan-ı Rum denilen bu akıncı dervişlerin etkisi; Hıristiyan Bogomiller ile Paulisyenlerin Alevilik üzerindeki tarihsel etkisinden daha azdır.

Herkes, bir Horasan'dır tutturmuş gidiyor. Türk-İslam sentezcileri; Horasan edebiyatı yoluyla, Kürt Alevileri Türkleştirme kampanyasını yıllardır sürdürüyor. Halbuki Horasan'da Türklerin sayısı son derece azdı. Kaldı ki, orada bulunan Türklerin, son derece bağnaz Sünni olduklarını **F. Köprülü**'nün "*İlk Mutasavvıflar*" ve **Nasır Husrev**'in "*Seyahatnamesi*" ile **Ömer Hayyam**'ın "*Semerkand*" adıyla çıkan gayri resmi güncesinden okuyabilirsiniz.(973)

Eski Türk toplumu üzerindeki, incelemeleriyle tanınan **Abdulkadir İnan** ile **Bahaeddin Öğel**'in kitaplarına bakınız. Sürekli Şamanizm etkisinden söz ederler. Ama aynı zamanda oradaki topluluklar (Uygur, Göktürk, Oğuz, Kırgız vs.) üzerinde derin İrani etkilerin olduğunu vurgularlar. İrani etki daha çok kültür, sanat ve inanç konusundadır. İrani kültür; Fars, Kürt, Beluci, Afgan gibi halkların ortak kültürü olduğuna göre, o zaman "Alevilik, Türk Şamanizminin devamıdır" demek, nereye kadar doğrudur?

Orada Zerdüşti, Mani, Budizm ve Brahmanizm etkileri; hattâ Nasturilik, Zındıklık gibi faaliyetleri de görmek mümkün. Bunu da anılan kitapların dipnotlarından anlayabiliriz. Horasan; "Güneş Yurdu" anlamına gelmiş olup, ateşperestlerin diyarı gi-

---

973. Bkz. **Faik Bulut**, *Horasan Kimin Yurdu*, 2. baskı, Berfin yay., 2009, İst.

biydi. Orada çoğunlukla Kürtler, İranlılar, Afganlar, Soğdlar bulunurdu. Türklerin sayısı son derece azdı. İşgalci yabancılar arasında çoğunluk ise Arap egemenlerindi.

Hâl böyleyken, İslam'a başkaldıran; İslam'a aykırı düşen tüm aykırı ve aşırı fikir akımlarının sığınağı oldu Horasan. Ehl-i Beyt'in başkaldıran ve İslam'a aykırı düşünen son neferi **Abdullah bin Muaviye**, Hariciler, Zeydiler... bile Horasan'a kadar uzandılar. **Ebu Müslim**, orasını İslam'a karşı bir karargâh haline getirdi. Kürt kökenli Ebu Müslim'in askerlerinin çoğu da ezilen halklardan, ama daha çok Kürtlerden oluşuyordu. İki yardımcısından biri Türktü. Zaten Türkler, henüz Maveraünnehir'den Bağdat'a doğru yola çıkmamışlardı. Çıkanlar ise; İslam'a başkaldıranları ezmekle görevl', özel timlerin işlevini görüyordu.

Manilik, Horasan'da âdeta merkez üssünü kurmuştu. Dinin kurucusu Mani, bir rivayete göre Mardinliydi. Mardin'de acaba kimler yaşıyordu?

Özellikle Dersim, Bingöl, Elazığ, Varto çevresindeki Kürt Alevilerine "alternatif ata" olarak dayatılmak istenen Harzemşahlar ise, şair ve şiirden nefret edecek kadar bağnaz idiler.

Şah İsmail'in Türk olduğu söylenir. Halbuki, **Faruk Sümer**'in Safevi Devleti hakkında yazdığı ve Türk Tarih Kurumu gibi resmi sayılabilecek bir yayın organında basılan kitabında bile; bütün Erdebil Ocağını kuranların, birkaç Kürt beyliği (Ermenistan, Azerbaycan, Kars, Iğdır civarındaki) olduğu, açık biçimde anlatılır. **Şah İsmail**'in Türkçe şiir yazmasına bakarak köken saptanacaksa, Alevi düşmanı **Yavuz Sultan Selim**'in Farsça yazmasına bakıp onu da Fars kökenli ilan etmek pekalâ mümkündür!

Doğubilimci **Claude Cahen**; Osmanlı öncesindeki Anadolu Türk Beyliklerini anlatırken; Germiyanoğullarının Kürt-Türk karışımı olduğunu; Karamanlılar çevresinde toplananlar arasında ise, Kürt beylerinin bulunduğunu belirtir. Germiyanoğulları beyliğinin egemen olduğu sahalarda, bugün Aleviliğin daha yoğun yaşanması ilgi çekici olmalı.

Tokat-Amasya, Çorum vb. Alevi kuşağında, Şadiye adıyla bir devlet kurulmuştu ve bunu yönetenlerin hepsi Kürt idi. Günümüz İran ve Irak Kürdistanında yaşayan *Ali-ilahiler* ile Mu-

sul-Kerkük çevresindeki 20-30 kadar köyde yerleşik Kürt *Alevileri* (Şabbaklar/Şavakları) de unutmamak gerek.

Tarihçi **Halfin**'e bakınız: Kürtlerin, Arap- İslam egemenliğine karşı her ayaklanmaya katıldığını yazıyor. Sebebi araştırılmış mıdır? İslam'ı çok sevdiklerinden mi, yoksa bunu benimsemedikleri için mi ayaklanmışlardır?

Ahmet Cevdet'in *Kısas-ı Enbiya* adlı eserinde ve bizzat Abbasi kayıtlarında, Cezire (Cizre/Mardin/Nusaybin) bölgesinin Haricilerin kalesi olduğuna ilişkin ibareler var. Eşitlikçi Hariciler, oradaki Kürtlere hiç mi batıni fikirler bırakmadı?

Aleviliğin ne denli Kürt veya Türk olduğu meselesi çok önemli değil. Çünkü, inançlar etnik köken üzerine gelişmez; deyim yerindeyse kavimler üstüdür, sınırları aşar geçer. Ancak, ille de *Alevilik eşittir Türklük* denilirse, burada tarihin kendilerini yalanladığını belirtmek durumundayız.

Son bir tespit: Alevilik meselesinin incelenip Türk milliyetçiliğiyle özdeş hale getirilmesi, esas olarak İttihat ve Terakki zihniyetidir. Nitekim **Baha Said** adlı biri, bu fırka adına, Alevilik-Bektaşilik incelemelerinde bulunmuş; Alevilik = Türklük denklemini kurmuştur. O tarihten itibaren Kuvayı Milliyeciler, Alevilik meselesini zaman zaman Kürtlere karşı kullanmayı düşündüler. Mustafa Kemal'e destek veren Hacı Bektaş Veli dergâhı postnişini **Cemaleddin Çelebi**'nin de soyca ve ocak olarak Kürt Aleviliğinin öncülerinden "Tac-ül Arifin Ebu'l Vefa"ya bağlı olduğunu söylersek, çok mu abartmış oluruz? **Köprülü**, anılan kitabında, buna ilişkin bir de dipnot düşmektedir.

Osmanlı din bilgilerinden **Muhammed Zahid bin el Hassan el Kevseri**, "*Keşful Esrar-ül Batıniyye*" adlı Yemenli bir Sünninin yazdığı eserin önsözünde; "Kürdistandaki batıniliğin adı *Aleviyye*, Türkler arasındaki adı da *Bektaşilik* ve *Kızılbaşlık*'tır" demektedir. **Ahmed Hamdi Akseki,** 1948'de aynı görüşü tekrar ediyor. Sünni tarihçilerden **İbn-ül Cevzi**; "Karmeti adlı sapık fırkayı benimseyen topluluklar" arasında Kürtleri de sayıp neredeyse liste başına koyuyor.(974)

---

974. **İbn-ül Cevzi**, *El Qaramita*, s.66.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

• **Abdurrahman el Bedevi,** Dr., *Mezahib-ül İslamiyyin,* 1981, Beyrut.

• **Abdülaziz Duri,** Prof., *İlk dönem İslam Tarihi*: Bir Önsöz, Endülüs yay., 1991, İst.

• **Abdülbaki Gölpınarlı**, *Sosyal Açıdan İslam Tarihi*, İnkılap ve Aka Kitabevi,1975, İst.; (Haz.) *Nehc-ül Belağa,* Der yay., İst.

• **Abdülfettah Ebu Gudde**, *Mevzu Hadisler*, çev. **Enbiya Yıldırım**, İnsan yay., 1995, İst.

• **Abdülkaahir el Bağdadi**, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Diyanet Vakfı yay., 1991, Ank.

• **Abdülkadir İnan**, *(Eski Türk Toplumu Üzerine) Makaleler Ve İncelemeler*, T.T.K. 1987, Ank.

• **Ahmet Akbulut**, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*, Birleşik yay., 1992, İst.

• **Ahmed Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya,* der: **Mahir İz,** Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 1985, Ank.

• **Ahmed Faruk**, *Eshab-ı Kiram*, İhlas yay., 3. baskı, İst.

• **Ahmed Hamid el Sarraf**, *El Şabbak, (Şavaklar): Musul-Kerkük Alevileri*, 1954, Bağdat.

• **Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi,** *Sempozyum Bildirileri*, Seha yay., 1992, İst.

• **Ali Mazaheri**, *Ortaçağ'da Müslümanların Yaşayışları*, çev. **Bahriye Üçok**, Varlık yay., 1972, İst.

• **Ali Yaşar Sarıbay**, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim, 1994, İst.

• **Ali Şeriati**, Dr., *Martyrdoom/On The Sociology of Islam*, 1979.; *Fatıma Fatımadır*, Dünya yay., 1995,; *İslam Ekonomisi*, çev. **Kenan Çamurcu**, Dünya yay., 1994, İst.

• **Ahmet Yaşar Ocak**, *Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, T.T.K. yay., 1992, Ank.

• **Amin Maalouf**, *Semerkand*, Yapı Kredi yay., 3. baskı, 1996, İst.

• **Amir Taheri**, *Hizbullah; Kutsal Terörün İçyüzü*, çev. **Hikmet Bila**, Sel yay., 1990, İst.

• **Anton Jozef Dierl**, *Anadolu Aleviliği*, Ant yay., 1991, İst.

• **Anadolu Kültür Mozaiği**: *Bildiri ve Tartışmalar*, Halkevi yay., 1992, Ank.

• **Arthur Christensen**, *Essai Sur la Demonologie Iranien.*

• **Assia Djebar**, *Medine'den Uzaklarda*, çev. **Veysel Uysal-Nüket İpekçi**, Cep yay.,1992, İst.

• **Bahaeddin Ögel**, Prof. Dr., *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*, T.T.K. 1991, Ank.

• **Bahriye Üçok**, Doç. Dr., *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, *Cem*, 1996, İst.; *İslam Tarihi: Emeviler-Abbasiler*, M.E.B., 1983, Ank.

• **Cemal Şener**, *Alevi Sorunu Üstüne Düşünceler*, Ant, 1994, İst.; *Alevilik Olayı: Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi*, Yön, 1989, İst.; *Yaşayan Alevilik*, Ant yay., 1993.

• **Cemşid Bender**, *Kürt Uygarlığında Alevilik*, Kaynak yay., 1993, İst.; *12 İmam ve Alevilik*, Berfin yay., 1993, İst.; *Kürt Mitolojisi-I*, Berfin yay., 1996, İst.

• **Cengiz Ketene**, Dr., *Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı, 1990, Ank.

• **Claude Cahen**, *İslamiyet: Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar*, çev. **Esat Nermin Erendor**, Bilgi yay., 1990, İst.; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. **Yıldız Moran**, E yay., 1984, İst.

• **C.W. Ceram**, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, Remzi Kitabevi, 1994, İst.

• **Derman Bayladı**, *Mitoloji: Tanrıların Öyküsü*, Say yay., 1995, İst; *Uygarlıklar Kavşağı Anadolu*, Say yay., 1996, İst.; *Efsaneler Dünyasında Anadolu*, Say yay., 1996, İst.

• **Derviş Şahin**, *İmam Cafer Sadık: Buyruk derlemesi*, 1996, İst.; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 7 cilt, Çağ yay., 1992, İst.

- **Erol Sever**, *İslam'ın Kaynakları-I*, Kaynak yay., 1995, İst.
- **Esat Korkmaz**, *Anadolu Aleviliği*, Berfin yay., 2000, İst.
- **Ethem Ruhi Fığlalı**, Prof. Dr., *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 3. baskı, Selçuk yay., 1986, Ank.
- **Ethem Xemgin**, *Alevi Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi*, Berfin yay., 1995, İst.
- **Faik Bulut**, *Allah Devletinde Demokrasi*, 6. baskı, Berfin yay., 2004, İst.; *İslam Komüncüleri (Karmatiler)*, 2. baskı, 1998, İst.; *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği*, 3. baskı, Berfin yay., 2010, ist.; *Horasan Kimin Yurdu*, 2. baskı, Berfin yay., 2009, İst. *Kürt Dilinin Tarihçesi*, 3. baskı, Berfin yay., 2006, İst.
- **Felicien Challaye**, *Dinler Tarihi*, Varlık yay., 1994, İst.
- **Frederick William Hasluck**, *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik*, Ant yay., 1995, İst.
- **Fuad Köprülü**, Prof. Dr., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 5. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., 1984, Ank.
- **Fuat Bozkurt**, Prof. Dr., *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Yön yay., 1990, İst.
- **Gazali**, *El Munkızu Min-ad-Dalal*, M.E.B. yay., 1990, İst.; *Gregory Abu'l Farac Tarihi, I-II*, T.T.K. 1987, Ank.
- **Gordlevski**, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Onur yay., 1988, Ank.
- **Günay Tümer**, Prof. Dr., *Biruni'ye Göre Dinler ve İslam Dini*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., 1986, Ank.
- **Gürdal Aksoy**, *Tanrı Baba Üzerine Notlar*, Zağros yay., 1993, İst.
- **Hasan Onat**, Doç. Dr., *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Diyanet Vakfı yay., 1993, Ank.
- **Hayrullah Örs**, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, 1966, İst.
- **Henry Corbin**, *İslam Felsefesi Tarihi*; /*Terre Celeste et Corps de Résurrection*, éd. Buchet/Chastel, 1960.
- **Henry Munson Jr.** *Ortadoğu'da İslam ve Devrim*, Akademi yay., 1990, İst.
- **İbn Batuta,** *Seyahatnamesinden Seçmeler*, M.E.B. 1986, Ank.

• **İbrahim Özer**, *Tanrı ve İnsan: Kemalat Yolu*, Gözde yay., 1996, Adana.

• **İsmail Mutlu**, *Tarihte ve Günümüzde Caferilik*, Mutlu yay., 1995, İst.

• **İsmet Zeki Eyuboğlu**, *Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi*, Der yay., 1993, İst.; *Anadolu Uygarlığı*, Der yay., 1991, İst.; *Alevilik-Sünnilik-İslam Düşüncesi*, Der yay., 1989, İst.

• **James Mellaart**, *Yakındoğu En Eski Uygarlıkları*, Arkeoloji ve Sanat yay., İst.

• **Jan-Olaf Blichfeldt**, *Early Mahdism*, Leiden, 1985.

• **Joachim Wach**, *Din Sosyolojisi*, Erciyes Üniv. yay., 1990, Kayseri,

• **Joseph Campell**, *Yaratıcı Mitoloji: Tanrının Maskeleri*, İmge yay. 1994, Ank.

• **Julius Wellhausen**, *İslam'ın İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, T.T.K. 1989, Ank. /*Kur'an-ı Kerim Meali. Kitabı Mukaddes*,1988, İst.

• **Latif Erdoğan**, *Fethullah Gülen Hocaefendi: Küçük Dünyam*, AD yay., 1995, İst.

• **Marshall G.S. Hodgson**, *İslam'ın Serüveni (üç kitap)*, İz yay., 1995, İst.

• **Mebrure Tosun**, Prof. Dr.-**Kadriye Yalvaç**, Doç. Dr., *Sumer-Babil-Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, T.T.K. 1989, Ank.

• **Mehmed Ali Ayni**, *İslam Tasavvuf Tarihi*, Akabe yay., 1985, İst.

• **Mehmet Eröz**, Doç. Dr., *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, 1977, İst.

• **Mehmet Güner**, *Alevilikte Din ve Felsefe*, 1995, İst.; *Mezheplerin Doğuşu ve İçtihad Tartışması*, Pınar yay., 1992, İst.

• **Moshe Maoz**, *Esad: Şam'ın Sfenksi*, Akademi yay., 1991, İst.

• **Muazzez İlmiye Çığ**, *Sumerli Ludingirra*, Kaynak yay., 1996.

• **Muhammed Ḥuseyn el Zeyn**, *El Şia fi'l Tarih*, 1979, Beyrut.

• **Muhammed Nazım Kıbrısi**, *Tasavvufi Sohbetler*, Nush yay., 1986, İst.
• **Murat Uraz**, *Türk Mitolojisi*, Düşünen Adam yay., 1992, İst.
• **Mustafa Kılıçlı**, Dr., *Arap Edebiyatında Şuubiyye*, İşaret yay., 1992, İst.
• **Mustafa Necati Bursalı**, *Hz. Ebubekir*, 7. baskı, Çelik yay., İst.; *Hz. Ömer*, 10. baskı, Çelik yay., 1996, İst.; *Hz.Osman*, 7. baskı, Çelik yay., 1994, İst.; *Hz. Ali*, 7. baskı, Çelik yay., İst.; *Hz. Fatıma-i Zehra*, Çelik yay., İst.
• **M. Sıraç Bilgin**, Dr., *Aryan Mitolojisi*, Doz yay., 1996, İst.; *Zarathustra: Zerdüşt, Hayatı ve Mazdaizm*, Berfin yay., 1995, İst.
• **Nasır-ı Husrev**, *Sefername*, M.E.B. yay., 1994, İst.
• **Nayif Mahmud Maruf**, *El Havaric Fi'l Asr-il Emevi*, Beyrut.
• **Nazih Ayyubi**, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, Cep kitap, 1993, İst.
• **Nejat Birdoğan**, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Berfin yay., 1994, İst.; *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı: İçerik-Köken*, Mozaik yay., 1995, İst.; *İttihat-Terakki'nin Alevilik Bektaşilik Araştırması (Baha Said Bey)*, Berfin yay., 1994, İst.
• **Nikki R. Keddie**, *Scholars, Saints, and Sufis*, Un. Of California.
• **Niyazi Öktem**, Prof. Dr., *Laiklik, Din ve Alevilik Yazıları*, Anka yay., 1994, İst.
• **Oral Çalışlar**, *Hz. Ali-Muaviye Çatışması*, Pencere yay., İst.
• **Orhan Hançerlioğlu**, *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 1994.
• **Orhan Türkdoğan**, Prof. Dr., *Alevilik-Bektaşilik: Sosyo Antropolojik İnceleme*, Timaş yay., 1995, İst.
• **Ömer Rıza Doğrul**, *Cennet Fedaileri*, 1944, İst.
• **Ömer Uluçay**, Dr., *Arap Aleviliği: Nusayrilik*, 1996, Adana.
• **Radi Fiş**, *Ben de Halimce Bedreddinem*, Yön yay., 1988, İst.
• **Refet Yinanç**, Prof. Dr., *Dulkadir Beyliği*, T.T.K. 1989, Ank.

• **Reha Çamuroğlu**, *Tarih, Heterodoksi ve Babailer*, Metis yay., 1992, İst.

• **Rıza Yörükoğlu**, *Okunacak En Büyük kitap İnsandır*, Alev yay., 1995, İst.

• **Rıza Zelyut**, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Yön yay., 1992, İst.; *Aleviler Ne Yapmalı*, Yön yay., 1993, İst.; *Muaviye'den Erbakan'a Din ve Siyaset*, Yön yay., 1996, İst.

• **Salih Ahmed el Ali**, Dr., *El Tanzimat-ül İctimaiyetu ve'l İktisadiyetu Fi'l Basra*, 1969, Beyrut.

• **Suavi Aydın**, Dr., *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan yay., 1993, Ank.

• **S.H. Hooke**, *Ortadoğu Mitolojisi*, İmge kitabevi, 1993, Ank.

• **S.N. Kramer**, *Tarih Sumerde Başlar*, çev. **M. İlmiye Çığ**, T.T.K. 1990, Ank.

• **Taha el Vali**, *El Qaramita*, Beyrut, 1981.; *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, Seha Neşriyat, 1991, İst.

• **Tevfik Ebu İlm**, *Hz. Fatıma*, çev. Burhan Başak, İnsan yay., 1995, İst.

• **Thierry Hentch**, *Hayali Doğu*, Metis yay., 1996, İst.; *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Hasat yay., 1991, İst.

• **Umit Hassan**, *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler*, Kaynak yay., 1985.

• **W. Montgomery Watt**, Prof., *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Umran yay., 1981, Ank.

• **W. Barthold**, Prof. Dr., *İslam Medeniyeti Tarihi*, Diyanet İşleri, 1984, Ank.

• **Yümni Sezen**, Dr., *Sosyoloji Açısından Din*, Mar. Üniv. İl. Fk., 1988, İst.

DERGİLER: Diyanet / Bilim ve Ütopya / Aktüel / Nokta / Tempo / Aydınlık / Bilgi ve Hikmet / Pir Sultan Abdal / Cem / Nefes / Umran / Çeşitli gazete ve yayınlar.

FAİK BULUT / BİYOGRAFİ

Faik Bulut, 1950, Kars/Kağızman doğumludur. Rize Öğretmen Okulu ve Gazi Eğitim Enstitüsü mezunudur. 68' kuşağından olup, ilk gençlik yıllarında Filistin'e gitmiş, El Fetih'e katılmıştır.

İsrail askerlerinin Lübnan'a yaptığı bir baskında, yanındaki arkadaşları öldürülmüş, kendisi de yaralı olarak İsrail'e kaçırılmıştır. Yedi yıl kaldığı hapishanede, Filistinli önderlerle birlikte yatmış; anadili Kürtçe ve Türkçe'nin yanına; İngilizce, Fransızca, Arapça, Farsça ve İbranice'yi eklemiştir.

1980'de Türkiye'ye döndükten sonra çeşitli gazete ve dergilerde çalışmış; yüzlerce makale ve çok sayıda kitap yazmıştır.

Bulut*'un yayınlanan kitapları şunlardır:*

- Ali'siz Alevilik: İslam'da Özgürlük Arayışları 1, 4. baskı, Berfin yay., 2011, İst.
- Allah Devletinde Demokrasi: Şeriat Düzeninin Eleştirisi (1993 Turan Dursun Araştırma Ödülü), 6. baskı, Berfin yay., 2004, İstanbul.
- Arapların Gözüyle Irak İşgali: Binbir Gece Savaşları, Berfin yay. 2003, İst.
- Dar Üçgende Üç İsyan: Kürdistan'da Etnik Çatışmalar, 3. baskı, Evrensel Basım yay., 2009, İst.
- Dersim Raporları, 5. baskı, Evrensel Basım yay., 2009, İst.
- Devletin Gözüyle Kürt İsyanları, Yön yay., 1991, İst.
- Ebu Müslim Horasani: Bir İhtilalcinin Hikâyesi, Su yay., 1999, İst.
- Ehmede Xanî'nin Kaleminden Kürtlerin Bilinmeyen Dünyası, (1995 Musa Anter Araştırma Ödülü), 3. baskı, Berfin yay., 2011, İst.

• El Kaide'nin Sırları: Cihat Yolcuları, Cumhuriyet Kitapları, 2008, İst.

• Filistin Rüyası: İsrail Zindanlarında 7 Yıl, 3. baskı, Berfin yay., 1998, İst.

• Hasan Sabbah Gerçeği: Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyeti/ İslam'da Özgürlük Arayışları 3, 3. baskı, Berfin yay., 2010, İst.

• Horasan Kimin Yurdu, 2. baskı, Berfin yay., 2009, İst.

• İslamcı Örgütler (3 cilt), 4. baskı, Cumhuriyet Kitapları, 2009, İst.

• İslam'da Cinsel Büyüler, Berfin yay., 1998, İst.

• İslam Komüncüleri (Karmatiler): İslam'da Özgürlük Arayışları 2, 2. baskı, Berfin yay., 1998, İst.

• İntifada Dersleri: Filistin'de Zafer Tarlaları, 3. baskı, Ozan yay., 1998, İst.

• İttihat ve Terakki'de Milliyetçilik, Din ve Kadın Tartışmaları (2 cilt), Su yay., 1999, İst.

• Kim Bu Fethullah Gülen: Dünü, Bugünü, Hedefi, 3. baskı, Ozan yay., 1999, İst.

• Kod Adı: Hizbullah, Türkiye Hizbullahı'nın Anatomisi (ortak kitap), 3. baskı, Ozan yay., 1999, İst.

• Küresel Çağda İslam 1: Batı ve Laiklik, Cumhuriyet Kitapları, 2007, İst.

• Küresel Çağda İslam 2: Kadın ve Tesettür, Cumhuriyet Kitapları, 2008, İst.

• Küresel Çağda İslam 3: Şeriat ve Siyaset, Cumhuriyet Kitapları, 2008, İst.

• Kürt Dilinin Tarihçesi, 3. baskı, Berfin yay., 2006, İst.

• Kürt Sorununa Çözüm Arayışları: Devlet ve Parti Raporları, Yerli-Yabancı Öneriler (1920-1997), Ozan yay., 1998, İst.

• Ordu ve Din: Asker Gözüyle İslamcı Faaliyetler, 4. baskı, Berfin yay., 2008, İst.

• Ortadoğu'nun Solan Renkleri: Bedeviler, Çerkesler, Dürziler, Nusayriler, Yezidiler, 2. baskı, Berfin yay., 2003, İst.

• Şeriat Gölgesinde Cezayir, 2. baskı, Cem yay., 1995, İst.

• Tarikat Sermayesinin Yükselişi (2 cilt): (Yeşil Sermaye Nereye ve İslam Ekonomisinin Eleştirisi), 4. baskı, Su yay., 1999, İst.

• Türk Basınında Kürtler, 3. baskı, Evrensel Basım yay., 2010, İst.

Fotoğraf: İsmet Arslan

FAİK BULUT

Ali'siz Alevilik

Yazarın, **"Ali'siz Alevilik"** tezini ortaya koyduğu bu kitap, Türkiye'de "Aydınlanma" ile "Şeriat" arasındaki fikirsel ve ideolojik mücadelede bir mihenk taşı olarak Aleviliğin ilk kaynakları, tarihsel kökleri, dış etkenleri, Arap-İslam, İran-İslam dünyasındaki oluşum ve gelişimini irdelemektedir.

Faik Bulut, "İslam dışı" bir inanç, kültür ve yaşam tarzı olduğunu savunduğu Alevi fikriyatının **"Türklük"** veya **"Kürtlük"** ile özdeşleştirilmesini eleştirerek, Türk-İslam sentezi çerçevesinde Sünnileştirmeye çalışan görüşleri teşhir etmektedir. Bulut, **"Kerbelâ Kompleksi ve İntikamcılığı"**ndan kurtulamamış, bilimsel metot yerine atadan kalma menkıbelerle inancın baskısı altında fikir üretenlerin aksine, Alevileri aydınlanmaya götürecek yolun, Şeriat ve irticanın her türüne karşı bilimsel, çağdaş ve açık tavır almaktan geçtiğini savunmaktadır. Alevilerin kafasındaki **Hz. Ali** imajını zedelemeden, **"Gerçek Ali"** ile "Efsane Ali" arasında net bir çizgi ortaya koymakta olan kitabın önceki baskıları kısa zamanda tükenmiştir ve halen Alevilik tarihi/kökeni üzerindeki bilimsel araştırmalar arasında önemi ve yerini korumaktadır.

Gözden geçirilmiş yeni baskısını yaptığımız bu kitap, yüzlerce referans kaynak ve 1000'e yakın dipnot içermektedir.

ISBN 978-975-7354-77-2

BERFİN